

CEREMONIES

~~GODTDIENST PLIGHTEN~~

NAAUKEURIGE BESCHRYVING
DER
UITWENDIGE GODTSDIENST-PLICHTEN KERK-ZEDEN
EN
GEWOONTENS
VAN ALLE
VOLKEREN DER WAERELDT;
IN EEN

Historisch Verhaal, met eenige Naaukeurige Verhandelingen ontvouwen, door verscheiden *Aanmerkingen* opgeheldert,

EN

IN KUNSTIGE TAFEREELEN AFGEMAALT:

GETEEKENT DOOR

BERNARD PICARD.

Uit het Fransch in Nederduitsch overgezet

DOOR

ABRAHAM MOUBACH.

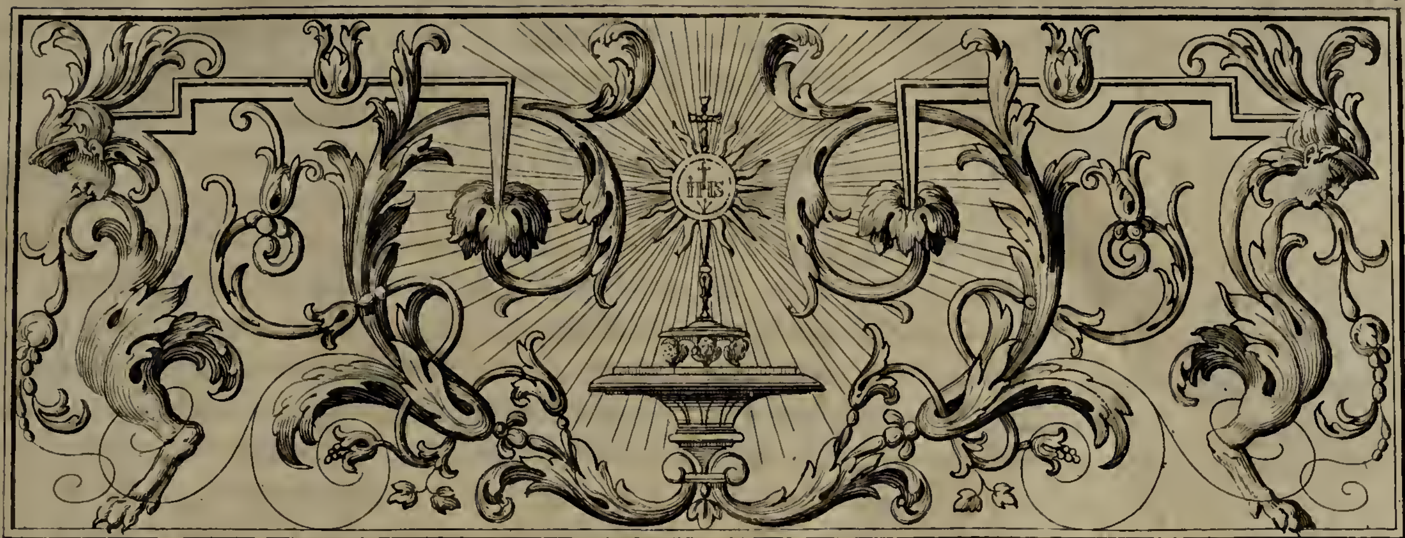
TWEEDE DEEL.

Behelzende de Plechtigheden der Roomsche Kerke.

In 's Gravenhage, by RUTG: CRIST: ALBERTS,
Te Amsterdam, by HERMANUS UYTWERF,
En te Rotterdam, by JAN DANIEL BEMAN,
} Boekverkopers.
M, DCC, XXVII.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

HISTORISCHE VERHANDELING
Over de
HEDENDAAGSCHE GODTSDIENST-PLICHTEN
En
GEWOONTENS
Der
ROOMSCHE KERKE.

Derde Afdeeling.

Behelzende de Feeſten, Sakramenten en andere Plechtigheden.

I. HOOFDTSTUK.

Van den Oorsprong *en* Invoering *der* Feestdagen.

Hoe men de eerſte oorſprong der Feeſten uit het aloude Heidendom

De Feeſtdagen zyn dagen die de Kerk voornamentlyk tot den dienſt Godts ter gedachteniſſe van eenige verborgenheit, of ter eere van eenigen Heilig heeft toegewyt. Deeze Inzettingen worden in alle Godtsdienſten gevonden: ten minſten zoo is 'er geen van de zelven die niet op de een of andere wyze van tydt tot tydt eenige plechtelyke Handelingen oeffent, om het Wezen of de Wezens beter te eeren die men leert voor Goden te erkennen. *Fauchet* meent (a) dat onze Feeſten

kan afleiden, en van welk een gedachte *Fauchet* over dit onderwerp is.

(a) *Antiq. Gauloiſe*, p. 124. in 't *leven van Clovis*.

ften en Kerkzeden in 't algemeen oorfpronkelyk uit het Heidendom zyn, en zie hoe hy zich over het onderwerp der Feeftdagen uitdrukt: „Om de zielen der Heidenen tot „de Zaligheit van Jesus Christus „over te brengen, verheugden zich de Chri„ftenen in de plaats van de *Pervigilia* * en „*Lectifternia* † der Heidenen, op de „Voorfeeften en Jaarlykfche Feeftdagen „hunner Martelaren, en om te toonen dat „zy zorg voor de belangen en 't algemeen „welvaaren droegen, vierde men in ftede „der *Februa* ‡, *Vinalia* §, *Ambarvalia* *, „*Robigalia* †, 't welk mede Gebedety„den der Heidenen waren, Vrouwlichtmis „en Toortsfeeften; en in tyden van bekom„mernis.... deed men Proceffiën, hield „Kruisdagen en zeide Litaniën (te weeten „Smeekingen), insgelyks deed men *Nudipe„dalia* ‡, (dit waren Proceffiën en Bevaarten „blootvoets gedaan) en men noemde in de „plaats van Jupiter, den Heere Jesus „Christus: 't geen niet gefchiedde om „het Heidendom te verdeedigen, maar voor„zichtiglyk te ondermynen, zulks dit als „een tegenmuur verftrekte, om de verwy„tingen af te keeren, die de Heidenen den „Chriftenen deeden,..... men ziet by de „Gefchriften van dien tydt, dat men geene „middelen fpaarden om de menfchen tot „Jesus Christus over te brengen." In alle deeze behandelingen hebben de Chriftenen onze Voorouders Godt zelf nagevolgt, die den Egiptenaren niet verontwaardigde van hun een gedeelte der Plechtigheden van den Joodfchen Godtsdienft te ontleenen. Dit is geen navolging die gebrekkelyk is; maar het misbruik, het belang en de gierigheit der Piefteren, die allenks den vryen teugel gaven, aan deeze uitwendige en uitterlyke Godtsdienftigheit, die ons onder den naam van Plechtigheden is bekent.

Het onderfcheid van verfcheiden in gebruik gebrachten Feeften aangemerkt, en met welk een plechtigheit die verzelt gaan.

De Kerk heeft beweegbaare, dubbele (a), halfdubbele en enkele Feeftdagen. Eenige zyn van de eerfte (b) en andere van de tweede foort. Men onderdeelt ze noch: maar wy laaten het overige van dit geeftelyk verhaal beruften, 't welk niet dan den geenen dienen kan die het Brevierboek toegewyt zyn. Genoeg is 't den Lezer te kennen te geeven, dat de min of meer plechtigheit het voornaamfte onderfcheid der Ordens maakt. Men verfiert de Kerk, men fchikt het Autaar op, volgens de plechtigheit van den dag, en indien 't geoorloft is te zeggen, volgens den rang die den Heilig in de Kerk bekleedt. Op dubbele Feeften (c) vieren de Biffchop, en de Paus zelfs den Dienft in de Hoofdtkerk; maar de Abt, de Prior of de Deken van

* [De *Pervigilia* waren Nachtfeeften der Romeinen, die men in den Tempel van Ceres ter eere van Apollo en Venus vierde, en daar by groote gaftmaalen hielt, gelyk men by Tacitus van den Keizer Vitellius befchreeven vind. In welke nachtbyeenkomften het mogelyk niet al te eerbaar toeging, alzoo de Atheenfche Vrouwen in 't *Pervigilium* van Ceres ganfch alleen waren. *Gutherius de jure pont. Marcell. Donatus & Pitifcus ad Sueton.* &c.]

† [De *Lectifternia* waren Brasfeeften der Romeinen, die men by 't offeren in den Tempel aanrechte; de naamsoorfprong is van *Lectus* ontleent, naardien men niet zittende, maar leggende en op een peulkuffen leunende ter maaltyt lag. Zodanige maaltyden wierden mede aangerecht, wanneer men de Goden voor afwending van aanftaande ongevallen verbidden wilde. Als dit ten beften van 't algemeen zou worden verricht, had de Opperpriefter hier van alleen het befchik; en wanneer zodanig een *Lectifternium* voor 't ganfche volk gehouden wierd, ftonden alle Pleit- en Gefchilzaken ftil. *Jof. Laurentius Var. Sacr. Gentil. Gutherius de Jure pont. Pitifcus.* &c.]

‡ [*Februa* was by de Romeinen een Feeft van zuivering, afkomftig van 't woordt *Februare* zoenofferen of zuiveren. Alsdan was men genoodtzaakt, wilde men offeren, zich vooraf te berooken en te zuiveren. Ook offerde men by de graven voor de verftorvenen, zulk zy een zachte ruft genooten. *Kirchmannus de fun. Rom. Pitifcus* &c.

§ [*Vinalia*, waren Feeften der Romeinen die men tweemaal 's jaar vierde; op den 20ften Auguftus was 't dat men alsdan om den rypen Wynoogft bad, en op den 23ften April, wanneer men de nieuwe Moft dronk. *Struvius Antiquit. Rom.* R*ofinus Anti.* &c.

* [Zie 't geen we in 't Eerfte Deels tweede ftuk Pag. 348. van de *Amburbales* hebben gezegt, 't welk met de *Ambarvalia* overeenkomt.]

† [*Robigalia* was een Feeft ter eere van *Robigo* of *Robigus* een Godheit, 't welk de Romeinen op den 25ften April vierden; wanneer men als dan een fchaap of hondt flachte en des zelfs ingewanden met wyn en wierrook op den Altaar offerde. Men acht dat Numa Pompilius den Infteller van dit Feeft zy geweeft. De Godt *Robigus* was een der 12 Goden die de Akkerlieden eerden, zulks het Veldt- en Boomgewas voor alle fchaade onbefchadigt bleef. *Gyraldus Syntagm. Deor. Hofpinianus de feft. Ethnic. Voffius de Idolol.* &c.

‡ [*Nudipedalia*, was een Feeft by de meefte Heidenen in gebruik, gaande men barrevoets in Proceffie, om, wanneer het in langen tydt niet geregent had, of dat hen een ongeval dreygde, den regen te verwerven en 't ongeval af te weeren. Eenige Geleerden zyn van gedachten, dat men deeze Plechtigheit den Jooden ontleent had; maar vermoedelyk zyn 'er de Heidenen zelfs de Uitvinders van geweeft. *Sagittarius diff. de Nudipedal. Pitifcus.* &c.

(a) Men noemt dubbele Feeften, die van een plechtelyker Dienft zyn en volkomener dan anderen. Deeze Dienft begint met de eerfte Vefper, en alsdan moet het Autaar met verfierzelen gedekt zyn, overeenkomende met de plechtelykheit van den Dienft.

(b) De Feeften van de eerfte onderfcheiding zyn dubbele Feeften, en onderfcheiden zich in drie Ordens, eveneens als die van de tweede foort. Het optooizel is veel plechtelyker dan van halfdubbele Feeften enz. de Geboorte van den Heilandt, het Paafchfeeft, de Opftanding, en 't Feeft van den Patroon eener Kerke zyn dubbele Feeften. Men kan hier van, indien men meer weeten wil, de Kerkgewonte Boeken inzien.

(c) Zie *Pifcara* praxis Cærem.

van 't Kapittel in de (a) Kanonikale Kerken. De Kerkgewoonte Boeken van Italië geeven ons te kennen, dat men op zodanige plechtelyke dagen de Kerken moet behangen en met ſchoone en heilige Afbeeldzels der Gelovigen verſieren, die de Kerk voor Heiligen erkent. De deuren der Kerken moeten met looffieraden opgeſchikt zyn, en het Beeldt van den Heilig, indien 't van een Heilig is wiens Feeſt men viert, moet met bloemen verſiert zyn. Ook moeten 'er de Kerken mede beſtrooit wezen. Laat ons onderſtellen, dat de Gelovigen op deeze plechtelyke dagen een ootmoedigheit toebrengen geëvenmatigd naar de prachtige uitwendigheit. De Kerk zal hun geduurende deeze Heilige dagen openſtaan. De Waſchkaerſſen zullen op 't Autaar branden, de Plechtgewaaden van den Dienſtdoenden Biſſchop zullen mede zoo koſtelyk zyn, als mogelyk zy, de Waſchkaerſſen van 't Hoog Autaar zullen grooter zyn, en de Kerſpelbuurt zal haaren yver betoonen geëvenmatigd naar haar vermogen.

Wanneer men zich (b) om het Feeſt van den naamvoerenden Heilig te vieren vervaerdigt, of van den Heilig tot Patroon van de plaats verkooren; moet men op de Torens de ſtandaart van deezen Heilig met zyn Afbeeldzel planten, en de klokken ter zyner eeren luiden. In eenige plaatſen (c) ontſteekt men ter liefde van den Heilig 's avonds te vooren en op den dag van 't Feeſt *Illuminatiën.*

De Prieſters moeten van veele onderſcheidingen kundig zyn, waar mede de Waereldlyken zich zeer weinig bemoeien. De Godtsdienſteling die een Feeſt viert, kan onberiſpelyk onkundig zyn van het onderſcheidt van den dubbelen of halfdubbelen Dienſt. Of het Feeſt van de eerſte of tweede onderſcheiding zy, dubbel van de eerſte of halfdubbel van de derde orde; zyne Godtsdienſtigheit moet 'er niet te min oprecht om zyn, noch te min yverig. De Dienſt van den Heilig is dubbel of halfdubbel, volgens de plechtelykheit die 'er word vereiſcht: by voorbeeldt, de verplaatſing van zyn lichaam vereiſcht een dubbele Dienſt; indien den Heilig een Heilig van gezag is, te weeten, een Beſcherm-Heilig van een Staat of Stadt, enz. zoo men des Heiligen Lichaam geheel bezit, zal den Dienſt dubbel van de tweede onderſcheiding zyn; insgelyks zal den Dienſt (d) dubbel zyn, zoo men zyn arm of een been heeft, of eenig ander diergelyk overblyfzel. Ten minſten zal het halfdubbel zyn: maar zoo de Heilig (e) van geen groot aanzien is, en zyne Reliquiën van weinig belang, moet den Dienſt, die men ter zyner eere doen zal, enkel en eenvoudig wezen. Dit nu zyn zaaken waar van de Gelovigen zonder benadeeling van hunne Zaligheit konnen onkundig zyn. Zy mogen geen oordeelaars over deeze zaaken wezen. Mogelyk zal het aldus van den Prieſter niet begreepen worden.

De groote Feeſten hebben een *Octaaf* *. Deeze gewoonte is uit het Jodendom oorſpronkelyk: want de aloude Jooden vierden agt dagen (f) hunne Plechtelyke Feeſten en de hedendaagſche doen nu insgelyks. *Octaaf* is dan een Feeſtdag en de zeven volgende dagen; alhoewel men byzonderlyk de laatſte van de agtdagen *Octaaf* noemt, die met den plechtelyken dag van het Feeſt overeenkomt. De Kerkgewoonte Boeken geeven ons te kennen, (g) dat wanneer twee *Octaven* elkander ontmoeten, de uitſtekenſte de plaats inneemt; in deezer voegen nochtans, dat men de gedachteniſſe van den Heilig bewaart, waar van den *Octaaf* moeſt afſtant doen. Dus is 't mede dat de *Octaaf* van St. Jan den Dooper voor deezen van 't H. Sakrament wyken moet, wanneer die elkander ontmoeten: maar zoo de *Octaaf* van den Beſchermheilig (h) eeniger plaats, de *Octaaf* van een Heilig ontmoette, die in dit aardſch leven een Biſſchop, Aartsbiſſchop of Kardinaal was geweeſt, tot wiens begunſtiging zou men zich moeten ſchikken? De Prelaat zou voor den Beſchermheilig de plaats inneemen; want dit word door de Gewoonte Boeken beſlecht.

Hoe de groote Feeſtdagen met een Octaaf verzelt gaan, en wat in de viering derzelven moet worden waargenomen.

De dag van den Kerkdienſt neemt des avondts

(a) Men noemt Kanonikale of Collegiale Kerken, deeze, die geen Biſſchoppelyken Zetel hebben, en niet dan van een Kapittel van Kanoniken verzien zyn.

(b) De *Flaminen* van 't aloude Rome verkondigden de Feeſten door een openbaaren Uitroeper. Deeze gewoonte is in veele Roomſchgezinde Landen in gebruik gebleeven, alwaar zekere Uitroepers met een ſchel op de hoeken der ſtraaten klinkken, om den volke den toekomenden Feeſtdag bekent te maaken, en hen de Aflaten te verkondigen, met de plechtelykheit van den dag overeenkomende.

(c) *Piſcara* ubi ſupra (d) Idem ibid.

(e) *Si non ſit adeo inſignis.* idem ibid.

* [Octaaf is een woordt in 't Brevierboek gebruikelyk; en betekent den ingevallen agtſten dag van een voornaamen Feeſtdag der Roomſche Kerke. De Dag van den Octaafdienſt viert men als eenig Hoofdtfeeſt van Paaſche, Pinxter, St. Jan, enz. Welke Feeſtdagen in Kloooſters eveneens geviert worden. *Du Fresne. Furetierre.*]

(f) Levit. C. 23.

(g) *Piſcara* ubi ſupra.

(h) Die in zyn leven een Belyder of Martelaar is geweeſt, zonder eenige uitmuntende waardigheit te hebben bezeeten.

vondts zynen aanvang: dit gebruik heeft mede by de Jooden plaats, die hunne dagtelling met der Zonnen ondergang beginnen. Dit .nu is de oorſprong (a) der *Veſpers* en *Vigiliën* * zoo plechtelyk by de Kerke in gebruik, en die den aanvang der Feeſten maaken.

Oorſprong der *Vigiliën* aangemerkt.

De Leeraars der geheimeniſſen vertoonen de oorſprong der *Vigiliën* in de verwoeſting, die den ſlaanden Engel onder de eerſtgeboornen der Egiptenaren deed, en zeggen, dat men des nachts bidden moet, „opdat het zwaardt van 't Woordt Godts „onzichtbaarlyk ons voor by gaa, om te „verwoeſten de eerſte werken, *de eerſtgeboornen* onzer ongeregeldheit voor onze „geeſtelyke wedergeboorte." Wy zullen ons over deeze ſchoone zaaken niet uitbreiden; wy zwygen van de Nachtloopen van den Demon en andere Geeſten der duiſterniſſen, als ook van de beweeging der driften, die gevoelbaarder in de duiſterniſſen zyn, en maaken ook geen gewag van de geboorte des Heilandts in den ſtik duiſteren nacht. Alle deeze redenen worden aangehaalt om den oorſprong en de geboorte der *Vigiliën* te bewyzen; maar zoo wy tot in den Hemel doordrongen, zouden wy 'er geene biddende en zingende Engelen des nachts vinden? en wie weet of de ſtarren (b) geduurende de duiſterniſſen geene ſoort van geheiligde eenſtemmigheit hebben? Dat het ons gedoogt zy, in 't Heidendom de oudtheit der *Vigiliën* te zoeken, met de onzen overeenkomende. Zonder van de Feeſten gewag te maaken die niet dan des nachts moeſten geviert worden. De groote Feeſten der Goden deezer Afgodendienaren begonnen alle door (c) *Vigiliën*. Die van het Feeſt van Venus duurden drie nachten, die van Ceres waren aanmerkelyk door haare ongebondenheit. Minerva had de plechtelykſte by de aloude Egiptenaren; en om te toonen dat deeze Afgodendienaars mede hunne *Veſpers* hadden, zal genoeg zyn dat we de Philoſoof Seneca (d) tot getuige neemen. Alle deeze Plechtigheden zyn door de Chriſtenen ter eere van den waaren Godt geheiligt geworden. De *Vigiliën* door hun in gebruik, vereiſchen een (e) vaſten en verootmoediging ter gedachteniſſe van de verborgenheden van den Godtsdienſt en van 't leven der Heiligen. Men meent dat ze ſedert der Apoſtelen tyden in de Kerke zyn in gebruik gebragt. Zeker is 't dat ze zeer oudt zyn: maar niet te min waren ze toen van een klein getal, naardien de eerſte Kerke niet dan het Kersfeeſt, Paaſche, de Hemelvaart en 't Pinxterfeeſt vierde, vermits de meenigvuldigheit der Feeſten niet is ingevoert, dan met den voorſpoedigen ſtaat van 't Chriſtendom.

Hoe en wanneer het misbruik in 't vieren der Feeſten ingeſlopen is, en met welk een gevolg,

Het gebruik van elkander Heilzaame Feeſten te wenſſchen is onder de Chriſtenen zeer oudt. Men had deeze gewoonte in de eerſte tyden der Kerke, en men ſchreef zelfs (f) brieven van Heilwenſching op deeze plechtelyke dagen. De yver heiligde de geboorte deezer Godtvruchtige Inſtellingen; want toen wierden de Feeſten met gebeden en oefleningen van Godtvruchtigheit doorgebragt. Dit was ook het oogmerk der geenen die de zelve inſtelden: maar ongevoeliglyk wierd men 'er van ontaardt. De Feeſten wierden eerlang gelegentheden van ongebondenheit, en wraakbaare tydverquiſtingen. Het volk merkte ze als dagen aan tot leedigheit geſchikt. Weinig menſchen wyden ze tot een Geeſtelyk gebruik in, en ten minſten wierden ze door de ongodtsdienſtigen tuſſchen Godt en de vermaakelykheden verdeelt. Het heeft in geene eeuwen ontbroken deeze ongebondenheden in te voeren. 't Schynt zelf dat de tyden van den Apoſtel Paulus (g) van deeze misbruiken niet vry waren, waar tegen Hieronimus en de Conciliën drie of vier eeuwen na de geboorte van 't Chriſtendom niet weinig uitgevaaren zyn. Dat men zich dan niet inbeelde dat de ontheiliging der Feeſten een gedrag der laatſte tyden is. Wy hebben 't reeds gezegt: men zou ongelyk hebben blindelings met een vooroordeel over de volmaaktheit onzer Voorouderen in genomen te zyn, en te gelooven, dat hunne eeuw aan Godt veel meer Uitverkoornen dan de onze uitgeleevert heeft. De menſchen der verleedene eeuwen waren gelyk de hedendaagſche: maar de afgelegenheit waar in wy hen bevinden, laat ons niet toe hunne gebreken noch de wyze hunner handelingen aan te merken.

Zeldzaamheden in 't vieren van Feeſtdagen in Italië gebrui-

Men viert in Italië zekere Feeſten die wy te vergeefs in de Maandwyzer der Kerke zoeken zouden; maar die veelvuldig in de Dagwyzer der Minnaren deezes landts gevonden worden. Dit ſoort van Feeſten heeft niet dan een glimp van Godtvruchtigheit, nademaal de grondt t'eenemaal wae-

(a) Zie *Levit*: C. 23. Van den eenen avondt tot den anderen zult gy uwen Sabbat vieren.

* [Het Brevierboek meld ons van *Vigiliën*, 't welk Kerkdienſten zyn 's daags voor voornaame Feeſtdagen in gebruik. Dubbele Kerkdienſten beginnen door Vigiliën in de Veſpers. *Furetiere.*]

(b) *Vide Aſtrorum Choream.* Bona C: 4. *Divinæ Pſalm.* (c) *Pervigilia.*

(d) *Nobiliſſimæ Virgines ad Sacra facienda noctibus excitantur.* Seneca de Provid. Cap. 5.

(e) Het meerendeel der *Vigiliën* gaan met Vaſten verzelt.

(f) Deeze Brieven worden *Litteræ feſtivæ* genoemt.

(g) Zie I. Brief van Paulus aan de Cor: Hoofdtſt. 11. vers 20. en de volgende.

kelyk, aangeweezen.

waereldſch is. Een Minnaar die aan zyne Minareſſe betuigen wil alles 't geen de vryery het meeſt van waarde acht, maakt van haar de Afgodin zyner Godtdienſtigheit. Hy laat de Veſper en de Mis ter eere deezer Afgodinne zingen. Hy laat in een Kerk op de plechtelykſte wyze als doenelyk is, het Feeſt der Heilige vieren, waar van zyne Minnares den naam voert. Hy voegt zich dikmaals by partyën deezer natuur onder vyf of zes aanzienlyke Edellieden, die, zonder de Dag van de Heilige af te wachten, hem door een ſtatige Godtvruchtigheit voorkomen, waar van de Heilige niet dan den naam heeft, naardien de eigentlyke huldiging voor de Minnareſſen deezer Edellieden is. De Kerk is nochtans verſiert volgens de waardigheit van die, die geheiligt is: maar men beſchikt het in diervoegen, dat al het ſieraadt ten minſten zoo veel opzicht op de Heilige van den Minnaar heeft, dan op de Kerke Godts. Deeze vreemde of liever, indien men 't zeggen mag, ongodtsdienſtige Godtvruchtigheit, is vermengt met tuſſchenvallen (a) die de Deugdt der Italiaanſche Juffers niet veel eer byzet, als men haar op de deeze wyze eeren wil.

De Caſuiſten of Verklaarders der Geweetens van de Roomſche Kerke, min ſtreng dan de Joodſche Leeraars, gedoogen des Zondags en op Feeſtdagen zekeren arbeidt te doen, 't welk de Jooden nooit toeſtaan, hoe verplichtbaar dat ze ſchynen. Wy zullen geen zwarigheit maaken des Zondags de handen aan 't werk te ſlaan, (b) wanneer den uitſtel nadeelig en gevaarlyk ſchynt: maar in 't algemeen moet men deeze dagen door Geeſtelyke werken heiligen, en zich van der handen arbeidt onthouden, 't welk, volgens de beſluiten der Roomſche Geleerden, de Chriſtenen in een doodelyke zonde vervallen doet.

Hoe men te Rome alle de Dagen van 't jaar Feeſtdagen viert, en plechtelyke Kerkbezoekingen doet.

Laat ons overgaan tot de orde der Feeſten, en deeze beſchryven die een byzondere opmerking vereiſſchen, volgens de orde van de Maandt- en Dagwyzer die ons een Schryver (c) verſchaft, en de Beſchryving van 't *Hedendaagſch Rome* beſchreeven heeft. Deeze Maandt- en Dagwyzer kan men met recht voor alle anderen goed keuren, nademaal Rome de Hoofdtſtadt van 't Chriſtendom mag worden genoemt. Wy zullen door deeze Maandt- en Dagwyzer zien, dat 'er niet eenen dag in 't jaar verſchynt of deeze *Heilige Stadt* word door Feeſten en Kerkbezoekingen geheiligt; dat de onuitputtelyke Schatkamer der Aflaten altoos den Gelovigen geopent is, en hun onophoudelyk ſtoffe verſchaft, waarmede de muurbreuk herſtelt word, door den Satan in haare ſterkte aangetaſt; dat de Roomſche Geeſtelykheit zich altoos in ſtaat ſtelt zyne werken te ondermynen. Eveneens als den Gerechten menſch waarvan de Koninglyke Profeet zegt, dat hy zevenmaal op een dag valt: maar laat ons niet in twyffel trekken dat hy zich moediglyk weder met de Geeſtelyke hulpmiddelen kan opbeuren die Rome mildelyk den geenen verſchaft, die Godtvruchtig willen zyn.

II. HOOFDTSTUK.

Van de FEESTEN *en Jaarlykſche* KERKBEZOEKINGEN *volgens de* ROOMSCHE MAANDT- *en* DAGWYZER, *die men in de Maanden Januarius, Februarius en Maart viert.*

In de Maandt JANUARIUS, *word geviert.*

Feeſtdagen die dagelyks in de Maandt Januari invallen, en waar men die te Rome viert.

Op den eerſte dag van 't jaar, nieuwjaarsdag genoemt, is de Feeſtdag (d) der Beſnydeniſſe onzes Heeren; de Kerkbezoeking word naar *St^a^. Maria Maggiora*, *Sta. Maria Tranſtevere*, *St^a^. Maria d'Ara cæli* enz. gedaan. Men houd Pauſſelyke Kapeldag in 't Apoſtoliſch Paleis. De Mis word door een Kardinaal-Prieſter van *St: Laurens in Lucia* gedaan. Ook word 'er in de Kerk van Jeſus en Jeſus Maria een plechtelyken feeſtdag geviert.

2den. Is 't den *Octaaf* (e) van St: Stephanus,

(a) *Chi manda la ſua figlivola a la feſta in puoco tempo ne fa una* P.

(b) Een Notaris mag een Teſtament en een Verdragſchrift opſtellen, ſchoon het Zondag is, wanneer 'er gevaar in 't uitſtellen van dien ſteekt; en een Apoteker mag zyne Geneesmiddelen in een diergelyk geval bereiden enz.

(c) *François Deſſeine* een vermaard Boekhandelaar te Rome.

(d) De Kerkgewoonte Boeken geeven mede aan dit Feeſt den naam van *Octaaf* der geboorte onzes Heilandts. Men vierde eertyds op den dag van de *Beſnydeniſſe* de gedachtenis van de H: Maagdt, en men deed de Mis haar ter eere.

(e) Het Feeſt van St: Stephanus was eertyds het Feeſt der Diakenen, overzulks St. Steven de eerſte Martelaar der

nus ; dan viert men het Feeſt van St: Laurens buiten de muuren, alwaar zyn lichaam in deeze Kerke ruſt.

3den. Is 't den *Octaaf* van St. Jan, in St. Jan van Lateranen, in St. Sebaſtiaan buiten de muuren ; insgelyks is 't het Feeſt van St. Anterus, Paus en Martelaar, in welke Kerk zyn lichaam ruſt. Te Parys is 't een Feeſt van de H: Maagdt Genevieve, (a) Patroneſſe of Beſchermheilige van Parys.

4den. Is 't den *Octaaf* der Onnozele Kinderen, in St. Paulus buiten de muuren, in *Sta. Maria Maggiora*, in de Kapel der Kribbe, in *Sta. Bibiana*, ter eere van *Sta. Daphoroſa* haare moeder, en Sta. *Demetria* haare zuſter, Martelareſſen.

5den. Is 't een dag van St. *Theleſphorus*, Paus en Martelaar; alsdan is 't een Feeſtdag in St: Pieters Kerke, alwaar zyn lichaam ruſt; en Veſper in 't Apoſtoliſch Paleis.

6den. Is 't *Epiphania*(b) of drie Koningendag: alsdan is 't Kerkbezoeking in St. Pieter, en Kapeldag in 't Apoſtoliſch Paleis. De Mis word 'er door een Kardinaal-Biſſchop gezongen. De Procureur Generaal van de Orde der *Serviten* doet de Vermaning. In de Griekſche Kerk van St. *Athanaſius*, zegent een Biſſchop van haare Orde plechtelyk het Wywater ter gedachteniſſe van den Doop onzes Heeren, en men zingt de Mis in 't Griekſch: alsdan is 't Feeſtdag in de Kapel der drie Koningen by de Gebroederſchap de *Propaganda fide*; insgelyks in *Sta. Maria d'Ara cœli*. Na de Veſper word 'er Proceſſie gedaan, alwaar men het Afbeeldzel van 't H: Kindt Jeſus omdraagt. De Roomſche Overheit woont dit by. Noch is 't een Feeſtdag van *Sta. Prudentia* die men in de Kapel der Gaëtanen viert.

Hoe de Koning van Spanje op den dag van 3. Koningen offert, en met welk een plechtigheit dit gaat verzelt.

De Koning van Spanje offert plechtelyk op den dag van *Epiphania* * drie Kelken. Men meent dat deeze Offerhande haaren Oorſprong van Karel den Vs. Godtvruchtigheit heeft. Ieder Kelk word omtrent drie hondert Dukaten waardig geſchat. Ter gedachteniſſe van de aanbidding der Wyzen ſtelde deezen Keizer de offerhande der Kelken in. Men legt in een deezer Kelken een ſtuk goudt, in de andere Wierook, en in de derde Mirre. Na de gedaane offerhande zend de Koning een deezer Kelken naar de Sacriſty van St. Laurens van 't Eſcuriaal, en de andere twee naar zodanige Kerken of Kloosters als 't zyne Majeſteit behaagt. Deeze Plechtigheit word door den Abt van *Vairac* in zyn *Tegenwoordigen ſtaat van Spanje* beſchreeven.

7den. Is 't Feeſtdag in de Kerken van St. Juliaan den Martelaar.

8ſten. Is 't *Octaaf* van de Beſnydenis; als dan is 't Feeſtdag in St. Pieter, in *Sta. Maria Maggiora* en in de Kerke van Jeſus.

Zondags na den *Octaaf* van *Epiphania* is 't Feeſtdag en Aflaat in St. Martyn, op de Plaats van den Berg der Godt-

der Kerke, als het Hoofdt of den eerſten der zeven Diakenen was, die men zegt, door de Apoſtelen in den aanvang van 't Chriſtendom verkooren waren. Het Feeſt van St. Jan den Euangeliſt was eertyds het Feeſt der Prieſteren, en dit der Onnozele Kinderen het Feeſt der Scholieren en kinderen.

(a) Men kan geen eerbiedigheit genoeg aan deeze Heilige bewyzen voor de wonderen die zy ſedert meer dan twaalf eeuwen heeft uitgewerkt: Insgelyks dankten de Engelen Godt over de geboorte deezer gelukzalige Maagdt. P: *Giry* verzeekert in 't eerſte Deel van *'t leven der Heiligen*, „ dat de gelukzalige Geeſten een ongemeen Feeſt „ over haare geboorte vierden, en dat de ganſche Hemel van vreugde was vervult. St. Germain van Auxerre be- „ veſtigt het zelve voor de bewooners van Nanterre, de eerſte maal als hy Sta. Genevieva hunne Medeburgereſſe „ zag. In de kragt haarer Heiligheit overviel haar een zoo hevige ziekte, zulks men geloofde dat ze doodt was; „ maar onder deeze ongemakken die haar lichaam leedt, wierd zy in den Geeſt onder de Engelen verrukt, al- „ waar zy onuitdrukkelyke weldaaden genoot, - - - waarvan de Hiſtoriſchryver wegens de ongelovigheit der menſchen geen verhaal doet. „ Van toen af blonk haare Heiligheit meer dan ooit voor den Paryzenaars uit. „ Zy drong tot in den grondt der Geweetens door, - - - - zy ſleet haar leven in gebeden, en ſtorte een „ zodanigen overvloedt van traanen, dat 'er de vloer van haare kamer door bevogtigt wierd. " Niet tegenſtaande deeze ongemeene boetoeffeningen, ſtorf zy in een hoogen ouderdom. Ontelbaare mirakelen zyn 'er op haar graf geſchied; en zy zullen ongetwyffelt tot het einde der eeuwen duuren, indien 'er alsdan de Reliquiën van deeze Heilige noch te vinden zyn Tegenwoordig zyn ze in de Reliquikas geſlooten. P. *Giry* geeft 'er een breed verhaal van, werwaarts wy den Lezer wyzen.

(b) *Epiphania* word gemeenlyk drie Koningendag genoemt, en dit is ſedert den aanvang van de vierde Eeuw in de Kerke in gebruik gebragt. *Ammianus Marcellinus* ſpreekt 'er in zyn 21ſte Boek C: 3. van zyne Hiſtorie van. De dag van *Epiphania* toont den Volke volgens het Euangeli alle de beweeglyke Feeſten van 't jaar aan; te weeten de Asdag, Vaſten, Paaſche, Hemelvaart, Pinxter, het Feeſt van 't H: Sakrament en de eerſte Zondag van den Advent. Eenige Kerken onderhouden de gewoonte noch van de Kruiſſen te waſſchen, en de Doopfout en op den dag van *Epiphania* te zegenen. Van *Epiphania* tot aan *Septuageſima* moeten de optooizels der Prieſteren en Autaren groen zyn.

* [*Epiphania* is een Grieks woordt van ἐπὶ en Φαίνω afkomſtig en verſchynen beteekenende. De aloude Grieken noemden de dag van Chriſtus geboorte aldus, vierende dit Feeſt op den 25ſten. December. Vervolgens vierde men de dag van *Epiphania* op den 6den Januari, ter gedachteniſſe van de Wyzen die uit het Ooſten te Bethlehem quamen; insgelyks om dat Chriſtus op dien dag gedoopt is, en mede op dien dag te Cana in Galilea het water in wyn veranderde. Ook vind men deezen dag Θεοφάνεια genoemt. De Plechtigheden van deezen dag zyn niet al te bekent, behalven dat men op den zelven dag doopte; 't welk nochtans in volgende tyden verboden wierd, en mogelyk uit eerbiedt voor den Doop van Chriſtus is geſchied. *Du Freſne. Baronius ad Martyrol. 6. Hildebrand. de diebus Feſtis* &c.]

Godtvruchtigheit, alwaar men de Christelyk Leer oeffent.

9den. Is 't een Vierdag van de Heilige Martelaren *Juliaan* en *Celsus*, en word in hunne Kerken *in Bianchi* geviert.

10den. Is 't den dag van St. *Agato* Paus, dien dag viert men in St. Pieter, alwaar zyn lichaam in de Kerk van Minerva rust, en zulks ter eere van *Amarantus*.

11den. Is 't Feestdag van den Paus en Martelaar *Hyginus*, in St. Pieters Kerk, alwaar zyn lichaam rust.

12den. Viert men het Feest van St. *Benedictus* Abt der Benedictyner Orde, in alle de Kerken zyner Orde. Des Zondags voor 't Feest van St. *Antonius* is 't Aflaat in St. Pieters Kerk, alwaar men dan het H. aangezicht onzes Heeren vertoont.

13den. Is 't *Octaaf* van *Epiphania* en Feestdag in St. Pieter, in Sa. Maria Maggiora, in Sta. Pudentiana in de Kerk der Nederlanderen en in die van St. Juliaan by de Cesarinen.

14den. Is 't Feestdag van St. *Hilarius* Bisschop van Poictiers in St. Jan van Lateranen: in zyne Kapel vertoont men de hoofden van St. Pieter en Paulus met groote Aflaaten verzelt. Ook is 't in alle de Kerken van St. *Franciscus* Feestdag van den H. naam Jesus.

De naaste Zondag van St. *Antonius*, is 't Feestdag in de Lieve Vrouw *Del Pianto*, en in St. Juliaan te *Monte Jordano*.

15de. Is 't Feestdag van den Abt St. *Maurus* in de Kerken van St. *Benediktus*, in St. Jan Colabit, en op 't Eilandt in de Kerke der Religieuzen van de Weldadigheit van den Gelukzaligen *Jan de Dieu*.

16den. Is 't Feestdag van St. *Marcellus* Paus en Martelaar in zyne Kerke aan de Loopstraat, alwaar zyn lichaam rust, en in die van *Ara Cœli*; voor St. *Berard* en zyne Metgezellen, is 't Feest in alle de Kerken van St. *Franciscus*, als ook in die van de Lieve Vrouw *Del Pianto*.

Vreemde manier van Zegening aangemerkt.

17den. Is 't Feestdag van den Abt St. *Antonius* in zyne Kerk van de Vaders Franciskanen zyner Orde, naby Sta. *Maria Maggiora*. Op den dag van dit Feest zenden 'er de Paus, Kardinalen, Prinsen en anderen hunne Paerden en Muilezels om gezegent te worden. Ook brengt men 'er de leizels en alle andere tuigen dier Beesten. Men zegent en besprengt dit alles in den naam en ter liefde van den Heilig, mits betalende voor ieder beest. Een andere plechtigheit is 'er alwaar St. *Antonius* tusschen komt, 't welk bestaat in 't bezweeren en aan den Duivel over te leveren, alle de muizen, sprinkhanen en schadelyke dieren. Insgelyks is 't in St. *Gregorius* Kerk Feestdag voor de Heiligen Antonius, Marulus en Jan der Kamaldulen, alwaar hunne lichaamen rusten.

18den. Is 't St. Pieters Stoel te Rome, alsdan word 'er in St. Pieter Pausselyke Kapel gehouden; een Kardinaal Priester zingt de Mis. Ook word 'er een Feestdag in de Kerk van Sa. *Prisca* geviert.

19den. Is 't den Feestdag van St. *Marius* en zyne Vrouw *Martha*, beide Martelaars, in St. Adriaan, alwaar zy rusten, nevens St. *Audifacius* en *Abacuk* hunne zoonen, wier beider Hoofden deezer laatsten in St. *Colabit* zyn, alwaar het Feestdag by de Transpontynen is, en van gelyken het Feest van St. *Kamitus* Koning van Denemarken.

20sten. Viert men den Dag van St. *Fabiaan* en *Sebastiaan*, te St. Sebastiaan buiten de muuren, alwaar hunne lichaamen rusten. Insgelyks in St. Pieter, alwaar het Hoofdt van St. Sebastiaan is; als ook in St. Andries van de Valley, en andere Kerken van dien Heilig.

21sten. Is 't Feestdag in de Kerken van Sta. Agnes Maagdt en Martelaresse.

22sten. Is 't Feestdag in de Kerken van St. *Vincent* en *Anastasius*.

23sten. Is 't Feestdag te Sa. Agnes buiten de Muuren ter eere van Sa. *Emerentiana*, Maagdt en Martelaresse; insgelyks in Sa. *Maria Maggiora*, en in St. Jacob van Spanje, met een Muzyk voor St. *Ildephonsus* Bisschop van Toledo; als ook in Minerva, ter eere van St. Raimond.

24sten. Is 't St *Thimotheus* dag, Bisschop en Martelaar, en 't is Feestdag in St. Paulus buiten de muuren.

25sten. Is 't de Dag van St. Paulus Bekeering; deeze Feestdag word geviert in St. Paulus buiten de muuren, in St. Pieter, in St. Jan van Lateranen, in de Lieve Vrouw van Overwinning, in St. Karel van *Catinari* en aan de drie Fonteinen.

26sten. Viert men het Feest van St. *Polycarpus* Bisschop en Martelaar in 't Gasthuis van den H. Geest, alwaar zyne Reliquiën zyn.

27sten. Is 't Feestdag ter eere van Jan Chrysostomus Bisschop en Patriarch in St. Pieter, alwaar zyn lichaam rust.

28sten. Is 't de tweede Feestdag van Sta. Agnes in haare Kerk buiten de muuren en in de Plaats van *Navone*.

Op den laatsten Zondag in Januarius is 't Feestdag in Sa. *Maria Maggiora*, ter eere van de Overvoering van 't Beeldt van de H. Maagdt; insgelyks in 't H. Kruis van Jeruzalem; alsdan word mede de vinding van den Kruistytel van *Jesus Christus* en andere Reliquiën geviert.

29sten. Word aan de Drie Fonteinen de Inwying van Sta. *Maria Scala Cæli* geviert; in de Nieuwe Kerk is 't Feestdag der Martelaren *Papia* en *Maurus*, alwaar hunne lichaamen leggen; insgelyks is het Feestdag in de Kerk van de H. Drievuldigheit van den Berg, ter eere van St. *Franciscus de Sales:* maar in 't Klooster van de bezoeking te *Longara* word het Feest niet dan den volgenden Maandag geviert.

30sten. Is 't Feestdag van Sta. *Martina* Maagdt en Martelaresse, in haare Kerk in *Campa Vaccino*, en in St. Paulus, ter eere van Paus St. Felix den III. alwaar zyn gebeente rust.

31sten. Word ter gedachtenisse van St. *Cirus* en St. Jan Martelaar den Feestdag te Sta. *Praxeda* aan de put van St. *Pantaleon* geviert, en in den H. Engel van de Vischmarkt, ter eere van St. *Zoticus* en *Cyriacus*; insgelyks in de Kerk van St. *Franciscus* te *Ripe*, ter eere van de gelukzalige *Louiza Albertoni*; als ook in St. Adriaan in *Campo Vaccino*, en in St. Jan in *Campo Marzo* voor St. Pieter *Nolascus*, stichter van de Orde van *Merci*.

In de Maandt FEBRUARIUS *viert men de volgende Feesten.*

Dagelyksche Feestdagen die in de Maandt Februari worden binnen Rome geviert.

Op den eersten Zondag van deeze Maandt is 't een Feestdag in de Kerk van Sta. Maria *Maggiora*.

1sten. Is 't Feestdag van St. *Ignatius* Bisschop en Martelaar in St. Clemens, alwaar zyn lichaam rust; insgelyks in St. Jan van Lateranen ter eere van den Diaken St. *Euphremius*.

2den. Is 't Vrouw-ligtmis (a), men houd Pausselyke Kapel in 't Apostolisch Paleis; de Mis word door een Kardinaal-Priester gezongen; de Paus geeft den Zegen en deelt Waschkaersen uit, na dat den Omgang door de Koninglyke Zaal is gedaan; alsdan is 't Feestdag in de Kerken van de H. Maagdt en in St. *Simeon*. Op den Zondag van den *Octaaf* is 't Feestdag in St. Sebastiaan en Valentyn.

3den. Is 't Feestdag in de Kerken van St. *Blasius* Bisschop en Martelaar, in St. Karel van *Katenari*, en in Sta. Maria *in Ponticelli*.

4den. Is 't Feestdag in St. Sebastiaan buiten de muuren ter eere van St. *Eutichus* den Martelaar, en in de Kerke van St. Laurens *in Damasco*, alwaar zyne Reliquiën zyn.

5den. Word de dag van Sta. *Agata* Maagdt en Martelaresse in haare Kerken geviert en in die van Jesus voor drie Martelaren van Japan.

6den. Is 't Feestdag in de Kerk van Sta. *Dorothea* Maagdt en Martelaresse

7en. Word een Feestdag in de Kerken van de Camaldulen ter eere van den Abt St. *Romualdus* geviert.

8sten. Word 'er Feestdag gehouden in St. Pieter ter eere van den Paus St. *Pelagius*, in welke Kerk zyn Lichaam rust; insgelyks in St. Jan van *Mata*, stichter van de Orde der Drievuldigheit ter verlossinge der gevangenen in de Kerken van die Orde.

9den. Is 't Feestdag in de Kerk van Sta. *Apolina* Maagdt en Martelaresse en in St. Augustyn; insgelyks in St. Jan der Maroniten ter eere van St. Jan *Marron* hun Landtsgenoot.

10den. Word den Feestdag van Sta. *Scholastica* Maagdt en Zuster van St. *Benediktus* in de Kerken van die Orde geviert, en in Sta. *Cecilia* alwaar haar Hoofdt is: insgelyks is 't Feest van Sta. *Sotera* Maagdt en Martelaresse in St. Martyn der Bergen, alwaar haar lichaam legt, en in St. Augustyn ter eere van St. Willem, Hartog van *Aquitanië*.

11den. Is 't Feestdag van St. Severyn, Abt der Benediktynen, in de Kerken van zyne Orde.

12den. Word in de Lieve Vrouwe Kerk van *Montferat*. Feest gehouden, ter eere van Sta. *Eulalia* Maagdt en Martelaresse.

13den. Viert men het Feest van Paus St. *Gregorius* den II. in St. Pieter, alwaar zyn lichaam rust. Insgelyks in St. *Apollinarius* nevens een goedt Muzyk ter gedachtenisse van de Openbaring van 't Beeldt der H. Maagdt aldaar gezongen.

14den. Is 't Feestdag van St. Valentyn Martelaar, en word geviert in Sta. *Praxeda*, alwaar zyn lichaam rust; en in zyne Kerke naby het Paleis der Mattei.

15den. Is 't Feestdag van St. *Faustinus* en *Jovitus* Martelaars, en word in hunne Kerk der Bressanten geviert.

16den. Is 't Feestdag van Sta. *Juliana* Maagdt en Martelaresse, die in St. Martyn der Bergen geviert word, alwaar haar lichaam rust.

19den. Is 't Feestdag van St. *Gabinus* Priester en Martelaar, de Vader van *Susanna*, en word in zyne Kerk in *Termini* geviert.

20sten. Word het Feest van St. Leo Bisschop in St Martyn der Bergen geviert, alwaar zyn lichaam rust.

21sten. Is 't den dag van St. *Pater* Bisschop,

(a) Zie de beschryving van dit Feest eerste Deels tweede Stuk Pag. 348.

ſchop, alsdan is 't Feeſtdag in St. *Gregorius* op den Berg *Cœlius*.

22ten. Is 't Feeſtdag van St. Pieters Stoel te Antiochië, en word in St. Pieter geviert.

23ſten. Is 't Feeſtdag van St. *Policarpus*, Martelaar en medegenoot van St. Sebaſtiaan, en word in St. Sebaſtiaans Kerke geviert; ingelyks viert men dien dag in St. Martyns ter eere van St. *Lazarus* den Schilder (a), en in de Kerk van *Ara Cœli* is 't Feeſtdag van (b) Sta. *Margaretha* van *Cortona*.

24ſten. Is 't Feeſtdag van St. Mattheus den Apoſtel, en word in S. *Maria Maggiora* geviert, alwaar zyn lichaam ruſt; insgelyks in St. *Bibianus* over zyn lichaams vinding.

25ſten. Word den Feeſtdag van St. *Felix* den IV. en *Gregorius* den IV. beide Pauſen geweeſt, in St. Pieter geviert, alwaar hunne lichaamen zyn.

27ſten. Is 't Feeſtdag van St. *Bon* in St. Lourens *in Damaſo*, alwaar zyn lichaam ruſt.

28ſten. Is 't een Feeſtdag van St. *Romanus* Benediktyner Abt, en word in de Kerken van die Orde geviert.

In de Maandt MAART *worden de volgende geviert.*

Feeſtdagen die men in de Maandt Maart dagelyks te Rome viert.

Alle Vrydagen van de Maandt Maart is 'er in St. Pieter Aflaat, alwaar dan een grooten toeloop des volks is; de Paus verſchynt 'er mede, wanneer het zyne gezondheit toelaat en de Predikatie geëindigt is, verzelt van Kardinalen, die hem by paaren volgen.

1ſten. Wordt het Feeſt van St. *Suitherus* en *Aubinus*, Biſſchoppen en Belyders van de Orde van St. Benediktus in de Kerken deezer Orde geviert.

2den. Is 't Feeſtdag van St. *Soumuſus* en *Baſilicus* in de Kerk der H. Apoſtelen, alwaar hunne lichaamen ruſten.

3den. Word het Feeſt van den Martelaar St. *Aſterus* in St. Martyn der Bergen geviert, alwaar zyn lichaam is.

4den. Is 't Feeſtdag van St. *Lucius* Prieſter en Martelaar in St. Martyn der Bergen, alwaar zyne Reliquiën zyn; insgelyks viert men alsdan het Feeſt in de Kerk van St. *Staniſlaus* van Polen, ter eere van St. *Caſimirus*.

5den. Viert men het Feeſt van St. *Phocas*, Martelaar, in St. Marcel, daar zyn lichaam ruſt.

6den. Word het Feeſt van St. *Fridelyn* Benediktyner Abt, in de Kerken deezer Orde geviert, en dat van St. *Cyrillus*, in die der Karmelieten.

7de. Is 't Feeſtdag van St. *Thomas Aquinas* in de Kerk van *Minerva*, alwaar de Kardinalen Kapel houden, en in Sta. *Barbera* der Boekverkoperen, die *Thomas Aquinas* voor hun Beſchermheilig hebben aangenomen.

8ſten. Word het Feeſt van St. *Jan de Dieu* Stichter van de Orde der Mildadigheit in St. *Jan Colabit* geviert en in Sta. *Barbera* der Boekverkoperen, om dat hy een Boekverkoper was geweeſt; insgelyks word het Feeſt van St. *Julius* Biſſchop van *Toledo* en Benediktyner Monnik in de Kerken van die Orde geviert.

9den. Is 't Feeſtdag van Sta. *Franciſca Romana* en word in haare Kerke in *Campo Vaccino* geviert, alwaar haar lichaam ruſt; ook word 'er Kapel der Kardinalen gehouden; alsdan is 't mede Feeſtdag in haare Kerk in

(a) St. *Lazarus* de ſchilder, leefde in de negende eeuw onder de regeering van Theophilus den Beeldenſtormer. *Lazarus* de Beelden voor de Kerken ſchilderende, haalde des Keizers haat en gramſchap over den hals, die hem de wreedſte ſtraffen lyden deed om hem te noodzaaken van deeze Godtsdienſtige bezigheit af te ſtaan. Deeze St. *Lazarus* op veelerlei wyze over deeze Beelden gemartelt, liet echter niet na ſedert dit zyn lyden die te ſchilderen, en de Beelden deeden mirakelen. Dien uitmuntende Heilig van de Griekſche Kerke, oordeelde niet noodig te zyn de edelmoedigheit van den Zaligmaker na te volgen, die Godt voor zyne Vyanden bad; want St. *Lazarus* kon nooit beſluiten, om door zyne Gebeden de ziel van den Keizer Theophilus uit de vlammen van 't Vagevuur te verloſſen.

(b) De eerſte jaaren van Margarethâs jeugdt waren van een ongebonden aart: maar het zien van het doode Lyk haars Minnaars, waar aan zy zich geduurende negen jaaren had overgegeeven, trof haar op een zoo krachtige wyze, dat zy van toen af tot haare doodt toe niet naliet Godt hartgrondiglyk te beminnen, en door de ſtrengſte boetoeffeningen de ongeregeldheden haarer Jeugdt te boeten. Nadat ze zich aan Godt had overgegeeven, was al haar vermaak haar lichaam door tuchtiging te kaſtyden. Zy vatte een afſchuwelyken afkeer tegen haare ſchoonheit, kneusde zich het aangezicht met ſteenen, ſtorte bloedige traanen en mishandelde zich zoo wreed, dat de oogen van deeze boetoeffenende hofpop ſcheenen uit te puilen. Zy ſloeg zich geduurig en tuchtigde haar met touwen vol knoopen gelegt en met andere boetoeffenende werktuigen; vaſte zonder ophouden op water en broodt; zy liet zich naakt in 't hemdt met een ſtrop om den hals ſleepen, en zulks zoo lang zy eindelyk geen beweeging van ongeregelde welluſtigheit gevoelde, noch zelfs de allerminſte begeerte daar toe ſtrekkende. Haar Bewaar-Engel quam haar dikmaals bezoeken, en *P. Giry* verzeekert ons dat *Jeſus Chriſtus* met een gansch onbegrypelyke gemeenzaamheit tot haar ſprak. Wy laaten de andere genaden-gaven die Godt aan deeze H. Margaretha gaf, ongerept, als de kracht van bezeetenen te geneezen, de gave van Profecy, en die der mirakelen. Een Hemelſch Licht berichtte deeze Gelukzalige de uure van haare doodt. Alle de zielen die zy door haare gebeden uit het Vagevuur had verloſt, omringden toen haar. Na haare doodt, zegt *P. Giry*, wazemde uit haar lichaam een zeer lieffelyken geur; 't welk den Heiligen gemeen is.

in *Strada Fœlice*, *in torre de Specchi* en *in Ara Cœli*.

10[den]. Is 't Feestdag in de Kerken der veertig Martelaren.

11[den]. Word het Feest van St. *Fermyn*, Benediktyner Abt, in de Kerken deezer Orde geviert.

12[den]. Is 't Feestdag van Paus St. *Gregorius* in St. Pieter, daar zyn lichaam rust; insgelyks in de andere Kerken en in de Nieuwe Kerk.

13[den]. Viert men het Feest van St. *Antonius*, Bisschop en Belyder, in St. Pieter en St. Venant; als ook in de Kerken der Karmelieten, ter eere van Sta. *Euphrasia*.

14[den]. Is 't Feestdag van Sta. *Matilda*, Koningin, van St. Benediktus Orde, en word in de Kerken deezer Orde geviert.

15[den]. Word het Feest van St. *Longinus* in St. Pieter, in 't Gebeden Huis van St. Marcel en in St. Augustyns Kerke geviert, alwaar zyne Reliquiën zyn.

16[den]. Is 't Feestdag van St. *Felix* den Martelaar in Sta. *Praxeda*, daar zyn Reliquiën zyn.

17[den]. Viert men het Feest van St. *Joseph* van *Arimathea* in St. Pieter, en in St. *Isidorus* den Iersman ter eere van St. *Patricius*.

18[den]. Word het Feest van St. *Cyrillus* Bisschop en Belyder in Sta. *Maria in Campo Marzo* geviert, alwaar zyne Reliquiën zyn. Ook viert men den Feestdag in St. Niklaas van Tolentyn, over 't vinden van 't Lieve Vrouwen Beeldt by *Savona*.

19[den]. Word het Feest van St. *Joseph* de ondertrouwde man van de H. Maagdt in zyne Kerken geviert; insgelyk in *Rottonda* en in Sta. *Anastasia*, alwaar men zyn Mantel vertoont, en 't is Feestdag by de Orde der ongeschoeide Karmelieten.

20[sten]. Is 't Feestdag van St. *Joachim* Vader van de H. Maagdt in zyne Kerken, in *Rotonda*, en in S[ta]. *Anna*, aan de vier Fonteinen; insgelyks in de Kerken van S[ta]. *Anna* en *Minerva*, ter eere van St. *Ambrosius* en *Sedonius*; als ook in 't H. Kruis van Jeruzalem voor de Inwying: alwaar de Vrouwen in de Kapel van S[ta]. *Helena* mogen komen.

21[sten]. Word den Feestdag van St. *Benedictus* de Insteller der Benedictyner Orde in alle zyne Kerken en in die der Geestelyke van *Campo Marzo* geviert.

22[sten]. Is 't Feestdag by de gansche Orde van St. *Benediktus*, en in St. Pieter ter eere van St. *Gregorius* den II. alwaar zyn Lichaam rust.

23[sten]. Word het Feest van St. *Bruno* Abt der Benediktynen, door de geheele Orde geviert.

24[sten]. Is 't Feestdag in de Kerken der Benediktyner Orde, en in St. Salvator van 't Hof, ter eere van St. Pieter, Priester en Martelaar, wiens lichaam aldaar rust.

Zeldzaame plechtelykheit over een uitdeeling van huwelyksgoedt aan verscheiden arme Dochters in gebruik, en hoe.

25[sten]. Word Marias Boodschap geviert en Paussel yke Kapel in *Minerva* gehouden, alwaar de Paus en Kardinalen met een te paerdt rydende praalstaasie dien dag vieren; alsdan doet de Paus de Plechtelyke uitdeeling van 't Huwelyksgoedt aan een zeker getal arme Dochters. *Misson* beschryft dit aartiglyk in zyne Reize door Italië. (a) „Op het Feest van Maria „Boodschap laat zich de Paus en 't Gewy-„de Genootschap in de Kerke van Minerva „vinden; de H. Vader doet 'er een Groote „Mis, of wel in zyn afwezen een Kardi-„naal: alsdan biechten alle de Dochters en „gaan ter *Communie*. Dit gedaan zynde, „deeze Dochters, die in witte Sergie ge-„kleedt zyn, en als spooken in een groot „laaken gewonden, 't welk haar hoofdt be-„dekt en niet dan een klein kykgat tot ope-„ning heeft, waar door somtyds maar een „oog uitzicht hebben kan; deeze Dochters, „zeggen we, komen by paaren in 't Koor „alwaar alle de Kardinalen vergaadert zyn, „en werpen zich op de kniën voor den Paus „of den Kardinaal, die deeze plechtigheit „waarneemt. Een Amptenaar hier toe aan-„gestelt, houd zich een weinig ter zyden, „hebbende in een bekken eenige kleine witte „armozyne zakjes, waar in ieder van de „zelve een briefje van vyftig Ryksdaalders „is, voor deeze die begeeren te trouwen, „of een ander briefje van hondert Ryksdaal-„ders, voor deeze die het Klooster-leven „verkiezen. Ieder Vryster zich alsdan voor „haare keur zeer nedrig verklaart hebbende, „geeft men haar een beursje met een klein „riemtje daar aan gehecht; zy kust het in „'t aanneemen, toont een nederige eerbie-„digheit, en treed eerlang af om plaats voor „een ander te maaken. De toekomende „Nonnen worden door een bloemkrans on-„derscheiden die haare maagdom kroont: „en alsdan houden ze mede de rang van eer „in de Processie." Men vraagt of het niet beter is de meening van Paulus te voldoen (b): maar de Schryver antwoordt, dat van de drie hondert en vyftig Dochters, die hy in

(a) *Tome Second.* p. 120. in 't jaar 1702. gedrukt.

(b) *Deeze, die zyne Maagdt trouwt doet wel: maar die haar niet trouwt doet beter:* dus drukt men in de Overzetting van Geneve deeze woorden van Paulus Cap. 7. van den eersten Brief aan de Corintiers uit.

in deeze plechtoeffening zag, niet dan dertig waren die het Klooster-leven verkooren; de drie hondert twintig anderen, genoegden zich met wel te doen, te weeten: dat zy liever wilden trouwen.

Op deezen dag van Maria Boodschap is 't mede een Feestdag in Sta. *Maria Maggiora*, als ook in andere Kerken van de H. Maagdt, en voornamentlyk by de Geestelyken van *Campo Marzo*.

26sten. Word het Feest van St. *Castulus* den Martelaar in Sta. *Praxeda* geviert, alwaar zyn lichaam rust.

27sten. Is 't Feestdag van St. *Robertus*, Bisschop en Belyder van de Benediktyner Orde, en word in de Kerken van deeze Orde geviert.

28sten. Is 't Feestdag van St. *Sixtus* den III. Paus, en word in St. Laurens buiten de muuren geviert, alwaar zyn lichaam rust.

29sten. Is 't Feestdag van St. *Eustasius* Benediktyner Abt, en word door die orde geviert.

30sten. Word het Feest van *Quirinus* den Martelaar, Vader van Sta. *Balbina*, in de Kerke van zyne Dochter geviert.

31sten. Is 't Feestdag van Sta. *Balbina* Maagdt en Martelaresse, en word in haare Kerke geviert.

III. HOOFDTSTUK.

Van de KERKBEZOEKINGEN *in de* VASTEN *en de* PLECHTIGHEIT *van den* ASCHDAG, *hoedanig men die viert.*

Kerkbezoekingen en waar gedaan.

Op Zondag van *Septuagesima* (a) is 't Kerkbezoeking in St. *Laurens* buiten de muuren; en op Zondag van *Sexagesima*, in St. Paulus: insgelyks in Sta. *Maria in Campitelli*, verzelt met de ten toon-stelling van 't Hoogwaardige, Kerkversieringen, Verlichtingen, Muzyk, Vermaaningen, enz.

Op Zondag van *Quinquagesima* is 't Kerkbezoeking in St. Pieter.

Des Maandags van *Sexagesima*, begint men de 40. uurs Gebeden (b) in 't Gebeden Huis van St. *Franciscus Xavier*; verzelt met Kerkversieringen, Verlichtingen en een uitneemend Muzyk.

Op den eersten Donderdag in de Vasten, stelt men het H. Sakrament, wegens de 40. uurs Gebeden in St. Laurens *in Damaso* met bywezen van de Kardinalen ten toon, verzelt van Lichtversierzelen en Kerkenopschik: waar by een Vermaaning word gedaan en Muzyk gezongen.

Op den Grooten Vastenavondt of Zondag in de Vasten begint men in de Kerke van Jesus de Gebeden van 40. uuren; als dan is de Kerk met schoone versierzelen opgetooit, nevens eenige Boukundige Werktuigen en fraaye gezichten.

Hoedanig men de Plechtigheit van den Aschdag oeffent; en van welk een gebruik en toeëigening men deeze Ceremonie zcht te zyn.

Op Aschdag des Woensdag word 'er in 't Apostolisch Paleis Kapel gehouden; alsdan zingt de Kardinaal Groot-Biechtvader de Mis; een der Vaderen Theatynen doet een Predikatie; de Paus neemt het werk van met asch te teekenen waar, en daar na van de Kardinalen, Heeren en Amptenaren van 't Roomsche Hof verzelt, gaat hy in Ridderlyke Paardepraal naar Sta. *Sabina*, alwaar het Kerkbezoeking is, en naar St. *Alexis*.

De Plechtigheit van den Aschdag * is een over-

(a) *Septuagesima* word den Zondag genoemt die voor *Sexagesima* gaat, en de derde voor den eersten Zondag in den Vasten is; *Sexagesima* is de tweede en *Quinguagesima* de eerste. Men meendt dat dit woordt van *Septuagesima* een zinspeeling heeft op der Jooden Babilonische Gevankenisse die zeventig jaaren duurde: maar 't is een Afbeeldzel van de Geestelyke Gevankenisse des zondigen mensche.

(b) De gebeden van *veertig uuren*, terwyl het H: Sakrament op het Autaar ten toon blyft staan, zyn ingestelt, of om beter te zeggen, door de Pausen Pius den IV. en Clemens den VIII. vernieuwt. Dit gebedt word door een Processie voorgegaan en gevolgt. Terwyl het Hoogwaardige op 't Autaar ten toon staat, moeten twee Noodhelpende Klerken geduurig voor 't zelve bidden tot zy van anderen worden afgelost, 't welk tot aan 't einde der veertig uuren duurt. Om deeze Godtsdienstigheit plechtelyker te doen schynen, moet den Volke dit gebedt bywoonen; want ieder huisgezin moet een uur in deeze Godtvruchtige handeling doorbrengen. Wanneer het uur verscheenen is, schelt een der Noodhelpende Klerken om te kennen te geeven dat het uur verstreeken is, en ook om weder andere gelovigen tot het gebedt te noodigen.

* [Onzeker is 't wie de Insteller van den Aschdag is geweest; doch het meeste gevoelen is dat Gregorius de Groote deeze *Ceremonie* heeft in gebruik gebragt. Op deezen dag worden de Zondaars, die opgelegt zyn openbaare boete te doen, de Gemeente voorgestelt, welke boetoeffening zy geduurende de Vaste zich moeten onderwerpen, waar na zy op Paasche ter *Communie* wederom worden toegelaaten. Te Halverstadt had men weleer de gewoonte iemandt der Burgeren die ongeregelt geleeft had, in 't zwart te kleeden, die alsdan opgelegt wierd geduurende de Vaste, dagelyks blootshoofdts en barrevoets door de Stadt te moeten gaan, en van de eene tot de andere Kerk boete te doen. Waarna hy eindelyk op den groenen Donderdag met Oly wierd gezalft, en weder van zyne misdaadt vrygesproken; en men noemde zodanig een Boeteling: *Adamum Halberstadiensem.* of Halverstadsche Adam. *Jo: Andr. Schmidius diss. de Adamo Halberstadiensi.*]

overfchot deezer aloude wyze van treurigheit, waar van zeer dikmaals in de Boeken des Ouden Teftaments gefproken word. 't Is mede een Afbeeldzel, (doch waarlyk zwak van nadruk) van de aloude openbaare Boetoeffening, terwyl een Boeteling van de Vergadering der Chriftenen afgefcheiden bleef en zich aan de Kerkdeur in den zak en affche vertoonde.

De Affche die in de Plechtigheit van den eerften dag van de Vafte dient, moet van Olyftakken (a) of van andere boomen zyn, in 't voorgaande jaar gezegent. De Sakristyn bereid deeze Afch, plaatft ze in een klein vaas op 't Autaar, ter zyden van 't Epiftel, waarna de Dienftdoende Priefter de Afch zegent, en ten dien einde fteekt men de Wafchkaerflen op het Autaar op; de *Celebrant*, nevens zyne Klerken en Akolyten bekleeden zich met de Kerkfieraaden overeenkomende met de viering van de *Ceremonie*, terwyl het Koor met het zingen van de *Nones* (b) een einde maakt; waar na de Dienftdoende Priefter of Biffchop van den Wierrookvatdrager voorgegaan, en zyne andere Bedienaren, op den voet van het Autaar klimt, het kuft en een Gebedt doet, zich een weinig naar de Afch wendende. Vervolgens maakt hy het teken van 't Kruis over de Afch en bewierrookt ze, na dit gedaane kruifteken. De bewierrooking geëindigt zynde, nadert de *Celebrant*, met den Diaken die de Affche draagt, aan zyne zyde hebbende, en zyn Onderdiaken, voor 't midden van 't Autaar, en keert zich naar de Vergadering. Alsdan gaat de aanzienlykfte van de Geeftelykheit der Kerke, alwaar de Plechtigheit van den Afchdag verricht worden zal, naar het Autaar en maakt met de Afch een Kruis voor 't voorhoofdt van den *Celebrant*, zeggende; *Memento Homo quia pulvis es* &c. dat is: *gedenkt ô menfch, dat gy niet dan ftof en affche zyt*; enz. Nadat dan de *Celebrant* de Afch genoten heeft, geeft hy ze op gelyke wyze aan zyne Bedienaren, aan de ganfche Geeftelykheit en eindelyk aan 't volk *. De Vrouwen zoo wel als de Mannen ontfangen ze mede voor hun voorhoofdt.

Hoe de Geeftelyken elkander de Afsch-ceremonie bedienen, aangeweezen.

Een Biffchop ontfangt de Afch zittende en ongemytert van den Kanonik, die deeze bediening waarneemt; waarna de Prelaat zynen Myter weder op zet, en een wit laken voorgedaan hebbende, geeft hy insgelyks de Afch aan den Dienftdoenden Kanonik, die zich voor hem buigt. (c) De Biffchop geeft de Afch aan den geenen die de Hoogfte Waardigheit bekleeden, als den Aartsbiffchop of Patriarch. De Vorften, Afgezanten en aanzienelyke Perfonaadjes ontfangen de Afchtekening niet dan na de Kanoniken. De Kanoniken en die van de Hoogfte Waardigheit ontfangenze gebogen zynde; maar de andere Geeftelyken en Leeken genieten ze geknielt. De Paus ontfangt de Afch van den Dienftdoenden Kardinaal, (d) die voor hem de woorden van *Memento* &c. niet uitfpreekt: maar hy buigt zich en ftaat overend, wanneer zyne Heiligheit hem de Afch geeft. Indien de Keizer deeze ootmoedige plechtigheit bywoonde, zou hy de Afch niet dan na alle de Kardinalen mogen ontfangen; want de Kerkelyke Vorften zyn boven de Vorften der Waereldt geftelt.

IV. HOOFDSTUK.

Van den VASTENAVONDT, *de* VASTEN *en* QUATERTEMPERS *of drie daagfche Vaften, nevens de* KERKBEZOEKINGEN *der drie eerfte weeken in de Vaften.*

Oorfprong van den Vaften.

Men vind, zegt een Proteftants Schryver (e), de oorfprong van den Vaftenavondt by de Ascodrogiten †, een foort van Vrygeeften die zich in de vierde eeuw op deeden,

(a) Zie *Bauldry*, *Pifcara*. *Cerem.* Eccl. Rom.

(b) *Pifcara Prax. Cerim. Bauldry Manuale Cerim.* Gemeenlyk word den Volke 's morgens de Afschtekens gegeeven.

(c) *Bauldry* & *Cærem. Epifc.*

(d) *Nihil dicens. Cærem. Epifc.* L. 2.

(e) *Hift. des Ceremonies & des Superft. qui fe font introduites dans l'Eglife.*

† [De Afcodrogiten waren Ketters die omtrent de vierde eeuw in 't fpel quamen; en voerden de ongebonden

* Zie de nevens gevoegde Afbeelding, waar in *de* CEREMONIE *van den* ASCHDAG in 't bovendeel werd verbeeldt: en in 't onder-deel, *hoedanig men het* GEZEGENT BROODT *ontfangt*, waarvan vervolgens zal gefproken worden.

Le jour des CENDRES.

B. Picart del.

B. Picart sculp. dir. 1724.

Maniere dont on rend le PAIN-BENIT.

Vastenavondt aangemerkt, en waar uit de ingevoerde ongeregeldheden zyn ontstaan.

den, en toen de Bacchanalen * of Bacchus-feesten der Heidenen vernieuwden. Dat de Vastenavondt een navolging der Bacchanalen, of Saturnalen †, zoude zyn, laat het zoo wezen; 't is altoos zeker dat deeze ongebondenheden niet geboden zyn. Men gedoogt het, en de oudheit deezer Jaarlyksche ongebondenheden heeft ze byna wettelyk gemaakt. De Mommeryen en Verkleedingen waren in verschyden Feesten van 't Heidendom in gebruik, eveneens als de Feesten (a) de *Lupercales* ‡ en de *Megalesia* (b) der Godinne Cybele.

Hoe de Vaste in de eerste Kerke gebruikelyk was.

De Vasten is een navolging van 't vasten van JESUS CHRISTUS; en is zeer oudt, nademaal 'er veele Oudvaders van gewag maaken: maar in de eerste Kerke onderhield men niet altoos een Vasten van veertig dagen. Men heeft voorbeelden van korter en ook langer Vasten. Somtyds begon men de Vasten op *Septuagesima*, anderen op *Sexagesima* en weder anderen op *Quinquagesima*. Eenige hielden ze zeven weeken, anderen zes: maar eenige begonnen ze niet dan drie weeken voor Paasche. Men onderhield ze gestrengelyk, niet alleen met onthouding van wyn, vleesch en andere vleeschelyke genegentheden: maar men vaste zelfs tot aan den avondt. Ook was het verboden geduurende de Vasten te trouwen, 't welk nu noch toegelaaten word.

Oorsprong van de Quatertempers aangeweezen.

De *Quatertempers* of het Driedaagsche Vasten is uit het Jodendom (c) oorspronkelyk. De *Quatertempers* dus genoemt, bestaan in een plechtelyk Vasten van drie dagen voor ieder Zaaizoen van 't jaar ingestelt. Dit *Quatertemper*-Vasten leert den Geloovigen, dat de vier-getyden van 't jaar moeten Gode evenmaatig toegewyt worden. Eenige meenen dat deeze Vastendagen sedert de eerste eeuw der Kerke waren ingestelt: maar dat ze zoo volstrekt niet geboden waren, of men mogt 'er zich zonder bezwaarnis van ontslaan. Men meent dat deeze onverschilligheit niet dan allenks door de Conciliën afgeschaft is. Men wil zelfs dat Paus Leo die deeze vier plechtelyke Vastentyden die men *Quatertempers* noemt, niet dan omtrent den jaare 460. ingestelt heeft. Men zegt ook dat Paus Gelasius bevel gaf dat

den Feesten, Bacchanales genoemt, ter Kerke in; zy vulden een sak, van een bokkenhuidt gemaakt, met wyn, en deeden om de zelve een Processie, voorwendende, dat zy de vaten met nieuwen wyn gevult, waren, waar van in 't Nieuwe Testament gesproken word. *August. Her. 62. Philastrius. Baronius* &c.]

* [De *Bacchanalia* of Bacchanales waren van verscheiden soorten, als oude, nieuwe, groot een kleine, insgelyks Veldbacchanalia, Lente-Herfst- en Nachtbacchanales; doch hier van in 't algemeen een beschryving te doen, zou in dit ontwerp al te langdraadig vallen. De Romeinen waren mede niet weinig tot de ongebondenheit van dit Feest geneegen. Een zeker Griek van geringe geboorte, alhoewel een Priester en vernuftig waarzegger in de verborgenheden der geslepenste Offergeheimenissen, gelyk Titus Livius zegt, was de eerste invoerder van dit Feest in Toskane, en van daar te Rome. De uitvoering geschiede door een Genootschap van gehuuwde Vrouwen, des nachts vergaderende om de verborgenheden der Goden te vieren; maar een Vrouw van Padua, Pacula genoemt, een beruchte kluchtspeelster, gaf gelegenheit tot byeenkomsten van jongelingen en jonge dochters, die onder den drank en duisteren nacht alle soorten van ongebondenheit en oneerbaarheit bedreeven; en eindelyk draafden deeze nachtfeesten zodanig langs den weg van buitenspoorigheit, dat de Burgermeesters Spurius Posthumius Albinus, en Quintus Martius Philippus genoodzaakt wierden een naaukeurig onderzoek te doen over de bygelovigheit der *Bacchanalia*, en versoeielyke nachtbedryven, vindende meer dan zeven duizend persoonen, met deeze schandelyke byeenkomsten besmet; waarom die t'eenemaal afgeschaft wierden. *Danet Dict. Antiq. Rom.* &c.]

† [Ter eere van Saturnus wierd weleer te Rome in de maandt December het Feest *Saturnalia* geviert, welk Feest men meent al voor de bouwing van Rome ingevoert is geweest. Op dien dag stonden alle Rechtzaaken stil, de Raadkamers waren gesloten, en de Schoolen insgelyks. Men noode elkander te gast, en zond den anderen geschenken. De Slaven gingen alsdan met gedekten hoofden ten teken van vryheit. De Heeren dienden hen ter maaltydt, gelyk anders de plicht hunner knechten was. Dit vreugde Feest duurde somtyds zeven dagen, en dien tydt geduurende besloot men geen kryg, noch strafte geene misdaders. *Merula de Sacrif. Hospinianus de Fest. Ether. Lipsius de Saturn. Plinius. Martialis. Ferrarius. Macrobius. Gyraldus Syntagm. Deor.* &c.]

(a) De *Lupercales* vierde men in de maandt Maart. Men verkleede zich alsdan op allerlei manieren: maar de Godsdienstigen vierden, om te beter hunnen God Faunus te behaagen, dit Feest gansch naakt, en zulks ter gedachtenisse van een aartig geval van deezen Faunus, door Ovidius in 't II. Boek zyner Feestdagen beschreeven. De *Saturnales* wierden met de zelfde ongebondenheit in de maandt December geviert.

‡ [Het zelve Feest der *Lupercales* wierd mede te Rome op den 16. Februari ter eere van *Pan* geviert. De Historiën maaken gewag, dat Romulus en Remus toen hun Groot-Vader Numitor hen verlof gegeeven had ter plaatse *Lupercal* genoemt een Stadt te mogen bouwen, zy zich daar over verheugd hadden. De *Luperci* waren meerendeels jongelingen, die naakt door de Stadt liepen, niets als een bokkevel aanhebbende, door hun geoffert geweest. Zy sloegen dus omzwervende met zweepen van zich: maar de jonge Vrouwen reikten hun de handen toe, en lieten zich met een slip van het bokkevel in de zelve slaan, zich inbeeldende dat ze daar door vruchtbaar wierden. *Lomeierus de Lustrat. Gyraldus. Pitiscus* enz.]

(b) Dit Feest vierde men in den beginne van 't Voorjaar. Men vermomde en verkleede zich toen zodanig dat men elkander bezwaarlyk kennen kon; zoo *Herodiaan* L. 1. C. 32. zegt.

[De Feesten *Megalesia* vierde men mede ter eere van Cybele de Moeder der Goden. De Priesters deezer Godinne wierden Galli genoemt, en droegen haar beeltenis door de Stadt onder een geraas van trommelen en fluiten om, om door dit gerucht te beletten, vermits aan hun de opvoeding van haaren Zoon Jupiter aanvertrouwt was, dat Saturnus het geschrei van dit kindt niet hooren zoude, en het verslinden, gelyk hy haare anderen kinderen had gedaan. *Danet.*]

(c) Men wil dat de *Quatertempers* opzicht op de vier Vastentyden hebben, die de Jooden van de vierde, vyfde, zevende en tiende maandt noemden. Men viert de *Quatertempers* in de maanden Maart, Juni, September en December.

dat de Verordeningen der Priesteren en Diakenen in deezen tydt geschieden moest, en gelyk men ten tyde der Apostelen deeze Verordeningen door Vasten en openbaare gebeden in gebruik bragt, was 't mede rechtmatig dat de *Quatertempers* door deeze Godtvruchtige handelingen wierden onderscheiden, en dat de Gelovigen hunne Vasten en gebeden in 't werk stelden (a) *om van Godt waardige Bedienaars zyner Kerke af te smeeken.*

Verscheide Kerkbezoekingen geduurende de eerste weeken in de Vasten en waar gehouden.

Op den eersten Donderdag in de Vasten is 't Kerkbezoeking in St. Joris, en alle Donderdagen in de Vasten in der Jezuïten Kerke en in St. Andries van de Valley; des namiddags word 'er een Predikatie gedaan en Muzyk gezongen.

Des Vrydags is 't in St. Jan en Paulus, en in St. Joris Kerkbezoeking; insgelyks alle Vrydagen in de Vasten, behalven de eerste een laatste; 's avonds word 'er een Leerrede in 't *Oratorium* van Marcel gedaan, gevolgt van een deftig Muzyk van Stemmen en Instrumenten, nevens een schoone *Simphonie* gespeelt.

Op Zaturdag is 't in St. *Triphonius* en St. *Augustinus* Kerke en Kerkbezoeking; en alle Zaturdagen van de Vasten word 'er 's namiddags gepredikt, en in de Lieve Vrouwe Kerk der Bergen, de Lieve Vrouw van Lorette, en by de Praalzuil van Trajanus een Muzyk gezongen.

Op den eersten Zondag in de Vasten, word 'er Paussélyke Kapel in 't Apostolisch Paleis gehouden; een Noodhelpende Bisschop zingt 'er de Mis, en de Procureur Generaal van St. Dominicus Orde doet 'er een Predikatie. Alsdan is 't Kerkbezoeking in St. Jan van Lateranen, en in St. Pieter. Alle de Zondagen van de Vasten word het Hoogwaardige ten toon gestelt, nevens verlichting der Kerke en een Muzyk in St. Jan van Lateranen, in St^a. Praxeda en St. Augustyns Kerke gezongen.

Des Maandags is 't Kerkbezoeking in St. Pieter *in Vinculis*; en Feestdag in St. Jan *della Pigna* der gevangenen.

Des dingsdags is 't Kerkbezoeking in St. *Anastasius.*

Des Woensdags in St^a. *Maria Maggiora*, en alle Woensdagen van de Vasten is 'er 's namiddags een Muzyk, en men predikt in St. Niklaas der Cesarinen, in St. *Hieronimus* van de Liefdadigheit en andere plaatsen.

Des Donderdags is 't Kerkbezoeking in St. Laurens *in Panisperna.*

Des Vrydags in St. Pieter.

Op den tweeden Zondag in de Vasten, is 't in 't Apostolisch Paleis Paussélyke Kapel; een Noodhelpend Bisschop zingt 'er de Mis; de Procureur Generaal der Cordelieren doet een Predikatie, en 't is Kerkbezoezing in St^a. *Maria Maggiora* en in St^a. Maria der Nieuwelingen.

Des Maandags is 't Kerkbezoeking in St. Clemens, en Feestdag in St. Pieter en in St. *Marcellinus* voor de Inwying der Kerke.

Des Dingsdags in St^a. *Balbina.*

Des Woensdags in St^a. *Cecilia.*

Des Donderdags in St^a. *Maria in Transtevere.*

Des Vrydags in St. *Vitaal.*

Des Zaturdags in St. Pieter en in St. *Marcellyn.*

Op den derden Zondag in de Vasten word 'er Paussélyke Kapel in 't Apostolisch Paleis gehouden; een Noodhelpend Bisschop zingt 'er de Mis; de Procureur Generaal der Augustynen doet 'er de Predikatie: alsdan is 't Kerkbezoeking in St. Laurens buiten de muuren; in de Griekische Kerke word een plechtelyke Aanbidding van 't Kruis gedaan.

Des Maandags is 't Kerkbezoeking in St. *Marcus.*

Des Dingsdag in St^a. *Pudentiana.*

Des Woensdags in St. *Sixtus* en in St. *Nereus* en *Achilleus.*

Des Donderdags in St. *Comus* en St. *Damianus in Campo Vaccino.*

Des Vrydags in St. *Laurens in Lucina.*

Des Zaturdags in St. *Cajus*, in St^a. *Susanna* en in St^a. Maria der Engelen by de Badstoven van Diokletiaan.

Op den vierden Zondag in de Vasten word 'er in 't Apostolisch Paleis Paussélyke Kapel gehouden; alsdan zingt een Kardinaal-Priester de Mis; de Procureur Generaal der Karmeliten doet 'er een Predikatie, en de Paus zegent de goude Roos; insgelyks is 't Kerkbezoeking in de Kerk van 't H: Kruis van Jeruzalem.

V. HOOFDT-

(a) Zie het Kerkgewoonte Boek van *Alet.*

V. HOOFDSTUK.

Hoe de ZEGENING *van de* GOUDE ROOS *geschied, en welke* KERKBEZOEKINGEN *en* FEESTDAGEN *geduurende drie weeken tot aan* PALM-ZONDAG *geviert worden.*

Hoedanigheid wyen van de goude Roos geschied, en hoe de Paus die jaarlyks gewoon is weg te schenken.

In den Jaare 1366. was 't dat Urbanus de V. op den vierden Zondag in de Vasten aan Johanna Koninginne van Sicilië een Goude Roos zond, en een Dekreet uitgaf, waar door hy belaste, dat de Pausen zyne Nazaten jaarlyks een diergelyke op zodanig een tydt wyen zouden. Deeze Goude Roos is met gesteenten versiert. De Paus zend die dikmaals aan Vorstinnen, of aan eenige Kerk die hy in 't byzonder genegen is. Zyne Heiligheit zegent deeze Roos in de Kamer der optooizelen, voor dat hy in zyne Kapel de Mis hoort. (a) De Zegening van deeze Roos word met wierook, wywater, balzem en muskus ondereen gemengt, gedaan. Na deeze Zegening gaat de Paus uit de Kamer, een van zyn geheime Kamerlingen draagt voor hem de Roos en plaatst ze op een Kandelaar. (b) Een Kardinaal-Diaken bied ze zyne Heiligheit aan, die naar de Kapel gaande de zelve in zyn linker handt houdt en zegent met de rechter de Gelovigen die zich onder weeg vinden laaten. De Roos word vervolgens aan den Kardinaal-Diaken gegeeven, en die geeft ze wederom aan een Klerk van de Kamer, om op het Autaar te zetten. De Mis geëindigt zynde geeft zyne Heiligheit de Roos aan wien het hem behaagt. Laat ons niet vergeeten te zeggen, dat men de Zondag van de Goude Roos mede (c) *Lætare* noemt, en (d) dat het Gewyde Genootschap alsdan in de Kapel met een Priesterlyk gewaadt van kleur als drooge Roozen verschynt.

Welke beteekenissen men aan deeze Roos geeft.

Deeze Roos heeft drie merkwaardige hoedanigheden, waar van we den Gelovigen der Kerke moeten verklaring doen: bestaande in de kleur, reuk en smaak. De stoffe van de Goude Roos bestaat uit muskus en balzem die men 'er toe bezigt, zynde Zinnebeelden van de Goddelykheit en Menschelykheit van JESUS CHRISTUS. 't Is een Roomsche Prelaat (e) die 'er ons deeze schrandere ontdekking van doet.

Kerkbezoekingen en waar gedaan, geduurende de 3 volgende weeken in de Vasten tot aan Palm-zondag.

Des Maandags is 't Kerkbezoeking in de Kerk der vier Kroonen.

Des Dingsdags in St. Laurens *in Damaso.*

Des Woensdags in St. Paulus Kerk.

Des Donderdags in St. Martyn der Bergen en St. Silvester *in Campo Marsò.*

Des Vrydags in St. *Eusebius* en Sta. *Bibiana.*

Des Zaturdags in St. Niklaas in *Carcere.*

Op den Vyfden Zondag in de Vasten word 'er Pausselyke Kapel in 't Apostolisch Paleis gehouden; een Noothelpend Bisschop zingt 'er de Mis; vervolgens predikt 'er de Procureur Generaal der Serviten; en 't is Kerkbezoeking in St. Pieter en Feestdag in St. *Lazarus* buiten de muuren.

Des Maandags is 't Kerkbezoeking in St. *Chrysogonus.*

Des Dingsdags in St. *Quirico* en in S[ta]. Maria *in via lata.*

Des Woensdags in St. Marcel.

Des Donderdags in St. *Apollinarius*, en de Bekeerden in de Loopstraat.

Des Vrydags in St. Steven den ronden, en insgelyks Feestdag in St. Marcel ter eere van de Lieve Vrouw van zeven smerten.

Des Zaturdags in St. Jan voor de Latynsche Poort, en in St. *Cesarius*; men stelt mede het Beeldt van den Zaligmaker in 't Aller Heiligste ten toon, en dat van de H. Maegdt in S[ta]. *Maria Maggiora*; 't welk in dien staat blyft tot den Zondag in *Albis.*

Op den Palm-Zondag word Kapel in 't Apostolische Paleis gehouden; de Paus zegent en deelt alsdan de Palmtakken uit. Vervolgens doet men Processie om de Koninglyke Zaal; en een Kardinaal-Priester zingt de Mis. Insgelyks is 't Kerkbezoeking in St. Jan van Lateranen. In St. Jan der Maroniten doet men een Processie met Palmtakken, en men zingt een plechtelyke Mis in de Syrische taal.

(a) *Sacr. Cerem.* L. 2. (b) *Piscara Praxis Cerim.*
(c) Men noemt deezen dag *Lætare* wegens een lezing die alsdan word gedaan, en begint met het 66. Hoofdst. vers 10. van Isaias. (d) *Piscara* ibid.
(e) *Casal.* de *Vet. Christ. Ritib.*

VI. HOOFDTSTUK.

Van de PLECHTIGHEDEN *op* PALM-ZONDAG *in gebruik.*

Met welk een plechtigheit de Palmtakken worden gewyt.

Op den Zondag na *Lætare* bedekt men de Kruisfen en Beelden der Heiligen: en die blyven dus gedekt tot op 't eindigen van den H. Zaturdag. Op Palmzondag bereid men de Palmtakken in de Pausfelyke Kapel. By gebrek (a) van Palm neemt men Olyftakken, waar aan men de palmbladeren bind, zeer welvoegelyk kruisgewys geknoopt. Deeze Palm- of Olyftakken zyn omtrent vyf voeten lang. De Paus begeeft zich in Processie na de Kapel. (b) Na de gewoone gebeden en Plechtigheden in andere Zegeningen gebruikelyk, besprengt en bewierookt zyne Heiligheit de Palmtakken. De Wying deezer Palmtakken gedaan zynde, bied de eerste Kardinaal-Bisschop twee van de grootste zyne Heiligheit aan, die de zelve aan twee Persoonen van aanzien overgeeft. Deeze twee Persoonen onthouden zich met de Palmtakken ter zyden van den Paus, gelyk het Roomsch *Ceremoniaal* zegt. De zelve Kardinaal bied hem weder een derde Palmtak, doch veel kleider aan; die zyne Heiligheit aan een Kamerling geeft, en de andere worden aan de Kardinalen, Prelaten, Afgezanten en Edelen die deeze Plechtigheit bywoonen, uitgedeelt. De Palmtakken die de Kardinaal-Bisschop aan den Heiligen Vader aanbied, zyn sierlyk met bloemen versiert. Die deeze Palmtakken ontfangen, moeten ze kussen: in 't ontfangen van de zelve heeft de eerste Kardinaal-Bisschop de eer de handt en knie van den Stedehouder van JESUS CHRISTUS te kussen. De andere Kardinalen kussen hem mede de knie; maar de Kerkelyken minder in rang dan deeze *Eminentiën*, kussen hem alleen den voet. Deeze Plechtigheit eindigt vervolgens met de uitdeeling der Palmtakken aan 't Volk: terwyl men des Heilandts Lyden zingt, en alle de Gelovigen hunne Palmtakken in de handt hebben.

Op Palm-Zondag zyn de Autaren met Palm- of Olyftakken versiert. De Palmtakken bereid om uitgedeelt te worden, leggen op een Kredenstafel naby het Autaar en worden 'er met een wit laken tot dat men ze zeegent, gedekt.

Welk een Geestelyke beteekenis men aan de Palmtakken geeft.

Onnoodig zou 't zyn den Lezer het voorval aan te toonen, waar van deeze Plechtigheit de gedachtenisse voert. De gezegende Palmtakken geeven ons, zegt men, te kennen, (c) dat onze gedachten, begeerten, en alles wat van ons afhangt moeten Godt aangeboden zyn, zal hy door zynen Geest en door de beweeging zyner genaade werken. Deeze verklaring alhoewel geestelyk, is een weinig gedwongen.

Een merkwaardige gewoonte op den Palm-Zondag is 'er, en die noch in verscheiden Christen Landen geoeffent word, om een gevangene te ontslaan en vry te laaten. De Bisschop en de Geestelykheit doen deeze verlossing in een Processie die het Afbeeldzel onzer Geestelyke vryheit is. Deeze gewoonte is van de Jooden afkomstig, die eertyds op den Dag van Paasche een gevangen los gaven, ter gedachtenisse hunner verlossinge van de Egiptische Dienstbaarheit.

Processie van Palmzondag en met welke omstandigheden die verzelt gaat.

Na de uitdeeling der Palmtakken, word de Processie van Palmzondag gehouden. De Diaken bied den *Celebrant* een Palmtak aan, en kust de zelve nevens de handt van den Dienstdoende Geestelyken: waar na de Onderdiaken het Kruis neemt en zich tusschen twee Waschkaersdragers plaatst * aan den ingang van 't *Presbyterium* of 't Heilige. Van daar neemt de voorttogt een aanvang, zoodraa de Diaken, na een knieling gedaan te hebben, zich naar den volke wend, en tot hen zegt: *Procedamus in pace* (d). Deeze Processie word om de Kerk gedaan. Na deeze Processie doet men de Mis, en terwyl men des Heilands Lyden zingt, houd ieder zyn Palmtak in de handt, zelfs de *Celebrant* en de Bedienaars van 't Autaar, behalven de Diakenen die het Lyden des Heeren leezen, en de Akolyten die hun dienen. Na de Mis draagt ieder Gelovige

(a) *Sacr. Cerem.* Eccl. R. L. 2.
(b) Men beschryft hier de Plechtigheit zodanig die gedaan word wanneer de Paus zelf de Palmtakken zegent.
(c) Zie het Kerkgewoonte Boek van *Alet.*
(d) *Gaan wy in Vrede.*

* Zie deeze nevensgaande Afbeelding, waarvan het bovendeel verbeeldt *de* PROCESSIE *der* PALMTAKKEN *op* PALM-ZONDAG; en 't onderdeel *de* PROCESSIE *van 't* HEILIG SAKRAMENT *op den* SAKRAMENTSDAG; waarvan vervolgens gehandelt worden zal. Welke beide Afbeeldingen te Parys naar 't leven geteekend zyn.

La PROCESSION des PALM

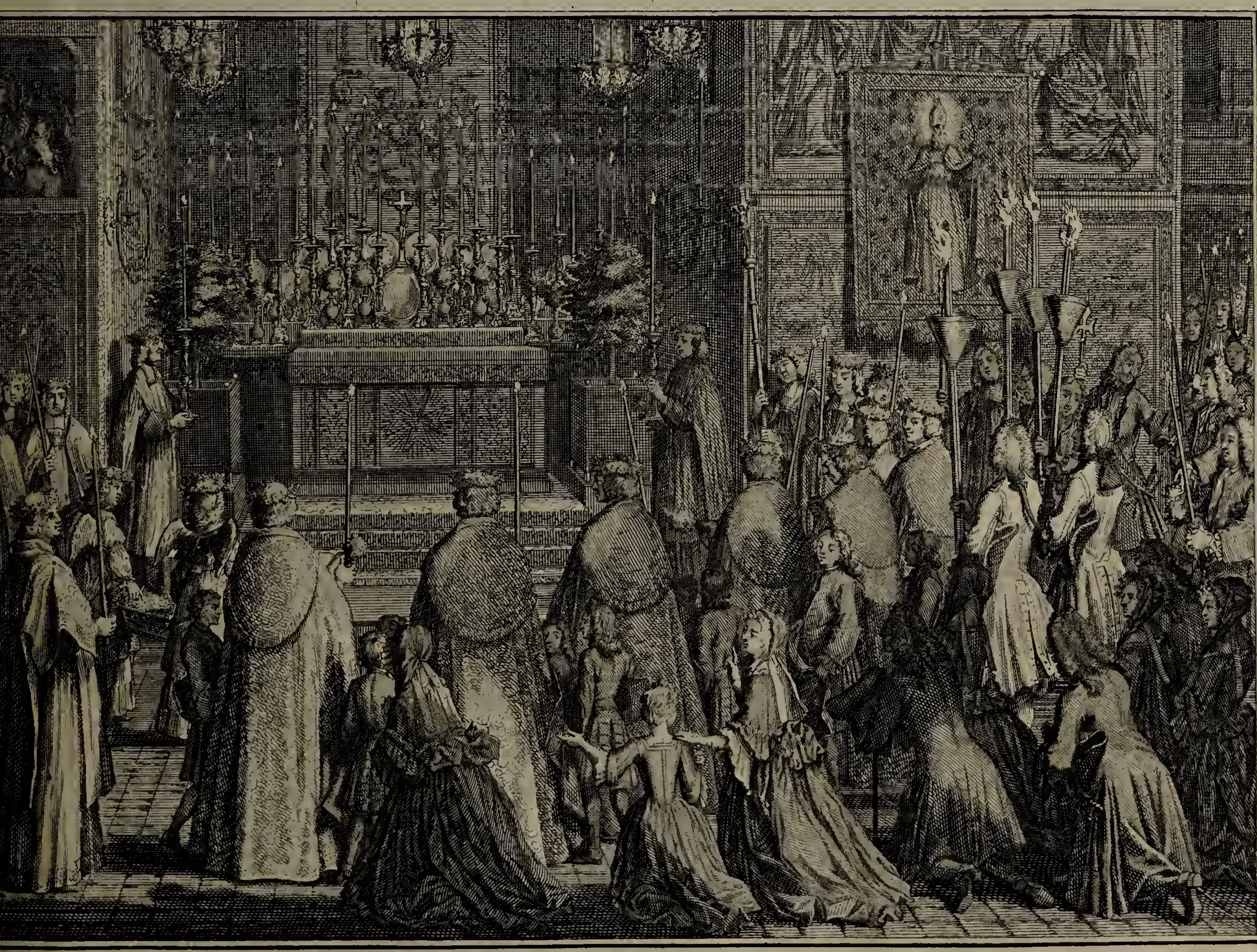

B. Picart sculp. dir. 1725.

La PROCESSION du SAINT SA

le DIMANCHE des RAMEAUX.

MENT le jour de la FÊTE-DIEU.

vige zyn gezegende Palmtak mede; de Kerkgewoonte Boeken zeggen ons dat de gezegende Palmtak een bewaarmiddel tegen veele onheilen is, en een werktuig veeler weldaaden. De Boeren planten deeze Palmtakken in 't veldt en midden in 't veldgewas, gelovende dat ze hunne granen voor 't ongedierte en schadelyke lucht bewaaren.

De Sakristyn bewaart eenige deezer Palmtakken om te verbranden, en maakt 'er Asch van, voor den dag van de Vasten van het naastvolgende jaar.

Men verzeekert ons dat Paus Agapetus omtrent het midden van de zesde eeuw, de Processiën van de Heilige week instelde.

Kerkbezoekingen in de H. Week en waar gehouden.

Des Maandags na Palmzondag is 't Kerkbezoeking in Sta. *Praxeda*; insgelyks Feestdag in St. Andries te *Ponte Mole*, wegens de overvoering van 't Hoofdt van deezen Apostel. Des Dingsdags is 't Kerkbezoeking in Sta. *Prisca* en in St. *Sabas* aan den Aventynschen Berg.

Des Woensdag in de H. Week is 't Kerkbezoeking in Sta. *Maria Maggiora*: des avonds is 'er Pausselyke Kapel in 't Apostolisch Paleis, wegens de Donkere Metten, als ook de twee volgende dagen in St. Jacob van Spanje en in St. *Apollinarius*: men zingt 'er de Donkere-Metten met Zang en Speelmuzyk.

Hoedanig de dagen der Donkeremetten worden doorgebragt, en met welk een plechtigheit dit gaat verzelt.

De Woensdag, Donderdag en Vrydag in de H. Week noemt men Donkere-Metten. (a) Alsdan heeft men geene blomfieraden noch Beelden op de Autaren, die daar en boven moeten met vloers overdekt zyn. Men zet op de Autaren zes houte Kandelaars of van andere geringe stoffe, nevens zes Waschkaerssen van gemeen Wasch. Men neemt het H. Sakrament van 't Autaar weg, waar voor men de Donkere Metten zingen moet; men brengt het in een geheime plaats met de versiersels en lichten. Men zet ter zyden van 't Epistel, en ter plaatse alwaar de Onderdiaken de handreiking geduurende het *Introïte* of de Inleiding doet, een soort (b) van driehoekingen houten Kandelaar, van vyftien Waschkaerssen van gemeen Wasch verzien. Men ontsteekt deeze Waschkaerssen en die van 't Autaar voor dat de Metten beginnen. Na het gezang van ieder Psalm van den Dienst, dooft de Sakristyn of een der Akolyten met een domper aan een rietstok al de Waschkaerssen van den driehoekigen Kandelaar uit, * beginnende met die het verste van hem is, laatende niet dan een eenige branden, te weeten, die in 't midden van den driehoek is geplaatst. Al deeze Plechtigheit word gevolgt van 't zingen en leezen, waar van het onnoodig is eenig verhaal te doen, vermits dit niet dan voor de Priesters dient. Geduurende het gezang van 't *Benedictus*, dooft men (c) alle de lichten van de Kerk uit, en in diervoegen dat alles uitgedooft is, wanneer het gezang van Dankzegging geëindigt zy. Wat de Waschkaers aangaat die noch op den driehoek brand, een Akolyt houd die, geknielt zynde, omhoog boven een kleine tafel, terwyl een *Antienne* van 't *Benedictus* word herhaalt; maar hy verbergt die achter of onder het Autaar, ter zyden van 't Epistel, wanneer men het vers zingt, 't welk door deeze woorden, *Christus factus est* &c. begint. Men zingt vervolgens geknielt het *Miserere*: en 't *Miserere* word van 't gebedt gevolgt, waar van de eerste woorden *respice quæsimus* zyn. De *Celebrant* is geduurende dien tydt geknielt met ontdekten hoofde, gelyk ook zyne Bedienaren zyn, en bidt dit gebedt overluidt tot aan 't (d) *qui tecum*; alsdan verzacht hy t'eenemaal van stem. Naaulyks heeft hy 't geëindigt (e) of men hoort het geklop van stokken op stoelen en banken geslagen, verzelt somtyds met het gebons van vuisten, terwyl de kinderen het geraas vermeerderen, en het volk, wiens Godtsdienstigheit byna altoos tegenstrydig in 't oordeel van den goeden zin is, schept mede in dit geraas vermaak om het niet te schielyk te doen eindigen; maar een Akolyt staakt eerlang dit gerucht, en vertoont wederom de Waschkaers die hy onder 't Autaar verborgen had; 't welk dan het teken van stilte is.

Zeldzaam gebruik van stommeling in den duister onder den Dienst der Donkeremetten.

Hoe de Paus de Donkeremetten bywoont.

De Paus woont de Donkeremetten met een rood Koorkleedt by, en een Monnikskap over 't hoofdt gestolpt. Het Kruis word dan niet voor hem gedraagen. De Kardinalen die in 't Violet zyn gekleedt, bewyzen hem geene onderdanigheit noch handreiking aan 't Autaar.

Plechtigheden van den Wittendonderdag aangemerkt.

Op den H. of Witte Donderdag, dient men zich in de plaats van klokken, van een ratel, behalven nochtans in de Mis in 't *gloria in excelsis*, wanneer men dan schelt. De Autaren moeten met witte optooizels verzien worden, insgelyks het Kruis, en de Mis word mede in 't wit gedaan. Men mag op deezen dag geen byzondere (f) Missen

(a) Bauldry *Manuale Cerem.*
(b) Of liever een Kandelaar met verscheiden takken.
(c) Behalven de lichten die voor H Sakrament branden.
(d) *Die leeft en regeert met u* enz.
(e) De Ceremoni-Meester geeft den eersten slag met een stok op de trappen van 't Autaar.
(f) Eenige meenen dat de byzondere Missen geen begin genomen hebben dan in de zevende eeuw, en dat ze een gevolg van de onkunde en verslaauwing van des volks Godtvruchtigheit zyn. Toen de *Communie* min gebruikelyk wierd en

* Zie de derde verbeelding van 't Afbeeldzel, eerste deels tweede stuk. Pag. 349.

ſen doen. De ganſche Geeſtelykheit geniet de *Communie* van de handt van haaren Klooſtervoogdt, om te beter het Avondtmaal te verbeelden, 't welk den Zaligmaker met zyne Apoſtelen hield: en indien men niet ontgaan kan een byzondere Mis te doen, (a) moet zulks voor den Goddelyken Dienſt geſchieden.

Op deezen Witten Donderdag word 'er Pauſſelyke Kapel in 't Apoſtoliſch Palleis gehouden; een Kardinaal-Biſſchop zingt dan de Mis, waar na de Paus het H. Sakrament in Proceſſie naar 't Graf of Paradys draagt, in de Paulina Kapel toebereidt.

VII. HOOFDTSTUK.

Hoedanig men de PROCESSIE *van 't* H. SAKRAMENT *naar 't* GRAF *aflegt.*

Plechtigheden in de Proceſſie van 't Sakrament naar 't Graf beſchreeven, en met welke omſtandigheden die gaan verzelt.

Deeze Proceſſie word na het voltrekken van een plechtelyke Mis gedaan, waar van dit de Plechtigheit is. Doch 't zal niet noodig zyn een breed verhaal (b) over de kniebuigingen van den *Celebrant* te doen en van zyne Bedienaren ter zyden van 't Autaar, vervolgens in 't midden, en dan op den tweeden trap; noch te zeggen hoe hy na het aftreeden van 't Autaar de *Planeta* en *Manipul* aflegt, het *Pluviaal* aanneemt, en bidt terwyl de Sakriſtyn of iemandt anders de Waſchkaerſſen opſteekt, het *Corporaal* of den Altaardoek op 't Autaar legt enz. dat een ander de Waſchkaersſen van de Proceſſie uitdeelt; dat de Wierookvatdragers den wierook gereetmaaken en dat de Kruisdrager zich in 't wit kleedt om zich vervolgens gereed te houden ten dienſt van het Proceſſiekruis. Wy zullen mede niet melden hoedanig zich deeze Bedienaren by den Altaar in Orde ſtellen, den zelve naderen, hoe zy knielen, bidden enz. Alle deeze voorafgaande zaaken zyn overeenkomende met het geen waar van wy reeds gehandelt hebben. Vooral moet gemyd worden den rug naar het H. Sakrament te keeren. Eerſt en vooral bewierookt den *Celebrant* het driewerf. Het H. Sakrament is met een Sluier bedekt, en een andere ſluier legt een Akolyt op des *Celebrants* ſchouders. Een Diaken neemt vervolgens het Sakrament van 't Autaar en bied het den *Celebrant* aan: de *Celebrant* heft het voor de Vergadering op, en het Koor zingt het *Pange lingua.* Alsdan neemt de Proceſſie haaren voortgang, waarin de jongſte Geeſtelyken den voortogt hebben, en van de oudſte gevolgt worden. Die van de hooge Geeſtelykheit moeten in 't gevolg van den *Celebrant* zyn, die onder een verhemelzel het Sakrament draagt. Wanneer men ter plaatſe van 't Graf gekomen is, moet zich de jongſte by het Kruis tegen over het Graf plaatſen, en de oudſte daar nevens. Alle knielenze, behalven de Waſchkaersdragers en den Kruisdrager: het Koor zingt en herhaalt een (c) *Antienna* geduurende de Godtsdienſtigheit deezer Plechtigheden. De *Celebrant* bewierookt het H. Sakrament. Een Diaken neemt het vervolgens aan, tot dat de *Celebrant* voor den Zaligmaker geknielt heeft. Vervolgens plaaſt het den Diaken in het Tabernakel of Ciborykasje, alwaar het de *Celebrant* driemaal bewierookt, waarna de Diaken het in den Tabernakel ſluit, de ſleutel aan den Ceremoni-Meeſter geevende. Dit nu is 't geen men het H. Sakrament naar 't Graf dragen noemt *. De Proceſſie heeft in 't wederkeeren uitgebluſte Waſchkaersſen, behalven die der Akolyten die den Kruisdrager voorgaan. De *Celebrant* legt het wit plechtgewaadt af en bedient zich van 't violet om den Veſper-dienſt waar te nemen. Wat zyne Bedienaars aangaat, men is na de Veſper bezig met de Autaren van het ſieraadt t'ontblooten. In de Paulina Kapel word door den Paus de zelfde Plechtigheit waargenomen.

VIII. HOOFDT-

en ongevoelyk alleen aan den *Celebrant* verknocht. Toen men mede in plaats van een groot broodt, 't welk men gewoon voor de Vergadering te heiligen was, niet meer dan gemeene Hoſtiën wydde. Insgelyks zegt men dat de ſtille Mis in dien tydt werd ingeſtelt. 't Zy echter verre van te gelooven, dat de oorſprong van de byzondere Miſſen van een zeer jonger tydt zy, en aan de ongodtsdienſtigheit moet toegeſchreeven worden; wy gelooven nochtans in tegendeel, dat ze een gevolg van de ongemeene Godtvruchtigheit der eerſte Chriſtenen zyn, die zeer dikwils in 't byzonder Communiceerden.

(a) *Piſcara* Praxis Cœrem.

(b) *Bauldry* Mannale Cœrem.

(c) *Tantum ergo Sacramentum.*

* Zie de vierde verbeelding van 't Afbeeldzel, eerſte deels tweede ſtuk Pag: 349.

VIII. HOOFDTSTUK.

Hoedanig men de AUTAREN *van hunne* SIERAADEN ONTBLOOT; *en de* KERKBAN *op den* GOEDEN VRYDAG *verkondigt.*

Hoe de Kerken en Autaren op den Goeden Vrydag van alle fieraaden worden ontbloot, en met welk een plechtigheit dit word verricht.

Deeze Plechtigheit woont den *Celebrant* in violet gewaadt by. Men begint het Hoog Autaar van zyne fieraden te ontblooten. De *Celebrant* neemt de Altaardekzels weg, insgelyks alle andere Autaarfieraaden: behalven het Kruis en de Lichten. Men neemt zelfs de Kredenstafel, de tapyten, en Blomfieraden weg; men ontbloot mede de Kantzel en de Kerk van alle haare Kerkverfierfelen. De Sakriftyn fluit deeze Sieraden in de Sakrifty. Het Kruis word met zwart of ten minften met violet bekleet, insgelyks dekt men het Tabernakel of het Ciborikasje voor eenigen tydt, en laat het ongefloten. Dit is het Huis (a) van den levendige Godt die voor een weinig tydt afwezig is. Men moet het Kruis (b) met violet of zwart bekleet in de opening van het Tabernakel plaatfen. Nadat de Autaren wegens de plechtigheit van des Heilands lyden van dit alles ontbloot zyn, plaatft men een zwart verhemelfel boven 't Groot Autaar en men bekleed de Kerkmuuren in 't zwart. Onnoodig is 't den Lezer te berichten, hoe het gezang van eenige *Antiennes* deeze treurige Ceremonie voorgaat.

Men wil dat deeze ontblooting (c) der Autaren de manier van de verfmadelyke handeling verbeeldt, toen JESUS CHRISTUS van zyne kleederen wierd berooft.

Na deeze reeds befchreeven plechtigheden, word de Paus naar de plaats van afkundiging gedraagen, alwaar men de Bul *in Cœna Domini* afleeft, waar door zyne Heiligheit plechtelyk de Ketters en Onboetvaardigen in den ban doet; geevende vervolgens den Zegen aan den Volke aldaar vergadert.

Gemeenlyk word deeze Afkundiging van de Bul, *in Cœna Domini* genoemt, en word van deeze plaats van Zegening afgeleezen. De Paus (d) is alsdan met een rood *Pluviaal* en *Stool* van de zelve kleur bekleedt: en in een foort van verheven Stoel, zulks hy van 't Volk gezien worde. De Onderdiaken ter linker zyde van zyne Heiligheit, leeft in 't Latyn de Bul den Volke voor, en de Diaken aan zyne rechter zyde in 't Italiaans. Ondertusfchen ontfteekt men de Wafchkaersfen; een ieder neemt de zyne; en nadat de Kerkban geleezen is, dooven de H: Vader en de Kardinalen hunne Wafchkaerffen uit, en werpen ze voor het Volk, alsdan neemt men het zwart laken weg, 't welk over den Stoel was gefpreidt.

Twee Noothelpende Kardinalen Diakenen (e) verkondigen een volkomen Aflaat, de een in 't Latyn en den ander in 't Italiaans.

Vervolgens wafcht zyne Heiligheit in de Hertoglyke Zaal de voeten van (f) twaalf Priefters, en in een andere kamer dient hy hun zelf het eeten voor, vereerende ieder met een goude en zilvere gedenkpenning, nevens een Apoftolifch kleedt van witte Serge, gelyk in 't volgende hoofdtftuk voorgeftelt word.

IX. HOOFDTSTUK.

Met hoedanig een PLECHTIGHEIT *de* PAUS, *en* KONINGEN *den* ARMEN *de* VOETEN WASSEN *en ter* MAALTYDT *dienen.*

Deeze plechtigheit van 't voeten waffen, noemt men in 't Italiaans *Mandato*, overzulks de *Antienne* door de woorden *Mandatum novum* begint, die by deeze plechtigheit gezongen word. De Kerkgewoonte Boeken noemen deeze plechtigheit insgelyks *Mandatum*.

Plechtelyken toeftel wanneer

Een hedendaagfch Schryver (g) heeft deeze *Ceremonie* als in navolging van JESUS CHRISTUS befchreeven, die zyne twaalf

(a) Bauldry *Manuale* &c. (b) *Pifcara* Praxis. Cærem.
(c) *Cafal. de Ritib.* &c. Zie hier van Pag: 324. van 't eerfte deels tweede ftuk.
(d) *Sacr. Cærim.* Eccl. Rom. L. 2. (e) Idem ibid.
(f) Het *Roomfch Ceremoniaal* meld van dertien armen.
(g) Aimon *Tableau de la Cour* &c. *Relatione de la Corte di R ma di Lunadoro.*

de Paus den Armen de voeten waſſen zal,

twaalf Apoſtelen de voeten waſte. De Paus en Kardinalen zich in de Hartoglyke Zaal begeeven hebbende, alwaar de plechtigheit van 't voeten waſſen geſchieden zal, verzien de Noothelpende Kardinalen Diakenen zyne Heiligheit van de Violette *Stool*, een rood Koorkleedt en enkele Myter. Alle de Kardinalen verſchynen in violette Koorrokken. Zyne Heiligheit werpt twee lepels vol welriekende ſpeſeryen in 't wierookvat. „ en „ zegent de Kardinaal-Diaken die het Euan„gelium (a) *Ante diem feſtum Paſchæ* zin„gen moet. Nadat dit gezongen is, geeft „ een Apoſtoliſche Onder-Diaken den Paus „ het Euangeli-Boek te kuſſen, de Kardinaal „ Diaken bied hem driewerf het reukwerk „ van zyn Wierookvat aan. Hier op begint „ het Koor der Muzykmeeſteren het 34ste. „ vers van 't aangewezen hoofdſtuk op te „ heffen, met de woorden *Mandatum novum* „ *do vobis*, dat is: *Ik geeve u een nieuw* „ *bevel.*

't Welk zyne Heiligheit aan dertien arme Prieſters volvoert.

„ De Paus deeze woorden zingen hooren„de, legt zyn Koorkleedt af, en een „ voorſchoot aangedaan hebbende, waſt hy „ de voeten van dertien arme vreemde Prieſte„ren, die op een verheven bank gezeten „ zyn, en in 't wit kamelot gekleedt, ne„vens een ſoort van kap, die hen ter helfte „ van de armen komt. Men noemt dit aan 't „ Roomſche Hof een *Apoſtoliſch Kleedt.* „ Deeze Prieſters zitten met den rechter voet „ bloot, die vooraf welgewaſſen zyn, voor dat „ men die ontbloot, en alsdan komt de Paus die „ waſſen, waarna hy aan een ieder door zynen „ ſchatbewaarder een goude en zilvere ge„denkpenning geeven laat, die ieder een once „ weegt, geevende hun 's Pauſen Hofmeeſter „ een Servet waarmede de Deken der Kardi„nalen, of een der oudſte Biſſchoppen van „ 't Apoſtoliſch Genootſchap hun de voeten „ afdroogt. Vervolgens gaat de Paus weder „ naar zyn Stoel, doet zyn voorſchoot af, „ waſt zyne handen in 't water 't welk hem „ door de Edelſte Waereldlyke van 't gezel„ſchap geſchonken word, en droogt ze met „ het Servet, 't welk hem de eerſte Kardinaal „ Biſſchop aanbied. Dit gedaan zynde, „ trekt de Paus zyn Koorkleedt weder aan, „ en zet zynen Myter op; vervolgens heft „ hy het Gebedt onzes Heeren op, en doet „ veele andere gebeden in 't Latyn. Wan„neer deeze gebeden geëindigt zyn, gaat „ zyne Heiligheit naar de Kleerkamer, en „ het Pauſſelyk gewaadt afgelegt hebbende, „ gaat hy weder naar zyn vertrek, van de „ Kardinalen verzelt.

Deeze Plechtigheit word byna eveneens in de andere Kerken te Rome afgelegt, en elders door de Biſſchoppen en Kerſpelprieſters verricht. De plaats alwaar de plechtigheit geſchied (b) moet verſiert, en een geur van welriekende kruiden en bloemen hebben. Ten minſten moet men 'er van een Autaarsgewyze tafel welvoegelyk gedekt, verzien zyn. Het Kruis moet met een witte ſluier bekleedt zyn, om de zuiverheit aan te wyzen, waar van de *Ceremonie* van 't voeten waſſen het zinnebeeldt is; en alzoo alles met dit denkbeeldt moet overeenkomen, geeven de Kerkgewoonte Boeken te kennen, dat de waſchkaerſſen die deezen plechtelyken handel verlichten, van 't allerwitſte waſch moeten gemaakt zyn. De Kredens-tafels en vaten moeten mede met bloemen zyn verſiert.

En hoe deeze Prieſters vervolgens onthaalt worden.

„ De dertien Prieſters die door den Paus „ de voeten gewaſſen zyn, en aan wien men „ dien dag de naam van Apoſtelen geeft, „ worden een uur na deeze verrichting in een „ ſchoon vertrek van 't Vatikaan geleidt, „ alwaar de Veldſlag van den Keizer Konſtan„tyn is afgebeeldt, een der ſchoonſte kunſt„ſtukken van ſchildery die in Rome zyn te „ zien. Aldaar onthaalt men deeze dertien „ Prieſters met een deftige maaltydt. De „ Paus laat 'er zich vinden wanneer zy aan „ de tafel gezeeten zyn, en bied hun de eerſte „ ſchotel met ſpyze aan; eenige tydt hier na „ ſchenkt hy hun het eerſte glas wyn in, „ ſpreekende gemeenzaam met hen over ver„ſcheiden Stoffen, by welke gelegenheit „ hy hun met veele genaaden en voorrechten „ begunſtigt; waar na hy vertrekt.

„ Alsdan begint de gewoone Pauſſelyke „ Predikant een predikatie in de zelfde Zaal „ te doen, terwyl deeze dertien Prieſters „ hunne maaltydt eindigen, daar anders een „ lezing van Geeſtelyke ſtoffe in de Kerke„lyke Genootſchappen onder het houden „ van den maaltydt word gedaan. Deeze „ Leeraar is 't die gemeenlyk voor den „ Paus in zyne kamer geduurend de Vaſten „ en den Advent eenmaal 's weeks predikt. „ Alsdan onthoudt zich de Paus in een af„gezonderde plaats alwaar hem niemandt „ zien kan, en de Kardinalen zyn rondom „ zyne Kamer gezeeten met violette Koor„rokken, gelyk in 't Konſiſtorie.

„ In 's Pauſen afweezen doet de Kardi„naal-Deken in 't byzyn van 't geheele „ Apoſtoliſche Genootſchap deezen dienſt „ van de dertien arme Prieſters de voeten „ te waſſen. " Deeze Plechtigheit eindigt door een deftig onthaal, 't welk den H: Vader aan de Kardinalen geeft, en dit gaſtmaal word met een uitmuntend muzyk beſloten.

(a) Getrokken uit het 13de. Hoofdſtuk van Johannes Euangeli.
(b) *Bauldry* Manuale Cærem.

Ceremonie de laver les pieds à douze PAUVRES le JEUDI SAINT.

B. Picart sculp. dir. 1724.

L'ADORATION de la CROIX par le PEUPLE le VENDREDI SAINT.

sloten. Dusdanig is 't dat Rome jaarlyks het Afbeeldzel van Jesus Christus Avondmaal met zyne Apostelen weder hernieuwt. De Overheden des Roomschen Volks woonen de voeten-wassing by, die in 't Gasthuis van St. Jan van Lateranen word gedaan; en de zelfde dienst oeffent men mede plechtelyk in dat van de *Consolatie* en elders.

Hoe dit voeten wassen aan twaalf arme kinderen word verricht, aangemerkt.

Deeze zelfde *Ceremonie* word by alle de Roomschgezinde Mogendheden van Europe op den goeden Vrydag waargenomen. In Frankryk verkiest 's Konings eerste Arts twaalf kinderen, * wiens voeten zyne Koninglyke Majesteit wast, en hun de schotels op de tafel voorzet. Vervolgens deelt men aan hun van 's Koningswegen, geldt, broodt en kleederen uit. De Koning van Spanje (a) quyt zich in deeze Plechtigheit binnen zyn Voorvertrek, nadat hy in zyne Kapel de Godtsdienstplichten heeft afgelegt. Men schikt ten dien einde eenige banken in 't Voorvertrek in orde, om 'er de armen te laaten zitten, tegen over de zelve plaatst men lange tafels, waar aan men hun ter maaltydt dient. Ook brengt men in de zelve kamer het laken voor hunne kleederen bestelt, en voor ieder van hun een beurs waarin een Aalmoes van zilver geldt is. De Amptenaren van de Broodkamer, dekken voor de armen de tafel, die van de Kelder bezorgen het water en den wyn, de Ooftbezorgers dienen om de tafel met bloemen enz. te versieren. De Klerk der Aalmoezen laat de armen op de bestemde banken zitten, om aldaar de voeten te wassen; de Arts van de Kamer onderzoekt of ze ook niet besmettelyke gebreeken behebt zyn; de Apoteker, de Klerk der Aalmoezen, de groot Hofmeester, en de groot Aalmoezenier wassen hun de voeten, overzulks ze schoon zyn, om voor zyne Majesteit geen afkeer van een quaade lucht te veroorzaaken.

„Zoo dra het H. Sakrament in het Tabernakel van 't graf is geplaatst, vertrekt „de Koning uit de Kapel, en begeeft zich „in Processie naar het Voorvertrek, verzelt van zyne Hofmeesters met hunne Staven: en die deeze week het beschik hebben om den Volke in Orde te houden.

„'s Konings Lyfwacht onthoud zich in „de groote Zaal, weerzyds in ryen geschaart, en de Onderhopman die over hun „het bevel heeft, onthoud zich aan 't einde „van de tafel deezer Armen met twee „wachten verzelt.

„De Koning binnen getreeden zynde, „begint de Diaken het Euangeli te zingen, „en alsdan legt zyne Majesteit zyn hoedt „en degen af, omgord zich met een Servet „hem door den Groot Aalmoezenier aangeboden, en in zyn afweezen de *Sumiller* „van de Gordyn, en wast alsdan de voeten „der Armen.

„De wassing gedaan zynde, neemt de „Koning zyn hoedt en degen weder op, en „de Klerk der Aalmoezen laat de armen aan „de tafel zitten.

De Plechtigheit van de Armen ter maaltydt te bedienen aangeweezen.

„De Koning begint hen voor te dienen, „overgeevende aan den *Saucier* (b) die „zich geknielt houd, en omgord is met „een tafellaken, de eerste gerechten die op „de tafel zyn, die de zelve in korven „legt.

„Terwyl de Koning het eerste gerecht „den eersten arme voordient, gaan de „Edellieden van de Kamer naar rang van „hunnen ouderdom de andere aan de deur „van de eetzaal aanneemen, en ieder van „hun door hunne Huisgenooten gedient, „brengt het geen voor een der armen bestelt „is, en in handen van den *Controleur*, die „den Koning twee schotels aanbiedt, als „zyne Majesteit alsdan een der armen voorzet. De *Saucier* ontfangt de andere van „'s Konings handt en legt ze in den korf.

„De Keldermeester onthoud zich achter „de tafel en geeft acht om den armen hunnen drank in te schenken.

„Wanneer men zich van alle de gerechten gedient heeft, gaan de Edellieden „van de Kamer de nagerechten haalen; de „Koning neemt ze van hunne handt aan, „en dient die aan ieder arme, voor, die dit „in een Servet ontfangt, en ter zelver „tydt neemt de *Saucier* het broodt, de „zoutvaten, mes, lepels en vorken weder „af, en legt alles in de korf. Dit gedaan „zynde, neemt het Hoofdt van de Broodkamerbedienden het tafelkleedt weg, „en de Edellieden van de Kamer gaan de „kleederen der armen haalen, die zy den „Ko-

(a) Zie *Etat de l'Espagne* door den Abt van *Vairac*.
(b) Dit is een Amptenaar die des Konings tafel bedient.

* Zie het hier nevens gevoegde Afbeeldzel, waarvan het bovendeel *de* Ceremonie *van 't* Voetenwassen *van twaalf* Armen *op den* Heiligen Donderdag verbeeldt; en 't onderdeel, *des Volks* Aanbidding *van 't* Kruis *op den* Goeden Vrydag; gelyk vervolgens verklaart zal worden: en deeze Afbeeldzels zyn te Parys naar 't leven geteekent.

„ Koning aanbieden, en zyne Majesteit „ deelt ze de een na den anderen, den ar„ men uit.

„ De uitdeeling der kleederen gedaan „ zynde, zegt de Groot Aalmoezenier de „ Dankzegging en geeft den Zegen.

X. HOOFDSTUK.

Hoe de HEILIGE OLY *en* ZALF-OLY GEZEEGENT *word, en welke* PLECHTIGHEDEN *des* DONDERDAGS *en* VRYDAGS *van de* H. WEEK *worden waargenomen.*

Met welk een omstandigheit de Heilige Oly gewyt en gezegent word.

Op den H: Donderdag word de Heilige Oly (a) bereid, en men verbrand de oude. Deeze *Ceremonie* word in 't werk gestelt, nadat de Boetelingen met de Kerk weder verzoent zyn. Na den Kanonialen uurtydt, kleedt zich den Dienstdoenden Bisschop in 't wit, en doet zyne *Sandalen* * aan enz. De Kanoniken, alle de Autaar-Bedienden, zeven Diakenen, zeven Onder-Diakenen, en twaalf Priesters zyn mede in wit plechtgewaadt. Zonder dat we de kniebuigingen, de Gebeden en de *Antiennen* beschryven die de Processie volgen, zullenwe zeggen dat de *Celebrant* drie soorten van Olyen zegent, heiligt en bezweert. Hier op volgt de *Ceremonie* over den Oly (b) voor de zieken, vervolgens over die van den Zalfoly, en eindelyk over die der Catechumenen of Nieubekeerden. Deeze Plechtigheit eindigt door een groeting die de *Celebrant* en de Bedienaars (c) doen, die mede by de Inwying deezer Heilige Olyën behulpzaam zyn †, zeggende: (d) *Wy groeten u Heilige Oly.* Daarna brengt men de nieuw geheiligde Olyen in Processie naar de Sakristyn; de Bedienaar wast vervolgens zyne handen; de Mis word gedaan; men ontfangt den Zegen en een ieder vertrekt.

Gewoonte van 't vleesch te zegenen, en waarom.

In Spanje en eenige plaatsen van Vrankryk aan dit Koningryk grenzende, heeft men noch de gewoonte van opentlyk het vleesch in Paaschtyden te zegenen. Het schynt, zegt de Bisschop van Alet in zyn Kerkgewoonte Boek, „ dat deeze gewoonte ont„ sprooten zy, wegens de verspreiding van „ de Kettery der Priscillianisten in Spanje „ en Guiënna, overzulks de Heilige Va„ ders, na hun door hunne Schriften veroor„ deelt te hebben, hen noch hebben willen „ doemen, door een plechtelyke gewoonte „ van het vleesch te zegenen, gelyk een „ goed en nuttelyk schepzel Godts - - - - „ overzulks zy zich te krachtiger tegen de „ Kettery van Priscilliaan aankantten, die „ (e) meenden dat Godt geen Schepper van „ 't vleesch was, maar de Vorst der duister„ nisse, en dat de Gelovigen het moesten als „ onzuiver en ondeugend verwerpen. Dee„ ze Zegening is luttel in gebruik dan in de „ nabuurige Kerken der plaatsen, alwaar „ deeze Kettery onstaan is." By deeze Zegening van 't vleesch, moet men mede die van 't Paasch-Broodt en de Paasch-Eyeren voegen.

Hoe men op den H. Donderdag Kerkbezoeking doet, en met welk een plechtigheit dit gaat verzelt;

Op den H: Donderdag is 't Kerkbezoeking in St. Jan van Lateranen: men vertoont 'er de Hoofden van de Apostelen Petrus en Paulus, en de tafel waaraan JESUS CHRISTUS het Avondtmaal hield. Des avonds gaan eenige Kardinalen, Vorsten enz. naar die van de *Drievuldigheit* om de arme Pellegrims de voeten te wassen, en hen aan de tafels te dienen, die deftig opge-

(a) *Piscara Praxis Cærem.* Het gebruik der Olyen is ongemeen oudt.

* [Sandalen zyn Voetzoolen voor den Paus of Bisschoppen, wanneer zy den dienst doen, zodanig gemaakt, gelyk die geenen die men gelooft St. Bartholomeus gedraagen heeft. Eertyds was 'er veel onderscheid tusschen de Sandalen der Priesteren, Bisschoppen en Diakenen, als Alcuinus getuigt; den Monniken was 't niet geoorloft Sandalen te draagen, dan wanneer zy op reis waren. *Du Cange. Saumaise.*]

(b) Deeze Oly dient, voor 't laatste Olyzel; tot bezweeringen enz.

(c) *Ministri Sacri Chrismatis Cooperatores.* (d) *Ave Sanctum Oleum.*

(e) Men eigent Priscilliaan als Ketter van de vierde eeuw toe, het huwelyk en 't vleesch der dieren te hebben veroordeelt; begeerende dat men de H: *Eucharistie* zonder te eeten ontfangen zoude. enz.

† Zie de nevensgevoegde Afbeelding in 6. verbeeldingen afgebeeldt, waarvan de eerste verbeeldt: *hoe men de* HEILIGE OLYEN *enz. in* PROCESSIE *draagt*; de tweede, hoe *de* ZEGENING *van de* HEILIGE OLYEN *geschiedt*; de derde hoe *de* BISSCHOP *in zyn* BISDOM *ontfangen word*; de vierde, hoe *de* BISSCHOP *de* BISSCHOPPELYKE VERMANING *doet*; de vyfde, hoe *men des* BISSCHOPS HANDT *kust*; en de zesde hoe *het* LYK *eens* BISSCHOPS *in de* KERK *word ten toon gestelt.*

On porte en PROCESSION les SAINTES HUILES. &c.

BENEDICTION des SAINTES HUILES.

Maniere dont L'EVÊQUE est receu a la visite de son DIOCESE.

L'EVÊQUE fait L'EXORTATION PASTORALE.

B. Picart sculp. dir. 1723.

On baise la MAIN de L'EVÊQUE.

Le CORPS de L'EVÊQUE est exposé dans L'EGLISE.

opgeziert zyn, en alwaar zy ongemeen onthaalt worden. Op dien zelven nacht gaan de Broederschappen in Processie, met toortsen in de handt naar St. Pieter, voorafgaande een groot getal Boetelingen, die zich langs den weg door geesselingen tuchtigen; in vergelding hier van, vertoont men hun het H: Aangezicht onzes Heeren, insgelyks de Speer en 't waare Kruis.

Insgelyks op den goeden Vrydag, en wat op dien dag moet worden waargenomen.

Op den goeden Vrydag, is weder een Kerkbezoeking in de Kerk van 't H: Kruis van Jeruzalem, alwaar men de Reliquiën vertoont; het wonderdadig Kruisbeeldt word in St. Pieter en Paulus ten toon gestelt, en dat van St. Marcel insgelyks. Alsdan is 't Feestdag in de Kerk der Armeniren, alwaar men een H: Graf van den Zaligmaker ziet, gelykende naar dat van Kalvarië: ook is het Pausselyke Kapel in 't Apostolisch Paleis; een Vader Jezuit preekt 'er van 't Lyden onzes Heeren, en de Kardinaal Biechtvader doet den Dienst.

De Dienstdoende Priester is (a) in 't zwart; hy heeft voetzolen noch handschoenen aan; het Autaar is ontbloodt van alle sieraden; het Kruis in 't midden staande, is, gelyk reeds gezegt is, met een zwarte sluier overdekt; de Waschkaerssen zyn van gemeen wasch, het verhemelzel is met zwart overtrokken, eveneens als de zetel van zyne Heiligheit; wat de muuren van de Kapel aangaat, zy zyn van alle sieraden ontbloot. De rouwdraging van deezen dag laat niet toe dat men zekere eerbewyzingen aan den Stedehouder van den Gekruisten JESUS CHRISTUS doe. De Kardinalen komen hem niet groeten, en de Bedienaars die het Lyden onzes Heeren zingen moeten, kussen hem mede niet den voet. Wanneer die 't Lyden zingen, en de woorden, *buigende het hoofdt, gaf hy den geest*, uitspreeken, moeten zich de Paus, de *Celebrant* en andere Gelovigen naar 't Autaar keeren, knielen en zeer zacht bidden. In alle andere Kerken word het zelfde waargenomen, en men verandert daarin niets, of schoon de Paus zelf den Dienst deed.

Op deezen goeden Vrydag (b) zit de Stedehouder van JESUS CHRISTUS niet dan op een bank, en wanneer haare *Eminentiën* na den Dienst hem weder in zyne Kamer geleiden, moetenze een nederig stilzwygen betrachten, 't welk het uitwerkzel van treurigheit is.

's Avondts omtrent 22 uuren vieren de Grieken in hunne Kerke de uitvaart van JESUS CHRISTUS in hunne taal, en zulks rondom een groot Kruisbeeldt op een praalbedt gelegt, met bloemen bestrooit, die de Grieksche Bisschop den Omstanders door Godtvruchtigheit uitdeelt, nadat den Dienst geëindigt zy.

XI. HOOFDTSTUK.

Van de PLECHTIGHEDEN *by de* AANBIDDING *van 't* KRUIS *waargenomen.*

Aanmerking over de Aanbidding van 't Kruis.

Zie hier een groot onderwerp van ergernisse voor de Kettersgezinden. Zy zien als een openbaare Afgodery de *Ceremoniën* van deeze plechtelyke aanbidding van den Goeden Vrydag aan. Zy konnen niet begrypen, dat de gebeden van deezen dag aan den Gekruisten JESUS CHRISTUS worden voorgedraagen, en wanneer men tot het Kruis zegt: (c) *ô Kruis onze eenige hoope*, dat men dit leenspreukiglyk tot den Zaligmaker zelf zegt. Mogelyk zou het goed zyn de bezwaarnissen weg te neemen die den weerzin der Vyanden van de Kerke verminderen zouden; mischien zou men dit volk geweder tot zich zelven brengen, 't welk over het *onaanneemelyk Geloof* schreeuwt, nademaal men op den Goeden Vrydag zinnebeeldelyk van 't Kruis zegt, 't welk het voorwerp van de Plechtigheit is: (d) *Ziet het hout des Kruises, kom, laat ons het aanbidden.* Zou men niet beter gedaan hebben dit t'eenemaal af te schaffen, dan deeze *Dwaalgeesten* voor Vyanden te hebben verklaart, die sedert meer dan twee hondert jaaren de Gelovigen van de Katholykheit beklemt hebben gehouden of in 't oog geloopen, en hun beschaamt gemaakt, over zoo veele handelingen eertyds zoo bestendig en zoo geacht geweest, die byna in vergeetenheit zyn gebragt, of t'eenemaal geen andere gebruik dan in Italië en Spanje hebben? Hoe veele volkeren zyn door looze uitvluchten, ver-

(a) *Cerim. Sacr. Eccl. Rom.* Lib. 2. (b) Idem ibid.
(c) *O Crux ave spes unica.*
(d) *Ecce lignum Crucis, venite, adoremus.*

vermommingen of ontveinzingen en omwegen gedwongen, om niet opentlyk te durven verdeedigen 't geen een dwaasheit voor den Vrygeest, en een ergernis voor den Hugenoot is.

Toebereidzelen tot de Aanbidding, en waarin die bestaan.

Na de Kanoniale uuren (a) begeeft zich den *Celebrant* naar 't Autaar, voorgegaan van de Akolyten zonder brandende Wasch-kaerssen nevens de andere Autaar Bedienden. Aanstonds knielen zy voor 't Autaar en groeten het Kruis, een noodzaakelyke plicht voor altoos: maar voornamentlyk op deezen dag. Eerlang, na eenige gebeden die de *Celebrant* en zyne Bedienaars geheel zacht op de knieën doen, dekken de Akolyten de tafel van 't Autaar, en leggen het Misboek op een zwart kussen ter zyden van 't Epistel. Dit verricht hebbende, geeft de Ceremoni-Meester het teken aan den *Celebrant* en aan zyne Bedienaren om zich te wassen. Alsdan neemen de Akolyten de kussens, die om te knielen gedient hebben, en het zwart laken weg: terwyl het Koor en 't Volk hunne Godtsdienstigheit op de knieën oeffenen. Deeze die den Dienst moet doen, treed naar het Autaar en kust het naar gewoonte: vervolgens zegt hy of zingt zachtelyk de lessen van dien dag, en zyne Bedienaars nevens hem. De gebeden geeïndigt zynde, gaat de *Celebrant* ter zyden van 't Epistel; de Diaken neemt van 't Autaar het bedekte Kruis op, en vertoont het den *Celebrant*; die, na de kruin van 't Kruis ontdekt te hebben, het met beide de handen opheft, zingende deeze woorden: (b) *Ziet het hout des Kruises.* Alsdan staat een ieder bloodshoofdt op, en de Bedienaars van 't Autaar zingen 't geen volgt: (c) *waar op de Zaligmaker der waereldt de doodt geleeden heeft:* daar op het Koor antwoordt: (d) *komt en laat ons hem aanbidden.* Een ieder werpt zich dan op de knieën, behalven die den Dienst doet. Eerlang hier na staat men wederop: waarna de Dienstdoende Priester de rechter arm van 't Kruis en 't Hoofdt van Jesus ontdekt, licht het op en zegt in het vertoonen: *ziet het hout des Kruises*, gelyk te vooren is geschied. Eindelyk nadert hy omtrent het midden van 't Autaar, keerende zich naar het volk, en zyne stem verheffende, herhaalt hy de zelfde Plechtigheden, opheffende het Kruisbeeldt en toonende het t'eenemaal ontdekt.

Plechtigheden in 't vol-

De Akolyten spreiden dan een violet laken of een tapyt van de zelfde kleur in 't midden van 't *Presbyterium* en voor de trappen van 't Autaar. Op het tapyt legt men een violet kussen en een met goud gestikte zyde sluier. De *Celebrant* brengt 'er het Kruis, legt het geknielt op het kussen, groet het, en van zyne Bedienaren voorgegaan, die hem in deeze uitmuntende Plechtigheit verzelt hebben, keert hy weder op zyne plaats, laat 'er de Sandalen of voetzolen staan, en zet den Myter af. Vervolgens nadert hy in 't midden zyner Bedienaren, die mede de Sandalen staan laaten: hy nygt driemaal met een kniebuiging, hy doet driewerf een klein gebedt en kust eindelyk het H. Kruishout; de Bedienaars doen insgelyks, en alle, nadat ze de eerbewyzing aan 't Kruis hebben gedaan, keeren ze weder en doen hunne Sandalen weder aan.

trekker van deeze Aanbidding.

De andere Waardigheden der Kerke volgen ieder naar hun rang, en doen de zelfde Plechtigheit. Het volk doet insgelyks. In de Landen (e) alwaar de vrouwen t'eenemaal van de mannen afgescheiden zyn, komt een Priester met een zwarte *Stool* over de Koorrook aan, en vertoont haar het Kruis, zodanig * als we gezegt hebben.

De zelfde *Ceremoniën* worden in de Kapel van den Paus waargenomen. (f) Nadat zyne Heiligheit het Kruis heeft gekust, is zyne offerhande ten minsten van vyf en twintig goude Dukaten, die hy in een goudt vaas werpt, naby den linker arm van 't Kruis geplaatst. De Keizer en Koningen gaan, om het Kruis aan te bidden, na de Kardinalen als Vorsten der Kerke, gelyk men weet, en die by gevolg in hooger waardigheit dan alle Mogentheden der Aarde zyn. Dit word dus in alle *Ceremoniën* waargenomen: derhalven het onnoodig is weder te herhaalen.

Laat ons niet vergeten dat men ter deezer plaatse van 't Lyden des Heilandts, 't geen men het *Gebedt voor de Jooden* noemt, niet moet knielen; doordien (g) de Jooden die op de Gerechtplaatse den Zaligmaker kruisigden, hunne knieën niet boogen dan om hem te bespotten.

Nadat de *Ceremonie* van de Aanbidding geëindigt is, groet de Diaken het Kruis, en draagt het opgeheven naar 't Autaar, alwaar hy 't geplaatst hebbende voor 't zelve nederknielt. In het draagen treed hy voorby den *Celebrant*, die overent staat: maar de andere Bedienaars van 't Autaar zyn geknielt.

XII. HOOFDT-

(a) *Piscara* Praxis Cœrem. (b) *Ecce lignum Crucis.*
(c) *In quo salus Mundi pependit.* (d) *Venite & adoremus.*
(e) *Piscara* Praxis Cærem. (f) *Sacr. Cerim. Eccles. Rom.* L. 2.
(g) *Sacr. Cerim. Eccles. Rom.* L. 2.
* Zie het Afbeeldzel van de Plaat Pag. 23.

XII. HOOFDTSTUK.

Van de PROCESSIEN *plechtelyk op den* GOEDEN VRYDAG *gehouden.*

Aanmerkingen over het recht gebruik 't welk in de waare betrachting van 's Heilands lyden word vereischt.

Het kan geen waarachtig Christen zyn die het Lyden van den Zaligmaker niet aanmerkt, als het tydtbestek van der menschen Zaligheit. Wie zou ooit getrouwer konnen voldoen, door de voldoening met zyn bloedt zoo mildelyk voor hun vergoten? de zuiverste deugdt, de needrigste ootmoedigheit, de strengste Godtvruchtigheit is niet waardig genoeg by deeze, die zich voor het menschelyk Geslacht opgeoffert heeft aan alles 't geen de verschrikkelykste doodt verbeeldt: maar, de zwakheit van 's menschen geest is zodanig; 't is ter erkentenisse zoo rechtmatig voor Godt betuigt, wegens deeze uitmuntende offerhande, dat de buitensporigheit van oneindige Godtsdienstelingen, en deeze hevige lichaamsquellingen waarin men een vreemde vermenging van ongerymdheden en Godtvruchtigheden vind. Daar is een zekere nayver met afgunst onder de Godtsdienstelingen als onder de Waereldsmenschen vermengt: voor elkander begeeren ze zich niets toe te geeven. Hier uit zyn niet weinig de belachelyke behandelingen vermeerdert, die in weerwil der voorzorge van de Heilige Bestierders der Kerke ingevoert zyn. Dus is 't dan billyk deeze handelingen en alle die tot 's volks afwending van de waare Godtvruchtigheit verstrekken, dat men ze af keure, vermits ze met beusselaryen zoo onwaardig voor den Godtsdienst worden opgehouden en nochtans in zekere Landen om tydelyke belangen worden toegelaaten, tot schande der geenen die 'er het Gewisse bestieren. Om dieshalven dan laaten we den Lezer van de gevallen oordeelen, die in eenige belachelyke behandelingen voorkomen, waar van wy nu de beschryving zullen doen, nadat we andermaal verklaaren, dat wy niet de minste reden van beleediging aan de waare Godtvruchtigheit begeeren te geeven.

Zeldzaame gewoonte in een Processie te Kortryk in gebruik.

Men doet te Kortryk op den Goeden Vrydag een Processie van JESUS CHRISTUS naar Kalvarië. De Stadt betaalt aan een arm man vyf en twintig gulden, om voor 't volk den lydende JESUS CHRISTUS te verbeelden, en de Monniken, zoo men betuigt, beloven hem een zekere Zaligheit, indien hy wegens de ontfangen slagen in 't verbeelden van des Zaligmakers lyden te sterven quam. De Processie vergadert in de Kerspelkerk: men laat den Verbeeldenaar in de Sakristy komen, men trekt hem een violette rok aan, men omgord hem met een dik tou, men kroont hem met doornen; en men laat hem blootvoets gaan, met een soort van gesloten draagzadel op den hals. Men bind aan ieder zyde van den draagzadel zes touwen ter dikte als deeze die den Paerden voor trekzelen dienen: waarna men op den vrywilligen Lyder een lang en zwaar hout Kruis laadt, waar mede hy door de gansche Stadt wandelt. Zes Kapucynen ter rechter zyde van den Verbeeldenaar gaande, houden de zes touwen die ter rechterzyde van den Draagzadel zyn; zes Rekolletten of Bedelmonniken houden de zes andere touwen, en in deezen staat word den Lyder zoo geweldig van weerzyden getrokken, dat hy gedurig valt en byna den geest door al de slagen geeft. De ongelukkige Verbeelder van den Zaligmaker, zou wel haast van den last en smerte afgemat zyn, indien 'er ter rechter tydt geen gewaande *Simon* van *Cyrenen* zich opdeedt, om hem te helpen: maar de tamelyke hulp die den Lyder geniet, hindert echter niet, dat hy, eer hy in de Kerk komt, byna half doodt is, door de smartelyke plagen die het Volk en andere Verbeeldenaars van Jooden hem lyden doen. Niet tegenstaande is deezen elendige van de verdienste van zyn lyden zodanig overwonnen, en zoo in zich overtuigt, dat dit alles hem de eeuwige Zaligheit verzorgen zal, zulks hy zonder eenige tegensparteling en zich te beklaagen, alle deeze smerten verdulдig lydt.

Insgelyks in Brussel 't welk niet min aanmerkelyk is.

De Processië van JESUS CHRISTUS kruissiging, zodanig die te Brussel word verbeeldt, is niet, min ongemeen en aanmerkelyk. Het Hof en de Overheden deezer Stadt vereeren haar met hunne tegenwoordigheit, niet, omdat zy mogelyk innerlyk van de Ongodtvruchtigheit deezer *Ceremonie* overtuigt zyn: maar door gewoonte, en doordien de Oudheit (a) van haare Instelling de gunst des volks verworven heeft.

(a) Waarschynlyk is 't dat het gebruik van deeze Processie en alles wat 'er mede verzelt gaat, hen door de Spanjaarden hunne aloude Meesters is medegedeelt.

Deeze Plechtigheit word in de Kerk der Auguſtinen aan den voet der Autaren gedaan: de Proceſſie vergadert in de Hoofdkerk van S[ta]. Gudula 's morgens ten acht uuren. Die van de Broederſchap der Barmhartigheit laaten 'er zich in haar Gebroederſchaps Gewaadt vinden, blood-voets en 't aangezicht vermomt. Eenige hebben trommels met zwart laken bedekt. Na de Broederſchappen volgen eenige gevangenen: ieder deezer gevangenen ſleept een kanonkogel door middel van een yzere keten aan hunne voeten gehecht. Eenige Auguſtiner Geeſtelyken als Jooden verkleedt, volgen na de gevangenen: men ziet onder hen een gebonden man (a), met doornen gekroont en een purperenrok bekleedt. Eenige trompetters volgen hem, waar na zich de Kanoniken, Prieſters en 't Volk vertoonen. Alle deeze Godtvruchtelingen komen met een groote meenigte in de Kerk; maar den toeloop is zoo groot, dat 'er een gedeelte van 't volk genootzaakt word voor de Kerkdeur te moeten wachten. Men recht 'er op een ruim en verheven toneel, een groot Kruis van twintig voeten hoog op. Aldaar is 't dat men deezen man laat opklimmen, die den gekruiſten Zaligmaker verbeelden moet. Deeze die de Jooden verbeelden, klimmen 'er mede op, verzien van hamers, ſpykers en touwen. De Broeders van de Barmhartigheit plaatſen zich rondom dit toneel; de Juffers zyn 'er op verheven ſtoelen gezeten, en het volk ſtaat op den vlakken grondt. Deeze die de Jooden verbeelden, trekken den Verbeelder van Jesus Christus den purperen rok en andere kleederen uit, ſpreiden ze over het toneel, ſpelen 'er met dobbelſteenen om, wie de zelve hebben zal, en kleeden hem tot op het hemdt toe uit. Eindelyk legt men hem op 't Kruis, en men bind hem met leere riemen handen en voeten door de ſpykers aan 't Kruis opgehouden: en om te beter het lyden van den Zaligmaker na te bootzen, zyn 'er onder deeze leere riemen eenige kleine blaazen met bloedt gevult, vermits het voor den volke zich vertoonen zoude, als of het bloedt van den Gekruiſten uit de doornagelde handen en voeten vloeide. Zie welk een zielroerendheit deeze kluchtige Godtvruchtigheit verwekt! Op 't aanſchouwen van dit bloedt word het volk te meer bewoogen, en Godtsdienſtiger, kloppende zich op de borſt, terwyl de Monniken de vereiſchte *Antiennes* zingen.

Vreemde gewoonte te Venetie onder de Proceſſie van 't H. Sakrament.

Indien wy alle de wonderlyke bedryven, die op den Goeden Vrydag in verſcheiden Staten van 't Chriſtendom omgaan, beſchryven zouden, vondenwe nooit gedaan werk, en zoo wy van de begraaving van Jesus Christus, zodanig men die in Portugal uitvoert, wilde handelen; insgelyks van verſcheiden wyzen van 't kruiſſigen elders in gebruik, van alle op- en her-togten der Proceſſiën door Boetelingen van allerlei ſlag te Rome, die, zoo zy meenen, in ſtaat zyn, den Duivel ſlag te leveren; en alle de wapenen van waſchkaerſſen, van geeſſels en kruiſſen, onder verſcheiden bannieren opgetekent, voorſtellen zouden, wie zag 'er een eind aan. Op den Goeden Vrydag draagt men te Venetië het H. Sakrament 's avonds omtrent negen of tien uuren met groote plechtigheit in Proceſſie. Het legt (b) in een lykbus met zwart vloers bedekt, en in deezer voegen wandelt men 'er mede rondom de plaats van St. Markus. „Deeze Plaats, „zegt

(a) Dit is een ſtrafwaardig menſch aan wien uit liefde, wegens de rol die hy in deeze Proceſſie ſpelen moet, vergeeving zyner misdaadt word verleent.

(b) St. Didiër verzeekert dat het nooit in 's Pauſen macht is geweeſt deeze gewoonte af te ſchaffen: maar, voegt hy 'er by, in ſtede daar dit eertyds in alle de Staten van de Republyk geoeffent wierd, zoo heeft men het gebruik alleen in de Kerken van Venetië overgelaaten, die alle op den zelfden avondt, een diergelyke Proceſſie in den omtrek van ieder Kerſpelwyk doen. Wy zullen hier de Orde en byzonderheden voorſtellen die men te Venetië in de Proceſſiën op den goeden Vrydag gewoon is in acht te neemen. Men ziet 'er drie of vier hondert mannen met groote toortſen van wit Waſch gewapent, ter langte van zes voeten, weegende ieder ten minſten twaalf of vyftien ponden. Zy gaan by paaren, nevens een diergelyk getal van andere perſoonen ieder een lantaeren draagende, en voegende zich tuſſchen ieder toorts in, zulks men achter ieder toorts een lantaern ziet. Alle zyn ze met witte of zwarte Sargie bekleedt, volgens het onderſcheid der Broederſchappen, nevens een groote ſpitstoelopende Monnikskap van twee voeten hoogte, die hen achter het hoofdt afhangt. De lantaerens zyn ongemeen groot, en aan 't eind van een ſtok vaſt. Men zet 'er verſcheiden Waſchkaerſſen in, die een zeer helder licht door 't witte glas geeven, waar van deeze lantaerens zyn verzien: en vermits men in en omtrent Venetië veel Glasblazeryen heeft, ziet men 'er ongemeen veel van een byzondere gedaante, waarvan eenige zoo plomp en groot zyn, dat een man werks genoeg heeft om die te draagen. Men ziet 'er die de gedaante van zonnen en ſtarren hebben met veele ſtraalen van zes voeten middellyns. De glazen zyn met verguld yzer of loot omvat. Andere hebben de gedaante van roozen, volle en waſſende maanen, ſtaartſtarren, piramiden, kruiſſen, klooten, pellikanen, met uitgeſpreide vleugelen enz.

In 't midden van deeze toortſen en lantaernen werd de bannier en vervolgens het Kruis met een Kruisbeeldt van vier voeten hoog gedraagen, met vloers bekleedt, hebbende een bos bloemen aan de voeten, alzoo breed als de bodem van een half Oxhoofdt. Hier in is 't dat de Broederſchappen tegen elkander trachten uit te munten wie de raarſte en ſchoonſte bloemen heeft, waaraan men een byzondere gedaante weet te geeven. Voor het Kruis gaan de Geeſſelaars die zich by poozen geeſſelen, en achterwaarts gaande, geduurig het gezicht op het Chriſtbeeldt hebbende. Na het Kruis volgen de Reliquiën, die op rosbaren gedraagen worden, alle met bloemen en Waſchkaerſſen verzien. Ter zyden gaan verſcheiden perſoonen met lange toortſen, en groote zilvere kandelaars met verſcheiden pypen aan een langen ſtok. Het Zangmuzyk volgt hier op zonder ſpeeltuigen, en daar na vertoont

„ zegt *St. Didier*, verbeeldt alsdan een der „ schoonste vertoningen der waereldt. Men „ heeft aan ieder venster der Procurators Wy- „ ken, die deeze Plaats omringen, twee groo- „ te toortsen van wit wasch. De dubbelery „ van toortsen en die men op het Kerkpor- „ taal aansteekt... verlichten alle de Proces- „ siën der Broederschappen en nabuurige „ wyken, die op de Plaats van St. Markus „ uitkomen. --- Men ziet 'er de Boetelin- „ gen vermomt met spitse bonnetten van twee „ voeten hoog op 't hoofdt, die zich tot „ bloedens toe geesselen, gaande van tree „ tot tree achterwaarts voor het Kruisbeeldt. „ Ten dien einde hebben ze zweepen „ met een groot getal kleine touwen gewa- „ pent, die zy in beide de handen houden „ en in den azyn doopen, die hun ten dien „ einde nagedraagen word; slaande op hun „ rug met een zekere maat en beweeging, „ die zoo regelmaatig is, zulks men 'er nood- „ zakelyk zeer wel op afgerecht moet zyn, „ om zich zodanig als zy, te konnen quy- „ ten. --- Het witte wasch word dan zoo „ weinig in deeze Processiën gespaart, zulks „ men gelooft dat men 'er, op deezen avondt „ te Venetië meer van verbrandt, dan ge- „ duurende een gansch jaar in geheel Italië „ word vertiert.

Wy stellen alle deeze Handelingen in den rang der strikken, die de eenvoudigen bedriegen; wy beschouwen ze als middelen, die den geenen vleyen die niet gezint zyn een beter leven te lyden, en zonder ons oordeel te uiten, zoo gelooven wy, dat deeze die dit dulden, niet denken dat ze de Godtsdienst verontwaardigen.

De aanbidding (a) van 't Kruis, waarvan wy reeds gehandelt hebben, word van een Processie gevolgt naar het H: Sakrament, 't welk wy in een soort van graf hebben zien rusten. Hy die de bewierooking op 't graf heeft gedaan, na die te hebben aangebeden, heft vervolgens het H: Sakrament op, en keert zich naar het Volk. Alsdan word 'er een *Antienne* door het Koor gezongen; 't welk het teken (b) van den voorttogt is; alle staan zy op en keeren in Processie weder naar het Autaar.

De *Celebrant* en zyne Bedienaars zyn altoos in 't zwart. Laat ons niet vergeeten te zeggen dat 'er geduurende de Processie een Akolyt by 't Autaar blyft, en het gereed maakt tegen de te rugkomst der Gelovigen. Deeze Gelovigen wedergekomen, vervolgen de *Ceremoniën* reeds door ons beschreeven. Insgelyks doen zy die in 's Pausen Kapel. Zyne Heiligheit *Communiceert* alleen aan 't Autaar, en drinkt uit den Kelk; daar hy by andere gelegenheden uit een riedt of pypje zuigt: maar men wierookt dan niet. De bewierooking word deezen dag niet dan aan het H: Sakrament gedaan.

Op den H: Zaturdag of Paaschavondt, is 't Kerkbezoeking in St: Jan van Lateranen, alwaar men, na de Zegening van 't vuur en water, de bejaarde Nieubekeerden of Catechumenen in de Doopvont van Konstantyn doopt; alsdan houd men mede Pausselyke Kapel in 't Pausselyk Paleis, alwaar een Kardinaal-Priester de Mis zingt. *Welke Plechtigheden op Paaschavondt moeten waargenomen worden, aangemerkt.* Op deezen dag (c) laaten zich des middags ten vier uuren de klokken hooren, en men verandert in de Kerken en op de Autaren van versierselen. Men neemt het zwart weg, en legt het wit weder in de plaats; men ondekt het Tabernakel, en dekt het mede in 't wit, zodanig nochtans dat het voorste gedeelte tot aan 't einde der Litaniën violet blyft. Insgelyks na het eindigen van de Litaniën, spreid men het tapyt of eenig ander kostelyk dekzel op de Altaartrappen, en men ontdekt de Beelden wederom. Alsdan moeten 'er mede zes schoone Waschkaerssen voor de plechtelyke Mis gereedt gemaakt worden, en alle de lichten die voor 't Autaar moeten branden. Dit is genoeg om een algemeen denkbeeldt van deezen dag te geeven, zonder dat het noodig zy van de Credens-tafel te spreeken, alwaar men ongemeen veele kleine kaerssen vind, bestelt om de uitgedoofde lichten wederom op te steeken.

Naby het Euangeli plaast men een groote Kandelaar, en zeer net bewerkt. Deeze Kandelaar moet voor de Paaschkaers dienen, van 't allerwitste wasch ter zwaarte van omtrent agt of tien ponden. Men moet mede aan de Waschkaers vyf kruisgewyze openingen maaken, om 'er vyf Wierook-grynen in te steeken, die vergult zyn en als een pynappel gemaakt *. Eindelyk schildert men op de Waschkaers eenige stichtelyke voorwerpen, by voorbeeldt, de Beschermheilig van de plaats enz. Alzoo zich alles naar de plech-

toont zich de Geestelykheit, vervolgens de Gardiaan, de Onder-Gardiaan en alle de Broederschappen, ieder een toorts in handen hebbende.

(a) *Piscara Praxis Cærem.* (b) *Vexilla Regis prodeunt.*
(c) *Bauldry* Manuale Cærem.

* Zie de zesde verbeelding van 't Afbeeldzel, eerste deels tweede stuk Pag: 349.

tigheit van deezen dag ſchikken moet, bevcelen de Kerkgewoonte-Boeken dat de rietſtok die dient om de Waſchkaerſſen aan te ſteeken, vergult en met bloemen verſiert moet zyn. De drie kleine kaersjes die aan 't einde van den rietſtok zyn, verbeelden de eenigheit in de Drie-eenige Godtheit, dus moeten ze eenig toelopen, te weeten, aan 't einde, 't welk met den rietſtok verbonden is.

De Kerkgewoonte-Boeken leeren ook, dat men zonder gevaar van ſterven geduurende de acht dagen die den H: Zaturdag voorgaan, niet doopen moet.

XIII. HOOFDTSTUK.

Van de ZEGENING *van 't* NIEUW VUUR,

Met welk een Plechtigheit de Zegening en Wying van 't Nieu Vuur gaat verzelt.

De plaats alwaar het Nieuw-vuur plechtelyk gezegent word, moet met bloemen beſtrooit zyn. Op de Kanoniale uuren moet men het oude vuur uitdooven: maar aldan (a) moet een Akolyt het nieuwe buiten de Kerk (b) aanſteeken.

De Dienſtdoende Prieſter of Biſſchop (c), met alle zyne Plechtgewaaden verſiert, en van de Bedienaren van 't Autaar, nevens de Geeſtelykheit verzelt, treed na het Kanoniale uur in Proceſſie buiten de Kerk, en begeeft zich ter plaatſe alwaar de Zegening van 't vuur moet worden gedaan. De kruik met het gezegent water word 'er plechtelyk gebragt; als ook het Wierookvat, insgelyks het *Manupel* van den Onderdiaken en 't Misboek, 't welk in 't violet is: de Onderdiaken gaat alleen met het Kruis, door de Geestelykheit gevolgt. Nadat een ieder zynen rang genomen heeft, ontdekt den *Celebrant* zyn hoofdt, en zegt: (d) *de Heere zy met u* enz. volgens gemeen gebruik; daar na zegt hy een gebedt (e), en ter halverwege gekomen, maakt hy het teken van 't Kruis over het vuur. * Hy zegent mede de vyf grynen Wierook die een Akolyt in een bekken voor zyn borſt houd. Ondertuſſchen legt de Wierookvatdrager eenige gezegende houtskolen in 't Wierookvat, de *Celebrant* doet 'er iet van den Wierook by en zegent die. Een Diaken bied hem de Wyquaſt aan, die kuſſende. De Biſſchop beſprengt dan driewerf het vuur met Wywater om het te zegenen, en zegt in 't beſprengen: (f) *Aſperges me Domine* &c. hy bewierookt driemaal dit gewyde vuur met diergelyke Plechtigheden. Alsdan neemt een Akolyt, of de Sakriſtyn een kleine kaers en ontſteekt die by 't nieuwe vuur.

Men vervoegt zich in Proceſſie naar de plaats der *Ceremonie*, en keert eveneens weder; (g) maar de Diaken legt te vooren alle zyne violette gewaaden af, daar in tegendeel de Onder-Diaken een *Manipul* van deeze kleur aandoet; en zich de Diaken in 't wit ſteekt. Wy zullen hier de Orde van de Proceſſie niet weder ophaalen; alles 't welk iets byzonders verzelt, is, dat de Diaken met het Riet voortgaat, waarvan wy de beſchryving hebben gedaan, en de Onder-Diaken met een kleine kaers die in een lantaern beſloten is. De Proceſſie ſtaat in den ingang van de Kerk ſtil, de Diaken kuſt dan het Riet, en de Akolyt ſteekt een der kaersſen van 't Riet met zyn kleine kaers op. Alle knielen zy; de Diaken heft het Riet om

(a) *Bauldry Manuale Cærem.*

(b) De Akolyt ſlaat uit een kei met een vuurſlag vuur, waar mede hy eerlang eenige kolen in een aldaar gebragt Vaas laat aanglimmen. De Aloude Grieken en Romeinen enz. ſtaken hun gewyd vuur met de zelfde voorzorge aan, en zy dienden zich gemeenlyk tot dien einde van een ſoort van brand-ſpiegel, of liever van een hol vat, volgens 't gebruik der Aloude Peruanen. Ook maaktenze vuur door 't hard wryven van twee ſtukken houts tegen elkander; een gebruik onder de Mexikanen, wanneer zy hun nieuw Vuur in den beginne van een eeuw ontſteeken willen. De Romeinen vernieuwden het Vuur van Veſta in de maandt Maart, gelyk Ovidius in zyne Feeſtdagen zegt:

Adde quod Arcana fieri novus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

Hier uit kan men licht vermoeden dat de *Ceremonie* van het nieuw Vuur den Heidenen ontleent is.

(c) *Bauldry Manuale Cærem.*

(d) *Dominus Vobiscum.*

(e) *Deus qui filium tuum* &c.

(f) *Beſproeit my Heere* enz. (g) *Bauldry Manuale Cærem.*

* Zie de vyfde verbeelding in 't Afbeeldzel, eerſte deels tweede ſtuk Pag: 349.

om hoog, en zingt de *Antienna* waarvan de eerste woorden (a) *Lumen Christi* &c. zyn. In 't midden van de Kerk steekt hy een andere kaers met de zelfde Plechtigheit op; en de derde word op de trappen van 't Autaar aangestoken. Wy zullen hen een weinig daar laaten, terwyl zy zich van eenige Godtvruchtige handelingen quyten, of om eigentlyk te zeggen, van eenige *Ceremoniën* waarvan de Kerkgewoonte-Boeken een omstandig verhaal doen: maar hier geen plaats vinden.

XIV. HOOFDTSTUK.

Van de ZEGENING *die over de* PAASCH-WASCHKAERS *word gedaan*; *de* ZEGENING *der* DOOPVONTEN *en den* DOOP *der* CATECHUMENEN.

Vooraf-gaande toestel tot de Wying en Zegening van de Paasch Waschkaers.

Een deezer Plechtigheden is de Zegening die de Diaken van den *Celebrant* verzoekt. De gezegende Diaken gaat naar de Lessenaar waarop hy het Misboek legt, en bewierookt het driewerf zonder het kruisteken voor zich zelf noch over het Misboek te maaken. De andere Bedienaars plaatsen zich rondom het Misboek op de volgende (b) manier. De Kruisdrager keert zich met het Kruis naar den Bisschop, de Wierookvatdrager is ter rechter zyde van den Diaken, de andere Akolyt die het Riet houd, en deeze die de vyf grynen Wierook draagt, zyn ter linker zyde. Wanneer de Diaken het gezang van een (c) lezing begint, ontdekken zich den *Celebrant* en de Bedienaars; omtrent ter midden van 't gezang (d) steekt de *Celebrant* de vyf wierook grynen kruisgewys in de Waschkaers. Daarna vervolgt hy het gezang, en op zekere woorden (e) met de verborgenheit deezer *Ceremonie* overeenkomende, steekt hy de Paasch-Waschkaers aan. Terwyl het gezang eindigt, gaat een Akolyt met het nieuw vuur alle de andere lichten opsteeken.

Na deeze Plechtigheit, keert de Diaken (f) weder naar de Sakristy, alwaar hy de witte Plechtgewaaden aflegt, en de violette *Stool* en *Manipul* aandoet. De Zegening van de Waschkaers word van de lezing gevolgt die men Voorzeggingen noemt, van de *Trait* (g) en van 't gezang der Gebeden.

De drie kaerssen, die aan 't einde van 't Riet zyn, de een na den ander opgestoken, betekenen, zoo men zegt, de uitbreiding van 't Euangeli in de drie deelen van 's Waerelds-halfrondt. Sedert de ontdekking van Amerika heeft men 'er vier van gemaakt. Reeds hebben we gezegt, dat deeze drie kaerssen het zinnebeeldt van de Drieëenigheit zyn. Immers zyn de denkbeelden der Mystagogen onuitputtelyk. Wat de Paasch-Waschkaers aangaat, zy verzekeren ons, dat die het zinnebeeldt van des Zaligmakers menschelykheit is, en het nieuw vuur, dit van de nieuwe Leere des Euangeliums.

Men meent dat de Zegening van de Paasch-Waschkaers in de Kerk zeer oudt zy, en dat Paus Zosimus in den beginne van de vyfde eeuw bevolen heeft, dat men die in ieder Kerspelkerk ontsteeken zou.

De Paasch-Waschkaers (h) moet van Paasch-avondt tot aan Hemelvaartsdag ter zyden van 't Euangeli blyven staan. Men kan in de Kerkgewoonte-Boeken de tydt naslaan, wanneer die op Paasch-avondt, Paasch-dag en de volgende dagen enz. aangestoken word.

Hoedanig de Doopvonten gewyt en gezegent worden.

Als de Bisschop genegen is met zyne Bedienaren in Processie naar de Doopvont te gaan, plaatsen zich de Waschkaersdragers en de Kruisdrager tegen over de Doopvont: de *Celebrant* plaast zich over hen, zodat de Vont tusschen hem en 't Kruis zyn. De andere Geestelyken schikken zich aan weerzyden in rang; een Akolyt onthoud zich een weinig ter rechter zyde achter den Bisschop, zulks hy hem de handtdoek geeve om zyne handen te droogen, wanneer hy 't noodig heeft, en de Wierookvatdrager plaatst zich dicht by hem.

De dienstdoende Bisschop (i) ontdekt zich, en

(a) *Het Licht van Christus.* (b) *Cerem. Episc.* L. 2.
(c) *Exultet* &c. deeze geheele lezing word *Præconium* genoemt.
(d) By de woorden: *Curvat Imperia.*
(e) *Rutilas Ignis accendit* &c.
(f) *Bauldry Manuale* &c.
(g) Zie wat de *Trait* is. I. Deels II. stuk Pag. 273.
(h) *Piscara Prax. Cærem.* (i) Idem ibid. *Bauldry.*

en knielt met zyne Bedienaars, behalven de Kruisdrager en Waſchkaersdragers. Na een gezang met de plechtelykheit overeenkomende, ſtaat men weder op, en de *Celebrant* zich ter zyde de Doopvont plaatſende, ſpreekt den zegen uit, maakende het Kruisteken naar de Vont. Vervolgens bezweert hy het water, deelt het overkruis met zyne handt, verſpreidende iet buiten het Vaas naar de vier Waerelds-deelen, waarna hy zyne handt met den handtdoek afdroogt die hem den Akolyt toereikt, en zegt een gebedt. Wanneer dit geëindigt is, laat hy zynen adem driewerf over 't water gaan, en zulks op drie verſcheiden plaatſen, geduurig kruisgewys; driemaal (a) dompelt hy een Waſchkaers in dit water, beſchouwende voor de tweede reize de dompeling meer dan de eerſte, en de derde reis dan de tweede; zeggende telkens deeze woorden, (b) *dat de kracht van den Heiligen Geeſt in dit water nederdaale.* De Noodhelpers (c), indien 'er de Biſſchop eenige heeft, ſprengen een weinig van dit water over het Volk, en men zend zelfs een Prieſter of een Sakriſtyn om de huizen te beſprengen.

Drie wierookzwenkingen doet de Biſſchop volgens deeze *Ceremonie* over de Doopvont. Daarna neemt hy de Oly der Catechumenen en werpt die kruisgewys in 't water: insgelyks doet hy met de Heilige Oly. Eindelyk vermengt hy 't een en 't ander op 't water, gietende die te zamen en altoos kruisgewys: hy vermengt dit met de rechter handt om het door al 't water van de Doopvont te verſpreiden.

Na de zegening van de Doopvont (d) gaat de *Celebrant* de Catechumenen aan de Kerkdeur ontfangen, en doet witte plechtgewaaden aan om de *Ceremonie* van den Doop te voltrekken, 't welk wy ter zyner plaatſe beſchryven zullen.

Wy hebben van de Zegening der huizen gewag gemaakt; maar in deeze *Ceremonie* is niets byzonders aan te merken. Die deezen Dienſt doet moet de witte *Stool* aanhebben. Het wywater waarmede hy de huizen van de Kerſpelbuurt beſprengt, moet afgezondert ſtaan, voor dat hy de Olyen in 't water giet. In 't inkomen van een huis groet hy het.

Na dit Plechtgebruik van de Zegening der Doopvonten, zingt men de *Litaniën*, doet een plechtelyke Mis, en men zegt de Veſper. Terwyl men de *Litaniën* zingt, haalt men het H: Sakrament 't welk verborgen is geweeſt, en men plaatſt het weder op 't Autaar; men ontſteekt al de Waſchkaerſſen; men bekleedt het Autaar weder met zyne verſierzelen; men ontbloot de Beelden van hunne dekzels, en men bedekt den Zetel van den *Celebrant.* Hy en zyne Bedienaars kleeden zich weder in 't wit, en bereiden zich tot de plechtelyke Mis. Wanneer de Biſſchop het *Gloria in excelſis* opheft, begint men weder de Klokken te luyen (e), waarvan het teken van de Hoofdt-Kerk gegeeven word.

Op den Paaſch Zondag is 't Kerkbezoeking in St^a. *Maria Maggiora*, en de Lieve Vrouwe Kerk der Engelen; alsdan is 't Pauſſelyke Kapel in St. Pieter, alwaar de Paus de Mis zingt, waarna men het H: Aangezicht, de Lans, en 't waare Kruis ten toon ſtelt. Vervolgens word zyne Heiligheit naar de Zegenplaats gedraagen, alwaar hy den Volke zegent. In de Kerken van St. Jan van Lateranen, St^a. *Maria Maggiora* en in *St^a. Praxeda* vertoont men de Reliquiën voor en na de Veſper.

Plechtigheden die op Paaſch-zondag moeten in acht genomen worden, en waar in die beſtaan.

XV. HOOFDTSTUK.

Van de CEREMONIEN *van* PAASCHE, *waarin die beſtaan; en welke* FEESTDAGEN *daarna volgen.*

De Vroegmetten van Paaſche moeten voor den dageraadt gezongen worden, overzulks dit de tydt was waarin JESUS CHRISTUS verreezen is. Wy zouden andere byzondere verſchillendheden in de leſſen en in 't gezang konnen aanmerken: maar naardien die niet dan wegens Prieſters noodig zyn, kan men zich voldoen die in 't Kerkgewoonte Boek na te ſlaan. (f) Wanneer de Paus de Mis zingt, zyn 'er eenige Plechtigheden, waardig aan te merken. Voor zyne Voorrede, plaatſen zich de twee jongſte Kardinalen Diakenen, indien ze geene Noodhelpende Diakenen voor zyne Heiligheit zyn, ter rech-

(a) *Piſcara Prax. Cærem.*
(b) *Deſcendat in hanc plenitudinem fontis virtus ſpiritus Sancti.*
(c) *Piſcara* ubi ſup. *Rituel d'Alet.* (d) *Bauldry* ubi ſupra.
(e) *Bauldry*, *Piſcara.*
(f) *Sacr. Cærem.* Eccl. Rom. L. 2.

Ceremoniën die met de Pauſſelyke Miſſen verzelt gaan.

rechter en linker-zyde van 't Autaar, en beiden keeren ze zich naar het Volk. Deeze twee Diakenen in wit plechtgewaadt, verbeelden de twee Engelen in 't wit gekleedt, die het graf van den Zaligmaker bewaarden. Zy onthouden zich aan 't Autaar tot aan 't (a) *Agnus*. Nadat de Diaken en Onder-Diaken by den Paus gecommuniceert hebben, nadert de Diaken van 't Euangeli zyne Heiligheit, die met ongedekten hoofde is, wegens het H: Sakrament, 't welk op het Autaar ſtaat; en zegt, volgens gewoon gebruik, het *Confiteor* met deeze woorden: (b) *Ik belyde voor den Almachtigen Godt, voor de gelukzalige Maagdt Maria, voor den H: Artsengel Michael, voor St. Jan den Dooper, voor St. Pieter en Paulus, voor alle de Heiligen en voor u mynen Vader, nademaal ik een groot zondaar ben; ik hebbe gezondigt met gedachten, woorden en werken. Ik bekenne myne ſchuldt, ik bekenne myne ſchuldt, ja myn zeer groote ſchuldt. Ik bidde de welgelukzalige Maagdt Maria, enz. voor my te bidden, en gy myn Vader, bidt voor my.* Na de Belydeniſſe van den Diaken keert hy zich weder naar het Autaar; de H. Vader ſpreekt de *Abſolutie* uit, en doet zonder iets te zeggen het Kruisteken over het Volk. De *Communie* volgt hier op: en wanneer de H. Vader aan de Vergadering de Communie uitdeelt, houden twee *Auditeurs* (c) een ſoort van zyde laken over zyne Heiligheits kniën. Een Noodhelpende Kardinaal-Biſſchop is aan zyne rechter zyde en houd het Kelkdekzel. Men vind in 't Roomſch *Ceremoniaal* een volkomen beſchryving der Paaſch-Ceremoniën van de Pauſſelyke Kapel.

Zie welk een Orde dit *Ceremoniaal* voorſchryft, wanneer de Paus aan den Keizer of eenig Koning de *Communie* toereikt. Eerſtelyk geniet de H. Vader de *Communie* zelf, en geeft die vervolgens aan zynen Diaken en Onderdiaken. Nadat de Diaken de Belydenis heeft gezegt, neemt hy een Hoſtie van 't Autaar voor de *Communie* van den Monarch, legt die op het Kelkdekzel, en geeft die, na de gewoone Plechtigheden aan den Onderdiaken, die de zelve zyne Heiligheit brengt. De eerſte Kardinaal-Biſſchop geleid den Vorſt voor des Paus voeten die hy kuſt. Daarna geleid den Diaken de Monarch weder naar zynen Stoel.

Op den Paaſch-dag moeten de Gelovigen alles 't geen zy eeten laaten zegenen. Reeds is 'er iets van deeze Gewoonte gezegt.

De Jaarlykſche Dienſten (d) voor de Overledenen moeten alsdan tot na den Oktaaf van Paaſche verſchooven worden.

Verſcheiden Kerkbezoekingen die in de Paaſch-week worden gedaan, en waar.

Des Maansdags, is 't Kerkbezoeking in St. Pieter, alwaar men dan na de Veſper de Reliquiën vertoont: men houd ook Pauſſelyke Kapel in 't Apoſtoliſch Paleis, alwaar een Kardinaal Prieſter de Mis zingt.

Des Dingsdags, is 't Kerkbezoeking in St. Paulus, alwaar men de Reliquiën op het Pauſſelyk Autaar ten toon ſtelt; als dan word 'er Pauſſelyke Kapel in 't Apostoliſch Paleis gehouden, alwaar mede een Kardinaal Prieſter de Mis zingt.

Des Woensdags, is 't Kerkbezoeking in St. Laurens buiten de muuren.

Des Donderdags, is 't Kerkbezoeking in de Kerk der H. Apoſtelen.

Des Vrydags, is 't Kerkbezoeking in de Kerken van *Rotonda* en *Minerva*.

Des Zaturdags, is 't Kerkbezoeking in St. Jan van Lateranen: dan word 'er ook Pauſſelyke Kapel in 't Apoſtoliſch Paleis gehouden, alwaar een Kardinaal-Prieſter de Mis zingt.

Des Zondags *in Albis*, of van den Oktaaf van Paaſche, is 't Kerkbezoeking in St. Pancras en in Sta. Maria in *Traſtevere*, alwaar men de Reliquiën vertoont. In St. Laurens *in Lucina* en in St. Vincent, als ook in St. *Anaſtaſius* aan de Fontein van *Trevi*, is 't Feeſt voor de Jaarlykſche Inſtelling van de *Congregatie* der Klerken Minder Regulieren.

Zaturdag en Zondag na Paaſche noemt men *Sabatum* & *Dominica in Albis*, nademaal de gedoopte Catechumenen de Godtsdienſtigheden deezer dagen in 't wit gekleed, bywoonen.

(b) Zie het *Agnus* raakende, I. Deels. 1 ſtuk. Pag: 277. Men zegt dat Paus Sergius de I. dit gebedt op 't eindigen van de zevende eeuw heeft ingeſtelt. Zie *Bona* L. 2. C: 16. §. V. *Rer. Liturg.*

(c) *Confiteor Deo omnipotenti, Beatæ Mariæ ſemper Virgini, Beato Michaeli Archangelo, Beato Johanni Baptiſtæ, Sanctis Apoſtolis Petro & Paulo ac omnibus Sanctis, & tibi Pater: mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatam Mariam &c. & te Pater orare pro me* &c.

(d) *Mappulam ſericeam duo Auditores hinc & inde apud Papam genuflexi tenent.* &c.

(e) *Piſcara Praxis Carem.*

XVI. HOOFDTSTUK.

Van de FEESTDAGEN *en* KERKBEZOEKINGEN *die te* ROME *in* de Maandt APRIL worden geviert.

Feestdagen en Kerkbezoekingen die dagelyks in de Maandt April te Rome worden geviert, en plechtelyk voltrokken.

Op den 1sten. is 't Feestdag van St. Venant, Bisschop en Martelaar en in St Jan van Lateranen, alwaar zyn lichaam rust.

2den. Is 't Feestdag van Sta. Maria van Egipte, en word in haare Kerk der Armeniers geviert, alwaar men den Dienst in de Armenische taal doet.

3den. Is 't Feestdag van St. *Franciscus de Paule*, Stichter der Minnebroederen, en word in de Kerk van zyne Orde geviert.

4den. Word de Feestdag van Sta. *Agapita*, en *Chionia*, Maagden en Martelaressen, in St. *Anastasius* geviert, alwaar haare lichamen rusten.

5den. Word de Feestdag van St. *Vincent Ferriër* een Jakobyn, in de Kerk van *Minerva* en andere Kerken van St. *Dominicus* geviert.

6den. Is 't Feest van St. *Sixtus*, Bisschop en Martelaar, in St. Pieter.

7den. Is 't St. *Albirus* Feest, een Benediktyner, en word in de Kerken van zyne Orde geviert.

8sten. Viert men de Overvoering van Sta. *Monica* in St. Augustyns Kerke.

9den. Is 't den dag der Kerkinwying van de H. *Petrus* en *Marcellinus*.

10den. Viert men het Feest van St. Leo den Grooten in St. Pieter, alwaar zyn lichaam rust; insgelyks in St. Jan van Lateranen en in Sta. *Maria Maggiora*, alwaar zyne Reliquiën zyn.

11den. Viert men den Dag der Kerkinwying in *Ara Cœli*.

12den. Is 't Feest van Paus St. *Julius* in Sta. Maria *in Trastevere*, alwaar zyn lichaam rust.

13den. Is 't Feest van St. *Justinus*, Priester en Martelaar, in Sta. *Praxeda*, alwaar zyne Reliquiën zyn.

14den. Word den Feestdag van St. *Tiburcus*, *Valerius* en *Maximus* alle Martelaren in de Kerk van Sta. *Cecilia* geviert, alwaar hunne lichamen rusten; en in St. Pieter ter eere van St. *Abondus*, Mansionaris of Deken van die Hoofdtkerk.

15den. Is 't Feest van Sta. *Basilissa* Martelares, in St. Paulus, alwaar haar lichaam rust.

16den. Is 't een Feestdag van St. Valentyn en Martyn in Sta. *Praxeda*, alwaar hunne Reliquiën zyn; insgelyks in St. Marcels Kerke, ter eere van St. Joachim Servit; in St. Jan van Lateranen viert men de overvoering der Hoofden van St. Pieter en Paulus, welke Hoofden men als dan den Volke vertoont.

17den. Viert men het Feest van St. *Anicetus*, Paus en Martelaar in St. Sebastiaansch Kerke, alwaar zyne Reliquiën zyn; en in de Kapel van 't Paleis der Hartogen van Altaemps, alwaar zyn lichaam volgens bewilliging van Clemens den VII. rust.

18den. Is 't een Feest van St. *Bartholomeus* Monnik van Valombreuse, in Sta. *Praxeda* en in St. *Jan della Pigna*, ter eere van St. *Fleuterus*.

19den. Viert men het Feest van Paus St. Leo den IX. zynde van de Orde van St. Benedictus, in de Kerken van die Orde, en in St. Pieter, alwaar zyn lichaam rust.

20sten. Word het Feest van Sta. *Agnes* van *Monte Pulciano*, in de Kerk van Minerva en de Kerken van haare Orde geviert.

21sten. Is 't Feestdag ter eere van St. *Anselmus* Bisschop en Belyder der Benediktynen Orde, en word door de gansche Orde geviert.

22sten. Word ter eere van St. *Soterus* en *Cajus* Priesters en Martelaars hun Feest in de Kerken van St. Sebastiaan en Sta. Susanna geviert.

23sten. Is 't een Feestdag van St. Joris den Martelaar in zyne Kerk, alwaar dan de Overheden des Roomschen Volks komen om hunne Standaarden te laaten zegenen. De *Ceremonie* van 't Standaardt zegenen op den Dag van St. Joris, geschiede eertyds ten zelven tyde by de aloude Romeinen ter eere van Mars; en men wyde geduurende den tydt van zeven dagen de Romeinsche Adelaars.

24sten. Is 't een Feest ter eere van St. *Melitus* Bisschop en Belyder, van der Benediktynen Orde, en 't word door de gansche Orde geviert.

25sten. Word het Feest van St. *Marcus* in zyne Kerk geviert, alwaar dan de gansche *Clerezy* van Geestelyke en Waereldlyke vergaadert, en in Processie naar St. Pieter gaat, behalven het Kapittel (a) der zelve

(a) In 't *Tafereel van 't Roomsche Hof* van *Aymon*: Pag: 446, 1707. gedrukt, kan men de Orde en optogt van deeze Processie der Geestelyken nazien.

ve Kerke, 't welk zich byzonder voor uit derwaarts begeeft.

Plechtelyke *Litaniën* op den Feestdag van St. Marcus gezongen, en de oorsprong deezer *Litaniën* aangemerkt.

Op den dag van St. *Marcus* zingt men plechtelyk de groote Litaniën. Men noemt ze aldus, overzulks St. Gregorius de Groote, die ingestelt heeft, en om die van de kleine te onderscheiden, die haaren oorsprong aan St. *Mamertus* Bisschop van Vienna verschuldigt zyn. De geweldige Overstroomingen, van een hevige Pest gevolgt, die te Rome onder het Pausschap van deezen Paus woede, heeft oorzaak tot deeze groote Litaniën gegeeven. Nu laat de Kerk die Litaniën zingen, om van Godt te verzoeken, dat hy de Landvruchten zegene en bewaare, die alsdan haaren wasdom beginnen te krygen. Men meent dat de Litaniën in 't Oosten veel ouder zyn. Deeze Litaniën wierden (a) *Septiformes* genoemt, over zulks Paus St. Gregorius de Processie in zeven Kooren verdeelde die de zelven zongen. Het eerste Koor bestond uit de *Clerezy*, het tweede uit Abten en hunne Monniken, het derde uit Abdessen en haare Geestelyke Zusters, het vierde uit Kinderen, het vyfde uit Leeken, het zesde uit Weduwen, en het zevende uit gehuwde Vrouwen. In de Kerkgewoonte Boeken kan men breeder (b) van deeze Litaniën leezen, en waarin zy begreepen zyn.

In welk een orde de Processiën van St. Marcus geschieden.

Dus moet dan in 't algemeen de orde in de Processiën van St. *Marcus* en van de Kruisdagen, waar van wy eerlang melden zullen, worden waargenemen. 's Morgens de Geestelykheit en 't volk in de Kerk vergadert zynde, gaat de Bisschop met de vereischte plechtgewaaden aan, insgelyks de violette *Stool* en 't *Pluviaal* aanhebbende, naar het Autaar met den Diaken en Onderdiaken, en gekleedt met de gewaaden hunner Orde mede in 't violet: maar zonder *Manipul*. Voor 't Autaar gekomen, vallen de Bisschop, alle de Geestelyken van 't Koor en 't volk op de kniën en doen hun gebedt; waarna de Onder-Diaken het Kruis neemt, plaatst zich aan den ingang van 't *Presbyterium*, en vertoeft 'er tot dan de Processie vertrekt; 't welk op de zelfde wyze als in andere Processiën geschied. Ondertusschen beginnen een of twee Zangers de *Antienne*, *Exsurge* &c. te zingen. Dit gezang geëindigt zynde, knielen ze weder alle, behalven den Kruisdrager, die, gelyk we reeds aangemerkt hebben, nooit in diergelyke gelegenheden knielt. Twee Zangers, of den *Celebrant* alleen, naaderen vervolgens het Groot Autaar, en heffen geknielt de *Litaniën* der Heiligen op, waarop het Koor antwoordt. Wanneer zy *Sancta Maria ora pro nobis* zingen, staanze alle op en gaan in Processie. Het Volk volgt, op de *Litaniën* antwoordende; en vermits den omweg deezer Processiën grooter dan naar gewoonte is, moet men Kerkbezoekingen naar eenig Kruis (c), naar eenig Gebedenhuis, of eenige Kerk doen. Het gezang der *Litaniën* moet door gebeden eindigen.

Mamertus, Bisschop van Vienne, zyn Bisdom door de Aardbeeving en andere rampen in verlegenheit ziende, stelde de † *Rogatiën* (d) omtrent het midden van de vyftiende eeuw in, en belaste die drie dagen te zullen duuren.

By welke gelegenheden men Processiën ingestelt heeft, aangeweezen.

De Kerk stelde mede Processiën voor den regen in, om een schoon zaizoen te verzoeken, en om sterfte, oorlog en hongersnoodt te verbidden. Men ordende ook Dankdagen. In alle Processiën is 'er niets byzonders aan te merken, tenzy dit, dat de Bisschop en zyne Bedienaars in 't wit zyn gekleedt. In de Processie die voor afweering van onweder dienen moet, laat de Kerspelpriester de Klokken luyen en sprengt wywater om hoog.

Op den 26sten. April, is 't een Feestdag ter eere van St. *Cletus* en *Marcellinus*, Paussen en Martelaars, in Sa. *Maria Maggiora*, alwaar het hoofdt vna St. Marcellyn word bewaart;

(a) Zie de Instelling der *Septiformes* in de Hist. van *Paul Diac.* L. 3.

(b) Om een algemeen denkbeeldt den geenen te geeven die hier van onkundig zyn, zal 't genoeg zyn te zeggen, dat men 'er Godt en alle de Heiligen om vrede en voorspoedt der Kerke badt, insgelyks voor de Geestelykheit, voor 't Volk, voor de Overheden, voor de Aardvruchten, voor de verstorvene Gelovigen enz.

(c) Wanneer het Kerkbezoeking naar een Kruis is, zingt men de Antienna, *Crucem Sanctum subjit*; indien deeze Bezoeking naar een Gebedenhuis of naar een Kerk geschied, zingt men de *Antienna* of 't Gebedt van den Heilig.

* [*Rogatiën* werden de drie dagen van Hemelvaarts dag genoemt, die eertyds door Processiën en gebeden wierden doorgebragt; niet alleen was dit te Vienne in Vrankryk in gebruik geraakt, en werd jaarlyks ter gedachtenisse van ontlaste ongelegenheden hernieuwt: maar 't is door gansch Vrankryk de Kerke ingelyft, om vervolgens te worden geviert. *Du Fresne. Hildebrand*, *de diebus festis.* p. 83.]

(d) Naar allen vermoeden is 't dat de Processie der groote Litaniën en de Rogatiën mede in den rang deezer Heidensche Ceremoniën moeten gestelt worden, die de Godtvruchtige Prelaten geloofden aan Godt te moeten toewyen. De Romeinen vierden een Feest op den 25sten. April, 't welk zy *Robigalia* noemden, om van 't Graangewas af te weeren 't geen men gemeenlyk Honingdouw noemt, waarvoor men in dat Zaizoen zeer te duchten had. Dit Feest werd door Numa Koning der Romeinen ter eere van den God *Robigus*, of van de Godinne *Robiga* ingestelt. Men storte alsdan gebeden en offerde. Ook deedenze Processiën rondom de Landeryen voor gewenschte vruchten des landts, gelyk nu noch in de Roomsche Kerke geschied; en aan deeze Processiën gaven de Romeinen den naam van *Ambarvalia*. Zie wat we hier van I. Deels II. Stuk Pag: 348. reeds hebben aangemerkt.

waart; en in St. Pieter, alwaar St. Cletus Lichaam ruſt: insgelyks in de Kerk van de Lieve Vrouw der Bergen, wegens zyn eerſte mirakel, en in Sta. Margareta over den Tyber, voor de Inwying.

27ſten. Is 't Feeſt van Paus St. *Anaſtaſius*, in Sta. *Bibiana*, alwaar zyn lichaam ruſt; als ook in St. Martyn der Bergen, alwaar zyne Reliquiën zyn, en in St. *Comus*.

28ſten. Viert men het Feeſt van den Martelaar St. Vital, in zyne Kerk.

29ſten. Is 't een Feeſtdag van St. Pieter den Martelaar in de Kerk van Minerva, alwaar de Kardinalen van de *Inquiſitie* Kapel houden; insgelyks in de Kerk van de Lieve Vrouw van den Vrede, en in St. Marcel voor den Gelukzaligen Pelgrim *Servitus*.

30ſten. Is 't Feeſt van Sta. Catharina van Sienna, in de Kerk van Minerva, en by de ganſche Orde van St. Dominicus, als ook in de Kerken van deezen Heilig; insgelyks in *St. Sylveſter in Campo Marzo* ter eere van Sta. *Sophia* Maagdt en Martelareſſe.

XVII. HOOFDTSTUK.

Van de FEESTDAGEN *en* KERKBEZOEKINGEN *te* ROME *in de Maandt* MAY (a) *geviert.*

Feeſtdagen en Kerkbezoekingen geduurende de Maant Mey geviert, en ter eere van wie die te Rome worden onderhouden.

Alle Zondagen van de Maandt May is 't Aflaat in de Kerken St. Sebaſtiaan, *d'Annonciaden* buiten de muuren, en St. Laurens *in Fonte*.

Op den 1ſten. (b) is 't Feeſt der Apoſtelen St. *Jacob* en *Philippus* in hunne Kerken, alwaar hunne Reliquiën zyn; en in St. *Pieter* en Sta. *Maria Maggiora*, daar men die mede bewaart.

2den. Word het Feeſt van St. *Athanaſius* Biſſchop en Belyder in de Kerk der Grieken geviert, die aldaar in hunne taal den Dienſt doen; als mede in *Minerva* ter eere van St. *Antoninus* Aartsbiſſchop van Florenſe.

3den. Is 't Kruisvinding en Feeſt in alle de Kerken: men vertoont 'er de Reliquiën van 't H. Kruis van Jeruzalem; insgelyks is 't Feeſt in St. *Alexis* ter eere der Martelaren St. Alexander, Evantyn, en Theodulyn.

Op den eerſten Zondag van May, is 't Feeſt in Sta. *Catharina* van den Berg *Magnapoli*, en in Minerva ter eere van Sta. *Catharina* van *Sienna*; als ook in Sta. *Anaſtaſia*, ter eere van den Gelukzaligen *Torribius* Aartsbiſſchop van Lima.

4den. Het Feeſt van Sta. *Monica* weduwe, word in St. Auguſtyns Kerke geviert, alwaar haar lichaam ruſt; en in de Kerk der Piemontezen is 't Feeſt ter eere van den H. Zweetdoek onzes Heeren.

5den. Is 't Feeſt van St. *Auguſtinus* bekeering by de ganſche Orde. Insgelyks viert men het Feeſt van St. *Angelus* den Karmeliet, by de Orde der Karmelieten. In Minerva en in Sta. *Maria Maggiora* is 't Feeſt van den Paus St. Pius den V. alwaar zyn lichaam ruſt, en daar de Kardinalen alsdan Kapel houden.

6den. Word den Feeſtdag van St. Jan voor de Latynſche Poort gehouden, alwaar het Kapittel van St. Jan van Lateranen den Dienſt komt doen.

7den. Is 't een Feeſtdag ter eere St. *Stanislaus* Biſſchop en Martelaar, in de Poolſche Kerk; als ook in de Nieuwe Kerk, ter gedachteniſſe van de Martelareſſe Sta. *Ilaria* en in St. Laurens buiten de muuren, ter eere van

(a) De aloude Heidenen gingen in de maandt May geen huwelyk aan. wegens de *Lemuria*, die in Offerhanden en andere Godsdienſtige handelingen beſtonden, waardoor zy meenden de geeſten te bevredigen. Zy geloofden dat men alsdan geen vrouwen trouwde als die van een quaaden aart waren. Gelyk Ovidius te kennen geeft:

Menſe malas Maio nubere vulgus ait.

De Chriſtenen hebben dit denkbeeldt van 't Heidendom overgeërft. Eenige beelden zich in, dat het in de maandt May niet goedt te trouwen is.

(b) Op den eerſten May plantte men Meibomen voor de huizen van aanzienlyke Perſoonaadjes, voor wien men byzondere achting had. Deeze gewoonte is noch in verſcheiden Landen van Europe in gebruik, voornamentlyk in Italië en Duitſlandt. Zy is haare Oorſprong aan de aloude Feeſten van Flora ſchuldig, die men op den zelven tydt vierde. De Roomſche Jongelingen gingen naar boſch waarts en bragten veele boomtakken en groene ſtruiken van daar, waarmede zy de huizen verſierden. De jongens doen tegenwoordig in Italië noch eveneens. Lagni, een Stadt van *Iſle de France* heeft het Afbeeldzel der *Floralia* van Rome genoegzaam bewaart. Zie 't geen *Paſquier* in zyn 8ſte Boek der *Recherches* zegt. „'s Morgens van Pinxteren, gaat het gemeene Volk in de plaats van naar de „Kerk, naar 't boſch om boomtakken te verzamelen, en des namiddags voert een meenigte van hun vermaakelyke „lichaamſch oeffeningen uit (gelyk men in de *Floralia* ſpelen der aloude Romeinen deed) zelfs zyn 'er boeren die alsdan „omſtrydt in 't hemdt een wedloop loopen.

van de overvoering des eerften Martelaars *Stephanus.*

8den. Word de Verfchyning van den Aartsengel St. Michaël in alle zyne Kerken geviert, als ook in Sta. *Maria Maggiora* en in St. Jan van Lateranen.

De Legende Schryvers berichten ons dat de Aartsengel Michael verfcheidenmaale verfcheenen is. De beruchtfte deezer verfchyningen is die, als op den 8ften. May geviert word. Dit viel voor op 't einde van de vyfde eeuw, alwaar de Aartsengel op den Berg Gargan verfcheen, federt den Berg van den H. Engel genoemt, in 't Koningryk Napels gelegen.

9den. Is 't Feeft van den Biffchop *Gregorius* van *Nazianzenen*, in St. Pieter, alwaar zyn lichaam ruft, en by de Geeftelyken van *Campo Marzo.*

10den. Is 't der Martelaren St. Gordianus en Epimachus dag, en word geviert in St. Laurens in *Lucina*, en Sta. Maria *in Traftevere* ter gedachteniffe van St. *Kalipodus.*

11den. Is 't den Feeftdag van St. *Majolus* Abt van *Cluni*, by de geheele Benediktyner Orde; en in de Kerke van *Jefus*, ter eere van den Martelaar St. *Bon.*

12den. Viert men den Dag van St. *Nereus* en *Achilleus* in hunne Kerk; en die van den Martelaar St. Pankras in zyne Kerk.

13den. Is 't den dag der Kerkinwying van Sta. *Maria Rootonda.*

14den. Word het Feeft van den Martelaar St. Bonifacius in St. *Alexis* geviert, alwaar zyn lichaam ruft.

15den. Is 't den Feeftdag van St. *Ifidorus* in zyne Kerk; en in St. Martyn der Bergen ter gedachteniffe van de H. Maagdt en Martelareffe *Quirina.*

16den. Is 't St. *Ubaldus* dag, Biffchop, in de Lieve Vrouwe Kerk van den Vrede; en St. *Peleryns* Feeft in zyne Kerk.

17den. Viert men den dag van de overvoering van St. *Barnardinus* lichaam, in de Kerk van *Ara Cœli.*

18den. Is 't Feeftdag van den Martelaar St. *Venant*, in zyne Kerk en in St. Pieter, alwaar men zyne Reliquiën bezit. Ook is 't Feeft by de Kapucynen ter eere van den Gelukzaligen *Felix* van *Cantalice.*

19den. Viert men den dag van Sta. *Pudentiana* Maagdt, in haare Kerk. Ook word op dien dag het Feeft van St. *Yves* Advokat en Befchermheilig der Armen, in zyne Kerk en in die van *Sapienza* geviert, daar dan de Kardinalen Kapel houden, en zich de Klerken van de Kamer en Apoftolifche Confiftorialen laaten vinden; insgelyks is 't Feeft van St. *Pieter Celeftinus* in St. *Eufebius* Kerk en in de Lieve Vrouw van Lorette.

20ften. Is 't een Vierdag van St. Bernardyn den Cordelier, by alle de Franciskaner Ordens.

21ften. Is 't Feeftdag van 't H. Kruis te Jeruzalem, wegens de overvoering der Reliquiën.

22ften. Viert men het Feeft van St. *Romanus*, Benediktyner Abt, in alle de Kerken van zyne Orde. Insgelyks in St. Auguftyns Kerke ter eere van de Gelukzalige *Rita de la Cafcia*, en in haare Kerke onder het Kapitool.

23ften. Word het Feeft van St. *Angelus* van der Valombreuzen Orde in Sta. *Praxeda*, en in de Nieuwe Kerk, wegens de Inwying geviert.

24ften. Is 't Feeftdag over de overvoering van St. *Dominicus* lichaam, by alle die van der Dominikaner Orde zyn.

25ften. Viert men het Feeft van St. *Urbanus* Paus en Martelaar in zyne Kerken, en in Sta. *Cecilia*, alwaar zyn lichaam ruft; als ook in St. Pieter, ter eere van St. *Bonifacius*, in welke Kerke zyn lichaam is: insgelyks het Feeft van St. *Francifcus* by de ganfche Orde. Ook is 't dan Feeftdag van Sta. *Maria Magdalena* van *Pazis* in alle de Karmeliten Kerken, en in St. Jan der Florentynen.

26ften. Is 't Vierdag van St. *Eleuterus* Paus en Martelaar in St. Pieter, alwaar zyn lichaam ruft; als ook van St. *Philippus Neri* in de Nieuwe Kerk, alwaar zyne Reliquiën zyn, en de Kardinalen Kapel houden.

27ften. Viert men het Feeft van St. Johannes Paus en Martelaar in St. Pieters Kerke, alwaar zyn lichaam ruft.

28ften. Is 't Feeft van 't St. *Germanus* Bisfchop en Belyder van St. Benediktus Orde, in de Kerken der Benediktynen.

29ften. Word den dag van St. *Cononius* Abt van *Lerma* by de ganfche Benediktyner Orde geviert.

30ften. Is 't Feeftdag van den Paus St. *Felix* in St. Pancraas, alwaar zyn lichaam ruft; als ook in St. Pieter ter eere van den Martelaar St. *Gabinus*, alwaar zyn lichaam is; en in St. *Bartholomeus* op 't Eilandt ter eere van St. *Exuperantius* Priefter en Martelaar, in welke Kerk zyn lichaam ruft.

31ften. Word het Feeft van Sta. *Petronella* in St. Pieter geviert, alwaar haar lichaam ruft.

XVIII. HOOFDTSTUK.

Van de KERKBEZOEKINGEN *der beweegbaare* FEESTEN *na* PAASCHE; *en met welk een* PLECHTIGHEIT *de Feesten van* HEMELVAARTSDAG *en* PINXTER *geviert worden.*

Des Maandags der Kruisdagen, is 't Kerkbezoeking in S a. *Maria Maggiora*; de Geestelykheit vergadert in St: Adriaans Kerke, en gaat derwaarts in Processie.

Des Dingsdags is 't Kerkbezoeking in St. Jan van Lateranen, en Sta. *Maria* de nieuwe, van waar de Geestelykheit derwaarts in Processie gaat.

Des Woensdag is 't Kerkbezoeking naar St. Pieter: de Geestelykheit vergadert dan in St. Laurens *in Damaso*, en gaat in Processie. Op dien dag zingt men de Vesper in de Pausselyke Kapel van 't Apostolisch Paleis.

Des Donderdags is 't Hemelvaartsdag, alsdan is 't Kerkbezoeking in St. Pieter, en men houd Pausselyke Kapel: een Kardinaal-Bisschop zingt 'er de Mis, waarna een Waereldlyk Priester spreekt, en de Paus vervolgens aan 't Volk den zegen geeft.

Hoe men het Feest van Hemelvaartsdag viert.

Op Hemelvaartsdag, dooft men (a) na het Euangeli de Paasch-Waschkaers uit, om aan de Gelovigen te toonen, dat JESUS CHRISTUS de Aarde verlaatende, weder naar Hemelwaarts is gekeert. Men (b) siert dan het Autaar, de Beelden en Reliquiën met bloemen op, en de *Celebrant* en zyne Bedienaars kleeden zich in witte Kerkgewaaden.

De Zegening die de Paus op deezen dag verleent, is een der drie Plechtelyke Zegeningen. Eertyds voor dat de H: Vader (c) deeze Zegeningen uitsprak, sloeg hy de Ketters en Ongelovigen plechtelyk in den Ban: maar nu geschied dit niet dan op den Goeden Vrydag, gelyk reeds hier voor gezegt is. De Zegening word van volkomen Aflaaten gevolgt.

's Zondags van den Oktaaf van Hemelvaartsdag, is 't een Feestdag van den gelukzaligen *Franciscus Patricius* van de Orde der Serviten, in St. Marcels Kerke.

's Daags voor Pinxter, is 't Kerkbezoeking in St. Jan van Lateranen, en als dan word 'er de Vesper in de Pausselyke Kapel van 't Apostolisch Paleis gezongen.

Op deezen dag word het Autaar tot aan de vieringe van de Mis met violet bekleedt. In de Mis versiert men het Autaar in 't rood, gelyk mede de *Celebrant* bekleedt is. De Zegening der Doopvonten word eveneens als die van den H: Zaturdag verricht. Zelfs is de Dienstdoende Bisschop of Priester op den Pinxterdag met rood Kerkgewaadt bekleedt. Deeze kleur is het Afbeeldzel van den H: Geest die op de Apostelen op den Pinxterdag in de gedaante van vuurige tongen nederdaalde.

Processie van Pinxter hoedanig te Kaen gehouden.

Ter gelegenheit van den Pinxterdag, moeten we hier zeggen, dat men op den dag (d) van dit Feest te Kaen een Processie aflegt, waarin al de Ambachtsgilden het gevolg bywoonen. Men draagt 'er een Waschkaers, waaraan de Leerlingen van ieder Ambacht iet te kosten leggen, en men voegt aan deeze Waschkaers alle de Godtspenningen die men het gansche Jaar ontfangt. Men zegt dat men om het misbruik te verbeeteren, 't welk in 't lichten of in de uitdeeling deezer Godtspenningen begaan wierd, ouwlings besloot, dat ieder Ambachts Gildt een Prevoost verkoor die de Godtspenningen van ieder verkoop ontfing, die by hun handtwerk voorviel, en dat men op Pinxterdag de zelve in Processie omdroeg, zodanig als wy hier gezegt hebben.

Kerkbezoekingen op den Pinxterdag en in de Pinxterweek, hoedanig men die aflegt.

Op Pinxter Zondag is 't Kerkbezoeking in St. Pieter en Sta. Maria der Engelen; alsdan word 'er Pausselyke Kapel in 't Apostolisch Paleis gehouden; de Mis word 'er door een Kardinaal-Bisschop gezongen, en een Klerk van der Romeinen Queekschool voert 'er een Leerrede. Alsdan is 't mede Feest in de Kerken van den Heiligen Geest en in St. *Bartholomeus* van *Bergamasco*.

's Maandags is 't Kerkbezoeking in St. Pieter *in Vinculis*.

Des Dingsdags is 't Feest in Sta. *Anastasia* en in de Kapel van den Berg der Godtvruchtigheit.

's Woensdags der Quatertempers, is 't Kerkbezoeking in Sta. *Maria Maggiora*.

Des Donderdags is 't Feest in St: Laurens buiten de muuren.

's Vrydags, in de Kerk der H: Apostelen.

Des Zaturdags is 't Kerkbezoeking in St. Pieter,

(a) Zie *Piscara. Bauldry.* (b) *Piscara* Praxis Cærem.
(c) *Lunadora. Relatione della Corte die Roma.* (d) Zie *de Oorsprong van Kaen* door Huët.

Pieter, en de Vesper word in de Pausselyke Kapel van 't Apostolisch Paleis gezongen.

Op den Zondag (a) van de H: Drievuldigheit is 't Feest in deeze Kerken; men houd in 't Apostolisch Paleis Pausselyke Kapel; de Mis word 'er door een Kardinaal-Priester gezongen, en door een Waereldlyk Priester de Predikatie gedaan: maar 's Woensdags is 't een Vesperdienst in de Pausselyke Kapel van 't Apostolisch Paleis.

Op den H: Sakramentsdag is 't Kerkbezoeking in St. Pieter, en men houd in 't Apostolisch Paleis Pausselyke Kapel.

Dit Feest wierd in den jaare 1263. door den Paus Urbaan den IV. ingestelt, op de openbaring, zoo men zegt, van een Geestelyken Luikenaar. St. *Thomas Aquinus* stelde door 's Pausen order den Dienst van 't H: Sakrament op, zodanig men die nu in de Kerk in gebruik heeft. Omtrent (b) hondert jaaren hier na, begonnen die van Pavia het H: Sakrament in Processie op den dag van 't Feest onder een Verhemelzel te draagen.

Na de Mis word het H: Sakrament door den Paus in Processie rondom de overdekte Galery van St. Pieter gedraagen, waarin zich de Geordende en Waereldlyke Geestelykheit, de Noodhelpende Bisschoppen en Kardinalen in Koorkleederen en gemyterdt laaten vinden, en in 't algemeen alle de Prelaten, Afgezanten, en hooge Persoonaadjes van 't Roomsche Hof.

XIX. HOOFDTSTUK.

Met welk een Plechtigheit *de* Processie *van 't* H: Sakrament *word volbragt.*

Omstandigheden die met de Processie van 't H. Sakrament verzelt gaan, en waar in die bestaan.

De Processie van 't H: Sakrament, wanneer de Paus die bywoont, vereischt wel een byzondere Beschryving; en alzoo die van den Heere Aimon (c) de omstandigste is, zullenwe die den Lezer geheel voorstellen.

„De Kardinalen in 't Paleis van 't Vatikaan gekomen, met hun roode Koorgewaaden aangedaan, en de Paus in de Kleerkamer zyn plechtgewaadt aangetrokken hebbende, geleiden zy hem tot in de Kapel van Sixtus, alwaar hy gemeenlyk een stille Mis doet, om de Hostie die in Processie moet gedraagen worden, te heiligen.

„De Mis geëindigt zynde, begint de Processie den optogt. Ieder Genootschap van Geestelyke zingt de Litaniën; maar de Kapittels hebben hun byzonder Koor van Muzyk, en die van St. Pieter van 't Vatikaan gaan de laatsten tusschen die van Sta. *Maria Maggiora* en St. Jan van Lateranen.

„Nadat alle de Waereldlyke Broederschappen, de verscheiden Ordens van de Geestelykheit, en de Kanoniken der Kanonikale Kerken gepasseert zyn, komen alle de Amptenaren van de Kanselary volgens het Dekreet van hun Bestierder, die hen twee maanden van hunne wedde onthoud, indien zy 'er zonder eenige wettige verhindering zich niet laaten vinden. Deeze Amptenaren, die ieder een brandende toorts in de handt hebben, zyn ten minsten duizend in 't getal, en somtyds telt men (d) 'er twaalf hondert.

„De Pausselyke Hofhouding en het Prelaatschap volgt hier op, te weeten, de Stalmeesters van den regeerenden Paus, de Procureurs Generaal der Geestelyke Ordens, de buiten Kamerlingen, de Fiskaal van de Apostolische Kamer, de Consistoriale Advokaten, de Geheimschryvers van Staat en 't Kabinet, de geheime Kamerlingen en Kamerbewaarders, de Handhavers van Rome, verscheiden Kooren van 't Pausselyk Muzyk, de Abreviateurs van den grooten en kleinen Raadt, de Akolyten en Kamerklerken, de Auditeurs de Rota, de Apostolische Onder-Diakenen, en de Kruisdrager.

„Vervolgens komen de twaalf Biechtvaders van St. Pieter by paaren, met Kasufels bekleedt en van twee Klerken voorgegaan, die verzilverde Staaven draagen, 't welk het teken van hun rechtsgebiedt is. Voor dat zy vertrekken bewyzen ze hunne onderdanigheit aan den Paus in zynen Troon zittende, en kussen hem den voet.

„Hier op volgen de Bisschoppen, Aarts-Bisschoppen en de Gewyde Patriarchen met hunne Koorkleeden, en witte Myters op „'t

(a) Men verzeekert dat Alcuinus, die ten tyde van Karel den Grooten leefde, den Dienst van de H: Drievuldigheit opgestelt heeft.
(b) Zie *Casalius* de Christ. Ritibus en anderen.
(c) Zie het Tafereel van 't Roomsche Hof Pag: 452. en vervolgens; in 't jaar 1707. gedrukt.
(d) Gelyk men in de Lyst van den Heere *Aimon*, XVIII. Hoofdstuk, van het derde Deel, zien kan.

„ 't hoofdt; en voor hun vertrek bewyzen „ ze den Paus onderdanigheit, kussende hem „ de knie.

„ Alsdan volgen de Kardinalen by paaren „ volgens hun rang, nadat ze aan den Paus „ hunne Onderdanigheit beweezen hebben, „ hem de handt kussende. Een ieder word van „ hunnen Stoet voorgegaan. De Schenker „ van ieder Kardinaal draagt een groote „ brandende toorts van witte wasch voor zy-„ nen Heer, en achter hem ter zyde van den „ *Caudataris* gaat zyn Kamermeester, die „ een hoedt van paauwe veeren draagt, met „ rood taf bekleedt, waarmede hy een scha-„ duw voor den Kardinaal maakt, houden-„ de die als een Zonnescherm voor de zonne-„ straalen, alhoewel dit een onnoodige voor-„ zorg is, vermits alle de straaten waardoor „ men met de Processie gaat, met zylen en „ tapyten bedekt zyn, waardoor de zon geen „ letzel doet.

„ Hier na vertoont zich de Hopman der „ Zwitzersche Lyfwacht, en de Zwitzers „ volgen hem met hunne Hellebaarden, uit-„ maakende twee ryen, in welker midden de „ Kapiteinen van 's Pausen Lyfwacht, de „ Prinsen van den Troon, des Paus Neven, „ en de Afgezanten van gekroonde Hoofden „ zich plaatsen, die volgens de gestelde or-„ de by het Ceremoniaal van Paus Julius den „ II. in deeze Orde gaan. Eerstelyk komt „ des Keizers Afgezant, en die van den „ Roomschen Koning, die 'er zich byna nooit „ vinden laat, sedert dat dit Koningryk ee-„ nigermaaten met het Duitsche Ryk veree-„ nigt is, door de verkiezing die men ge-„ meenlyk van den oudsten zoon van 't huis „ van Oostenryk doet, wordende door dit mid-„ del des Ryks Stehouder, en bygevolg ver-„ moedelyk Keizer. Onmiddelyk hier op „ volgt de Fransche Afgezant, en vervol-„ gens die van Spanje, Portugaal, en Enge-„ landt, wanneer dit Koningryk door een „ Vorst van den Roomschen Godtsdienst be-„ zeeten word; alsdan die van Sicilië, Hon-„ garyen, Cyprus, en Bohemen, als deeze „ Staten ieder door een byzonder Koning ge-„ regeert worden, gelyk eertyds geschiedde. „ Daarna komen eindelyk de Poolsche en „ Deensche * Afgezanten.

„ De Paus word na alle deeze hooge Amp-„ tenaren der Kroonen gedraagen, op een „ gestel waar op hy schynt te knielen, alhoe-„ wel hy zit. Hy heeft een kostelyk Koor-„ kleedt aan, en daar over een zilverlakens „ kleedt, 't welk hem de schouders dekt, en „ ook de armen gelyk een sluier. Men zet „ voor hem een verguldt houte bakje met een „ kussen van rood Karmozyn Fluweel, gebor-„ duurt en met goude kanten versiert; waarop „ het H: Sakrament word geplaast, 't welk „ hy met zyne handen ondersteunt.

„ Het Verhemelzel waar onder men de Paus „ in deeze gestalte ziet, word door de Pa-„ triarchen, Aarts-Bisschoppen en Bisschop-„ pen in 't uitgaan van St. Pieters Kerke ge-„ draagen, en buiten de bedekte Galdery van „ 't Vatikaan gekomen, door de eerste Ede-„ len des Volks, gelyk de Florentynen en „ Siennoizen zyn, die elkander verpozen, „ tot dat de Processie geëindigt is: wanneer „ dan de Roomsche Handhavers, en den „ Overste der Hoplieden van de Wyken het „ overneemen, en tot in de Kerk draagen.

„ De Zwitzers ter zyden van den Paus „ gaande, zyn van 't hoofdt tot de voeten „ in 't Harnas, voerende groote uitgetogen „ zwaarden; na dit geharnaste Geleide, vol-„ gen de Prelaten, ieder naar hun rang; te „ weeten, de Apostolische Protonotarissen, „ de Auditeurs, de Klerken van de Kamer, „ de Generaals der Ordens, de Referenda-„ rissen van de getekende Genaade Schriften, „ en van den Rechtbank; waar na eindelyk „ de Kompagniën der licht gewapende Rui-„ ters vier in een gelidt komen, alle kostelyk „ geharnast, en door deeze schoone Ruitery „ word den optogt gesloten.

„ De Paus gaat somtyds in deeze Processie „ te voet, wanneer hy een voorbeeldt van „ de grootste achting voor 't Sakrament gee-„ ven wil, 't welk hy in zyne handen houd. „ Urbanus de VII. en eenige andere Pausen, „ hebben 't eertyds te Paerdt of op een Tel-„ paerdt gedraagen.

„ Wanneer de Paus de Gewyde Hostie niet „ draagt, neemt de Deken van 't Gewyde „ Genootschap, of de oudste Kardinaal dit „ in zyne plaats waar, gaande te voet, en „ alsdan laaten 'er zich de Prinsen en Afge-„ zanten in de Processie niet vinden.

„ Deeze Processie duurt gemeenlyk vier „ uuren, schoon men naaulyks meer dan „ duizend schreeden wegs aflegt, wegens de „ statigheit en langzaame tret van deezen Op-„ togt. Zy gaat onder de bedekte Galdery „ door, die Alexander de VII. rondom de „ Plaats van St. Pieter heeft laaten bou-„ wen, en gekomen in de straat die by de „ Brug van *St Angelo* uitkomt, en de Plaats „ van St. Jacobs *schuddend Paerdt* genoemt, „ keert men weder naar St. Pieter over de „ oude Plaats, na den weg door de andere „ bedekte Galdery genomen te hebben, en „ de Galdery die tot aan de Kerk reikt, al-„ waar men volgens den zelfden rang ingaat, „ en de zelfde Orde die men in den uittogt „ heeft waargenomen.

„ De Paus aldaar gekomen, stelt hy de Cibo-„ rie waar in de gewyde Hostie is, op het hoog

* [Dit moet van de aloude tyden voor de Reformatie verstaan worden.]

„ Autaar van St. Pieter, en terwyl men de be- „ wierooking doet, en den Lofzang zingt: *Pan-* „ *ge lingua gloriosi Corporis Misterium* &c. ne- „ vens het Gebedt: *Deus qui nobis sub Sacra-* „ *mento mirabili Passionis tuæ memoriam reli-* „ *quisti* &c. waar door men Godt verzoekt: „ *dat het hem behaage aan alle omstanders* „ *krachtiglyk de vrucht van de Opstanding* „ *van Jesus Christus te doen gevoelen, en* „ *van wiens Lyden het Sakrament een* „ *Gedenkteken is*, middelerwyl, zegge „ ik, leggen de Kardinalen hunne Myters en „ Plechtgewaaden af, en doen hunne roode „ korte mantels weder aan, waarmede zy de „ Paus tot in de Bedkamer verzellen, alwaar „ hy zyn Pausselyk gewaadt afgelegt, als me- „ de zyne drievoudgekroonde Myter ter dee- „ zer plaatse gelaaten hebbende, om zyn ge- „ woone kleederen aan te doen, zich weder „ naar zyn vertrekkamer begeeft.

„ Die geenen die deeze Plechtigheit nooit „ gezien hebben, zullen genoeg begrypen, „ dat, overzulks 'er geene onorde noch ver- „ warring mogt voorvallen, geduurende de „ Processie waarvan wy gehandelt hebben, „ de eerste Kardinaal-Diaken bekleedt met een „ misgewaadt van wit damast, en een My- „ ter van de zelfde stoffe, aan de deur van „ 't Apostolisch Paleis zitten blyft, in een Ze- „ tel van rood karmezyn fluweel met goude „ franjes, geplaatst voor het Wachtvertrek „ der Zwitzers, onthoudende zich mede ter „ rechter zyde van deezen Kardinaal, de „ Gouverneur van Rome met zyne gebied-staf „ in de handt, en ter linker de Groot-Hof- „ meester van den Paus, die aldaar vertoe- „ ven, tot dat zy alle hebben gezien den op- „ togt volgen die deeze Processie bywoonen, „ oordeelende aanstonds over alle de ver- „ schillen die de voorrang raaken, en zouden „ konnen voorvallen, of over iet anders van „ dien aart. Zy bezitten het recht van 't „ Bevel zoo wel over de Zwitzers als Sol- „ daaten en 's Pausen Lyfwacht, die onder „ de Wapenen in 't midden van de Plaats „ zyn, als ook over de licht gewapende Rui- „ tery, waarvan zy twee met lansiën op alle „ hoeken der straaten doen plaatsen, waar „ door de Processie den weg neemt.

„ Terwyl de Processie voorttrekt, lost het „ Kasteel van St. Angelo driewerf al zyn ge- „ schut en ander schietgeweer. De eerste „ vuurgeeving geschied, wanneer de Paus uit „ de Kapel Paulina treedt; zodraa neemt hy „ het Sakrament niet in handen, of de groote „ Slang van St. Pieter word gelost, om het „ teken te geeven. De tweede Vuurgeeving „ word gedaan als de Paus buiten de bedekte „ Galdery van de groote plaats van 't Apos- „ tolisch Paleis komt, en de derde wanneer „ hy op de plaats van St. Jacob gekomen is.

Wat de orde aangaat die in 't algemeen by de Processiën van 't H: Sakrament word waargenomen, is dusdanig: Geduurende de Processie luit men de Klokken van de Hoofdtkerk, en van de Kerken alwaar de Processie haaren weg langs neemt. De Straaten moeten gezuivert zyn, en zelfs met bloemen en groente (a) bestrooit. Men behangt of versiert op een andere wyze de voorgevels der huizen, of ook de Kerken. De *Celebrant* wyd twee groote Hostiën, waarvan de eene voor de Processie dient. Na de Mis deelt men de Waschkaerssen om. Een Onder-Diaken in zyn gewaadt met den dag van 't Feest overeenkomende, treed de Sakristy uit, voorgegaan van twee Wierookvatdragers met hunne Koorkleeden aan, het Wierookvat in de eene en de Wierookbus in de andere handt hebbende. Twee Waschkaersdragers voegen zich by den Onder-Diaken, plaatsen zich buiten het *Presbyterium*, en blyven 'er staan tot dat den voorttogt word vereischt. Zes Klerken 't zy min of meer met hunne Koorkleeden aan, draagende brandende toortsen, plaatsen zich ter zyden en de andere beneden de Autaartrappen: maar die het Verhemelzel draagen, worden aan den ingang van 't *Presbyterium* geplaatst.

Na het laatste Euangeli knielt de *Celebrant* met den Diaken en Onder-Diaken aan zyne zyde, gaat vervolgens ter zyden van 't Epistel, treed daar na de trappen af, ontlast zich van de *Manipul* en *Kasuifel*, ontfangende het wit *Pluviaal*. De Diaken en Onder-Diaken leggen mede hunne *Manipuls* af, en knielen alle drie op beide de kniën, buigende zich eerbiedig in 't midden van de laatste Autaar-trap. Zy bidden 'er een weinig. De Diaken vervolgens opstaande, knielt andermaal. Dit geschied om het Sakrament te ontbloten, op te heffen en in 't midden der Altaardoeken te plaatsen. De derde knieling gedaan zynde; komt hy weder by den *Celebrant*, die alsdan opstaat, en een weinig ter zyden van 't Euangeli wykt. Nadat men driewerf van den Wierook in 't Wierookvat heeft gedaan, knielt hy weder, hebbende de Diaken ter rechter zyde staan, terwyl de Onder-Diaken aan de linker zyde is van deezen die den dienst doet,

(a) Op eenige plaatsen van Italië recht men Triomfbogen op, versiert met zinnebeelden en zinspreuken ter eere van 't H: Sakrament. Wat de gewoonte aangaat van langs de wegen tapyten te spreiden, alwaar de Processie passeeren moet; dit was mede in de Processiën der Aloude Romeinen in gebruik. Ook bedienden ze zich van rustplaatsen in den plechtelyken optogt, die zy ter eeren van hunne Goden deeden.

doet, om aan den *Celebrant* het Wierookvat te geeven, en alsdan bewierookt de *Celebrant* driewerf het H: Sakrament, zich eerbiediglyk voor en na buigende. Na deeze drievoudige bewierooking, ſpreid de Onder-Diaken de Sluier op de ſchouders van den *Celebrant*. Daarna treed de Diaken het Autaar op, neemt de Ciborie met het Sakrament en geeft het den *Celebrant* in handen. Vervolgens dekt hy de handen van den *Celebrant* met de einden van den Sluier die hy op zyne ſchouders heeft. De *Celebrant* de Ciborie met het Sakrament ontfangen hebbende, wend hy zich ter rechter zyde, en zyne Bedienaren na hem. Zy blyven alle drie op een der Autaar-trappen ſtaan, tot dat de ganſche Proceſſie elkander volgt. Alsdan begint men het *Pange lingua*; en de Proceſſie gaat voort.

Een Klerk (a) met een Koorkleedt aan draagt de Bannier van 't H: Sakrament: na hem komen de Koor-kinderen, vervolgens die de toortſen draagen, en de Broederſchappen by paaren: daarna treed de Kruisdrager tuſſchen twee Waſchkaersdragers in. De Geeſtelykheit volgt met hunne (b) Koorgewaaden, de Diakenen en Onder-Diakenen met hunne Misgewaaden, en de Prieſters met hunne *Pluvialen*. Die ter rechter zyde hebben hunne Waſchkaers in de rechter, en die ter linker zyde in de linker handt. De Klerken volgen hun, draagende toortſen. Twee Wierookvatdragers gaan onmiddelyk voor het H: Sakrament en bewierooken 't geduurig ter zyden gaande, om het den rug niet toe te keeren. De *Celebrant* draagt het onder een Verhemelzel opgehouden door de voornaamſte van de Stadt: de twee aanzienelykſte houden de twee eerſte ſtylen, de anderen vermogenſte Perſonaadjes plaatſen zich ter rechter zyde van den *Celebrant*, en hem aangaande, hy is tuſſchen den Diaken en Onder-Diaken geplaatſt, * die zyn *Pluviaal* ophouden.

Al de Gelovigen zingen lofzangen: maar de *Celebrant* en zyne Bedienaars, herhaalen zachtelyk het geen men zingt. De Waereldlyken of Leeken volgen met ontdekten hoofden en brandende Waſchkaerſſen in de handt het Verhemelzel, en de Vrouwen zyn de laatſten van den voorttogt.

De Proceſſie word dikmaals met Kerkbezoekingen naar eenige Kerk verzelt, die men onderweeg aandoet, of voor Autaren ten dien einde vervaerdigt. Het Autaar gereed gemaakt zynde, plaatſt 'er de Diaken het H: Sakrament op, en de *Celebrant* werpt zich op de kniën om het aan te bidden; vervolgens bewierookt hy 't driewef zich nederig buigende, terwyl men (c) zingt: waarna hy eenige Gebeden zegt, van den Diaken het H: Sakrament ontfangt, en om voor te gaan, op ſtaat. De Zangers beginnen dan een lofzang, 't welk voor het teken van den voorttogt word geſtelt.

Wanneer men weder in de Kerk gekomen is, blyven deeze die het Verhemelzel draagen, aan den ingang van 't *Presbyterium*; de Diaken onfangt geknielt de Ciborie met het H: Sakrament, en plaaſt dit weder op dit Autaar, alwaar de *Celebrant* het wederom driewerf gelyk te vooren bewierookt. Hier op volgt weder het gezang en een gebedt; waar na hy het H: Sakrament opneemt, en daar mede een omwandeling maakt. Na deeze wandeling, ſtaat de Diaken op, knielt, plaatſt het H: Sakrament op een verheven plaats en zet 'er de brandende Waſchkaerſſen rondom.

Dit nu is de orde deezer Plechtigheit. Maar eenige andere gebruikelykheden zyn 'er, waar van wy hier niets melden zullen, naardien ze gemeenlyk in alle Proceſſiën worden in acht genomen, en gelyk men in de *Canoniſatie* der Heiligen enz. zien kan. Wanneer 'er geen ten toonſtelling van 't H: Sakrament geſchied, ſluit het de Diaken na de Zegening in het Tabernakel.

Geduurende den Oktaaf, blyft het H: Sakrament op het Autaar geplaatſt: men ſtelt het dus in openbaare noodzaakelykheden ten toon; waarover geene byzonderheden over deeze *Ceremonie* aan te haalen zyn.

Wanneer de *Celebrant* met het H: Sakrament den zegen geeft, bewierookt men 't terwyl het Koor de twee hier boven aangeweezen gezangen (d) zingt. Deeze Zegening word op de volgende manier gegeeven. Deeze (e) die den dienſt doet, neemt de Ciborie met het H: Sakrament met de rechter handt by de knop, en met de linker by den voet. In 't naar den Volke wenden, heft hy 't ter hoogte van zyne oogen op, waarna hy 't boven zyn gordel zakken laat; vervolgens brengt hy 't weder recht voor de borſt, alwaar het een

(a) In Spanje en veele plaatſen in Italië hebben de Poetzemakers en Toneelgekken de voortogt van de Proceſſie, en voeren kluchtige danſſeryen uit, vermengt met belachelyke gebaerden, om het Feeſt plechtiglyker te maaken. Reeds hebben we aangeweezen dat de Proceſſien der aloude Romeinen met diergelyke fratzen verzelt gingen.

(b) Alle deeze gewaaden moeten wit zyn.

(c) *O Salutaris Hoſtia.*

(d) *Tantum ergo Sacramentum, ô Salutaris Hoſtia.*

(e) Zie het Kerkgewoonte Boek van *Alet.*

* Zie het Afbeeldzel Pag: 18.

een dwerſch kruis van de linker tot de rechter ſchouder maakt. Nadat dit kruis gemaakt is, houd hy 't een weinig in 't midden, vervolgens eindigt hy de omwandeling, plaatſt het H: Sakrament weder op het Autaar, doet een kniebuiging, en komt weder op zyne plaats, knielende op den voetbank. Alsdan ſtaat de eerſte Noothelper op, treedt naar 't Autaar en plaatſt het weder in den Tabernakel. Meer andere zaaken waren 'er aan te merken, indien deeze beſchryving den Prieſteren ontworpen was.

XX. HOOFDTSTUK.

Hoedanig het H: SAKRAMENT *voor den* PAUS, *wanneer hy op reis is, gedraagen word.*

Oorſprong van 't gebruik van 't Sakrament voor den Paus te draagen, nagespeurt.

Eveneens gelyk het Kruis voor den Paus gedraagen word, wanneer hy te Rome in 't openbaar verſchynt, zoo word ook voor hem de H. *Euchariſtie* gedraagen, wanneer hy op reis gaat. (a) *P. Rocca*, die van den oorſprong deezer gewoonte gehandelt heeft, meent datze van het aloude gebruik is voortgekomen van de H. *Euchariſtië* aan den hals te hangen, gelyk de eerſte Pauſen gewoon waren, zoo men zegt, ten tyde toen de Kerk vervolgt wierd; en dit is 't geen de andere Kerkelyken eveneens oeffenden: maar vervolgens werd dit gebruik afgeſchaft, en de Pauſen alleen hebben zich het voorrecht toegeëigent van het H. Sakrament voor hen te laaten draagen, wanneer zy op reis gingen.

Het oudſte Voorbeeldt (b) van 't H. Sakrament voor den Paus te draagen, is dat van Stephanus den III. wanneer hy naar Vrankryk ging om van Koning Pepyn byſtandt te verzoeken tegen Aiſtulfus Koning der Lombarden: nochtans meenen eenige dat dit het H. Sakrament (c) niet was: maar het Kruisbeeldt 't welk voor den Paus gedraagen wierd. Hoe 't ook zyn mag, het gebruik van 't H. Sakrament in praalſtatie te draagen, is volgens *P. Rocca* niet ingevoert, dan ſedert omtrent twee hondert jaaren. De voorbeelden der voorgaande eeuwen bewyzen genoeg, dat dit gebruik door een grondſlag van Godtvruchtigheit ingevoert was, om den Volke tot het oeffenen van Godtvruchtigheit, enz. aan te maanen: maar zy bewyzen de plechtelykheit van den optogt niet, zodanig als de laatſte Pauſen die hebben ingevoert.

De Pauſen op reis gaande, met welk een plechtigheit en pracht het Sakrament wierd mede gevoert.

Wanneer Paus Pius de II. in 't jaar 1458. naar Mantoua reisde om een verbintenis tegen de Turken te ſluiten, liet zyne Heiligheit de H. Hoſtie op een wit Paerdt voor hem draagen, onder een zyde Verhemelſel en in een verguldt Tabernakel, van veele lichten omringt. Dit is het alleroudſte Voorbeeldt van een prachtige uittogt van 't Sakrament. In 't Jaar 1494. Alexander de VI. naar Napels reizende, liet het H. Sakrament op een Telpaerdt draagen. De Pauſen Julius de II. en Leo de X. oeffenden het zelfde gebruik in de Kroning van Karel den V. Clemens de VII. liet het te paerdt onder een goudt Verhemelzel draagen; het H. Sakrament was in een Tabernakel van kriſtal geſloten, en werd van tien toortſen verlicht, die geduurende de reize het Paerdt omringden, 't welk het Hoogwaerdige droeg. Wanneer de Paus zich ter zee naar Marſeilje begaf, om met Francois den I. Koning van Vrankryk een mondgeſprek te houden, liet zyne Heiligheit het H. Sakrament door de *Kapitana* overvoeren.

Hoe dit gebruik door volgende Pauſen is nagevolgt.

Paulus de III. en na hem Gregorius de XIII. volgden het ingevoert gebruik hunner Voorzaten, en de laatſte wilde de voorgaande Pauſen door pracht van Uitruſting overtreffen: maar niets kan haalen by de uitmuntenheit van pracht, waar mede het H. Sakrament in 't jaar 1598. te Ferrare quam, toen Clemens de VIII. bezitting van deeze Stadt na de doodt van Alfonſus van Eſt nam. Het H. Sakrament wierd in Proceſſie uit de Hoofdtſtadt van 't Chriſtendom in een deftig Tabernakel gedraagen; doch die te beſchryven zal alhier onnoodig zyn. Het Tabernakel werd door agt Kanoniken van 't Vatikaan op een ſoort van rosbaar en onder een koſtelyk van goudt en van zyde geſtikt Verhemelzel gedraagen. De Broederſchappen van 't H. Sakrament, ieder een toorts in handen hebbende, gingen voor het Hoogeerwaardige. De Geeſtelyke Ordens, de Muzykmeeſters van St. Pieters Kapel en de Geeſtelykheit het Kruis van JESUS CHRISTUS tot haar hoofdt hebbende, volgden de

(a) *Bonanni* Cap. 93, *della Gerarchia*. (b) Idem ibid.
(c) Dus is 't dat men gelooft *Chriſtus prævius* te moeten verklaaren, waarvan het in de aangetogen plaats behelſt, door *Anaſtaſius* den Boekbewaarder bygebragt.

de Broederſchappen. Vervolgens quam het H. Sakrament te voorſchyn onder het Verhemelzel door agt geheime Kamerlingen van zyne Heiligheit gedraagen. Eenige Krygsbenden van Soldaten en Zwitzers geleidden het Hoogwaardige. Zyne Heiligheit ging met een Waſchkaers of Toorts in de handt achter het H. Sakrament, het Gewyde Genootſchap, de Prelaten en Roomſche Edelen, alle met Waſchkaerſſen verzien, volgden den H. Vader; en de H. Hoſtie wierd op de volgende wyze buiten Rome begeleidt.

Plechtigheden hier in waargenomen, en waarin die hebben beſtaan.

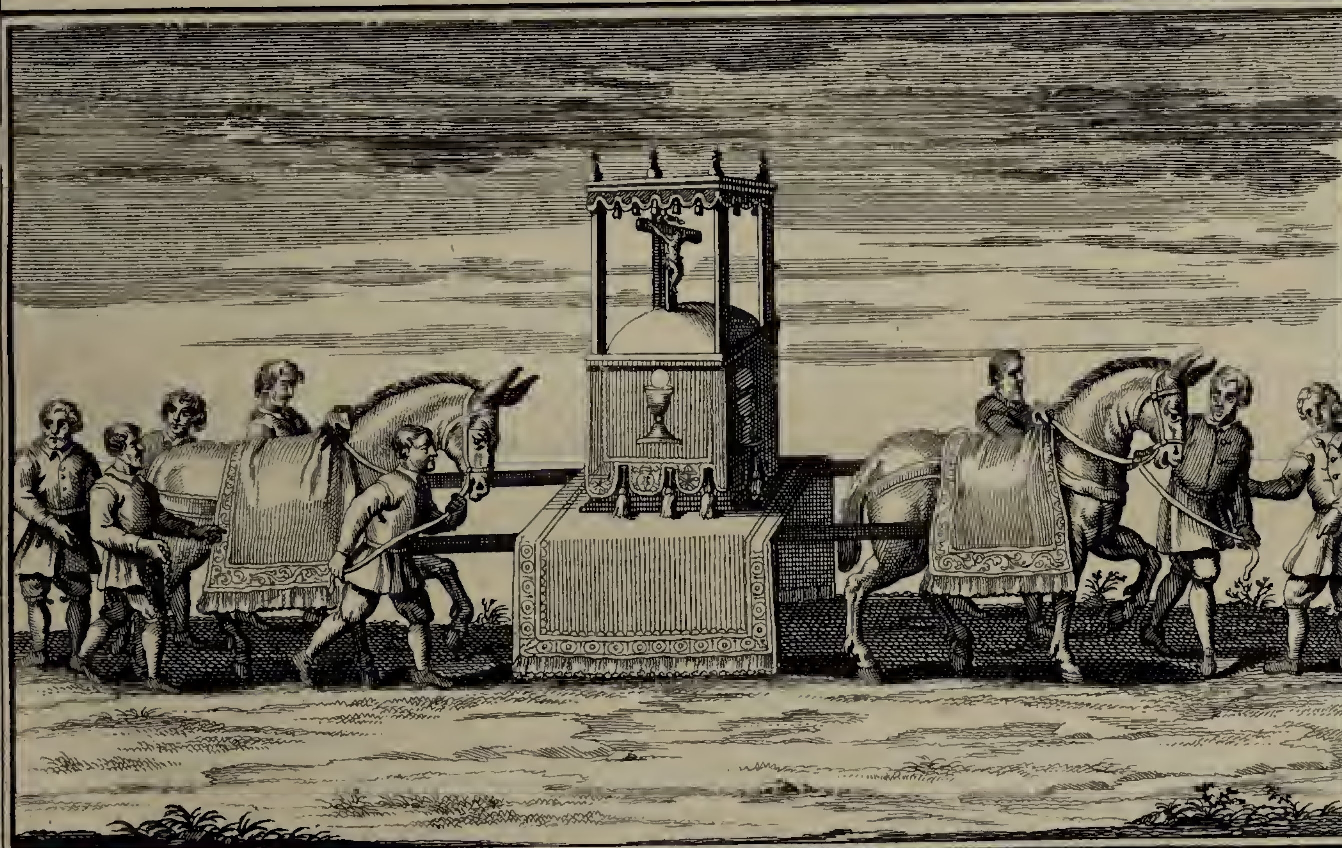
Dit Hoogerwaardige werd door een prachtig opgetooit Telpaerdt gedraagen †: maar voor dat den optogt begon, knielde de H. Vader voor den Heere, en ſtond niet op, dan nadat hy 't uit zyn gezicht verlooren had. De Muilezels met het reistuig en de Dienaars van 't gevolg de Wapens van zyne Heiligheit draagende, trokken vooruit: by hun voegden zich verſcheiden Krygsbenden, waar onder geduurende den voorttogt de Trompetten geblaazen wierden; agt handtpaerden volgden hier op, en na de zelven de Huisgenooten der Kardinalen en Prelaten alle te paerdt, insgelyks twee Voorlopers, de Muzykmeeſters van de Pauſſelyke Kapel, twee Stalmeeſters, twee Stafdragers, die van den Ceremonimeeſter en twee Klerken van de Pauſſelyke Kapel gevolgt wierden. Die geene die te Paerdt twee lantaerens aan 't eind van een lans draagen, om het H. Sakrament beter te lichten volgden onmiddelyk na hun. Twee Palfreniers van zyne Heiligheit hielden des paerdts leidzel die het droeg, en de Gewapende Zwitzers dienden tot lyfwachten van 't Hoogeerwaardige. De Sakriſtyn quam vervolgens met den witten ſtaf in de handt om zyn gebiedt te laaten blyken. Hier op volgden een lange ry van Roomſche Prelaten. Vervolgens zag men een andere troep van Muzykmeeſters; Dienaren en Bedienden van het reistuig in Kompagniën onderſcheiden, en vyfhondert Ruiters prachtig uitgedoſt mede in Benden verdeelt. Wy dienen mede de Wondheelder, Kleermaker en Schoenmaker van Jesus Christus Stedehouder niet te vergeeten, die mede den rang volgden. Vier Kamerlingen droegen vier Pauſſelyke purpere fluweele Mutzen op het einde van vier pieken. Alle de Edellieden van Rome en Ferrare gingen mede prachtig uitgedoſt, en na hun zag men de Akolyten, de Hoofden van de Apoſtoliſche Kamer, de Auditeurs de Rota, de Onderdiakens, de Redenaars, de Biſſchop van Ferrare met zyne Geeſtelykheit, de Sleuteldrager van St. Pieter, zyn Groot-Meeſter der Ceremonien, zyn Kruisdrager, en twintig Klerken van de Hoofdtkerk van Ferrare, die mede zoo veel brandende toortſen droegen. In 't vertrekken uit Rome en geduurende de voorttogt, was het Hoogwaardige by het Reistuig geplaatſt; maar in Ferrare gekomen, bekleedde het den middeltogt van de Proceſſie. De groot Schatbewaarder van Jesus Christus Stedehouder had aan weerzyden van zyn paerdts zadel geldzakken, waaruit hy eenige Juliën onder 't Volk worp. St. Pieter nu een tydelyk Vorſt geworden, daar hy te vooren een arme Viſſcher was, heeft ſedert eenigen tydt ervaaren dat de waerelds goederen meer vermogen op de menſchen hebben, en bequaamer zyn iet uit te voeren, dan de Apoſtoliſche Zegeningen. Zy vermogten alles, toen de kreupele alleen op 't woordt van Jesus Christus ging; maar nu zyn de tyden verandert. Na den Schatbewaarder zag men dertig Jongelingen van de voornaamſte der Ferrarezen, die te voet met ondekten hoofde gingen, in zilver laken gekleedt, met kleine manteltjes zwart van grondt en met zyde geſtikt, houdende Bonnetten in de handt met goude rozen, paerlen en geſteente verſiert. Clemens de VIII. verſcheen na deeze uitmuntende Jongelingſchap, niet als een *Knecht* (a) *der Knechten*: maar in de gedaante als een *Onder-Godt*, bekleedt met een zeer koſtelyken Zyden Tabberdt, draagende op 't hoofdt een Kroon veele millioenen waardig; en hy werd gedraagen op de ſchouders van agt Staffiers met lange ſcharlaken rokken aan, onder een Verhemelzel van 't ſchoonſte karmozyn Damaſt, en met verheven goudborduurzel geſtikt; omringt van een dubbele ry lyfwachten overdeftig gekleedt, gevolgt van zyne Zwitzers en een Auditeur de Rota die hem de Driedubbelegekroonde Pauſſelyke Myter nadroeg; ter zyden gaande twee Hofamptenaren, de Groot-Kamerling en Keldermeeſter. Van de Karoſſen en Ruiters die Jesus Chris-

TUS

(a) „De Pauſen willende te kennen geeven, dat zy tot geen grootſche tytels geneegen waren, overzulks zy be- „lydenis van ootmoedigheit deeden, waarop hunne verhevenheit haare eerſte en voornaamſte grondſlag heeft ge- „legt; want te meer zy zich verheven vonden, te meer woorden verkooren zy van den hoogmoedt vervreemt, „en zich Slaven der Slaven noemende, woorden van ootmoedigheit, die alzoo min van uitwerkzel op ons „zyn, als die in de Landen van Perſië aan hun Prins gegeeven wierden, wanneer men hem *Koning der Koningen* „noemde. De eerſte die dit onder de Pauſen in gebruik bragt, was Damaſius, en andere ſtellen 't onder de regee- „ring van Gregorius den I." Dit geeft ons Paſquier in zyne *Recherches de la France* te kennen.

† Zie het hier nevensgaande Afbeeldzel, verbeeldende *hoedanig het* Sakrament *gedraagen word*, *wanneer de* Paus *op reis gaat*.

MANIERE de porter le S. SACREMENT quand le PAPE est en Voyage.

Rome 1722.

TUS en zyne Stedehouder volgden, zullen we geen verhaal doen.

Geduurende deezen Voorttogt zongen de Gelovigen Pfalmen, *Antiënnen* en *Motetten*, zeiden gebeden op, gaven Kruiftekenen, ontfingen en gaven Zegeningen en oeffenden met een woordt alles 't geen by een uitwendigeGodtsdienftigheit vereifcht wierd. Men reisde korte dagreizen: de Geeftelykheit, zoo geordende als ongeordende van de plaats, alwaar de Gelovigen den nacht doorbragten, gingen hun met eenige voorafgaande Krygslieden te gemoet. De Overheden en andere aanzienlyke Perfonaadjes volgden de Geeftelykheit. Men trok naar Stadtwaarts op 't geluidt van Trompetten, met het zingen van Lofzangen vermengt. Het volk quam van allerwegen toevloeyen om het Hoogeerwaardige te eeren en aan te bidden. De aanzienelykfte luiden haaftten zich het Verhemelzel aan te bieden, altoos oplettend in 't befluiten om waereldlyke eer aan deezen te bewyzen, die geduurende zyn leven de hoogmoedt en ydelheit heeft met voeten getreeden. Zodanig was nu een Proceffie waar van men een meer uitgebryde befchryving by *P. Rocca*, of by *Bonanni* vinden kan, die ons dit uitrekzel hebben verfchaft.

Aanmerkingen over deeze medevoering van 't Sakrament, overwogen.

P. Bonanni gelooft dat deeze Plechtigheit zyne geboorte aan de gewoonte, die de eerfte Chriftenen hadden, verfchuldigt is, vermits zy het H. Sakrament by hun bewaarden, en op reis mede voerden. Deeze eerfte Chriftenen merkten het als een bewaarmiddel tegen het gevaar aan. Het trooftte hen geeftelykerwyze in de ongelegenheit der vervolgingen, en wanneer zy zich in gevaar van fterven vonden, ontfingen zy 't als het leven hunner ziele. De Paus heeft deeze Godtvruchtige gewoonte willen onderhouden: maar alzoo de tyden verandert zyn, en dat nu de Geeftelyke Vader der Chriftenen het Afbeeldzel van JESUS CHRISTUS triomferende is; zoo is 't wel billyk dat deeze Goddelyke Zaligmaker van 't menfchdom niet dan met luifter verfchynt, 't welk met zodanig een pracht verzelt gaat. Maar, (a) zal men zeggen, indien het gebruik van 't H. Sakrament in een reistogt te draagen, uit de Godtvruchtigheit der Paufen ontfprooten is, die altoos begeerden in ftaat te zyn het geheiligt lichaam van JESUS CHRISTUS in geval van fterven, te ontfangen; waarom laat men het den voortogt neemen? waarom gaat het den H. Vader een dagreizens voor? Men antwoordt op deeze tegenwerping: maar het antwoordt is te zwak zulks het niet waard is, dat men 't berichte. Meer fchyn heeft het dat deeze Plechtigheit een navolging van den plechtelyken optogt met de Arke onder de aloude Wet by zekere ongemeene gelegendheden is. Dit Joodfch gebruik was zoo noodzakelyk voor de Majefteit van 't Chriftendom, overzulks men zich niet te verwonderen heeft, dat de Paufen die allenks met veel zorg den Chriften Godtsdienft hebben willen optooien, geduurende eenige eeuwen niet nalaatig zyn geweeft, om van de Jooden de luifterrykfte en aanzienelykfte Plechtigheden te ontleenen.

Men befchouwt in 't hier nevens aangeweezen Afbeeldzel twee byzondere manieren van het H. Sakrament voor den Paus te draagen: als een te Paerdt, en 't ander ruftende op een rosbaar tuffchen twee Muilezels gelyk een draagzetel gedraagen.

Wy eindigen dit Hoofdtftuk door het aantoonen hoe een Diaken aan 't volk verkondigt, dat de Paus het H. Sakrament draagen moet. Deeze afkondiging gefchied 's daags te vooren, en de behandeling is 'er aanmerkelyk van. *Morgen* (b), zegt de Diaken, *zal den aller Heiligften het allerheiligfte draagen*.

XXI. HOOFDTSTUK.

Van de voornaamfte PROCESSIEN *te* ROME *geduurende den* OKTAAF *van* SAKRAMENTSDAG; *en de* FEESTDAGEN *die in de Maanden* JUNY *en* JULY *geviert worden.*

Verfcheiden Proceffiën te Rome op en na den Sakraments-daggedaan, en hoedanig.

Op den Sakramentsdag, gaat men na de Vefper in Proceffie naar de Kerk van de Lieve Vrouw van Overwinning.

Des Vrydags 's morgen, naar die van *Minerva*.

Des Zaturdags naar Sta. *Maria Maggiora* en de Lieve Vrouw des Volks.

's Zondags 's morgens gaat men naar die van *Anima* of der zielen, voor den Hoogduitfchen Landaardt, en voor de Franfche Natie

(a) Zie *Bonnani* Cap, 94. della *Gerarchia*.
(b) *Craftina die Sanctiffimus portabit Santiffimum*.

Natie naar St. Louïs, alwaar de Fransche Kardinalen den Dienst bywoonen. Vervolgens is 'er een andere schoone Processie naar St. *Apollinaris in Trastevere*, en den zelven ogtendt een naar Sta. *Maria de l'Horto*, alwaar zich alle de Broederschappen vinden laaten die 'er opgerecht zyn, en 's avondts naar Sta. *Maria in Trastevere* en de Lieve Vrouw der Bergen. Op den zelfden dag is 'er na de Vesper een Processie naar St. Jan van Lateranen, Sta. *Maria de la Scala* en naar de Transpontynen.

Des Maandags is 'er een naar de Gebroederschap des Doodts en naar de Kerk van de Drievuldigheit van den Berg.

's Dingsdags 's avondts is 'er een in de Kerk der H. Apostelen.

's Woensdags is 't Processie naar de Lieve Vrouw *del Pianto* en naar die van *Rotonda*.

Des Donderdags op den dag van den Oktaaf, gaat men 's morgens in Processie naar St. Laurens *in Damaso*, naar St. Adries *Delle Fratta*, naar de Lieve Vrouw van den Berg Serrato, naar St. *Blasius de la Pagnota*, en naar St. Marcus, alwaar de Overheden des Roomschen Volks tegenwoordig zyn. Maar de uitmuntenste van alle deeze Processiën is die van Jesus, wegens de kostelyke Koorkappen en gewaaden der Jezuïten, bestaande uit dierbaare stoffen geborduurt, en met paerlen en edelgesteente van groote waarde versiert. Des avondts word dan deezen dag met een Processie naar St. Laurens *in Lucina*, naar St. Jacob van Spanje en naar St. Pieter besloten; en door het Kapittel van deeze Hofdtkerk dien Oktaaf geëindigt.

In de Maandt JUNY.

Feestdagen gedüurende de maandt Juny geviert, en ter eere van wie, aangeweezen.

Op den 1sten. is 't een Feestdag van St. *Theobaldus* van der Camaldulen Orde, en word in de Kerken deezer Orde geviert.

2^den^. Is 't Feest van St. Pieter en St. Marcellinus, Martelaars, in hunne Kerken.

3^den^. Viert men het Feest van St. *Pelerinus* van der Camaldulen Orde in de Kerken van die Orde.

4^den^. Word den dag van St. *Quirinus* Bisschop en Martelaar in Sta. *Maria in Trastevere* geviert, in welke Kerk zyn lichaam rust.

5^den^. Is 't een Feestdag van St. *Bonifacius* Bisschop en Martelaar, van der Benediktynen Orde, die in de Kerken deezer Orde word geviert.

6^den^. Word den dag van St. *Claudius* Aartsbisschop van Besanzon in de Kerk der Bourgonjons van 't Fransche Comté geviert; insgelyks die van St. *Artemius* den Martelaar in St. Martyns der Bergen, alwaar zyn lichaam rust; als ook die van St. *Norbertus* Bisschop en Stichter der Premonstratenzen.

7^den^. Is 't Feest van St. *Robertus* Abt der Cistercienzen in de Kerken zyner Orde.

9^den^. Word het Feest van St. *Primus* en *Filicianus* in St. Stevens Kerke geviert; en alsdan is 't den dag van Inwying van St. Pieter *Montorio*.

10^den^. Is 't een Feestdag wegens de overvoering van St. Philippus Benizi, Stichter der Serviten, in St. Marcels Kerke.

11^den^. Word het Feest van St. Barnabas den Apostel in St. Pieter geviert, over de overvoering van 't lichaam van St. Gregorius den Nazianzener.

12^den^. Viert men het Feest van de Heiligen *Basilius*, *Cirinus*, *Naborus* en *Nazairus*, alle Martelaars, in de Kerk der H. Apostelen, alwaar hunne Reliquiën zyn; insgelyks dat van *Onufrius* in zyne Kerke; als ook het Feest van St. Leo den III. Paus in St. Pieters Kerke.

13^den^. Is 't een Feestdag van St. Antoni van Padua in St. Antonis Kerke der Portugezen; in de Kerken van St. Franciscus Orde, en in St. Pieters Koorkapel.

Op den tweeden Zondag van Juny is 't Feest in de Kerk van de Lieve Vrouw van Vertroosting.

14^den^. Word 'er op den dag van St. *Basilius* den Grooten in zyne Kerke en in St. Pieter Kapel gehouden, en zyn Feest geviert.

15^den^. Viert men het Feest van St. *Vitus* en *Modestus*, Martelaars, in hunne Kerke.

16^den^. Is 't een Feestdag van St. *Quiricus* en Sta. *Julita* in hunne Kerken; en in Sta. *Pudentiana* en andere Kerken van der Cistercienzen Orde, ter eere van de Maagdt *Lutgarda*.

18^den^. Viert men den dag van St. Marcus en St. Marcellyn Martelaars, in de Kerken van St. *Cosmus* en *Damianus in Campo Vaccino*, alwaar hunne lichaamen rusten.

19^den^. Is 't Feest van St. *Gervatius* en *Protasius*, Martelaren, in St. Vitals en St. Karels Kerke in de Loopstraat.

20sten. Viert men den dag van St. *Novatus*, broeder van Sta. *Pudentiana* en *Praxeda*, en word in hunne Kerken en in die van *Ara Cœli* ter eere van den gelukzaligen *Franciscus Salano* geviert.

21sten. Is 't Feestdag van Sta. *Demetria*, Maagdt en Martelares, zuster van Sta. *Bibiana*, in haare Kerke; en in die der Jezuïten ter eere van den gelukzaligen Lodewyk *Gonzaga*.

22sten.

22sten. Word den dag van St. *Paulinus* Bisschop en Belyder in St. Bartholomeus op 't Eilandt geviert, alwaar zyn lichaam rust.

23sten. Is 't Feest van St. Jan, Priester en Martelaar, in Sa. Bibianâs Kerke, en in St. Sylvester *in Capite*, alwaar zyn lichaam rust.

24sten. Is 't St. Jan den Doopers Geboortendag, alsdan houd men Pausselyke Kapel in St. Jan van Lateranen; de Kardinaal Aartspriester zingt 'er de Mis; dan is 't mede een Feestdag in St. Jan der Florentynen, in St. Jan der Genuezen en in andere Kerken van St. Jan en in St. Sylvester op 't Veldt van Mars, alwaar zy meenen het hoofdt van St. Jan den Dooper te bezitten.

Eertyds zong men op den Geboortendag van St. Jan den Dooper drie Missen, als een op den Kersdag. Om een gedeelte van dit gebruik te onderhouden, doet men 's nachts een groote Mis in de Kerk van St. Maurus twee mylen van Parys.

25sten. Is 't Feestdag van St. *Eloi*, Bisschop en Belyder in zyne Kerken.

26sten. Word den dag van St. Jan en Paulus, Martelaars, in hunne Kerken geviert.

28sten. Viert men het Feest van St. Leo den II. en St. Paulus den I. beide Pausen in St. Pieter. Na de Vesper word 'er Pausselyke Kapel gehouden. Vervolgens vereert de Afgezant van den Koning van Spanje aan den Paus een Telpaerdt prachtig uitgedost met een Zaal en een Dekkleedt, waar op 's Pausen Wapens zyn gestikt. Die het Paerdt leidt heeft een beurs van gestikte zyde, waarin een Wisselbrief van zeven Duizend Dukaten voor het Leenrecht van 't Koningryk Napels, sedert eenige eeuwen, zoo de Pausen meenen, afhankelyk van den H. Stoel geworden. Deeze Plechtigheit werd onder het Pausschap van Clemens den XII. zynen Troonvolger opgeschort: Maar Innocentius de XIII. deed die weer herleeven; welke *Ceremonie* op deeze orde (a) geschied. „Jaarlyks, 's Daags voor St. „Pieter, vertrekt de Afgezant van Spanje, „of eenig Vorstelyk Leenman van den Ka„tholyken Koning uit zyn Paleis met een „Ruiterstoet, byna als een Gezantschap ter „Gehoorzaal ingeleid. Het Telpaerdt „volgt onmiddelyk deezen Afgezant tus„schen 's Pausen Lyfwacht geleid en van „Staffiers en Staatdienaren van den Afge„zant in nieuwe livry gekleedt, verzelt." 's Avonds ziet men dan niet als Vuurwerken en Verlichtingen op 't Kasteel van *St. Angelo* en de Plaats van Spanje, als ook den volgenden avondt.

29sten. Is 't St. Pieters en Paulus Apostelen dag; alsdan word 'er Pausselyke Kapel in St. Pieter gehouden. De Paus zingt 'er een Pausselyke Mis en voert 'er in 't Latyn een gemeenzaame Les na het Euangeli. Ook is 't een Feestdag in St. Paulus en St. Jan van Lateranen, en men stelt 'er hunne hoofden ten toon. Insgelyks is 't Feest in hunne andere Kerken, in St. Karel de *Cantinari* en in 't Gebedehuis van *Gonfalon*.

30sten. Word den dag van de Gedachtenisse van St. Paulus in St. Paulus Kerk by de drie Fonteinen geviert, en in de Kerk van Overwinning, enz.

In de maandt JULY.

Op den 1sten. Oktaaf van St. Jan den Dooper, is 't Feestdag in St. Jan van Lateranen. Heilige dagen die dagelyks in de maandt July te Rome worden geviert, aangeweezen.

2den. Is 't Kerkbezoeking van de Lieve Vrouw in Sa. *Maria Maggiora* en in andere Kerken van de H: Maagdt; in Sta. Elizabet der Hoogduitsche Bakkers, by de Dochters van de Bezoeking *in Longara*, en in St. Pieter ter eere van St. *Processus* en *Martinianus*, Martelaars.

3den. Viert men het Feest van St. Lanfrank Bisschop en Belyder, van St. Benediktus Orde, in de Kerken van zyne Orde.

4den. Is 't Feestdag van Sta. Elizabet Koningin van Portugal, in St. Antoni der Portugezen, en in de Kerken van St. *Franciscus*.

5den. Is 't den dag van St. Zoé, Martelaar, en word in St. Pieters Kerke geviert.

6den. Is 't den Oktaaf van St. Pieter en Paulus, alsdan word 'er in St. *Cosmus* en *Damianus* ter eere van den Martelaar St. *Tranquillinus* Feestdag gehouden.

7den. Viert men den dag van de Overvoering van St. Tomas van *Cantorbië* in de Kerk van Sta. Maria van *Cacabari*.

8sten. Is 't Vierdag van St. *Aquillus* en *Priscillus*, in St. Priscas Kerke.

9den. Viert men het Feest van St. *Seno* en de Martelaars zyne Medegezellen in St. Vincents Kerke by de drie Fonteinen.

10den. Is 't een Feestdag van de Martelaars St. *Ruffinus* en *Secundus* in hunne Kerken by 't Vatikaan en den Tyber; insgelyks in St. *Cosmus* en *Damiaan* ter eere van St. *Leoncius* den Martelaar; en in St. Marcel voor de zeven Zoonen van Sta. *Felicita*, als Martelaars gestorven.

11den. Word

(a) Zie *Aymon* Tafereel van 't Roomsche Hof.

11den. Word den dag van Paus St. Pius in St. Pieter geviert, alwaar zyn lichaam ruſt.

12den. Viert men den dag van St. *Jan Gualbert*, ſtichter van der Vallombreuzen Orde, in Sta. *Praxedâs* Kerke.

13den. Is 't Feeſtdag van den Paus en Martelaar St. *Anacletus* in St. Pieter, alwaar zyn lichaam ruſt.

14den. Viert men den dag van den Kardinaal St. *Bonavontura* in alle de Kerken van St. Franciſcus Orde, en men houd Pauſſelyke Kapel in de Kerk der H: Apoſtelen.

15den. Is 't den dag van St. Henrik Keizer, en word in de Kerke van Jeſus geviert, alwaar zyne Reliquiën zyn.

16den. Is 't Inwyings dag van de Kapel der H: Harders, en word in Sta. *Pudentiana*, in de Kerk der Tranſpontynen, en in die der Lieve Vrouw van de Bergen geviert. Noch is 't een Feeſtdag van de Lieve Vrouw van Karmel, en op den volgenden Zondag in St. Martyn der Bergen en in St. *Chryſógonus* van de zelfde Orde.

17den. Viert men het Feeſt van St. *Alexis* in zyne Kerke, in St. Paulus, en in Sta. Maria *in Porticu*; als ook in St. Pieter, ter eere van St. Leo den IV.

18den. Is 't Feeſtdag van Sta. *Symphoroſa* en haar zeven Zoonen als Martelaars gedoodt, in de Kerk van den H: Engel aan de Viſchmarkt, alwaar hunne Lichaamen ruſten.

19den. Word den dag van St. Epaphrus, Martelaar en Leerling van Paulus in Sta. Maria *Maggiora* geviert, alwaar zyn lichaam ruſt.

20ſten. Is 't een Vierdag ter eere van Sta. *Margareta*, Maagdt en Martelareſſe, in haare Kerk over den Tyber; en in die der Tranſpontynen ter eere van St. *Elias*.

21ſten. Viert men het Feeſt van Sta. *Praxeda* in haare Kerke, in Sta. *Pudentiana* by de vier Kroonen en in St. Jan van Lateranen.

22ſten. Is 't het Feeſt van Sta. Maria Magdalena, in haare Kerke, by de Bekeerden aan de Loopſtraat, en in St. *Celſus*, alwaar van haare Reliquiën zyn.

Sa. Maria Magdalena word voornamentlyk in Provence geëert. Men ziet 'er (a) de beruchte Spelonk, alwaar men verzeekeren wil dat Magdalena haar geduurende den tydt van dertig Jaaren onthield. De plaats van de Spelonk alwaar zy de ongereldheden van haare Jeugdt beweende, is door een yzere tralie geſlooten, alwaar de toortſen nacht en dag haar ter eere branden. Hooger ziet men de St. *Pilon* of H: Pilaar. Dit is de plaats alwaar deeze Heilige door de Engelen zevenmaal 's daags opgebeurt wierd.

23ſten. Viert men den dag van St. *Apollinarius*, Biſſchop en Martelaar in zyne Kerk; insgelyks in St. *Celſus* ter eere van den Biſſchop St. *Liborius*, en in Sta. Maria *Maggiora* voor de H: *Romula* en *Redempta*.

24ſten. Word het Feeſt van Sta. *Chriſtina*, Maagdt en Martelares in Sta. Maria *Maggiora* geviert, alwaar haare Reliquiën zyn.

25ſten. Viert men het Feeſt van St. Jacob den Apoſtel, in alle zyne Kerken.

26ſten. Word 'er een Feeſtdag van Sta. Anna in haare Kerken en in St. Paulus gegeviert; ook viert men in Sta. *Franciſca Romana* een Feeſt ter eere van den Martelaar St. *Sempronius*.

27ſten. Is 't Feeſtdag van den Martelaar St. Pantaleon in zyne Kerke.

28ſten. Viert men het Feeſt van St. *Nazairus*, *Celſus*, en *Victor*, alle Martelaars, in St. Pieter; en ter eere van St. Victor, in St. Martyn op de Bergen voor den Paus St. *Innocentius*.

29ſten. Is 't een Feeſtdag van Sta. Martha in haare Kerken; als ook in Sta. Maria *Maggiora* ter eere van de Heiligen *Simplicius*, *Fauſtinus* en *Beatrix*, alwaar hunne lichaamen ruſten; ingelyks in St. *Coſmus* en *Damiaan* ter eere van St. *Felix* den II. Paus en Martelaar.

30ſten. Is 't een Feeſtdag van St. *Abdo* en *Sennenus* Martelaars, in St. Markus, alwaar hunne lichaamen ruſten.

31ſten. Viert men den dag van St. *Ignatius*, den ſtichter der Jezuiten, in de Kerken van hun Genootſchap.

XXII. HOOFDT-

(a) De *Heilige Balzem*, zoo aardig door P: Pieter van St. Louis beſchreeven, in zyn Gedicht van Magdalena.

XXII. HOOFDTSTUK.

Van de FEESTDAGEN *die men in de* MAANDEN AUGUSTUS *en* SEPTEMBER *viert.*

In de Maandt AUGUSTUS.

Welke Feeft-dagen geduurende de maandt Auguftus invallen, en alsdan worden geviert.

Op den 1ften. Is 't een Feeftdag van (a) St. Pieters banden, en word in zyne Kerk geviert, als ook ter eere van de H: Broeders Machabeën in hunne Hoofdtkerk.

2den. Viert men het Feeft van den Paus en Martelaar St. *Stephanus* in St. Martyns Kerke op de Bergen, alwaar zyn lichaam ruft. In St. Jan der Florentynen is een Feeftdag der Ridderen van St. Stevens Orde. Ook word in alle de Kerken van St. *Franciſcus*, de vergiffenis van *Portiuncula* te *Aſſiſe* geviert, en 't is Feeft in Stᵗ. *Brigitta.*

3den. Is 't den dag van de vinding van St. *Stephanus* lichaam, den Martelaar, en word in zyne Kerken en in St. Laurens buiten de muuren geviert.

4den. Word het Feeft van St. *Dominicus* den ftichter van zyne Orde in *Minerva* en andere Kerken van die Orde geviert.

5den. Is 't Feeftdag van de Lieve Vrouw ter Sneeuw in Sta. Maria *Maggiora.* In St. *Dominicus* en St. *Sixtus* op den Berg *Magnanopoli*, ftellen de Geeftelyken hunne koftelykfte verfierzelen ten toon. Deeze verfierzelen zyn van een fchoone en uitmuntende rykdom.

6den. Is 't den dag van de Verheerlyking (b) onzes Heeren, en word in de Kerken van St. *Salvator* en *Minerva* geviert.

7den. Viert men den Feeftdag van St. Albert den Karmeliet, in de Kerken zyner Orde.

8ften. Is 't St. *Cyricus*, *Largus*, en *Smaragdus* dag, die in Sta. *Maria in Via lata* en in St. Sylvefter *in Campo Marzo* word geviert.

9den. Is 't Feeftdag van St. *Romanus* den Martelaar in St. Laurens buiten de muuren.

10den. Word het Feeft van St. Laurens in zyne Kerken geviert.

11den. Viert men het Feeft van Sta. Sufanna, Maagdt en Martelares, in haare Kerk, en in St. Jan *Calabiti*, ter eere van den Biffchop St. *Javrinus.*

12den. Is 't Feeft van Sta. Klara in haare Kerk en in die van haare Orde.

13den. Viert men het Feeft van den Martelaar St *Hypolitus*, in St. Laurens buiten de muuren.

14den. Is 't Feeftdag van St. *Euſebius* den Martelaar in zyne Kerk.

15den. Viert men den dag van Mariâs Hemelvaart; alsdan houd men in Sta. Maria *Maggiora* Pauffelyke Kapel, waarin de Kardinaal Aartspriefter de Mis zingt; alsdan is 't Feeft in alle de Kerken van de H: Maagdt, en boven al in die van de Lieve Vrouw der Mirakelen.

16den. Is 't St. Rochus dag, men viert zyn Feeft in zyne Kerk en in die van *Minerva*, ter eere van St. *Hyacinthus*; insgelyks is 't Kerkinwying van Sta. *Lucia in Selcus.*

17den. Is 't Oktaaf van St. *Laurens* die in zyne Kerken word geviert, en in St. Jacob *in Longara*, ter eere van de gelukzalige Sta. Clara van den Berg *Falco.*

18den. Viert men dien dag ter gedachteniffe van de Keizerinne Helena, in haare Kerk der Credencieren en in 't H: Kruis in Jeruzalem.

19den. Is 't een Feeftdag van St. Lodewyk, Aarts-Biffchop van Thouloufe, in de Kerken van St. Francifcus Orde, en in St. Pieter voor St. *Magnus* Biffchop en Martelaar; insgelyks in St. *Michaël della Scala*, alwaar zyn lichaam ruft.

20ften. Viert men het Feeft van St. Bernard Abt van Clerval, in zyne Kerken, en in die van der Ciftercienzen Orde.

21ften. Is 't Feeftdag van den Martelaar St. *Cyriacus*, in de Kerke van Sta. Maria *in Campitelli* alwaar zyn lichaam ruft; insgelyks in St. Laurens buiten de muuren, in Sta. Agata *in Suburra*, en in Sta. *Franciſca in Campo Vaccino*, ter eere van den gelukzaligen St. *Bernardus Tolomei*, Stichter van den Berg van *Oliva.*

22ften. Is 't den Octaaf van Maria Hemelvaart; en Feeftdag in Maria *Maggiora*; als ook

(a) Dit Feeft wierd ingefteld omtrent het midden van de vyfde eeuw, door Paus Sixtus den III. op 't verzoek van de Keizerinne Eudoxia. Eertyds vierde het Volk jaarlyks op den zelfden dag, de nederlaag van Antonius en Cleopatra.

(b) Het Feeft van deeze Verheerelyking werd door den Paus Calixtus den III. in 't jaar 1456. ingefteld, ter gedachteniffe van een Overwinning door de Chriftenen op de Turken behaalt.

ook in St. Paulus ter eere van St. *Timotheus*, en in St. Marcel ter gedachtenisse van St. *Hypolitus* Bisschop en Martelaar.

23ften. Viert men het Feest van St. *Philippus Benisi*, Stichter van der Serviten Orde, in St. Marcel en andere Kerken van die Orde; insgelyks in St. Sylvester *in Campo Marzo*, ter gedachtenisse van St. *Chrysantus* en *Darius* Martelaars; als ook in Sta. Maria *Maggiora*, wegens de overvoering der Heiligen *Simplicius*, *Faustus* en *Beatrix*.

24ften. Is 't een Feest en Vigile van St. Bartholomeus, in zyne Kerken.

25ften. Is 't St. *Bartholomeus* dag, den Apostel, en word in zyne Kerken geviert; insgelyks is 't *Louis* dag, alsdan houden de Kardinalen Kapel in zyne Kerke; ook is 't Feest in St. Laurens *in Lucina*, voor de Heiligen *Eusebius*, *Vincent*, *Pontiaan*, en den Martelaar *Pelerinus*; en in St. Jan *della Pigna* ter eere van den Martelaar St. *Genesius*.

26ften. Viert men het Feest van St. *Zepherinus* Paus en Martelaar in St. Sixtus Kerke, alwaar zyne Reliquiën zyn; en in St. *Bartholomeus* van *Bergamasco* viert men 't ter eere van den Martelaar St. Alexander.

27ften. Is 't Feestdag in St. *Bartholomeus* en in St. Jan *Colabiti*.

28ften. Viert men het Feest van St. *Augustinus* in de Kerken van zyne Orde; en men bezoekt op dien dag de Kerk der *Oblaten* van zeven smerten.

29ften. Is 't den dag van St. Jan den Doopers Onthoofding, en men viert die in zyne en andere Kerken. Ook is 't dan Feestdag van Sta. *Sabina* Martelares, in haare Kerke, en in Sta. *Praxeda* ter eere van Sta. *Candida* Maagdt en Martelares.

30ften. Viert men den dag van St. *Felix* en andere Martelaars, in St. Laurens *in Lucina*, alwaar hunne Reliquiën zyn; insgelyks in de Kerk van *Minerva* ter gedachtenisse van Sta. *Rosa* van Peru; en in St. Augustyns Kerke wegens de Inwying.

31ften. Is 't Feestdag van St. *Raimond Nonatus* Kardinaal van de Orde *de la Merci* in St. Adrianus Kerke, en in St. Jan *in Campo Marzo*.

In de Maandt SEPTEMBER.

Feestdagen die dagelyks in de maandt September worden geviert, aangeweezen.

Op den 1ften. is 't den Abt St. Gillis dag, in zyne Kerken; en in St. Laurens Kerk *in Damaso*, wegens de Inwying.

2den. Word het Feest van den Benediktyner Abt St. *Bonosus* in de Kerken van zyne Orde geviert, en in Sta. *Pudentiana*, alwaar zyne Reliquiën zyn.

3den. Word den dag van Sta. *Seraphia* in Sta. *Sabina* geviert, alwaar haar lichaam rust.

4den. Is 't St. *Tesaurus* dag, Kardinaal, van der Valombreuzen Orde, in Sta. *Praxeda*.

5den. Viert men het Feest van den Benediktyner Abt St. *Bertinus* in de Kerke zyner Orde.

6den. Word 'er Feestdag van den Abt St. *Eleuterus* in St. *Gregorius* op den Berg *Cœlius* gehouden.

7den. Viert men den dag van den Martelaar St. Adriaan in zyne Kerke *in Campo Vaccino*.

8sten. Is 't de Lieve Vrouws Geboortedag; alsdan word 'er Pausselyke Kapel in de Lieve Vrouws Kerke des Volks gehouden, alwaar dan een Kardinaal-Priester de Mis zingt; insgelyks is 't Feestdag in de Kerken van de H: Maagdt en in de Nieuwe Kerk.

9den. Word den dag van den Martelaar St. *Gregorius* in St. Pieter geviert.

10den. Viert men den dag van St. Niklaas *Tolentinus* in zyne Kerke, en in die van St. Augustinus Orde.

11den. Is 't Feest wegens St. *Protus* en *Jacinthus* Martelaars in de Kerk der H: Apostelen, en in St. Jan der Florentynen, alwaar hunne Reliquiën zyn.

12den. Is 't Mariâs Naamdag en Feest in St. Bernard by de Kolom van Trajanus. 's Zondags van den Oktaaf van Mariâs geboorte is 't Feest in St. Marcel en in de Lieve Vrouw van den Eyke, wegens het Vleeschhouwers Gildt. Insgelyks is 't een Feestdag in Sta. Maria *Maggiora*, en in de Lieve Vrouws Kerk van Lorette by de plaats van Trajanus.

13den. Is 't Feest van den Abt St. Martyn, in St. Gregorius op den Berg *Cælius*.

14den. Is 't Kruisverheffing, en Feest in de Kerken en by 't Kruis van St. Marcel, en in St. Karel van *Catinari*.

15den. Is 't Oktaaf van de Lieve Vrouws Geboorte en Feest in haare Kerken.

16den. Viert men het Feest van St. *Cornelius* Paus en Martelaar, en van St. Cipriaan Bisschop en Martelaar in Sta. Maria *in Trastevere*, alwaar het lichaam van Cornelius rust; insgelyks in de Kerke van Jesus ter eere van St. *Abondus* en St. *Abondantius* Martelaars. Ook viert men het Feest van Sta. *Euphemia* Maagdt en Martelares in haare Kerke by de Kolom van Trajanus.

17den. Word het Feest der Wonden van St. *Franciscus* in alle de Kerken van zyne Orde geviert; insgelyks in de Broederschap der Wonden, opgerecht in de Kerk der

veer-

veertig Martelaren by 't Paleis van *Cesarini.* In St. Laurens buiten de muuren is 't dan Feest van St. *Justinus*, Priester en Martelaar, alwaar zyn lichaam rust.

18den. Viert men het Feest van de Maagdt en Martelares Sta. *Sophia*, in St. Martyn op 't gebergte, alwaar haar lichaam rust; en in St. Augustyns Kerke, ter gedachtenisse van St. *Tomas* van *Villa Nova.*

19den. Is 't Feestdag van St. Sylvester Bisschop en Martelaar in de Kerk van den H: Geest der Napolitanen, en in St. Sylvester by 't Veldt van Mars.

20sten. Is 't Feestdag van St. Eustachius en de Martelaren zyne Medegezellen, in zyne Kerk en in St. Martyn der Bergen, alwaar het lichaam van St. *Theophilus* rust.

21sten. Is 't St. Mattheus den Apostel en Euangelist; dien dag word in zyne Kerk, in die van 't H: Kruis van Jeruzalem, in Sta. Maria *Maggiora*, en in die van de Drievuldigheit der Pellegrims geviert.

22sten. Word den dag van St. *Mauritius* en zyne Medegenoten Martelaars, in de Kerk der Piemotoizen, in Sta. Maria *Maggiora* geviert, alwaar zyn hoofdt is, en in St. Marcel ter eere van de Heiligen *Digna* en *Emerita* Maagden en Martelaressen.

23sten. Viert men het Feest van den Paus *Linus*, in St. Pieter, en in 't Gasthuis van den H: Geest, ter gedachtenisse van Sta. *Thecla* Maagdt en Martelares.

24sten. Is 't een Feestdag van St. Girard Abt der Benediktynen, in de Kerken van zyne Orde; en in St. Adriaan *in Campo Vaccino*, het voornaame Feest van de Lieve Vrouw *de la Merci.*

25sten. Viert men het Feest van den Martelaar St. *Herculanus* in St. Jan Colabiti, alwaar zyn lichaam rust.

26sten. Is 't een Feest van St. *Cyprianus* en Sta. *Justina* in hunne Kapel in St. Jan van Lateranen.

27sten. Is 't St. Cosmus en Damiaans dag, en Feest in hunne Kerke, in Sta. Maria *Maggiora*, in St. Marcel, en in de Kerk of 't Gebedehuis der Wondheelders, achter den H: Zweetdoek der Piemontoizen.

28sten. Is 't St. *Wencelaus* Feest, Koning van Bohemen, in St. Pieter, en in St. *Cosmus* en Damiaan ter gedachtenisse van St. *Antimus*, *Leontius* en *Eutheremmus*, *Martelaars.*

29sten. Is 't den dag der Kerkinwying van St. Michaël den Aartsengel, en word in zyne Kerken geviert.

30sten. Is 't een Feest van St. *Hieronimus* Hoogleeraar der Kerke, en word in zyne Kerken, in Sta. Maria *Maggiora* en in Sta. *Anastasia* geviert.

XXIII. HOOFDTSTUK.

Van de FEESTDAGEN *die men in de* MAANDEN OCTOBER *en* NOVEMBER *viert.*

In de Maandt OCTOBER.

Dagelyksche Feesten ter eere van verscheiden Heiligen die men te Rome in de maandt October viert.

Op den eersten Zondag is 't een Feestdag van den Rozekrans in Minervâs Kerke, en in de Kerk der Dominikanen Orde.

1sten. Viert men het Feest van St. *Remigius* Bisschop en Martelaar, in Maria *in Trastevere*, daar zyne Reliquiën zyn: insgelyks in Sta. *Agatha* en in St. *Louis.*

2den. Is 't een Feestdag van St. *Legerus* Bisschop van *Autun* en Martelaar, in St. Pieter, alwaar zyne Reliquiën zyn. Alsdan viert men mede het Feest van den (a) Beschermengel in zyne Kerk.

3den. Viert men 't Feest van St. *Candidus* den Martelaar in Sta. *Bibiana.*

4den. Word het Feest van St. *Franciscus* van *Assise* in alle de Kerken van zyne Orde geviert, en in St. Jan der Boloneezen ter gedachtenisse van St. *Petronius.*

5den. Viert men den dag van St. *Placidus* en de Martelaars zyne Medegezellen, in de Kerken der Benediktynen Orde, en in St. Pieter ter eere van Sta. *Galla.*

6den. Is 't Feestdag van St. *Bruno* Stichter der Kathuizeren Orde, in Sta. Maria der Engelen, en in de Lieve Vrouw van Vrede word de Kerkinwying geviert.

7den. Is 't Feest van den Paus St. *Marcus* in zyne Kerk; insgelyks dat van St. *Sergius* en *Bacchus* Martelaars in hunne Kerke.

8sten. Is 't een Feestdag van Sta. *Brigitta*, Weduwe, in haare Kerke, en in St. *Laurens in Panisperna*, ter eere van St. *Marcel* en *Apuleus* Martelaars. Ook is 't Kerkinwying van St. *Louis* der Franschen. Insgelyks is 't een Feest van den Ouden *Simeon*, die op den dag van Zuivering den Zalig-

(a) Het Feest van de Beschermengelen werd ingestelt, of liever algemeen gemaakt, door Paus Paulus den V. ten verzoeke van Ferdinand van Oostenryk, die vervolgens Keizer wierd.

Zaligmaker op de armen nam, 't welk in zyne Kerk naby de Plaats *Fiametta* word geviert.

9den. Is 't een Feest van St. Denys en de Martelaars zyne Medegezellen, 't welk in hunne Kerke en in St. *Louis* der Franschen word geviert.

10den. Viert men het Feest van St. Lodewyk Bertrand, Jacobyn, in *Minerva*; als dan is 't mede een Feestdag van St. *Franciscus* van *Borgia*, in de Kerke van Jesus, en in St. *Eusebius* over de Instelling der Celestinen.

11den. Is 't den Feestdag der Overvoering van St. *Augustinus* lichaam, in de Kerken zyner Orde.

12den. Viert men den dag van St. *Rudolphus* van der Camaldulen Orde, in de Kerken van zyne Orde.

13den. Is 't Feestdag in de Kerken der Cistercienzen Orde, ter gedachtenisse van de Inwying van de Abdy van Claraval en in de Kerk van *Ara Cœli* ter eere van St. Daniel en zyne Medegezellen de Martelaars.

14den. Viert men het Feest van den Paus en Martelaar St. *Calixtus*, in zyne Kerke; in Sta. Maria *in Trastevere* en in St. Sebastiaan.

15den. Is 't Feest van Sta. *Theresa* de Maagdt, en 't word in alle de Kerken der Karmeliten geviert.

16den. Word ter eere van St. *Gallus* Benediktyner Abt, een Feest in de Kerken van zyne Orde geviert.

17den. Viert men den dag der stichting van der Cistercienzen Orde in alle de Kerken van die Orde, en in die van St. *Benediktus*, ter eere van St. Andries den Benediktyner; als ook in St. Pieter ter gedachtenisse van den Paus *Adeodatus* en in de Poolsche Kerk, wegens Sta. Hedwig, Hartogin van Polen.

18den. Is 't St. Lucas den Euangelist, en word dien dag door de Schilders in zyne Kerke geviert, insgelyks in St. Martens Kerk, en in St. Pieter alwaar zyn hoofdt is, als ook in Sta. Maria *Maggiora*, daar zyn arm is.

19den. Is 't den dag van St. Pieter van *Alcantara*, die in de Kerk van *Ara Cœli* word geviert, en in zyne Kerk op den Palatynschen Berg.

20sten. Is 't een Feest van St. *Sedullus* de Benediktyner in de Kerken zyner Orde.

21sten. Is 't Sta. Ursulas dag nevens haare gezelinnen de Maagden en Martelaressen, en word in *Torre de Spechi*, als ook in de Kerk der Barmhartigheit op de Plaats *Colonna* geviert.

22sten. Viert men het Feest van St. *Battarius* Abt van den Berg *Cassin*, als ook dat van Sta. *Cordula* Maagdt en Martelaares in de Kerke van Jesus, alwaar haar hoofdt is.

23sten. Is een Feestdag van St. Pieter *Paschasius* in St. Andries Kerke.

24sten. Viert men het Feest van St. Martyn, Benediktyner Abt, in de Kerken zyner Orde.

25sten. Is 't St. Crispyns en Crispiniaans dag, beide Martelaars, en word in de Kerke der Schoenmakers geviert, en ook in St. Laurens *in Panisperna*, alwaar zyne Reliquiën zyn. Insgelyks viert men het Feest van St. *Chrysantus* en *Darius* in de Kerk der H. Apostelen, en in St. Sylvester *in Campo Marzo*, alwaar hunne Reliquiën zyn.

26sten. Is 't een Feestdag van St. *Evaristus*, Paus en Martelaar, in St. Pieters Kerk.

27sten. Is 't de *Vigilie* of het Voorfeest der H. Apostelen Simon en Judas.

28sten. Viert men St. Simon en Judas Dag in hunne Kerke in St. Pieter.

29sten. Is 't een Feestdag van St. Theodorus Benediktyner Abt.

30sten. Viert men den dag van *Germanus* Benediktyner Bisschop, in de Kerken zyner Orde.

31sten. Is 't St. *Nemesus* en *Lucillus* dag, beide Martelaars, in Sta. Marias Nieuwe Kerk, anders St. *Franciscus in Campo Vaccino*.

In de Maandt NOVEMBER.

Op den 1sten. Is 't Allerheiligen Feestdag (a). Alsdan word 'er in 't Apostolisch Paleis Pausselyke Kapel gehouden; een Kardinaal Bisschop zingt 'er de Mis, en een Student van 't Duitsche Genootschap doet 'er een Sermoen. Alsdan is 't mede Feestdag in Sta. *Bibiana* en in *Rotonda* word op den Vesper-tydt Pausselyke Kapel gehouden, om 'er den Dienst der Dooden te zingen. Insgelyks is 't dan ter eere van St. *Cesarius* Feest in zyne Kerke.

Feest-dagen die geduurende de maandt November invallen en geviert worden.

2den.

(a) In de zevende eeuw wyde Bonifacius de IV. het Pantheon van Rome aan de H: Maagdt, en aan alle de Heiligen in. Meer dan zes eeuwen te vooren was het Pantheon door Agrippa aan Jupiter en alle de Goden toegewyt geweest. Deeze Inwying van 't Pantheon door Bonifacius den IV. was een voorbereiding tot het Feest van Aller Heiligen; hy voerde het te Rome na de Inwying van dien Tempel in. In den aanvang van de negende eeuw, belaste Gregorius de IV. dat dit Feest in 't geheel Christenryk zou algemeen aangenomen worden, en begeerde dat men 't op den eersten November vieren zoude; want te vooren vierde men 't op den 12den. May.

2[den]. Is 't Aller Zielen Dag, en men houd Pauſſelyke Kapel in 't Apoſtoliſch Paleis; de Kardinaal Grootbiegtvader zingt 'er de Mis. 't Is dan mede Feeſt in St. *Gregorius* op den Berg Cœlius, in de Broederſchap van de Doodt, en in die der Suffraganen en Agoniſanten, 't welk den ganſchen Oktaaf duurt.

Met welk een Plechtigheit den dag van Allerheiligen word gevierd, en hoe men den Dienſt van Allerzielen dag voltrekt.

Wanneer de Paus de Veſpers en Vroegmetten der Dooden bywoont, is hy in 't violet gekleedt, hebbende op 't hoofdt een omgekeerde Munnikskap, (a) eveneens als een vacht waar mede de kap gevoert is, die hem een gedeelte van zyn aangezicht bedekt, en de gedaante van twee hoornen maakt. Dus toegetakelt komt zyne Heiligheit in de Kapel, voorafgaande de Kruisdrager met het Kruis, waarna de Kardinalen volgens gewoonte volgen.

Die den Dienſt doet, 't zy dat de Paus tegenwoordig of afweezig is, is met de gewoone plechtgewaaden van alle Miſſen bekleedt, behalven dat ze zwart zyn, en dat men hem noch pantoffels noch handſchoenen geeft. Wanneer (b) de Paus na de Mis zelf de *Abſolutie* geeft, en uitſpreekt, terwyl dat het Koor de *Libera* begint, verkleedt zich zyne Heiligheit met een roodt *Pluviaal*, men ſpreid dan in zyne tegenwoordigheit een Dootkleedt, 't welk de trappen van den Pauſſelyken Troon bedekt. Op de herhaling van het *Libera*, naderen twee Akolyten, met Koorkleeden aan, den Paus, de een met het Wierookvat en de Wierookbus, de ander met het Wywater en de Wyquaſt. De eerſte Kardinaal-Prieſter bied den H. Vader de Wierookbus aan; en in den aanvang van het *Kyrie Eleiſon* ſtaat de Paus op en zet zynen Myter af; eindelyk keert hy zich naar 't Autaar en begint met een verſtaanbaare ſtem het *Pater Noſter*. Zachtelyk dit eindigende, bied de eerſte Kardinaal Prieſter de Wyquaſt den H. Vader aan, alsdan beſprengt hy driewerf het laken. Na deeze beſprenging reikt hem de Kardinaal het Wierookvat toe, waar mede zyne Heiligheit driemaal het zelve laken bewierookt. De twee Akolyten vertrekken dan; de Plechtigheit eindigt door een Gebedt, waar na de Paus het *Requiëm* zegt, en het Koor *Requieſcant in pace*.

Somtyds (c) maakt men in 't midden van de Kerk, na de Veſpers der Dooden, een brandende Kapel met vier Waſchkaerſſen min of meer op de vier zyden: op 't midden van het Doodtkleedt moet een rood en violet geſtikt zyde Kruis zyn.

Hoe de Romeinen eertyds mede een Allerzielen dag vierden, en met welk een plechtgebruik deeze viering geſchiede.

De dag van Allerzielen (d) was mede by de Romeinen in gebruik: maar men vierde die in de maandt van Februari. De Vreugdemaaltyden waren 'er de oeffening van, want zy aten en dronken ter gedachteniſſe van de overledenen. Hier over waren de Oudvaders niet nalaatig hen dit als een ſtrydige zaak met den Godtsdienſt en de goede Zeden te verwyten. Nochtans kroop een gedeelte van dit misbruik by de Chriſtenen van de eerſte Kerke in, naardien wy in de Hiſtorie deezer eerſte tyden aangeteekent vinden, (e) dat veele bygelovige Chriſtenen op de graven der Martelaren bidden en drinken gingen, en zulks met een oogmerk van Godtsdienſt oeffening. Ovidius eigent (f) aan Eneas de Inſtelling van dit Feeſt toe. De Romeinen deeden voor hunne dooden mede offerhanden; zy (g) ontſtaken Waſchkaerſſen op hunne graven; men badt de Goden voor hun, of men deed (h) ten minſten geloften voor de ruſt en verzachting der Overledenen, die, zoo men Ovidius gelooven mag, uit hunne graven opſtonden, en liepen langs velden, wegen en door ſteden om den Levenden hulpe af te ſmeeken, en hen om de redenen te vraagen over de nalaatigheit der jaarlykſche inſtellingen. Deeze nalatigheit was, zegt hy, veroorzaakt door de onluſten van de burgerlyke Oorlogen; (i) de Overledenen deeden deswegen bittere klachten: zy weenden verſcheiden achtereen-

(a) *Caputium magnum quod inverſatur: itaque pelles ab extra ſint, & ſupra faciem habeat quaſi duo cornua. Sacrar. Serimon.* Eccl. Rom. L. 2.
(b) *Cerim.* Eccl. Rom. L. 2.
(c) *Bauldry Manuale Sacr. Cærem.*
(d) *Feralia*: Dit was by de Romeinen den jaarlykſchen dienſt voor de dooden.
(e) Zie een plaats van St. Ambroſius in zyn boek van 't Vaſten C: 17.
(f) *Faſtor.* Lib. 2.
(g) Zie wat Suetonius in 't leven van Auguſtus C: 98. bericht, raakende den jaarlykſchen dienſt die men op het graf van een zekeren *Meſgabas* vierde.

(h) *Oſſa quieta precor tuta requieſcere in urna,*
Et ſit humus cineri non oneroſa tuo. Ovidius.

Zie de zelfde Ovidius in 't tweede Boek van zyne Feeſtdagen.

(i) - - - - *Buſtis exiſſe feruntur,*
Perque vias urbis, Latioſque ululaſſe per agros
Deformes animæ &c.

eenvolgende nachten, een ieder ſtond verbaaſt zyne ontvleeſchte Voorouderen te zien; de Vaders verſcheenen aan hunne Kinderen en de Mannen aan hunne Vrouwen, verzoekende gebeden en offerhanden. Men haaſte zich de Jaarlykſche Dienſten weder te beginnen, en als toen hielden zich de Dooden geruſt. Maar om weder tot de gedachteniſſe der Overledenen, Allerzielen genoemt, te komen; dit gebruik is rechtmatiger en billyker beginzelen verſchuldigt, dan die deezer aloude Heidenen: De benoodigdheden onzer Overledenen zyn t'eenemaal anders gegrondt, als ongetwyffelt die der Afgodendienaren waren. Hoe het ook zyn mag, zonder alhier een verhaal van veele verdichte Hiſtoriën deezer wederkomelingen te doen, noch geene vergelyking tuſſchen de verſtorvenen van 't Heidendom en de Roomſche Kerk te maaken, zeeker is 't dat de gedachtenis van dien niet algemeen in de Kerke was, dan nadat *Odilo* Abt van *Clugni*, die in zyn Bisdom op den 2den. November op 't eindigen van de tiende eeuw vaſt ſtelde; zedert de eerſte eeuw badt dan de Kerk niet als op een zekere wyze voor de Overledenen: want toen had zy noch geene algemeene Gedachtenis ingevoert, zodanig die op den 2den. November word geviert, welke viering men aan de Godtsdienſtigheit van *St. Odilo* verſchuldigt is, of liever, indien men de oude Legenden gelooven mag, aan de liefdadigheit van een Reiziger die van Sicilië quam. Men zegt dat deeze Man van de vlammen uit den Vuurbraakenden Berg Etna verſchrikt, zich ingebeeldt heeft dat dit het Vagevuur was; hy geloofde zelfs het gekerm en geſchrei der zielen te hebben gehoort. T'eenemaal met deeze gedachten ingenomen, bericht hy dit *St. Odilo*, en deezen Heilig ſtelde een plechtelyken dag voor de vertrooſting der verſtorvenen door zyn ganſch Bisdom in.

3den. Is 't den dag van St. *Malachias* en St. *Hubertus* Abt der Ciſtercienzen, en word in de Kerken van die Orde geviert.

4den. Viert men den dag van St. Karel den Kardinaal in zyne Kerken, en in Sta. *Praxeda*; alsdan houden de Kardinalen Kapeldag in St. Karel aan de Loopſtraat.

5den. Is 't St. Zacharias dag, Vader van St. Jan den Dooper, en word in St. Jan van Lateranen en in Sta. *Maria Maggiora* geviert; als ook wegens de overvoering der Onnozele zielen.

6den. Is 't St. Leonards Feeſt in zyne Kerken.

7den. Is 't Feeſtdag in *Rotonda* en Sta. *Bibiana*.

8ſten. Is 't den dag der vier Kroonen, en word in hunne Kerken geviert.

9den. Is 't Kerkinwying van St. Jan van Lateranen; men ſtelt alsdan de Hoofden der Apoſtelen Petrus en Paulus ten toon.

10den. Viert men den dag van St. *Triphonius* en de Martelaren zyne Medegezellen in zyne Kerke, en in die van den H. Geeſt; insgelyks in St. Andries *de la Valle* ter eere van den gelukzaligen Andries van *Avelino* den Theatyner.

11den. Is 't Feeſtdag van St. Martyn Bisſchop en Belyder in zyne Kerken.

12den. Viert men het Feeſt van St. Martyn Paus en Martelaar in St. Martyn op de Bergen; insgelyks van St. *Diego* den Cordelier, in St. Jacob van Spanje en in de Franſche Kerken.

13den. Word het Feeſt van St. *Huomobonus*, in zyne Kerk, in St. Marcus, wegens de Inwying, in St. Andries van *Montecavallo*, en in St. *Ignatius* ter eere van den gelukzaligen *Stanislaus Koſtka* geviert.

14den. Viert men het Feeſt van St. Laurens Benediktyner Biſſchop, in de Kerken van zyne Orde.

15den. Is 't een Feeſtdag van St. *Mahu*, in 't Latyn *Maclovius* en in 't Frans *Malo* genoemt, en word in St. *Bartholomeus* van *Bergamaſco* geviert; alsook in de Kerk van *Anima* ter eeren van St. Leopold Hartog van Ooſtenryk.

16den. Is 't Feeſt van St. Edmond, Bisſchop, in Sta. *Pudentiana* en in andere Kerken.

17den. Is 't den dag van St. *Gregorius Thaumaturgus*, en word in de Griekſche Kerken in Sta. *Maria Maggiora* by de Tranſpontynen geviert; insgelyks viert men die van St. Aniaan wegens zyne overvoering na by de Kerke der Armeniers.

18den. Viert men de Kerkinwying der Kerken van St. Pieter en Paulus.

19den. Is 't Feeſtdag van Sta. Elizabeth van Hongarye in de Kerken van St. Franciſcus.

20ſten. Is 't een Feeſtdag van St. Edmond Koning van Engelandt in St. Thomas der Engelanders, en in *Ara Cœli* ter eere van den gelukzaligen Jan van Capiſtran in St. Karel aan de vier Fonteinen; en in Sta. *Franciſca in Strada Felice*, voor den gelukzaligen Broeder Felix van Valois.

21ſten. Is 't den dag van de ten Toonſtelling van de Lieve Vrouw in den Tempel; alsdan is 't Feeſtdag in alle de Kerken aan haar toegewyt.

22ſten. Is 't Sta. *Cecilia* Maagdt en Martelareſſe, en word dien dag in haare Kerke in *Traſtevere* geviert, en in de vier gekroond, alwaar haar hoofdt is.

23sten. Is 't een Feestdag van St. Clemens, Paus en Martelaar, in zyne Kerke, en in St. Marcel, ter eere van Sta. *Felicita* en haare zeven zoonen, Martelaars.

24sten. Viert men het Feest van St. *Chrysogonus* den Martelaar, in zyne Kerke.

25sten. Is 't Sta. *Catharinâs* dag, Maagdt en Martelares, in haare Kerken.

26sten. Is 't St. Sylvesters Dag, Stichter van zyne Broederschap, en word in St. Stephanus *Del Cacpo* geviert.

27sten. Is 't Feestdag van St. Jacob *Intercise*, den Martelaar, in St. Pieter, alwaar zyn hoofdt is.

28sten. Is 't een Feest van den Paus St. *Gregorius* den III. in St. Pieter, in St. Sylvester, in St. Steven *del Cacpo* voor veele Martelaren, en in *Ara Cæli* ter eere van den gelukzaligen Jacobus, van de Markt van *Ancona*.

29sten. Viert men het Feest van St. *Saturninus* Martelaar in St. Jan en St. Paulus Kerken, en in Sta. *Catharina* der Lyndraajers.

30sten. Is 't Feestdag van St. Andries den Apostel in zyne Kerken, en in die van den H. Engel aan de Vischmarkt, als ook in St. Pieter, alwaar zyn Hoofdt is.

XXIV. HOOFDTSTUK.

Van de FEESTDAGEN *die men in de Maandt* DECEMBER *viert*; *van de* CEREMONIËN *in den* ADVENT; *insgelyks die van 't* ZEGENEN *van den* DEGEN *en* HARTOGLYKE MUTS. *Hoe men de* MIDDERNACHTS MIS *voor 't* KERSFEEST *zingt.*

Feestdagen geduurende de maandt December geviert.

Op den 1sten. Viert men het Feest van St. *Eligius* of *Eloi* Bisschop en Belyder, in zyne Kerken en in die van St. Benediktus Orde.

2^{den}. Is 't Feestdag van Sta. *Bibiana* Maagdt en Martelaares in haare Kerke, en in Sta. *Maria Maggiora*.

3^{den}. Is 't St. Maurus dag, en word in Sta. *Praxeda* geviert, als ook in de Kerke van Jesus ter gedachtenisse van St. *Franciscus Xavier*.

4^{den}. Is 't Sta. Barbarâs Feestdag, Maagdt en Martelares, in haare Kerk der Boekverkoperen, en in *Transpontina*, voor de Konstapels van 't Kasteel *St. Angelo*.

5^{den}. Viert men het Feest van St. Sabas den Abt, in zyne Kerk.

6^{den}. Is 't St. Niklaas dag, Bisschop en Belyder; en word in zyne Kerken, in St. Laurens in *Damaso*, en in St. *Paulus* geviert.

7^{den}. Viert men den dag van St. *Ambrosius*, Hoogleeraar der Kerke, in zyne Kerken.

De Instelling van den Advent aangemerkt, en ten welk een einde dit is geschied.

Op den eersten Zondag van den *Advent*, is 't Kerkbezoeking in Sta. *Maria Maggiora*, als dan word 'er Pausselyke Kapel in 't Apostolisch Paleis gehouden; een Noodhelpend Bisschop zingt 'er de Mis, en de Procureur Generaal der Jacobynen doet een Leerrede. Na de Mis draagt de Paus het H. Sakrament in Processie naar de Paulina Kapel, alwaar het 40. uuren ten toon gestelt word.

De tydt van den *Advent* is van een verborgen betekenis; want die verbeeldt den tydt die de Menschwording van den Messias voorgaat, en het vertrouwen, 't welk de Vaders des Ouden Testaments gevestigt hadden over zyne toekomste, wegens de Zaliging der menschen. Hier om is 't dat de *Advent* word aangemerkt als een tydt van vreugde met droefheit vermengt. Om zich naar dit Denkbeeldt te schikken, (a) zegt men in den *Advent* geen *Gloria in excelsis*, noch in de Vroegmetten het *Te Deum*; de Bedienaars van 't Autaar hebben dan geen Misgewaadt aan, vermits het een gewaadt van vreugde is: zelfs vaste men eertyds in den *Advent*, en deeze gewoonte houd noch onder de Godtsdienstigen stant. Ook gaat de Paus in den *Advent* altoos naar de Kapel te voet.

De drie andere Zondagen van den *Advent* houd men mede Kapel in 't Apostolisch Paleis, alwaar dan een Noodhelpend Bisschop de Mis zingt: doende op den tweeden Zondag de Procureur Generaal der Minnebroederen van 't Convent de Sermoen; en op den derden Zondag zingt een Kardinaal-Priester de Mis, waar na de Procureur Generaal der Augustinen een Leerrede doet.

Welke Plechtigheden hiermeden gaan verzelt.

Op deezen derden Zondag worden 'er teekenen van vreugde vereischt, naardien de vervulling der Profecyën nadert. Men versiert dan het Autaar meer dan naar gewoonte, men (b) plaatst 'er Beelden en Reliquiën der Heiligen op en men siert het met bloemen. De Bedienaars doen weder hun-

(a) *Piscara Praxis Carem.* (b) Idem, ibid.

hunne Misgewaaden aan. Insgelyks neemen de Myſtagogen veele andere gebruiken in acht, die niet dan aan de Prieſters eigen zyn. Op den vierden Zondag van den *Advent* doet de Procureur Generaal der Karmeliten de Vermaning.

Op den tweeden Zondag, is 't Kerkbezoeking in de H. Kruis Kerk van Jeruzalem, en Sta. Maria der Engelen; op den derden in St. Pieter, en op den vierden in de Kerk der H. Apoſtelen.

8ſten. Is 't een Feeſtdag van de Ontfangeniſſe der H. Maagdt, in haare Kerken, in die der Kapucynen, in St Laurens in *Damaſo*, in St. Jacob van Spanje en in Sta. Maria in *Via lata*.

9den. Is 't den dag van St. *Melchiades*, Paus, en word in St. Sylveſter geviert.

10den. Is 't een Feeſtdag ter eere van de Lieve Vrouw van Lorette, in St. Salvators Kerke in *Lauro*.

11den. Viert men den dag van St. *Damaſus*, Paus, in St. Laurens Kerke in *Damaſo*.

12den. Is 't Feeſtdag van St. *Valerus* den Benediktyner Abt, in de Kerke zyner Orde.

13den. Viert men het Feeſt van Sta. *Lucia*, Maagdt en Martelares in haare Kerken; insgelyks in St. Jan van Lateranen, alwaar het Kapittel een plechtelyke Mis zingt, in Dankzegging over de bekeering van den Aller Chriſtelykſten Koning Hendrik den Grooten Hoogloflyker gedachtenis, als Weldoender van dit Kapittel, in tegenwoordigheit van den Franſchen Afgezant en de Kardinalen van dien Landaardt. Als dan is 't mede een Feeſtdag van St. *Apollinarius* wegens de H. Martelaren *Euſtacius* en zyne Medegezellen, alwaar hunne lichaamen ruſten.

14den. Is 't St. *Angelus* dag, Benediktyner Abt, en word in de Kerke zyner Orde geviert.

15den. Viert men het Feeſt van St. *Claudius* den Martelaar in de Kerk der H. Apoſtelen, alwaar zyne Reliquiën zyn.

16den. Is 't een Feeſtdag van St. *Ananias*, *Azarias* en *Mizaël*, in St. Andries; alwaar hunne Reliquiën zyn; 's Avonds is 'er Muzyk in St. Marcel, in Minerva en andere Kerken, die negen dagen voor Kerstydt word vervolgt.

Deeze voorafgaande (a) negen dagen voor Kerstydt met den byzonderen Dienſt, verbeelden volgens de Myſtagogen, de negen maanden van 't zwangergaan der H. Maagdt. De viering van deeze negendaagſche getyden nam haaren aanvang, zoo men meent, onder het Pausſchap van Paus Vitaliaan, of ten minſten onder 't houden van een Concilie van Toledo omtrent den jaare 694. Sedert dien tydt is 't in Spanje altoos in gebruik gebleeven, en 't is voor 't meerendeel in Italië ingevoert. Geduurende deeze negen dagen moet het Autaar gelyk voor de 40. uuren verſiert zyn, en men moet niet verzuimen om 'er het Beeldt van de H. Maagdt op te plaatſen. Het overige van de Plechtigheit is van geen byzonderen omſlag.

17den. Is 't den dag van de Overvoering van St. *Ignatius* Biſſchop en Martelaar, en word in St. Clemens Kerke geviert.

20ſten. Is 't Sta. *Fauſtâs* dag de Moeder van Sta. *Anaſtaſia*, en word in haare Kerke geviert.

21ſten. Viert men St. Thomas den Apoſtels dag, in zyne Kerken, en in St. Jan van Lateranen, alwaar men de Arke des Verbondts vertoont, en de Tafel waar aan den Zaligmaker het H. Avondtmaal hield.

22ſten. Word het Feeſt van St. Flaviaan den Martelaar en Vader van Sta. *Bibiana* in zyne Kerke geviert.

23ſten. Is 't een Feeſtdag van Sta. *Victoria*, Maagdt en Martelares, in St. Adriaan, alwaar haar lichaam ruſt.

24ſten. Is 't de *Vigilie* of het Voor-Feeſt van de Geboorte onzes Heeren, alsdan is 't Veſper en word in 't Apoſtoliſch Paleis Pausſelyke Kapel gehouden, alwaar dan de Kardinalen hunne avondmaaltydt doen: vervolgens woonen ze de Vroegmetten by, en de Kardinaal-Kamerling zingt ter Middernacht de Mis. Hoe men een Voor-feeſt voor den dag van Kersfeeſt viert.

25ſten. Op de Geboortedag onzes Heeren, word (b) ter Middernacht en in de Vroeg-Miſſe Kerkbezoeking in Sta. *Maria Maggi-*

ora

(a) *Piſcara Praxis Cærem.*

(b) Eenige Myſtagogen eigenen de Inſtelling van de Middernachtſche Mis aan St. Teleſphorus toe, die het Pausſchap omtrent het midden van de tweede Eeuw bekleede: maar de Geleerden verwerpen de Dekreeten die men onder den naam van deezen Paus en zyne Voorzaten wil doen doorgaan. Insgelyks verwerpt de Kardinaal Bona de meening die aan deezen Teleſphorus de Inſtelling van de Middernachtſche Mis toe-eigent, en gelooft dat ze jaarlyks (*Statis temporibus*) niet dan onder het Pausſchap van Julius den I. geviert wierd. Gregorius de Groote maakt van deeze Middernachtſche Mis in eenige zyner Werken gewag.

Volgens een Voorrecht van de Kerk van St. Marcus te Venetie, word de Mis van Middernacht 's avonds ten zes uuren gedaan. „De Dienſt, zegt *St. Didier* in zyn Boek van *de Stadt en Republyk van Venetië*, begint op den tydt van „vier en twintig uuren, en twee uuren daar na zingt men de Mis, met vier Kooren van Muzyk, nevens veel plecht-„gebruik en een grooten toeloop van Volk. De onorders en het misbruik, 't welk in deeze *Ceremonie* voorviel, wan-„neer men die by Middernacht deed, hebben tot het verlof gelegenheit gegeeven, dat deeze Kerk de Oeffening van dee-„zen Dienſt op dit uur verſchoven heeft.

ora, en in S[ta]. Maria *in Ara Cœli* gedaan; met het aanbreeken van den dag is 't Kerkbezoeking in S[a]. *Anastasia*. Insgelyks houd men in St. Pieter Pauſſelyke Kapel, of in S[ta]. *Maria Maggiora*, of S[ta]. Maria van de Kribbe; de Paus viert 'er de (a) Pauſſelyke Mis, en verkondigt 'er de gemeenzaame Leſſe.

Met welk een Plechtigheit de Paus jaarlyks den Degen enz. zegent nevens de verzellende omſtandigheden van de zelve aangemerkt.

Jaarlyks, voor dat de Dienſt van 't Kersfeeſt des nachts te vooren begint, zegent de H. Vader een Degen met een goude knop voorzien, (b) in de gedaante van een Duif toegeſtelt, en met geſteente verrykt, nevens de ſchee en draagbandt insgelyks verſiert, en op het ſpits van den Degen (c) de Hartoglyke Muts geplaatſt. Deeze Muts is van violette zyde (d) met hermelynen gevoert en met een ſnoer omboord, kroonsgewys van Juweelen bezet. De Paus zend deeze Degen en Muts aan eenig Vorſt, die hy byzonderlyk geneegen is, of aan eenig groot Veldheer die zulks verdient heeft, door uitmuntende dienſt tegen de Vyanden van 't Chriſten Geloof beweezen. Om deeze Zegen uit te voeren, (e) kleedt zich de H. Vader met de *Albe*, 't Prieſterlyk Hoofdtdekzel en de *Stool*, voor dat hy het roode Koorkleedt aantrekt, waar mede hy zich op Kersnacht optooit. Een Kamerklerk bied de Degen en de Muts op de punt van den zelven zyne Heiligheit aan, die na de Zegen daar over te hebben uitgeſprooken, deeze Degen en de Muts met Wywater beſproeit en ook bewierookt. Vervolgens begeeft zich de Paus naar zyne Kapel voorgegaan van deeze zelfde Kamerklerk, die met den Degen en de Muts voor het Pauſſelyk Kruis gaat. Indien den geenen, aan wien deeze geſchenken toe gedacht zyn, zich te Rome bevindt, moet hy die zelf uit hande van zyne Heiligheit ontfangen, hem de handt en voet kuſſende. Zyne Heiligheit verklaart hem dat de Degen de macht van JESUS CHRISTUS verbeeldt, en de overwinning die hy over den Duivel heeft behaalt: maar vergeet mede niet van 'er by te voegen, dat dit teffens de tydelyke macht verbeeldt die den Stedehouder van JESUS CHRISTUS is in handen gegeeven. 't Is, voegt hy 'er by, het gezegent Zwaardt ter hand ſtellende, aan die het aangorden moet ter Verdeediging van den H. Apoſtoliſchen Stoel: „door dit zwaerdt is 't dat wy u voor Verdeediger van deeze macht, en (f) de Pauſſelyke Opperhoofdigheit verklaaren, als „mede de Beſchermer tegen de Vyanden „van 't Geloof van den H. Stoel, en het „bolwerk der Kerke. (g) Dat door dit „zwaardt uwen arm over de Vyanden van „den H. Stoel en den naame van JESUS „CHRISTUS triomfeere; dat de H. Geeſt, „door de Duif verbeeldt, op uw hoofdt nederdaale, en u tegen die geenen beſchermen over wien Godt zyne oordeelen vervaerdige (h) voor de H. Roomſche Kerke en „den Apoſtoliſche Stoel, enz." Dusdanig is het Voorſchrift, 't welk Sixtus de IV. wegens deeze Plechtigheit heeft verleent.

Somtyds word deeze die door den H. Vader met den gezegenden Degen begunstigt is, verzocht een der Leezingen van den Dienſt te doen. Alsdan hangt hem een Kamerklerk den Degen op zyde, bekleedt met een wit *Pluviaal* en zet hem de Muts op 't hoofdt. Vervolgens geleid hem de Ceremoni-meeſter tot voor de trappen van den Pauſſelyken Troon, en aldaar groet hy het Autaar en de Paus; nadat hy de Gezegende Muts weder den Ceremoni-Meeſter heeft overgegeeven, trekt hy den gezegenden Degen uit de ſcheê, roert de aarde met de punt van deezen Degen aan, zwenkt vervolgens driewerf in de lucht, en na die zachtiglyk op den linker arm te hebben overgebragt, ſteekt hy hem in de ſcheê. Deeze Plechtigheit geëindigt zynde gaat hy voor de Leſſenaar ſtaan en zingt de vyſde Les van den Dienſt: maar te vooren geeft hem zyne Heiligheit den Zegen. Na dit gezang kuſt hy des H. Vaders voet; daarna trekt men hem het Prieſterlyk gewaadt wederom uit, en men ſtelt de Muts weder op de punt van den Degen. Een Edelman houd deeze Degen om hoog tot op 't einde van den Dienſt. Indien de perſoon aan wien deezen Degen toegeëigent is, afweezig was, of zoo hy niet leezen kon, bericht het Roomſch Ceremoniaal ons, dat een Kamerklerk het Koorkleedt aan doet, en voor hem aan de Leſſenaar zingt, waarna zy beide ter voetkus van den H. Vader koomen.

Die de Gezegende Degen (i) ontfangen heeft, word weder in praalſtatie door de Edelen van 't Roomſche Hof weggeleid.

(a) Zie de Beſchryving van de Pauſſelyke Kersmis door den Paus geviert op Pag. 286 en 287. in 't eerſte Deels tweede Stuk deezes Werks.
(b) *Sacr. Cerem. Eccl. Rom.* L. 1. (c) Idem ibid.
(d) *Aimon* in zyn Tafereel van 't Roomſche Hof. (e) *Sacr. Cerem. Eccl. Rom.* L. 1.
(f) De Hartoglyke Muts beteekent de onafhankelykheit van deeze macht.
(g) *Firmetur manus tua contra hoſtes Sanctæ ſedis ac Chriſti nominis* &c. *Sacr. Cerim.* &c. L. 2.
(h) *Pro Romana Sancta Eccleſia & Apoſtolica ſede.* Idem ibid. Het voorſtelzel *Pro*, 't welk in goed Latyn *om* beteekent, moet hier VOOR beteekenen.
(i) *Sacr. Cerim.* &c. L. 2.

Men draagt alsdan voor hem den opgeheven Degen met de Muts op de punt.

Paus Pius de II. zond aan Lodewyk den XI. de Degen en de Muts, nevens vier regels van een Vaers (a) op 't lemmer gesneeden, waar door zyne Heiligheit den Monarch aanmaande het bloedt der Grieken te wreeken, en het Ottomansche Ryk te verwoesten. Insgelyks zond de zelfde Paus aan Philip den Goeden, Hartog van Bourgonje, een diergelyken Degen.

„De Pausen, zegt de Heer *Aimon* in zyn „*Tafereel van 't Roomsche Hof*, gronden „dit gebruik op 't geen in 't tweede Boek „der Machabeën, vyfde Hoofdtstuk, word „gezegt; dat Judas Machabëus, Nicanor, „Veldheer van 't Heir van Antiochus be-„strydende, den Hoogen Priester Onias in „den droom zag, die Godt voor 't Jood-„sche Volk bad, en de Profeet Jeremias die „hem een zwaerdt aanboodt, zeggende; „ontfang, Judas, dit Heilig Zwaerdt, 't welk „Godt u geeve om de Vyanden van Israël „te verdelgen.

't Geen men van de vyfde Les gezegt heeft, die in den Middernachtsch Dienst gezongen word, door dien die het gezegent Zwaerdt ontfangt, zoo word vereischt, dat we hier de orde der Lessen van deezen Dienst voorstellen. (b) Voor het Pausschap van Paulus den II. zong de Klerk der Ceremoniën de eerste Les, een Akolyt de tweede, een Auditeur de derde, de jongste der Kardinalen Priesters de vierde, deeze die de gezegende Degen ontfing de vyfde, of in zyn afweezen een Kamerklerk. Een Apostolische Onder-Diaken zong de zesde, een Noodhelpend Diaken ter linker zyde de zevende, die ter rechter zyde de agtste, en de Paus de negende. Paulus de II. veranderde deeze orde; hy begeerde dat een Akolyt de eerste zong, een Auditeur de tweede, een Onder-Diaken de derde, de jongste der Kardinalen Priesters de vierde, die den gezegenden Degen ontfing de vyfde, een Kardinaal-Priester de zesde, en ten opzicht van de drie laatsten, maakten hy geene verandering. Sixtus de IV. gelaste dat alle deeze Lessen door Kardinalen moesten gezongen worden: Ook begeerde hy dat wanneer de Keizer deeze Middernachtsch Dienst bywoonde, de zevende Les voor zyne Majestydt zyn zou: in dit geval bekleeden dan de twee Noodhelpende Diakenen van den Paus des Keizers plaats, geduurende dat men met het zingen de laatste Psalm van de derde Vroegmetten eindigde. Deeze twee Kardinalen trokken zyne Majesteit het Koorkleedt aan, omgordden hem met den gezegenden Degen, bekleedden hem met het wit *Pluviaal* op de rechter schouder gesloten, en gelyk die van den Bisschop, open voor de borst. Wat de gezegende Muts aangaat, men gaf die een Stalmeester over, naardien de Waardigheit van Hartog al te gering voor 's Keizers Waardigheit was, om een Hartoglyke Muts te draagen. De Keizer dus in 't Priesterlyk gewaadt gestoken, wierd voor de voeten van den H: Vader door de twee Kardinalen Diakenen geleid: hy bewees aan zyne Heiligheit de gewoone huldiging en trok zynen Degen zodanig als reeds is gezegt, waar na hy zich naar de Lessenaar begaf, de Apostolische Zegen ontfing, en zong of zeide de Les op. Na de gedaane leezing ging zyne Majesteit des Pausen voet kussen. Vervolgens geleidden de twee Noodhelpende Kardinalen hem weder naar zyne plaats, en ontkleedden hem van 't Priesterlyk gewaadt. Op dusdanig een wyze was het gedrag gehouden toen Keizer Frederik de IV. de Mis van Kersdag in 't jaar 1468. onder het Pausschap van Paulus den II. bywoonde. De Historiën melden sedert dien tydt niet, dat 'er ooit weder een (c) Keizer te Rome zich omtrent Kersdag heeft laten vinden. Wat Frederik de IV. aangaat; die de Historie van Duitslandt geleezen hebben, zyn genoeg bewust, dat deeze Vorst van zodanig een aart was, die meer met een Priester dan Keizer overeenquam.

Op den 26sten. Is 't St. Stephanus den eersten Martelaars Dag, en word in St. Laurens buiten de muuren als ook in zyne Kerken geviert; alsdan houd men ook Pausselyke Kapel in 't Apostolisch Paleis: een Kardinaal-Priester zingt 'er de Mis, en een Student van 't Genootschap der Engelen doet een Sermoen.

Den 27sten. Viert men het Feest van St. Jan den Apostel en Euangelist in St. Jan van Lateranen en in zyne Kerken; ook houd men Pausselyke Kapel in 't Apostolisch Paleis; een Kardinaal-Priester zingt de Mis, en door

(a) *Exerat in Turcas tua me. Ludovice, furentes*
Dextera! Grajorum Sangninis ultor ero.
Corruet Inperium Mahometis, & inclyta rursus
Grajorum virtus, te petet Astra Duce.

(b) *Sacr. Cerim. Eccl. Rom* L. 2.

(c) In 't Jaar 1485. Ontfing *Dom Franciscus* van Arragon, Ferdinands zoon, Koning van Arragon en Sicilië de gezegende Degen uit handen van Innocentius den VIII. en zong, volgens de voorgeschreeven orde van 't Roomsch Ceremoniaal, de vyfde Les van den Middernachts Dienst.

door een waereldlyk Priester word 'er gepredikt: insgelyks zingt men in de Syrische Taal de Mis in St. Jan der Maroniten.

28sten. Is 't Allerkinderen Dag, en word in St. Paulus, in Sta. *Maria Maggiora* en in de Lieve Vrouw der zinneloozen van de Godtvruchtigheit in de plaats van *Colonna* geviert.

29sten. Is 't Feestdag van St. Tomas van Kantelberg, Bisschop en Martelaar in St. Tomas der Engelsen en in Sta. *Maria Maggiora*. Insgelyks is 't het Feest van St. *Trophimus* Bisschop van Arles, in de Kerk van St. *Philippus Neri in Strada Julia* naby de nieuwe Gevankenissen, alwaar de Reliquiën van dien Heilig vertoont worden.

30sten. Is 't den Dag van St. *Exuperantius* en *Marcellus* Diakenen, en word in St. Bartholomeus op 't Eilandt geviert, als mede in St. Jacob der Spanjaarden, ter gedachtenisse van de Overvoering van St. Jacobs Lichaam.

31sten. Viert men het Feest van Paus St. Sylvester, in zyne Kerke, en in St. Martyn der Bergen: als dan is 't Vesper en men houd Pausselyke Kapel in 't Apostolisch Paleis, ter gedachtenisse van de Besnydenisse onzes Heeren.

Eenige Kerken zyn 'er alwaar het Feest van een Heilig niet dan des Zondags in den Oktaaf geviert word, voornamentlyk wanneer deeze Kerk door eenige Broederschap van Ambachten den Dienst laat waarneemen.

Welke byzondere Feestdagen jaarlyks op gezette tyden worden geviert.

Alle avonden is 'er *Oratorie* op een bestemde nacht uur in St. *Franciscus Xaviers* Kerke, en men geeft 'er om den anderen dag onderwys; in de Nieuwe Kerk geschied dit driemaal ter week, des Maandags, Woensdags en Vrydags. Ook onderwyst men alle Vrydagen op diergelyken tydt in de Kerk der Wondindrukzelen.

Alle Maandagen van 't gansche Jaar is 't 's morgens Feestdag en ten toon stelling van 't H. Sakrament in de Kerke der H. Apostelen, en in *Ara Cæli*, ter gedachtenisse van St. Antoni van Padua.

Alle Maandagen van 't jaar is 't mede Feestdag in St. *Andries de la Valle*, in de eerste Kapel aan de linkerhandt, en word des avonds het H. Sakrament ten toon gestelt, Muzyk gezongen, en een Lykpredikatie gedaan.

Op ieder Dingsdags van 't jaar, word des namiddags het H. Sakrament, in de Kerk van de Lieve Vrouw van Lorette op de plaats van Trajaan ten toon gestelt, insgelyks by de Suffraganen en in St. Paulus van de Orde.

Alle Woensdagen is 't Feestdag in St. *Eustatius*; en 's morgens ten toon stelling in St. Vincent en St. *Anastasius* by de Fontein van *Trevi*.

Insgelyks vergaderen op alle Woensdagen de Muzyk-Meesters van Rome in de Magadalena Kerk, alwaar zy de Litaniën zingen. Alsdan is 't mede ten toon stelling in St. *Franciscus Romanus* in *Strada Felice*.

Alle Donderdagen is 't Feest in de Kerk van *Anima* en in die van de Lieve Vrouw der Bergen.

Op alle Vrydagen viert men dien dag in de Kerke van Jesus, om een goed afsterven, en in St. Sixtus Gasthuis der Verminkten by Sixtus Brug ten 21 uuren; in 't *Oratorie* der Agonisanten by Pasquyn, ten 22 uuren, in St. Niklaas der Leermeesteren in *Campo Marso*, en in Sta. *Lucia* van *Gonfalon*. ten 23. uuren.

Alle Zaturdag 's avonds is 't Feest in Sta. *Maria Maggiora*: men zingt in de Kapel Paulina de Litaniën van de H. Maagdt in Muzyk, alwaar de Kardinalen tegenwoordig zyn. Alsdan staat mede het H. Sakrament ten toon, en men zingt de Litaniën in *St. Salvator* der *Copellen*, in de Lieve Vrouw der Bergen, in St. *Salvator in Lauro*, in St. Pantaleon by Pasquyn nevens een Muzyk; dit Muzyk eindigt 's nachts ten een uur: maar ten 22 uuren, is 'er ten toon stelling van 't H. Sakrament in Sta. *Maria in Via Lata*, en in Sta. Maria der Bergen. Insgelyks is 'er ten toon stelling in St. Apollinarius ten 23 uuren, als ook in St. *Salvator* der *Copellen*, en 's nachts in St. *Salvator in Lauro*.

Op alle de eerste Zondagen van de Maandt word het H. Sakrament ten toon gestelt, men predikt, en zingt Muzyk in St. *Laurens in Lucina*, in 't *Noviciaat* der Vaderen van *Magdalena in Trivio*, in St. *Stephanus del Cacco*; en ten 22 uuren stelt men het H. Sakrament ten toon in St. *Joseph in Carcera*, en in de H. Drievuldigheit der Pellegrims; welke ten toon stelling in de laatste Kerk drie dagen duurt.

Op alle de tweede Zondagen van de Maandt, is 't ten toon stelling 's morgens in St. Augustyns Kerke, in Jesus Maria op de Loopstraat, in die van den Bescherm-Engel, en in St. Bernard by de Kolom van Trajanus.

Alle derde Zondagen der Maandt viert men dien dag in de Kerk der Wondindrukzelen van St. *Franciscus* en in die van *Minerva*; 's morgens, en 's avonds ten 22. uuren insgelyks in St. *Marcel*, in St. *Rochus*, en in die der Dooden, alwaar men de 40. uur-gebeden doet, in die van Magdalena,

en St. Hieronimus van Sclavonië.

Op ieder vierde Zondag der Maandt is 't Feest in Sta. *Maria in Porticu* en in St. *Salvator* der *Copellen*; insgelyks alle Zondagen van 't Jaar in de *Transpontynen*, in Sta. *Maria in Trastevera*, in Sta. *Maria in Campitelli* en in St. *Chrysogonus*.

Alle Zon- en Feest-dagen van 't Jaar, is 't Vesper, ten toon stelling, prediktydt en zangmuzyk in St. *Karel Catinari*. Op alle Feestdagen van de H. Maagdt, is 'er den ganschen dag ten toon stelling in de Lieve Vrouwe Kerk *del Pianto*.

Door een Dekreet van Paus Paulus den V. op den 10den. May 1608. verleent, zyn de gebeden van veertig uuren, nevens de ten toonstelling van 't H. Sakrament ingestelt, om geduuriglyk en achtervolgelyk in alle de voornaamste Kerken van Rome te doen geschieden, en ook onderhouden te worden, volgens de verdeeling door den Kardinaal Vicaris gemaakt, die men voor alle de Kerken door gedrukte orde aangeplakt ziet.

Insgelyks heeft de zelfde Paus vollen Aflaat voor tien jaaren verleent, telkens als men gebiegt en de *Communie* ontfangen hebbende, de Kerken bezocht; ook stond hy den geenen de veertigdaagsche Aflaat toe, die na gebiegt te hebben Godt om den Vrede en de Eenigheit onder de Christen Vorsten, en voor de benoodigtheden der Kerke baden.

XXV. HOOFDTSTUK.

Van de SAKRAMENTEN *der* KERKE; *en eerstelyk het* SAKRAMENT *van den* DOOP.

Zeven Sakramenten door de Roomsche Kerke erkent, en waarom.

De Kerk erkent zeven Sakramenten, en dit getal, zegt het *Catechismus* van het Trentynsch Concilie, is door de Heilige Schrift ingestelt, door de Overlevering der Oudvaderen en door 't gezag der Conciliën bevestigt. Men oordeelt dat 'er noch min noch meer dan zeven wezen moeten, en men brengt als een genoeg overtuigende reden by wegens de overeenkomst die 'er tusschen het natuurlyk en geestelyk leven is. „Zeven dingen, zegt het zelve *Catechismus*, „zyn den mensch natuurlyk noodig. - - 't „Is noodig dat hy gebooren, opwascht, en „gevoed worde; dat hy geneesmiddelen ge„bruike om de verloorene gezondheit weder „te erlangen; dat hy zyne krachten weder „herhaale wanneer die door eenige onge„zondheit zyn verzwakt; dat 'er Overhe„den zyn die het gezag hebben en bevel van „hem te bestieren; en dat hy zich eindelyk „door een gewettigde voortteeling der Kin„deren vereeuwige, en in diervoegen het „menschelyk geslacht onderhoude. Alle „deeze dingen ontmoeten zich onderling in „'t leven 't welk de ziel van Godt door de Sa„kramenten ontfangt. Door den Doop wor„den we in JESUS CHRISTUS weder„gebooren; door het Vormzel wasschen wy „op in de Genaade - - - - Onze ziel word „door de *Eucharistie* gevoedt en onderhou„den - - - Door de Boete verkrygen wy de „gezontheit weder die wy door de wonden „die de zonde in onze zielen grieft, verloo„ren hebben. Het laatste Olyzel wischt het „overige van onze zonden uit en versterkt de „krachten onzer ziele. Door het Sakra„ment van 't Ampt der Bedienaaren der Ker„ke, ontfangen zy macht openbaarlyk den „Volke de Sakramenten uit te deelen, en „alle andere gewyde oeffeningen van hun „Bedienaarschap te verrichten. " Het ooggmerk van 't Huwelyk is bekent. „ Alhoewel „ieder Sakrament, voegt 'er het *Catechismus* „by, in zich een gansch Goddelyke en won„derbaare kracht insluit, zyn ze echter niet „even gelyk noodig, noch van een gelyke „waardigheit: - - - Niet dan drie zyn 'er, „die schoonze niet zelf even gelyk noodig „zyn, nochtans zyn ze t'eenemaal meer dan „de vier anderen noodig. Dus is de Doop „volstrekt noodig, de Boete is 't den geenen „die sedert den Doop doodelyk gezondigt „hebben. " Die van de *Eucharistie* overtreft alle de andere Sakramenten in uitmuntenheit, en is derhalven niet min noodig dan den Doop.

Hoe deeze Sakramenten door het Trentynsche Concilië bekrachtigt zyn.

Deeze Sakramenten worden van veele opentlyke en plechtelyke *Ceremoniën* verzelt die de Kerk (a) om 'er by te voegen noodig oordeelt, alhoewel ze niet tot de wezentlykheit dienen, vermits zy zonder dat konnen bestaan: maar echter mogen ze zonder te zondigen niet nagelaaten worden, indien het de noodzaakelykheit niet vereischt. Waar uit ontstaat, dat het Concilie van Trente tegen den geenen de Kerkban heeft uitgesproken, die zeggen, dat de Bedienaars der Sakramenten zonder te misdoen, de plechtelyke en opentlyke uitdeeling der Sakramenten t'eenemaal mogen nalaaten en de *Ceremoniën* by de Kerke aangenomen, goed gekeurt en in gebruik gebragt, naar hun goet-

(a) Catechismus van het Trentynsch Concilie. *Sect.* *Part.* § III.

goetvinden van de handt wyzen, of dat de Leeraar van ieder Kerk in 't byzonder die veranderen kan, en 'er nieuwe invoeren. „Deeze *Ceremoniën* (a) geeven, zegt men, „nadrukkelyker te kennen en ſtellen als uit-„werkzelen voor oogen die de Sakramenten „voortbrengen, en drukken te krachtiger de „Heiligheit in 't gemoedt der Gelovigen in. „Zy verheffen den Geeſt der geenen die de „zelven naaukeurig waarneemen - - - - In „de beſchouwing der verhevenſte zaaken. Eindelyk verzekert men ons dat ze het Geloof en de Liefde in ons verwekken en doen vermeerderen.

Het Sakrament van den Doop door wie ingeſtelt.

Men beſchryft het Sakrament van den Doop (b) „als een Sakrament door JESUS „CHRISTUS ingeſtelt, om de erfzonde en al-„le andere die begaan worden, uit te wiſſchen; „om den menſche eene Geeſtelyke Weder-„geboorte en de Genaade van JESUS „CHRISTUS te doen deelachtig worden, „en om zich in hem als levendige ledemaaten „te vereenigen.

Het aloude gebruik van den Doop aangemerkt.

Eertyds bepaalde men geen tydt noch ouderdom voor den Doop. Men doopte dagelyks, en zulks onverſchillig in een hoogen of minderjarigen ouderdom; ſomtyds zelfs doopte men wanneer de ſterfuur nakende was. Wat het Doopwater aangaat; 't ſchynt dat de Apoſtelen en hunne Diſcipelen hunne nieuwe Bekeerden in 't eerſte water doopten, 't welk zy vonden, gelyk mede de Gewyde Boeken betuigen. Deeze eenvoudigheit heeft allenks de plaats tot de gebruikelykheden van veele voorzorge en ingeſtelde regelen enz. ingeruimt, waar in de benoodigtheit der tyden, de misbruiken die men verhoeden of beteugelen moeſt, de orde die diende in de Kerke gehandhaaft te worden, het gezag der Prieſteren, en zelfs de Godtsdienſtigheden konnen hier mede toe geholpen hebben. De eenvoudigheit van 't Rivierwater, en van andere ſtroomen werd 'er 't minſt toe bequaam geacht, dan in de eerſte eeuwe der Kerke; vervolgens heeft men het water gezegent, en om het Sakrament noch Kerkgebruikelyker te maaken, voegde men 'er by, (c) „dat men zich zoo veel als 't moge-„lyk was van Doopwater bedienen moeſt, „op den Heiligen Zaturdag van 't zelve Jaar „gezegent, of op den Zaturdag voor Pinx-„ter, 't welk men zorgvuldig in een zuiver „vat bewaaren moeſt. " Waar is 't dat men 'er in 't zelfde gewoonte-Boek byvoegt, „dat, by aldien het water 't welk gezegent „was om voor den Doop te dienen, zoda-„nig vermindert waare geworden, dat het „tot aan Paaſchavondt of Pinxter niet ſtrek-„ken kon, men alsdan het zelve met onge-„zegent water vermengen mogt, zoo wan-„neer het ongezegende het minſte deel uit-„maakte.

Het gebruik van Doopvonten wanneer ingevoert.

Het gebruik der Doopvonten * is niet hedendaags, maar ook zoo oudt niet als men meent dat het zy, die geloof aan de gewaande Schriften (d) van Dionys den Areopagiter en de Inſtellingen van St. Clemens geeven. Een plaats van Beda (e) meld van eenige Engelſen die in den Rhyn gedoopt wierden, en de zelfde Schryver, die in den aanvang van de zevende eeuw leefde, zegt ter deezer gelegenheit, dat men in den aanvang der Kerke geene Doopvonten noch Kapellen in deeze Landen bouwen kon. Dit blykt mede by de Roomſche Martelaars-Boeken, dat de Chriſtenen ten tyde van Paus Marcellus Doopvonten in byzondere huizen hadden; en ten tyde van Konſtantyn den Grooten bouwde men de zelve in de Voorſteden, en ook in de Steden, gelyk zulks by Tydgenoot-ſchryvers blykt. Men wil dat in Vrankryk het gebruik der Doopvonten onder de regeering van Clovis den I. een aanvang nam, en dat een Concilie van Lerida eerlang daar na verbood, dat men ze buiten de Kerken had: altoos 't is zeker dat Gregorius de Groote getuigt, dat 'er ten zynen tyde het gebruik reeds van ingevoert was. Wel vermoedelyk is 't dat men ze in de Kerken heeft gebruikt, in den zelven tydt als men den Doop der Chriſtenen in kindſche jaaren invoerde, om het gevaar voor te komen 't welk de zwaare buyten lucht op de nieugeboren kinderen veroorzaaken mogt. Van toen aan geſchiede dit in ieder Kerſpel, alle de Kerſpelprieſters hadden een evenge-

(a) *Catechiſmus* van het Trentynſch Concilie, *ibid.* (b) Zie het Kerkgewoonte Boek van *Alet.* (c) ibid.

* [In de aloude Kerke was een plaats, gemeenlyk als een Kapel gebouwt, en het *Baptiſterium* genoemt; 't zy met het Kerkgebouw vereenigt, of afgeſcheiden en midden op het Kerkhof geplaaſt. Zodanig een Doopkapel was achthoekig gebouwt, waarin men met eenige trappen afgaan moeſt. Deeze Kapellen waren van een ruime uitgeſtrektheit, waarin men ook eenige Autaaren had. In 't midden van zodanig een Doopkapel was een groote ſteene kom of waterbak geplaatſt, waarin het water ſteets door een nabygelegen bronader liep: Naardien nu de Doopeling zich naakt ontkleede en dus in de Doopvont treeden moeſt, was 'er echter een zymuur of afſchutzel gemaakt, waar door de Vrouwelyke van de Mannelyke Sexe afgeſcheiden bleef. Wanneer zich dan de Doopeling ontkleedt had en in 't water begeeven, quam de Diaken en dompelde hem driewerf met het hoofdt onder water. De Roomſchgezinde Schryvers wenden voor, dat zelfs in der Apoſtelen tyde zodanige *Baptiſteria* in gebruik zyn geweeſt; maar hun bewys gaat mank. Insgelyks word mede de Doop, het Doopwater, 't Doopboek en eindelyk ook de Kerke *Baptiſterium* genoemt. *Wedderkamp de Baptiſteriis Veterum. Du Freſne, Hildeb. Rituale Baptismi.*]

(d) Gelyk *Caſalius de Vet. Sac. Chriſt. Ritib.*

(e) Door *Caſalius* bygebragt.

lyk recht om de kinderen als Bedienaren der Kerke te doopen: want men meent dat in den aanvang der Kerke het recht van te doopen niet dan aan den Biſſchop behoorde.

Hoe eertyds den Doop geſchiedde, en wie daar toegewettigd was; nevens eenige toevallen van uitzondering, en waarin die moeſten beſtaan.

De Doop geſchiedde op tweederlei wyze, door Indompeling en door Afwaſſing. Het tegenwoordig gebruik van Doopen beſtaat door Afwaſſing, ſprengende het water op 't hoofdt van den tederen doopeling.

Na de Biſſchop, is de Kerſpelprieſter, de Vikaris, of wel een ander Prieſter gevolmagtigd door den Biſſchop, de Gewettigde Bedienaar van den Doop. Eertyds waren (a) de Monniken t'eenemaal van dit recht buiten geſloten, (b) de Kloofterbroeders en Zuſters waren 't die de Kinderen ten Doop hielden. In een dringenden noodt gedoogde men een Leek om te doopen; men ſtond het mede de Vrouwen toe, en zelfs warenze in een zeker geval voor de mannen bevoorrecht; (c) te weeten, wanneer men een kindt doopen moeſt, 't welk noch niet t'eenemaal buiten 's moeders buik gebooren was; want ten deezen opzichte had dit plaats. Om het kindt dus te doopen, moeſt zich eenig gedeelte van zyn lichaam vertoonen; alsdan doopte men dit gedeelte, 't zy op het hoofdt indien het allereerſt te voorſchyn quam, en alsdan, zegt het Gewoonte Boek, is 't niet noodig den Doop na de volkomen geboorte weder te hervatten: maar indien alleen een voet, handt, of eenig ander gedeelte des lichaams te voorſchyn quam, 't welk door zyne beweeging eenig blyk van leven gaf, zal men dat gedeelte eerlang doopen; onder voorwaarde nochtans, dat men dit kindt t'eenemaal buiten 's moeders lichaam gebooren zynde, wederom doopen zal (d). Het doodt geboren Kindt, zal men, nadat het op deeze wyze gedoopt is, zonder eenige bezwaarenis in de Heilige Aarde begraaven.

Een gedrochtelyk Schepzel, 't welk geen geſtalte noch menſchelyke gedaante heeft, mag niet gedoopt worden; indien men twyffelt of het een menſch zy, doopt men 't onder deeze voorwaarde: *zoo gy een menſch zyt, doope ik u* enz. Indien het Wanſchepzel meer dan een hoofdt en borſt heeft, beſluit men dat het meer dan een perſoon zy, en overzulks doopt men ieder deezer perſoonen in 't byzonder. In 't Gewoonte Boek zal men verſcheiden andere byzonderheden over deeze ſtoffe vinden.

De plicht der Doopheffers aangeweezen.

De Doopheffers en Doopheffſters „ (e) ſtellen 't de Kerk voor die het Kindt aan „JESUS CHRISTUS opoffert om gedoopt „te worden, en om het een nieuwe geboorte „te verleenen, gelyk JESUS CHRISTUS „door den Prieſter geſchieden laat. Zy „doen voor 't Kindt de belydenis des Ge„loofs, zy antwoorden en belooven in zynen „naam dat het zich getrouwelyk wegens de „verplichtingen van zynen Doop quyten „zal.“

De Roomſche Kerk ontfangt geene Peters noch Meters die Ketters, noch Ongelovigen, noch in den Kerkban geſlagenen zyn; noch den geenen die men voor openbaare zondaars kendt, en een ergerlyk leven lyden; noch die niet wel by zinnen zyn; noch den geenen die de eerſte beginzelen van den Godtsdienſt onkundig zyn, byaldien men hen daar voor kent; noch die hunne kindſche jaaren hebben, en onder de veertien jaaren zyn. Zeker is 't dat alle deeze Perſonen niet in ſtaat konnen zyn de meening der Kerke op te volgen.

Hoedanig de Roomſche Kerk een Geeſtelyke verbintenisse tuſſchen den Doopeling en Doopheffers ſtelt, en waarin die beſtaat.

De Kerkgewoonte-Boeken voegen 'er by, dat 'er een Geeſtelyke verbintenis tuſſchen den Doopheffer en Doopdochter, of de Doopheffſter en Doopzoon zynde, zy te ſamen geen huwelyk mogen aangaan, noch zelf de Doopheffer met de Moeder van zyne Doopdochter, of de Doopheffſter met de Vader van haaren Doopzoon. Noch voegen 'er de Gewoonte-Boeken by, dat 'er een verbintenis tuſſchen deeze die doopt is, en die, die gedoopt word, overzulks zoo een Leek eene Dochter in gevalle van noodzaakelykheit doopt, hy deeze Dochter noch haar Moeder niet trouwen mag. Eertyds ſchreef men (f) op de wyze van de *Diptyches* * de naam der geenen die om te doopen voorgeſtelt wierden; wat de Doopheffers aangaat, men gaf hun de naamen (g) die de plicht beteekende waarvan zy zich omtrent den geenen quyten moeſten, die zy ten Doop hielden; zeker is 't dat dit een zeer oudt gebruik in de Kerke was. Men gaf die toen aan de volwaſſenen gelyk aan de Kinderen, eveneens gelyk tegenwoordig het gebruik is, wanneer men een bekeerde Ongelovige doopt.

De

(a) *Caſal. de Vet.* Chriſt. *Ritibus.*
(b) *Rituel d'Alet*, *Piſcara Praxis* Cærem. (c) ibid.
(d) Men voegt 'er alsdan deeze woorden by: *Si non es baptiſatus*, *ego* &c. Indien gy niet gedoopt zyt, doope ik u, enz. (e) Zie het Gewoonte Boek van *Alet.*
(f) *Bona* L. 2. C*h*. 12. *de Reb. Liturg.*
(g) Men noemde hen *Sponſores*, & *Suceptores.*

* Zie wat we hier van reeds hebben gezegt, eerſte deels tweede ſtuk Pag: 329.

De gewoonte van den geenen een naam te geeven die men doopte, is mede zeer oudt: maar men kan niet geen zekerheit zeggen, dat'er eenige verborgenheit in deeze gewoonte is; dat men zich by voorbeeldt inbeelden moet, dat ze op de Geestelyke geboorte in JESUS CHRISTUS is gegrondt. Deeze reden is mogelyk goed ten opzicht van den Doop der Volwassenen: maar wat de Kinderen aangaat, is'er in 't gebruik geen verandering noch by de Grieken (a) noch Romeinen, die hunne Kinderen eenige dagen na de geboorte namen gaven.

Plechtigheden by den Doop gebruikelyk, en waarin die bestaan.

Niet noodig is 't alhier omstandig alles te verhaalen, 't geen de Priester die doopt voor de bediening van den Doop doen moet; als 't geen hy in 't kort voor Godt moet voorstellen, zyne handen wassen, het Koorkleedt aandoen, insgelyks de violette *Stool*, en dus uitgedost met zyne Klerken naar de Kerkdeur gaan, alwaar die geenen die het kindt gebragt hebben, buiten de zelve hem verwachten moeten. De wezentlykheit deezer Plechtigheit is dan aldus: Eerlang vraagt hy den Peter en de Meter, welk een kindt zy de Kerke aanbieden; of zy de eigentlyke Doopheffer en Doophefster zyn; of zy in 't Catholyk en Apostolisch Geloof leven en sterven willen, en welk een naam zy aan 't kindt meenen te geeven. Men verwerpt dan alle Heidensche naamen, als mede die der Goden van 't Heidendom: nochtans zyn die van *Hercules*, *Hannibal*, *Achilles*, *Urania*, *Diana* enz. gemeen genoeg. De naamen van 't Oude Testament zyn veel minder in gebruik. De Protestante Christenen, over een artykel van deeze natuur min schroomachtiger, verwerpen die nooit: zyn waarlyk dan de Heiligen der Joodsche Kerke minder Heiligen dan die der Christen Kerke, waarvan men de naamen verkiezen moet, zonder eenig acht op anderen te slaan? Een Priester bezit het recht de naam van een kindt te veranderen, door een Protestans Bedienaar (b) *Abraham*, *Isaak* of *Jacob* gedoopt. Na de ondervraaging, doet de Priester den Doopheffer en Doophefster een vermaaning over de Godtsdienstigheit die deeze handeling verzellen moet. De vermaaning geëindigt zynde, vervolgt de Priester de *Ceremonie*, en het Kindt by zynen naam noemende, vraagt hy: *wat begeert of eischt gy van de Kerke?* De Doopheffer antwoordt, *het Geloof*; de Priester vraagt verder: *wat is de vrucht van het Geloof?* daar op de Peter weder antwoordt, *het eeuwig leven.* De Priester vervolgt wederom en zegt: *Indien gy naar het eeuwig leven tracht, neem de Geboden Godts in acht; gy zult den Heere uwen Godt lief hebben van ganscher harte* enz. Vervolgens blaast hy driewerf zonder ademhaaling tegen 't kindts aangezicht, te weeten: zonder des kindts aassem te beletten, en zegt daarop: *Vertrek uit dit Kindt onreine Geest, en maak plaats voor den Heiligen Geest.* Na deeze verrichting, maakt hy met den duim van de rechter handt een Kruis op des kindts voorhoofdt, en een ander op zyne borst, zeggende: *Ontfang het teken van 't Kruis voor 't voorhoofdt en in het hart* enz. Alsdan zet hy zyn bonnet af, spreekt een kort gebedt, en leggende de handt op het hoofdt van 't kindt met het zachtelyk aan te raaken, bid hy andermaal voor 't kindt. Na dit tweede gebedt, zegent de Priester het Zout, indien hy 't niet te vooren gezegent heeft; het Zout gezegent zynde, neemt hy'er iet van en legt het in den mondt van 't kindt: zeggende: *Ontfang het Zout van Wysheit*; daarna doet hy een derde gebedt; vervolgens dekt hy zich en bezweert den Vorst der duisternisse, beveelende hem uit den geenen te vaaren die den Doop enz. ontfangen zal; deeze bezweering eindigende, maakt hy een ander teken van 't Kruis op des kindts voorhoofdt, en legt mede de handt op 't hoofdt van 't kindt, 't welk weder door een ander Gebedt gevolgt word.

Na dit vierde Gebedt legt de Priester een slip van zyne *Stool* op het kindt, en trekkende het by een der luier einde, geleid het in de Kerk. De Peter en Meter volgen hem en 't kindt, en zeggen met den Priester, naar de Doopvont gaande, het Apostolische Geloof en Vader-ons op. By de Doopvont gekomen, bezweert de Priester andermaal den Duivel, en neemt na deeze bezweering met den duim van zyne rechter handt eenig speegzel uit zyn mondt. Met dit speegzel wryft hy des kindts ooren en neusgaten, en zegt in 't aanraaken van 't rechter oor een He-

(a) Deeze Plechtigheit geschiedde op den zevenden dag by de Grieken: nochtans gaven de Atheners geen naam dan op den tienden dag na de geboorte, en men onthaalde alsdan zyn verwantschap, gelyk wy nu op den dag van den Doop doen. Ten tyde van den Keizer Antoninus den Wysgeer, benoemde men de Kinderen drie dagen na hunne geboorte: 't welk dus des Keizers begeeren was: maar te vooren namen de Romeinen de *Ceremonie* op den agtsten dag voor de Dochters en negenden voor de Zoonen waar, en deeze dagen wierden by hun *Lustrici Dies* genoemt.

(b) *Benserades* meende zynen naam *Isaak* te verliesen, wanneer de Bisschop hem het Vormzel geeven zoude: maar een inval van gedachten bevryde hem hier van. Toen men hem zynen naam voor een anderen verwisselen wilde, schoot hem te binnen om te vraagen: *Wat wilt gy my Heer Bisschop voor een naam geeven.* De Bisschop hier over lachende, liet hem zynen naam behouden.

Hebreeusch woord, *Hephetah*, dat is, *doet u open.* Eveneens als JESUS CHRISTUS tot den stom-en doof-geboornen sprak. Eindelyk ontzwachtelt men het kindt ten minsten tot aan de schouders, en ondertusschen bereid de Priester de Heilige Oliën enz.

Hoedanig het kindt voor den Doopvont ten Doop gehouden word, en met welk een *Ceremonie* dit gaat verzelt.

De Doopheffer neemt of ontdekt, gelyk gezegt is, het ontbloote kindt, houd het recht voor den Doopvont, * en de Doopheffster (a) vat het by de beenen, zulks het kindt naar 't Westen gekeert zy. Alsdan vraagt de Priester aan 't Kindt of het de Duivel, zyne werken enz. verlochent; waarop de Peter het toepasselyk antwoordt geeft. Eertyds (b) geschiede deeze verlochening buiten de Kerk. De Priester zalft het kindt kruisgewys tusschen de schouders, en legt vervolgens de violette *Stool* af om een witte aan te doen: alsdan worden 'er weder nieuwe vraagen aan 't Kindt over zyn Geloof gedaan, waarop de Doopheffer antwoordt. Het besluit van deeze lange voorbereidzelen is, dat de Priester het Gewyde water voor den Doop neemt, en sproeit het driewerf kruisgewys op des kindts hoofdt, zeggende in 't besprengen, *Ik doope u* enz. Achtgeevende telkens een der persoonen van de Drieëenigheit te noemen als hy dit water sprengt. Na deeze besprenging van 't water, zalft hy kruisgewys met den H: Olie op des kindts kruin van 't hoofdt, (c) en hy legt op het hoofdt eenig wit lywaat, 't welk het witte kleedt verbeeldt, waar van in de H: Schriftuur word gewag gemaakt; vervolgens geeft hy in 's kindts handt, of liever gezegt, in die van den Doopheffer een brandende Waschkaers, waarvan gemakkelyk de beteekenis kan begreepen worden. Dusdanig zyn de *Ceremoniën* van den Doop die de Priester door een vermaaning eindigt: maar hy laat alle deeze Plechtigheden achter, wanneer het kindt in gevaar van te sterven is, onder deeze voorzorge nochtans, van deeze ontbeering echter te vervullen, indien het kindt weder in gezondheit word gestelt; en indien het gevaar van te sterven zoo hoogdringende is, dat 'er geen blyk zy van den Kerspelpriester af te wachten, alsdan doopt de Vroedvrouw het kindt, zodanig als een deezer Afbeeldzels † verbeeldt: en zelfs mag een Vroedvrouw hier in niet nalaatig zyn, zodraa het kindt gebooren is.

Hoe en door wie de Doop der bejaarde Doopelingen moet worden verricht.

De bejaarde Doopelingen moeten, zoo 't wezen kan, door den Bisschop zelf gedoopt worden: maar 't is het welvoegelykste deezen Doop tot den Heiligen Zaturdag of tot 's daags voor Pinxter uit te stellen, 't welk de dagen zyn door 't gebruik van de aloude Kerke tot den Doop bestemt. Deeze die doopt, (d) en die den Doop ontfangen zal, moeten beide nuchteren zyn. Zeer weinig onderscheid is 'er tusschen de Plechtigheden van den Doop der Katechumenen, en die van den Kinderdoop. De Priester maakt verscheiden teekenen van 't Kruis op den Katechumeên die den Doop te ontfangen staat; een voor 't voorhoofdt, en wil beteekenen, dat hy zich met het Kruis van den Zaligmaker belaaden moet; een voor de ooren, op dat hy die voor de Goddelyke Leerstukken opene; een voor de oogen, op dat hy het Goddelyk licht zie; een voor de neusgaten, op dat hy den goeden reuk van Christus ruike; een voor den mondt, op dat hy het woordt des levens verkondige; een voor de borst, opdat hy geloove; en een voor de schouders, op dat hy het Juk des Heilandts draage. Vervolgens bevestigen drie Kruistekenen over den geheelen persoon van den Katechumeên alle de voorgaande.

De Doopheffer en Doopheffster geleiden den Katechumeên naar de Doopvont na dat hy te vooren is ingeleid, bezwooren, ondervraagt, gewreeven met het speegzel aan de ooren en neusgaten, voor hy den Doop ontfangt, en kruisgewys met den Olie der Katechumenen is gezalft. De Katechumeên moet ten minsten een gedeelte van zyne kleederen afleggen, om de aflegging van zonde te beteekenen.

Aanmerkingen over den Doop der

Over dit onderwerp van de Plechtigheit in 't Doopen, voornamentlyk wat den Doop der Katechumenen aanbelangt, dist ons

(a) Dus meld het Gewoonte Boek van *Alet*, alhoewel in de nevenstaande Afbeelding de Meter het in 't midden van 't lichaam houd.
(b) De valsche St. Dionys den Areopagiter door *Casalius* aangehaalt.
(c) *Piscara Praxis Cærem.*
(d) *Idem ibid.*

* Zie het hier nevensgevoegde Afbeeldzel, waar van het bovendeel, *de* DOOP *door den* PRIESTER BEDIENT, verbeeldt; en 't onderdeel, hoedanig door *een* VROEDVROUW *de* DOOP WORD VERRICHT.

† Zie het onderdeel van de nevenstaande Afbeelding.

Le BAPTÊME ADMINISTRÉ *par un* PRÊTRE.

B. Picart sculp. dir. 1722.

Le BAPTÊME ADMINISTRÉ *par la* SAGE-FEMME.

Katechumeenen bygebragt en waarin die beſtaan.

ons Miſſon (a) deeze Aanmerkingen op. „De Plechtigheit van den Doop der bekeer-„de Jooden en andere Ongelovigen, word te „Rome in de Kerke van St. Jan van Late-„ranen geviert; alwaar men zegt dat Kon-„ſtantyn de Groote gedoopt wierd. Wy „hebben 'er zes Turken den Doop zien ont-„fangen. Zy waren met witte damaſte klee-„deren bekleedt, en hadden een mantel om, „met een kamerdoekſche bef of kraag aan, en „een zilver kruis aan den hals hangen. Een „Kardinaal met de Kanoniken van St. Jan „van Lateranen gekomen zynde, verrichte „men 't allereerſt de plechtigheit om het „water te zegenen. Vervolgens wierden „de Nieubekeerden door hunne Peters voor-„geſtelt, die alle beurtsgewyze naderden, „verklaarende dat zy verzochten gedoopt te „mogen worden. Zy bogen zich over den „Doopfont, en de Kardinaal doopte hen „en gaf hun ieder een naam, onder het be-„gieten met het gezegent water in een groo-„te zilvere lepel geſchept; daar na nam ie-„der een brandende Waſchkaers, en zy „ontfingen het Vormzel in de zelfde Kapel, „waarna zy de Mis in St. Jan van Lateranen „gingen hooren.

Verſcheiden Plechtigheden by het doopen gebruikt, en van welk een aart, die zyn.

De Plechtigheden van den Doop zyn op veele aloude gebruikelykheden gegrondt, waarvan eenige zelfs zedert de Apoſtoliſche tyden in gebruik waren. Een deezer laatſten is de belydenis van 't Geloof voor den Doop. Men vind 'er het voorbeeldt van in de Boeken des Nieuwen Teſtaments. Deeze van met ſpeegzel de neusgaaten en ooren aan te raaken, is wel van minder oudheit; nochtans vind men 'er bewys van in de Boeken van St. Ambroſius. De Bezweering is gegrondt op de Schriftuurplaatſen, alwaar den Zaligmaker tot zyne Diſcipelen zegt, dat ze de Demons in zynen naame uitdryven zullen; dit was ten tyde van St. Jan Chryſoſtomus in gebruik. De brandende Waſchkaers die men den Katechumenen in handen gaf, is waarſchynlyk niet zoo oudt: maar met het Kruisteken is 't zodanig niet gelegen; en wat de zalving in den Doop aangaat, indien men niets anders aanhaalde, dan de Inſtellingen van den valſchen St. Clemens en de verdachte Schriften aan St. Dionys den Areopagiter toegeëigent, zoude hunne oudtheit zeer verdacht zyn. De Gewoonte van door afwaſſing te doopen is niet van de Kerke der eerſte eeuwe: men wiſt toen niet dan van indompeling, en zelfs meent men dat die tot den tydt van St. Gregorius noch geſchiedde. Het witte kleedt aan de Katechumenen gegeeven, is van een veel ouder tydt dan van deezen Paus. De Katechumenen droegen dit kleedt de zeven volgende dagen van hunnen Doop, en leiden 't den achtſten dag weder af. Deeze zeven dagen beteekenden, zoo men meent, de zeven gaven die den H. Geeſt in den Doop mededeelde.

XXVI. HOOFDTSTUK.

Van het tweede SAKRAMENT *van 't* VORMZEL, *hoedanig dit behandelt word.*

Het Sakrament van 't Vormzel, door wie dit word bedient;

Men meent de oorſprong van 't Sakrament des Vormzels in 't achtſte Hoofdtſtuk van de Handelingen der Apoſtelen te vinden. Het Vormzel behoort niet dan alleen aan den Biſſchop: Dit moet op den dag voor Pinxter geſchieden, naardien toen de H. Geeſt op de Apoſtelen nederdaalde. Men vormt de Kinderen in den ouderdom van zeven Jaaren, eenige wel voor en anderen na dien tydt: echter word de zaak de toezicht van den Biſſchop overgelaaten. Deeze die men vormt, heeft, gelyk in den Doop, een Peter en Meter. Wy zullen van de Plechtgewaaden en noodige voorbereidzelen tot het Vormzel alhier geen gewag maaken; maar die, wanneer wy tot de Plech-

(a) In zyne *Voiage d'Italie*. To. 2. 1702. gedrukt. Wy zullen hier de byzonderheden verhaalen, die in den Doop aanmerkelyk zyn, zodanig men die te Venetië in gebruik heeft. Wanneer een Vader zyn kindt wil laaten doopen, verzoekt hy daar toe Doopheffers; de armſte neemen 'er ten minſten drie, de Ryken en Edellieden hebben 'er ten weinigſten twintig, en eenigen ſomtyds hondert en meer. Al deeze Gevaders gaan mede naar de Kerk, en onder dit groot getal verkieſt 'er de Vader een uit, die de naam aan 't kindt geeft, en alleen het geeſtelyk verbondt behandelt. Na de volbragte *Ceremonie* geeft men geen gaſtmaal, gelyk op veele andere plaatſen; maar men zend gemeenlyk vier Suikerbrooden aan ieder Gevader. Alle de Gevaders plaatſen zich in een halven ſirkel van de Kerkdeur af tot aan de Doopvont, en by eenige tendoophoudingen van Kooplieden kinderen, geeft men het Kindt elkander van handt tot handt over. Het kindt is dan als een pop, in zyde luieren met kanten verſiert, gebaakert. Ook is het gebruik, hoe men het kindt naar de Kerk draagt en wederom t'huis breugt, iets zonderlings: Een Man is 't die het op een floers kuſſen draagt, zindelyk gebaakert; maar zonder dekkleedt, het hoofdt bloodt zynde en de ſchouders ongedekt. (b) *Piſcara* Praxis Cærem.

Plechtigheit zelf gekomen zyn, verhandelen.

Den geenen die het Vormzel ontfangen zal, (a) moet nuchteren zyn, en by gevolg dit Sakrament 's morgens deelachtig worden, nademaal de H. Geest 's morgens op de Apostelen nedergedaalt is.

Voor dat de Bisschop het Vormzel verricht, doet hy zyn gebedt, wast zyne handen, en trekt de witte Plecht-gewaaden aan; waarna hy zich begeeft by den geenen dien hy vormen zal, die gelyk in den Doop, zich in orde schikken, de knechtjes ter rechter en de meisjes ter linker zyde. Hy doet dan een gebedt, daarna gaat hy zitten, en die geenen die moeten gevormt worden, knielen voor hem, zodanig als in de tweede Afbeelding * word vertoont. Indien 'er veel zyn die het Sakrament van 't Vormzel ontfangen zullen, staat de Bisschop, en die voorgestelt worden, onthouden zich op de trappen van 't *Presbiterium.* De Peters moeten hen onder den (b) arm neemen, en vooral de Kinderen; want (c) wat de Bejaarden aangaat, hunne Peters naderen alleen maar om hen te ondersteunen. De Bisschop vraagt naar hunnen naam, die hy opteekenen laat, waarna hy de duim van de rechter handt in den H. Olie doopt en maakt met deezen Olie een kruisteken voor 't voorhooft, geevende teffens aan den Gevormden een zachte slag, en zegt: *de Vrede zy met u.* Onmiddelyk hier na bind hy het voorhoofdt van den Gevormden met een linnen bandt ter breete van omtrent twee duimen. Als dan zegt de Bisschop: (d) *Ik vorme u door den Heilzaamen H. Olie in den naame des Vaders*, enz. Deeze Plechtigheit eindigt dan door een Zegening, die de Bisschop over den Gevormden geeft, en maakende over hun het teken van 't Kruis. Alle deeze Ceremoniën die wy hier beschreeven hebben, vind den Leezer in beide deeze voorgaande Afbeeldzels volkomen uitgebeeldt.

En met welk een plechtigheit de bediening van dit Sakrament gaat verzelt.

De gemelde slag die de Bisschop op de wang van den geenen geeft, die het Vormzel ontfangt, (e) geeft hem te kennen, dat de volmaaktheit van den Christen bestaat om voor Jesus Crhistus te lyden. Men zou veeleer mogen zeggen, dat deeze slag het merkteken van de Geestelyke ontslaging is: want de aloude Romeinen, aan wien men ongetwyffelt deeze Gewoonte verschuldigt zy, gaven hunne Slaven zodanig een slag wanneer zy die ontsloegen; mogelyk om te toonen dat ze ten dien opzichte voor 't laatst het recht huns Meesterschaps gebruikten. De H. Olie word voor 't voorhoofdt gebezigt, (f) naardien het Voorhoofdt de Zetel van de koenheit, vreeze en schaamte, enz. is. Wat de Verklaringen van deeze natuur aangaat, die schynen 't best op den Preekstoel te voegen; maar wie ziet niet de heilzaame Aanmerkingen die ze voortbrengen? Laat ons deeze ontwinden: de H. Zalfolie voor 't Voorhoofdt gebruikt, leert ons, dat men met kloekmoedigheit het Kruis des Heeren verdeedigen moet, zich wachten van het te beleedigen, gedurig sidderen in bekommering van zynen plicht niet te voldoen, zich het Kruis van Jesus Christus niet te schaamen, of indien men schaamroodt worde, dat het over zyne zonden zy en de ongebondenheden des menschelyken Geslachts. Het ondersteunen van den Peter beteekent, dat die geenen die het Vormzel noch niet ontfangen hebben, noch zwak in 't Christendom zyn.

Eenige aanmerkingen hier over bygebragt.

XXVII. HOOFDTSTUK.

Van het derde Sakrament *van de* Eucharistie *of het* Heilige Avondtmaal.

Eertydts deelde men den Katechumenen, die den Doop ontfangen hadden, het Avondtmaal uit, en dit was met de orde der Sakramenten overeenkomende: want de Doop verbeeldde de Wedergeboorte, het Vormzel de kracht, of om beter te zeggen, de Geeste-

(a) *Piscara Praxis Cærem.* (b) Zie het Gewoonte Boek van *Alet. Piscara* &c.
(c) *Piscara Praxis. &c. Pontif. Rom.*
(d) *Confirmo te Chrismate Salutis* &c. *Pontificale.*
(e) Gewoonte Boek van *Alet.* (f) Idem ibid.

* Het hier nevengevoegde Afbeeldtzels verbeeldt in 't bovendeel, *de* Plechtigheit *van 't* Vormzel; en in 't onderdeel, hoe men *dit* Vormzel *op een andere wyze verricht.*

CEREMONIE de la CONFIRMATION.

B. Picart sculp. dir. 1723.

Autre Maniere de CONFIRMER.

Geestelyke klockmoedigheit der Christenen, en het H. Avondtmaal hun Geestelyk voedzel. Wy zullen ons alhier niet inlaaten de natuur van dit Sakrament te verklaaren, noch eenigermaaten de geschillen hier over voor te draagen; maar wy zullen 'er echter een eenvoudige beschryving van doen. De Priester alleen is 't die de *Eucharistie* heiligen kan, want de andere Bedienaars der Kerke mogen niet (a) dan de stoffe van 't Sakrament beryden: Ook heeft hy het voorrecht (b) onder beide de gedaanten te *Communiceeren*; daar het Volk niet dan onder een gedaante de *Communie* ontfangt, en deeze gewoonte, zoo eenige meenen, is ingevoert, om de toevallen voor te komen, die de Majesteit van 't Sakrament zoude konnen verontwaerdigen, waar van een deezer toevallen was (c), dat de groote baarden en kneevels mogten door des Zaligmakers Bloedt in den Kelk bevochtigt worden, en dus den waaren Gelovigen iets afkeerigers veroorzaaken mogt dan een enkele tegenheit. Een (d) Protestansch Schryver bepaalt de tydt van de te ruchhouding van een der gedaanten in 't midden der dertiende eeuw: „maar," voegt hy 'er by, het De„kreet wierd niet zonder tegenstribbeling „aangenomen; overzulks veele Kerken by„de de Gedaanten noch lang daarna als „noodzakelyk behielden. Echter genoeg„de men den Volke, met de gewoonte in „te voeren, van hun den wyn te geeven om „den mondt te spoelen. --- Deeze onthou„ding nam waarlyk geen stant, dan door „een Dekreet van het Constantsche Conci„lië in den Jaare 1414. gehouden." Immers toen was 't dat dit door deeze Wet kracht kreeg. Wy moeten in 't voorbygaan zeggen, dat het scheen dat de Kerk de teekenen van een Sakrament veranderen en verminderen mogt, zonder nochtans het Geloof te krenken, en zonder het wezen van 't Sakrament te benadeelen. Indien het altoos vereischte de letter te volgen, de Sakramenten zouden niet veel by eenige zaaken verschillen of men zoude zich afgeweeken bevinden van 't geen in 't Euangeli geschreeven is.

Hoe het Sakrament van de *Eucharistie* door den Priester mag bedient worden.

Hoe en waarom dit Sakrament onder een enkele gedaante den Leeken word medegedeelt, en wanneer dit is ingevoert.

Men moet ten minsten op Kersdag, Paasche, Pinxter en den Epiphanie dag of die van de roeping der Heidenen, ter *Communie* gaan; maar de oprechte Gelovigen mogen 'er den Sakraments dag, den Feestdag van Allerheiligen, die van Mariâs Hemelvaart, den dag van hun Bescherm-Heilig en die van hunnen Doop byvoegen. Men moet nuchteren ter *Communie* gaan; en zich alsdan gelyk een zedig Christen kleeden: de Godtvruchtelingen van een waereIds gedrag, en die begeerig zyn dat hen de genaade en de vermaakelykheit in hunne Godtvruchtige handeling verzellen, weeten een aangenaamen zwier en gelaat aan de zedigheit te geeven, 't geen de *Communie* vereischt. Het eerste deezer twee volgende Afbeeldzels (e) die men ter andere zyde beschouwt, voldoet in alles 't geen men over zodanig een onderwerp zoude konnen zeggen.

Wanneer men verplicht is ter *Communie* te gaan, aangewezen.

De Priesters die zich in de *Communie* aanbieden, ontfangen de zelve onmiddelyk na den Diaken en Onder-Diaken, voor alle anderen. Zy moeten een witte *Stool* over 't Koorkleedt aan hebben. De Bedienaars die het Autaar bedienen, genieten de *Communie* met de kleederen hunner Orde; de Akolyten en andere Klerken ontfangen ze in hun Koorgewaadt. Vervolgens begeeft zich den Dienstdoenden Priester naar de Baluster om den Leeken de *Communie* uit te deelen, en begint by den eersten van de Epistel-zyde, maakende met de Hostie het teken van 't Kruis voor ieder Persoon, die de *Communie* ontfangen zal. De Priester trekt zyne handt niet eerder te rug, dan nadat de Hostie t'eenemaal in den mondt van den *Communikant* is. Wy zullen hier van de gebeden, noch van veele andere dingen geen gewag maaken, die men in de Kerkgewoonte Boeken naslaan kan; en byaldien de Lezer een noch levendiger Denkbeeldt van de *Communie* begeert te hebben, heeft hy maar zyn oog over dit vertoonende Af-

Hoedanig de Priesters en Autaarbedienden de *Communie* ontfangen, en die vervolgens den Leeken bedienen.

(a) Zie het Gewoonte Boek van *Alet*.

(b) Deeze Oeffening werd door een Dekreet van 't Concilie van Constans bekrachtigdt; zie hoedanig de Heer Lenfant dit in de Historie van 't Concilie verhaalt: *Alhoewel het Sakrament van 't H. Avondtmaal in de eerste Kerke door de Gelovigen onder beide de gedaanten ontfangen wierd, echter, om eenige ongelegenheden voor te komen, heeft men allenks en om krachtige redenen ingevoert, dat het door de Priesters als Bedienaars onder beide de gedaanten zoude genuttigt worden, en onder de enkele gedaante van 't broodt door de Leeken.* De Histori-Schryver verhaalt twee deezer ongelegenheden; welker eene is, dat het bloedt niet geplengt worde, noch gestort; de andere, het gevaar van Ongelovigheit, naardien men zou konnen gelooven dat JESUS CHRISTUS niet ganschelyk onder de gedaante van 't broodt zy, gelyk hy is. Eindelyk zal een mirakel, waar van Alexander van Halés borge voor is, in deeze laatste dagen de noodzaakelykheit van de *Communie* onder een enkele gedaante bevestigen.

(c) Zie *Hist. du Concile de Constance de M. Lenfant*. Pag. 500. 1704. gedrukt.

(d) *Historie des Ceremonies & des Superstitions* &c.

(e) Beide deeze Afbeeldzels zyn te Parys geteekent.

Afbeeldzel † te laaten gaan.

Eenige toevalligheden onder de *Communie* voorvallende, hoe zich hier in te gedragen.

Indien een Hostie in 't geeven van de *Communie*, of een gedeelte van dien ter aarde viel, moet men 't met allen eerbied weder op neemen, (a) de plaats alwaar die gevallen is dekken, bezorgt zynde, dat men dit gedeelte van de Hostie niet met voeten treede, de vloer vervolgens schuuren of wryven, (b) het schuurzel in het *Sacrarium* brengen, en de plaats wel wassen: doch gebeurde het, dat dit op het tafelkleedt of op den sluier, enz. viel, moet men dit mede wassen en het water in 't *Sacrarium* werpen; (c) of indien men 't op het kleedt van den *Communikant* vernam, dat men de plaats merke en zuivere. Byaldien men inde *Ciborie* eenige kleine wurmtjes in de Sakramenteele stoffe vond, of indien men volgens de meening der Italiaansche Mystagogen, die wy hier aanhaalen, eenige beschimmelde Hostiekruimelen vond, of eenige andere onzuiverheit, moet men alles verbranden, en de asche in de wasbak werpen.

Hoe men de Kloosterzusteren de *Communie* bedient.

Men (d) deelt de *Communie* de Kloosterzusteren in de Spreekplaats uit: ten dien einde moet men een zyde sluier, een schoon servet, en een Altaar-doek gereedt hebben, om 'er de *Ciborie* op te zetten. Ter rechter en linker zyde moeten brandende Waschkaerssen staan, en op de vloer een tapyt leggen. De Priester met de *Stool* enz. aangedaan, draagt het H. Sakrament naar deeze Godtvruchtelingen, voorgegaan van de Akolyten met de Waschkaers in de handt: vervolgens bidt hy het Sakrament aan, de Godtsdienstelyke Zusters doen de Belydenis, werpen zich op de kniën enz. gelyk naar gewoonte; hy neemt dan zoo veel Hostiën als 'er Geestelyke Zusters zyn om de *Communie* te ontfangen, en geeft haar eindelyk den Zegen.

Indien by ongeval een Hostie of gedeelte van een Hostie in de Spreekplaats viel, zal een Kloosterzuster de zelve op het Kelkdekzel opneemen, of op een stuk schoon papier leggen, en die weder op deeze wyze door de tralie den Dienstdoenden Priester weder overgeeven. Men zal mede op de plaats wel achtgeeven, dat 'er niet met voeten op word getreeden; en na de *Communie* zullen deeze Geestelyke Zusters die zorgvuldig zuiveren en schoonmaaken en het schuurzel in de waterbak werpen.

Welke Plechtigheden na de genootene *Communie* worden waargenomen, en waar in die bestaan.

Nadat dan de Gelovigen de *Communie* van des Priesters handt ontfangen hebben, vertrekken zy: maar in 't weggaan, gaan zy voorby de tafels nevens elkander staande, in dier voegen als in 't Afbeeldzel, 't welk de *Communie* verbeeldt, is te zien. Op deeze tafels zyn eenige zilvere schotels met veelerlei Reliquiën die de Priesters den Gelovigen te kussen geeven; en na dat zy deeze Heilige Overblyzels gekust hebben, legt men in de schotel een stuk geldt naar ieders goedvinden.

Deeze Plechtigheit noodzaakt ons van de Offerande en van 't Gezegent Brood te spreeken. Reeds hebben we iet van 't eerste gemeldt (e), en 't geen we hier bybrengen zullen, is uit het Kerkgewoonte-Boek van *Alet* getrokken, en door kenners voor echt gekeurt. „De Offerhande is ingestelt om „te betuigen dat men in Gemeenschap van „JESUS CHRISTUS lichaam en de „Kerke is. - - - Hier om is 't dat men den „geenen de Vrede te kussen geeft die tot „de Offerhande komen. - - Maar vervol„gens is het Broodt, 't welk men te voo„ren ten teken van deeze Gemeenschap of„ferde, in Geldt verandert. " Het Gewoonte-Boek geeft drie redenen van deeze verandering, waar van de voornaamste is, dat dit geldt tot onderstandt van den Priester dient.

Het word den Christenen aanbevolen in de Mis iets aan Godt aan te bieden: „Der„halven moet men den Volke aanmaanen „de Offerhande by te woonen, als zynde „een Plechtigheit van een Apostolische „Overlevering - - Nochtans sluit de Kerk „de Katechumenen uit, en die onder de „tuchtroede zyn, insgelyks die in den Ban „geslagenen, en onder 't verbodt der Kerke „leeven.

Hoe na deezen Dienst de Offering geschied.

„Men offert na het Euangeli en het Ge„loofs-Artykel der Apostelen, terwyl men „het Offerdeel der Misse zingt. - - - ten „dien einde treedt de Dienstdoende Priester „de Autaartrappen af - - - van den Dia„ken en Onder-Diaken verzelt: gezament„lyk komen ze tot aan de deurgang van de „balustre, alwaar de Diaken ter rechter zy„de van den Priester zynde, hem het „Werktuig van Vrede geeft, of anders een „Kruis

(a) *Piscara Praxis Cærem.* (b) Idem & *Rituel d'Alet.*
(c) *Piscara Praxis Cærem.* (d) Idem ibid.
(e) Zie Eerste Deel Pag. 277. en volgende.

† Zie het nevensgevoegde Afbeeldzel, waar van het bovendeel *de* COMMUNIE verbeeldt; en 't onderdeel, *het* LAATSTE KERKRECHT *van een* ZIEKE *of de* COMMUNIE *van een* STERVENDE.

N.° 45.

La COMMUNION.

B. Picart sculp. dir. 1722.

Le VIATIQUE.

„Kruis volgens 't geen 'er in gebruik is. Een ieder komt dan volgens zyn Staat; het Volk geeft den Voornaamsten den Voorrang; en om de onorde voor te komen, is den aankomst van de zyde van 't Euangeli: nadat men het Autaar en de *Celebrant* of Dienstdoende Priester gegroet heeft, kust men den Vrede, en vervolgens legt men het Offergeldt in de Schotel, waar na men weder naar de zyde van 't Epistel keert.

XXVIII. HOOFDSTUK.

Van 't GEZEEGENDT BROODT; *en 't* LAATSTE OLYZEL *of de* COMMUNIE *der* ZIELTOGENDE.

Aanmerking over het gezeegendt Broodt, en van welk een gebruik het eertyds was.

„De Kerk, zegt het gemelde Gewoonte-„Boek, heeft van alle tyden het Broodt „gezeegent, gelyk zy alle dingen tot on-„derhoud en ander gebruik van den menſche „zeegent, en men mag zeggen dat deeze „gewoonte van een Apostolische Overleve-„ring is. " Waar is 't dat 'er op eenige plaatsen van 't Nieuwe Testament van 't *Avondtmaal en breeking van 't Broodt* gesproken word: „maar, het blykt niet, voegt 'er „het Gewoonte-Boek by, dat het Gezee-„gendt Broodt, gelyk het nu in de Kerke „gebezigt word, om den Gelovigen mede „te deelen, zoo oudt zy, noch dat 'er de „Oudvaders gewag van maaken. Het woordt „*Eulogie*, * waarvan zy zich dienen, be-„teekent in 't byzonder geen Gezeegent „Broodt: maar allerlei geschenken die de „Gelovigen deeden om liefde en vriendschap „te betuigen, 't zy dat de Geschenken ge-„zeegent of niet gezeegent waren --- " De Kardinaal Bona zegt (a) dat de *Eulogie* een soort van *Communie* was: Eertyds waarlyk deelde de Priester na de Mis het overschot van 't Gewyde Broodt den geenen uit, die niet ten Avondtmaal hadden geweest, of die 'er te komen zulks hadden verzuimt. Nochtans stond men deeze *Eulogiën* niet dan den geenen toe, die recht tot de *Communie* hadden: maar men weigerde die den Katechumenen en Onboetvaerdigen. Deeze *Eulogiën* van 't overbleeven Gewyde Broodt, moesten zelfs in de Kerk genuttigdt worden. Noch meent de voornoemde Kardinaal dat de gewoone *Communie* van de eerste eeuwen der Kerke, reden tot haare Instelling gaf, echter de gewoonte ongevoelig ingeslopen is, van die den geenen mede te deelen die de gemeenschap genooten hadden, en dit was den Oorsprong van 't *Gezeegent Broodt*, 't welk men om die reden de Plaatshouder (b) van de *Communie* heeft genoemt. Eindelyk gelooft de Kardinaal Bona noch, dat deeze *Eulogiën* den Vaderen der tweede eeuwe onbekent waren. De Bisschop van *Alet* zegt in zyn Gewoonte-Boek, dat de eerste Kerke somtyds de *Eucharistie*, *Eulogie* heeft genoemt, en dat dit woordt dus in een Kerkwet van 't Concilie van Laodicea, weinig tydt voor het Niceesche gehouden, moet genomen worden. Dit Kerkbesluit verbiedt de *Geheiligde dingen* te verzenden, te weeten, zoo deezen Bisschop meent, de *Eucharistie*, als ook die der *Eulogiën* naar andere Kerspelkerken.

Het Gezeegent Broodt volgens den Geest der Kerke gegeeten, te weeten, in den Geest van vereeniging en liefde (c) „wist „de vergeeflyke zonde uit door de Heil-„zaame beweegingen dien het in den gee-„nen verwekt, die 'er van eeten: zelfs kan „het door de kracht van de Gebeden der „Kerke, de Duivel verdryven en de Lichaams „quaalen geneezen. "

Hoedanig een plechtigheit by 't zegenen van 't broodt in gebruik is.

De Kerspelpriester oeffent de Plechtigheit van dit Broodt te zeegenen op alle Zondagen van 't jaar en op groote Feestdagen. De aanzienelykste van de Kerspelwyk, en die hoofden des Huisgezins zyn, of zelfs de Juffers van de Wyk, bieden dit Broodt beurtsgewyze aan, en noemen 't het *Gezegent Broodt overgeeven*. Dit Broodt, is met Waschkaerssen bestoken, en word met veel plechtelykheit aangeboden, gelyk men in 't Afbeeldzel (d) onder de Plechtigheit van den Aschdag ziet. Nadat de *Ceremonie* van de aanbieding van 't Broodt is verricht, houd de Kerspelpriester het Kelkdekzel de persoon die deeze aanbieding doet, voor, en die leevert dan de Offer-

* [*Eulogie* afkomstig van εὐλογία, *zegening*, noemde de aloude Kerke de gezegende Hostiën, en voornamentlyk deezen die men den afwezige Christenen en Bisschoppen zond, om hun daar door te kennen te geeven, dat men met hun begeerde in Geloofs gemeenschap te leeven. *Broucrus ad Venantium Fortun. Carm.* 11. 9. *Du Fresne. Bollandus* &c.]

(a) *Rerum Liturg*. L. II. Cap. XIX. § VII.

(b) Zie 't Gewoonte Boek van *Alet*. (c) Idem ibid.

(d) Zie het Onderdeel van de Afbeelding Pag 14. van dit Deel; verbeeldende deeze Plechtigheit gelyk die te Parys in gebruik is.

Offerhande. Het voornaamste hoedanig men dit Broodt aanbiedt, bestaat, wat de wying aangaat, hier in; nadat (a) de Priester het Offerdeel van de Mis heeft afgehandelt,neemt een Klerk het Broodt aan uit de handen van deezen die het aanbiedt, en geeft het den Onder-Diaken, indien 'er een is, om het door den Priester te laaten zegenen, die staande en ongedekt een Gebedt voor 't Autaar doet, maakende het teken van 't Kruis over het Broodt, 't welk hy vervolgens met Wywater besproeit. Daarna snyt een Akolyt dit Broodt in verscheiden gelykdeelige stukken, en deelt die den bewoonders van de Kerspelwyk om. Deeze uitdeeling word na de *Communie* gedaan. Ongeoorloft is 't het Gezeegent Broodt te verkoopen, derhalven word 'er niet meer van gezeegent dan tot de uitdeeling noodig zy, en wat 'er van overblyft, word den armen gegeeven.

Hoe het Sakrament van 't laatste Olyzel of Kerkrecht den kranken word mede-gedeelt,

Wat het Sakrament van 't laatste Olyzel nevens de *Communie* aangaat, word niet dan den kranken die in gevaar van te sterven zyn, uitgedeelt. Deeze *Communie* moet den zieke nuchteren ontfangen, byaldien zulks zonder ongelegenheit geschieden kan: maar zoo hy niet in staat is die te nuttigen, moet men ze hem niet toereiken. Indien echter de zieke de Hostie niet geheel door slikken kan, mag men 'er hem een gedeelte van geeven en vervolgens de *Absolutie* verleenen: maar men moet de Hostie niet in eenig vocht doopen, onder voorwendzel van de zelve den zieke te gemakkelyker te doen genieten.

en hoe de Priester hier mede omzichtig moet te werk gaan.

Indien de Zieke de Hostie weder uitbraakt, en dat de gedaante noch geheel schynt te zyn, moet men die van de andere Stoffe afscheiden, in eenig welvoegelyk vaatwerk leggen, en na de Kerk brengen, om die in een heilige of bequaame plaats weg te sluiten, (b) *tot dat de Stoffe bedorven en verandert zy, waarna men ze in 't Sacrarium* (c) *werpt, en indien men de Stoffe niet wel onderscheiden kan, moet men 't geen de Zieke uitgebraakt heeft, met vlaswerk of iet anders opneemen, die verbranden en de assche in 't gemelde Sacrarium brengen.* De Kerspelpriester moet voor eenig toeval wegens de waerdigheit van 't H: Sakrament beducht zyn, of beletten dat men den geenen de laatste *Communie* niet toereike, die een geduurige kuch hebben, of die de Hostie niet doorzwelgen noch verteeren konnen.

Plechtigheden dies aangaande waar te neemen.

Wanneer dit laatste Kerkrecht naar eenige plaats moet gebragt worden, dient men zorge te draagen, dat de Kamer van den zieke die het ontfangen zal wel gezuivert zy, en alle de plaatsen van 't Huis waardoor men met het Sakrament passeeren moet. Men moet zelfs deeze plaatsen met welriekende bloemen en kruiden bestrooyen. Het H: Sakrament moet op een wel gedekte tafel geplaatst worden, alwaar men mede twee Kandelaars met ontsteeken Waschkaerssen zet, insgelyks een glas, eenig vaatwerk met water of wyn om des Priesters vingeren te zuiveren; en eenig schoon lywaat om voor den Zieke te leggen. Indien het Sakrament opentlyk gedraagen word, gelyk gemeenlyk in de Roomsch Catholyke Landen geschied, laat de Kerspelpriester met het klokje schellen, om de bewoonders van de Kerspelbuurt daar door te doen weeten, dat zy het H: Sakrament met waschkaerssen en toortsen verzellen; dat zy het Verhemelzel draagen, of dat ze andere uitwendige teekenen van hunne achting en Godtvruchtigheit bewyzen. Wanneer de Gelovigen vergadert zyn, wast de Priester zyne handen, gelyk de gemeene gewoonte voor de Bediening der geheimenissen is, en in de Plechtigheden wanneer hy zegenen en inwyen moet. Hy trekt zyn Koorkleedt aan, verziet zich van de *Stool* en 't *Pluviaal*, gaat verzelt of van andere Priesteren of eenige Klerken gevolgt, naar 't Autaar, knielt en bidt, en vervolgens weder opstaande, neemt hy een witte Sluier die hy om den hals slaat, spreid de Altaardoek over 't Autaar, opent het Tabernakel, knielt andermaal en neigt om de *Ciborie* op te neemen, die hy op den Altaardoek zet, doet een derde neiging om die te ontdekken, en wanneer hy de gesteltheit der Hostiën heeft bezien, dekt hy de *Ciborie* met zyn klein overdekzel en vat die met beide de overdekte handen door de slippen van de witte Sluier die hy om den hals heeft. Vervolgens plaatst hy zich onder het Verhemelzel: een Klerk de ontsteeken lantaern draagende, gaat vooruit; twee andere Klerken, waar van de eene met het Wywater, de Autaardoeken, en Handtdoeken belaaden is, terwyl de andere het Kerkgewoonte-Boek draagt, en de Schel heeft (d), volgen hier op. Daarna

(a) Zie 't Gewoonte Boek van *Alet*. (b) Idem ibid.

(c) Het *Sacrarium*, waarvan reeds meer gesproken is, is een soort van ondiepe put, wier opening eng is, en gesloten word, opdat 'er niets onheiligs in geworpen worde. Men werpt in deeze put de Stoffe van 't Sakrament door eenig toeval bedorven, de assche van 't Vlaswerk die in de Gewyde Zalving gedient heeft, de verouderde Oly, het oude Wywater van Paasche en Zondagen, het Water waarin de Bisschop of Priester de handen heeft gewassen enz.

(d) Men meent dat Gregorius de IX. het gebruik van de Schel ingevoert heeft.

La CONFESSION.

B. Picart sculp. dir. 1724.

EXTREME ONCTION.

na komen de Toortsdragers, waarop de Priester onder het Verhemelzel volgt, draagende het H: Sakrament voor de borst. Indien de Geestelykheit dit Sakrament naar een afgelegen plaats brengen moet, legt men de Hostie in een kleine zilvere bus, die men in een Stoffe zak steekt, en deeze zak aan den hals hangt, rustende op des Priesters borst, en zodanig dat het H: Sakrament niet beweegen noch vallen kan.

Hoe de Priester de Communie bedient; De Priester in de Kamer van den Zieke komende, wenscht de Huisgenoten den Vrede, en tot aan de tafel gekomen, spreid men 'er den Altaardoek over om 'er de *Ciborie* op te zetten. Vervolgens aanbidt hy het H: Sakrament, gelyk ook alle, die in de kamer zyn, doen: hy besprengt de Zieke en zelfs de kamer, terwyl de Antiennen gezongen, en eenige Psalmverzen en Gebeden met deeze handeling overeenkomende, worden opgezegt. Na deeze verrichting ontdekt de Priester de *Ciborie*, neemt een Hostie tusschen den duim en voorsten vinger van de rechter handt, houdende die een weinig boven den Kelk, en neemende de *Ciborie* in de linker handt, keert hy zich om, en nadert den Zieke om hem de *Communie* toe te reiken.

en zich verder na het uitgedeelde Sakrament gedraagt. Na de *Communie* zet de Priester de *Ciborie* weder op de tafel, teffens zich neigende: vervolgens wryft hy de vingers aan den rand van den kelk, overzulks met het vatten van de Hostie eenig gedeelte aan de zelve mogte gekleeft hebben, in de kelk valle. Daarna sluit hy de *Ciborie* en dekt die met de kleine Sluier, buigende andermaal zyne kniën; hy wast dan mede de vingers waarmede hy de Hostie gevat heeft, in een bekken met water en wyn, en deeze die by den Zieke zyn, staan hem in deeze Afwassing ten dienst.

Deeze Godtvruchtige handeling door gebeden en vermaaningen volbragt zynde, keert de Priester, indien 'er eenige Hostiën in de *Ciborie* overig zyn, na de gegeeven Zegening over den Zieke, weder naar de Kerk nevens de Gelovigen die hem by den geenen verzelt hebben, die dit laatste Kerkrecht ontfangen heeft. In de Kerk gekomen, verkondigt hy hen de Aflaten door den Paus en den Bisschop verleent, en geeft hun den Zegen, maar, indien 'er geene Hostie in de *Ciborie* overgebleeven is, keert de Priester zonder eenige *Ceremonie* wederom, na de gebeden te hebben gezegt die op de *Communie* van den Zieke volgen. Indien de Zieke zieltoogende is, (a) gaat de Priester alle de gewoone gebeden enz. voorby, en geeft hem alleen het laatste Olyzel, * niet dan twee of drie woorden gebruikende.

De Priester, aan wien men het laatste Kerkrecht geeft, moet zyn Koorkleedt aanhebben, en daar over een witte *Stool* op de borst gekruist.

Reeds hebbenwe het gebruik aangemerkt, 't welk de aloude Gelovigen van de *Eucharistie* maakten, wanneer de doodt naakende was; overzulks zal geene Sekte van 't Christendom de Oudheit van 't *Viatique* of laatste Kerkrecht betwisten konnen.

Met welk een omzichtigheit de Priester de bediening van dit Sakrament den Pestzieke mededeelt. Indien de Priester genoodzaakt is dit Sakrament te bedienen by iemandt van de Pest besmet, plaast hy zich negen of tien treeden van de plaats alwaar de Pestzieke is, en zelfs boven den windt. In deezen afstant zich bevindende, wind hy de Gewyde Hostie in een andere die ongewyt is, en na dit te samen in een bladt papier gewonden te hebben, legt hy 't ter aarde in een bequaamen afstant van de plaats, en dekt dit papier met een steen, om verzeekert te zyn dat 'er de windt geen ongeval aan toebrengen kan. De Priester hier op vertrekkende, komt de Pestzieke, of iemandt die hem dient, de Hostie opneemen, nadat deeze Priester verklaart heeft, welke de Gewyde Hostie is. Vervolgens doet de Priester de Gebeden en *Ceremoniën* die men voor en na de *Communie* van Pestziektens is gewoon.

XXIX. HOOFDT-

(a) Het Afbeeeldzel 't geen men Pag: 68. ingevoegt vind, verbeelt volkomen de gesteltheit van den Zieke die dit Sakrament ontfangt, en van die geen die deeze Godtvruchtigheit bywoonen.

* Zie de nevensgevoegde Afbeelding, waarvan het Onderdeel *de* BEDIENING *van 't* LAATSTE OLYZEL *verbeeldt*, en 't bovendeel *de* BIECHT, in 't volgende Hoofdtstuk beschreeven.

XXIX. HOOFDTSTUK.

Van het vierde SAKRAMENT *van* BOETE, *en de* BIECHT.

Hoe noodig het Sakrament van de Boete de Roomsche Kerk stelt;

Dit vierde Sakrament gelooft de Kerk dat door JESUS CHRISTUS is ingestelt: maar dit word door den geenen betwist, die zich van 't lichaam der Kerke afgescheiden hebben; en om dit geschil te beslechten, behoort tot onze onderneeming niet. Altoos, 't is zeker dat het vermogen aan het Priesterschap verknocht, om de zonden te vergeeven en te behouden, van de straffen den zondaars op te leggen, en de middelen van verzoening tusschen hun en de Goddelykheit te verkiezen, een der voornaamste voorrechten is, die den mensch verwerven kan. De valsche Godtsdiensten hebben niet min de voordeelen van dit vermogen beproeft: waarvan de Griekfche en Romeinsche Afgodery, als-mede die van Mexico en de Oostindiën, genoeg merkwaardige voorbeelden verschaffen.

en hoe het den Bisschoppen en Priesters toekomt de Biecht te hooren en des volks zonden te vergeeven.

De Bisschoppen in hunne Bisdommen, en de Kerspelpriesters in hunne Kerspelwyken, hebben het vermogen den Zondaars de zonden te vergeeven; en wat de andere Priesters aangaat, zy moeten uitdrukkelyk door den Bisschop gelast zyn om de Biecht te hooren. Insgelyks is 't met de Geestelyken. Nochtans zyn 'er gevallen die ter besluitneeming van den Paus, Bisschoppen en hunne Biechtvaders staan. In de Kerkgewoonte Boeken vind men veel andere aanmerkingen over deeze Stoffe en over de noodige hoedanigheit in de Biechtvaders vereischt: maar dit alles behoort niet tot ons bestek.

Waarin de boetoeffening bestaat.

Het Vaste, 't Gebedt, de Aalmoezen, de derving der Vermaakelykheden en Geneugten, nevens de dingen die wy het liefst bezitten, zyn de algemeene Voorwaarden van de Boete. Hier in bestaan deeze byzonderheden: als een zeker getal *Ave Mariâs*, *Paternosters* en *Credôs* op te zeggen; een zeker getal kniebuigingen te doen; verscheiden maale het H: Sakrament te gaan begroeten, zich een zeker getal van geesselslagen te geeven; op 't bloote lichaam een paerdshairen Gordel te draagen enz. Dit alles te verhaalen en in deeze Stoffe uit te wyden, is mede onnoodig over dit ons onderwerp. Die geen die zich de allerstrengste boetoeffeningen niet weeten te erinneren, konnen zich grondig laaten onderwyzen in de Levens der Heiligen en in hunne Legende-Boeken. De Vrucht die uit deeze laatste Boetelingen gebooren word, is ten minsten de verzeekerde winst die uit de Aflaten voorkomt. Wy hebben 'er in 't eerste Deels tweede Stuk deezes Werks van gehandelt.

Welke zaaken tot het hooren der Biechte worden vereischt, en wat men des aangaande waar te neemen heeft.

De Biechtvader (a) moet een Koorkleedt over den Priestersrok aanhebben, insgelyks een violette *Stool* en een vierkante bonnet op 't hoofdt. Hy moet de Biecht in de Kerk hooren, „ in een plaats de afgelegenste „ van 't hoog Autaar, die in 't beneden deel „ der Kerke is, de blootste voor 't gezicht „ van 't gansche Volk, en in den Biecht„ stoel die de Vierschaar der Boetelingen is. „ De Biechtstoel moet van vooren open zyn, „ en een of twee getralide Venstertjes heb„ ben; wanneer 'er twee Venstertjes zyn, „ is 't noodig dat ieder der zelve met een „ klein luikje of schuifje kan geslooten wor„ den; en het is van dienst de uitgezonder„ de gevallen boven het Venstertje van den „ Biechtvader te plaatsen, en tegen over „ den Boeteling een Kruisbeeldt of eenig „ Geestelyk voorwerp van 's Heilandts Ly„ den. " De Biecht moet by den dag gehoort worden, en zoo het wezen kan, wanneer 'er Volk in de Kerk is. Zoo draa de Boeteling in de Biechtstoel geknielt is, moet hy het teken van 't Kruis maaken, en verzoeken des Biechtvaders Zegening. Hier voor hebben we het voorschrift van de Biecht aangeweezen.

De Biechtvader (b) moet met een bonnet op 't hooft recht op 't lyf zitten, vertoonende een deftig, zedig en aandachtig gelaat, het gezicht een weinig dekkende, en 't oor naar den Biechteling gewend, zodanig als men in 't Afbeeldzel ziet. De Boeteling moet gemeenlyk geknielt zyn, en met gevouwen handen biechten. De Vrouwen en Dochters mogen tot de biecht met een ontblooten boezem niet toegelaaten worden, als ook de armen te veel ontbloot.

Aanmerkingen over het

Wy willen niet in 't geschil treeden dat de Biecht geen uitneemend middel zy, om de menschen middelmaatig verlicht, in de plich-

(a) Zie het *Gewoonte Boek van Alet.*

(b) Zie het Afbeeldzel in des zelfs bovendeel verbeeldt: Pag. 71.

onderwerp van de Biecht en waar over, aangeweezen. plichten van den Godtsdienſt te wederhouden: want alle Chriſtenen hebben het vermogen in den Geeſtelyken Godtsdienſt niet, noch geeſt van oplettenheit die vereiſcht word om den menſch tot Godt te leiden, zonder de bemiddeling van een Prieſter. Ten andere zyde ſchynt het dat de Biecht aan vreemde ongelegenheden onderworpen zy. Wy zullen 'er twee van aantoonen. Hoeveel haatelyke byzonderheden die eerloos zyn, doen 'er zich niet op, waaraan men door de Biecht zich bloot ſtelt, en die 't zy in den Prieſter of in den Biechteling nieuwe Denkbeelden van onreinigheit moeten verwekken? De Biecht onderſtelt een vreesachtige Biechteling, wiens gewiſſe neerſlachtig en ſchroomelyk is, door wroeging beknelt, en verzwakt door de overdenking zyner zonden, op alle de uitſpraaken van een bequaam Kerkelyk Perſoon: (a) zy ziet aan haare voeten de Scepter en 't Purper: zy onderwerpt de Koninglyke Kroonen en doet den geenen ſidderen, die den Volke kan doen beeven.

Hoe de Biechtvader de Biechtelingen de Abſolutie geeft. Na de gedaane Biecht, ontdekt zich de Biechtvader, om de vergeeving der zonden zynen Biechteling te verleenen. Hy beveelt hem in de Goddelyke Barmhartigheit; hy ſtrekt zyne rechter handt over hem uit, biddende Godt dat hy hem zyne zonden vergeeve; hy dekt zich vervolgens, hem geevende van wegen Jesus Christus de *Abſolutie*, en voegt 'er by, houdende gedurig de rechter handt over den Biechteling, dat hy hem insgelyks vry ſpreekt door 't gezag van den Heilandt in den naame des Vaders enz. Hy ondekt zich anderwerf, Godt biddende dat des Zaligmakers lyden, en verdienſten van de Heilige Maagdt en alle de Heiligen mede in de vergeevinge der zonden van den Biechteling behulpzaam zyn.

Hoe zich eertyds de Tuchtelingen gedraagen moeſten, Men gelooft dat de Biecht een Inſtelling van de Apoſtoliſche eeuw is, en dat ze in 't Nieuwe Teſtament (b) bevolen zy. Zeer waarſchynlyk is 't, dat de Biecht de vrucht van veel naaukeuriger en ſtrenger Tuchtiging wezen zou, dan ze is, indien de Kerkelyken van de laatſte eeuwen die hadden ingevoert. In de eerſte tyden van 't Chriſtendom was de Biecht geen Oorbiecht: maar zy geſchiedde in 't openbaar. Dus was 't dat men de Chriſtenen in hun plicht wederhieldt, en dat men belette dat de Chriſten Godtsdienſt aan de laſteringen zyner tegenſtreeveren niet wierd bloot geſtelt. Deeze opentlyke Boetoeffening werd geëvenmaatigdt met de natuur der miſſlagen: want eenigen duurden jaaren. Men zag de Boetelingen van de Vergadering afgeſcheiden in een hen aangeweezen plaats: zy moeſten overend ſtaan, in een ſtaat van verachting, in rouw gewaadt, ſomtydts met een zak bekleedt, met aſſche bedekt, en oogen biggelende van traanen. Men leide hun een ſtreng vaſten op; men ſtondt hun de Vrede der Kerke niet toe, dan nadat zy de bepaalde tydt hunner boetoeffening vervult hadden: maar allenks werd deeze ongemeene ſtrengheit verzacht. Men bepaalde den tydt der Boetoeffening veel korter en zelfs verwiſſelde men dikmaals de ſtraffe den Boetelingen opgelegt, in geldtboetens. *en ſomtyds der Boetelingen ſtraf in Geldboetens verwisſelt wierd.* Hier toe waren veele redenen; de doodt van eenige Gelovigen in hunnen ſtaat van boete; de onachtzaamheit en de wanhoop in eenige anderen te duchten, wiens geeſt niet krachtig genoeg ſcheen; de ſchande en ſchaamte die de Chriſtenen van hun voorige ootmoedigheit ontaardende, geloofden in deeze openbaare verbeeteringen te erkennen, na de ſchreiende en ſomtyds eerlooze misdaaden in 't aanzien der Kerke beleeden te hebben. Eindelyk gedoogde de voorſpoedt van der Chriſtenen Godtsdienſt niet meer zich met deeze uitſtekende verbeeteringen te vergenoegen. Ook wierden toen de Belydeniſſen byzonderder en geheimer: men (c) verkoor toen beſcheiden en omzichtige Perſoonen, aan wien men den laſt van te biechten aan vertrouwde. Dit nu was den oorſprong der Biechtvaderen, waarvan eerlang de Inſtelling in de Griekſche Kerke ſtantgreep: maar de Latynſche Kerke behield het gebruik van de Openbaare Belydenis tot onder het Pausſchap van St. Leo.

(a) *Quantus honor Sacerdoti debetur, ad cujus genua & pedes Diademata & Purpura, ſi exſolvi vinculis velint, accedere debent. Sacerdos omnes nodos, etiam Angelis inenodabiles exſolvit verbo* Abſolvo. &c. Caſalius de *Vetr. Chriſt. ritibus.*

(b) Door een Schriftuurplaats van den Brief van Jacobus Hoofdtſt. V. vers 16.

(c) Nectarius Patriarch van Konſtantinopolen ſchafte het gebruik van de Openbaare Biecht op 't einde van de vierde eeuw af.

XXX. HOOFDTSTUK.

Van de PLECHTIGHEDEN *over de* BOETOPLEGGING *van* OPENBAARE ZONDAREN, *en hoe die na de* VOLBRENGING *weder ontslagen worden.*

Met welke Plechtigheden de Boetelingen zich de opgelegde Boete onderwerpen moeten.

Het gebruik hoe men tegenwoordig iemandt de openbaare Boete oplegt, en de manier van den geenen vry te spreeken, die de zelve afgelegt heeft, is dusdanig. De Boeteling (a) komt ter Kerke, eenvoudig gekleedt, zonder eenig geweer, indien hy een Krygsman is, met een uitwendige zedigheit, en zich geknielt houdende buiten de Kerkdeur, zoo hy onder den Kerkban of het Kerkverbodt is; of indien niet, binnen de zelve. Nadat men dan de Mis geluit heeft, en het Volk om die te hooren vergadert is, kleedt zich de Biechtvader of Priester, gelast om deeze *Ceremonie* te doen, met de *Stool* over het Koorkleedt, en gaat met de Kerkelyken van de Kerke, alwaar deeze Plechtigheit gedaan word, naar 't midden van den buik der zelve. Hy zet 'er zich in een stoel, aldaar ten dien einde geplaatst, en dekt zich met zyn bonnet. De Boeteling vertoont zich voor hem op de kniën, en verzoekt met luider stemme vergeevinge zyner zonden. De Priester antwoordt hem door een kort vertoog, en schryft hem vervolgens de Boete voor die hy te doen heeft: Het Roomsch Pontifikaal wil, dat men hem den paerdshairen gordel aan doe, of een soort van hairen kleedt of geitenvacht 't welk de Boeteling op 't naakte lichaam draagen moet, om zyn vleesch beter te beteugelen. Indien 'er de Kerkban aan verbonden is, beveelt men hem uit de Kerk te vertrekken; en deezen last word van eenige gebeden gevolgt: waarna hy de Boeteling by de rechter handt neemt, of indien 'er meer zyn, vat hy de eerste zodanig, en alle de anderen vatten elkander eveneens by de handt; hy geleidt hen tot aan de Kerkdeur, en zegt hun: *gy word de Kerk van wegen uwe zonden uitgezet, eveneens als Adam onzen eersten Vader uit het Paradys, om zyne onzehoorzaamheit, verdreeven wierd.* De Boetelingen buiten de Kerkdeur zynde, treedt de Priester naar binnen, en sluit de deur: maar zoo de Boeteling niet onder den Kerkban is, wyst hem de Priester, na hem de Boete opgelegt te hebben, de plaats aan, alwaar hy zich geduurende zyne Boetoeffening onthouden moet. Deeze plaats is naby de Kerkdeur ter linker handt, *naardien hy zich als de geringste der Christenen gedraagen moet, en de onwaardigste van allen.* Dus is 't dat zich het Kerkgewoonte-Boek uitdrukt. (b) By aldien de Boeteling de opgelegde Boete van den Bisschop of zyn Biechtvader ontfangt, word ze hem schriftelyk overgegeeven, overzulks hy weder in zyne Kerspelwyk gekomen, dit geschrift zynen Kerspelpriester vertoone, die hem om de zelve wel uit te voeren, aanmaanen zal, en acht geeven dat hy alles stiptelyk volvoere.

Hoe zy zich na de volbrenging te gedraagen hebben.

Nadat dan de Boeteling zyne Boete heeft volbragt, zal hy zich weder naar den Bisschop begeeven, of naar zynen Biechtvader met een Getuigschrift van zyn Kerspelpriester verzien, waar door blykt, dat de Boeteling zyne opgelegde Boete heeft vervult, en alsdan zal men hem zyne verzoening met de Kerk bezorgen. Deeze (c) verzoening geschiedde eertyds op den H. Donderdag: maar 't zy op deezen dag of een anderen, als zich den Volke vergaderde, quam de Boeteling aan de Kerkdeur op den bestemden dag om de vryspreeking t'ontfangen. Het Roomsch Pontifikaal belast hem geknielt te zyn met een uitgeleste Waschkaers in hande. De Boeteling die in deezen staat verscheen, was niet

(a) Zie het Gewoonte Boek van *Alet.*

(b) Zie het Gewoonte Boek van *Alet* en anderen.

(c) Dusdanig was 't dat de verzoening der Boetelingen in de Kerke in den aanvang van de vyfde eeuw geoeffent wierd, waar uit blykt, dat de oeffening van den Katholyken Godtsdienst tegenwoordig niet weinig van dit gebruik verschilt. Deeze, met den Kerkban belaaden, betuigde een oprecht berouw, waarna hy plechtelyk in de Kerke wierd herstelt. De Bisschop of zyne Stedehouder begaf zich nevens twaalf Priesters naar de Kerkdeur, alwaar de Boeteling zich voor hem met alle teekenen van boetvaerdigheit en ootmoedigheit vertoonde. Vervolgens nam hem de Bisschop by de handt, leidde hem de Kerk in, en ontfing hem in de *Communie.*

Les PENITENS se PRESENTENT .

On leur met le CILICE .

On les met hors de L'EGLISE .

Ils sont devant la porte de l'Eglise, les CIERGES ETEINTS .

On les fait RENTRER, en les prenant par la main .

Pendant qu'ils sont à genoux, on RECITE les LITANIES .

niet altoos plechtelyk in den Ban geslagen. Nochtans moest hy een eenvoudig en gemeen kleedt aan hebben, zonder Wapenen zyn, indien hy een Krygsman was, bloothoofdts in een nederigen en neerslagtigen staat, het gezicht bleek en zoo veel als 't mogelyk was ongedaan. Wat de Vrouwen aangaat, zy moesten haar hoofdt besluiert hebben. Onmiddelyk voor de Parochiale Mis, berichte de Priester met de *Albe* of het Koorkleedt en de violette *Stool* bekleedt, het Volk, dat men de Boeteling of Boetelingen met de Kerk verzoenen zou: Hy vermaande de Vergadering voor hen te bidden; hy boog zich voor 't Autaar en zeide eenige gebeden, waarop de Vergadering der Gelovigen antwoordden. Alle deeze gebeden zyn gelyk alle de anderen van 't Pontifikaal en 't Kerkgewoonten-Boek met de uitmuntenste Schriftuurplaatsen doorweeven, en door de Kerk verkooren, overeenkomende met het onderwerp, 't welk het lichaam der Gelovigen tot een ongemeenen opbouw verwekt. Na deeze gebeden, begeeft zich de Priester naar de Kerkdeur, en doet een lange vermaaning den Boetelingen: vervolgens neemt hy hen by de handt en leidt hen weder in de Kerk.

en vervolgens weder in de gemeenschap wierden aangenomen.

Maar indien zy in den Kerkban zyn geweest, voor dat ze weder in 't lichaam der Gelovigen ingelyft worden, gaat hy zitten en dekt zich; hy heft het *Miserere* op: de Boeteling is aan zyne voeten; het Volk knielt; maar de Geestelykheit staat. (a) Op ieder vers van het *Miserere*, slaat de Priester op de schouders van den in den Ban zynde Boeteling met een stokje of roede. (b) De Roomsche Gewoonte-Boeken en 't Pontifikaal willen, dat de Boeteling die op deze wyze vrygesproken word, de schouders ontbloot heeft tot op het hemdt. Deeze Plechtigheit word gelyk de voorgaande van eenige gebeden gevolgt, en terwyl dat men noch geknielt legt, zingt men de Litaniën; en op deeze wyze vind de Lezer de zes *Ceremoniën* verklaart, in dit bygevoegde Afbeeldzel * verbeeldt.

Hoe men met een onder den Kerkban staande omging, indien hie te overlyden quam, en tekenen van boete had beweezen.

Wanneer iemandt onder den Kerkban zynde, sterft voor dat hy de *Absolutie* ontfangen heeft, onderzoekt men of hy voldoende tekenen van een waar berouw getoont heeft, en of het noodig is hem vry te spreeken, op dat zyn Lyk van het Kerkelyk Graf niet versteeken zy, noch zyne ziele de smeekingen en gebeden der Kerke ontbeeren mogte. Deeze *Absolutie* geschied dusdanig. De Kerspelpriester doet over het Koorkleedt een *Stool* aan, en begeeft zich plechtelyk ter plaatse, alwaar den verstorvenen rust. Hy word van zyne Klerken in Koorgewaadt voorgegaan, waar van de een, een stokje, de ander, het Wywater, en de derde, het Kruis draagt. Indien het Lyk noch niet begraaven is, slaat hy 't met het stokje op ieder vers van 't *Miserere*, geevende het vervolgens de *Absolutie*; waarna men het in de Gewyde Aarde begraaft. Doch byaldien het Lyk op een ongewyde plaats begraaven was, zal men 't, zoo het doendelyk is, opgraaven, en eveneens slaan: maar kan het niet weder opgegraaven worden, zal de Kerpelpriester met de gemelde roede op 't graf slaan.

Hoedanig zich de aloude Afgodendienaars over dit onderwerp gedragen hebben.

De Jooden hebben mede een Kerkban, 't welk men in de Verhandelingen over hunne Plechtigheden zien kan. De Afgodische Godtsdiensten hadden het gebruik den geenen hunne geheimenissen te ontzeggen, die met misdaaden bezoedelt waren, en dit gebruik was met den Kerkban der Jooden en die der Christenen van gelyke waarde. Wy zullen van de *ontzegging van 't vuur en water* by de Romeinen tegen de strafwaardigen van een zekere orde ingevoert, geen gewag maaken. De ontzegging der Offerhanden was by de aloude Gaulen een voorname straf. Deeze die het ongeluk hadden die soort van Banning te moeten ondergaan, wierden in den rang der Godloozen gestelt; een ieder myde zich met hen gemeenschap te hebben, of zelfs te spreeken. Men schuuwde hen als de pest en men wygerde hen de gemeenschap der burgerlyke t'zamenleeving: ook deed men hen geen recht. Dit is 't, 't geen Cesar in zyne Gedenkschriften heeft aangeteekent.

(a) Zie de vierde Verbeelding van 't Afbeeldzel. Pag. 76.
(b) Roomsch Pontifikaal. & *Piscara* Praxis Cærem.

* Zie de nevensstaande Afbeeldzel in 6 Verbeeldingen vertoont, waar van de eerste verbeeldt, hoe zich *de* BOETELINGEN *voor den* BISSCHOP VERTOONEN; de tweede, hoe *men hun het* PAERDEHAIREKLEEDT *aandoet*; de derde, hoe *men hen de* KERKE *uitzet*; de vierde, hoe *zy zich voor de* KERKDEUR *met* UITGEBLUSTE WASCHKAERSSEN *vertoonen*; de vyfde, hoe *men hen by de* HANDT *vattende weder in de* KERK LEIDT; en de zesde, hoe *men, terwyl de* BOETELINGEN *geknielt zyn, de* LITANIEN *zingt*.

Met welk een Plechtigheit de Kerkban verzelt ging, aangeweezen.

De derde Verbeelding van dit nevens gevoegde Afbeeldzel † vertoont de Kerkban met uitgebluſte Waſchkaerſſen. Deeze verſchrikkelyke Kerkban word van een Vloekbeſluit voorgegaan; men drygt den Banneling met de tegenwoordige en toekomende plaagen en quaalen; men levert hem den *Satan* over; men ſtoot hem uit de gemeenſchap; met een woord gezegt, men doet hem bezwyken, vermits men hem gelykzaam ter neder blixemt. Deeze Kerkban werkte men eertyds met een verwonderlyke vaardigheit uit: maar nu zyn zyne ſlagen ongemeen verzwakt. Eertyds deed den Vatikaanſchen blixem de Chriſten Waereldt beeven: maar nu treft dit onweer te Rome geſmeedt, zelden buiten de grensſcheidingen van Italië, of ten minſten zal het naaulyks de Alpen overſpringen: want de Donder van den Kapitolyſchen Jupiter beukt nu geen kroonen meer.

XXXI. HOOFDTSTUK.

Van den KERKBAN *en met welke* OMSTANDIGHEDEN *die gaat verzelt; als ook met hoedanig een* PLECHTIGHEIT *den* BANNELING *weder ontſlagen word.*

Hoe de Paus gewoon is de Kerkban door den Vatikaanſchen blixem uit te bulderen.

Wanneer de Paus deezen Kerkban plechtelyk uitbuldert, (a) vertoont hy zich met een Banvloekenden toeſtel voor 't Groot Autaar, en verzelt van twaalf Kardinalen Prieſters, alle met brandende Waſchkaersſen gewapent. Hy plaatſt zich in den Pausſelyken Zetel, voor het Groot Autaar gezet, en aldaar ſchiet hy den Banblixem uit. Somtyds klimt een Diaken in een zwart Misgewaadt den Kantzel op, en verkondigt met luider ſtemme den Banvloek; ondertusſchen luidt men de Klokken, als of men over de dooden luidden. De Gelovigen zyn niet onkundig, dat de Banneling ten opzicht der Kerke doodt is. Na dit vloekbeſluit, roept een ieder driewerf met luider ſtemme, (b) *Het zy zoo:* alsdan werpen de Paus en Kardinalen hunne brandende Waſchkaerſſen ter aarde; en de Akolyten treeden ze met voeten. Vervolgens plakt men den Kerkban aan, en verkondigt den naam van den Banneling, zulks (c) men voortaan geene gemeenſchap met hem hebben mag.

Drie ſoorten van Verbanningen geweezen, en waarin die beſtaan.

Drie ſoorten van Verbanningen zyn 'er; gelyk ons het Roomſch Pontifikaal betuigt. De Groote- en Kleine Kerkban, nevens den Vloekban, welke laatſte deeze is, waarvan wy de beſchryving hebben gedaan. Men kan de Kleine Kerkban als een ſoort van geeſtelyke beſmetting aanmerken, naardien die de uitvoering van de enkele gemeenſchap, die men met een gebannen perſoon heeft, in 't werkſtelt. De Kerſpelprieſter kan deeze Kerkban vryſpreeken: maar deeze die het ongeluk heeft hier in te vervallen, moet 'er zich ſpoedig van trachten te ontheffen. Dusdanig is het Voorſchrift, 't welk het Pontifikaal ons verſchaft, wegens de Belydenis van den Gelovigen die zich met den kleinen Kerkban bezwaart vindt: *Ik belyde voor Godt, en u, myn Vader; als vindende my met den Kerkban bezwaart, naardien ik met een Banneling verkeert hebbe; dat ik met hem gegeeten en gedronken hebbe* enz.

De Groote Kerkban word door geſchrifte tegen den geenen uitgeſprooken, die aan 't bevel der Kerke of van den Heiligen Stoel ongehoorzaam zyn, of die zich zeekere ſoort van tuchtiging niet onderwerpen willen en eenig voorrecht enz. geſchonden hebben. De Paus blixemt den Banvloek tegen de Ketters en Afgevallenen, tegen den geenen die de Kerkelyke Goederen zich bemachtigen, en met een woordt gezegt, tegen alle de Vyanden der Kerke. Deeze Kerkban verklaart hen afgeſcheiden te zyn van het Gewyde Lichaam van JESUS CHRISTUS, als verrotte Ledemaaten; en ſnydt den geenen af, die 'er mede geſlagen word, van de gemeenſchap der Chriſtenen, ſluit hem buiten de ſtrydende en triomferende Kerke, en levert hem den Duivel en zyne Engelen over, enz.

Welke ſtraffe een berouwhebbende Banneling moet ondergaan.

Wanneer de Banneling weder door middel van een oprecht berouw in de Kerke word toegelaaten, moet hy (d) een nieuwen eedt van getrouwigheit zweeren, de opgelegde ſtraffe ondergaan, en de vereiſchte genoegdoening voldoen. Hy knielt dan aanſtonds, terwyl men de zeven Boet-Pſalmen zingt. Daarna verder in de Kerk geleidt zynde, knielt hy andermaal beneden den voet van 't Autaar, alwaar den geenen hem geleidt die hem met de Kerke ver-

(a) *Pontif. Rom.* *Piſcara* Praxis Cærem. (b) *Fiat.*
(c) *Ne quis per ignorantiam cum hujusmodi excommunicatis participet.* (d) *Piſcara* Praxis Cærem.

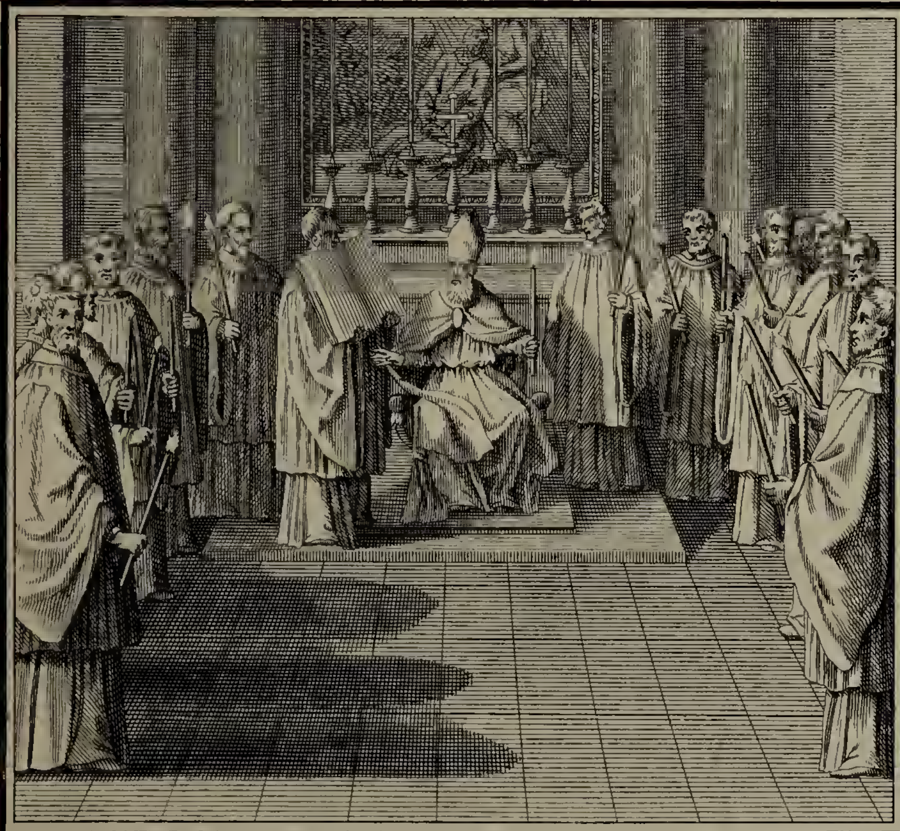
† Dit Afbeeldzel in 6 Verbeeldingen vertoont, verbeeldt de eerſte, *de* ONTWYING *van den* BISSCHOP; de tweede, *de* HERSTELLING *van den* GEENEN *die* ONTWYT *is geweeſt*; de derde, *de* UITBANNING *by uitgebluſte* WASCHKAARSSEN; de vierde, *de* HERSTELLING *van den in den* BANGESLAGENEN; de vyfde, *de* VERZOENING *met een* KETTER; en de zesde, hoe *de* KETTER *door den* BISSCHOP *tot aan den voet van 't* AUTAAR *word geleidt.*

DÉGRADATION de L'EVÊQUE.

RETABLISSEMENT de celui qui avoit été DÉGRADÉ.

L'EXCOMMUNICATION à chandelles éteintes.

RETABLISSEMENT d'un EXCOMMUNIÉ.

B. Picart sculp. dir. 1723.

RECONCILIATION de L'HERETIQUE.

L'HERETIQUE conduit aux pieds de l'Autel par L'EVÊQUE.

verzoent. Deeze laatſte treedt naar 't Autaar op, en zich naar den Verzoeneling wendende, doet hy voor hem een Gebedt, en maakt het teken van 't Kruis.

en hoe de Ketters enz. weder in de gemeenſchap worden aangenomen

Wanneer men een Ketter, een Ongelovigen of een Afgevallenen met de Kerke vereenigt; vraagt hem de Paus, voor dat hy in de Kerk ontfangen word, of den geenen die de *Ceremonie* van de vereeniging doet, (a) om welk een oorzaak hy tot dit beſluit gekomen is, zeggende tot hem; (b) *Ontfang het teken van Chriſtus Kruis en 't Chriſtendom, 't welk gy te vooren gedraagen hebt, en 't geen de dwaling waar in gy vervallen zyt geweeſt, u ongelukkiglyk heeft doen verliezen.* Hy geleidt (c) hem dan naar 't Autaar, zodanig als in de zesde Verbeelding van 't nevenſtaande Afbeeldzel word vertoont. Aldaar ondervraagt hy hem andermaal over de Artykelen van 't Chriſten Geloof, en het overige van de *Ceremonie* eindigt als naar gewoonte. Indien deeze die men weder in de Verzoening aanneemt, dwalingen of Ketteryen heeft geleert, laat men hem die plechtelyk afzweeren.

Plechtigheden waar mede de Paus de Gekroonde Hoofden van den Kerkban ontſlaat, en waar in die beſtaan.

Zie hoedanig de Paus (d) aan gekroonde hoofden, die zich den Kerkban over den hals hebben gehaalt, volgens het gebruik van 't Roomſche Hof de *Abſolutie* geeft. Wanneer de H: Vader deeze plechtelyke *Abſolutie* verkondigen zal, recht men voor de deur van de Hoofdtkerk St. Pieter een koſtelyke verſierde Pauſſelyke Troon op; zyne Heiligheit laat zich in Proceſſie derwaarts draagen, zittende voor met de roede of het ſtokje in de handt in 't midden van 't Apoſtoliſch Hof. Een Ceremoni-Meeſter brengt 'er een dozyn roeden die hy aan twaalf Kardinalen omdeelt, deeze Plechtigheit bywoonende. De Afgezanten der in den Ban geſlagenen Vorſten, verſchynen met ootmoedigheit voor deeze ontzachelyke Vergadering, en werpen zich neder voor de voeten van den Heiligen Vader: maar onaangezien de onwaerdigheit dergeenen die zy verbeelden, wilgt hun de Stedehouder van JESUS CHRISTUS het voorrecht in, of om liever te zeggen de genaade van zyne voeten te kuſſen. Vervolgens verzoekt een deezer Afgezanten met luider ſtemme vergeving van de Kerke en van den Stoel, biedt in den naam van zyn Meeſter vergoeding aan, en ſmeekt om *Abſolutie.* De Procureur Fiskaal onderzoekt alsdan de Volmacht deezer Gezanten; een Geheimſchryver leeſt die overluid, en de Procureur vraagt hun weder ernſtelyk: (e) of zy beryd zyn het bevel van den H: Stoel en van de Kerke te gehoorzaamen, te weeten, of zy aan den Paus en de Kerke getrouwigheit belooven willen, en zweeren zich hunne orde en beſluitneeming te onderwerpen. Alsdan brengt de Ceremoni-Meeſter het Misboek, twee Kardinalen houden 't voor den Paus op. Zyne Heiligheit legt dan de handt op het Misboek, de Afgezanten roeren 't met beide hunne handen aan, zweeren en verplichten zich op de Euangeliën en 't H: Kruis 't welk 'er tegenwoordig is, dat zy ongeſchonden de belangen die zy in den naam van hunnen Meeſter aanneemen, waarneemen zullen: waarvan een Apoſtoliſche Beamptſchryver een plechtelyk kennisſchrift maakt. Hier op volgt de *Abſolutie*, de Heilige Vader en de twaalf Kardinalen Prieſters zingen het *Miſerere*, mede hunne beurt waarneemende om een roeſlag op de

(a) De omſtandigheden in de *Abſolutie* van Henrik den IV. wierden aldus in acht genomen. In 't groot Portaal van de Kerk van St. Dionys gekomen, vond hy 'er de Aarts-Biſſchop van Bourges, die de Plechtigheit van de *Abſolutie* volvoeren moeſt, een weinig van de binnen deur der Kerke, gezeten in zyn Plechtgewaadt in een Zetel met wit damaſt bekleedt, voerende de wapens van Vrankryk en Navarre, zynde van veele Prelaten en Geeſtelyken van de Abdy omringt. De Aarts-Biſſchop vroeg hem, *wie hy was*; *Ik ben de Koning*, antwoorde de Vorſt: *wat verzoekt gy*? vroeg weder de Aarts-Biſſchop; *Ik verzoek*, zei de Koning, *in den ſchoot der Catholyke Kerke ontfangen te worden. Begeert gy dit*? vervolgde de Aarts-Biſſchop. *Ja*, antwoorde de Koning wederom, *Ik wil en begeere zulks.* Daarop knielde hy en deed zyne Geloofsbelydenis. Het voorſchrift van deeze Geloofsbelydenis wierd den Prelaat overgegeeven die hem de *Abſolutie* gaf: toen boodt hem de Prelaat zynen ring te kuſſen aan, gaf hem zynen Zegen, en verkondigde hem de *Abſolutie* der op hem gelaaden Kerkentucht wegens de Kettery die hy beleeden en verdeedigt had.

(b) *Accipe ſignum Crucis Chriſti atque Chriſtianitatis, quod prius acceptum non cuſtodiviſti, ſed male deceptus abnegaſti.*

(c) Dusdanig was het Voorſchrift van de weder Inleiding. *Tree weder in de Kerke Godts, nadat gy 'er uitgegaan zyt, en ongelukkig gedwaalt hebt; erken nu dat gy weder uit de ſtrikken des doodts geredt zyt; heb toch een afkeer van de Afgodery, het Bygeloof, en de Kettery; bidt Godt alleen in drie Perſoonen aan* enz. Kan men over dit voorſchrift geen beſluit maaken, dat het zeer onrechtmatig is de Katholyke Kerk te beſchuldigen de Afgodery te leeren? Moet men haar het misbruik van den gemeenen man en ſchynheiligen op reekening van den Godtsdienſt ſtellen? Weet men niet, als men 'er een uitwendige oeffening van maakt, dat het volk altoos verder gaat als vereiſcht word, en dat weinig menſchen bequaam zyn een uitzondering hunner meening te maaken? Wie gedraagt zich beter in een vereeniging van den Dienſt onder een eenig lichaam van geleertheit, of van een eeuwige ſcheiding wegens het vermogen van een vrye onderzoeking? Een vryheit die onbepaalt zy, en te gelyk aan een ſchoenflikker als aan een Godtgeleerde ingewilligt. Dus redeneert een Katholyken yveraar, die zynen Godtsdienſt tegen de Sekten verdeedigen wil, die met hem verſchillen.

(d) Idem ibid.

(e) *An velint ---- parere mandatis Domini Papæ & Eccleſiæ, & ipſi ad omnia paratos ſe offerent.*

schouderen der Afgezanten te geeven, en zulks op den aanvang van ieder vers van den opgeheven Psalm. De *Ceremonie* eindigt vervolgens door gebeden enz. en door een oplegging van een Boetoeffening, geëvenmatigt met de zonden van deezen die wederom vrygesproken word. Eindelyk geleiden de Kardinalen en Biechtvaders deeze Afgezanten na de onderwerping met de gewoone Plechtigheit.

Welke werken van Godtvruchtigheit Koning Henrik de IV. na zyne ontslaging wierden opgelegt.

Byna op de zelfde manier gaf Paus Clemens den VIII. (a) de *Absolutie* aan Henrik den IV. Koning van Vrankryk. Van *Offat* en *Perron*, die vervolgens beide Kardinalen wierden, ontfingen de roeslagen die de Koning hun Meester had moeten ontfangen, indien hy in persoon tegenwoordig waare geweest. Voor straffe en gewoone werken van Godtvruchtigheit wierd aan zyne Majesteit opgelegt, dagelyks de *Paternoster* te leezen, Woensdags de *Litaniën*, Saturdags de Rozekrans, het Vasten en andere bevelen van de Kerke te onderhouden, alle dagen de Mis te hooren enz. Wat meer is, hem werd noch bevolen in ieder Provincie van zyn Koningryk een Klooster te stichten, en voornamentlyk moest hy in de Provincie van Bearn, zyn eigendommelyk goedt, de Hugenoten vervolgen.

Het Ceremoniaal geeft te kennen dat de *Absolutie* der voorledene eeuwen veel strenger was: By voorbeeldt, in zekere gevallen, gewichtiger dan anderen, vertoonde zich (b) de Boetelingen naakt voor de overdekte Galery van St. Pieter, alsdan gaven hun de Priesters deezer Kerke de roeslagen. Men sloeg langen tydt (c) en zeer streng de Vassallen die tegen den Heiligen Stoel en tegen de Kerke waren oproerig geweest. De Geesseling duurde zoo lang als 't Gezang van eenige Boet-Psalmen.

XXXII. HOOFDTSTUK.

Van de ONTWYING *der* GEESTELYKE BEDIENAREN, *hoe streng die uitgevoert word, en waarop* BETREKKELYK *is. Zeldzame* BEZWEERING *en verbanning van* SCHADELYKE GEDIERTENS.

Hoedanig de Ontwying van een Bisschop geschieden moet, aangemerkt.

De Ceremonie van de Ontwying, en de herstelling van den Ontwyden komt nu hier ter snee, op datwe die niet ongemerkt overstappen, nadatwe nu van den Kerkban gesproken hebben. Om dan de Ontwying van den Bisschop te beschryven, zullenwe ons schikken volgens de overeenkomst van het Afbeeldzel * 't welk die vertoont. (d) Die Ontwyt staat te worden, geleidt men voor den Heiligen Vader, en bekleedt in zyne tegenwoordigheit met alle zyne Bisschoppelyke gewaaden. Een Waereldtlyk Rechter woont deeze Plechtigheit by. Men berooft den Ontwyden stuksgewys van alle deeze Plechtgewaaden, waarna men hem den Waereldtlyken Rechter overlevert, gestelt zynde dat hy genoeg haatelyke zaaken voor 't oog der menschen bedreeven heeft om een tydelyke strafpleeging te moeten uitstaan.

Met hoedanige en Plechtigheit deeze ontwying verzelt gaat.

Gemeenlyk recht men in den ingang van de Kerk een soort van troon, of rechterstoel op, om met meerder plechtigheit de Ontwying uit te voeren, die ons te verhaalen staat: men plaatst op eenigen afstant van den Ontwyder een Kredens-tafel, alhoewel die in dit Afbeeldzel † niet word vertoont. Op deeze tafel legt men dingen die de Bediening van den zelven te kennen geeven, die staat ontwyt te worden: By voorbeeldt, een Vaas met Wyn, en een ander met water, de Kelk, het Kelkdekzel, en de Hostie voor de Ontwying van den Priester; het Euangeli-Boek en 't Epistel, een Kandelaar met een uitgebluste kaers, voor d'Ontwying van een Diaken, Onder-Diaken en Akolyt; een Lectionaal of Lessenaar voor d'Ontwying van een Lezer; de sleutels voor een Portier of Deurwaarder; en het Antiphonaal voor een Zanger. Noch legt men op de zelve

(a) In 't jaar 1595. Zie, *P*: *Daniel* in zyne *Histoire de France*.
(b) *Piscara* Praxis Cærem.
(c) *Vassallos Ecclesiæ contumaces ac rebelles omninò nudos à Pænitentiariis acriter ac durius percuti voluerunt Romani Pontifices, donec plures Psalmi ex poenitentialibus perficerentur, adstantibus ad circulum ante Pontificem Cardinalibus.*
(d) *Pontific. Rom.*

* Zie het Afbeeldzel Pag: 76.
† Zie de Afbeelding, eerste verbeelding Pag: 76.

zelve tafel een schaer, een mes, een glas, en de Plechtgewaaden van den Prelaat. Rondom den Ontwyder houden zich zyne Bedienaars en den Waereldlyken Rechter van eenige Krygsknechten verzelt. Ook ziet men 'er een Beamptschryver en Wondheelder. Alle deeze dingen en persoonen zyn in de Ontwying noodig. Alsdan word de schuldige in zyn gewoon gewaadt voor den Paus gebragt, of voor deeze die hem in zodanig een gelegenheit verbeeldt: Vervolgens vertoonen de Klerken de Bisschoppelyke gewaaden voor den Ontwyder, die bekleedt is met het Priesterlyk Hoofdtdekzel, de *Albe*, de Gordel, de *Stool*, het rood *Pluviaal*, en de enkele Myter op 't hoofdt hebbende. De Ontwyder maakt een aanvang met een aanspraak tot het aanschouwende Volk deezer *Ceremonie*, om hun het onderwerp van de Ontwying te kennen te geeven. Daarna verkondigt hy het vonnis tegen deezen die ontwyt worden zal, waar na hy het geding tot de uitvoering van 't gewysde in 't werk stelt; zeggende: *Ik beroove u van den Bisschoppelyken Myter die gy bezoedelt hebt*, waarmede hy den te ontwyden Bisschop de Myter afneemt. *Geeft het Euangeli*, voegt hy 'er by, wanneer men het in hande van den Ontwyeling stelt, *naardien gy u onwaardig gemaakt hebt het te prediken*. In 't afneemen van den Bisschoppelyken Ring, zegt men hem dat hy de Kerk, die Godts Bruidt is, verontwaardigt heeft. Onnoodig is 't ons over alle de zaaken uit te breiden, die in de kentekenen van de Bisschoppelyke waardigheit bestaan. Nadat men hem van alle de Bisschoppelyke gewaaden berooft heeft, schraapt de Ontwyder met een mes of een stuk glas de vingers van den Ontwyeling af, zeggende, dat hem het vermogen van in te wyen, te zegenen en te heiligen benomen word: hy schrabt ook op de zelve wyze de kruinscheering weg. De Lezer zal mede genoeg begrypen dat de Kelk, het Kelkdekzel, de Hostie, het water en den wyn enz. met de zelfde Plechtigheit den geenen ontnomen word, die het ongeluk heeft van ontwyt te worden. Eindelyk, wanneer de Ontwying niet dan over een Klerk geschieden zal, begint de Ontwyder met den geschooren kruin door een schaer te laten weg snyden, scheerende den Baardscheerder de Hoofdthairen van den Ontwyden weg; Terwyl men hem zegt: *dat hy buiten des Heeren erfdeel als een onwaardigen zoon gestooten worde; dat hy de Kroone verbeurt heeft, die het merkteken van het Koninglyk Priesterschap is, door zyne onbehoorlyke bestiering veroorzaakt.* Daarna stelt men hem in de macht van den waereldlyken arm: maar de Ontwyder verzoekt teffens dat de tydelyke Rechter hem barmhartiglyk handele, *naardien de Kerk een afkeer van 't bloedt te storten heeft.* Dit gebruik komt met den zin van 't Euangeli overeen: maar de Kerkelyken maaken 'er veelvuldige uitzonderingen van.

Een voorbeeldt van de ontwying over Jan Hus uitgevoert, en de strafpleging daar op gevolgt.

Wy zullen hier tot een voorbeeldt aanhaalen de Ontwying van den beruchten *Jan Hus*. (a) Men bekleedde hem met alle de Priesterlyke Gewaaden; men gaf hem een Kelk, als of hy de Mis stondt te doen - - -. Vervolgens beroofde men hem van alle zyne kleedaadjes den een na den anderen, uitspreekende over ieder der zelven eenige woorden van vervloeking: - - - Maar men stondt in twyffel of men hem het kruinteken met een scheermes of schaer wegscheeren zoude. De schaer had dan eindelyk voor 't scheermes den voorrang; men sneed hem de hairen kruislings weg, overzulks 'er geen bewys van de kruin meer overbleef, en men wies de scheering af om te beter het kruinteken uit te wisschen. In een zodanige Ontwying, voegt 'er de aangehaalde Schryver beneden de bladzyde by, na het Geestelyk recht te hebben aangeweezen, stelt den Ontwyden Priester in den rang der Leeken, en schoon het dit onuitwisschelyk merkteken (b) niet wegneemt, maakt het hem voor altoos onbevoegelyk de behandeling van 't Priesterschap waar te neemen. Men voegde 'er om de eer en naam by de Ontwying van *Hus* noch meer te bezoedelen, een papiere Myter by, met drie afschuuwelyke Duivels beschildert. Na dat men hem deeze schandelyke Myter had op het hoofdt gezet, offerden de Prelaten van de Ontwying of getuigen van de zelve, zyne ziele aan alle de Duivelen op. Eindelyk de Kerk zich van hem ontslaande: verklaarde hem voor een Leek, en leeverde hem in de macht van den Waereldlyken Rechter.

Waar in de berooving der Geestelyke Goederen bestaat, der geenen die onder den Groote Kerkban zyn, zeven.

Nu word vereischt dat we van de Geestelyke goederen gewag maaken, waarvan den geenen berooft worden die onder den Grooten Kerkban zyn. Daar zyn 'er zeven; I. De Deelhebbing aan de openbaare gebeden die de Kerk voor de Gelovigen doet: waar van den in den Ban geslagenen niet berooft worden dan met zekere bepalingen die men in de Kerkgewoonte Boeken (c) vind; II. het recht van de Sakramenten uit te deelen en

(a) Zie *Historie du Concile de Constance* door den Heer *Lenfant* L. 3.
(b) Zie, wat hier van in 't eerste Deels tweede stuk Pag. 270. en 271. in de Aanmerking word gezegt.
(c) Zie het *Gewoonte Boek van Alet.*

venledig aange- merkt.

en te ontfangen; III. het recht de Goddelyke Dienften by te woonen. Indien de Priefter een in den Ban verklaarden geduurende den Dienft ziet in de Kerk komen, moet hy hem bevelen te vertrekken; zoo hy de Mis reeds begonnen heeft, moet hy met den Dienft zoo lang ophouden tot dat den Banneling vertrokken zy, en weigert hy te vertrekken, moet de Priefter de Priefterlyke kleederen afleggen, en de Mis ftaken: maar indien de *Canon* van de Mis begonnen is, moet hy die vervolgen tot aan de *Communie*, en vervolgens zich naar de Sakrifty begeeven, om die daar te eindigen. Verder kan men zien 't geen het Kerkgewoonte Boek van *Alet* over deeze gewigtige Stoffe fchryft. Wat de Vermaaningen en Leffen van onderwys aangaat, die mogen en moeten den in den Ban geflagenen bywoonen: maar onder deeze voorwaarde, dat ze onder des geen gemeenfchap met eenig ander Chriften mogen hebben, bezorgt zynde, dat de Gemeenfchap van den Gelovige met den Banneling de eerfte niet bederve: overzulks word dan vereifcht dat de in den Ban geflagenen afgezondert zy, of ten minften t'eenemaal van andere Chriftenen gefcheiden. Zonder dat zoude hy niet van 't IV^de^. Geeftelyk goedt berooft worden, 't welk beftaat (a) in de uitfluiting der gewoone verkeering, de gemeene gebeden, (te weeten, van 't voorrecht met iemandt der Gelovigen te bidden wie het ook zy) de Burgerlyken omgang en alle eerlyke gezelfchappen die men onderling onderhoudt; noch van eenig vermaak met andere Gelovigen onder een zelvig dak te mogen bywoonen, met hun eenigen handel te dryven en te arbeiden: en eindelyk is 't verboden met een Banneling te eeten of ook by hem te flaapen. Nochtans zyn 'er gevallen waarin men met hun gemeenfchap hebben mag; dit vind men in een enkel Latyns vaers (b) uitgedrukt, 't welk wy hier verklaaren zullen: Men mag met een in den Ban-geflagenen verkeeren om hem te onderwyzen in zyne verplichtingen, en hem tot zynen plicht aan te maanen: het woordt *Lex* drukt alle de echtelyke plichten uit, waarvan men wegens den Kerkban niet ontzegt word; het woordt *Humile* betekent de verplichting der Kinderen en Dienaaren, die door den Kerkban moet ongefchonden blyven. Wanneer men met een Banneling, zonder dat men 't weet, gemeenfchap houd, alsdan is men niet fchuldig. Eindelyk gedoogt mede de noodzaakelykheit waarin men is, of waarin men zich gewikkelt ziet, met den in den Ban geflagenen perfoonen om te gaan. Deeze uitzondering breid zich nu verre genoeg uit, want geen Roomsgezinde is 'er die wygeren zal met een Ketter eenigen handel te dryven, en nochtans weet men dat de Ketters door den Paus in den Kerk- en Vloek-Ban zyn gedaan: men weet mede dat de Kerk hen van alle de Geeftelyke goederen en hulp berooft en ontzegt. Deeze toelaating van gemeenfchap is een uitwerkzel van de noodzaakelykheit der tyden geworden: want de Kerkban had veel meerder kracht toen de Kerk alle de Koningryken noch niet onder haar gezag verlooren had, die Luther en Calvyn zedert twee eeuwen haar onttrokken hebben. Het V^de^. Geeftelyk goedt, waar van den geenen, die de Kerk in den Grooten Ban geflagen heeft, berooft is, beftaat hier in, van in geen Heilige of Gewyde Aarde te mogen begraaven worden; het VI^de^. van geen lydelyke noch werklyke ftem in Ampten en Kerkelyke Waardigheden te mogen hebben, te weeten, dat men niet verkiezen mag noch verkooren worden; het VII^de^. en laatfte Geeftelyk goedt is de oeffening van 't Geeftelyk Rechtsgebiedt, en van 't vermogen van rechtshandhaving voor de Kerkelyke Rechters.

Welke berooving van Geeftelyke goederen de Kerkban onderhevig is.

De ftrengheit der Kerke tegen den in den Ban geflagenen is op veele plaatfen (c) van 't Nieuwe Teftament gegrondt. Wat de Kleine Kerkban aangaat, die berooft de lydelyke meededeeling der Sakramenten, en het recht van te mogen verkooren worden of in eenig Ampt te worden aangeftelt, of eenige Kerklyke Waerdigheit te bedienen. Behalven dat gebruikt de Kerk noch eenige andere middelen om de Gelovigen in hun plicht te behouden: 't zal genoeg zyn hier van een befchryving uit het Kerkgewoonte Boek van *Alet* getrokken, te doen. Het *Monitorie* is een bevel of gebodt, 't welk de Kerk aan haare kinderen geeft, om by ftraffe van den Kerkban te openbaaren, 't geen zy wegens een gewigtige zaak weeten, die noodig is dat men 'er kenniffe van neeme. Het *Monitorie* word van den Kerkban in zaa-

(a) Dit alles word in een eenig Latyns vaers uitgedrukt:

Os, orare, vale, communio, menfa negatur.

(b) *Utile, lex, humile, res ignorata, neceffe.*

(c) Math. Hoofdtft. 18. vs. 17. Derden Brief van Johannes Vs. 10. Eerften Brief aan de Corint. Hoofdtft. 5. vers. 11.

zaaken van ongehoorzaamheit gevolgt. De *Suspensie* berooft een Kerkelyke voor een zekeren tydt de waarneeming van zyn Ampt, nadat de Kerk hem aan eenige gewigtige misdaadt schuldig bevind. Het *Interdikt* of Verbodt is een Kerkelyk Gewysde, waar door de Kerk het gebruik der Sakramenten verbiedt, insgelyks de Goddelyke Diensten in 't openbaar, als ook de Kerkelyke begraafplaats, voor eenige misdaadt van belang enz. Daar is een plaatselyk, persoonelyk en een tweezins vermengt *Interdikt*, 't welk op Persoonen of Plaatsen valt. De *Cessatio à Divinis* of Ophouding in 't Goddelyke, is, wanneer men om eenige verongelyking of merkwaardige ongehoorzaamheit aan de Kerk beweezen, alle de Goddelyke Diensten en de bediening der Sakramenten doet ophouden, en zelfs de Gelovigen van de Kerkelyke Begravinge berooft. Het onderscheidt tusschen 't *Interdikt* met de *Cessatie*, is, dat men geduurende het *Interdikt* met gesloten deure de Goddelyke Diensten in de Kerken doen mag, die niet uitdrukkelyk verboden zyn, en zelfs opentlyk op zekere plechtelyke dagen van 't jaar: maar in de *Cessatie* mag men geen Dienst doen, 't word alleen gedoogt, om de Gewyde Hostiën te vernieuwen, ieder week een laage Mis met gesloten deure in de Kerspelkerken te doen, en zulks zonder kloklui-den, zonder te gedoogen dat niet meer dan een of twee persoonen hem ten dienst zyn. Wat meer is, men mag geduurende de *Cessatie* den Doop bedienen, insgelyks het Vormzel en de Bicht den geenen die 't begeeren, indien zy in geen Kerkban zyn of onder 't verbodt staan. Ook mag het laatste Kerk-recht bedient worden: maar zonder de redenvoeringen noch de Gebeden die voor en na deeze bediening moeten gezegt worden. De *Cessatie* strekt zich t'eenemaal over een Bisdom, Stadt, Dorp of over een of veele byzondere Kerken uit. De *Irregulariteit* of de weering der Monniksorde, is een gewettigde verhindering, waar door men onbevoeglyk geoordeelt word de Heilige Orde t'ontfangen, of die te oeffenen wanneer men ze ontfangen heeft. Dit word in 't werk gestelt by gebrek van verstandt, by mangel des lichaams, by gebrek van geboorte, by gebrek van aanzien, by gebrek van ouderdom, by mangel van verplichting, by ontbeering van 't Sakrament en gebrek van zachtzinnigheit. Een der gebreken van 't verstandt is een ongemeene onkunde; nochtans heeft men reden zulks aan zeer veele Kerspelpriesters te verwyten. Eertyds waren 'er die zelfs in 't Latyn *in Nomine Patris* enz. niet wisten te zeggen, wanneer zy genoodzaakt waren den Doop te bedienen. De *Verantwoording voor Herodoot* zou ons zeer vermaakelyke Voorbeelden deezer onkunde konnen verschaffen: maar de Schryver is, vermits hy een Kalvinist zy, verwerpelyk. 't Zal genoeg zyn ter voldoening van den Lezer een (a) Puntdicht door een Katholyk Dichter opgestelt, by te brengen. Wat de gebreken des Lichaams aangaat, men zou byna zeggen zonder aan een wonderspreuk geloof te geeven, dat het noodiger is dit te vermyden dan het gebrek van verstandt. Weinige Gelovigen zullen met stichting een Priester aanzien die mismaakt van lichaam is, eenoogig of verminkt, vooral in het gezicht, de Kerkelyke Bedieningen waarneemende. Indien 't mogelyk was hem eenigen tydt te dulden, zoude deeze gedoogzaamheit des Volks nieuwsgierigheit verplicht zyn, en mogelyk geschiedde het alleen om hem te zien en te beschim-

Hoedanigheden aangeweezen die iemandt buiten de Geestelyke Orde sluiten.

(a) *Quelqu'un desirant être Prêtre,*
A l'Evêque se presenta,
Lequel lui dit, si tu veux l'être,
Quot sunt septem Sacramenta?
Puis il dit, tres; *l'Evêqe*, quas?
Sunt fides, spes & charitas.
Carbieu tu as bien répondu:
Sus Clerc qu'on dépêche son cas;
Il mérite d'être tondu.

Dat men dus overzetten kan:

Hans Sul-broer wilde een Priester wezen,
En stelde dit den Bisschop voor;
Die vroeg hem: zeg, dat ik eens hoor:
Zytge ook Schriftuur-vast en beleezen?
Quot sunt septem Sakramenta?
Zeg op, waarin bestaat dit, draa?
Hy zeide, *tres*; de Bisschop, *quas*?
Sunt fides, spes & charitas.
't Is waarlyk voor de vuist gezeit;
Sa Klerk, beschik met goed beleid,
Men moet zyn kruin voort scheeren,
En hem als Priester eeren.

ſchimpen, wegens zyne gebreken en om zich in zyne gedaante te vermaaken. Maar wie is 't ook die ter deezer gelegenheit de zwakheit van 's menſchen vernuft onkundig is? Boven al heeft Godt zelf onder het Jodendom de mismaakte en verminkte Prieſters verworpen: rechtmatig is 't dat de Chriſtenen een orde volgen, die de waerdigheit van 't Prieſterdom bewaarende, den menſchen toont dat Godt volſtrekt volmaakt zynde, mede Bedienaars alzoo volmaakt begeert, als de menſchelyke natuur voortbrengen kan. De Katholyke Kerk neemt deezen regel naaukeurig genoeg in acht: maar 't is 'er ver af dat de gezintheit van Calvyn, dit met zulk een naaukeurigheit in acht neemt; een beroemdt Schryver heeft in een uitmuntend werk (a) noodig geoordeelt, over de keur van Predikanten te klaagen. Deeze van die Gezindheit zyn 't alleen, die zich niet zeer vergaapen aan Predikanten van een aangenaam en goed gelaat, die veel beter door hunne uitwendige welſpreekenheit en door de uitgebreidenheit van inbeelding prediken, met een ſchoon gelaat verzelt, dan door de geregeldheit des levens en de onaankleeving der waereldtsgezindheit: maar hoe 't ook zy, zy ontfangen en wyen in, den geenen die lichaamelyke hoedanigheden hebben, t'eenemaal tegenſtrydig met de gaven waar van wy gewag maaken. Laat ons liever van deeze buitenreden afzien. De Roomſche Kerk ſluit de Onechtelingen of Baſtarden buiten de Gewyde Orden: nochtans gaat deezen regel niet altoos door, en men neemt ze in onze dagen aan, die openbaarlyk voor zodanigen bekent waren. De gebreken van Aanzien, Ouderdom en Zachtzinnigheit baaren niet min uitzonderingen. Zy zyn genoeg bekent overzulks het onnoodig is voorbeelden by te brengen.

Plechtigheden zangeweezen om het ſchadelyk ongedierte door bezweeringen te verdryven.

Het *Gewoonte Boek van Alet* leert ons, hoe men de verwyzing of uitſluiting niet gebruiken moet, om de ſchadelyke dieren voor de Landtvruchten uit te rooijen, als Ratten, Rupſen, Sprinkhanen enz. De Kerk bedient zich van Bezweeringen, Wywater en eenige gebeden ten dien einde ingeſtelt. Noch bericht dit Gewoonte Boek, dat de Kerſpelprieſter of Stedehouder moet bericht aan den Biſſchop geeven van de ſchaade door het ongedierte aan de Landvruchten in zyne Kerſpel veroorzaakt, en alsdan, indien 't de Biſſchop noodig oordeelt, gebruikt men eenige gebeden tegen dit ongedierte. De Kerſpel-Prieſter plaatſt zich dan op een verheven plaats in 't veldt, alwaar deeze Dieren de meeſte ſchaade toebrengen; hy bekleedt zich met zyn Koorkleedt en de violette *Stool*; hy heeft aan zyne rechter zyde een Klerk die het Wywaters-vat met de Wyquaſt draagt. Van deeze verheven plaats doet de Prieſter, na een teken van 't Kruis, de geordende gebeden, waar na hy het veldt met Wywater beſprengt en dit driewerf kruisgewys achtervolgt. Alhoewel deeze ſtrafpleging en den Ban tegen het ſchadelyk gedierte verboden is, ſlaat men (b) nochtans op veele plaatſen de Sprinkhanen met den Ban, en wy moeten over dit onderwerp niet vergeeten by te brengen, het boertachtig vonnis van 't Biſſchoppelyk Rechtsgebiedt van Trojes in 't jaar 1516. tegen de Rupſen van 't Bisdom deezer Stadt uitgeſprooken: De Biſſchoppelyke Rechter vermaande de Rupzen ernſtelyk in den tydt van zes dagen te moeten vertrekken, of by foute van dien zoudenze vervloekt verklaart worden, gelyk men den in den Vloekban geſlagenen doet. *Leonard Vair* is 't (c) die mede van zodanig een manier van Ongedierte te verdryven ſpreekt. „Op „eenige plaatſen, zegt hy, verkieſt men, „om de Sprinkhanen te verdryven en ande„re ſchadelyke Gediertens, een zekere Be„zweerder voor Rechter, voor wien men „twee Pleitbezorgers aanſtelt, waarvan de „een de party van 't Volk bedient, en den „anderen de zyde van 't Ongedierte ten „dienſte ſtaat. De Pleitbezorger van 't Volk „eiſcht recht tegen de Sprinkhanen en Rup„zen, om de zelve ten velde uit te dryven. „De andere verdeedigt zyn party--- en „eindelyk op alle *Ceremoniën* acht gegeeven „hebbende, wyſt men het vonnis van den „Ban tegen het Ongedierte, indien het niet „binnen een zekeren tydt vertrek." Dit Rechtsgeding ſchynt ons zoo plechtelyk noch bygevolg zoo aanmerklyk niet, dan dit van 't Biſſchoppelyk Rechtsgebied van Trojes: Maar wat zullen we van St. Bernard zeggen, die, om de Muggen te verjaagen, die de Gelovigen van een Kerk vervolgden door hem in 't Bisdom van Laon geſticht, verklaarde dat hy ze met den Ban ſloeg? Om een rechtzinnige zin in deeze uitdrukking te vinden, moet men gelooven dat de Heilig door den Ban verſtondt, de gebeden der Kerke volgens de voorſchriften en in gebruik zynde Plechtigheden ter deezer gelegenheit uitgeſproken. Men vind by de aloude en hedendaagſche Heidenen verſcheiden manieren van de ſchadelyke Gediertens te bezweeren, dit kan wel gelegenheit geeven

Vreemde rechtspleeging over dit onderwerp gebruikt.

Hoe de bezweering van 't ſchadelyk gedierte uit het

(a) De Heer *Ooſterwald* in zyn *Traktaat van den oorſprong der Verdorvenheit.*
(b) *La Mothe le Vaier.* Tom. II. van zyne werken in Folio gedrukt.
(c) Door *Thiers* aangehaalt in zyn *Traktaat der Bygelovigheden.*

Heidendom oorſpronkelyk zy.

geeven hebben tot diergelyke verachtelyke gebruiken, die by ongeval op eenige plaatſen van 't Chriſtendom ingeſlopen zyn, en voornamentlyk by die geen die op plaatſen leeven, alwaar het zeer moeielyk valt zich uit zoo een grove onkunde te ontwarren. De bezweeringen der *Pſylles* *, *Theſſaliers* †, en *Telchinen* ‡ zyn bekent; ook is men die der hedendaagſche Indianen niet onkundig.

XXXIII. HOOFDTSTUK.

Van de BEDIENIG *der* BIECHTVADEREN, *en welk een gezag 's* PAUSEN GROOT-BIECHTVADER *te* ROME *heeft.*

Der Biechtvaderen bediening aangemerkt, en voornamentlyk waar in die te Rome beſtaat.

Nu is ons niet meer overig dan van de Bediening der Biechtvaderen te ſpreeken; wy hebben reeds de Oudheit deezer bediening aangemerkt. In den beginne ſtelde men niet dan een Biechtvader in ieder Kerke aan: maar het getal der Biechtvaderen vermeerderde allenks; niet omdat de Chriſtenen ſchroomachtiger en naaukeuriger wierden over het onderwerp van de Biecht: maar het gezach der Prieſteren over het Gewiſſe wierd grooter, en de bediening van Biechtprieſter nuttelyker en noodzaakelyker, naardien de Zielen te lichter bevreeſt wierden. Wat de hedendaagſche Biechtvaders aangaat, wy zullen ons houden aan 't verhaal, 't welk de Heer *Aimon* (a) ons van die van Rome doet. „In ieder Hoofdt-„Kerk van Rome zyn 'er zeven, voor ver-„ſcheiden Natiën aangeſtelt, waar van ieder „een onderſcheiden ſpraak verſtaat; die van „St. Pieter zyn *Jezuïten*; deeze van St. „Jan van Lateranen *Franciskanen*, en die „van S^a^. Maria Maggiora, *Dominikanen*. „Zy ſlaan weinig acht op de aloude Boet-„oeffenende Inzettingen. Zy leggen niet „dan zeer geringe ſtraffen op, als by voor-„beeldt, die tot braſſen en zuipen geneegen „zyn, om te vaſten; den Gierigaardts, aal-„moezen te geeven; den ongodtvruchtigen, „op zekere uuren van den dag veele voor-„geſchreevene gebeden te doen, en mede „by andere gelegenheden. Deeze Biecht-„prieſters zyn Minder-Biechtvaders ge-„noemt, naardien zy geen vermogen hebben „de zaaken vry te ſpreeken aan den Paus „gehoorig: maar alleen eenige anderen, „waarvan den gemeene Biechtvaderen ver-„boden is de *Abſolutie* te verleenen.

Het Groot-Biechtvaderſchap te Rome hoe ontzachelyk het is.

„De Groot-Biechtvader is 't die alleen „het vermogen heeft over alle gevallen *Ab-„ſolutie* te geeven onder den Paus gehoorig, en „ten dien einde komt deeze die laſt heeft, om „als Groot-Biechtvader te dienen, 't welk de „Paus niet dan aan een Kardinaal vertrouwt, „in de Hoofdtkerk beurtsgewys agt dagen „voor Paaſche, om 'er de Biecht te hooren, „zittende op een verheven Zetel van drie „trappen, van gedaante als een Richter-„ſtoel, die ter zyden van 't hoog Autaar der „zelver Kerke is geplaatſt, en ten dien ein-„de houd hy een roede of ſtokje in de handt, „gelykzaam een Scepter, van drie verſchei-„den deelen te ſamen gevoegt. Het eerſte „gedeelte, 't welk hy in de handt houd is „van Ivoor, het tweede van Brazilienhout „en het derde van Ebbenhout; alles is, ge-„lyk men wel oordeelen kan, niet zonder „verborgenheit, zonder dat wy 'er verkla-„ring van doen.

en hoe verre het

„Zyn vermogen ſtrekt zich, behalven de *Ab-*

*[Van de *Pſylles* een Afrikaanſch Volk, berichten de aloude Schryvers, dat ze door hunne bezweering of betovering de ſlangen zodanig een vrees wiſten aan te jaagen, dat deeze Dieren hen ziende, de vlucht namen; en zy verhaalen 'er meer zeldzaame zaaken van, die by onze hedendaagſche Schryvers onaanneemelyk zyn. *Dion Caſſius* en *Suetonius* zeggen, dat Auguſtus zodanig een begeerte had van Cleopatra te behouden om haar in Triomf mede te voeren, dat hy haar door de *Pſylles* het vergif wilde laaten afzuigen: maar 't geen 'er *Aulus Gellius* volgens Herodoot van zegt, is van meer belang; namentlyk, dat deeze *Pſylles* gebrek aan water hebbende, beſloten de Zuide Windt te beoorlogen, die hun water uitgedroogt had. Zy trokken dan naar 't Zuiden in optogt: maar de Zuide Windt fel doorwaaijende, begroef hen onder 't zant. *Sueton. in Aug. C. 17. Dion Caſſ. L. 51. Plin. Plutar. Aulus Gell.* &c.

† [De *Theſſaliers* worden beſchreeven de Toverkunſt of Bezweering te hebben uitgevonden en voortgezet, als van de beruchte Toveres Medea daar in onderweezen zynde. Men zegt dat hun Landt veele vergiftige kruiden voortbragt, die ongemeen dienſtig tot hunne zoo genaemde toverkunſt waren. *Plinius. Klaudiaan. Lucan. Apulejus, Alantus.* enz.

‡ [Te Jaliſe, een Stadt op 't Eilandt Rhodus woonden de *Telchinen*, uit Kreta alhier aangelandt: een boosaartig Volk, zoo men zegt, met hun gezicht menſchen, dieren en aardgewaſſen betoverende; men eigende hun mede 't vermogen toe van het te doen regenen, hagelen en ſneeuwen, en men voegt 'er by, dat zy met de handt water uit den Styx ſcheppende en de aarde daar mede bevochtigende, daar uit alle ſoorten van rampen voortquamen. De Grieken noemden hun hierom *Alaſtores* of Verwoeſters: overzulks Jupiter hen om hunnen boozen aart vervloekte, zulks zy geſtraft wierden met het overſtroomen van hunne Stadt, waarom de Fabel zegt dat ze in Rotſen veranderden. *Suidas, Heſychius, Diodorus Ovidius.*]

(a) Zie het Tafereel van 't Roomſche Hof p. 170. 1707. gedrukt, en *Lunadoro Relaz, della Corte di Roma*; waaruit een gedeelte van 't verhaal van *Aimon* getrokken is.

vermogen van dien zich uitstrekt, aangemerkt.

„*Absolutie* van opgeschorte gevallen, uit, om „ontslagingen te verleenen, over verboden „verwantschap in 't trouwen door menschelyke wetten, (de Paus altoos voor zich behoudende 't geen op de geboden van de Goddelyke Wet betrekkelyk is) hy staat mede de „Wettelykheit der kinderen toe, hy ontslaat „de gebreeken die verhinderen in Ordens ontfangen te worden, en van veele artykelen „der Klooster Regelen, als ook de Geloften „en Amptverkooping. Hy gedoogt dat men „verscheiden Kerkelyke ampten bezit. Hy „verklaart de manslagen *in foro conscientiæ* „vry, te weeten, in de Vierschaar van 't „Gewisse; en wat de Klerken aangaat, zyne *Absolutie* heeft niet alleen plaats in gevalle van 't Gewisse; maar ook voor den „Rechterstoel van 't Burgerlyk recht.

„Hy heeft het vermogen van bezending „naar plaatsen van gemeene Biechtvaders te „doen, om in zyne plaats vry te spreeken, „den geenen die opgeschorte gevallen voor „den Paus hebben, en te Rome om wettelyke verhinderingen niet konnen komen, „zendende hun zynen last *gratis ubique*, „altoos uit liefde, op perkement geschreeven, en met het Zegel van de Pausselyke „Vierschaar verzien. Hy houd somtyds „Vergadering over twyffelingen van 't Gewisse, met den Zegel-bewaarder, die een „Prelaat is, met twee of drie Godtgeleerden, 't welk gemeenlyk Jezuïten zyn, en „met zoo veel Geestelyke Rechtsgeleerden. „Hy beschikt en heeft de vergeeving van „Geestelyke ampten onder zyn bewint, „voornamentlyk van die verkoopelyk zyn, „waarvan de aanzienlykste die der 24. Procureuren van de Pausselyke Vierschaar zyn, „die de smeekelingen voorstaan, wanneer zy „eenige uitvoering verzoeken voor de Rechters door den Groot-Biechtvader aangestelt, die de vereischte zaaken onderzoeken, als de gevallen neetelig zyn; en alsdan stelt hy op de lastbrieven die hy teekent, een deezer drie Dekreten: *fiat in* „*forma*; *fiat de speciali*; *fiat de expresso*, „dat *het by wyze van geding*, of *byzonderlyk*, of *uitdrukkelyk gedaan zy*, en door deeze „verscheiden uitdrukzelen, geeft hy den geenen te kennen de gevallen te waardeeren, „wegens de gewigtigheit van de daadt in 't „verzoekschrift begreepen. Dit Ampt van „Groot-Biechtvader bedroeg jaarlyks zes „duizend Pistolen inkomen; maar sedert „men het voordeel aan de Apostolische Kamer getrokken heeft, legt de Paus aan den „Kardinaal die dit Ampt waarneemt, nu „niet meer dan twaalf hondert Pistolen jaarlyks toe.

Van de toevallige voordeelen van dit Ampt te spreeken, zoude onnut zyn, vermits men die onbepaaldelyk acht: maar, kortom, wanneer men de ongeregeldheden billyken zoude, waarvan de waardeering van de Kanselery een schandelyk verhaal voor 't Christendom zou uitmaaken, zoude men het wettig gebruik der Kerkelyke voordeelen niet meer laaken, wanneer ze geen verongelyking aan de Majesteit van den Godtsdienst deeden, en niet dienden om de misdaden en onorde gezach te geeven. Dat men dan zekere ontslagingen inwillige; dat men van zekere Geloften ontheven worde; dat men zekere straffen verzachte door de Kerkwetten vast gestelt; dat men zelfs zeer duur een overtreeding aan de Instellingen van den Heiligen Vader den Paus betaale; 't zy zoo, mits dat de *Absolutie* der grootste misdaaden niet door waarde van geldt gekocht wierden.

XXXIV. HOOFDTSTUK.

Van het vyfde SAKRAMENT, *van 't* LAATSTE OLYZEL *en 't gebruik van dien.*

Welk een kracht de Roomsche Kerk het Sakrament van 't laatste Olyzel toeschryft.

De Kerkgewoonte Boeken beschryven ons het laatste Olysel een Sakrament te zyn, 't welk den Gelovigen de vergeeving der zonden uitwerkt, wanneer ze gevaarlyk krank zyn; verwervende hun de genaade van verduldelyk de pyn en smerte hunner ziekte te lyden; geevende hun benoodigde krachten om wel te sterven, of bezorgt hun de gezondheit, indien het vorderlyk voor de Zaligheit hunner zielen zy. De Roomsch Katholyke Kerk maakt alzoo van het laatste Olysel een Sakrament, 't welk den Gelovige een onnalaatelyk en noodig teeken is, gelyk door deeze beschryving blykt; en men moet bekennen, dat door een (a) Schriftuurplaats van Jacobus, by een Overlevering gevoegt die genoeg onfeilbaar is, en op het getuigenis van veele Oudvaderen, deeze Leer on-

(a) Zie de Brief van Iacobus Hoofdst. V. vers 14. 15. Daar word van de Zalving *in des Heeren naam* gesproken. Zie mede het Euangeli van Marcus Hoofdst. VI. vers 13.

ongemeen word verſterkt. Men doet dan onrecht van het te verwerpen als een zaak in de zesde eeuw in gebruik gebragt, en door Paus Felix den IV. omtrent den jaare 528. uitgevonden, gelyk een Proteſtants Schryver (a) aanhaalt, die meent dat de Zalving van de eerſte Kerke gegrondt was op het vermogen van de Zieken te geneezen, aan de Apoſtelen en hunne Diſcipelen verleent. „De gave van geneezing „komende op te houden, nevens de andere„ „mirakelen, zegt hy, wilden eenige Ketters „het gebruik deezer Zalving doen ſtaaken, „alhoewel dat die geen meer uitwerking „had, en tot een ander oogmerk gebruikt „wierd; want omtrent den jaare 180. zalf„den de Valentinianen hunne kranken op „den oever van de Doodt met Olie, en „voegden 'er zekere gebeden by enz.

De hoedanigheit van 't Sakrament des laatſten Olyſels beſtaat in deeze woorden: „(b) Dat Godt door deeze Heilige Zal„ving en door zyne volſtrekte barmhartig„heit u alle de misdaaden vergeeft die gy „begaan hebt." De Prieſter herhaalt deeze voorgeſchreeven regelen, zalvende de behoorelyke lichaamsdeelen, nadat hy zich gedient heeft van de gelegenheit of van 't werktuig tegen de zonden, en om zich met de woorden van 't gewoonte Boek uit te drukken, *waar van dit Sakrament het overige zuivert*, te weeten, *de zonden waarvan men niet zorgvuldig genoeg boete heeft gedaan.* Het vervult dan *de gebrekkelykheden der verleedene boetoeffeningen.*

Niemandt dan de Prieſter mag het Sakrament van 't Laatſte Olyzel bedienen, en aan wien.

De Prieſter is 't alleen die dit Sakrament bedient. Men deelt het niet uit, dan aan perſoonen door doodelyke ziektens aangetaſt, en aan den geenen die van een uitgeleefden ouderdom zyn; byaldien by dien hoogen ouderdom tekenen van een uitneemende zwakheit verzelt gaan, die gemeenlyk een gevaarlyke ziekte te kennen geeven: maar men deelt het laatſte Olyſel den misdadigers niet uit, die men ter doodt geleidt, en men geeft 'er deeze reden van: dat de misdadiger door ziekte in geen ſtaat van te ſterven is, of door andere zwakheden de doodt onderhevig. Wy hadden wel eenige andere Aanmerkingen over het onderwerp van dit Sakrament te maaken: maar zy komen niet dan met de Gewoonte Boeken overeen, en met den geenen die de zelve verplicht zyn te leezen. Wy hebben niet dan twee aanmerkingen, dat is, dat men het laatſte Olyſel den Onboetvaerdigen wygert, en dat men de Zalving ſtaaken moet, indien de Zieke zieltogende word, voor dat men alles heeft volbragt.

Hoe en waar aan de Zalving geſchieden moet,

De Zalvingen moeten geſchieden aan de oogen, ooren, neusgaten, aan den mondt, aan handen en voeten en aan de lendenen. Deeze laatſte Zalving is niet dan voor de mannen. De Zalving der handen word den Leeken van binnen gedaan, en den Prieſteren van buiten, (c) *nademaal hunne handen reeds door de Inzegening van binnen gewyt zyn.* De Zalving der voeten moet aan de voetzoolen geſchieden; indien de Zieke van eenige ledemaaten beroofț is die de Zalving noodig hebben, moet zulks aan de naaſte deelen, die ontbeeren, geſchieden. Dit is 't geen deeze *Ceremonie* in 't algemeen betreft; zie hier nu de beſchryving van dezelve in 't byzonder.

en met welke *Ceremoniën* die gaat verzelt.

De Kerſpelprieſter moet zeven balletjes van kattoen of andere diergelyke Stoffe maaken om de Deelen des lichaams af te wiſſchen, die met den heiligen Oly zullen gezalft worden, ook moet hy zich van broodtkruimen verzien om 'er zyne vingers mede te wryven, insgelyks van water om ze te waſſen, een handdoek om ze te droogen, en een waſchkaers om geduurende de Plechtigheit gelicht te worden. Voor dat hy by den Zieken komt, moet hy zich heiligen door het gebedt; vervolgens waſt hy zyne handen, bekleedt zich met zyn Koorkleedt en de violette *Stool*, neemt dan het potje met den Heiligen Oly door een violette Sluier gedekt, of geſtoken in een zak van de zelve verwe, en draagt het zodanig dat de Oly niet ſtorten kan. Indien hy verre te gaan heeft, zal 't genoeg zyn dat hy het Koorkleedt met de *Stool* ten huize van den zieke aanſchiedt, en alsdan draagt hy het potje met den Oly in een beurs aan zynen hals gehangen, eveneens als of hy het laatſte Kerkrecht den zieke bragt. Een Klerk moet den Kerſpelprieſter verzellen, en het Kruis zonder Stok draagen, nevens het Wywaters vat, de Wyquaſt en 't Kerkgewoonte Boek. Zy gaan zonder dat men de ſchel hoort, langs den weg: maar de Kerſpelprieſter moet met een zachte ſtem eenige Pſalmen voor den zieke opzeggen. In de kamer van den Zieke gekomen, zegt hy volgens gewoonte: (d) *De Vrede zy in deezen huize* enz. nadat hy zyn bonnet heeft afgezet, en de bus met den Heiligen Oly op de tafel geplaaſt, laat hy

 den

(a) *Hiſt. des Ceremonies & des Superſtit.* &c. te Amſterdam 1717. gedrukt.

(b) *Per iſtam ſanctam unctionem & ſuam piiſſimam miſericordiam idulgeat tibi Dominus quicquid deliquiſti* &c. (c) Zie *het Gewoonte Boek van Alet.* (d) *Pax huic Domui. R. & omnibus habitantibus in ea.*

den Zieke het Kruis kuffen, neemt vervolgens de Wyquaft, befprengt de zieke met Wywater, insgelyks de kamer en de omftanders kruisgewys, zeggende de Antienne, *Afperges me* &c. Hy doet een vermaning over de heiligfchending begaan, indien men de Zalving ontfing, zonder te vooren een bereidt Gewiffe te hebben verzorgt: maar zoo de Zieke de fpraak en kenniffe verlooren heeft, vermaant hem de Kerfpelpriefter ten befte als mogelyk is. Indien hy in den zieken eenig teken van een waar berouw over zyne zonden befpeurt, zal hem de Kerfpelpriefter de *Abfolutie* verkondigen, die door een vermaning gevolgt word, en deeze vermaning door een gebedt (a) 't welk zielroerend voor de Toehoorderen is. Hier na moet de zieke het *Confiteor* opzeggen, of indien hy niet kan, zegt het de Klerk voor hem: de Priefter voegt 'er voor den zieke (b) *Mifereatur tui* &c. by. Voor dat nu de Zalving begonnen word, knielen alle de Omftanders, en zeggen voor den zieke (c) de Boet-Pfalmen en Litaniën op.

Des Priefters behandeling in de Zalving aangemerkt.

Om de Zalving te doen (d), doopt de Priefter de duim van de rechter handt in den Oly der kranken, doet deeze Zalvingen kruisgewys en fpreekt de woorden uit, overeenkomende met de Zalving van ieder deel; de Klerk licht hem met een gezegende wafchkaers, en houd een bekken of fchotel op, waarin de kattoen balletjes leggen: de Priefter begint de Zalving aan het rechter oog, de (e) oogleden gefloten zynde; daarna zalft hy het linker oog, en zegt, nadat de Zalving der oogen volbragt is: *dat Godt door deeze heilige Zalving en door zyne volftrekte barmhartigheit u de zonde vergeeve die gy door uw gedrag begaan hebt.* Indien de Priefter verzelt is door een Kerkelyk Perfoon in een Gewyde Orde zynde, mag hy de gezalfde lichaamsdeelen afwisfchen: by aldien de Priefter dit zelf niet doet. Van de Zalving der oogen gaat hy tot die der ooren over, volgens het gewoone gebruik; en van de ooren tot de neusgaten, om 'er de Zalving te doen: maar niet op het einde van den neus. Vervolgens daalt hy nederwaart tot aan den mondt, en zalft de lippen, de mondt gefloten houdende. Alsdan zalft hy de handen gelyk reeds is gezegt, gaande van daar over tot de voetzoolen, en vervolgens weder opwaarts tot de lendenen; maar dit gefchied alleen aan de mannen, doch niet dan dat men de Zieke gemakkelyk handelen kan, en zonder gevaar keeren en wenden. De Zalving volbragt zynde, wryft de Priefter de vingers die de oly der kranken aangeraakt hebben met de broodtkruimen, waarna hy zyne handen waft. Deeze gebezigde broodtkruimen en 't water waarmede de Priefter zyne handen gewaffen heeft, moeten in 't vuur geworpen worden, en de kattoene balletjes die in de Zalving gebruikt zyn, worden naar de Kerk om 'er verbrandt te worden, en de affe in de Sakrifty gebragt.

Aanmerkingen over het aangewezen onderwerp.

De Zalving volbragt zynde, herhaalt de Priefter weder de gebeden die van een vermaning aan den Zieke gevolgt word. Na deeze vermaanende aanfpraak vertrekt de Priefter, laatende den kranke een Kruis om zich door het aanfchouwen van den ftervenden J E S U S te trooften. Men zou zich niet weinig belemmert vinden de noodzaakelykheit van eenige Godtvruchtige werktuigen voor de gemeene Chriften zielen te erkennen, indien het geoorloft is zich dus uit te drukken. Daar zyn menfchen die niet aan 't Geeftelyke denken dan door ftoffelyke voorwerpen, en 't is zelfs veel, indien zy 'er met vrucht door middel van diergelyke voorwerpen aan denken: men moet zich niet inbeelden eenvoudigen en onkundigen zodanig te winnen als men de Geleerden en Philofofen overtuigt. De Chriftenen die niet dan Geeftelyk van den Godtsdienft fpreeken, maaken zy een grooter getal van 's Heeren uitverkoornen uit, dan deeze, die de zielen in J E S U S C H R I S T U S door voorwerpen op eene taftelyke wyze trachten te winnen? Een middelweg zou zeer noodig zyn. Deeze die willen dat het onkundig Volk vooral van die uitwendige hulpmiddelen berooft zy, die den gemeenen man tot Godt voert, duchten zeer, dat deeze zielen de betrachting der Geeftelyke zaaken ongewoon, en deeze die overdeftig van die uitwendige hulpmiddelen weeten te fpreeken, maaken huichelaars of fchynheiligen. Verwonderenswaerdig is 't dat St. *Karel Boromeus* zich aan den oever van de Doodt ziende, tot den laatften oogenblik een Tafreel van J E S U S C H R I S T U S Zieltogende in den Hof van Getzemané heeft willen aanfchouwen. Een Heilige van deeze orde moet die zich zoo zeer in den rang der gemeene Chriftenen ftel-

(a) *Introeat Domine Jefu* &c. (b) Dat *Godt u ontferme* enz.
(c) Geduurende de Zalving.
(d) Zie de Afbeelding Pag. 71.
(e) Zomtyds doopt hy in de plaats van den duim een kleine fpadel in den Oly en dient 'er zich van om de Heilige Zalving te doen.

ſtellen, en zal men 't konnen gelooven, dat de ſtervende Heilig zonder een zodanig hulpmiddel zyn hart tot Godt niet zou konnen opheffen?

XXXV. HOOFDTSTUK.

Van de PLECHTIGHEDEN *die men in acht neemt ten opzicht van een* CHRISTEN *op zyn* UITERSTE *leggende.*

Plechtigheden by eene op 't uiterſte leggende zieke in haare omſtandigheden beſchouwt.

WAnneer der Kranken laatſte uure nadert, en dat zy de Sakramenten ontfangen hebben, maaken zy hun Teſtament, en men ſtelt orde in hun Gewiſſe, en ſpreekt met de zelve niet dan van Geeſtelyke zaaken. De Kerſpelprieſter moet hen dikmaals komen bezoeken, van het tydelyke afwenden, de verbinteniſſen van Vrouw en weenende Kinderen ter zyde doen ſtellen, vermits die de hartbreeking verzwaaren, of dienen tot een voorwendzel om naar uitſtel van de reize naar de eeuwigheit te wenſchen: Indien de Zieke zich verplicht vind vergoeding te moeten doen, moet men hem hier over aanporren, en zoo hy zyn Teſtament niet heeft gemaakt, moet men hem daar toe aanmaanen en dit op een rechtmatige en eerlyke wyze te doen, zulks de vrede onder zyne erfgenaamen en gezin gehandhaaft blyve, en zyne goede naam in de Waereldt bewaart. Men moet mede niet lyden dat de Zieke ten nadeele van zyn huisgezin de goederen aan de Kerk beſpreekt, onder voorwendzel van Zielmiſſen, Gebeden en andere Godtsdienstigheden op het oogmerk van den Kranke. Met een woordt, men moet niet dulden dat een ſtervende de zynen van een goedt berooft, 't welk de valſche ongeruſtheit van Gewiſſe dikmaals den Prieſteren ter liefde van den Hemel en eere van Godt word gemaakt. Ook moeten de Prieſters geen gelegentheit geeven, waardoor men ſtrikken ſpant om de zielen te beangſtigen, wanneer de laatſte uure nadert. Het moet hun verboden zyn onrechtmatige en nadeelige wegmakingen voor de Erfgenaamen te dulden, noch door vleyery de gryze Godtvruchtelingen daar toe aan te maanen, die op 't einde hunner dagen geloven hunne zonden af te leggen, maakende den Prieſter 't geen hunne nalatenſchap wezen zal. Dit is 't waarvan ons de Kerkgewoonte-Boeken bericht geeven, en zie hier het verhaal van 't geen men *Ceremonie* noemen kan in deeze laatſte Afhandeling eens Chriſtens leven.

Wy zullen niet weer herhaalen hoe de Prieſter in 't huis van den Zieke komende zich zegenende gedraagt; dat hy het huisgezin den Vrede wenſcht; dat hy de Zieke en de Kamer met Wywater beſprengt; (a) en dat hy om zekere Gebeden in de Gewoonte-Boeken aangeweezen, te doen, het Koorkleedt en de violette *Stool* aandoet. Na ieder deezer gebeden vat hy de Wyquaſt op, om de Zieke te beſprengen; hy geeft hem eenige Godtvruchtige leſſen, beginnende die door kruistekenen op het boek, en op zyn voorhoofdt, op den mondt en op de borſt; insgelyks doet hy 't op den mondt en de borſt van den kranke, zoo wanneer die niet in ſtaat is het zelf te konnen doen. Indien de Zieke een dochter of vrouw is, moet een vrouw haarer vriendinnen deeze Kruistekenen in de plaats van den Prieſter doen. Op het eindigen van de voorlezing, doet de Prieſter een kort gebedt, waarna hy de rechter handt op het hoofdt van de Kranke legt; vervolgens maakt hy het teken van 't Kruis over deeze zieke, beſproeit haar met Wywater en vertrekt: maar zoo de Kranke op 't uiterſte legt, moet de Kerſpelprieſter hem of haar niet verlaaten. In deezen ſtaat moet hy de zieke het Kruis geeven en den Dienſt zeggen die de ziel van den ſtervenden aan Godt en aan de tuſſchenſpraake der Heiligen beveelt. De goede tuſſchenpoozen van den ſtervenden moeten beſteedt worden in verhandelingen van berouw; verzaakinge der Waereldt en haare ydelheit; liefde des naaſten; 't geloof aan de leere der Kerke; de hoope in Godt enz. 't Zal mede noodig zyn, zegt het Gewoonte-Boek van *Alet*, aan den Zieke te beveelen „ Dat hy zich op de Voorbede van de Lieve Vrouw vertrou„we - - - aan die van zynen Beſcherm„Engel, van zyne Beſchermheilig en alle „de Heiligen. " Eindelyk, wanneer de Kranke het Zieltogen allenks naadert, zal zich de Kerſpelprieſter, de ſtervende met Wywater te beſprengen, haaſten, om hem nieuwe krachten te geeven, tegen de Vorſt deezer eeuwen te beſtaan, hy zal hem noch krachtiger aanmaanen, indien 't mogelyk is, hem het Kruisbeeldt te kuſſen aanbieden, het Kruis voor hem ſtellen, opdat het Chriſtelyk vertrouwen door dit aanſchouwen in

(a) Zie *het Gewoonte Boek van Alet.*

in 't Zieltogen vermeerdere. De Klerk zal dan een gezegende Wafchkaers ontfteeken, indien die reeds niet opgeftoken zy. De Priefter zal met de omftanders de *Litaniën* beginnen. Deeze Godtsdienftigheit moet duuren tot dat de Zieke in 't laatfte oogenblik van 't Zieltoogen zy; alsdan zegt men de gebeden der ftervenden, gelyk in de (a) Gewoonte-Boeken te leezen zyn, en (b) wanneer men hem ziet den Geeft geeven, zal de Klerk, zoo 't mogelyk is, nieuwe betuigingen van zynen overgang tot Godt geeven, en den ftervenden niet verlaaten dan nadat hy den laatften doodfnik gegeeven heeft.

XXXVI. HOOFDTSTUK.

Van de PLECHTIGHEDEN *der* LYKSTATIEN *in alle haare omftandigheden.*

Hoedanig men met den den overledenen omgaat, aangemerkt,

Laat ons nu den toeftel der Godtsdienftigheit van den ftervende befchryven, en van de Plechtigheden waarmede men de zorgelyke reize van de eeuwigheit verzelt. De Godtsdienftigheit der levendigen beftaat in 't bidden voor den Gelovige na zyn overlyden, en om hem iet hunner gedachteniffe, 't zy door een lykftatelyke eer of door betuigingen hunner liefde te doen blyken 't welk zy door gebeden en Lykmiffen bewyzen. Wanneer de Zieke overleden is, zegt de Priefter een *Repons* ftaande en ongedekt, om van de Heiligen en Engelen hulpe voor de ziel van den Overledenen te verzoeken; en vervolgens doet hy een gebedt. Men zend teffens om de klok te laaten luijen zulks de Kerfpelwyk bericht worde van de doodt des Overledenen, opdat een ieder Godt voor de ziel van den geftorvenen bidde: maar des nachts word 'er niet geluidt.

De Kerfpelpriefter vertrokken zynde: behandelt men dus (c) het Lyk; men (d) waft het op eenige plaatfen, en legt het op een bequaame plaats: de geftorvene moet een klein kruisbeeldt op de borft leggende in handen, of tuffchen de zelven hebben. Men moet aan zyne voeten een Wywaters vat en Wyquaft zetten, op dat die geen die het Lyk de laatfte plicht komen te bewyzen, (e) het met Wywater befprenge en ook zich zelve befprenge. Ondertuffchen (f) blyven eenige Kerkelyken by het Lyk *, biddende voor den Overledene, tot dat men 't ter aarde brengt. Indien de Overledene een Priefter of eenig andere Kerkelyke is geweeft, moet hy een gefchooren kruin volgens zyne Orde, en een vierkante bonnet op 't hoofdt, nevens een klein kruis op de borft leggende, hebben.

en welke dienftplichten men het Lyk bewyft.

De Heidenen baden voor de ruft hunner verftorvenen, waarvan wy reeds iets gezegt hebben (g). Laat ons dit voorfchrift, *fit tibi*

(a) Het eerfte gebedt begint: *proficifcere anima Chriftiana*, &c. dat is, *Vertrek Chriften ziel in den naame des Vaders, des Zoons en des H. Geeft, in dien der Engelen, Aartsengelen, Troonen, Machtigen, Vorftendommen, Cherubinen, Seraphinen, Patriarchen, Profeten* enz. Het tweede, fmeekt voor haar om de Goddelyke Barmhartigheit, en het derde beveelt de ziel van den Gelovigen aan Godt. Deeze drie gebeden worden van die gevolgt, die men het *Libera* noemt, die beftaan om Godt te bidden, dat de ziel verloft zy van alle gevaaren waaraan zy zich in 't vertrekken uit deeze waereldt bloot geftelt vind. Dit *Libera* word van eenige andere gebeden gevolgt, en indien 'er noch tydt overig is, van eenige lezingen.

(b) Men heeft op eenige plaatfen de gewoonte, de klok van de Kerfpelkerke door eenige flagen te luijen, om te berichten dat 'er een kranke van de Kerfpelwyk op 't fterven legt, op dat de andere Kerfpelwyken mede in den gebeden hem mogen gedachtig zyn.

(c) Te weeten, als men het de oogen en den mondt gefloten heeft, gelyk zulks mede in aloude tyden wierd gedaan: wind men het in een zweetdoek, of men laat het in de kleederen leggen die den overledene in zyn leven gewoon was te draagen, gelyk in Italië de gewoonte is.

(d) *Pifcara* Praxis Cæremon. De gewoonte van de dooden te waffen, is zeer oudt.

(e) Men deed by de alouden iet diergelyks: van den overledenen weggaande wiefch men hem met water en men had ten dien einde een vat ftaan voor deeze afwaffing bereid. Nochtans ziet men niet dat deeze gewoonte met die van 't wywater zeer overeenkomftig is, waar mede zich den geenen befproeiden die een doode bezochten. Zie 't geen zekerder is; de aloude Romeinen zuiverden hunne dooden met die driewerf met het water te befprengen, 't welk zy *Luftral-water* noemden, en 't was mede een Priefter die de *Ceremonie* deed.

(f) Een Proteftants Schryver merkt aan, dat deeze gewoonte omtrent hondert jaar na het eerfte Concilie van Nicea in gebruik was. Zie hoe hy zig in zyn Boek de *Hiftorie der Plechtigheden en Bygelovigheden* enz. uitdrukt. In 't jaar 400. „Oulings, zodraa als iemandt geftorven was, verzocht men de Kerkelyken, die met de vrienden van den „overledenen den nacht doorbragten, en zich met het woordt Godts onderhielden, voor hun onderwys dienende. „Zy zongen Pfalmen by *Antiphones* of verzen, elkander beantwoordende. Zy bevolen Godt de ziel van den Over„ledene, zulks hy van de Hellebevrytbleeve enz

(g) Zie hier voor en wat de Jooden aangaat: eerfte Deel. pag. 145.

* Zie de Afbeelding hier nevensgaande, waar van het bovendeel *de ten* TOONSTELLING *van 't* LYK *verbeeldt*; en 't Onderdeel *de* PLECHTIGHEIT *van de* OFFERHANDE *van 't* BROODT *en den* WYN *in een* LYKMIS *aangeboden.*

L'EXPOSISION du CORPS à la Porte du Logis.

B. Picart sculp. dir. 1724.

L'OFRANDE du PAIN et du VIN à la MESSE des MORTS.

Aanmerking over 't gebruik van voor de rust der verstorvenen te bidden.

tibi terra levis gedachtig zyn. De Jooden hebben de zelfde gewoonte. 't Is een zwaar geschil tusschen de Roomsgezinden en Protestanten om te weeten waarin dit gebedt voor de Dooden bestondt, zedert de tweede eeuw in gebruik bekent geweest: maar met veele onderscheidingen van wegen der(a) Calvinisten Schryveren over dit onderwerp. *De Kerk badt*, zegt een der zelven, *voor de vervulling hunner glory*: Zy was dan na hunne doodt niet vervult, en zy verkreegen die niet aanstonds in de plaats hunner Gelukzaligheit na hun vertrek uit deeze Waereldt. De zelve Schryver die wy aanhaalen, eigent het aan een byzonderen yver toe, en nochtans van de genaade der Kerke niet bekrachtigt, als de Christenen toen den Martelaren verzochten, van na hunne doodt voor de levendige Gelovigen te bidden: 't welk veel min plaats heeft van te vermoeden, dat de tusschenspreeking der Paradys-Heiligen reeds van groot gewigt was. Welk een zin het zy die men aan de gebeden der aloude Christenen over hunne Dooden geeven kan, zeker is 't dat de eeuw van Kanstantyn den Grooten hier van kundig was, vermits het volk voor zyne ziele badt, gelyk ons Eusebius in 't leven van deezen Keizer bericht.

Hoe het bidden voor de verstorvenen een middelstaat of het Vagevuur onderstelt;

De Gebeden der eerste Christenen en die der hedendaagsche onderstellen ten minsten een middel-staat tusschen de straffe der Helle en de Gelukzaligheit van 't Paradys: zonder deeze onderstelling, wat zou anders het oogmerk deezer gebeden zyn? In deezen staat is 't, 't geen men het Vagevuur noemt. Deeze is niet dan voor de zielen der geenen die in den staat van genaade overleden zyn. Maar men moet zich niet inbeelden, dat dit Vagevuur een stoffelyk Vuur zy, 't welk wezentlyk brandt, of van water, waarin de ziel van haare zonden gereinigt word, of van windt en ys die haar zuiveren. Alle deeze gissingen ernstelyk voorgestaan, hebben de eenvoudigheit der menschen misleidt. De Legende Schryvers en hunne Verwonderaars wisten ongetwyffelt niet dat de zielen geen plaats besloegen, en dat de onzichtbaare wezens geen vuur, windt, noch ys enz. onderworpen waren. Het is wel waar dat deeze Philosofie oneindig veel Verdichtzelen ontwart, en de ontdekkingen ten toon stelt die de Kloosterlingen zedert veele eeuwen in dit onbekendt landt gedaan hebben. Ook is 't waar, dat Geleerden (b) der verledene eeuw in deeze waereldt verzeekert hebben, dat het Vagevuur een onderaardsche plaats boven „de Hel der verdoemden is, alwaar de zielen, die de voldoening „niet volbragt hebben, die zy aan de Goddelyke Gerechtigheit voor hunne zonden „schuldig zyn, door het vuur op een zeldzaame en derhalven onbegrypelyke wyze „gezuivert worden." Nochtans zal dit alles den Christenen niet overtuigen die het onderscheid van de ziel en 't lichaam kennen. De zielen worden gezuivert: 't zy zoo. Men moet voor de overledene Gelovigen bidden; laat zulks geschieden: maar de zielen konnen na de doodt niet gestraft worden als zodanige, toen zy met haar lichaam noch vereenigt waren. Het redelykste Denkbeeldt, 't welk men van 't Vagevuur hebben kan is, dat zielen der ryke menschen geduurende een zekeren tydt na dit leven gepynigt worden, om t'eenemaal gezuivert te zyn van 't geen *hen verhindert in 't eeuwig Vaderlandt te verschynen*; dus drukt zich het *Katechismus van 't Trentynsche Concilie* uit. Maar waarom breid men zich over een stoffe uit, waar van het onmogelyk is een waar Denkbeeldt te hebben? Wy zullen hier alleen zeggen, dat een gedeelte van 't Heidendom, en voornamentlyk de Platonisten, gelooft hebben, dat de zielen na de verhuizing des lichaams door 't vuur gezuivert wierden. Plato schynt in een zyner Zamenspraaken een rechtbank te erkennen, alwaar de verstorvenen die geene zwaare zonden begaan hebben, in de andere Waereldt gedoemt worden tot eindigende straffen en die geëvenmatigt met hunne misdaaden zyn: men kan in de Aanteekening de ontknooping van 't oordeel des beruchten Wysgeers leezen. Deeze Aanteekening is naar den aart (c) van een Geleert Jezuït opgestelt. De

Redeneering over dit onderwerp.

(a) Zie *Hist. des Ceremonies & des Superstitions* &c. in 't jaar 1717. gedrukt.

(b) *Casal.* de Vet. Christ. Ritib. Cap. LXXXVIII.

(c) Te weeten, van P. *Mourgues* in zyn XIden. Brief van *'t Godtgeleerdt Onderwerp*. „Alle de Zielen uit haare „lichaamen gescheiden, zyn het oordeel onderworpen. Daar zyn zielen, alhoewel weinig in getal, die zich t'eenemaal gezondt bevinden en die in dit Oordeel niets te vreezen hebben; alle de andere zyn kranken, waar van eenige nochtans geneezelyk en anderen ongeneesbaar zyn. De gezonde zielen slaan den weg der Elizeesche Velden „in, 't welk het Landt van Vryheit en verquikking aller ongemakken is: zy moeten de tydt van te zuiveren verbyden, en deeze zuivering is een uitwerkzel van duizend jaar. Om nu te weeten wat haar hier overkomen zal, moet „men ze onderscheiden in zodanige die in deeze Waereldt volgens de orde van 't Noodlot moeten wederkomen, met „die 'er reeds haar rampzalig omzwerven hebben volbragt - - - Deeze laatste gaan in 't welgelukzalig Gewest over, „alwaar zy de zuiverste genoegten genieten in de geduurige betrachting van 't Goddelyk Wezen... De kranke „zielen wandelen alle den weg van den *Tartarus*, de geneesbaare om 'er gezuivert te worden; en de ongeneezelyke „om

De Ooftindianen befchouwen (a) als een foort van Vagevuur de omzwerving der zielen in verfcheiden lichaamen : een gedachte die hunne Voorouders van de Egiptenaren hebben ontleent, en 't is uit de zelfde bron, dat de aloude Heidenfche Philofofen dit gevoelen geput hebben. Wy zouden over de ftoffe van 't Vagevuur breed konnen uitwyden, indien het mogelyk was dit zonder gemaaktheit, in een Verhandeling als deeze is, te doen : maar 't is beft dat we dit verhaal den Godtgeleerden en vernuftige verftanden overlaaten; want het aan hun ftaat dit gevoelen tegen de beftryding der Ketteren te verdeedigen, indien het vereifcht word dat men 't ftaande houde, vermits zy den Katholyken altoos verwyten, dat hun Vagevuur een uitvinding hunner Geeftelykheit zy, ontfprooten uit oneindige bygelovige bedryven, en Plechtigheden over de Overledenen, vermomt met Godtvruchtigheit, alhoewel waarlyk den Godtsdienft onnut: maar nochtans zeer bequaam om de gierigheit der Kerkelyken te voldoen, en zeer welvoegelyk om een eindeloos getal fchroomachtige Chriftenen onder hun juk te houden. Men moet bekennen, dat de ongevallen in den Godtsdienft veroorzaakt door het grof bygeloof der verleedene eeuwen en de gewaande Openbaringen van eenige Monniken niet min bedriegelyk als onweetend, al te veel reden tot verwyt der geenen hebben gegeeven, die zich van 't lichaam der Kerke afgezondert hebben. Zou men wel zonder verontwaardiging de veelvuldige verfchyningen deezer zielen konnen leezen, die weder uit de andere Waereldt komen, na verloop van zes of zeven hondert jaaren, eenige met (b) een ganfch verzengde huidt, anderen van wormen doorknaagt? (c) insgelyks van deeze doode die opgewekt wierd, om voor St. Stanislaus de bezitting van een erfgoedt te bewaaren, 't welk hy voor zyne Kerke verkreegen had, en die in vergelding deezen Heilig uit het Vagevuur verlofte? en van veele duizende zielen die zich beklaagden met haar te verwyten, dat zy by gebrek van een genoegzaam getal zielmiffen wreedelyk in deeze plaats de zuivering moeften uitftaan? Eindelyk, moet men niet als een voorwerp van ergernis deeze Zaturdagfche Bul der Karmeliten aanzien, die hen en hunne Broederfchap des Zaturdags na hunne doodt uit het Vagevuur verloft? Deeze volmagt (d) onder het Pausfchap van Leo den X. verleent, om voor de waarde van geldt de zielen uit het Vagevuur te verloffen, en de order die Paus Clemens de VI. (e) aan de Engelen geeven dorft van de zielen der geenen rechtsftreeks naar 't Paradys te geleiden, die het Jubeljaar winnen zouden, 't welk deezen Paus verkondigt had. Deeze order, indien we aanhaalen 't geen *Agrippa* in zyn Boek *van de ydelheit der wetenfchappen* zegt, greep noch wezentlyk ten zynen tyde te Vienna en elders ftant.

Om nu weder tot de Lyk-plechtigheden te komen; men bekleedde de geftorvene Priefters en Kerkelyken met de gewaaden over- Hoe men met de Lyken der verftor-

„om 'er te worden gepynigt. Wanneer de eerften van alle de gebrekkelykheden door de hevigfte geneesmiddelen geneezen zyn, gaan eenige in de Elizeefche Velden over, en anderen neemen de lichamelyke ftoffelykheit weder aan, waar voor zy noch eenige verplichtinge hebben, als hebbende noch niet t'eenemaal haaren loop volbragt. De wanhopentlyke zieken, te weeten, deeze die met onvergeeflyke misdaaden belaaden zyn, komen nooit uit den *Tartarus.*" Men kan hier van mede de Befchryving inzien, die Virgilius van de zuivering der ziele na de aflegging des lichaams in 't 6de. Boek van zyn Eneas doet. Door den grooten Agrippyner dus vertaalt:

En als de doot het lyf komt praemen,
In d'uiterfte oogenblik, en 't leven 't lyf begeeft,
Dan legt noch d'arme ziel al 't vuil, dat op haar kleeft,
Niet af: dan trekt de ziel de fmet des lichaems tevens
Niet uit: want noodig volgt het, dat door jaaren levens
Verknochtelingen zich verbinden fterk en ftyf,
Waarom zy loutering vereifchen, en 't misdryf
Door ftraffen dient geboet.

En Verders:

Wanneer nu deeze zielen
Dus duizendt jaeren lang van fmetten, dieze hielen,
Gezuivert zyn, dan daagt Merkuur met zyne roe,
Een groote menigte naer den Vergeetvliet toe,
Op dat ze wat haer heugt uit haer gedachten vaegen,
Ter weerelt innetreên, beluft om haere dagen
In 't lichaem wederom te flyten, als voorheen.

(a) Zie de Verhandeling enz. in 't derde Deels tweede Stuk van den Godtsdienft der Afgodendienaaren, enz. (b) Zie *Flodoart.* (c) *Cromer* in zyne *Hiftorie van Polen.*
(d) *Guicciardin*, in zyne *Hiftorie van Italië.*
(e) Wy bevelen de Engelen van 't Paradys, datze zyne ziele in den vrede des Hemels geleiden, zonder dat het noodig zy in 't Vagevuur te komen.

vene Geestelyken handelt.

overeenkomende met hunnen staat; gelyk we in 't vervolg van deeze Verhandeling zullen aanmerken. Een ander gebruik, 't welk de Bedienaars der Kerke aangaat, is dat niemandt dan de Kerkelyken de Lyken hunner Amptgenooten ten graave draagen, en dat de Leeken dit onder hun insgelyks doen. De Kerkelyken draagen over hunne vrienden geen rouw, en verzellen ze mede niet nevens hunne maaagschap naar 't graf: maar zy voegen zich in hun Kerkelyk gewaadt by de overige Geestelykheit. De Protestante Geestelyken hebben niet goedt gevonden dit gebruik op te volgen.

XXXVII. HOOFDTSTUK.

Van de ZEGENING (a) *der* KERKHOVEN *en hoe.*

Met welk een plechtgebruik de Kerkhoven gezegent worden, en tot de begraving gewyt.

De gemeene begraafplaats is het Kerkhof, en ten dien einde zegent die de Kerk plechtelyk op de volgende wyze. Deeze Zegening moet door den Bisschop, of een Priester hier toe gelast, geschieden. Des daags voor dat men (b) de Zegening doen zal, moet men op 't midden van 't Kerkhof een (c) Hout Kruis van een mans hoogte oprechten; men moet voor het Kruis een stuk Houts ter hoogte omtrent van twee palmen in den grondt steeken: op deeze paal zet men drie Waschkaerssen, wanneer men de Zegening doen zal. Des anderen daags 's morgens voor dat men de *Ceremonie* begint, moet men een tapyt op 't Kerkhof by het Kruis spreiden en vervaerdigen de noodige dingen tot de Zegening der plaats vereischt; te weeten, het Wywater, het Wierookvat, de Waschkaerssen enz. De Priester met zyne Plechtgewaaden bekleedt, gaat uit de Sakristy in Processie, te weeten, met een Bezweerder of Akolyt het Wywater draagende, en een ander die het Wierookvat draagt. Twee Klerken belaaden met het Kerkgewoonte-Boek en drie witte Waschkaerssen, nevens het gansche Koor by paaren gaande, word van den Dienstdoende Priester gevolgt, gelyk reeds by andere Plechtigheden aangemerkt is.

Hoedanig de Bisschop de bewerker van deeze Zegening wezen moet.

Op het Kerkhof gekomen, plaatsen zy zich rondom het Kruis, of Kruissen indien 'er meer zyn, en de Dienstdoende Priester of Bisschop doet tegen de Omstanders (d) een korte redenvoering over de heiligheit, de voorrechten en de vryheit der Kerkhoven. Vervolgens ontsteekt men drie Waschkaerssen voor het midden van 't Kruis, en indien 'er aan ieder eind van 't Kerkhof een is, ontsteekt men 'er mede drie voor het zelve. De Dienstdoende Bisschop staat daar na op, doet een gebedt, 't welk van het gezang der *Litaniën* gevolgt word, en wanneer hy de woorden, *Wy bidden u dit Kerkhof te reinigen en te zegenen*, zegt, maakt hy het teken van 't Kruis: Hy doet dit anderwerf deeze woorden herhaalende (e) voor de Heiliging van 't Kerkhof en die een derdemaal herhaalende voor de wying. De *Litaniën* geeindigt zynde, besprengt de Bisschop of Priester met Wywater het middelste Kruis, en terwyl men een *Antienne* en het *Miserere* zegt, gaat hy een omweg over 't Kerkhof doen, en besprengt het met Wywater. Eindelyk neemt hy een der ontsteeken Waschkaerssen, die aan den voet van 't Kruis waren geplaatst, en zet die boven op 't Kruis, insgelyks de twee andere en plaast die op beide de armen; waarna dan deeze Plechtigheit door een drievoudige bewierooking en besprenging met Wywater eindigt.

Indien het Kerkhof dusdanig gewyt, vervolgens door een onbetamelyk bedryf of door de begraaving van een Ongelovige, een Ketter, een in den Ban geslagenen of van een Ongedoopte bezoetelt en ontheiligt wierd, moet men 't weder verzoenen: waar van de *Ceremonie* deezer Verzoening even eens als de Zegening is.

Hoe het ouwelings niet gedoogt was de dooden in Kerken

Eertyds gedoogden de aloude Kerkwetten niet, de dooden in de Kerk te begraaven. Ongevoelbaar voerde men het gebruik in van eenige persoonen aldaar te begraaven, enkelyk door hunne Heiligheit onderscheiden:

M 2 want

(a) Het Latynsch woordt *Cœmeterium* is Grieks, en een Kerkhof of een plaats alwaar men slaapt betekenende: nademaal de Gelovigen volgens de uitdrukking van 't Oude en Nieuwe Testament niet dood zyn: maar slaapen. Zynde dit de oorsprong van 't Woordt, 't welk de Christenen der eerste Kerke aan de plaatsen gaven, alwaar zy hunne dooden begroeven.

(b) Zie het *Gewoonte Boek van Alet.*

(c) Of volgens het *Roomsch Pontifikaal*, moet men 'er vyf oprechten, te weeten, vier voor de vier eindens van 't Kerkhof, en een in 't midden.

(d) Zie het *Roomsch Pontifikaal.*

(e) Hy zegt alsdan, *wy bidden u om te heiligen.* en ten derde, *wy bidden u om te wyen.*

ken te begraaven,

want toen begroef men de Keizers niet dan aan de Kerkdeuren; het binnenste (a) wierd voor JESUS CHRISTUS en zyne Heiligen bewaart: maar de Heiligen bleeven 'er niet lang alleen. (b) Veele Gelovigen, 't zy door vreeze voor het toekomende, 't zy door voorzorge, wenschten by hun begraaven te worden, hoopende van straffe door de verdiensten der geenen beschut te zyn, die volgens de woorden van St. *Maximus*, zich ontzachelyk in de Helle gemaakt hadden. In 't vervolg stond men niet alleen den Kerkelyken van een voorbeeldelyk leven de begraving in de Kerk toe: maar ook den geenen van een taamelyk leven, en die niets merkwaardigs aan zich hadden, dan de waardigheit waar mede zy bekleedt waren. Eindelyk wierden 'er de Leeken mede zonder onderscheid ontfangen, gelyk nu tegenwoordig in gebruik is.

en wanneer dit gebruik ingevoert wierd.

Men meent mede dat de aloude Kerke niet gedoogde de Heidenen by de Christenen te begraaven. 't Is volgens dit aloud gebruik dat men de Ketters en Ongelovigen in ongewyde aarde moet begraaven. De eerste Kerke bewaarde langen tydt de ingevoerde orde door de Wet der twaalf Tafelen geboden, (c) van de Kerkhoven buiten de Stadt te hebben, en 't schynt dat men de uitzondering naar deezen regel zoo redelyk en gewigtig in een goede staatsregeering niet begon werkstellig te maaken dan onder de Regeering van den Keizer Theodosius. Anderen gelooven dat ze onder het Pausschap van Gregorius den Grooten begon. Hoe 't ook zyn mag, de Overvoering van de Reliquiën der Heilige Marteiaren in de Kerken was toen t'eenemaal in gebruik, en de Godtsdienstigheit deezer eeuw reeds verworven hebbende, de Gelovigen van een uitmuntende Heiligheit by hun te laaten begraaven, is 't waarschynlyk dat de Mogentheden eerlang gedoogden, dat 'er Kerkhoven in de Steden gesticht wierden.

XXXVIII. HOOFDTSTUK.

Van de PLECHTIGHEDEN *wegens de* BEGRAVING DER DOODEN *in gebruik.*

Gedachten over de broosheit van 's menschen leven,

De Mensch ziet de doodt niet altoos als een staat van vernedering voor zynen hoogmoedt aan, alhoewel niets meer voor hem vernederende is dan van een bepaalt lichaam door de ontbinding zyner deelen berooft te worden, om een voedzel der wormen te zyn, en als het stof der aarde te worden met voeten getreeden, na het werktuig van vermaak, driften en wellustigheden te hebben geweest; na te hebben gedient voor het beweeglyke in alle de bedenkelyke veranderingen en in alles 't geen het bezwaarlykste en 't vernuftigste kan begreepen worden. Alle deeze Denkbeelden doen nochtans de menschelyke hoogmoedt niet bezwyken; de mensch is al te fier om te besluiten, zonder eenig gerucht in een soort van niet over te gaan; ook is hy 't, die, om zoo te zeggen, de vergeetenheit poogt te wederstaan, en het minste 't geen hy zoekt, is, eenigen tydt na zyne doodt in de gedachtenisse zyner medeburgeren door den toestel zyner begraavinge te leeven. Dit zyn de zwakke vergoedingen van 't leven: maar nademaal de Wet die ons tot de doodt verwyst onvermydelyk is, moet men in de doodt de voorwerpen zoeken, die onze ydelheit vleyen naar evenmatigheit van de rol, die wy in de waereldt gespeelt hebben. Indien voor ons de Uitdrukzelen van een voornaam Dichter dienen konnen, vergaan met hun (d) de naamen van *Heerschers der Aarde, Scheidsmannen van den Vrede* enz. die geduurende hun leven den Aardbodem deeden sidderen; zy poogden mede al hunne verhevenheit in de graven staande te houden,

ende ydele pooging van de vergeetenheit zoo veel mogelyk is, te wederstaan.

(a) Zie 't *Gewoonte Boek van Alet.*

(b) Ten tyde van *Optatus* was de Gewoonte van de Dooden in de Kerke te begraaven noch niet ingevoert. V. Lib. 3. *De Schism. Donatist.* pag. 57. 1700. gedrukt.

(c) *Hominem mortuum in urbe ne sepelito.* Men nam het zelfde gebruik te Athene, Smirna, Marseilje en elders in acht; maar de Stichters der Steden hadden 't voorrecht in openbaare plaatsen begraaven te worden.

(d) *Là se perdent ces noms de Maîtres de la terre*
D'Arbitres de la paix, de Foudres de la guerre &c. Malherbe.

Dat is:

Des Aardryks Heerschers naam verganklyk is in achting;
Geen Scheidsman 't zy in kryg of vreê heeft meer verwachting.

den, en hun Volk volgde dit zoo veel mogelyk was na: maar de een en anderen gedraegen zich dus niet, dan om een weinig de duuring te vervullen, die de natuur den mensch zoo duurzaam niet inwilligt als aan de onbezielde wezens, of die niet dan een groeiend leven hebben, en ongemeen bovenmaatiger duuren dan de uitmuntenste van alle de geschapene wezens leeven konnen.

(a) *Justice de la Nature!*
Les arbres dont l'ombrage embellit ces cotaux,
Ne craingnent point des ans l'irreparable injure.
Leur vieillesse ne sert qu'à les rendre plus beaux.
Après avoir d'un siecle achevé la mesure,
Ils passent bien avant dans des siecles nouveaux.
Où voit-on quelque homme qui dure,
Autant que les sapins, les chênes, les ormaux?

't Welk men overgezet, deezen zin geeven kan:

O onrechtvaardigheit der wrevele Natuur!
Het schaduwryk geboomt' kan top en heuvels sieren,
En d'onherstelb're tydt trotseren, om te vieren
Hun hoogen ouderdom, door 't krachtig levens vuur
Van eeuw tot eeuw gevoed. Hoe, moet dan 't menschdom derven
't Genot van duuring in d'ontbeering van dien staat,
Daar denne-en eikeboom hun taks te boven gaat?
Ja, geen bestendigheit is voor noch na zyn sterven.

Zodanig zyn de klagten der geenen die in den mensch niets zien, 't welk niet geringer als het overige van de natuur zy, en die hem niet beschouwen, dan als een gedeelte der Stoffe geduurig de verscheidene veranderingen onderworpen, wier ondergang door de verscheiden schikkingen zyner deelen niet kan geweert worden: maar die niets daar boven bevatten. Waar is 't dat des menschen leven zeer kort zy: maar zou het wel beter zyn, indien het met den ouderdom der eiken-en denneboomen overeenquam, die de Geestdryvery der Dichteresse heeft gaande gemaakt? Een Christen redeneert beter. Hy wil dat de Doodt voor den mensch een staat van boete zy, een voldoening die Godt van hem geeischt heeft om de beleediging te vergoeden die hy door zyne zonde aan de Goddelyke Majesteit heeft begaan. Volgens de orde van dit denkbeeldt moet hy uit het Christendom de ydele onkosten van Gedenkstukken en Praalgraven verbannen, en indien men zich volgens deeze grondstelling wilde bestieren, zou de stervende geen ander wapenpraal zyner grootheit nalaaten, dan de gebeden en aalmoezen. Noch zou men de ydelheit in de beweegende oorzaaken vermengt, beschouwen, als de welspreekenheit der Bedienaaren van de Kerke door eindelooze lofdichten hem vereeuwigen zou. De weg van d'onsterflykheit is niet min zeker door de aalmoezen, en Godtsdienstige Stichtingen, en vooral door erfgiften die een milde stervende den Monniken, Priesteren en Kloosteren maakt, als door de Krygskundige Onderneemingen, de Burgerlyke en Staatkundige Deugden en een deftig Vernuft.

Het gewoon gebruik is de dooden vierentwintig uuren na het afsterven te bewaaren. In eenige Landen (b) bewaart men die vyf of zes dagen. Zie wat het Gewoonte-Boek deswegen zegt, de begraving der dooden raakende, aan wien gedoogt word de Kerkbegraving (c) toe te staan. Deeze gebruikelykheden verschillen in zekere omstandigheden: maar in 't algemeen wanneer het tydt word het Lyk van den Overledenen naar de Kerk te brengen, moet men door 't gelui der klokken de Priesters en andere Geestelyken, die de begraving moeten bywoonen, bericht geeven, zulks zy zich in orde vergaderen en met hun Plechtgewaadt (d) bekleedt, (Met welke omstandigheden het gewoon gebruik ter begraving der Lyken gaat verzelt.)

(a) Gelyk Mevrouw *Deshoulieres* in haare Poëzy zich uitdrukt.
(b) Voornamentlyk in Hollandt, alwaar men zomtyds de dooden tot op den zevenden dag bewaart.
(c) De Kerkbegraving word den Jooden, Afvalligen, Ongelovigen, Ketters en Scheurmakers, in den Ban geslagenen en onder 't verbodt staanden gewygert; insgelyks die een Kerklyk persoon geslagen heeft zonder voor zyne doodt voldoening gegeeven te hebben; die zich zelfs moorder is; die in een lyfgevecht gedoodt zyn; die gegelastert of andere beruchte misdaaden hebben begaan; en eindelyk die de bevelen der Kerke, de Biecht en de *Communie* raakende, niet hebben voldaan.
(d) Een Koorkleedt en een vierkante bonnet.

in de Kerſpelkerk verſchynen, of in eenige andere Kerken, alwaar zy hun gebedt doen.

Hoedanig de Geeſtelykheit de Lykſtatiën bywoont.

Vervolgens bekleedt zich de Kerſpelprieſter over het Koorkleedt met een zwarte *Stool* en een zwart *Pluviaal*. In 't uitgaan om het Lyk te geleiden, heeft de Bezweerder, het Wywater draagende, de voortogt, waar op de Kruisdraager volgt en vervolgens de andere Geeſtelykheit, de Dienſtdoende Prieſter de laatſte zynde. Gezamentlyk begeeven zy zich naar des Overledens huis, wiens Lyk * naby de deur moet ſtaan, of in eenig (a) naaſte vertrek, met de voeten naar de ſtraat gekeert, en zulks, zeggen de Gewoonte-Boeken, wanneer zelfs den Overledenen een Prieſter was geweeſt. Men moet niet vergeeten dat de Doodkiſt van vier of wel van zes kandelaars met geele ontſteeken Waſchkaerſſen omringt zy. Wanneer de Geeſtelykheit in 't ſterf huis gekomen is, plaatſt zich de Kruisdrager aan 't hoofdt van den Overledenen, en indien 't geſchieden kan, de Dienſtdoende Prieſter tegen over de voeten, zulks hy het Kruis in 't gezicht heeft; deeze die het Wywater draagt voegt zich een weinig achter hem en aan zyne rechter handt, en de andere Koorbedienden plaatſen zich aan weerzyden: een ieder volgens orde en rang 't naaſt by den Prieſter. Dit alles word op deeze wyze, indien 't wezen kan, in acht genomen; want ſomtyds gebeurt het dat by gebrek van plaats, het Kruis aan de deur, ter zyde alwaar men het Lyk uitdraagt, vertoeven moet, en dat de Koorbedienden genoodzaakt zyn zich aan weerzyden te plaatſen om ruimte voor den Dienſtdoenden Prieſter te geeven: ondertusſchen ontſteekt men de Waſchkaerſſen en geele Waſchtoortſen, en men deeltze den geenen uit die de zelve draagen moeten.

Hoe en wanneer de brandende Waſchkaerſſen by de Lykſtatiën zyn in gebruikt gebragt.

De gewoonte van brandende Waſchkaersſen in Lykſtatiën te draagen, is na den Vrede der Kerke in 't Chriſtendom ingevoert, of liever de Chriſtenen hernieuwden toen dit gebruik, 't welk by de Romeinen te vooren de gewoonte was; alzoo de Chriſtenen zich in alle zaaken van de Afgodendienaren afzonderden, is 't waarſchynlyk dat zy dit gebruik verworpen, terwyl zy onder 't Juk van 't Heidendom waren. Daarenboven was 't in deezen tydt van Vervolginge, den Chriſtenen niet geoorloft hunne dooden met Statie te begraaven. De Leeraars der Kerke, om deeze gewoonte beter te billyken, willen dat de ontſteeken Toortſen en Waſchkaerſſen in Lykſtatiën het werkende (b) geloof door de liefde beteekenen, waarin men meent dat de Gelovigen geſtorven zyn. Dit denkbeeldt zou eenigermaten konnen overeenkomen met den oorſprong die een meer-gedacht Proteſtants Schryver (c) in dit gebruik vind, of liever een Kerk-Heilig (d) voor hem. „ De lampen in lyk- „ begravingen ontſteeken, zegt deeze Hei- „ lig door den Schryver aangehaalt, betee- „ kenen dat wy de overledenen gelyk de edel- „ moedige Athleten † verzellen. “ De Grieken verzelden gemeenlyk hunne Zeeghaftige Athleten met toortſen en waſchkaersſen in de handt.

Plechtigheden over de wyjing van 't Lyk, en hoe.

De Dienſtdoende Prieſter voor 't Kruis zynde, keert zich naar 't Lyk, en de Bedienaar van 't Wywater reikt hem de Wyquaſt toe. Alsdan ſprengt hy driewerf het Wywater over 't Lyk zonder iet te zeggen. Vervolgens de Wyquaſt overgegeeven hebbende

(a) Het gebruik der Grieken en Romeinen was de Dooden in de Voorhuizen te plaatſen, met de voeten naar de deur gewend; en alzoo by deeze Volkeren eveneens als by de Jooden, de aanraaking van een Lyk den levenden beſmette, vond men aan de deur het Wywatersvat, om zich in en uitgaande met het Luſtraalwater te beſprengen.

(b) Zie het *Gewoonte Boek van Alet.*

(c) In zyn *Hiſt. des Cerem. & des Superſtit.* &c. 1717. gedrukt.

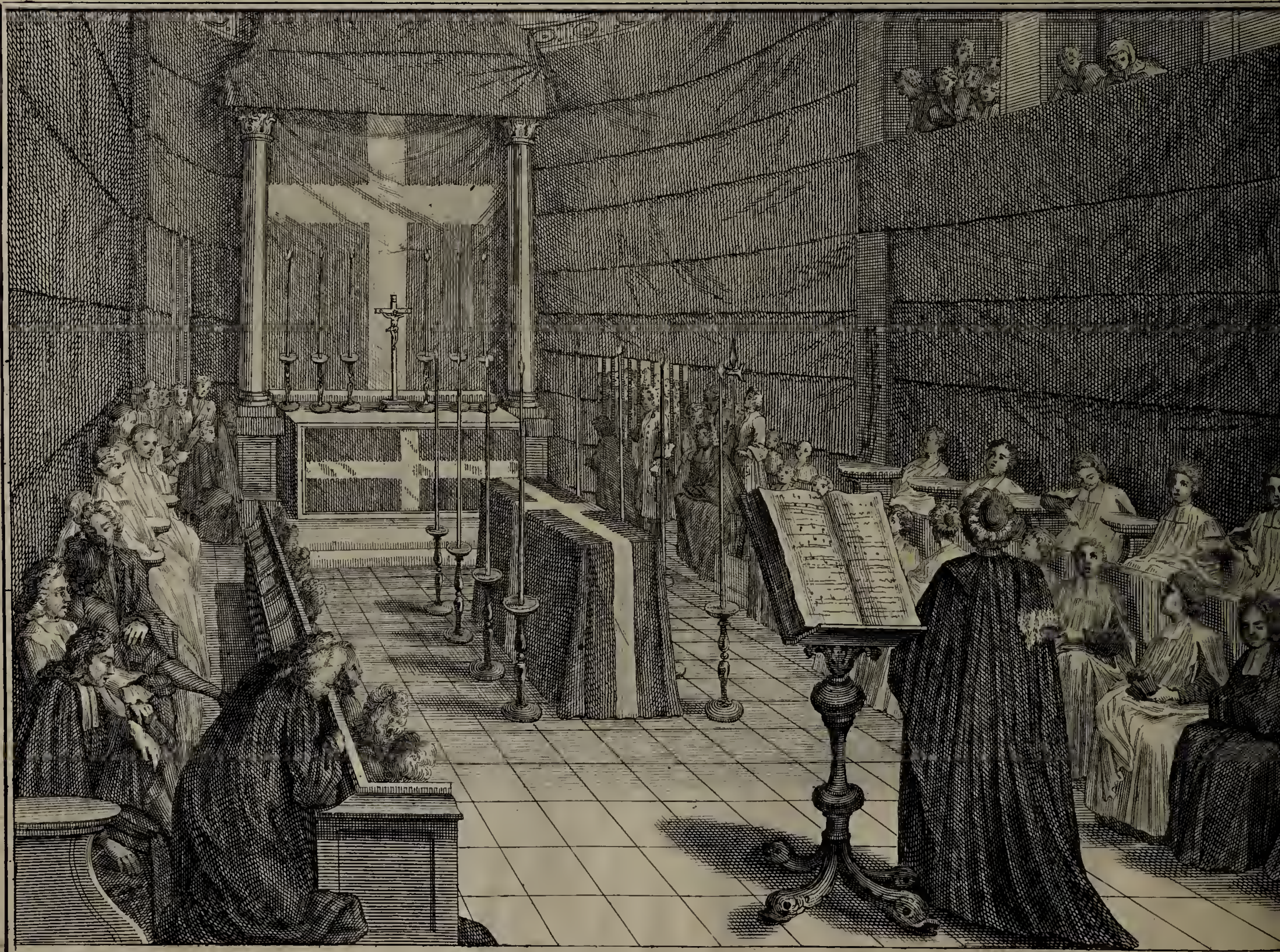
(d) St. *Chriſoſtomus* door den Schryver deezer Hiſtorie aangehaalt.

† [Athleten, of *Athletes* waren beſtryders, welken naam van 't Griekſch woordt Α'θληταὶ afkomſtig is, alzoo αθλεῖν, beſtryden beteekent. De Latynen hebben hen door vyf byzondere naamen onderſcheiden, als *Luctatores*, Worſtelaars; *Pugiles*, Vuiſt-of Kamp-Vechters; *Curſores*, Wetlopers; *Salatores*, *Springers*; en *Diſcoboli*, Schyfwerpers. Deeze vyf ſoorten van Lichaamsoeffening leverden de *Pentathli* uit. Men deelde de gezetten prys den Overwinnaaren mede, en rechte hen ſomtyds ſtandbeelden op. Deeze ſtrydbaare Kampvechters wierden niet eer in 't Vechtperk gelaaten, dan voor dat hen een zeker Heraut het Strydperk had omgeleid, en uitgeroepen, of ook iemandt iet op hen te zeggen wiſt; deed zich dan iemandt met beſchuldiging tegen hun op, wierden ze afgeweezen en niet in 't Vechtperk gelaaten. Vervolgens werd het lot getrokken wie den Voorrang in 't Strydperk hebben zoude; men had daar toe eenige lothoutjes als boonen geſneeden, waarvan twee telkens met eenerlei letteren geteekent waren; die nu evengelyke letteren trokken, moeſten te ſamen ſtryden. Zy beſtreeken zich het lichaam met Oly, 't welk hun ſterkte in de leden toebragt, om daardoor elkander te krachtiger aan te taſten. Eer dat de Worſtelſtrydt aanging, wierd 'er met een trompet het teken gegeeven. Zy waren ganſch naakt, behalven dat hunne ſchaamte bedekt was. Wanneer zy in den Strydt zeeghaftig waren geweeſt, beſtond hunne beloning meer in eer dan iets anders: want men ſchonk hun een palmtak, of laurierkrans. Voor 't overige moeſten ze zeer matig leeven, en het byſlaapen myden, om dus te krachtiger in worſteloeffening te zyn. Die zich in zodanig een gereegelt leeven wiſt te gedraagen, zette zyne ledemaaten een genoeg verwonderende kracht by: gelyk van den Crotoniſchen Milo werd gezegt, die een levendige Os op zynen rug draagende, vervolgens met een vuiſtſlag voor den kop ſloeg, hy dat doodt ter aarde plofte. *Lydius*, *Danet*, *Panvinius*, *Pitiſcus* &c.]

* Zie het Bovendeel van de Afbeelding Pag. 88.

Le CONVO

Le CORPS EXPOSÉ dans le CHOEUR .

UNÊBRE.

B. Picart sculp. dir. 1724.

On jette L'EAU BENITE sur le CORPS apres qu'on la DESCENDU dans la FOSSE.

bende begint hy een *Antienne* (a) met den ſtaat overeenkomende zonder te verdubbelen, naardien aanſtonds twee Zangers de Pſalm *De profundis* opheffen, waar uit deeze *Antienne* getrokken is. De twee deelen van 't Koor eindigen die beurtsgewys, tegen over elkander geplaatſt; geëindigt hebbende, zegt men deeze woorden: (b) *Heer geef een eeuwige ruſt den Overledenen, en dat uw licht eeuwiglyk over hem lichte.* Daar na herhaalt men de *Antienne* met de woorden *Si iniquitates*, en al 't gevolg van den Prieſter zingt een andere (c) die men echter niet verdubbelt. Twee Zangers beginnen eerlang het *Miſerere*, 't welk de Geeſtelykheit met twee Kooren vervolgt, en alsdan gaat men naar de Kerk.

Orde van de Lykſtatie aangemerkt. Die de Waſchkaerſſen draagen (d) gaan vooruit, daarop volgen de Waereldlyke Broederſchappen, indien 'er eenige zyn. De Geeſtelykheit volgt dan by paaren in een welvoegelyken afſtandt, waar voor die geenen gaan die het Wywater en 't Kruis draagen. De hier nevens gevoegde Afbeelding * vertoont een Lykſtatie met een weinig onderſcheid volgens 't gebruik van Parys. Men ziet 'er eenige Kinderen (e) uit het Gaſthuis aan 't hoofdt van de Lykſtatie, alle een Waſchkaers in de handt hebbende, waarop de Kruisdrager volgt en de Geeſtelykheit na hem, alle brandende Waſchkaerſſen draagende. De Dienſtdoende Prieſter gaat achter hun en even voor het Lyk. Alle zynze gedekt, zelfs de Bedienaar van 't Wywater en den Kruisdrager. Gezamentlyk zingenze het *Miſerere* en eenige andere Pſalmen, indien het *Miſerere* niet genoeg zy: en op 't eindigen van ieder Pſalm zegt men het *Requiëm.*

d'Aloude gewoonte van by de Uitvaart te zingen is by Grieken Deeze gewoonte van in Lykſtatiën te zingen is niet min oudt dan 't gebruik der Lyktoortſen, en dit blykt op veele plaatſen der Schryveren van de vierde en vyfde eeuwen, 't welk onnoodig is alhier te verhaalen. De Grieken en Romeinen zongen mede in hunne Lykſtatiën: maar welk een overeenkomſt deeze gewoontens met de hedendaagſche ſchynen te hebben, echter haddenze een verſchillend oogmerk. De Chriſtenen zingen Pſalmen en *Antiennen* voor de ruſt van den Overledenen: maar zy zongen den Lof hunnner dooden, en deeze gezangen (f) waren met klagten en leetwezen vermengt. Zy hadden afgehuurde (g) Weenders en Zangers. De treurtoonen wierden door fluiten (h) of zekere trompetten klaagsgewyze verzelt. Des Overledens Bloedtvrindinnen (i) met eenige Vrienden geholpen, maakten een luidkeels gebaar en byna zingende. Wy zouden nochtans konnen aanmerken, dat de aloude Romeinen een ſoort van Zangers hadden, die by de dooden zekere (k) Gezangen zongen, waarvan ons het onderwerp niet wel is bewuſt: maar vermoedelyk is 't, dat zy zongen om het welzyn van des Overledens Ziele te bevorderen, vermits deeze Aloude Heidenen zich inbeeldden (l) dat de Zielen door de aangenaamheit van de Muzyk te gemakkelyker den weg naar den Hemel vonden. Wyders waren de Lykgezangen der Alouden driederlei: Geduurende de Lykſtatie zong men de lofzangen der Overledenen en de klagliederen over hun verlies. Men zong vervolgens by de Houtſtapel. Eindelyk, wanneer men de aſſche van den Overledenen vergaderde, zongen deezen, die voor dien Lyk-dienſt geloont wierden, met luider ſtemme een ſoort van gebedt, waarop het Volk antwoorde; en (m) dit treurgezang onder het Volk en de gehuurde Zangers, duurde tot dat men de aſſche byeen verzamelt had. Alsdan gaf men de Vergadering door het woord *Ilicet*, dat is, *gaan wy*, of liever: *'t is u geoorloft te vertrekken*, verlof van te ſcheiden. Dit nu begreep al de overeenkomſt die 'er mogelyk tuſſchen de Lykgezangen der Aloude Grieken en Romei-

en Romeinen in gebruik geweeſt.

(a) *Si iniquitates* &c. (b) *Requiem æternam dona ei Domine*, & *Lux perpetua luceat ei.*
(c) *Exultabant Domino Oſſa* &c.
(d) Zie het *Gewoonte Boek van Alet.* (e) Te weeten, Vondelingen.
(f) *Næniæ.* (g) *Præficæ.*
(h) Ook waren de fluiten by de Jooden in Lykſtatiën in gebruik, gelyk men by Mattheus. 9. vers 23 zien kan.
(i) *Funeræ.* Dus noemde men deeze Vrouwen.

- - - *Nec te tua funera mater produxi* - - - *Virg. Æneid.* L. 9.

(k) *Aul. Gell.* L. 20. C. 2. p. 874. 1706. gedrukt. Alwaar men de Aanmerkingen over het woordt *Siticen* kan naſlaan.
(l) *Caſal. de prophanis Romanor. ritibus.*
(m) Zie *Servius* in zyne Uitlegging over *Virg Æne.* 6. V. 216.

* Van deeze Afbeelding vertoont het bovendeel *de* LYKSTATIE alhier beſchreeven; het eerſte onderdeel, hoe men *het Lyk geduurende de* LYKDIENST *in 't* KOOR *ten toon ſtelt*; en het tweede onderdeel, hoe men *het* LYK *in 't* GRAF *nedergelaaten*, *met* WYWATER *beſprengt.*

meinen en die der Christenen te vinden is.

Het blykt dat sedert St. Hieronimus tyden den Geestelyken de zorg aanbevolen was, met Wasc hkaerssen in hunne handen de Begravingen der Gelovigen by te woonen, en de Lofzangen ter hunner eere en liefde te zingen.

Hoedanig de Vrouwen eenige uitvaarten bywoonen, een aloude gewoonte.

Het Lyk dan van den Overledenen uitgedraagen zynde, volgt kort na de Geestelykheit, zodanig als in de bygevoegde Afbeelding † word verbeeldt, hebbende aan weerzyden brandende Waschkaerssen of toortsen door Gasthuis-kinderen gedraagen. Daar op volgen de Bloedtvrienden van den Overledenen met lange mantels in den rouw; vervolgens vrienden en bekenden, en alle die eenige achting voor den zelven hebben, voegen zich deeze Lykstatie by. In eenige 't zy Roomschgezinde of Protestante Landen woonen de vrouwen mede de Lykbegravingen by, gaande achter den tryn der mannen: 't welk mede by de Alouden in gebruik was: maar by de Grieken was deeze *Ceremonie* de Vrouwen by te woonen verboden, indien ze noch geen zestig jaaren bereikt hadden. Wat de Romeinen aangaat, het blykt genoeg dat de Vrouwen mede deel aan de Lykstatiën hadden, nademaal de Bloedvrienden en bekenden van den Overledenen het voornaamste gedeelte der begravings toebereidzelen verzorgden. Wat de rouw aangaat, deeze die de zelve als Zoon of Erfgenaam enz. droeg, was met een (a) langen tabbaert bekleedt, die zwart was of ten minsten zeer donker grys, overeenkomende met onze lange rouwmantels. De Zoonen van den Overledenen gingen met gedekten hoofde: maar de Dochters in tegendeel met ontblooten hoofde en ontwonden hairvlechten.

Wanneer men met de Lykstatie aan de Kerkdeur gekomen is, zegt men het *Requiëm* en men herhaalt de *Antienne* die door de woorden *exultabunt Domino ossa humiliata*, begint. Vervolgens in de Kerk gekomen, zingt men een *Repons* (b) 't welk een of twee Zangers opheffen, en de Koorzangers aanstonds vervolgen, op dat de Heiligen en Engelen zich bevlytigen de Ziel van den Overledenen, Godt aan te bieden.

Om de Lykdienst te doen, indien de Overledene een Kerkelyk Persoon is, plaatst men het Lyk in 't Koor der Kerke, en in den buik der zelve zoo het een Waereldlyke is. De Priesters zet men met het hoofdt naar 't Autaar gekeert; het *Gewoonte Boek van Alet* zegt (c) „ dat men het aangezicht „der Overledene Leeken naar 't Autaar „keeren moet, wanneer men het Lyk in de „Kerk plaatst, en dat der Kerkelyken naar „'t Volk: om aan te wyzen, ten opzicht „van de eersten, dat zy door deeze laatste „doortogt door JESUS CHRISTUS „tot Godt moeten komen, en wat de laatsten „aangaat, die door hunne Bediening in hem „vereenigt zyn, dat zy het Volk aanzien „in volharding van hunne zorge voor hunne „Zaligheit, zelfs na hunne Doodt.

Met welke Plechtigheit men de Lykdiensten doet;

Men plaatst dan ten minsten vier brandende Waschkaerssen rondom het Lyk. Men vertoont hier in de Afbeelding agt van de zelven *, die de ten toonstelling van 't Lyk in 't Koor verbeeldt. Wat de Lykdienst aangaat, wy zullen hier by verkorting zeggen, 't geen het *Kerkgewoonte Boek van Alet* begeert dat dient te worden waargenomen. De orde en de plechtigheit verschillen volgens de verscheiden maatregels in onderscheiden Bisdommen ingevoert; maar deeze verschillendheden zyn van weinig aangelegenheit, om die alhier aan te merken. Het Lyk dan in 't Koor of in den Buik der Kerke gezet zynde, „plaatst zich de Kruisdrager aan 't hoofdt „van den Overledenen, de Dienstdoende „Priester aan de voeten: doch niet t'eenemaal in 't midden, maar ter zyden, wanneer ze naar 't Autaar gekeert zyn; de „Geestelykheit plaast zich aan weerzyde, „(op zodanig een wyze als men in de gemelde „Afbeelding zien kan,) en de minste in rang „der Orde is de naaste aan 't Kruis. - - - Nadat men de Lykdienst (d) heeft volbragt, word de Mis gedaan, indien het de tydt toelaat, nevens de overeenkomende Plechtigheden (e) in Missen over gestorvenen gebruikelyk. Na deeze Mis gaat de Priester, van den Wierookvatdrager, Bedienaar van 't Wywater, Kruisdrager, Waschkaersdragers, en het Koor voorgegaan, naar de Doodkist. Alsdan zegt hy het gebedt 't welk door deeze woorden begint: (f) *treê niet*

(a) *Prætexta pulla.*

(b) *Subvenite sancti Dei, occurrite Angeli Domini* &c.

(c) 16. *Instr. des Sepultures.* Zie eerste Deel deezes Werks Pag: 289.

(d) Ten minsten de eerste der drie Vroegmetten van deezen Dienst, die uit drie Vroegmetten bestaat, gelyk men in de Gewoonte Boeken zien kan.

(e) Zie, eerste Deel deezes Werks Pag: 288.

(f) *Non intres in judicium*, &c.

† In het bovendeel van de zelve Pag. 95. aangeweezen.

* Zie het eerste onderdeel van de Afbeelding. Pag. 95.

niet met ons in 't gerichte enz. Vervolgens beginnen de Zangers het *Libera*, en het Koor voleindigt het; daar na zegt de Dienſtdoende Prieſter met luider ſtemme het *Pater noſter* &c. en het Koor herhaalt het zachtelyk. Alsdan biedt de Diaken den Prieſter de Wyquaſt aan „die driewerf het Lyk des Over„ledenen met Wywater beſprengt, begin„nende ter rechter zyde, te weeten, die „van 't Euangeli, als aan de voeten, in 't „midden en op 't hoofdt--- De beſpren„ging ter eene zyde gedaan zynde, gaat „hy over tot de andere--- en beſprengt „wederom driewerf het Lyk ter andere zy„de, te weeten het hoofdt, het midden en „de voeten---- hy geeft dan den Diaken „de Wyquaſt weder, die hem het wierook„vat overgeeft--- en alsdan bewierookt „hy het Lyk wederom driewerf van de eene „ter andere zyde, eveneens als met de be„ſprenging is geſchied." De Gewoonte Boeken berichten ons, dat de wierook de liefde beteekent, die de Kerk voor den Overledenen heeft. De bewierooking word van een (a) gebedt gevolgt, waar door de Prieſter Godt bidt, dat het hem behaage den Heiligen te bevelen, van de ziel des overledenen Gelovige, naar den Hemel te geleiden.

en het Lyk naar 't Graf word gedraagen.

Na het gebedt, draagt men het Lyk naar het graf in de zelfde orde, waar mede men in de Kerk gekomen is. De Dienſtdoende Prieſter dekt zich eerlang, en die van 't Koor dekken zich uit de Kerk gaande; de Zangers beginnen een *Antienne* (b) op te heffen, door het Koor gevolgt, geduurende den weg, en die weer herhaalt word, wanneer ze geëindigt zy, indien zulks noodig is; als by voorbeeldt, zoo het Kerkhof, alwaar men het Lyk begraaven moet, min of meer van de Kerk afgelegen is. Men voegt 'er mede eenige Pſalmen, ingevalle van verre afgelegenheit, by, en alles geſchied met veele deſtigheit, en een toon die de Breviers en Kerkgewoonte Boeken het *Recht* noemen. Wanneer men by 't graf gekomen is, ontdekt men zich, en men neemt plaats in rang omtrent als in de Kerk. De Dragers van 't Lyk zetten 't naby het Graf neder, met de voeten naar 't Ooſten geſtrekt. Men verzeekert dat JESUS CHRISTUS dusdanig begraaven zy geweeſt. Hoe 't ook zyn mag, deeze manier van begraaven wierd langen tydt voor *Beda*, die gewag van deeze gewoonte maakt, in acht genomen. In deezen ſtaat beſchoude den Overledenen het Hemels Ooſten, 't welk de Vader der eeuwigheit is. Nochtans merken wy aan, dat het gebruik van het aangezicht der dooden naar 't Ooſten te wenden, een algemeene gewoonte by de aloude Grieken was, alhoewel het ſchynt dat zy somtyds in dit gebruik verſchilden, en dat de Athenienzen hunne dooden naar 't Weſten keerden. Indien men dan in de Kerk begraaft, moeten de voeten naar 't Autaar zyn geſtrekt. En in tegendeel handelt men met de Prieſters, gelyk reeds is aangemerkt.

Ceremonien van beſprenging en bewierooking van 't Lyk en 't Graf, hoedanig in gebruik.

Nadat het Lyk voor het graf is gebragt, zegent het den Dienſtdoenden Prieſter door een gebedt, waarin hy een algemeene gedachtenis der dooden die in dit Graf ruſten, in ſluit. Na dit gebedt beſprengt en bewierookt hy wederom driewerf het Lyk, en insgelyks driewerf het Graf. Vervolgens begint hy de *Antienne, ego ſum reſurrectio* &c. *Ik ben de opſtanding en 't leven* enz. en men eindigt door het *Requiëm*. Alsdan doet de Prieſter voor de derdemaal een drievoudige beſprenging van Wywater over den Overledenen, zonder de bewierooking 'er by te voegen; 't welk gevolgt word door een ander gebedt, van 't zingen der *Antienne, ſi iniquitates*, en *De profundis*. Wanneer men het Lyk heeft nedergelaaten, komen de Bloedvrienden en andere voor dat het met de aarde word bedekt, en werpen ieder beurtsgewyze van 't Wywater iets op des Overledens graf: waar na men een ſtomme eerbewyzing den Bloedvrienden in 't voorbygaan doet, gelyk in de Afbeelding * word vertoont, en men keert dus weder naar huis.

Aloude manier van een Lykrede over den Overledenen te doen, aangemerkt.

Na de gedaane Lykmis, doet men een Lykrede; de aloude Grieken deeden dit niet dan nadat het Lyk begraaven was: maar de Romeinen verſchilden veel met dit gebruik. Voor dat men zich naar de Houtmyt begaf, alwaar het lichaam zou verbrandt worden, hield de Lykſtatie by de (c) Redeneerſtoel ſtil †: alsdan deed de naaſte in den bloede van de Overledenen, of ten minſten iemandt die

(a) *Deus, cui proprium eſt miſereri*, &c.

(b) *In paradiſum deducant te Angeli* &c. Dat de Engelen u naar Hemelwaarts geleiden; dat op uwen aankomſt de H Martelaren u ontfangen, en u in 't Heilig Jeruzalem inleiden enz. (c) Deeze plaats noemde men *Roſtra*.

† [Het woordt *Roſtra* aan deeze Redeneerſtoel gegeeven, heeft zynen oorſprong ontleent van *Roſtra* een Scheeps-ſnavel, vermits de Romeinen als zy in een zeeſlag eenige Schepen verovert hadden, die als een eerzuil gewoon waren op te rechten. Deeze Redeneerſtoel ſtond te Rome midden op de Markt, om op den zelven geklommen den Volke aldaar vergadert, iet voor te draagen, 't welk het gemeene welzyn betrof. Van deeze ſpreekplaats deed men mede over uitmuntende verſtorvene Mannen eene Lykrede Twee deezer Roſtrâs waren 'er te Rome, te weeten: de oude tuſſchen de Markt van 't *Comitium* en de groote Verlaatbak van de Oſſemarkts-bron, en de nieuwe beneden den Palatynſchen Berg. Zy wierden *Roſtra* genoemt, door dien de zuilen, waarop zy ſtonden *Roſtra* of Scheepsnebben geheeten wierden: maar Julius Cezar liet ze van daar wegneemen en op een plaats van minder aanzien bouwen, vermits hy om des Volks gezag t'eenemaal te verzwakken, uit was. *Pitiſcus* II. 641. en anderen.]

* Zie het tweede Onderdeel van de Afbeelding Pag. 95.

die het meeste ter zyner gedachtenisse belang vond, van deezen Spreekstoel een Lofrede over den gestorvenen. De Vader prees zynen Zoon, en de Man zyne Vrouw. Het schynt dat deeze verrichting moest ruuw zyn, gelyk wel te denken is, 't zy dat de rouw in der daadt of in schyn zy geweest. Schynt het niet natuurlyker dat een Kerkelyke zich van dien plicht quyt, gelyk het gebruik reeds onder ons is ingevoert? De Spanjaarden, zoo als *La Mothe le Vaier* bericht, (a) doen nooit geene Lykrede.

Zomtyds doet men Lykbegravingen in een tydt waarin men geen Mis doen kan: als dan is de *Ceremonie* veel eenvoudiger en bestaat niet dan in besprenging, en bewierooking der Lyken door een Priester met een zwart *Pluviaal* bekleedt, en van twee Klerken verzelt, waar van de eene het Kruis draagt, en de ander de Wyquast en het Wierookvat.

Eenige byzondere Gewoontens der aloude Christenen by hunne dooden in gebruik.

De aloude Christenen namen ten opzicht hunner dooden twee zeer aanmerkelyke handelingen in acht: de eerste was, (b) dat men eenige groente onder hun hoofdt lei; een gebruik 't welk *Durant* met deeze woorden in zyn *Rationaal* aanbeveelt. „Dat men „in de doodkist onder den doode klimp-op en „laurier legge: want deeze altoos groene „gewassen beteekenen, dat die geen die in „Christus sterven eeuwiglyk in hem leeven." Het ander gebruik 't geen zy waarnamen en scheen bygelovig te zyn, (c) was van de dooden niet op elkander te zetten. Deeze zaak scheen zelfs ernstelyk genoeg voor dat het Concilie van Mâcon een voorschrift uitgaf, terwyl dit gebruik toen in zwang ging. Laat ons mede aanmerken dat men in de eerste eeuwen van 't Christendom, de Maagden met kroonen en bloemen op 't hoofdt begroef; dat men de Waerelds Grooten en Kerkelyken met de teekenen hunner waerdigheit begraaven heeft, en de Martelaren met de werktuigen die in hunne marteldoodt gedient hadden.

Hoe de Kerspelpriesters hun genot by de begraving der dooden vonden, overeenkomstig met de gewoonte der Heidenen bevonden.

Al deeze Lykstatiën, waar van wy gehandelt hebben, gingen met een belooning voor den Kerspelpriester verzelt: (d) uit liefde werd niemandt dan de armen geholpen, aan wien, zonder dat 'er om verzocht wierd, den Kerspelpriester de Waschkaerssen en al 't geen noodig tot het graf was, bezorgen moest. Het gebruik van vergelding, voor de dooden te begraaven, was mede by de aloude Grieken ingevoert. Men leest by een hunner Schryveren (e) dat men voor ieder Lyk aan de Priesteresse van *Minerva* te Athenen twee maaten graanen en een heller of penning betaalen moest. Laat ons niet vergeeten te zeggen, hoe men een genoeg kluchtige gewoonte had, in den mondt van den overledenen een stuk geldt te leggen, om den Schipper van 't Styxsche veer het veergeldt te betaalen. Waarschynlyk is 't dat dit geldt in der Priesteren handen quam, of ten allerminsten in deezen die de zorg van de Lykplechtigheden aanbevolen waren. Een ander gebruik niet min merkwaardig der Alouden, 't welk in 't grootste gedeelte der Christen Landen in zwang is gebragt; was byzondere Kerkhoven (f) voor den armen en 't gemeene Volk te hebben.

Het gebruik van de dooden eenigen tydt te bewaaren eer de Lykstatie wierd volbragt, aangeweezen.

Het *Kerkgewoonte Boek van Alet* (g) zegt, dat men de begraving vier en twintig uuren na de doodt moet uitstellen: maar deeze gewoonte is zoo algemeen niet waargenomen, dat ze niet verscheiden uitzonderingen onderworpen zy, niet alleen in de Roomsgezinde Landen: als ook in Vrankryk, alwaar dit Kerkgewoonte Boek vervaerdigt is. Plato in zyne Wetten, begeert dat men de dooden drie dagen bewaaren zal, waarin hy met het gebruik van zynen tydt overeenquam. De Romeinen bewaarden ze zeven dagen, verbrandden ze op den achtsten en begroeven ze op den negenden dag. Geduurende de zeven eerste dagen, wiesch men de Lyken, zalfde ze, kuste ze (mogelyk door een plechtgebruik), beweende ze, en noemde ze (h) opentlyk by hunne naamen.

Dit zelve Gewoonte-Boek verbied den Kerspelpriesteren, Vikarissen en andere Priesteren tot de uitvaart en diensten voor de dooden verzocht, by de Leeken te mogen eeten die deeze Uitvaarten hebben laaten doen: *nademaal 'er gemeenlyk op deeze maaltyden dingen voorvallen die de Zedigheit der Kerkelyken onoorbaar zyn, en zy in byeenkomsten gehouden zyn in acht te neemen; vermits zulks den Leeken gelegenheit geeft de achting in den wind te slaan die zy verplicht zyn voor de Waardigheit van 't Priester-*

(a) In zyn 137. Brief. To. 2. zyner werken in Folio.

(b) Catalius *de Vet. Christ. Ritib.*

(c) Zie ter deezer gelegenheit der Jooden gebruik, Eerste Deel Pag. 145.

(d) *La Mothe le Vaier* bericht, „dat Galeas Hartog van Milaan een Priester met het Lyk van een Overledenen levendig begraven liet, om dat hy 't zonder geldt niet begeerde ter aarde te bestellen. 137. Brief. To. 2. zyner werken.

(e) *Aristot.* L. 2. *Oeconomic.*

(f) *Hoc miseræ plebi stabat commune Sepulchrum.* Horat. Satyr. 8. L. I. De Romeinen gaven aan de armen niet dan vier Dragers; getuige zy de plaats van *Martialis*: *quatuor inscripti portabant vile cadaver.* Dit gebruik word zelf in verscheiden Hollandsche plaatsen geoeffent; alwaar de armen door vier dragers gedraagen worden.

(g) 16. *Instruct. des Sepultures.*

(h) Men noemde hen met een uitroepende stem: 't welk *conclamare* wierd genoemt.

terſchap te hebben. Dit is 't geen toen beſloten wierd volgens 't Gewoonte-Boek door ons aangehaalt.

Manier van Lykmaaltyden, hoedanig in gebruik.

Beſchaafder Volkeren gelooven niet zich van beleefde betuigingen te mogen ontſlaan, die men den geenen ſchuldig is, die met ons alle leet en verlies deelen, en ons in onze droefheniſſe trooſten. Een gaſtmaal ten deezen opzichte gegeeven, wederſtreeft de betamelykheit niet: maar verwonderenswaardig is 't, dat de beſchaafſte en welgemanierſte Volkeren eertyds en nu noch, by deeze maaltyden gelegentheden van ongeregeltheit hebben ingevoert. De Grieken gaven met veel plechtigheit Doodmaalen die veeleer naar *Ceremoniën* van vreugde dan van rouw geleeken; de Romeinen voerden niet min plechtelyk noch met minder ongebondenheit uit, 't geen zy *Parentalia* * noemden, en alles, volgens (a) Luciaan, om de treurigheit der geenen te helpen verdryven die den verſtorvenen overleefden. De Duitſchers (b) onthaalen zorgvuldig en met veel vryheit deeze die de begraving hunner Dooden hebben bygewoont; zelfs hebben de Hollanders het gebruik en misbruik van elkander ſomtyds tot dronken-wordens toe in zodanige gelegentheden den beker toe te brengen. Mogelyk zou men 't een billyke kleur volgens deeze belachelyke gewoontens konnen geeven.

Hoe en door wien de Romeinen tot het bywoonen der Lykſtatiën noodigden.

Wat de manier aangaat van by de begravingen te noodigen; bekent is 't hoe nu dit gebruik door briefjes te geſchieden de gewoonte is, en hoe de genoodigden zich in 't zwart kleeden ten teken van rouw, en wegens de dienſt waarom dit is ingevoert. De Aloude Romeinen hadden voor 't zelve gebruik, perſoonen, die zy *Deſignatores* † noemden. Deeze menſchen maakten de dag van de Lykſtatie bekent, en herhaalden de bekentmaking wanneer het Lyk ſtond uitgeleid te worden: want men achte het voor een onverzuimelyke plicht, de Lyken naar de Houtmyt of het Graf te geleiden; en hoe de Uitvaart talryker was, hoe men die eerlyker achte. Zy ſpatten zelfs zodanig in ydelheit uit, zulks zy op hunne graven ſtelden, hoe zy de Uitvaart (c) door een groote meenigte Volks begeleid hadden.

Gewoonte hoe men de Lykgedachtenis eertyds hielt.

By 't geen we hier voor gezegt hebben, moeten we de volgende byzonderheden rakende de Lykgedachtenis noch voegen. Men hield die gemeenlyk op den derden, zevenden en dertigſten dag, zonder van jaarlyks gewag te maaken. Indien men eenige Kerken-Leeraars gelooven mag, is deeze Inſtelling zeer oudt, en 't is niet min waar dat 'er eenige Tydgenoot-Schryvers van Karel den Grooten van ſpreeken, als van een zaak die niet meer nieuw was. Hoe 't ook zyn mag de Kerkenleeraars hebben niet verzuimt een Geeſtelyke verklaring in deeze gebruikelykheden te vinden. Zy zeggen ons, dat de Dienſt van den derden dag voor de zonden is, die men in zyne gedachten, insgelyks in zyne woorden en handelingen tegen Godt, tegen zynen naaſten en tegen zich zelf heeft begaan. Ten minſten is deeze Dienſt het Afbeeldzel van de Opſtanding. Men kan door deeze reden van de zelve oordeelen die men van de andere dienſten geeft: maar zonder zoo veel uitvlucht te zoeken, zal 't beter zyn vryelyk uit te zeggen, dat (d) het gebruik deezer Lykgedachteniſſen Godtsdienſtiglyk uit het

N 2 Hei-

* [Het Feeſt *Parentalia* of Oudersfeeſt werd by den Romeinen, voornamentlyk in de maandt Februari geviert, wanneer ze alsdan op de graven deezer Overledenen maaltyden deeden aanrechten, 't welk toen den Chriſtenen verboden was. Dit bygeloof der Romeinen word door Luciaan in een t'zamenſpraak zeer bits beſchimpt, daar een Overleeden Zoon met zynen Vader, omdat hy het Lykaltaar bekroonde, met Wyn begoot, en de uitgelezenſte ſpyze door de vlam verteeren liet; zeggende: „ maar waarom een ſteen of Autaar op het graf gebouwt, en met „kroonen verſiert? waar toe dient het dat men 't met Wyn beplenge? denkt gy dat 'er eenige druppelen van tot in „de Hel zullen doordringen? Gy ziet immers, of ik bedrieg my, dat alles in dit Offer opgediſt, in rook verdwy„nende Hemelwaarts opvliegt, en gevolgelyk ons niet helpen kan, wy die ter Hellewaarts gedaalt zyn. Schiet „'er echter iet over, wat is 't anders dan onnutte aſſche, of gy moeſt meenen, dat wy aſcheeters waren. Ook „dient men te weeten dat Pluiôs ryk zoo ſchraal noch onvruchtbaar niet is, of men vind 'er noch wel dui„vels-broodt, daar wy onze buiken liever mede vullen, dan uwe ſpys hier naar beneden te torſſen. *Meurſius de* „*funere. C*: 36. *Pitiſcus*, *du Freſne*, *Deſſeine* &c.]

(a) *Dialog. de luctu.*

(b) De Chriſtenen der aloude Kerke lieten deeze ongebondenheden vry, en zulks door een overmaat van Godtsdienſtigheit: een klaar bewys dat de belachelyke gebruikelykheden dikmaals uit de betamelykſte een begin neemen; vooral in den Godtsdienſt. Deeze eerſte Chriſtenen dronken uit Godtsdienſtigheit op der Martelaren graven. Men dronk 'er met volle kroezen tot in den avondt op 's Keizers gezontheit en den voorſpoedt zyner wapenen. Dit ging zoo ver zulks men zich inbeelde te beter te worden verhoort. „ Zodanig groot was de dwaasheit deezer „Chriſtenen die de dronkenſchap als een Offerhande aanzagen, waarmede zy den geenen eerden, die hun werk „maakten door Vaſten hunne driften te beſtryden. " Dus drukt zich *Ambrozius* in een werk uit, waarin hy zich opentlyk tegen de ongebondenheit van dit gebruik verklaart.

† [*Deſignator funeris* noemde men by de Romeinen, die het albeſchik by de Lykſtatie had, en in zynen Dienſt door een *Lictor* of Gerechtsdienaar geſtevigt wierd, zulks zich niemandt tegen hem mogt aankanten; hy wees dan een ieder zyne behoorlyke plaats aan, en droeg, om gekent te zyn, een Staf in hande. *Kirchmann. Gyraldus.* Pitiſcus &c.

(c) *Elatus hora IV. Frequentiâ maximâ.* In een aloud Grafſchrift.

(d) *Bona* Cap. XIII. §. II. *Divi. Pſalmod. Caſal de Vet. Sacr. Chriſt. Ritib.*

Heidendom in 't Christendom is overgebragt.

Plechtigheden by de begraving van minderjarige kinderen in gebruik.

Men wil (a) dat men op het Kerkhof van de Kerspelwyk een afgezonderde plaats voor de begraving der gedoopte kinderen bewaarde, voor de jaaren van onderscheiding overleeden; want, voegt men 'er by, „men moet de lyken van deeze kleine kinderen handelen als tempelen waar in de H: „Geest geduurig heeft gewoont. Men „moet hen dan afgescheiden begraaven. De „Plechtigheden by hunne begraving in gebruik, zyn met deeze verschillende die „men by de volwassenen in acht neemt. Men bid Godt om de vergeeving van misdaden der volwassenen: maar men dankt hem dat deeze kleine kinderen voor de verdorvenheit des menschelyken geslachts zyn bewaart. *De Dienst die men voor hun doet bestaat in gebeden; Lof-Psalmen en dankzeggingen tot Godt die hen hier van heeft willen bevryden.* Nochtans worden de kinderen met alle hunne zuiverheit (b) door een zuivere genaade van Godt in 't Paradys ontfangen, en bygevolg zonder verdienste: daar de volwassenen aangenomen worden, *als in vergelding van zoo getrouwelyk in den Strydt met* JESUS CHRISTUS *en onder zynen Standaardt gestreeden te hebben.* Dit is 't geen ons door 't Kruis word te kennen gegeeven, by de begraving van de volwassenen op een stok gedraagen, daar men by deeze der kinderen het Kruis in de handt draagt. Wat meer is men kan de Mis over hun Lyk doen, *om Godt, voor de genaade aan deeze kleine kinderen beweezen, te danken, hen tot zich neemende in den staat hunner onnozelheit.*

Als mede van die na den ontfangen Doop gestorven zyn.

De orde der begraving van kleine kinderen die na den ontfangen Doop sterven, is aldus. Men luit de klokken over hunne begraving: maar op een andere wyze als op die van de volwassenen. Men gebruikt geen Lykkleeden, noch zwarte strikken, noch geele Waschkaerssen: het Lykkleedt en de strikken moeten wit zyn, gelyk ook de Waschkaerssen. Men moet hen naar hunnen ouderdom kleeden: maar zedig, en hun een krans van bloemen of welriekende kruiden op 't hoofdt zetten, om hunne zuiverheit en onnozelheit te verbeelden. Men legt hen in doodkisten van vier of zes ontsteeken witte Waschkaerssen omringt. De Kerspelpriester die de *Ceremoniën* der begraving volvoert, is met een witte *Stool* over den Koorrok aangedaan. Het overige van de Plechtigheit heeft niets byzonders in, indien 't niet is, dat men na de begraving der kleine kinderen, zich niet op 't Kerkhof ophoudt om het *Libera* te zingen, noch andere dienstpligten over de dooden te doen.

Insgelyk die ongedoopt sterven, en welk een gevoelen men van hun heeft.

Wat de kinderen ongedoopt gestorven aangaat, 't is verboden die in de gewyde aarde te begraaven, nademaal die niet in de gemeenschap der Kerke gestorven zyn. Men moet geen gebeden voor hen doen; want de Doop de vlekken hunner erfzonden niet uitgewist hebbende, worden ze aangezien als buiten geslotenen uit den Staat der onnoozelheit der overledenen gedoopte kinderen. Hebben zy het ongeluk van den Doop te moeten derven, en moeten zy hierom in de Hel branden wegens de achteloosheit hunner Ouderen, of om ingelyft te worden in een Godtsdienst die JESUS CHRISTUS niet kent? Neen: de beslechting voor dit te bevestigen zou te streng zyn. Men wyst hun een verblyf in het Voorburg der Helle aan, en zulks voor altoos. Dit Voorburg is het bovendeel der Helle, zoo eenige meenen. Men moet hen immers op hun woordt gelooven.

Hoe de aloude Volkeren toegelegt hebben de afgestorvenen eene eeuwigduurendheit by te zetten.

Wy zullen de stoffe van dit onderwerp eindigen met den Lezer voor te stellen, hoe byna alle de Alouden en Hedendaagsche Heidenen hunne gedachten schynen in 't werk te hebben gestelt, om alles te onderzoeken, 't geen het zeldzaamste voor de plechtigheit omtrent de dooden zou konnen bedacht worden. Men zal in 't vervolg van dit Werk, de ongemeene oeffeningen der Nieuwe Waereldts Volkeren zien, over dit onderwerp bygebragt, waarvan men getracht heeft de minst belachelyke in de redelyke Grondtstellingen in te lyven. De Aloude Egiptenaren wilden aan hunne verstorvenen een soort van eeuwigduurendheit door de zeltzaame manier van hun te balzemen mede deelen, waarvan het geheim t'eenemaal verlooren is; In tegendeel stelden de Aloude Persen, zoo men eenige Historischryvers gelooven mag, hunne Dooden ten doel der woeste dieren: maar volgens Herodoot, begroeven zy hen vervolgens; en deeze gewoonte was zelf naar zyn zeggen by de Magische wyzen in gebruik. Andere Persische Volkeren bestreeken ze met wasch om voor de verrotting bewaart te zyn. Doch 't is niet vermoedelyk dat de gewoonte van de Dooden ten prooi der woeste beesten te laaten, algemeen is geweest, nademaal de hedendaagsche Reizigers van prachtige overblyfzelen eeni-

Vreemde manier van behandeling der dooden onder verscheiden Volkeren aangeweezen.

(a) Zie het *Kerkgewoonte-Boek van Alet* en andere.
(b) Idem ibid.

eeniger Graven der aloude Perſen gewag maaken. Behalven dat hebben wy het getuigenis van *Xenophon* (a) in zyne *Cyropédie*, en veele andere Schryveren, die van 't gebruik der begravig by de Perſen melden. De Parthen en Baktrianen ſtelden hunne dooden ten prooi der honden en vogelen. De Pontus Euxiniſche Volkeren vraten de Lyken hunner verſtorvene bloedvrienden. Eenige Aſiaanſche Volkeren wachtten zelfs de natuurlyke doodt hunner oudbejaarden niet af: zy verhaaſtten de uure van hun ſterflot, om zoo zy voorgaven, hen van hunne gebreken des ouderdoms te verloſſen. Op deezen grondt geloofden de kinderen vryelyk het vermogen te hebben de dagen hunner verzwakte Ouderen te mogen verkorten; en om hen over hun ongemak en zwakken ouderdom niet te zien quynen, ſtieten ze hun een dolk in 't hart, en aten hen vervolgens, zich inbeeldende dat ze door dit middel zich weder in hun vereenigde, waar van zy hunne beſtaanlykheit voor hunne geboorte ontfangen hadden. De Herulen oeffenden volgens *Cœlius Rhodiginus* (b) het zelfde gebruik wegens den afgeleefden ouderdom en kranken, die men buiten hoop van herſtelling achtte te zyn. De Barkenen gaven de dooden den Gieren over, naardien het lang leven deezer vogelen eenigermaaten het Afbeeldzel van de Eeuwigheit was, en dit eerbaar graf was zelf niet dan voor perſoonen van verdienſte beſtemt. Men begroef niemandt dan 't gemeene volkje en die geenen die in een onbekenden ſtaat geleeft hadden. Verſcheiden aloude Volkeren hadde de gewoonte hunne dooden te verbranden, gelyk by voorbeeldt, de Grieken, en de Romeinen hunne navolgers. Nochtans vond dit gebruik by hun eenige uitzondering, en waarſchynlyk is't, dat men de dooden zonder te verbranden, begroef. Dit is 't geen het geſlacht der Corneliën in acht nam; maar *Sylla*, die uit dit geſlacht was, wilde echter dat men zyn Lyk verbranden (c) zou, duchtende dat men 't na zyne doodt handelen mogt, gelyk hy zynen vyandt *Marius* gehandelt had. Insgelyks hebben de Grieken mede zoo vaſt op dit ſtuk niet geſtaan. *Themiſtocles* en *Braſidas*, beruchte Veldheeren der Grieken, wierden begraaven. Naar allen ſchyn is 't blykbaar dat de Gewoonte van te begraven altoos de eerſte by alle deeze Volkeren is geweeſt, als de redelykſte, natuurlykſte en waardigſte voor 't menſchdom zynde: maar door een byzondere loosheit met bygeloviheit vermengt, waar in zich de menſchen zeer licht in laaten, geloofde men dat men de Lyken om ze te zuiveren, verbranden moeſt, of zoo men wil, om hen te ontlaſten van de grooſte en aardſche deelen in den menſch. Want, men gaf voor, dat het vuur 't geen aan den menſch Goddelyk was, hen naar Hemelwaarts voerde, terwyl het de aarde achter liet, 't welk den menſch onzuiver en verderffelyk bezit. Zegt men niet dat het alhier als met een overhaling of ſcheiding der Hoofdſtoffen gelegen is, met die van de hedendaagſche Stofſcheiders overeenkomende? Wy zullen hier de verſcheiden manieren van de Lyken te verbranden niet verder voordraagen, en het gebruik van zich zelven daar mede te laaten verbranden, vermits we in 't vervolg iets van dit onderwerp handelen zullen.

Eenige Volkeren wierpen eertyds hunne dooden in 't water, 't zy in vyvers of meeren, andere in ſtroomende rivieren, en weder andere in de zee. Alle deeze belachelyke gewoontens waren ongetwyffelt op diergelyke redenen gegrondt; en wie zal ons zeggen, dat deeze Volkeren de gedachten van *Thales* niet volgden, die het water voor 't beginzel aller dingen hieldt? Of zy meenden mogelyk dat het water, waar aan zy hunne dooden opofferden, hen van de onreinigheit zuiverde, waar mede zy zich in hun leven bezoedelt hadden. Zie nu iets wonderlyker en ſchandelyker voor de menſchelyke reden. De Colchiſche Volkeren en de Tibarenen hongen hunne dooden in de Boſſchen aan Boomtakken op; doch naaiden ze te vooren in oſſehuiden, daar de aloude Gotthen hunne Vorſten vereerden met hunne Lyken op te hangen zonder dit uiterlyk optooizel, 't welk mogelyk by hun voor een ydele zaak gehouden wierd. De (d) Trogloditen * bonden hunne dooden het hoofdt tuſſchen de beenen, en bragten ze in 't veldt, alwaar ze voor de wilde dieren ten prooi verſtrekten. De Sabeenen worpen hunne Lyken in

(a) VIII. Boek van de *Cyropédie.*
(b) *Coelius Rhodig.* L. XVII. *Lect. Antiq.* (c) Idem ibid.
(d) *Cœlius Rhodigin.* L. XVII. Cap. XIX.
* [Naardien het vreemt is 't geen we by *Moreri* van de *Trogloditen* aangeteekent vinden, konnen we niet nalaaten den Lezer mede te deelen, 't welk hy ons uit Kircherus en andere Schryveren opdiſt. „ Op Malta, zegt hy, „vind men deezen Landaart in Bergſpelonken te woonen, hebbende hun verblyf-plaatſen in rotſen uitgehouwen; „Insgelyks ſtallen voor hun vee, en hokken voor 't pluimgedierte; ook zyn zy 'er van ovens om broodt te bak„ken verzien, verſtrekkende hun de kloven der rotſen voor ſchoorſteenen, waarvan eenige mede voor venſters „dienen. Des daags komenze uit hunne Grotten en Holen te voorſchyn om in 't veldt te arbeiden, en 'er hun „gewin te zoeken; ſterke en kloeke menſchen zyn 'tdielang leven, en een hoogen ouderdom bereiken. Hun-
„ne

onder den drek of op den mifthoop, en handelden hunnen Koning en metgeen meerder plechtgebruik. Wie weet of het grootfte gedeelte deezer Barbaren niet dachten als *Mecenas* eertyds zeide, (a) dat de Natuur zorg voor de begraving der geenen draagt, door de menfchen verlaaten: maar deeze gedachten van dit deftig vernuft van 't aloude Rome is ten zynen ongelukke valfch. De Volkeren der Baleares Eilanden, tegenwoordig Majorca en Minorca genoemt, een weinig menfchelyker van aart, ontleedden hunne dooden in verfcheiden ftukken, en flooten ze vervolgens in aarde vaten. De Phrygianen plaatften hunne Overleeden Priefters op genoeg verhevene kolommen, 't zy dat ze daar door wilden te kennen geeven, dat de Priefters boven andere menfchen verheven zyn, die zelfs hun, na hunne doodt ten voorbeeldt moeften dienen. De Nafamoneên † trokken hunne Overledenen Krygslieden en Veldheeren een wit gewaadt aan, en in Stede van hun vervolgens te begraaven, bragten zy hen op ftyle rotfen en in woeftenyen. De Macrobiën ‡, een Afrikaans Volk, beftreeken hunne dooden met pleifter, en flotenze in glaze zuilen. Zy bewaarden deeze Lyken by hun in dit foort van gedenkftuk, en offerden hun, zoo men zegt, de eerftelingen hunner vruchten: maar dit gebruik is zoo belachelyk niet als het wel fchynt, wanneer men 'er zyne gedachten over laat gaan. Niet alleen hebben eenige volkeren, nabuuren van den Nyl, deeze gewoonte aangenomen: maar zelfs toonen die van Alexandrie, voor zoo veel men verzeekert, de Reliquiën van Alexander den Grooten in een glaze kas; en wie weet of wy deeze volkeren het hedendaags gebruik van zodanige kaffen niet verfchuldigt zyn? Waar is 't dat in zaaken van geeftelyke uitvindingen het menfchelyk vernuft niet noodig heeft, dat men 't Voorbeelden verftrekke. Deeze die enkelyk hun werk maaken van Godt door een uitwendige behandeling te dienen, hebben altoos zoo wel vernuftige als overvloedige middelen aan de handt. Zy vermaaken 'er zich in, en 't is veeleer door deeze foort van Dienft dan door naaukeurige handeling van 's menfchen plichten, dat zy gelooven de Zegeningen Godts en de befcherming der Heiligen tot zich te trekken. Wy willen nu ons gezegde door eenige aanmerkingen over de Graven befluiten.

Aanmerkingen over dit onderwerp van de aloude Volkeren hunner gewoonte.

Alle Volkeren komen in 't algemeen daar in overeen dat ze *deeze laatfte verblyfplaats der levendigen* eeren, indien het gedoogt is zich dusdanig uit te drukken. Men houd den geenen voor eerloozen en Heilfchenders die de zelve onteeren, en men heeft zeer ftrenge wetten tegen hun gemaakt. De Grieken en Romeinen zagen 't met een evengelyken afkeer aan. Men kan de Werken der geenen inzien die over deeze ftoffe gefchreeven hebben, en vooral *Cœlius Rhodiginus*, die een verzameling van zeer merkwaardige zaaken over dit onderwerp byeen geftelt heeft. Men nam mede door een recht van betamelykheit en menfchelykheit in acht, zyne vyanden te begraaven. De menfchelykheit had 'er zelfs het meefte belang in, want de Heidenfche Godgeleerdheit leerde, dat die geen die onbegraven bleeven, de Helfche Styx niet mogten overfteeken, en genoodzaakt waren hondert jaaren aan deszelfs oevers om te zwerven, voor dat zy tot den overtogt wierden toegelaaten. Hierom moeften ze alle die elders een onbegraaven Lyk vonden, een weinig aarde op het zelve werpen, tot dat het allenks als onder deeze geworpene aarde begraaven lag. 't Is mede met dit voorneemen dat men de uitvinding der *Cenotaphes* § of leedige graven verfchuldigt is, die men voor den geenen maakte wiens Lyk ('t zy in een Veldflag gefneuvelt, of door Schipbreuk verongelukt) niet

„ne fpyze is niet dan broodt, melk, kaas, uyen, en ander veldgewas; want vleefch eeten ze niet, verhandelende hun vee voor geldt. Hunne fpraak is enkel Arabifch, en wanneer de Maroniten te Malta komen, „geeven ze hun onderwys in deeze taal. In 't Eilandt Goze, naby Malta gelegen, is mede een Hol waarin zich „zodanige menfchen onthouden. Naby Viterbo een Stadt onder den Kerklyken ftaat gehoorig, is onder een „groote beemdt mede een verblyf-plaats voor verfcheiden Huisgezinnen, die daar mede gelyk de *Trogloditen* te Malta leeven. Insgelyks vind men diergelyke Grotten en Holen in Indië, Afrika en elders; en wat het zeldzaamft „is, men vind 'er onder deeze Onderaardfche menfchen, die nooit eenig Zonnelicht aanfchouwt hebben; maar „altoos hun leven in deeze duiftere plaatfen hebben doorgebragt.]

(a) *Sepelit natura relictos.*

† [De *Nafamones* waren aloude Afrikaanfche Volkeren, waarvan Strabo, Plinius, Herodoot en Quintus Curtius gewag maaken: doch fpreeken 'er echter onderling zeer verfchillende van. Want eenige plaatfen hen in Libye, naby den Atlantifchen Oceaan; andere vinden ze omtrent de Zee van Marmora, weder andere in de Golf van Sidra of Archipel. *Moreri.*]

‡ [*Macrobiën* waren een zeker Afrikaanfch Volk, aldus om hun lang leeven genoemt. Pomponius Mela plaatft hen op 't Eilandt Meroë, Plinius in Ethiopië en andere in Macedonië. Dionys den Afrikaner en Euftatius geeven mede aan verfcheiden andere Volkeren dien naam, deezen aan de Hyperboreën en geenen aan de Ethiopers naby den Atlantifchen Oceaan woonende. *Plinius*, *Pompon*: *Mela* &c.

§ [Cenotaphium van 't Grieks κενὸς, *leedig*, en τάφος, *Graf* afkomftig, was een leedig Graf den Overledenen ter eere gebouwt, fchoon de wezentlyke begraving in 't zelve niet gefchiedde; want de aloude Heidenen waanden dat der verftorvene ziele niet eerder ruften kon, als wanneer haar zodanig een eergraf gebouwt was. *Kirchmann. de funer.* 3. 27. *Meurfius. Pitifcus* &c.]

niet konde gevonden worden. Indien men by deeze *Cenotaphes* de negendaagsche gebeden voegt, ongetwyffelt voor hun gemaakt aan wien men deeze leedige gedenkstukken, de *Vicennales*, *Tricennales* en jaarlyksche diensten toeëigende; want men kan reekenen dat de Godtsdienstige zielen van 't Heidendom geloofden naaukeurig te hebben voldaan, 't geen tot de rust en verzachting van den armen Overledenen konde toegebragt worden. Men had mede de gewoonte de graven met groente te bekranssen of te bekroonen zoo men wil, als by voorbeeldt, met Donderbaardt of Huislook, Hiacinten en Fluweelbloemen: vermits het loof van deeze planten by hen een Zinnebeeldt van de Eeuwigheit was.

XXXIX. HOOFDTSTUK.

Van het ZESDE SAKRAMENT, *als van 't* HUWELYK *met zyne omstandigheden.*

Hoe de RoomscheKerk het Sakrament van 't Huwelyk aanmerkt, en betrekkelyk in omstandigheden begrypt.

De RoomscheKerk beschryft het Huwelyk (a) een Sakrament te zyn, door JESUS CHRISTUS ingestelt, om een heilig verbondt tusschen Man en Vrouw op te rechten, opdat zy kinderen verwekken die in zyne liefde en vreeze mogen opwassen. Deeze beschryving komt genoegzaam met het Christendom overeen. Het Kerkgewoonte-Boek 't welk wy hier aanhaalen, voegt 'er by „ dat „ het oogmerk van 't Sakrament des Huwe„ lyks is, elkander behulpzaam te zyn, om „ dit leven heiliglyk door te brengen, en „ dus in 't ander leven over te gaan; als ook „ om tot den opbouw der Kerke door de wet„ tige voortteeling van kinderen vrucht toe „ te brengen, en door hunne zorg de Geeste„ lyke Wedergeboorte te doen bevorderen, „ nevens eene opvoeding die met hunnen „ staat overeenkomende zy. " Dit alles is het tegengestelde van het vleeschelyk oogmerk en de belangen die men gemeenlyk in 't huwelyk zoekt: maar de mensch is vleeschelyk geschapen, zal de Ongelovige zeggen; waarom zoeken dan die geenen die de kracht hunner gesteltheit niet konnen wederstaan, dat ze zich door een wettig huwelyk voldoen? 't is wel waar dat het eerste voorwerp van onderlinge geneegentheit 't welk Godt aan twee Sexen heeft verleent, de voortteeling der kinderen is: maar deeze voortteeling geschied niet zonder vermaak, en hoe kuisch de uitvoerders mogen zyn, hun geest is geenzins in den gebede, wanneer zy arbeiden om zich opvolgers te verwekken. Het schynt zelf niet dat het verboden zy naar dit vermaak te trachten, wanneer men 't wettelyk genieten kan, en dat het met geen minnestreeken verzelt gaa. Dagelyks trouwt men Hoerekinders, om hen van 't gebruik van verboden vermaak af te trekken, hun verbindende aan persoonen waarmede hen geoorloft is, het gedoogde vermaak te genieten. Men zou mede mogen zeggen, dat het niet volstrekt verboden is door het huwelyk naar de opkomst van zyn fortuin te trachten, byaldien men teffens denkt aan de voornaamste huwelyks plicht, 't welk de vermeerdering is: maar het zal onnoodig zyn alhier eene Stoffe te onderzoeken die voornaamentlyk den Verklaarder der geweetens raakt. Wy zwygen van deeze Christelyke gebeden en van deeze Raadgevers, die, volgens der Biechtvaderen voorschriften, van een Christen moeten voorafgaan, die zich de banden des huwelyks ondergaat: weinig menschen betrekken de Godtsdienstigheit dus verre. Het denkbeeldt 't welk men zich van 't Huwelyk voorstelt, wanneer men 't niet dan door bespiegeling kent, is zoo min ernstig en statig, zulks 'er naaulyks een onder duizend zou gevonden worden, die niet bedugt is zich belachelyk aan te stellen, indien hy van gedachten word Godt te bidden, en over de huwelyks plichten peinst, den Gelovigen raadvraagende, voor dat hy deezen Staat omhelst. Een mensch die gezint te trouwen is, is met zodanige Geestelyke gedachten zelden bezwangert, en maakt alsdan ook weinig werk de Godtsdienstigheit te omhelzen. Is 'er wel iets blykbaarder 't welk de liefkoozingen tegen zy als het huwelyk alsdan verbeeldt, en voornamentlyk de behaagelykheden die de eerste Huwelyks dagen voortbrengen, en die nooit de Goddelyke Ordens uitzondert: te weeten, deeze schikking den mensche voor de behouding van zyn geslacht verleent? Een Godtvruchtige Biechtvader, begeert noch (b) „ dat men Godt bidde dat „ hy een persoon toevoege waarmede men „ zyn welzyn beoogen kan; dat men onder„ zoeke of deeze die men zoekt, of op wien „ men in de vreeze Godts het oog geworpen „ heeft,

(a) Zie het *Kerkgewoonte-Boek van Alet.*
(b) Zie 't *Gewoonte-Boek van Alet.*

„ heeft, wys zy, of in ſtaat van zyne Huis- „ houding te beſtieren enz. Alle deeze voorzorgingen zyn goedt en Godtvruchtig : maar die gezint te trouwen zyn, hebben zelden dit vooruitzicht.

Voor dat men zich in 't Huwelyk begeeft, word gemeenlyk de ondertrouw beveſtigt, te weeten; men belooft elkander in 't overſtaan van vrienden en bloedtverwanten voor man en vrouw aan te neemen. Alsdan teekent men een huwelykſe voorwaarde, en dit maakt een verbintenis 't welk aan weerzyde voldoet, zonder eenig eerkrenking aan deeze plichten die buiten 't huwelyk moeten gewygert worden : maar de trouloosheit der mannen en de lichtvaerdigheit der vrouwen vereiſſchen iets krachtigers in 't Chriſtendom; en dit is den oorſprong der Bruilofts-plechtigheden by alle Volkeren der Waereldt verſpreidt, als ook der verbinteniſſen die men plechtelyk in 't openbaar by den geenen volvoert, die huwelyken willen; en alzoo het Goddelyk gezag een indruk op 's menſchen geeſt werkt, heeft men geloofd het huwelyk door geeſtelyke, zinnebeeldelyke en verborgene handelingen te moeten heiligen, gelyk wy in 't vervolg van dit Hoofdtſtuk zullen zien. De trouloosheit en lichtvaerdigheit, waar van wy geſproken hebben, kan mede reden ter ontdekking geeven die de omgang van 't huwelyk van verſcheiden gebreken doet, en die men niet zoude gewaar worden, wanneer men zich niet dan tot een zeker oogmerk gevordert zag, waarom de lange huwelyks-verlovingen van 't Chriſtendom als verbannen is; want zy zouden met de zuiverheit van den Godtsdienſt niet overeenkomen. Dit wil niet zeggen dat het niet goedt zy de perſoon een weinig gemeenzaam te kennen met wien men zich voor zyn leven lang vereenigen wil, en dat het Chriſtendom begeert dat men die als zyn eigen vleeſch beminne: maar dat het moeielyk valt de verzoekingen te ontgaan, en deeze als een verboden vrucht te aanſchouwen aan wien men zyne trouw belooft heeft: in zodaniger voegen nochtans, dat men geen redenen vinden kan, zyn woordt te herroepen. Wat meer is, indien de lange huwelyks-verlovingen door wetten bekrachtigt waren, zou men ongevoeliglyk het beſluit neemen zich 'er van te onthouden, en mogelyk zou men eindelyk het gemakkelyk gebruik invoeren van de een of andere proef te neemen. Alsdan zoude het huwelyk een kunſt van meeſterſchap konnen worden, en deeze kunſt zou reden tot de zelve wetten als de andere geeven: maar wat moeiten dit ontwerp zou moeten koſten, zoude men dikmaals gelukkig zyn van het te waagen, naardien men meer gevaar zou vinden zich in deeze maatſchappy te begeeven. Ernſtelyk geſproken; men moet bekennen dat de Godtsdienſt en het licht der reden in deeze gevaarlyke verandering van ſtaat moetende tuſſchen beiden komen, het noodig is, vooraf een beſluit te neemen, van zich te gedragen en onderling zamen te leeven als of men volmaakt was. Op deezen voet moet men uit den Ongehuwden tot den Huwelyken Staat door den kortſten weg overgaan, en zonder zich al te aangenaame inbeeldingen noch zomtyds ydele zwaarigheden voor te ſtellen. Met zodanig een geſteltheit kan men zeer gemakkelyk deel in 't Huwelyk neemen, en een heilzaame geruſtheit in de ongemakken der huishouding vinden.

De Kerkgewoonte-Boeken geeven den geenen die een Chriſtelyk gebruik van 't Huwelyk willen maaken, eenige andere middelen aan de handt. Hun Huwelyks-dag moeten ze aanmerken als over den ſtaat waar in zy zich wikkelen, en Godt bidden dat hy hunne kuisheit ter deezer tydt bewaare, hoe wedergebooren men zy, het vleeſch is onwederſtaanelyk van den geeſt, ten minſten zodanig als de Quietiſt van *Rouſſeau* zegt (a), en de Geeſt is in geen ſtaat van redeneering terwyl het lichaam met aardſche zaaken bezet is. Zy moeten ook de optooizels, ydelheit, welluſtigheit enz. myden. Bekent is 't hoe gemeenlyk het tegendeel behandelt word, en hoe de jonge luiden die men trouwt, deeze dagen van ongebondenheit en verquiſting als hunne vermaakelykſte dagen aanzien, die het huwelyk voorgaan: maar bemint de jeugt deeze onorde, de ouderdom vind 'er mede eenige vergenoeging in. Men erinnert zich de verleedene vermaakelykheden, men bemint deezen overdadigen opſchik, zich verheugende in 't oogmerk der vereeniging van twee perſoonen, waar in zy zich eenigermaaten herleeven zien ; en alzoo bovendien de oude lieden niet gaarne het toegeeven, begeeren ze mede, dat die geen die hen zoo nabeſtaande zyn, anderen, indien 't geſchieden kan, daar in te boven gaan. Dus is 't dat de bejaarde perſoonen zich in de ydelheit vergenoegen, bedienende zich van die der jonge luiden. Gelooft men dat eenige oude Matronen onder dit oogmerk, (want de oudbejaarden zyn gemeenlyk jachtig genoeg om huwelyken te ſluiten) een Jongman en Jon-

(a) Zie het Byſchrift, 't welk begint,

Un quietiſta ardent comme un tiſon. Een Quietiſt ontfonkt als een ſtuk houts.

Jonge Dochter met eenige beloning zouden willen vereenigen? De Godtsdienſt eiſcht dat Bruidegom en Bruidt met ootmoedigheit en zedigheit moeten ter Kerke komen: maar de Waereldt en 't verkooren gebruik, laat ons het tegendeel beſchouwen. Zy willen dat men met pracht ter Kerke verzelt gaa, nevens een ſtoet van een gevolg van Speelnoots en ander jong gezelſchap; en dat men niemandt omtrent hen ziet, dan die minder van pracht en aanzien zy. Zy willen eindelyk, dat men zich voor den Prieſter vertoone, verzelt van een plechtelyke handeling en van vermaak, waardoor zich de Godtsdienſt de rechten aanmatigt die haar niet toekomen. Dusdanig is de hoogmoedt der geenen die te trouwen gaan. Het overige van den Bruiloftsdag zou men ten minſten met eenige zedigheit en zonder veel overdaadt moeten doorbrengen, zoo men des Biechtvaders raad volgen wilde: maar zy weeten het gebruik van de Waereldt niet, om te ervaaren dat de zedigheit en matigheit onuitvoeriglyke zaaken op deezen grooten dag van vermaak vervatten. Zoodra de Zegen geſproken is, tot dat men de Jong-gehuwden naar 't bruiloftsbedt geleidt, word 'er niet dan alle wanorde gepleegt, en om de waarheit te zeggen, het gebruik heeft 'er zodanig een wet van gemaakt, dat het een dwaasheit ſchynen zou, alsdan wys te willen zyn.

Wat voor de voltrekking van 't huwelyk dient in acht genomen.

De Kerkgewoonte Boeken (a) beveelen dat men op werkendagen trouwen moet, naardien de Bruiloftsfeeſten met de Godtsdienſtigheit van den Zondag en de Feeſtdagen tegenſtrydig zyn: zy belaſten mede dat de Kerſpelprieſter altoos by de viering van 't huwelyk tegenwoordig zy. Voor de voltrekking van 't huwelyk moeten drie Geboden gaan of Afkundigingen geſchieden. Deeze Geboden worden drie achtereenvolgende Zondagen of Vierdagen in de Parochie-Mis afgeleezen, en men moet ze ter plaatſe afkundigen alwaar de ondertrouwden door een lang verblyf bekent zyn: Indien de Bruidegom en Bruidt onder twee byzondere Bisdommen woonen, moeten de Geboden ten zelven tyde in ieders byzonder Bisdom afgeleezen worden. Deeze Geboden dienen om te kennen te geeven of de Perſoonen in ſtaat zyn van te mogen trouwen. Dit onderwerp verplicht ons alhier van de verhinderniſſen des huwelyks te ſpreeken.

Huwelyks beletzelen aangemerkt, en waarin die beſtaan.

Men weet 'er veertien op te tellen, die alle in dit zes-regelig Latyns vaers (b) uitgedrukt worden. Het eerſte deezer beletzelen wordt *Dooling* genoemt; by voorbeeldt, zoo men meent iemandt te trouwen, echter een ander trouwt. Het *belet* van *Staat* is, wanneer men iemandt gelooft te trouwen van een byna overeenkomende ſtaat, en dat men bevind dat de perſoon t'eenemaal van een oneerbaar gedrag is. (c) *De plechtelyke* Gelofte *van* Kuisheit *maakt 'er een Godtsdienſt van, door de Kerke goedt gekeurt*, dit is mede een beletzel, *nademaal de perſoon die deeze Gelofte heeft gedaen, een Geeſtelyk huwelyk met Godt aangaat.* Maar zoo het gerouw de gelofte volgt, indien men na verſcheiden jaaren, niet tegenſtaande de verbintenis met Godt aangegaan, de aanlokzelen van 't vleeſch niet kan wederſtaan: zal dan in zodanig een geval het huwelyk niet heilzaamer zyn om alles te verbeeteren? zou het niet beter wezen als de verborgene eerloosheden die onder de Monnikskapen en 't Bagynenhulzel voor Godt veroorzaakt worden? De enkele gelofte van kuisheit gedoogt niet dat men trouwt zonder een groote zonde te begaan: nochtans is het huwelyk niet van geener waerde: maar na deeze gelofte, mag men niet meer de plicht van zyn deelgenoot begeeren. Men moet te ſamen als Engelen leeven, en van geen Sexe weeten. Een ander beletzel is de *Bloedtverwantſchap*, waar van het hier onnoodig is de trappen van dien aan te wyzen, noch ook niet van het aangegaane verbandt in 't beletzel door de bloedtverwantſchap veroorzaakt, noch van 't Geeſtelyk verbandt, waarvan reeds in het Hoofdtſtuk van den Doop gehandelt is. Wat de *Misdaaden* aangaat, zy beletten mede het huwelyk, te weeten, moordt en overſpel enz. Het *Verſchil van Godtsdienſt* veroorzaakt mede in zeker geval een beletzel; by voorbeeldt, een ongedoopt perſoon is niet bevoegt een huwelyk met iemandt aan te gaan die den Doop ontfangen heeft: maar het huwelyk van een Katholyk perſoon met een Kettersgezinde is van waarde. De *Dwang* belet mede het huwelyk, naardien ze de vryheit van de wil wegneemt: gelyk de ſchaa-

(a) Zie het *Gewoonte-Boek van Alet.*

(b) *Error, conditio, votum, cognatio, crimen,*
Cultus diſparitas, vis, ordo, ligamen, honeſtas;
Si ſis affinis, ſi forte coire nequibis;
Si parochi & duplicis deſit præſentia teſtis,
Raptave ſit mulier, nec parti reddita tutæ,
Hæc facienda vetant connubia, facta retractant.

(c) Zie het *Gewoonte-Boek van Alet.*

ſchaaking en vervoering zyn. Men noemt het beletzel van de *Orde* 't geen als men in de eene of andere aangenomen is, Gewyde Orde ontſtaat. Ook is 'er een beletzel van den *Bandt*, wanneer reeds een der perſoonen met een ander gehuuwt is. Insgelyks is 'er een beletzel van *Eerbaarheit*, wanneer iemandt met een ander verlooft, komt te ſterven of voor de voltrekking van 't huwelyk Geeſtelyk word: alsdan mag die geen die noch leeft of Waereldſch is met den Broeder noch de Zuſter van den anderen niet trouwen.

Hoedanig het onvermogen tuſſchen twee ge huwden moet worden aangemerkt, en waar toe dit betrekkelyk is.

Het *Onvermogen* is een te gewigtiger beletzel, vermits de voortteeling het waare oogmerk van 't huwelyk is. Twee ſoorten van onvermogens zyn 'er, als een 't welk onherſtelbaar is, en 't ander 't geen door toeval of door betovering geſchied. Niet dan een raadt is 'er over het onherſtelbaar onvermogen te geeven, te weeten, dat men het huwelyk beletten of ontbinden moet. De Geſnedenen zyn in dit geval van de onherſtelbaare onvermogenen, eveneens als deeze die zoo koel van aart zyn dat men ze niet verwinnen kan. De *Caſuiſten* ſpreeken het vonnis tegen den geenen uit, en tegen zodanig een man die zich in dien ſtaat bevind, waar over Petronius (a) klaagt. Nochtans begeeren de *Caſuiſten* en de Kerklyke Rechtbanken dat men drie jaaren gedult met deeze ſoort van onvermogende neeme: zy moeten in den zelven tydt een redelyke vergoeding aan de lydende party toeſtaan. Is 't wel rechtmatig dat men een vrouw of man op den toets vordere, niet verdient word, en (b) dat men niet dan eenigen tydt als een ſchaduw omarmt te hebben, genoodzaakt zy van noch drie jaaren in te willigen met een quyning die de deugdt op den pynbank legt? Ter andere zyde gedoogt men het huwelyk aan een Oudbejaarden, en wat meer is aan een afgeleefden Gryſaardt. Wederſtreeft dit het huwelyks oogmerk niet, en weet men niet dat het met den ouderdom gelegen is als met een menſch die zwakke zenuwlooze beenen heeft, en echter wil onderneemen te gaan? maar een Vrouw wil zich in dit verdrietig gevaar begeeven, zy vleit zich den man die van een kouden Ouderdom als bevrozen is, te konnen verwarmen, zy gelooft den beſneeuwden en bevroozen Gryſaardt te konnen ontdooyen. Men zal haaraangaande het voorbeeldt van David bybrengen. Te vergeefs koeſterde zich deeze Vorſt by een jonge Vrouw om de natuurlyke warmte te bewaaren, of liever om die weder te herhaalen die hy verlooren had, zonder dat hy haar aanraakte iet verloor. Men weet nu dat dit niet is, 't geen zich het huwelyk voorſtelt. De Romeinen hadden ten tyde hunner Republyk een Wet (c) die vervolgens door de ongeregeltheit der Zeden vernietigt wierd. Deeze Wet verbood den geenen te huwelyken die meer dan zeſtig jaaren waren. Nochtans wierd 'er een middel gevonden, en dit middel was heilzaam en waardig met den Godtsdienſt overeenkomende. Het ſtondt den Oudbejaarden niet vry met een jeugdige in 't huwelyk te treeden: maar men moeſt hun de vryheit laaten met iemandt van een overeenkomenden ouderdom te trouwen. Dus zou hun huwelyk niet dan een onverbreeklyke Genootſchap van twee perſoonen van verſchillende Sexe zyn, om elkander wettelyk te trooſten en behulpzaam te wezen: Maar wy wikkelen ons niet verder in 't onderzoek van een ſtoffe, die de Jezuït *Sanchez* zich eenigermaaten heeft aangemaatigt, onderzoekende die met alle de mogelykſte ervaarenheit. Wy wyzen den geenen naar deezen Geleerden, die zouden weeten willen of de onvruchtbaarheit moet aangezien en aangemerkt worden als een onvermogen; of een Vrouw die geen moeder worden kan zonder het gevaar van haar leven te verliezen, in den rang der onvermogende moet geſtelt worden; en of in zekere gelegenthede den de natuurlyke gebreken, die een onvermogen veroorzaaken en niet dan uitwendig is, mogen door geweldoeffenende middelen enz. verhulpen worden. Of men een huwelyk ontbinden kan, word 'er mede voorgeſtelt, alwaar twee partyen met elkander niet overeenkomen, naardien de krachtigſte in de natuur, zomtyds te mildt, of dan weer al te kaarig is. In dit geval leert ons P: *Sanchez* noch, en de Pauſen hebben 't voor hem geleert, (d) dat de partyen een beter lot in een tweede huwelyk mogen zoeken.

Vreemde maniervan Neſtelknopery, en waar in die beſtaat.

Wat het onvermogen aangaat aan de betovering toegeëigent; dit word zoo men meent op veelerlei wyze veroorzaakt: maar wy zonden het hier niet welvoegzaam konnen berichten Gemeenlyk word deeze betovering *Neſtel-knoopen* genoemt. Deeze Neſteling, die men zegt dat de kracht heeft de voltrekking van 't huwelyk te verhinderen, word op veelerlei wyze gemaakt. Zie hoedanig men 'er een toeſtelt: men neemt de zenuw van een wolf, en de huidt van een

(a) *Funerata eſt pars illa corporis qua quondam Achilles eram.*
(b) *In umbra voluptatis diutius luſi - - - languori tuo gratias ago.*
(c) De Wet *Papia Popæa*. Claudius Cezar vernietigde die Wet.
(d) *Sanchez* de Matrimon. L. VII. XCII. Tom. 2.

Ceremonie de MARIAGE.

B. Picart sculp. dir. 1724.

Benediction du LIT NUPTIAL.

Den toeftel van dit bygelovig werktuig aangeweezen, een kat of hondt, beschildert die met een of driederlei kleuren, legt 'er drie of vyf knoopen in, spuuwt driewerf in 't stof of in zyn schoot, en zegt zachtelyk eenige barbaarsche en onverstaanbaare woorden, terwyl de Priester het huwelyk zegent. Wat moet men een voorraadt van lichtgelovigheit bezitten, zal men geloof aan diergelyke quakjes geeven! Nochtans belasten de Kerkgewoonte-Boeken zich zynen toevlucht tot het gebedt en de belydenis te neemen om de ketenen van den boozen Geest te vermorselen, of deeze zyne gewaande uitwerkselen te verydelen: en zelfs kan men openbaare gebeden en bezweeringen ter begunstiging der geenen die gelooven genestelknoopt te zyn, in de Kerke laaten doen.

en welke middelen de Kerk daar tegen gebruikt.

Schou-onderzoek des huwelyks in gebruik, doch weder afgeschaft. Eertyds had men een openbaar schou-onderzoek aangestelt. Dit bewys van bequaamheit voor 't huwelyk geschiede in 't overstaan van Wondtheelders en Vroedvrouwen door last van den Kerklyken Rechter. Men heeft dit in Vrankryk in 't jaar 1677. afgeschaft, nadat men 't omtrent hondert jaaren in gebruik hadde gehad. De Keizer Justiniaan heeft mede dit schou-onderzoek en andere gebruikelykheden verboden, ingevoert om te onderzoeken of men om te huwelyken bequaam was.

Huwelyks plichten, wanneer verboden. Eindelyk geeven de Kerkgewoonte-Boeken te kennen dat de huwelyksplicht niet mag gewygert worden, alhoewel ze nochtans eenige uitzonderingen (a) stellen, waar onder eenige begreepen worden als de plechtelykheden van den Godtsdienst zulks vereisschen. Het Roomsch Misboek wil *dat de Priester den geenen die hy trouwt, berichte in Bedestonden en op Vaste- en plechtelyke dagen kuisch te blyven.* Het Heidendom (b) schreef de zelfde zaaken voor, en stelde in den rang der ongodvruchtigen den geenen die de Autaren naderden, nadat ze de geheimenissen van liefdeplichten hadden verricht. De zelfde Gewoonte Boeken geeven in den zelven tydt te kennen, (c) dat de huwelyksplicht in den tydt van 't zwangergaan zonde is, of wanneer het verzaamen in een ouderdom buiten hoope van Kinderteeling geschied. Waar is 't dat de Beesten den menschen over dit onderwerp Stelregels geeven: maar laat het ons geoorloft zyn een stoffe reeds zoo veel behandelt, te laaten vaaren. Een beruchte Koningin was zoo koen van aan haaren Biechtvader te antwoorden: *dat de dieren 'er dus een gebruik van maaken nademaal zy van beesten afkomstig zyn.*

XL. HOOFDSTUK.

Van de PLECHTIGHEDEN *des* HUWELYKS *in de voltrekking gebruikelyk.*

Behalven de vereischte ouderdom voor 't huwelyk, de vryheit van het aan te gaan, en de afkundiging der Geboden, begeeren de Kerkgewoonte-Boeken noch, dat de toekomende Echtgenooten (d) *genoegzaam in de Christelyke Leere onderweezen zyn; dat zy het oogmerk en de verplichtingen van 't Sakrament des huwelyks verstaan, en dat zy te vooren hunne belydenis doen en ter Communie gaan.* De Kerspelpriester moet Godt bidden voor de Echtgenooten, om de genaade te verwerven van zich heiliglyk in den plicht des huwelyks te quyten, en begeeft zich om de bediening van dit Sakrament te verrichten, naar 't groot Autaar van de Parochie in zyn Plechtiglyk gewaadt: Welke huwelyks plechtigheit zich aldus toedraagt.

Plechtigheden in 't voltrekken van 't huwelyk aangeweezen; Wanneer de Kerspelpriester naar 't Autaar gaat, is hy van een of twee Klerken met koorkleederen aan verzelt, gelyk men in het Afbeeldzel hier nevens gevoegt *, zien kan. Deeze Klerken houden het Wywatersvat, de Wyquast, het Kerkgewoonte Boek, een kleine schotel om 'er den ring in te leggen, wanneer die zal gezegent worden

O 2

(a) By voorbeeldt, een Zieke, en een quynende word de onthouding der huwelyks plichten gedoogt: maar zoo de verzamelden zich in de gelegenheit der geenen bevinden waarvan *Rousseau* spreekt, 't welk is: *dat zoo de Vrouw aan de eene zyde wederstreevig is, dat dan de balzem aan de andere kant niet noodiger voor een vrouw, dan haar man zy:* Wat zal dan de besluitneeming der *Casuisten* en Kerkelyke Rechters zyn?

(b) *Vos quoque abesse procul moneo, discedite ab aris,*
Queis tulit hesternâ gaudia nocte Venus.
Tibullus *in zyne Klaagdichten.*

(c) Zie 't *Kerkgewoonte-Boek van Alet.* (d) Zie 't *Kerkgewoonte-Boek van Alet.*

* Zie het nevens gevoegde Afbeeldzel, waar van het bovendeel *de* PLECHTIGHEIT *van de* TROUW; en 't Onderdeel, *de* ZEGENING *van 't* BRUIDSBEDT, verbeeldt.

den. Daarna, als de Priester het gebedt voor de Echtgenoten heeft gedaan, nadert hy hen tot op den laatsten trap van 't Autaar. De Bruidegom plaatst zich aan de zyde van 't Epistel, en de Bruidt aan die van 't Euangeli, overzulks de Bruidegom ter rechter zyde van de Bruidt staat. Hunne Bloedvrienden en Getuigen onthouden zich achter hun. De Kerspelpriester vraagt die in den echtenstaat zullen treeden, naar hunnen naam en toenaam; 't welk echter maar een gewoonte is, want hunne namen zyn hem reeds door de afkundiging der Geboden, en door hun getuigschrift bekent, waarvan die begeeren getrouwt te zyn, moeten verzien wezen. Hy vraagt vervolgens de Bruidegom en Bruidt beurtsgewys in de gewoone Landsspraake, hen noemende beide by hunnen voornaam, en vraagende den Bruidegom of hy deeze (zyne Bruidt) voor zyne Vrouw aanneemt, en aan de Bruidt of zy deeze (haaren Bruidegom) voor haaren man erkent. Deeze wettige toestemming is volstrekt noodig; zonder dat zou het huwelyk niet wettig zyn. Nadat de toestemming dus wettelyk door 't ja-woordt is uitgedrukt of door eenig voldoenend teeken gegeeven, neemt de Priester, die te vooren met gedekten hoofde stondt, ongedekt zynde, de handt der toekomende Echtgenoten, en die tezamen gevoegt hebbende, zegt hy: *Ego conjungo vos in matrimonium* &c. dat is: *Ik vereenige u door 't huwelyk, in den naame des Vaders* enz. En teffens maakt hy het Kruisteken over hun, en de Wyquast neemende, besprengt hy hun met Wywater. Vervolgens zegent hy de Trouring en besprengt die kruisgewys met het zelve water; waarna hy die aan den Bruidegom geeft, die de zelve aan den voorsten vinger van zyne Bruidts linker handt steekt. Deeze Trouring is het onderpandt van kuisheit, en van de getrouwe echtgenootschap die de Bruidt den Bruidegom schuldig is. Na deeze verrichting voegt 'er de Priester eenige gebeden by, die van een vermaning aan de Echtgenoten en de Vergadering word gevolgt, waarop deeze plechtigheit met de oeffening van de Mis gesloten word.

en hoe deeze voltrekking door 's Priesters Zegening besloten word.

Wat nu verder aangaande de Zegening over de nieuw gehuuwde aan te merken staat, is; dat wanneer de Zegening aan hun moet gegeeven worden, ingevalle als de Bruidt noch maagdt is, en dat ze geen openbaare misslag heeft begaan: Alsdan treed na het Offerdeel der Mis de Priester de Autaar-trappen af, en de Gehuuwden komen vervolgens hunne Godtsdienstigheit offeren, eerst den Bruidegom en daar na de Bruidt. De Priester doet dan wederom eenige gebeden, en om deeze plechtigheit te eindigen, doet hy aan de Gehuuwden een vermaning, zodanig hy noodig oordeelt. Welke vermaning op de echtelyke plichten, het oogmerk van 't huwelyk, de wederzyds liefde enz. uitkomt; en deeze vermaning word door een besprenging van Wywater gevolgt. De waare Gelovigen mogen in zodanig een staat niet by elkander in een huis woonen, noch byeenkomen dan in 't byzyn hunner bloedverwanten, tot dat zy de Zegenig van de Kerke ontfangen hebbe. Na deeze Zegening mogen ze de vruchten des huwelyks genieten, 't welk anders strafbaar zoude zyn, wanneer zulks geschiede zonder de gebruikelykheden door de Kerke ingestelt.

Het Bruidsbedt gezegent en hoe.

De nieuwe getrouwden moeten den Kerspelpriester de Zegening van 't Bruidsbedt verzoeken. Deeze plechtelyke en Godtsdienstige behandeling word hier mede in 't Afbeeldzel * vertoont. Een der genaadengaven die de Priester het bedt zegenende van Godt smeekt, is, dat die geen die het beslaapen zullen zich vermeerderen; en het Wywater is 't besluit deezer Heiliging.

Wat in zaake van onvermogende huwelyks-plichten dient te worden waargenomen.

Somtyds vinden zich de Gehuuwden in onvermogen de huwelyks-plichten te voldoen, en gelooven deeze zwakheit aan eenige betovering en andere bezweeringen te moeten toeëigenen, waarvan wy reeds gewag hebben gemaakt: maar somtydts is 't niet dan een dekmantel, waar onder een zwak of afgeslooft man, het gebrek zyner krachten zoekt te bedekken.

Niet weinig vind men zich belemmert, wanneer men niet dan deeze toevlucht heeft, om de eer van zyn gedrag te bevryden: men moet zich zelf kennen en weeten waar toe men bequaam is. Nochtans kan 'er een Regel van uitzondering zyn: maar de gewaande betovering is gemeenlyk niet dan een verspilling van Geesten, een uitblussching van natuurlyke warmte, en alsdan wel verre van te konnen een N. N.-- zyn, is men zelfs geen man van de zwakste soort. Wat 'er van zy, men heeft in deeze ongelukkigen staat van onvermogen noodig geoordeelt toevlucht tot de gebeden der Kerke te neemen, en zie hier de behandelingen die men voor een onvermogende Gelovige moet in acht meenen.

Eerlang moet de Kerspelpriestr (a) de Echtgenoten aanmaanen, al hun vertrouwen op

(a) Zie *het Kerkgewoont e-Boek van Alet.*

* Zie de verbeelding van 't onderdeel, Afbeeldzel Pag. 107. Alwaar deeze Ceremonie door een Geestelyke Klooster Zuster word verricht.

op Godt te ftellen..... Hy zal hen berichten in den gebeden te volharden tot den dag, die hy hun aanwyzen zal om de *Ceremonie* te doen; de dag gekomen zynde, zal hy voor hun in hunne tegenwoordigheit de Mis doen: zy zullen knielen, hy zal de gebeden herhaalen en de Pfalmen opzeggen. In deeze gebeden zal hy zich tegen den *Demon* aankanten, als veroorzaaker der zoo genaamde betoveringen, en hy zal van Godt de herftelling der Huwelykskrachten affmeeken. Eindelyk zal hy de handt op het hoofdt van de Vrouw leggen, biddende voor haare vruchtbaarheit; en een befprenging van Wywater eindigt alsdan deeze *Ceremonie*.

Het gebruik van huwelyks-giften en goederen met de aloude Grieken over dit onderwerp vergeleeken.

Wy zullen hier eenige Aanmerkingen voordraagen over het bericht der aloude gewoontens met de onze ten opzicht der betamelykheden, voordeelen en plechtigheden des Huwelyks. Wy zullen ons niet lang met het Huwelyks-goedt ophouden, waar van het gebruik zeer oudt is, en zelfs onder de minft befchaafde Volkeren ingevoert. Een dochter Huwelyks-goedt te geeven, is haar eenigermaaten (a) iet te bezorgen, waar mede zy een Heer en Meefter koopt. De gedachte is zoo geheel nieuw niet dat ze in een zekere redeneering verbaftert zy, die de Oudvaders niet verzuimt hebben aan te haalen (b) wanneer zy de voordeelen van den Maagdelyken ftaat opreekenen: nochtans vergaapen zich zeer weinig jonge dochters aan de zoetigheden van dit voorrecht. Een aloude Griekfche Wetgever (c) belafte dat de Dochters niet meer dan drie kleederen en eenige middelmatige goederen zouden ten Huwelyk aanbrengen, op dat de beweegredenen die de Huwelyks eendragt het weezen moeten geeven, niets gerings noch baatzuchtigs bezaten. Een zodanig gebruik zou in die Landen van geen vermogen zyn, alwaar des mans opkomft zich op zyn Vrouws Huwelyks-goedt gegrond vind, zonder eenig aanzien voor haare verdienfte en goede hoedanigheden te hebben. Zie hier iets 't welk byzonderlyker is. De Grieken zagen het Huwelyk aan, als een zeer wezentlyke zaak voor 't gemeene welwezen, zulks het gedoogt was aan de Lacedemonifche Vrouwen ten minften eenmaal 's Jaars, opentlyk den ouden Vryers te flaan en kinnebakflagen te geeven; dit korswylig jaarlyks gedrag, vierde men aan den voet der Autaren in een zeer plechtelyk Feeft: maar deeze zelfde Grieken, zagen het Huwelyk als een der heilzaamfte gronden hunner Republyk aan, gedoogende mede twee andere genoeg ftrydige gebruikelykheden met deeze vreedzame t'zamenleving, die zy fcheenen te willen handhaven, en die het grootfte vermaak van 't Huwelykszoet is. (d) Zy ftonden mede Hoeren voor hun vermaak toe, en de Bywyven voor de huizelyke bezigheit, die men nu de Kamenieren aanvertrouwt. 't Is wel waar dat de laft van een Bywyf zich veel verder uitftrekte dan dit huifchelyksbeftier: maar hoe 't ook zyn mag, het Chriftendom heeft deeze twee voorrechten van de mannen befnoeit; en indien zy elders hunne tol betaalen, is 't tegen het oogmerk van den Godtsdienft en de plichten den gehuuwde mannen voorgefchreeven. Hier uit ontftaat teffens een voornaam voorrecht voor de vrouwen, 't welk de evengelykwaardigheit der beide Sexen is. Geene andere Godtsdienft heeft dit in achtgenomen. De Heidenen, Turken, ja de Jooden zelfs hebben een gezag overheert, 't welk naar tyrannie gelykende is.

Het gedrag van wederzyds Speelgenoten en met welk een plechtigheit dit gaat verzelt.

Wy laaten het verzoek van een dochter aan haare Ouderen en Bloedvrienden ongerept, insgelyks de Huwelykfe Voorwaarde, de Ondertrouw enz. Deeze dingen wierden eertyds byna als nu behandelt. Men had mede het gebruik van den Trouring (e). De Speelgenoten verzelden de Bruidegom en Bruidt, hun ter eere, en om hun voor Raadgevers, Ceremoni-Meefters en Geleiders te dienen. De tydt van de Ondertrouw wierd in vermaak en verluftiging doorgebragt, men bezocht hen, men bewees hun beleeftheden en wenfchte hun geluk. De Bruilofts Plechtigheden duurden drie dagen; de Bruidegom, Bruidt en de Jongeluiden van hun gevolg, verfcheenen in fierlyk gewaadt en bejuweeldt. Men kroonde de Bruidt, men geleidde haar plechtelyk naar haar Bruidegoms huis, men fpreidde een Bruidtsbedt, 't welk men met bloemen verfierde, en de bejaarde Matronen (f) bragten de Bruidt te bedt. Deeze Matronen waren toen gelyk nu, vrouwen van vyfenvyftig tot zeftig jaaren, die in den arbeidt des Huwelyks waren grys geworden, en die alle de minneftreekjes kennende, geloofden het gezag te heb-

(a) *Euripides* heeft ons deeze gedachten in zyne *Medea* opgedift.
(b) Een dochter die trouwt, fegt *Ambrozius*, verkoopt zich zelve voor Slavin. Hy wil zelf dat de gefteltheit van een Slavin beter zy dan die van een gehuwde Vrouw. „Men koopt de verdienfte van een Slavin." Daar een arme Dochter verplicht is dikmaals een goede fomme geldts te geeven, voor dat men haar voor Slavin aanneemt. Hoe geeftig deeze gedachte fchynt, echter is ze buiten den regel van rechtmatigheit.
(c) *Solon*.
(d) Dit is de onderfcheiding die 'er *Demofthenes* van in een zyner Redenvoeringen geeft.
(e) *Annulus Pronubus*.
(f) *Pronubæ*.

hebben om de nieuw-gehuwde Bruidt te onderrechtten. Laat ons niet vergeeten een gewoonte te berichten, opzicht hebbende op één gebruik in eenige Hollandſche Steden, alwaar men bloemen en groente op de ſtoepen, drempels en voor de huizen der Trougenoten ſtrooit. De Laurier heerſcht overal tuſſchen de blomſieraden en loofwerken ten dien einde verſiert; overzulks men 'er deeze betekenis uit opmaaken kan, dat de eerſte Huwelyksdag den aangenaamſten dag des levens en een triomfdag is.

Verſcheiden huwelyks en Bruilofts *Ceremoniën* van onderſcheiden Landaarts aangemerkt.

De Bruilofts *Ceremoniën* der Chriſtenen verſchillen naar Landsgebruik, en zelfs verſchillenze zoo wel in de eene plaats en Provincie als de andere. In eenige plaatſen van Vrankryk gaat de Bruidegom van zyne Bloedverwanten en Vrienden gevolgt, de Bruidt af haalen, om haar plechtelyk naar de Kerk te geleidden. Hy gaat in 't midden zyner twee naaſte Bloedverwanten, en word van het jonge Bruiloftsvolk gevolgt. De Bruidt word met de zelfde *Ceremoniën* begeleidt: Zy is volgens haaren ſtaat opgeſiert en met bloemen bekranſt. De Speelnootjes volgen haar en zyn mede bekranſt. In Italië, zoo men een zeker Schryver (a) gelooven mag, gaat men zonder eenige Plechtigheit naar de Kerk om te trouwen. De Franſen maaken zeer lange Voorbereidzelen in 't Huwelyk, en willen voor dat ze beminnen eerſt kundig wezen. Onder het voorwendzel, waar mede zy hunne neiging bedekken, is 't, dat zy zoo lang de minnaar ſpeelen. De Italianen houden van deeze lange Voorbereidzelen niet. Te Venetië worden de Huwelyken geſloten zonder elkander te zien of te kennen; een gebruik geheel ſtrydig met 't geen men in deeze Stadt eertyds oeffende, (b) nademaal men 'er een opvyling van huwbaare Dochters had, om ze aan den meeſtbiedende vervolgens te leeveren. Tegenwoordig brengt men 'er geheele maanden tuſſchen het vryen en huwelykſluiten door, indien men het bericht van den Heer *Didiër* gelooven mag. De aantekening die *Miſſon* over deeze Gewoonte heeft gedaan, is een weinig arg. „Het vereiſcht, zegt hy, (c) dat gy u „inbeeldt, dat de Huwelyken alhier niet „gemaakt worden met de zelfde oogmerken „als men elders anders heeft: het geſchil is „niet over de liefde noch genegentheit, noch „de achtting. Indien zig iets diergelyks „ontmoet, 't zy zoo; maar 't komt 'er niet „op aan, dan van 't maagſchap of van de fortuin: wat de perſoon aangaat daar word „weinig naar gezien." Zie hier dan het gedrag der Venetiaanſche vryery; nadat alles tuſſchen partyen tot een verblyf is gebragt, (d) wil het gebruik dat de Jongman dagelyks op zekere avond-uuren onder het Venſter van zyne Lieffte komt en gaat. Een ander gebruik is 't dat de Bruidegom geen bezoek by zyne toekomende aflegt, ten zy hy een ſnoer paerlen brengt, die hy verplicht is haar te geeven. Deeze eerſte byeenkomſt van perſoonen die elkander nooit gezien hebben, veroorzaakt zomtyds een wonderlyk en zeldzaam onthaal: 't welk gemeenlyk aan de afgezonderde levenswys, waar in de Dames worden opgevoedt, verſchuldigt is.

Hoe het onechtelyk byſlaapen in Italië en onder de Venetianen toegelaaten word;

Het onechtelyk byſlaapen verzoet deeze zeldzaame en dikmaals bedriegelyke Huwelyken. Het gebruik is 'er zodanig algemeen van geworden, dat het zeer gemeen is de wettelyke Vrouwen in een goed verſtandt met haare Medeminnareſſen te zien leeven: gelykzaam als deeze gehuwde Vrouwen der eerſte tyden, die niet alleen zonder echtsyver de Bywyven haarer mannen aanzagen, (e) maar zelfs haar in 't byſlaapen behulpzaam waren, te weeten, datze zich eenigermaaten de kinderen deezer Bywyven toeëigenden. Zomtyds zelfs is de onechtelyke byſlaping der Venetianen een ſoort van een geheim Huwelyk, (f) waar van de *Ceremonie* niet voltrokken word, dan lang na de volbrenging, en gemeenlyk alleen eenige dagen of uuren voor de doodt van een der partyen. Maar wat het zonderlingſte in deeze gebruikkelykheden zy, zoo weerſtrevig met de Wetten van 't Chriſtendom, is, dat de moeders zelfs naar der Bywyven en Medeminnareſſen kinderen begeerig zyn; 't welk byna eveneens in Perſië geſchied, indien men *Chardyn* gelooven mag.

Als mede in Spanje door een gewoone minnary gehandhaaft.

Deeze ongeregeltheden zyn niet min in Spanje gemeen. Eenige Reizigers verzekeren ons, dat de kinderen naaulyks hunne kindſchap afgelegt hebbende, gedachten maaken zich van Minnareſſen te verzien, en leeven met haar op zodanig een manier, die hen voor hun ganſch leven verderft. Echter gaat 'er de minnary overdaadig in zwang. „Men bemint nooit in Vrankryk, zegt Mevrouw d'Aunoy (g), gelyk in Spanje, „en zonder de zorg, yver, de tederheit, „de opoffering zelf tot in den doodt te ree-

„ke-

(a) *Gaiac* van de Bruilofts Plechtigheden.
(b) De Stadt en Republyk van Venetie door den Heer Didiër beſchreeven.
(c) In zyne Vojage van Italie. To. 1.
(d *Didiër* ubi ſup.
(e) Geneſis, Hoofdſt. 30. (f) *Voiage d'Italie par Miſſon Tom.* 1.
(g) *Relation du Voiage d'Eſpagne.*

„kenen.... 't welk ik bekoorlyk vinde, is „'t de getrouwheit en 't geheim." Deeze twee zaaken ontbeeren de Franſen. „De „Minnaars ſpreeken van hunne Minnareſſen „met zoo veel achting en genegenheit, dat „het ſchynt dat ze hunne volſtrekte beſtier„dereſſen zyn." In dit Landt is 't dat men de liefde in haare volmaaktheit vind. De Minnaar en Minnares konnen elkander nooit vergeeten. 't Is een geduurige ommegang van gevoelens op duizenderlei wyze uitgedrukt, om eenpaariglyk getrouw te leeven en elkander genegen te zyn. Hier nevens verzuimt men niets om zyne drift te vergenoegen, 't welk het uitterſte oogmerk van de liefde is: hoe zuiver de begeertens der Minnaars zyn, echter is genoeg bekent, dat de liefde zich met dit geeſtelyk vuur niet vergenoege. Deeze Minnareſſen ten wier opzichte men zoo zuivere en edele gedachten voed, zyn van een verſchillende meening met de Byzitten. Deeze ontruſten de huishouding niet, zoo men Mevrouw *d'Aunoy* gelooven mag. Een Man is ſomtyds van een Vrouw, Bywyf en Minnares verzien. Alles geſchied zonder opſpraak, en het Gerecht, zegt gemelde Mevrouw, word het hoofdt om de huiskrakkeelen te beſlechten. De laatſte byzonderheit die wy hier de Spaanſche Minnary raakende zullen voorſtellen, en die wel de zonderlingſte is, indien 't waar zy, beſtaat hier in, dat wanneer een Juffer word adergelaaten, de Wondheelder voor den laatbandt, die hy heeft gebruikt, een ongemeen geſchenk van des Juffers Minnaar ontfangt.

Eindelyk, om noch iets raakende het byzonderſte van hun Huwelyk te zeggen; een dochter die haar keur heeft gedaan, kan zich het vaderlyk gezag onttrekken, en in weerwil van Vader en Moeder trouwen. Als dan vervoegt zy zich by den Kerſpelprieſter van haare Parochie, en deeze neemt haar uit haar Ouders huis, plaatſt haar in een Geeſtelyk Vertrek, of zelf by een Godtsdienſteling; en blyft zy in haar beſluit volharden, verplicht hy de Vader en Moeder haar een huwelyks uitzet te geeven, overeenkomende met haaren ſtaat.

Deeze Gewoontens zyn zeldzaam: wy zullen in 't vervolg van dit Werk eenige andere beſchouwen, die niet min ongemeener zyn; werwaarts wy den Lezer wyzen.

XLI. HOOFDTSTUK.

Van de ZEGENING *over de* ZWANGERE VROUWEN *nevens die na haare* VERLOSSING *met de behandeling daar van beſchouwt.*

Plechtigheden over een zwangerevrouw, en hoe.

In deeze gelegenheit zoo gevaarlyk voor de vrouwen, en waarvan zy voor het Huwelyk het gevaar zelden voorzien en betrachten, neemen eenige Godtsdienſtigen haare toevlucht tot *den Gordel van Sta. Margareta*, de *Koordt van St. Franciſcus*, zekere *Reliquiën* enz. Zie 't geen de Kerk begeert dat geſchieden moet. (a) De Kerſpelprieſter zal een aanvang maaken met de zwangere Vrouw te vermaanen zich t'eenemaal den wille Godts te onderwerpen, hem opofferende de pyn en arbeidt haarer baaring voor de voldoening haarer zonden enz. Verders zal hy bekleedt met het Koorkleedt en de *Stool* eenige gebeden doen, zodanig men in het Kerkgewoonten-Boek leezen kan. Vervolgens zal hy uit handen van zynen Klerk de Wyquaſt aanneemen, en daar op nevens de Omſtanders den 66ſten. Pſalm herhaalende, het Wywater over de zwangere Vrouw ſprengen. Waarna deeze *Ceremonie* door eenige gebeden eindigen zal.

Hoe zich een Vrouw na haare kraamlegging gedragen moet;

Wanneer een Vrouw uit haar Kraambedde weder opſtaat, oeffent men deeze Plechtigheit: zy verzoekt, voor dat ze haare kerkgang doet, de Zegening van den Kerſpelprieſter. Eenige ſchroomen 'er geduurende eenigen tydt zich te laaten vinden, en de Kerk (b), zegt het Gewoonte-Boek, keurt deeze Gewoonte goedt, alhoewel *Jeſus Chriſtus* haar geen voorſchrift over dit onderwerp verleent heeft. Maar zy volgen door dit gedrag de Heilige Maagdt na, die om zich te reinigen in den Tempel quam, en om aldaar haaren zoon aan te bieden; want de H. Maagdt nam ter deezer gelegenheit een der voornaamſte Tempelgebruiken van den Joodſchen Godtsdienſt waar.

en van den Prieſter den Zegen ontfangt.

Deeze die dan na haare kraamlegging begeert de Zegening van den Kerſpelprieſter t'ontfangen, moet hem hier van berichten, en

(a) Zie het *Kerkgewoonte-Boek van Alet.*
(b) Idem ibid.

en ondertusschen blyft zy geknielt aan de Kerkdeur met een brandende Waschkaers in de handt vertoeven. Dit geschiedt uit ootmoedigheit, om 'er door den Priester te worden ingeleid, als gereinigt van haare zonden en met de Kerke wederverzoent. Haar brandende Waschkaers betuigt, zegt men, dat ze haare kinderen in het Christen Geloof opvoeden zal, en dat ze hun ten voorbeeldt zal verstrekken. De Kerspelpriester bekleedt met de witte *Stool* over het Koorkleedt, houdende de Wyquast in de handt en van Wywater verzien, gaat dus de Kraamvrouw aan de Kerkdeur ontmoeten, licht zyn bonnet af, besprengt haar met Wywater, maakt het Kruisteken over haar, zegt een *Antienne* en een Psalm op; waar na hy de slip van zyne *Stool* in de handt van de Kraamvrouw legt, haar in de Kerk laat komen en naby het Koor geleidt, tot haar zeggende: (a) *Tree in den Tempel Godts, aanbidt de Zoon van de Heilige Maagdt Maria, die u de genaade heeft verleent van moeder te worden.* Aldaar gekomen zynde, doet zy knielende een gebedt, en de Priester, na dat hy het gebedt vervolgens geëindigt heeft, besprent haar met Wywater.

XLII. HOOFDTSTUK.

Van de BEZWEERING *en* DUIVELBANNING, *en met welk een* PLECHTIGHEIT *dit gaat verzelt.*

Gedachten over 't onderwerp der bezweering en Duivelbanning, en wat daar voor te houden zy.

Hier doet zich een *Ceremonie* op, die de Ketters en Vrygeesten dikmaals hebben getracht bespottelyk te maaken. De eersten komen nochtans met de oudheit der bezweering overeen, te weeten, van 't vermogen om den quaaden Geest te verdryven; maar dit vermogen was toen het uitwerkzel van de gave der wonderwerken; en deeze gave van mirakelen te doen, sedert eenige eeuwen niet meer bestandt zynde, meenen ze dat de bezweering een verdichtzel is, en gelooven dat het Rechtsgebiedt der hedendaagsche Bezweerderen of Duivelbanners over de Helsche Mogentheden niet dan in des gemeenen volks inbeelding en zwakke harssen bestaat. Zy zeggen noch (b), dat men na de ophouding der wonderwerken, geen beter hulpmiddel vind om de Bezeetenen te verlossen, dan het openbaar gebedt. Men geleidt hen in de Kerk, en 't is op deeze openbaare gebeden, dat het bevel van den Bezweerder in een ampttytel zynen oorsprong verschuldigt is. De Vrygeesten maaken van Bezweeringen en Bezeetenen een stoffe hunner boertery en vertellingjes. Zy eigenen aan de Godtdienstige bedriegery, de redenen van eigenbelang, en de wanschikkelykheit van 't begrip, de hedendaagsche *Duivelary* toe: maar wat de bezeetenheit der Dochter en Vrouwen aangaat, zy beelden zich in, dat zekere ongeregelde begeertens (c) de *Demons* zyn die haar bezitten. Nochtans voegen zy 'er by, word 'er een *Demon* uit een Dochter gedreeven, viert men Godtvruchtiglyk de voorgewende verdryving van haar gespook.

- - - Et le Clergé n'est pas
Des plus tardifs à prendre part au cas.

Dat hier op uitkomt:

- - - - Hoe vreemd ook zy 't geval,
De Geest'lykheit nooit traag van uitvoer wezen zal.

Alhoewel het in den grondt licht genoeg heeft om te konnen overtuigt worden, dat een overdaadige ingetogenheit, een te lange onthouding en een krachtige lichaams ge-

(a) *Ingredere in Templum Dei, adora filium beatæ Mariæ Virginis, qui tibi fœcunditatem tribuit prolis.*
(b) *Hist. des Ceremonies & des superst. qui se sont introduites dans l'Eglise.*
(c) De Vrouwen en Dochters zyn somtyds dampen en opstygingen der Lyfmoeder onderwurpen, die aan deeze verwringingen en kramptrekkingen konnen oorsaak geeven, die men in de Bezeetenen van *Loudun*, *Cartigny*, *Louviers*, enz. heeft aangemerkt. De Ziekte die de Artsen *furor uterinus* noemen, scheen de hersenen van deeze Bezeetenen van *Loudun* te hebben belemmert, die zich inbeeldden dat haar des nachts een gevleeschden Duivel onder de gedaante van den Biechtvader plaagde, en bezoedelde haar *kuische bedt*. Maar, zal men zeggen, de Bezeetenen van *Loudun* geeven andere merktenen van haare bezeetenheit, en zodanige die niet te verwerpen zyn. Men zou tegen deeze tegenwerpingen konnen stellen de kentekenen der Geleerden van *Montpellier*, die men over deeze Bezeetenen ondervroeg. Laat ons niet vergeeten, dat de Duivel in deeze laatste tyden geduurig geneegen is in de Vrouwelyke lichaamen te woonen, daar die in de eerste Kerke geen onderscheid van Sexe maakte.

gesteltheit zeer dikmaals de Bezeetenheit konnen veroorzaaken, en voornamentlyk in de Kloosters der Geestelyken, waar van de Bezeetenen, die in onze eeuw, veele goede Schryveren de pen hebben doen opvatten, in verstandinge menschen bekommering hebben verwekt, en de redelykste onder de Godtvruchtigen genoodzaakt te zeggen:

Est- ce l'esprit immonde,
Ou l'esprit de Dieu?
Ou plûtôt la Chair & le Monde,
Qui jonent leur jeu?

Dat is:

Is 't een onreine geest,
Of is 't den Geest van Godt?
Of Waereldtling geweest,
Die spelend' dryft den spot?

Zodanig redeneeren onze Vrygeesten en zelfs die geenen, die natuurkundige redenen van een zaak willen bybrengen, die aan het Volk een krachtig Denkbeeldt van de magt der Geestelykheit geeven. Waarlyk, kan men wel iets edeler en uitmuntender begrypen, als het voorrecht van den Vyandt van 't menschelyk geslacht uit het lichaam van een Christen te verdryven, en over dien te triomferen, die de *Vorst der eeuwen is*, de bron van alles quaadts, de Verzoeker en Verleider der Gelovigen, de groote en, zelfs naar 't oordeel van eenige Godtgeleerden, de eenigste Beweeger der wanorders van 't Heelal, en met een woordt gezegt de gezwoornen Vyandt van de Genaade, en de Tiran van 's menschen wil.

Hoe die onder de Heidenen aangemerkt wierd.

De aloude Heidenen waren mede de behandeling van bezweering en Duivelbanning kundig. Duizenderlei voorbeelden vind men 'er in de Oudheit van: maar dit gebruik zoo heilig onder ons, was by hun het werk van eenige oude wyven, die van huis tot huis gingen, een besprenging van Lustraalwater deeden, en de geesten door middel van zekere gebruikelykheden en eenige zeldzaame *Ceremoniën*, die men elders (a) beschreeven vind, bezwoeren. Wat de hedendaagsche Heidenen aangaat, de Oost- en Westindianen hebben mede hunne plechtigheden, om de *Demons* en Spooken te verdryven; waar van wy vervolgens, over de *Ceremoniën* deezer Afgodendienaren handelende, den Lezer een vertoog zullen doen.

Middelen die in eenige bezweeringen worden gebruikt.

Niet alleen verdryft de Kerk den *Demon* uit de lichaamen der Menschen en Dieren: maar zy bezweert mede om die uit plaatsen te doen vertrekken, alwaar hy zoekt zyn verblyf te neemen. Wy hebben eenigermaaten gezien, hoe men hem uit het Bruidsbedt en Kamer, met Zout, Oly, Wywater en Zalfoly verhuizen doet. Waar toe zouden alle deeze dingen dienen, indien hem de bezweering niet uitbande? Hier uit kan men immers oordeelen van welk een gewigt het Ampt van den Bezweerder of Duivelbanner moet zyn, naardien het den Bezweerder is, aan wien de Kerk het vermogen geeft, 't welk zy over de Helsche Mogentheden heeft. Nochtans word dit Ampt t'eenemaal onnut (b) overzulks de Priesters zich 'er de bedieningen van aanmatigen: 't welk de Duivel hartnekkiger maakt, wiens hoogmoedt te meer word gevoedt, door de eer hem aangedaan van tegens hem Bisschoppen of Priesters te gebruiken.

De Merktekenen der Bezetenen, en waarin die bestaan.

De zekerste merktenen van des *Demons* bezeetenheit zyn, zegt het *Gewoonte-Boek van Alet*, dat men onverstaanbaare woorden en taal hoort voeren, *voornamentlyk, indien ze uit een lange redenvoering bestaan, en die niet konnen voorzien worden.* Laat ons 'er byvoegen, dat de Duivel noodwendig in taalen ervaaren moet zyn, en dat hy geen wantaal noch barbarische spreekwyzen onderhevig is, gelyk hem echter somtyds gebeurt en ontvallen zyn: getuige zy 't geen de Schryvers van de Duivelen van *Loudun* verhaalen, die nergens na zoo geleert niet dan die van *Cartigny* waren, vermits die bewys van zestien taalen gaven. Indien men het quaad Latyn wil uitzonderen, 't welk die geene van *Loudun* te vaerdig tot de Duivelbanners spraken: maar mogelyk verstondenze veel beter het Fransch, 't welk ongetwyffelt hunne moedertaal was, en bygevolg kondenze die beter uitdrukken. Een ander merkteeken van Bezeetenheit is, het ondekken van geheime en verborgene dingen, 't welk in afgelegene plaatsen geschied; of 't geen in iemands gedachten valt. Een derde teken is 't in 't uitvoeren

Als ook met welke hoedanigheden de Duivelen in de Bezetenen werken, en tegenmiddelen daartoe gebruikt.

(a) Voornamentlyk by *Lomejerus de lustrationibus.*
(b) Zie het *Gewoonte-Boek van Alet.*

ren van boven natuurlyke krachten en dadelykheden van den Bezeetenen Persoon, *in welk een staat of ziekte hy zoude mogen zyn.* Een vierde merkteken zal mogelyk in het antwoorden op moeielyke vraagen bestaan (a) en die het menschelyk vernuft niet zoude konnen oplossen. *

De Kerkgewoonte-Boeken verbieden de Bezweering zonder verlof van den Bisschop, (b) *by wien men zich altoos vooraf aangeeven moet en hem alle de kentekenen van den Bezeetenen beschryven, overzulks hy onderzoeke of dit wel in der daadt zoo zy, om alle bedriegery te myden die onder de zelve zoude konnen verborgen zyn.* Hy is 't mede die het gedrag van den Bezweerder ter deezer gelegenheit regelen moet. Om in het Duivel-uitdryven wel te slaagen, moet de Duivelbanner bidden en vasten; en hy moet met geduld de beschimping verdragen, die de *Demon* hem mogte aandoen, en zich wachten dat hy in 't algemeen de ondeugt en vooral de hoogmoedt, aan deezen Vyandt van Godt geen overwinning geeve: Vervolgens zal hy deezen Vyandt trachten te ontdekken, en onderzoeken 't geen hem het meest hinderlyk is. By voorbeeldt, hy moet acht geeven welke woorden hem het al-

Hoe zich den Duivelbanner gedragen moet, aangemerkt.

(a) Zie hier van eenige vraagen by *Bayle* in zyn *Woordenboek* op 't Artykel van *Grandier.*

* [Maar 't lust ons het voornaamste van dit Artykel den Lezer in onze moedertaale kortelyk voor te draagen. Deeze Urbaan Grandiër was een Kerspelpriester en Kanonik van Loudun; overzulks hy een goedt Preker was, gaf dit oorzaak dat de Monniken van Loudun tegen hem een bitteren haat opgevat hebben, toen hy krachtiglyk over de verbintenis van in zyne Kerspelkerk op Paasch-Feesten te komen biechten, gepredikt had. Hy was van een schoone gestalte, aangenaam in gezelschappen, en net in kleeding, waardoor men op hem een vermoeden kreeg, dat hy een beminnaar der Vrouwelyke Sexe was, en ook van haar gelieft wierd. 't Gebeurde dan, dat eenige Geestelyke Dochters der Ursulinen van Loudun volgens des Volks gemeene gedachten voor Bezetenen gehouden wierden. Grandiërs Vyanden zuimden toen niet hem van Tovery te beschuldigen, als of hy de oorzaak deezer bezetenheit was: 't welk zeer zeldzaam scheen; want zy geloofden dat hy 't vermogen had den *Demon* in 's menschen lichaam te zenden, dies moesten zy zich wachten hem te tergen, en hem schuuwen, beducht zynde dat hy geen legioen Duivelen voortbragt. Hoe 't ook zyn mag, zy beschuldigden hem van tovery. De Kapucynen van Loudun, zyne hevige Vyanden, vonden toen goed de beschuldiging tegen hem werkstellig te maaken, en zochten zich van 't hoog gezag van den Kardinaal Richelieu te bedienen. Ten dien einde schreeven ze aan P: Joseph hunnen Medebroeder, die by den Kardinaal in groote achting stond, dat Grandier de schryver van een lasterschrift was, *Schoenmakers winkel van Loudun* genoemt, zeer stekelig op den Persoon en de geboorte van dien Kardinaal. Dies liet hy zich door P: Joseph wys maken dat Grandiër de schryver van dit schimp-schrift was: eerlang schreef hy dan aan den Heer Laubardemont, zyn afhangeling, zich naaukeurig van 't gedrag der Geestelyke Dochters te laaten onderrechten, en liet hem genoeg blyken hoe hy Grandiërs verderf zocht. De Heer Laubardemont hem in de maandt December 1633. in de gevankenis werpende, vaardigde men op den 8ste. July 1634. lastbrieven af, om Grandiërs Geding op te maaken. Deeze brieven waren aan den Heer Laubardemont en twaalf Rechters gezonden: maar alle lichtgelovig, en om deeze reden hunner lichtgelovigheit, alle Vyanden van Grandiër. Op den 18den. Augustus 1634. was 't dat op getuigenis van Astaroth, Duivel van der Seraphinen Orde en hoofdt der Duivelen van de Bezetenen, als van Easas, Celsus, Acaos, Cedon, Asmodeus, alle van de Orde der Tronen; en Alex, Zabulon, Nephtalim, Cham, Uriël en Achas, van der Vorstendommen Orde, te weeten, op 't getuigenis der Geestelyke Dochters die zich door deeze Demons bezeten achtten, de Commissarissen hun vonnis velden over deezen Urbaan Grandiër Priester, Kerspelpriester van St. Pieters Kerke van Loudun en Kanonik van de H: Kruis Kerk, en hem verklaarden *schuldig en overtuigt te zyn van een misdaadt van tovery, alsmede over de bezetenheit van eenige Kloosterzusters der Ursulinen van Loudun, en andere Leken in de gedingstukken gemeld*; om welke misdaaden hy in een Kerkboete wierd gedoemt en om *levendig verbrandt te worden, verweezen, en voorts de assche in den wind gestrooit.* Grandiër dit schrikkelyk vonnis zonder ontroerenis aanhoorende, verzocht tot Biechtvader de Gardiaan der Franciskaner Monniken, die men hem wygerde, en overzulks deed hy een innerlyke belydenis voor Godt: waarna hy naar de gerechtplaats gaande, volstandig en zeer Christelyk zyn strafvonnis leedt. Toen hy op de Houtmyt stond, gebeurden 't dat een groote vlieg van dat slag die men hommelbeyen noemt, brommende rondom zyn hoofdt vloog. Een Monnik die by de Houtmyt stond, en in het Concilie van Quieres geleezen had, dat de Duivels zich altoos by 't afsterven der menschen om hen te plaagen vinden lieten, en ook had hooren zeggen, dat Beëlzebub in 't Hebreeusch de Godt der vliegen beteekende: schreeuwde luidkeels dat het de Duivel Beëlzebub was die rondom Grandiër snorde, om zyne ziele ter helle te voeren, en daar op maakte men een juichgezang.

Om nu eenige bewyzen van de onbedrevenheit der Duivelen van Londun aan te haalen, moeten we zeggen, dat de Bezweerder het Sakrament in hande hebbende, de Bezetene in deezer voegen aansprak: *Adora Deum tuum, Creatorem tuum*, dat is: *bid Godt uwen Schepper aan*; hier op wierd dan dit antwoordt afgeperst: *Adoro te, ik aanbidde u.* Waarop verder de Bezweerder vroeg: *Quem adoras? Wie bidt gy aan?* de Bezetene antwoorde: *Jesus Christus*, maakende een beweeging als of zy groot geweld leed. De Byzitter van 't Halsrechterschap kon zich hier op niet bedwingen opentlyk te zeggen: *Welk een onervaaren Duivel is dit:* maar de Bezweerder zyne aanspraak veranderende, vroeg aan de Bezetene: *Quis est iste quem adoras, wie is 't die gy aanbidt?* hy meende toen dat ze *Jesus Christus* zeggen zoude: maar zy antwoorde *Jesu Christe.* Men hoorde vervolgens verscheiden van de omstanders zeggen: *dat is slecht Latyn*: maar den Bezweerder hielt staande dat ze *Adoro te Iesu Christe, ik aanbidde u o Iesus Christus* gezegt had.

Behalven dit deed zich een scherpe beschimping tegen den Kapucyn als geleider van de gewaande Bezetene op. Men gaf voor dat ze van twee Duivels bezeten was, de eene *Beelzebub* en de ander *Astarot* genoemt. De Rechters spraken hen in 't Grieks en Latyn aan: maar *Beelzebub* antwoordde met een vergramt gemoedt, „dat indien hy wilde, kon hy zoo wel in 't Grieks als in 't Latyn antwoorden. De Kapucyn om zich hier van „te verschoonen, zeide, Vriendt *Beelzebub*, 't is mogelyk om dat hier Ketters zyn waarom gy my niet antwoorden „wilt. Hier op wilde hy met *Astarot* Latyn spreeken, die zich over zyne noch jonge jaaren verschoonde; en *Beelzebub* „insgelyks, zeggende dat hy een armen Duivel was. Toen ontstond 'er onder de Rechters een groot geschil, of „ook de Duivels gehouden waren school te gaan. De Rechtsgeleerden hielden staande dat het der Bezetenen *pro*„*prium in quarto modo* was, alle taalen te spreeken, gelyk die van Cartigni in Savoje deeden, die een proef van „zestien taalen gaven.]

(b) Zie het *Gewoonte-Boek van Alet.*

allermeest smertelyk vallen en hem het meest ontrusten, herhaalende die telkens. Hy dient de naamen en 't getal der *Demons* te weeten die in den Bezeetenen huisvesten, insgelyks hoe lang de bezeetenheit heeft geduurt, deszelfs oorzaak en toevallen, waaruit ontstaan enz. Hy moet niet verzuimen van hun te noodzaaken met naaukeurigheit en rechtmatigheit te antwoorden: want volgens de Gewoonte-Boeken treeden de Duivels *gaerne in 't slachveldt*, en trachten door dubbelzinnigheit en omwegen de slagen die een Duivelbanner hen wil toebrengen te myden. Zomtyds stryden ze deinzende, en dikmaals zelfs veinzen ze t'eenemaal te vluchten.

Noodig is 't dat de Bezeetene een Kruis in de handt gegeeven worde, of dat 'er een in zyne tegenwoordigheit is, en dat men hem op 't hoofdt en op de borst *Reliquiën* van eenige Heiligen legge. Men moet hem mede van een *Agnus Dei* verzien, een Monnikskap opzetten, of een *Stool* of eenige andere gewyde plechtgewaaden bezorgen. Ten opzicht van de *Eucharistie*, de Gewoonte-Boeken verbieden die op het hoofdt of op de borst van den Bezeetenen te gebruiken. De zelfde Gewoonte-Boeken verbieden mede den Bezweerders een Vrouw of Dochter te bezweeren zonder van de Ouders of Bloedtvrienden van de Bezeetene, en van eenige Godtvruchtige persoonen verzelt te zyn. Zy moeten zich wachten haar aan te raaken, tenzy zy genoodzaakt zyn haar het Kruisteken voor 't voorhoofdt te maaken of op den mondt en de borst. De Bezeetene, vervolgen de Gewoonte-Boeken, moet Godt bidden en vasten, zich met hem verzoenen, de misdaaden versoeyen, en voornamentlyk deeze die men gelooft oorzaak tot de bezeetenheit te hebben gegeeven. Zonder dat, zegt men, zou den arbeidt van den Bezweerder vruchteloos zyn, (a) men deed den *Demon* een soort van ongelyk, verdryvende hem uit den mensch die hem toebehoorende zy, en die zyn slaaf moet zyn. Waarlyk, hoe is men zoo onkundig dat het niet geoorloft zy een Overheerder uit zyne bezitting te doen verhuizen, wanneer hy 'er reeds een verkreegen eigendom ten zynen voordeele van bezit? en weet men niet dat het volgens den Zedelyken en Burgerlyken regel verboden zy een bezitter van zyn goedt te berooven, wanneer hy dit goedt zelfs onrechtmatig scheen verkreegen te hebben?

Waar de Bezweeringe geschieden. De Bezweering moet in de Kerk geschieden: maar niet voor 't Autaar, (b) welk aanschouwen den *Demon* noch den Bezeetenen ongeoorloft is. Dus is 't dan noodig dat de bezweering in 't benedendeel der Kerke, naby de Kerkdeur word gedaan, 't welk de plaats der Catechumenen, Boetelingen en in den Ban geslagenen is, die niet waardig zyn het Autaar te naaderen. Indien men 't *Gewoonte-Boek van Alet* gelooven moet, veroorzaakt deeze verachting voor den *Demon* een te spoediger vertrek. Byaldien den geenen die men bezweeren moet ziek is, of zoo 'er eenige rechtmatige en billyke verhinderissen zyn die beletten deeze verrichting in de Kerk te doen, kan de bezweering in een byzonder huis in 't byzyn van getuigen geschieden. Voor deeze *Ceremonie* moet de Bezweerder zyne belydenis doen, waar na hy zich, zoo hy een Priester of Diaken is, met het Koorkleedt of een violette Stool verziet: en zoo de bezweering in de Kerk zal worden gedaan, gaat hy zyn gebedt voor 't Autaar doen, van eenige Kerkelyken in Koorkleeden, of ten minsten van een Klerk het Wywater en de Wyquast draagende, verzelt. Na het gebedt, naadert de Priester den bezeetenen, laat hem knielen, en indien 't noodig zy, handen en voeten binden. Vervolgens legt hy hem zyne *Stool* om den hals, en na het Kruisteken over den Bezeetenen, over zich zelf en de omstanders te hebben gemaakt, besprengt hy den Bezeetenen met Wywater: Insgelyks besproeit hy de omstanders, door een heilzaame voorzorg die altoos hem aanbevolen word. De *Demon* van den Bezeetenen het Wywater voelende, zou gansch verschrikkelyk uit het lichaam van den Bezeetenen konnen uitvaaren en vluchtende weder in dit van eenigen Omstander ingaan, indien de besprenging voor hem de deur niet gesloten had. Deeze eerste besproejing van Wywater gedaan zynde, knielt de Bezweerder en alle de andere die by hem zyn: hy begint de Litaniën der Heiligen op te heffen, waarop de Vergadering antwoordt. Eenige Psalmen en een gebedt volgen de Litaniën. Na het gebedt bezweert de Duivelbanner den *Satan* en zyne Gezellen door de geheimenissen van den Christelyken Godtsdienst, vraagt hem naar zynen naam, en verbied hem de persoon of de plaats die het onderwerp van de bezweering maakt, te ontrusten noch te beschadigen. Alsdan maakt de Bezweerder wederom kruistekenen over zich zelf, over den Bezeetene en over het Euangeli, waar van hy een leezing begint, verkiezende de plaatsen die de Vorst des luchts en zyne Trawanten het meest beschadigen konnen: By voorbeeldt, den aanvang van Johannes Euangeli, gewag

Moet aangeweezen.

Met welke omstandigheden de Bezweerder de Duivelbanning uitvoert.

(a) Zie het *Kerkgewoonte-Boek van Alet.* (b) Idem ibid.

wag maakende van de vleeschwording van 't Woordt, het vermogen 't welk JESUS CHRISTUS den Apostelen verleent om de Duivelen uit te dryven, en andere diergelyke plaatsen, alle volgens den inhoudt der Euangeliën. Hier op volgt een gebedt met nieuwe tekenen van 't Kruis. Alsdan legt de Bezweerder de rechter handt op het hoofdt van den Bezeetene, en doet een gebedt, waarop de bezweering (a) volgt. Deeze bezweering is de doodelykste voor den Duivel: maar deeze die volgt, nadat de Bezweerder drie Kruissen op de borst van den Bezeetene heeft gemaakt, is niet min. Men perst de booze Geest zeer krachtiglyk, men stelt hem met een goed getal Kruistekenen verzelt, de magt en Godts oordeelen voor oogen, insgelyks het Sakrament (of om beter te zeggen, de Offerhande van 't Kruis) het geloof der Apostelen en van alle de Heiligen, de doodt der Martelaren, de kuisheit der Biechtvaderen, de tusschenspreeking der Heiligen, en de kracht der verborgenheden van den Christelyken Godtsdienst. Men verwyt hem alle zyne schelmstukken *; men zegt hem dat zyn Ryk verwoest, en dat hy in de uiterste duisternisse geworpen is. Deeze reden is een der voornaamste die de Ketters bybrengen, om te bewyzen dat de *Satan* sedert de regeering van JESUS CHRISTUS met eeuwigduurende ketenen belaaden, in de Hel tot de voleinding aller eeuwen gebannen is. Niet tegenstaande bezweert men hem in den naame des Heeren uit den geenen te vertrekken die hy bezeeten heeft. „ Het valt u „ hard te wederstaan, zegt hem den Bezweer„der, en tegen den angel achteruit te „ slaan: maar uwe wederstandt zal de strengheit van uwe straf enz. doen vermeerderen. Hier op volgt een gebedt en daarna een derde bezweering, indien de Duivel noch niet uitgevaaren zy, 't zy op de eerste of op de tweede aanmaaning. Deeze derde bezweering is van andere bezweermiddelen, met Historische aanhaalingen uit de Heilige Schriftuur en byvoeging van Kruisteken verzelt, die zeer verdrietig voor den Geest der duisternissen te hooren zyn. Men moet deeze laatste bezweering herhaalen tot dat de *Demon* uit het lichaam van den Bezeetene vertrokken zy, en de gebeden van tydt tot tydt hervatten, als mede de Psalmen, Lofzangen en Dankzeggingen, het Geloof der Apostelen, dat van Athanasius, 't gebedt onzes Heeren, het *Ave Maria* enz.

Wanneer de booze Geest zyn verblyf in eenig huis genomen heeft, zal de Kerspelpriester of de Vikaris van de Kerspelwyk, na de vereischte onderzoekingen en zyns Bisschops last, de bewoonders van 't huis tot boete vermaanen, en zoo deeze handeling van inkeer voor Godt niet voldoet, zal hy zich naar het huis, van het Spook in bezit genomen, begeeven, het bezweeren in diervoegen als wy verhaalt hebben, en alle de vertrekken van den huize met Wywater besprengen. en hoe de Huisspooken verdreeven worden.

(a) *Exorciso te, immundissime spiritus* &c. dat is: *Ik bezweere u, onreine Geest*, enz. in *den naame van I: C. Beef Satan, Vyandt van 't geloof, Vyandt van 't menschelyk geslacht, gy die de Doodt hebt ingevoert, de menschen van het leven berooft, en tegen de gerechtigheit zyt wederspannig; Verleider der menschen, wortel van alles quaadts, begunstiger en beschermer van alle misdaden, oorsprong van de gierigheit, tweedragt en haat.* Hoe bezwaarlyk en geducht valt het zodanig een ontzaglyken Vyandt te overwinnen!

* [De geweezene Roomsche Priester Mauritius getuigt, dat, als de Duivel hartnekkig blyft, en niet wil antwoorden, dat men dan een roede maakt die vooraf bezwooren en beleezen word, zulks hy kracht kryge den Duivel te verdryven, waarmede men dan aan 't tysteren gaat, jagende hem met gispen de vliegen van 't lyf, schreeuwende telkens; *pak u van hier gy vervloekte, 't is de handt der Almagtigen die u treft*; enz. t'elkens den armen Duivel lustig met rugsmeeren afrossende. Wil dit noch niet helpen, moet men hem door rookmiddelen trachten uit te dryven, die *Vicecomes* in zyn boek van de volmaakte kunst om Duivelen uit te dryven, beschreeven heeft; waarin hy mede aanwyst, hoe men de Duivelen door braakmiddelen loozen kan, als ook door purgatiën, en den stoelgang quyt te raaken, zulks hy 't zy hem lief of leet verhuizen moet; noch worden 'er door deezen Schryver verscheiden krachtige Pillen, Balzems, Olyen en Wateren voorgeschreeven, waarmede men den Bezetenen geneest, besmeert en wast; doch dat dit met omzichtigheit geschiedde. *Si honestè fieri possit*, zegt de Schryver; dat is: dat men zich wachte zyne handt niet te verre uit te steeken. Kan dit noch niet helpen, is de laatste kunst van Duivelbanning dat men een groot getal Duivels naamen op een briefje schryft, waarvan Acharon, Tartoch, Melchon, Beëmoth, Sacothenot, Beëlzebub, Leviathan, Mahomet, Lucifer, Satan, Demon enz. de voornaamsten zyn, 't welk men den Bezetenen voor oogen houd, vervolgens in 't vuur werpt en verbrandt. Men maakt hem uit voor alles wat verfoeielyk is, en noemt hem een zielverstoorder: maar op dat hy zich hier over niet te trots aanstelle, vergelykt men hem by een Luizeknipper of Vlojevanger, een zwarte Raaf, een Varkendryver en een dronke Schoenlapper zich dagelyks in alzembier volzuipende enz.]

HISTORISCHE VERHANDELING

Over de

HEDENDAAGSCHE GODSTDIENST-PLICHTEN

En

GEWOONTENS

Der

ROOMSCHE KERKE.

Vierde Afdeeling.

Waar in men van alles handelt 't geen de Kerkvoogdy enz. betreffende zy.

I. HOOFDTSTUK.

Van het SAKRAMENT *der* GEORDENDE, *en hoe de* GEORDENDE *worden gewyt.*

Hoedanig het Sakrament der Ordens bestaat,

Alles wat eenigermaaten van het Sakrament der Geordende afhangt, zal ons deeze Verhandeling ontvouwen. Niet noodig is 't den Lezer de oorsprong van den naam te berichten, die men aan dit Sakrament geeft; (a) noch dat de Orde in 't algemeen een beschikking is tusschen verschillende zaaken, over zulks een ieder de plaats bekleed, die hem gehoorig is; dat dit Sakrament de Orde onder de Gelovigen instelt, onderscheidende het Volk, 't welk het Onderhoorig gedeelte der Kerke is, van het Oppergedeelte, waar uit de Kerdelyken bestaan, die het Volk in geestelyke zaaken bestieren moeten; dat dit Sakrament een Orde en een overeenkomst tusschen de Onderhoorige en Opper-Bedienaren der Kerke stelt; en dat eyndelyk de Kerkelyken verplicht zyn, uit krachte van 't Sakrament der Orde door hun ontfangen, de geregeltheden onder de Gelovigen te handhaven, die hun aanbevolen zyn.

Daar zyn dan zeven Ordens: die van Deurwaarder, van Lezer, en Bezweerder, van Akolyt, Onder-Diaken, Diaken en Priester, waar onder men het Bisschops Ampt begrypt, 't welk de vervulling of de volmaking van deeze laatste Orde is. Onder deeze Ordens, zyn 'er niet dan 't Onder-Diakenschap, Diakenschap en 't Priesterschap, die tot de Gewyde Ordens behooren, nademaal 'er de gelofte van onthouding byzonderlyker aan verbonden is, en dat deeze gelofte den geen in diervoegen van de overige menschen scheidende (b) die van deeze

en wier Bedienaren zevenvoudig zyn.

(a) Zie het *Kerkgewoonte-Boek van Alet.*

(b) Het Hebreeusch woordt 't welk *Heilig* beteekent, heeft mede om deeze zelfde reden de beteekenis van *bewaart* of *afgescheiden.*

deeze Ordens voorzien zyn, hen enkelyk aan den Dienſt der Kerke Godts verknocht. Deeze Gewyde Ordens zyn *Majores* of Voornaamſten genoemt. De Kerkgewoonte-Boeken geeven voor reden van de meerderheit der Ordens, dat de eere Godts een groot getal van verſcheiden Bedienaren vereiſcht, en de uitmuntenheit van de offerhande der *Eucharistie*, waar voor deeze Bedienaren arbeiden. Men voegt 'er by, dat de onderhoorige Ordens voor trappen dienen, om tot de Opperwaardigheit op te klimmen, op dat deeze die zich in die Ordens begeeven, mogen luſt krygen zich in de behandeling der Deugden en Bedieningen te oeffenen, die een waardig Prieſter maaken.

Hoe men deeze Ordens geeſtelyke eigenſchappen toepaſt.

De Myſtagogen (a) vinden de Ordens gegrond op het 4den. en de volgende verzen van het twaalfde Hoofdtſtuk des eerſten Briefs aan de Corintiers. De Wysheit wyſt 'er het Biſſchops Ampt aan, de Geleertheit word den Prieſter toegeëigent, het Geloof den Diaken, de gaave van Wonderwerken den Onder-Diaken, en die van geneezing den Bezweerder; dus werd ook de uitlegging der taalen den Akolyt, de profecy den Lezer, de verſcheidenheit van taalen den Zanger en de onderſcheiding der verſtanden den Deurwaarder overgegeeven. Eenige andere Myſtagogen hebben ontdekt, dat JESUS CHRISTUS met deeze Ordens geduurende zyn verblyf op Aarde bekleedt is geweeſt. Hy was Deurwaarder, toen hy de Wiſſelaars verdreef, die zich in 't Voorhof des Tempels onthielden; Lezer, wanneer hy in de Synagoge las; Bezweerder, als hy den *Demon* uitdreef; Akolyt, toen hy verklaarde dat hy het licht der Waereldt was; Onder-Diaken, als hy het water in wyn veranderde; Diaken, toen hy aan zyne Diſcipelen, en in andere gelegenheden broodt en wyn uitdeelde; en Prieſter toen hy het Avondmaal bediende. Wat de oorſprong der Ordens aangaat, men vind in een klein Boek van een Proteſtant (b) aangeteekent, „dat Hyginus Roomſche Biſſchop de Geeſtelykheit inſtelde en de Ordens by trappen uitdeelde; dat men te vooren niet dan „twee Bedieningen had, die van Prieſter „('t welk toen Ouderling beteekende) of „Biſſchop, en deeze van Diaken." Het ſchynt, voegt hy 'er by, dat Prieſter en Biſſchop toen niet dan een Bediening was: maar men ſtemt dit, aan een Schryver van de Kerke afgeſcheiden, niet toe, nademaal men andere getuigeniſſen by Euſebius en eenige noch ouder Schryveren dan deezen Biſſchop vind. Hoe 't ook zyn mag, deeze onderſcheiding van Ordens is in de Kerke veel ouder.

Ceremonien die de Ordening voor moeten gaan, aangeweezen.

Deeze die zich in de Ordens begeeven, zyn verplicht in den ongehuwden ſtaat (c) te leeven, en moeten van een Getuigſchrift hunner goede Zeden enz. verzien zyn. Men kondigt hunne Geboden drie achtereenvolgende Zondagen af, zodat het laatſte Gebodt veertien dagen voor de Ordening word afgeleezen. Men treedt in de Ordens door de kruinſcheering, die, volgens de Gewoonte-Boeken, de verlochening der Waereldt beteekent. Deeze kruinſcheering vind haaren oorſprong in het Nazareenſchap der aloude Jooden, 't welk door den Apoſtel Paulus (d) wierd waargenomen, om de Jooden tot het Chriſtendom over te brengen. De Getuigeniſſen der aloude Kerkelyke Hiſtoriſchryveren beveſtigen, dat ze in de eerſte Kerke (e) geoeffent is geweeſt. Een aloude Prelaat, die geen vyandt van de verborgene ver-

(a) *Caſal. de Sacr. Vet. Chriſt. Ritibus.*

(b) *Hiſt. des Cerem. & des ſuperſtit.* &c. 1717. gedrukt.

(c) Nochtans waren de Kerkelyken van de eerſte eeuwen getrouwt. 't Is wel waar dat het geſchil van den ongehuwden ſtaat der Kerkelyken zedert het eerſte Concilie van Nicea onſtaan is, en mogelyk zelf voor dien tydt; maar eindelyk dreef de party voor 't huwelyk der Geeſtelyken, in weerwil der tegenſtribbelingen van eenige zuiveraars in zaaken van den Godtsdienſt, boven. Dat men 'er zich tegenkante geſchiede niet dan om pryſſelyke redenen en inzichten, de zorg van de huishouding, de nalaatigheit van een Kerſpelprieſter of Biſſchop, door deeze zorg veroorzaakt, de verſpilling van Kerkelyke goederen tot onderhoud van des Paſtoors huisgezin, de tederheit voor een Vrouw en kinderen, te ſchadelyk aan deeze die de Kerſpelprieſter den gelovigen aan zyne Kerſpel verſchuldigt is, die zyne Geeſtelyke kinderen zyn. Hoe het ook zy, daar was toen noch geen Kerkelyke Wet tegen het huwelyk der geenen die in de Gewyde Ordens leefden. Men verzeekert dat Paus Syricus, die op 't einde van de vierde eeuw leefde, de eerſte was die een Apoſtoliſch Dekreet tegen 't huwelyk der Klerken van de Roomſche Kerke uitgaf: maar de waarneeming van dit Dekreet was niet algemeen, en zelfs eenige eeuwen vervolgens waren 'er noch gehuwde Kerklyken. Alhoewel Pius de II. vrymoediglyk genoeg verklaarde, *dat men om gewichtige redenen den Prieſters het huwelyk ontzegt had, doch dat men om beterswille het hen behoorde toe te ſtaan*, nochtans is 't waar dat de onthouding van den Kerkelyken eerbaarder is, en met de zuiverheit van den Chriſtelyken Godtsdienſt overeenkomt. Men moet bekennen dat de *dierlyke menſch* veel moeiten heeft in deeze gelegenheit het eerbiedig ſtilzwygen in acht te neemen, 't welk de Kerk vereiſcht: waarom verwerpt zy de Beſnedenen, nademaal zy het huwelyk verbied? Men zal daarop antwoorden, dat de Kerk niets dan 't geen volmaakt zy, Godt op offert: maar in een Geeſtelyken Godtsdienſt vereiſcht voor Godt niet dan een Geeſtelyke volmaaktheit. Een zichtbaare lichaams onvolmaaktheit zou de te zeer ſchroomachtige gelovigen konnen ergeren: maar de onzichtbaare ergert niemandt. De Joodſche Kerk verworp mede de Beſnedenen: maar de aloude Egiptenaren trokken de Kerkelyke volmaaktheit zoo verre, zelfs tot een ongeregelde vryheit. Niemandt werd by hun in 't Prieſterſchap ontfangen, tenzy hy by *Priapus* zynen proef had gedaan, en de *Ceremonien* van zynen Dienſt geoeffent had.

(d) Handelingen der Apoſtelen. Hoofdtſt. 21.

(e) *Herman* Patriarch van Konſtantinopolen door *Caſalius* aangehaalt.

Le CLERC reçoit la TONSURE .

Le CLERC reçoit le SURPLIS .

ORDINATION du SACRISTAIN.

ORDINATION du LECTEUR .

ORDINATION de L'EXORCISTE .

ORDINATION de L'ACOLYTE .

verklaaringen en zinſpeelingen der *Ceremoniën* was, leert ons dat de enkele kruinſcheering het Afbeeldzel van de doorne kroon is, die op des Zaligmakers Hoofdt, ter beſpotting van zyn Koningryk wierd gedrukt, en dat de dubbele kruinſcheering het Hoofdt van St. Pieter verbeeldt, of om beter te zeggen de Kroon van 't Martelaar-ſchap, waar mede dit hoofdt wierd gekroont, nadat het den Apoſtel in zyne bezending tot de Gelovigen verlooren had. Nochtans melden de Handelingen van St. Pieters Martelaarſchap niet dat hy onthoofdt: maar wel, dat hy gekruiſt is. Indien deeze zinſpeelingen den Lezer niet behaagen, vind hy hier anderen. De rondte der kruinſcheering is een zinnebeeldt (a) van de volmaaktheit, waarin de Kerkelyken moeten trachten te vorderen. Deeze kruinſcheering, die men wegens de gedaante een kroon noemt, verbeeldt mede het geeſtelyk Koningryk der Kerkelyken. Wy zouden niet uitdrukkelyk zeggen konnen, of den Volke van 't Heidendom mede niet beſtondt de kruinſcheering van eenige hunner Prieſteren door diergelyke leenſpreuken te verklaaren, gelyk by voorbeeldt, die der Prieſteren van Iſis en Serapis: want zy geſchooren kruinen hadden.

De Biſſchop bedient het Sakrament der Ordening als Hoofdt der Kerke en van alle de Kerkelyken. Deeze Geeſtelyke Plechtigheit moet in des Volks tegenwoordigheit, en indien 't wezen kan, in de Hoofdtkerk geſchieden; de tydt die men tot deeze oeffening verkieſt is de Vaſten, des daags voor den Zondag van 't Lyden van Chriſtus of van Paaſſche en de *Quatertempers*. De Gelovigen, zoo ons de Gewoonte-Boeken berichten, oeffenen als dan het vaſten en bidden, om Godt wyze en verſtandige Bedienaars af te ſmeeken.

Die men de kruin ſcheeren zal, vertoont zich voor den Biſſchop in een zwarte Prieſtersrok met het Koorkleedt over den linker arm, en een Waskaars in de rechterhandt*. Hy is geknielt (b) terwyl de Biſſchop opſtaat en met zynen Myter gedekt een Gebedt en gewyde verzen opzegt, die met de *Ceremonie* overeenkomen. Vervolgens gaat de Biſſchop zitten, (c) en ſnyd hem het hair op vyf plaatſen af; te weeten, van vooren, van achteren, aan weerzyde van de ooren, en op de kruin des hoofdts; terwyl dat de geſchoorne met den Biſſchop zegt: (d) *de Heer is myn erfdeel* enz. Na de kruinſcheering, zet de Biſſchop zynen Myter af en doet een gebedt over den Geſchoornen, en het Koor zingt een *Antienne*, waar na de Biſſchop andermaal een gebedt doet, zich naar den Geſchoornen wendende. Vervolgens trekt hy hem het Koorkleedt aan, zeggende: (e) *dat de Heer u met den nieuwen menſch bekleede* enz. (f) Wanneer deeze *Ceremonie* in 't byzonder geſchiedt, geeft den Geſchoornen zyne Waſchkaers den Biſſchop over, die hem dan zegent. (g) Men wil dat de zwarte Prieſtersrok, die het lichaam van den geenen dekt, die men kruinſcheeren zal, hem leert, dat hy t'eenemaal met Chriſtelyke Deugden moet bekleedt zyn, en zyne zwartheit, dat hy zich als doodt in de waereldt aanmerken moet; dat de brandende Waſchkaers die hy in de handt houd, beteekent de eenvoudigheit van den Doop, die de Geſchoornen heeft bewaart, of zoo men wil, het licht van 't Geloof; dat de Kruinſcheering een merkteken van de verzaaking der waereldt, en van alle haare ydelheden is: maar alzoo de kruinſcheering noch-

Hoe de kruinſcheering behandelt word; en met welke plechtigheden dit gaat verzelt.

(a) De Egiptenaren gaven de volmaaktheit en eeuwigheit door een Cirkel te kennen. Dit denkbeeldt ging tot de Jooden over; getuige zy de Cirkel of goude kroon die men rondom de Arke des Verbondts zag. Dit ging mede tot de afgelegenſte Heidenen over, gelyk de Romeinen enz. Eindelyk vond men 't by de aloude Mexicanen. Zie over dit onderwerp, wat hier van in de Verhandelingen over de Plechtigheden der Afgodiſche Volkeren zal worden gezegt.

(b) *Piſcara* Praxis Cærem.

(c) Eertyds ſneed men al het hair af, in diervoegen dat 'er niets overbleef dan een kleine Cirkel aan de kruin. Zodanig is nu noch de kruinſcheering der Kloosterlingen en Koorjongers. Het Concilie van Toledo doemde de Spanjaarden als Ketters, die, in navolging van deeze van der Lezeren Orde in Vrankryk, en van eenige Ketters in Spanje, de kruinſcheering op den kruin des hoofdts niet hadden gedaan. *Canon. Conc. Tolet.* in *Caſalius de Ritib.* Welk een vreemde en gevaarlyke Kettery!

(d) *Dominus pars hæreditatis meæ* &c.

(e) *Induat te Dominus novum hominem* &c.

(f) *Piſcara* ubi ſupra.

(g) Kerkgewoonte-Boek van *Alet.*

* Zie het hier nevens gevoegde Afbeeldzel, in 6 verbeeldingen vertoont; waarvan de eerſte verbeeld, hoe *de* Klerk *de* Kruinscheering *ontfangt*; de tweede, hoe Hem *het* Koorkleedt *word aangedaan*; de derde, verbeeldt *de* Ordening *van den* Sakristyn; de vierde, *de* Ordening *van den* Lezer; de vyfde, *de* Ordening *van den* Bezweerder; en de zesde, *de* Ordening *van den* Akolyt.

nochtans eenige hairen op 't hoofdt overlaat, (a) dit weinig overblyfzel toont den Geschoornen, met welk een matigheit hy de waereldsche zaaken behandelen moet. Men kan mede zeggen dat de hairen boven de oogen gesneeden, beteekenen dat de Klerken van de geestelyke verblindheit moeten bevryt zyn; aan de plaats van de ooren, dat ze moeten voor 't Woordt Godts openstaan; achter aan 't hoofdt, datze niet meer moeten aan zaaken gedenken die achter hun zyn; op den kruin van 't hoofdt, dat zy deel aan het Koningryk van Jesus Christus hebben. De witheit van 't Koorkleedt beteekent des levens oprechtigheit en zuiverheit. Niets is 'er, tot zelfs het vlas, 't welk de stoffe van Koorkleedt is, of het heeft zyne leenspreuk.

Wat de byzondere Ampten te verrichten hebben, en waar in de bedieningen bestaan.

Het Ampt van Deurwaarder, of Sakristyn in de derde verbeelding van het aangeweezen Afbeeldzel genoemt, bestaat in de Kerk te sluiten en te openen; waar by men voegen moet de zorg van de Klokken te doen luijen hem aanbevolen; dat van Leezer, * van met luider stemme de lessen te leezen, en de profecyen die 's morgens en in de Mis gezongen worden. Het Ampt van Bezweerder † of Duivelbanner, is de Duivelen uit de Bezeetenen te verdryven; dat van Akolyt ‡, is de Waschkaerssen te draagen, die te ontsteeken, het vuur in 't Wierookvat te onderhouden, en de wierook in de bus te bezorgen, den wyn en 't water voor de offering gereed te hebben, als ook de Onderdiaken, Diaken en Priester ten dienst te zyn. Het Ampt van Onder-Diaken bestaat, zorg voor de Heilige vaten te draagen, te verzorgen van het water en den wyn in den kelk te schenken, het Epistel in plechtelyke Missen te zingen, het Euangeli-Boek by den Diaken te brengen en te ondersteunen, wanneer hy 't den Priester te kussen geeft, het Kruis in Processiën te draagen en des Volks offergeldt te ontfangen. Het Ampt van Diaken is den Priester alles aan te beiden, 't geen tot de offerdienst noodig zy (b), het Euangeli opentlyk te leezen, te verklaaren, en eenigermaaten de bezorger der Kerke te zyn, als mede voor de uitdeeling der arme goederen. (c) Het Kerkgewoonte-Boek zegt ons, dat de Diaken ouwlings den geenen voor de Mis uit de Kerk zette, die 'er niet moesten tegenwoordig zyn, en op 't eindigen van de Mis deeze te rug zond, die 'er waren tegenwoordig geweest. Het was de Diaken die (d) de Gelovigen tot ootmoedigheit verzocht: 't welk nu noch geschied. Daaren boven moet de Diaken behulpzaam zyn, en den Priester in de bediening van den Doop dienen, ook kan hy zelf, indien het de noodt vereischt, in des Priesters afweezen doopen. Eindelyk moet hy den Bisschop, 't geen onder den volke voorvalt, bericht geeven, om het welzyn der Gelovigen en het Kerkelyk bestier te bevorderen. Het Ampt van den Priester is de offerhande van de Mis aan te bieden, de Sakramenten uit te deelen, (uitgezondert de Bevestiging en Ordening) het Woordt Godts te verkondigen, het Volk te zegenen, en de zielen te bestieren.

Hoe het Kerkschap als Deurwaarder opgedragen word;

Wanneer de Bisschop aan een Klerk de Orde van Deurwaarder opdraagt, vertoont hy hem de sleutels van de Kerk en laat ze hem aanraaken, zeggende: *Erinner u* (e) *dat gy aan Godt moet reekening van alles doen, 't welk onder deeze sleutelen opgesloten is.* Vervolgens (f) stelt de Aarts-Diaken de Deurwaarder in 't werk van zyne bedieningen, laatende hem de Kerkdeuren openen en sluiten en de Klokken luijen. De Plechtigheit gaat met een vermaning verzelt, die de Bisschop den Deurwaarder doet.

Insgelyks dat van Leezer.

Het vierde Concilie van Karthago in den jaare 398. gehouden: maar door verscheiden Geleerden als versiert aagemerkt, maakt van het grootste gedeelte der *Ceremoniën* gewag, die in deeze Ordening geoeffent worden. Niet noodig is 't te zeggen, dat 'er in den Tempel van Jeruzalem bedienden waren, die diergelyke Ampten, als deeze der laagste Bedienaren der Kerke, waarnamen. Insgelyks zyn de Afgods Tempelen der Afgodendienaren van diergelyke Amptenaren verzien.

Wan-

(a) Zie het *Gewoonte-Boek van Alet.*

(b) Eertyds gaf de Diaken de *Communie* onder de gedaante van den Wyn, terwyl de Bisschop of de Priester die onder de gedaante van 't Broodt bediende.

(c) *Gewoonte-Boek van Alet.*

(d) Hun zeggende: *humiliate capita vestra Deo.* 't Geen men, zoo gezegt word, gemeenlyk den Boetelingen toevoegde, die zich nederwierpen om de oplegging der handen van den Bisschop of Priester te ontfangen. Maar ten dage van algemeene boetoeffening, als in de Vasten, zeiden ze deeze woorden op 't einde van de Mis opentlyk voor al het Volk; opdat zy knielden wanneer de Priester voor hun badt, doordien hy alle de Boetelingen in 't byzonder geen handen opleggen kon.

(e) Of liever, *bestier u, als zullende daar voor rekenschap moeten geeven.* enz. *Sic age quasi Deo redditurus sis rationem &c.*

(f) Wy zullen hier na zien wat het Ampt van Aartsdiaken is.

* Volgens de vierde verbeelding.

† In de vyfde verbeelding vertoont.

‡ Volgens de zesde verbeelding.

ORDINATION des SOÛDIACRES.

ORDINATION des DIACRES.

ORDINATION des PRÊTRES.

Le PRÊTRE reçoit L'IMPOSITION des mains.

L'EVÊQUE donne aux PRÊTRES le pouvoir de CONSACRER.

L'EVÊQUE COMMUNIE les nouveaux PRÊTRES.

Wanneer een Klerk de Orde van Lezer ontfangt, laat hem de Bisschop het Boek der Profeten en Morgen-Lessen aanraaken, hem zeggende; (a) *ontfang dit Boek, geef reekening van den Woorde Godts, en zoo gy u waardiglyk van uwenplicht quyt, zyt verzeekert, dat gy het erfdeel hebben zult, 't welk den geenen is toegelegt, die zedert den beginne des Heeren Woordt verkondigt hebben.* Men wil dat tegenwoordig de Lezers in de Kerke zyn, 't welk eertyds de Profeten by de Jooden waren. Ten minsten hebbenze overeenkomst met deeze, die men tot de lezing der Heilige Boeken in de Synagoge noodigde, en met die, die nu het zelfde Ampt waarneemen: behalven, dat ze by de Jooden voor geen Geestelyken geacht worden.

en Bezweerder. Als de Bisschop een Klerk tot Bezweerder aanstelt, laat hy hem het Boek der Bezweeringen aanraaken, hem zeggende: (b) *ontfang dit Boek, en erinner u dat gy in den zelven tydt het vermogen ontfangt van den Bezeetenen te bezweeren, 't zy dat ze gedoopt, of alleen Catechumenen zyn.* Het Ampt van te bezweeren komt den Priester toe. De Bezweerder heeft gemeenlyk niet te doen dan het zout te bereiden, en al 't geen noodig voor 't Wywater is, ten dage als de Zegening zal worden gedaan. Wanneer de Priester een bezweering doen zal, moet de Bezweerder hem behulpzaam zyn en het Boek der Bezweeringen gereedhouden.

Wat de Akolyt aanbevolen word. De Klerk die de Orde van Akolyt ontfangt, moet de Kandelaar met de Waschkaers, die hem de Bisschop voorhoudt, aanraaken, zeggende de woorden met deezen handel overeenkomende. Vervolgens vertoont de Bisschop hem het leege pulletje. Deeze *Ceremonie* word gelyk de voorgaande, van een Vermaning gevolgt.

Hoe de Onder-Diaken zyne Orde ontfangt, De Bisschop de Orde van Onder-Diaken opdraagende, laat hy den toekomenden Onder-Diaken het leedige Kelkdekzel met de Kelk aanraaken †, zeggende: (c) *geef wel acht op de verborgenheit, die u aanbevolen word, en vertoon u voor Godt zodanig dat gy hem aangenaam zyt*; waarna hy den Onder-Diaken het Epistel-Boek laat aanraaken, hem zeggende: *ontfang dit Boek, en het vermogen van de Epistelen in de Heilige Kerke Godts te leezen* enz. De Verordende moet zich met een *Albe* bekleedt, en een brandende Waschkaers in de rechterhandt vertoonen; hy knielt, en buigt zich zelfs ter aarde neder, terwyl dat de Bisschop, de Geestelykheit en 't Volk de Litaniën der Heiligen zingen. Daar na wend zich de Bisschop naar den knielenden en neergeboogen Verordende, (of verordineerden, indien 'er eenige zyn) geeft hem (of hun) driewerf (d) den Zegen, en doet een redenvoering om de gewigtigheit van 't Onderdiakenschap te vertoonen; waar na hy den Verordende het Kelkdekzel enz. aanbiedt, zodanig als reeds is gezegt, en herhaalt eenige gebeden. De gebeden gezegt zynde, geeft hem de Bisschop het Hoofdtdekzel, zeggende, (e) *ontfang dit Hoofdtdekzel, 't welk u de tuchtiging beteekent (of liever den breidel des Woordts)*; hy legt hem de *Manipul* over den linker arm, hem berichtende, *dat het de vrucht der goede werken beteekent*; hy geeft hem het Misgewaadt, zeggende, *dat het een Kleedt van vreugde is.* Men zegt, (f) dat het Hoofdtdekzel de toeëigening van de tong, het *Manipul* die der handen, en het Misgewaadt die van 't hart in den dienst van Godt beteekent.

en met welk een *Ceremonie* dit gaat verzelt.

Casalius, in zyn Boek der *Ceremoniën* van de aloude Christenen, gelooft dat de Onder-Diakenen overeenkomst met de Nethinneên hebben, die onder de Leviten stonden en Josua toen uit de *Gabaoniten* verkoor. Hoe het ook zyn mag, de Onder-Diakenen zyn 'er van oude tyden geweest: maar wy laaten dit onderzoek den Oordeelkundigers over, om ons te leeren of deeze Orde en de Minder Ordens, waar van wy gesproken hebben, eveneens in de aloude Kerke hunne Bediening als nu hadden.

De Ordening van den Diaken word met de Als ook de Diaken.

(a) *Accipe & esto verbi Dei relator*, &c.
(b) *Accipe & commenda memoriæ & habe potestatem imponendi manus super energumenos* &c.
(c) *Videte cujus ministerium vobis traditur* &c.
(d) *Ut electum benedicere digneris; ut electum benedicere & sanctificare digneris; ut electum benedicere, sanctificare & consecrare digneris.* Deeze manier van zegenen word by veele gelegenheden geoeffent.
(e) *Accipe Amictum, per quem designatur castigatio vocis.*
(f) *Kerkgewoonte-Boek van Alet.*

† Zie de hier nevens gevoegde Afbeelding, in 6 Verbeeldingen afgedeeldt, waar van de eerste verbeeldt, *de* ORDENING *der* ONDERDIAKENEN; de tweede, *de* ORDENING *der* DIAKENEN; de derde, *de* ORDENING *der* PRIESTEREN; de vierde, hoe *de* PRIESTER *de* HANDOPLEGGING *deelachtig word*; de vyfde, hoe *de* BISSCHOP *den* PRIESTEREN *het vermogen van de* SAKRAMENTEN *te* HEILIGEN *geeft*; en de zesde, hoe *de* BISSCHOP *den nieuwen* PRIESTEREN *de* COMMUNIE *bedient.*

ken, en hoe zich dit toedraagt.

de volgende Plechtigheit voltrokken: Deeze die Geordent zal worden, vertoont zich in 't gewaadt van den Onder-Diaken, alsdan onderzoekt de Biſſchop 's mans hoedanigheden by den Aartsdiaken en 't Volk, voor wien hy vervolgens over de uitmuntenheit van 't Diakenſchap een vermaning doet. De Diaken werpt zich neder gelyk van den Onder-Diaken is gezegt. Vervolgens deelt hem de Biſſchop den Heiligen Geeſt mede, hem alleen de rechterhandt op 't hoofdt leggende, om te toonen dat de Diaken het niet met de zelfde volkomenheit, als den Prieſter ontfangt (a) De Biſſchop gezeten zynde, werpt zich die Geordent worden zal voor hem op de knieën en ontfangt de *Stool* over den rechter ſchouder. Een Akolyt ſchiktze hem rondom den hals (b) en over den linker ſchouder, zulks ze onder den rechter neer hangt. Na de *Stool* ontfangt hy het Misgewaadt. De Ordening geëindigt zynde, vertoont hem den Biſſchop het Euangeli-Boek *, en deeze *Ceremonie* eindigt door de gebeden van den Biſſchop en 't Volk. Een Italiaanſch Schryver, die over de *Ceremoniën* geſchreeven heeft, zegt ons (c) dat na het offerdeel de nieuwe Diakenen de Waſchkaerſſen enz. opofferen. De Kerkgewoonte-Boeken verzeekeren (d) dat de *Stool* over de *Albe* aangedaan de macht beteekent, die aan den Diaken gegeeven word, doch in een laager rang dan die van den Prieſter: ook word de *Stool* aan den Diaken niet dan onder den rechter ſchouder geplaatſt. Het Misgewaadt toont den Diaken drie gaven Godts aan, te weeten: (e) de Goddelyke beſcherming, vergenoeging en Gerechtigheit. De oorſprong der Diakenen word in de *Handelingen der Apoſtelen* VI^de^. Hoofdtſtuk gevonden. Zy waren toen der Apoſtelen Bedienaren.

Hoe de Prieſter het Prieſterſchap word ingelyft, aangemerkt.

De Prieſter is de Opperſte van alle de Ordens waar van wy gehandelt hebben, nademaal hy het vermogen heeft des Zaligmakers lichaam te heiligen. Hy vertoont zich voor den Biſſchop in 't Gewaadt van een Diaken, met een ontſteeken Waſchkaers in de rechter handt, en de *Kaſuifel* over den linker arm †gevouwen. Vervolgens als de Aarts-Diaken voor den Geordende aan den Biſſchop geantwoordt heeft, en de Biſſchop een voorafgaande vermaning tot de Vergadering heeft gedaan, heft men de Litaniën op, terwyl de Geordende geboogen ter aarde legt, om te beter zyne ootmoedigheit te betuigen. Vervolgens ſtaat hy weder op en vertoont zich den Biſſchop, die hem beide de handen oplegt ‡. De Prieſters, die by deeze Plechtigheit tegenwoordig zyn, handelen eveneens, waar na de Prelaat en zyne Bedienaars eenige Gebeden doen, in 't Pontifikaal aangeweezen. Als dan neemt de Biſſchop de *Stool*, die alleen op een der ſchouderen legt, en legtze op beide, in diervoegen, dat ze (f) op de borſt van den Geordende de gedaante van een kruis maakt. De Biſſchop hem de *Stool* ſchikkende, zegt: *ontfang het juk des Heeren.* De *Stool* over beide de ſchouderen gelegt, beteekent den Prieſter dat hy veel grooter volkomenheit van liefde, dan die van den Diaken ontfangt. Na de *Stool* word hem de *Kaſuifel* door den Biſſchop gegeeven, en deeze *Kaſuifel* beteekent de liefde. In 't overgeeven zegt de Biſſchop tot den Prieſter, (g) *ontfang het Prieſterlyk Kleedt, 't welk u de liefde verbeeldt.* Alsdan word mede de *Kaſuifel* van vooren ontvouwen en vervolgens van achteren, 't welk zoo men zegt betuigt, (h) hoedanig zich zyne liefde uitbreiden moet. Deeze *Ceremonie* word van een ander gebedt gevolgt, en van 't gezang *Veni Creator*, terwyl de Prelaat kruisgewys de handen van den Geordende met den Oly der Catechumenen zalft. Na deeze Zalving (i) voegt de Biſſchop beide des Prieſters handen te ſamen, en de Vikaris van den Prelaat, of iemandt van zyne Bedienaren bind ze of windze te ſamen § met een wit lywaadt.

Vervolgens geeft de Biſſchop aan den Prieſter de magt van in te wyen, laatende hem de Kelk aanraaken, waarin den wyn is, en het Kelkdekzel waar op een Hoſtie legt; welk Kelkdekzel op den Kelk ruſt. Al deeze Plechtigheden eindigen door de *Communie*

en hoedanig de Plechtigheit tot deeze inſtelling beſloten word.

(a) Zie 't Roomſch Pontifikaal. (b) *Piſcara* Praxis Cærem.
(c) Idem ibid.
(d) *Gewoonte-Boek van Alet.*
(e) *Induat te Dominus indumento ſalutis, veſtimento lætitiæ, dalmatica juſtitiæ.*
(f) *Piſcara* Praxis Cærem.
(g) *Accipe Veſtem Sacerdotalem, per quam charitas intelligitur.*
(h) Gewoonte-Boek van *Alet.*
(i) *Pontif. Roman. Piſcara* Prax. *Cærem.*

* Gelyk de tweede Verbeelding Pag. 121. vertoont.
† Als de derde Verbeelding verbeeldt.
‡ Volgens de vierde Verbeelding.
§ Zie de vyfde Afbeelding Pag. 121.

nie * van den nieuwen Priester, en door de Zegening die hem den Bisschop geeft; na dat hy hem het *Credo* heeft laaten opzeggen, legt hy hem andermaal de handen op 't hoofdt, zeggende: *ontfang den Heiligen Geest*, en laat hem een plechtelyke belofte van eerbied en gehoorzaamheit doen, die de Priesters den Bisschoppen schuldig zyn. De Bisschop ontfangt deeze belofte van getrouwheit, met des nieuwen Priesters handen in de zyne te neemen.

II. HOOFDTSTUK.

Van de AMPTEN, INKOMSTEN *en* WAARDIGHEDEN *der* KERKE.

Waar uit de Kerkelyke Waardigheden bestaan en met welke inkomsten die onderhouden worden.

De Kerkelyke Ampten, en Beneficiën of Inkomsten zyn de gevolgen der Ordens en van den Kerkelyken staat: overzulks die niet konnen toebehooren dan aan hun die in de Ordens zyn, of die ten minsten de kruinscheering ontfangen hebben. De Kerkelyke Waardigheden hebben voor de Ampten en Benificiën of Inkomsten, lang te vooren bestaan. Zy zyn (a) niet dan met ongeregeldheit in de Kerke der laatste tyden ingevoert.

Wat het woordt van Kerkelyke Ampt en Beneficie in zynen oorsprong aangaat, zie wat 'er het Kerkgewoonte-Boek, 't welk we hier aanhaalen, van zegt. „Eertyds eigen„de men dit woordt Beneficie eenig Landt toe, „'t welk de Vorsten den geenen gaven, die hun „in den Oorlog wel hadden gedient; 't „doch in deeze byzondere betekenis in geen „gebruik is geweest, dan onder de regee„ring der Gotthen en Lombarden in Italië, „onder wien de Leengoederen in gebruik „raakten, die men byzonderlyk inkomende „goederen of Beneficiën noemde, en deezen „die de zelven bezaten heete men *Beneficiarii* „of Vassalen. Want schoon de Romeinen „mede aan hunne Veldheeren en Soldaten „Landeryen gaven, noemde men echter deeze „Landeryen geenen Amptelyke inkomsten of „Beneficiën, als met een woordt 't geen hun te „gemaakt scheen; maar het woordt van *Bene„ficia* of Amptelyke inkomsten was algemeen en „beteekende alle soort van gunstbewyzingen, „volgens het aloud gebruik der Latynsche „Taale. In navolging van deeze nieuwe „manier, waar uit dit woordt ten opzicht „der Leengoederen ontsprooten was, heeft „men 'er zich van begonnen in de Kerke te „bedienen, naardien men de Erven en Lan„deryen der Kerke begon te verdeelen, en „de zelve ter bestiering van byzonderen „liet, ontneemende die den Bisschop: 't „welk in den aanvang door de Bisschoppen „zelfs wierd ingevoert, tot erkentenisse van „verdienste, en om in de benoodigdheden „van eenige Kerkelyken te voorzien: maar „dit is eerlang veel verder getrokken, en „het heeft zich onbepaaldelyk uitgebreid, „gelyk men zedert by de Geestelykheit en „in de Kloosters heeft gezien. Dit Be„neficie is dan niet enkelyk een recht „van een gedeelte der inkomsten der Kerke „t'ontfangen, wegens den dienst die men „haar bewyst, en een recht op het Euan„geli gegrondt, 't geen altoos sedert der A„postelen tyden is geweest. 't Is dit recht „van een gedeelte der Kerkelyke Goederen „te genieten, voornamentlyk daar toe be„paalt en toegelegt, zulks 'er de andere „Kerkelyken geen recht van bezitting van „hadden.... en dit is niet alleen tegenwoor„dig het recht van een Kerkelyke inkomst „te genieten; 't is mede een bestendig en „duurzaam recht, zodanig dat het na de „doodt van dien het bezeten heeft, tot een „ander overgaat; 't welk eertydts zoo niet was: „want toen de Beneficiën of Kerkelyke inkom„sten wierden ingevoert,.... warenze niet dan „voor een tydt verleent, of voor 't leven „van zodanige Kerkelyken, die men begun„stigen wilde, en na hunne doodt, vervie„lenze weder aan de Kerk.

Ten minsten moet men veertien jaaren oudt zyn, om een Kerklyk Ampt te bezitten en de Kruinscheering t'ontfangen. Wy laaten aan andere de zorg van 't verhaal van alle de vereischte hoedanigheden over, om waardiglyk het Ampt te bekleeden. Ook zullen we noch min van de Beroeping in 't Ampt gewag maaken.

Wat de meerderheit der Kerkelyke Ampten aangaat, het *Gewoonte-Boek van Alet* verhandelt zeer wyselyk deeze stoffe. „De „aloude Kerk, zegt het, heeft deeze meer„derheit niet konnen doemen, naardien de „bezitting deezer Ampten, zodanig als „nu in gebruik is haar gansch onbekent „was. Men beschouwt nochtans den aart „der Kerke over dit onderwerp in een der „Instellingen van 't Chalcedonisch Conci„lie, die den Kerkelyken verbood, zich „in

(a) Zie het *Gewoonte-Boek van Alet.*
* Zie de zesde Verbeelding Pag. 121.

„ in twee Kerken te laaten inteekenen. Dit „ zag weder op de meerderheit der Kerkely- „ ke Ampten.... Het tweede Concilie van „ Nicea in den tydt van Karel den Groo- „ ten gehouden, verbood de zelfde zaak als „ een ſchandelyk gewin, uitgezondert noch- „ tans, dat hy 't op het platte landt gedoogde, „ wegens de ſchaarsheit der Kerkelyken in „ die eeuw. Eindelyk doemde een Concilie „ in den jaare 829. te Parys gehouden, de „ zelfde onorde, in aanmerking van den zelf- „ den oorſprong, 't welk de gierigheit was." Sedert de Inſtelling der Kerkelyke Ampten, is de meerderheit niet min verweezen geweeſt. De Kerkelyke Godtgeleerden wierden 'er klachtig over, en wanneer de Paus vryliet veele Ampten te mogen bezitten, hebbenze beweert dat deeze vrygeeving de misdaadt van de meerderheit niet verſchoonde. Zy toonden echter aan, dat dit wel goedt voor de waereldt was; maar dat men 'er in den Hemel anders van oordeelde. Nochtans is dit gebruik om veele Beneficiën of Ampten te bezitten, al voor lang algemeen geworden

Deeze die Kerkelyke Ampten bezitten, en vooral die de zorg der zielen aanbevolen zyn, moeten 'er hun verblyf houden: maar zy laaten dikmaals de zorg van dit verblyf den Vikaris over. Ondertuſſchen berooft hen de tucht der Kerke van de Vruchten hunner inkomſt te genieten, zoo lang als zy afweezig zyn. De veelheit van Amptenaren, die geen verblyf houden, noodzaakt, dat men een ongemeene gedooging ter deezer gelegenheit gebruike, te meer nu het misbruik ingewortelt, en gelykzaam onmogelyk te herſtellen geworden is.

Hoe de Ampt-verkooping of Simonie, verboden is. aangemerkt.

Het is den Kerkelyken verboden de Geeſtelyke dingen of die 'er aan verbonden zyn, te koopen of verkoopen. Deeze koophandel word *Simonie* genoemt. Door Geeſtelyke zaaken verſtaat men de gaven van den H: Geeſt, de Sakramenten en de Geeſtelyke bedieningen, als te prediken, de Mis te oeffenen enz. Door zaaken aan 't Geeſtelyke verbonden, verſtaat men de inkomſten der Kerkelyke Ampten, van de Geeſtelyke bedieningen af hangende, en die de Amptenaren moeten waarneemen. Indien men een weinig op 't onderwerp van de *Simonie* aandrong, 't zoude wel te duchten zyn, dat de zonde die 'er het gevolg van is, zich niet over 't grootſte gedeelte van 't Kerklyk Lichaam mogt uitbreiden. Men onderſcheid deeze *Simonie* in verzweegene, bedongene en dadelyke *Simonie*. De verzweegene is, wanneer iemandt iets gegeeven word 't welk de *Simonie* uitmaakt, met die meening van hem die het ontfangt te verplichten.geldt of een vergelding te geeven, of wanneer men iets diergelyks geeft met inzicht van een Ampt door dit middel te verkrygen; de bedongene is, als twee perſoonen uitdrukkelyk of ſtilzwygende te ſamen van een Geeſtelyke zaak handelen, of iet 't geen 'er aan verbonden is, voor eenig tydelyk goedt te geeven; en de dadelyke *Simonie* is, wanneer twee perſoonen gezamentlyk overeenkomen, geldt voor eenig Ampt te geeven. Die over dit onderwerp ſtreng zyn, trekken de *Simonie* noch verder, en ſtellen onder deeze ſoorten, de afſmeekingen, loffpraken, en vleyeryen met oogmerk gebruikt om aan iemandt eenig Kerkelyk goedt te doen verwerven of bezorgen. Behalven de *Simonie* zyn 'er (a) andere ſnoode middelen om zich in de Kerklyke Ampten te dringen: als eerſtelyk de *Vertrouwelykheit* „ die is, wanneer „ men een Ampt aan iemandt anders afſtaat „ of verzorgt, met gedachten of een verdrag „ van het bezittende te zullen aan een vriendt „ of iemandt anders overdoen, of dat men „ de vruchten een ander laat genieten, be- „ houdende alleen maar den tytel. " Ten tweeden, het verdrag en de handeling die in Amptverwiſſelingen geſchied; wanneer men een Kerklyk ampt met een ander verwiſſelt; niet ten voordeele der Kerke: maar om meer gemak of inkomſten te hebben. Ten derden, de bedriegelyke Amptverwiſſelingen. Ten vierde, de verſierde Overdragten. Ten vyfden, de valſche handelingen om een Ampt te verkrygen; en ten zesden, het Jaarlyks inkomen van een overledenen 't welk hier in beſtaat. „ Iemandt willende een „ ampt voor zich zelf hebben, of voor eenig „ vriendt verwerven, ſtelt een ſomme geldts, „ of koopt eenig landtgoedt, en verbind de „ rente van dit geldt of de inkomſt van het „ landt, aan een weekelykſche Mis, die dit „ jaarlykſch inkomen voor een Ampt geniet, „ 't welk men des Overledens Dienſt noemt, „ offerende dit aan een Domheerſchap of aan „ een Kerſpelſchap op, en verwiſſelt het daar „ mede. " Dat nu de Lezer hier uit oordeele, of 'er wel veele Kerkelyken gevonden worden, die zich beroemen konnen alleen van 't vermoeden van *Simonie* bevryt te zyn. Maar, zal den Kerkelyken zeggen, zyn niet de gevallen waarin men de *Simonie* onderſtelt, en de andere ongeregeltheden inbeeldelyk? Deeze die de zelve zoo krachtiglyk ten toon ſtelt, valt hy niet in een te verre gezochte ſtrengheit?

III. HOOFDT-

(a) Zie het *Gewoonte-Boek van Alet.*

III. HOOFDTSTUK.

Van de PLECHTIGHEDEN *by de* VERKIEZING *en* INWYING *der* BISSCHOPPEN *gebruikelyk.*

Hoe de Bisschoppelyke waardigheit in een hoog aanzien boven alle Geestelyke Ordens is.

De Bisschoppen zyn Vaders en Herders der Gelovige Kudde, de Opvolgers der Apostelen, en als zodanige, de (a) Opperhoofden van JESUS CHRISTUS Kerke. (b) Uit krachte van deeze Opperhoofdigheit is 't, dat men hun de eerste plaatsen in 't Koor, in 't Kapittel en in de Processiën toeëigent. Als Opvolgers der Apostelen, verdienenze de achting en 's Volks onderdanigheit; als Vaders en Herders, zyn zy verplicht den Gelovigen het woordt des Heeren te leeraren. Dit was het gebruik der aloude Kerke: maar geen recht van eigendom over dit onderwerp, nademaal men in de wying der Bisschoppen hun gelast het Euangeli (c) den Volke te prediken, wiens Herders en Leeraars zy moeten zyn. Waar is 't dat zy sedert eenigen tydt zich vrywillig van deeze lastige bediening ontsloegen, en dat hunne flaaumoedigheit hen dikmaals voor krachtige berispingen, zoo wel voor Rechtzinnigen als Ketters heeft bloot gestelt.

Het *Ceremoniaal der Bisschoppen* gelast dat ze in 't violet gekleedt moeten zyn. De geordende Bisschoppen mogen het kleedt hunner Orde behouden. Geduurende de Vasten en den Advent moeten ze in 't zwart gekleed zyn en altoos met het Misgewaadt verzien wezen: maar op reis zynde, mogen ze korte kleederen draagen.

De Bisschoppen mogen niet dan door den Paus verkooren worden,

De Paus alleen heeft het recht Bisschoppen te verkiezen. 't Is een vermeend voorrecht, 't welk de aanhangers van Rome ten nadeele der Koningen en volstrekte Vorsten doorgedreeven hebben. Nochtans hebben eenige onder hun het recht van 't Bisschopsschap behouden: zendende vervolgens de Paus zyne toestemming en Bullen aan den nieuwen Bisschop.

en met welk een Plechtigheit dit word verricht.

Te Rome (d) verheft men, te weeten, men verklaart in 't openbaar den Bisschop in een gehouden Kerkenraadt. Men bevestigt hem, nadat men een Geding over zyn leven en gedrag gehouden heeft, waar na men hem een handschrift (e) 't welk de Romeinen *Consistoriaal* noemen, en Apostolische Brieven afvaardigt. Alle deeze manieren van handelingen dienen om de Bisschoppen den Paus onderwerpelyk te maaken: Nochtans die van deeze Prelaten naar waarheit spreeken, en door Staatkunde niet weerhouden worden, meenen dat hun gezag niet dan van JESUS CHRISTUS voor het Bisdom staande blyft, en zy moeten met het zelve goed vertrouwen bekennen, dat zy 't van den H: Vader bezitten. Zie daar dan de bron van onderscheiding (f) waaruit groote geschillen over 't Goddelyk Recht van 't Bisschopsampt ontstaan zyn. Waarlyk hebben uit krachte van dit Goddelyk Recht eenige Bisschoppen koen genoeg geweest, om enkelyk aan 't hoofdt hunner Dekreten en Bevelbrieven te stelllen; *Ik N. N. Bisschop door de Genaade Godts, of door de Goddelyke Voorzienigheit.* Maar Innocentius de X. wederstond hen (g) hier over krachtiglyk.

Deeze wie 't ook zy (h) die de Heilige Vader tot het Bisschopsampt bevordert heeft, moet zyne Kruin grooter geschoren worden, en het violette kleedt aantrekken. Indien hy te Rome is, zal hy zyne eerbiedigheit

(a) Bisschop (*Episcopus*) is een Grieks woordt 't welk Toeziender beteekent: 't geen genoeg bewyst naardien zy over de andere Priesters zyn gestelt.
(b) *Piscara Praxis Cerem.*
(c) Zie het gevolg.
(d) Deeze die naar de waardigheit van Bisschop in eenige Stadt van Italië tracht, zegt *Lunadoro Relaz. della Corte di Roma*, moet zyne belydenis van 't Geloof voor een Kardinaal door den Paus benoemt, afleggen. Daar na hoort zyn *Eminentie* de gesteltheit der getuigen over het leven en gedrag enz. van den geenen die deeze waardigheit verzoekt; men laat dan het geding verwaardigen, teekent het vervolgens en laat alles de drie Kardinalen Hoofden der Orde overzien. Ook moeten de getuigen gestant doen, dat den begeerder uit een wettig huwelyk gebooren is, en dat zyne Vader noch Moeder nooit van kettery zyn verdacht geweest. Na deeze rechtshandeling geeft men 'er bericht van in een geheime Kerkenraadt, en men stelt hem in een tweede Raadsvergadering voor.
(e) By dit Handtschrift belooft den toekomende Bisschop aan het Gewyde Genootschap, de Apostolische Kamer en de Kantzelary alle de kosten van zyne verheffing te betaalen; en uit kracht van deeze Handtteekening vervaardigt men hem zyne Bullen.
(f) Zie welk een beweeging deeze stoffe in 't Trentynsche Concilie heeft verwekt, in de Historie van dit Concilie door *Fra Paolo* Pag. 579. en vervolgens, in 't Fransch overgezet, 1699. te Amsterdam gedrukt.
(g) Een deezer Bevelbrieven vertoornde den H. Vader zodanig, dat men van hem zegt, gezegt te hebben: *Ecco un ridicolo barone con la sua grazia di Dio*, &c. Zie welk een grootse nar met zyne Genaade Godts enz. Zonder myne genaade zoude hy immers nooit Bisschop zyn geworden.
(h) Cæremon. Episcoporum. L. 1.

by des Zaligmakers Stedehouder moeten afleggen, en van hem het Priesterskleedt ontfangen. Nadat hy drie maanden in zyne verkiezing bevestigt is geweest, zal men hem plechtelyk inwyen. (a) Deeze Inwying (b) moet des Zondags of ten minsten op een Feestdag der Apostelen geschieden, na des daags voor de Inwying te hebben gevast. Het Autaar, zeggen de *Ceremonie-Boeken*, moet met bloemen versiert zyn, en men moet een tapyt voor-en op de trappen spreiden. Men legt op het Autaar de plechtelyke gewaaden, en op de kredenstafels legt en zet men het Wywatersvat, de Kelk, de Ciborie, de Bisschoppelyke ring, de pantoffels, de Bisschops Staf, de Myter, de Handschoenen enz. Men ziet 'er mede twee kleine vaatjes met den besten Wyn gevult, twee Brooden, waar van het eene vergult, en 't andere verzilvert is, met de wapens van den *Celebrant* en den Bisschop gemerkt, nevens twee Waschkaerssen ieder vier pondt weegende. De wyende Bisschop en die gewyt zal worden, moeten eenige Akolyten by zich hebben. Deeze laatste plaatst zich tusschen twee bystaande Bisschoppen * recht over den *Celebrant*, die in een Bisschoppelyke Stoel midden voor 't Autaar gezeten is. Alsdan spreekt een deezer Bystanderen den *Celebrant* aan, zeggende (c) dat de Katholyke Kerk verzoekt dat een zodanige met het Ampt van Bisschop verheven zy. De *Celebrant* eischt hem dan het Apostolisch Voorschrift af, 't welk des *Celebrants* Beamptschryver voorleest en den Dienstdoenden Bisschop antwoordt op het besluit van 't voorschrift: *Godt zy gelooft.* Deeze eerste plechtigheit word van des voorgestelden Bisschops eedt gevolgt. Hy legt de zelve geknielt voor het Euangeli in handen van dien die hem in 't Bisschopsampt inwyen zal, † af. Door deezen eedt (d) belooft hy aan St. Pieter, de Heilige Roomsche Kerk en aan den Paus getrouw te zullen zyn; die met al zyn vermogen te beschermen, en geen geheimen door den Heiligen Vader hem toevertrouwt te openbaaren. Hy zweert dat hy tegen een ieder (e) de *Roomsche Stoel* en de Geestelyken Rechten *van St. Pieter* handhaven zal, als ook de eer, de voorrechten en 't gezag van de Heilige Roomsche Kerke; dat hy zich in geenen raadslag inlaaten zal, noch geene aanslagen tegen de zelve en tegen haar Hoofdt helpen bevorderen; dat hy getrouwelyk ontdekken zal alles 't geen tegen haar zy; dat hy de regels der Heilige Vaderen, als ook de Dekreten, Ordens, Aanstellingen en Apostolische Bevelen in acht neemen zal; en dat hy de Ketters, Scheurmakers en wederspannelingen van den H: Vader vervolgen zal. Hy belooft mede hem rekening van zyn bestier te zullen geeven, en van alles 't geen den Staat en de Instelling zyner Kerke raakende zy; insgelyks dat hy spoediglyk en met ootmoedigheid de Apostolische Bevelen uitvoeren zal, 't zy door hem of door zyne Bedienaren enz. Een uitlegging van 't Pontifikaal, zegt ons, dat de Patriarchen, Primaten, Aarts-Bisschoppen en Bisschoppen van Italië en de nabuurige Eilanden verplicht zyn, alle drie jaaren deezen eedt te hernieuwen; die van Vrankryk, Duitslandt, Spanje, de Nederlanden, de Britaanische Eilanden, Polen enz. alle vier jaaren; die van de afgelegenste landen van Europe, als ook van Afrika alle vyf jaaren; en die van Asië nevens de Nieuwe Waereldt alle tien jaaren.

Wanneer men den verkoren Bisschop ingewyt, en de *Ceremoniën* van de Inwying worden afgehandelt.

De Eedt word door de lezing van een ander Voorschrift gevolgt, 't welk men Onderzoek (f) noemt. Door dit voorschrift (g) belooft hy zyne wysheit den zin der Heilige Schrift te onderwerpen, en dit word van

Eedt van beloften gedaan.

(a) Roomsch Pontifikaal.

(b) *Lunadoro* in zyne *Relat.* &c. zegt dat op den dag van de Inwying, den Prelaat voor de andere Bisschoppen de hooger handt heeft, over zulks het de dag van zyn Bruiloftfeest is.

(c) *Reverendissime* Pater, *postulat Sancta Mater Ecclesia Catholica ut hunc Presbyterum ad onus Episcopatus sublevetis.*

(d) Zie in 't *Pontifikaal.*

(e) *Papatum Romanum & Regalia Sancti* Petri.

(f) Het Onderzoek is een Inzetting van 't Concilie te Carthago gehouden, het Bisschops Ampt raakende.

(g) *Interrogamus te, si omnem prudentiam tuam --- Divinæ Scripturæ sensibus accommodare volueris.* Pontifical Romain.

* Zie de hier nevens gevoegde Afbeelding in 6 Verbeeldingen afgedeelt; waar van de eerste verbeeldt, hoe *de verkooren* BISSCHOP *zich nevens de twee* BYSTANDERS *den* CELEBRANT *vertoont*; de tweede, hoe de verkooren Bisschop den eedt aflegt; de derde, hoe zich *de verkooren* BISSCHOP *ter* AARDE NEDERWERPT. De vierde, hoe *deeze* BISSCHOP GEZALFT WORD; de vyfde, hoe *men des* BISSCHOPS HANDEN ZALFT, en de zesde, hoe *men hem den* BISSCHOPPELYKEN STAF *geeft*.

† Zie de tweede Verbeelding van 't Afbeeldzel.

L'EVEQUE désigné se presente avec les deux ASSISTANS.

L'EVEQUE désigné prête le SERMENT.

L'EVEQUE désigné se PROSTERNE.

L'EVEQUE désigné est OINT.

B. Picart, sculp. dir. 1720.

On OINT les mains de L'EVEQUE.

On lui donne le BÂTON PASTORAL.

On donne l'ANNEAU à l'EVÊQUE.

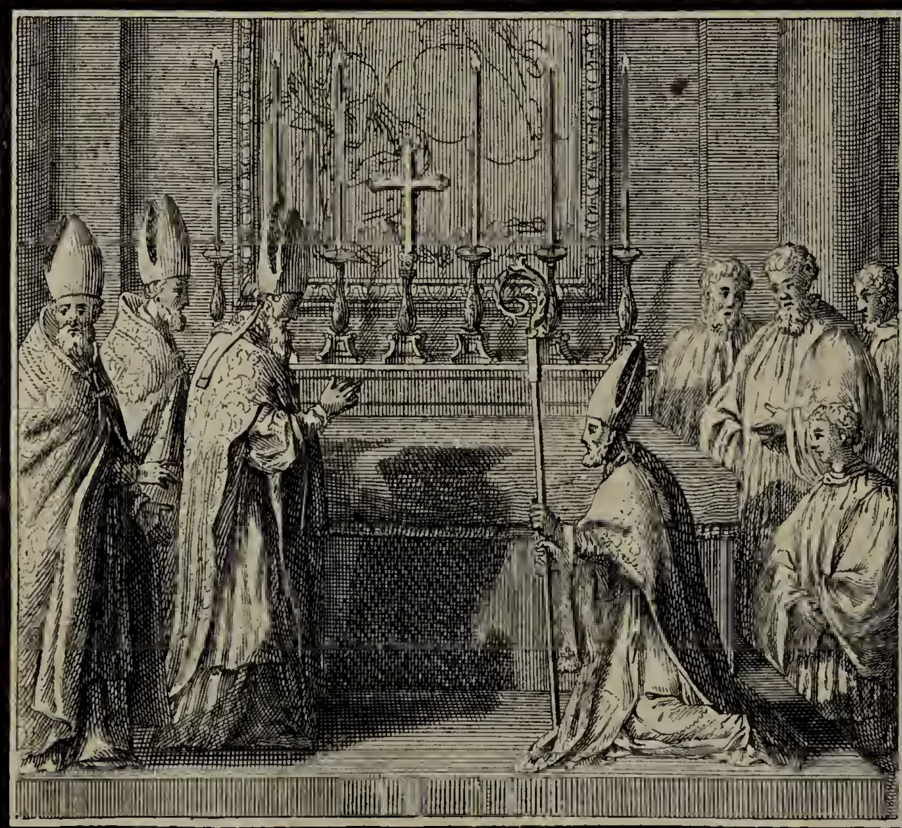
On lui presente le LIVRE des EVANGILES.

Le nouvel EVÊQUE presente les flambeaux, le Pain, et le Vin.

On met la MITRE sur la tête de l'EVÊQUE consacré.

B. Picart, sculp. dir. 1722.

On lui donne le BÂTON PASTORAL.

L'ARCHEVEQUE recevant le PALLIUM.

van eenige gevoegelyke ondervragingen, die het onderzoek eindigen, gevolgt. Deeze ondervragingen behelzen de plichten van gehoorzaamheit die de Kerk en Paus, de achtgeeving van hunne bevelen, van de Overleveringen, de zuiverheit der Zeden, en het Geloof aan de Leerstukken van 't Christendom vereisschen. Na de gedaanen eedt, kust, geknielt zynde, de voorgestelde Bisschop des *Celebrants* handt. Na het gezang of de lezing van de Mis, die op den eedt, en 't onderzoek volgt, legt hy het *Pluviaal* af, en de Akolyten geeven hem de Pantoffels op het zingen der Psalmen. Daar na ontfangt hy het Borstkruis, de *Stool* en andere plechtgewaaden, en dusdanig bekleedt, vertoont hy zich voor 't Autaar, alwaar hy den Dienst van de Mis leest, hebbende aan weerzyde de twee bygevoegde Bisschoppen. Deeze lezing geëindigt zynde, legt hy zyne eerbied voor den *Celebrant* af, die tot hem deeze woorden zegt, de Bisschoppelyke Bedieningen vervattende: „het word „vereischt dat de Bisschop oordeele, ver„klaare, inwye, de Ordens opdraage, „offere, doope en bevestige.“ Na deeze woorden en een kort gebedt, knielen de *Celebrant* en die tegenwoordig zyn, zodanig als de derde verbeelding van dit Afbeeldzel § vertoont, behalven de voorgestelde Bisschop, die ter aarde legt gestrekt, en dus leggen blyft tot dat de *Celebrant* met den Bisschops Staf gewapent, het Kruisteken over hem maakt, 't welk de medehelpende Bisschoppen insgelyks doen.

Hoe de Bisschop gezalft word, en welke plechtigheden hier mede verzelt gaan. Voor dat de *Celebrant* tot de Zalving overgaat, neemt hy het Euangeli-boek, en legt het op de schouders van den toekomenden Bisschop. De *Celebrant* en de twee medehelpende Bisschoppen leggen mede hunne handen op zyn hoofdt, zeggende: *Ontfang den Heiligen Geest.* Men legt vervolgens een Servet over den hals van den voorgestelden Bisschop, wiens hoofdt de *Celebrant* met den Zalfoly * zalft. De Zalving word kruisgewys over de kruin van den Bisschop gedaan: van deeze Zalving gaat hy tot die van de handen over, die mede kruisgewys gestrekt zyn. Deeze Zalving geschied † van den duim der rechter handt naar den voorsten vinger van de linker, en van den duim der linker naar den voorsten vinger van de rechter handt, waarna de *Celebrant* hem de handtpalmen zalft, en eindigt deeze Zalving door een voorafgaande gebedt tot de Zegening (a) van des Bisschops Staf, besprengt die met Wywater, en geeft dien staf den nieuwen Prelaat over zoo als in de zesde verbeelding van het Afbeeldzel ‡ word vertoont. Vervolgens word des Bisschops Ring (b) gezegent, besprengt en met de zelfde *Ceremonie* ‡ gegeeven; dit alles geschied met vermaningen, overeenkomende met de gebruikelykheden die de nieuwe Prelaat te verrichten heeft in zaaken die hem ter handt worden gestelt. Het Euangeliboek word hem gesloten, en met deeze vermaning overgegeeven, „Ontfang het Euangeli, gaa en „predikt den Volke die u aanbevolen zyn „enz.“ Na deeze vermaning geeven hem de *Celebrant* en de twee medehelpende Bisschoppen den Vrede te kussen. Deeze *Ceremoniën* eindigen door een Geestelyke Offerhande van den nieuwen Prelaat, bestaande in twee brandende toortsen, twee brooden en twee kleine vaatjes met wyn. Daarna bedient de *Celebrant* de *Communie* aan den Bisschop dien hy ingewyt heeft. Na de *Communie* zegent hy de Myter, besprengt die met Wywater, en zet op 't hoofdt van den Ingewyden Bisschop, *deezen Helm van bescherming en behoudenis*, waarvan (c) *de banden, overeen komende met de hoornen der beide Testamenten hem, ontzachelyk voor de Vyanden der waarheit moeten schynen.* Verder geeft men hem de handschoenen; want deeze handschoenen ver-

(a) De Bisschops-Staf, is het Zinnebeeldt van vermogen 't welk de nieuwe Prelaat ontfangt, om de wederspannelingen der Kerke te kastyden. Deeze Bisschops-Staf heeft eenige overeenkomst met den *Lituus* of den Staf der Wigchelaaren van 't Heidendom.

(b) Deeze Ring is het merkteken van des Bisschops huwelyk met zyne Kerke.

(c) *Imponimus capiti hujus antistitis, galeam munitionis & salutis, quatenus decorata facie & armato capite cornibus utriusque Testamenti, terribilis appareat adversariis veritatis.*

§ Pag. 126. aangeweezen.

* Zie de vierde Verbeelding van 't Afbeeldzel. Pag. 126.

† Zie de vyfde Verbeelding van 't Afbeeldzel. Pag. 126.

‡ Pag. 126. te zien.

‡ Zie de nevens gevoegde Afbeelding, in 6 verbeeldingen verbeeldt; waar van de eerste vertoont, hoe *men den* BISSCHOPSRING *aan den* BISSCHOP *geeft*; de tweede, hoe *men den* BISSCHOP *het* EUANGELI-BOEK *aanbied*; de derde, hoe *men den nieuwen* BISSCHOP *de* BRANDENDE TOORTS, *het* BROODT *en den* WYN *aanbied*; de vierde, hoe *men de* MATER *op 't* HOOFDT *van den* GEWYDEN BISSCHOP *zet*; de vyfde, hoe *hem de* BISSCHOPPELYKE STAF *word in* HANDEN *gegeeven*; en de zesde, hoe *de* AARTSBISSCHOP *het* PALLIUM *ontfangt.*

verbeelden (a) de *zuiverheit van den nieuwen mensch*, die de handen van den nieuwen Prelaat bekleeden zullen, gelyk die van Jacob, die zynen Vader de aangenaame gerechten aanbiedende, de handen met een bokkevel bedekt had, en daardoor behendig de Vaderlyke Zegening verworf. Eindelyk leid men hem naar den Zetel; te weeten, de *Celebrant* en de eerste medehelpende Bisschop neemen hem ieder by de handt en laaten hem in des Bisschops Stoel zitten, waarin te vooren de *Celebrant* gezeten heeft. Waarna de medehelpende Bisschoppen hem in de Kerk omleiden en hy de Zegen aan 't Volk geeft. Vervolgens gaat hy naar 't Autaar, met den Myter op 't hoofdt, en de Bisschops Staf in hande. Alsdan geeft hy wederom den Zegen aan 't volk na dat hy het teken van 't kruis heeft gemaakt. Hy treed verder ter zyden van 't Epistel, knielt, zich naar den *Celebrant* gekeert hebbende, (b) met de Bisschops Staf in de handt, zeggende; *ad multos annos*: welke woorden hy driewerf herhaalt, eerstelyk ter zyden het Epistel en naar den *Celebrant* gewend, vervolgens in 't midden voor 't Autaar, en eindelyk geknielt voor de voeten van den *Celebrant*. Deeze Plechtigheit eindigt dan door 't zingen van een Lofzang: de *Celebrant* kust den nieuwen Prelaat, maakt het teken van 't Kruis en groet hem. De Ingewyde Bisschop doet insgelyks en gaat zich vervolgens ontkleeden.

Alle deeze Plechtigheden moeten regelmatig worden waargenomen, en wat de plichten aangaat die in 't byzonder de H: Vader en 't Apostolisch Hof betreffen, de zelve moeten door een Gevolmagtigden van den nieuwen Prelaat afgelegt worden, byaldien hy zulks in persoon niet kan verrichten.

Alle Bisschoppen hebben geen onderhoorige Kerken; daar zyn 'er die niet dan den tytel van Bisschop voeren, die gemeenlyk aan 't Apostolisch Hof verbonden zyn. Een Bisschop zeide eertyds (c) dat de tytelvoerende Bisschoppen een uitvinding van 't Roomsche Hof waren, (*figmenta humana.*) Want men geen voorbeelden deezer Waardigheit in de Aloudheit vind.

IV. HOOFDTSTUK.

Met welk een Plechtigheit *den* Aartsbisschoppen *het* Pallium *word verleent*; *en hoe de* Lammeren gezegent worden *van wiens* Wolle *men zich dient om de* Palliums *te maaken.*

Plechtigheden tot het inwyen van den Aartsbisschop en waar in die bestaan. Hoedanighy het *Pallium* ontfangt.

De Aartsbisschoppen zyn in rang boven de Bisschoppen gestelt. Men onderscheid hen van de Bisschoppen door het *Pallium* (d) 't welk de Paus den Aartsbisschoppen zend.

Indien de voorgestelde Aartsbisschop te Rome is, neemt de (e) eerste Kardinaal-Diaken de bediening waar van hem het *Pallium* over de schouders te leggen. Men brengt het *Pallium* op het Autaar; en na de Mis ontfangt de *Celebrant* met alle zyne plechtgewaaden bekleedt, den eedt van den toekomenden Aartsbisschop, die eveneens gekleedt is, behalven de handschoenen en den Myter. Vervolgens staat den *Celebrant* op, en het *Pallium* over de schouders van den voorgestelden Aartsbisschop hangende, * zegt tot hem deeze woorden: (f) *Ontfang ter eere Godts, van de Heilige Maagdt, de Apostelen Petrus en Paulus, onzen Heere de Paus en de Heilige Roomsche Kerke enz. dit* Pallium, *'t welk van 't lichaam van St. Pieter genomen is, en waarin de volheit, (of de volmaaktheit) gevonden word van het Pausselyk (of van 't Aartsbisschoppelyke of Patriarchale) Ampt; bedien*

(a) *Circumda manus hujus ministri tui munditiâ novi hominis, qui de cælo descendit, ut quemadmodum Iacob dilectus tuus pelliculis hœdorum* &c.

(b) Dit is de *Ceremonie* in de vyfde Verbeelding van 't Afbeeldzel Pag. 127. vertoont, alwaar men door misverstandt het opschrift; *men geeft hem den Bisschops Staf*, heeft gestelt.

(c) Zie Hist. van het Trentynsche Concilie door *Fra Paolo.*

(d) Eertyds genooten eenige Bisschoppen mede de eer van 't *Pallium*, mogelyk ten opzichte hunner verhevene hoedanigheden Tegenwoordig genieten de Bisschop van Bamberg in Duitslandt, en die van Luca en Pavia in Italië het zelve voorrecht. Zie *Bona* L. 1. C. 24. *Rer. Liturg.* Verder vind de Lezer het Pallium breeder beschreeven, I. Deels II. Stuk. Pag. 250.

(e) De Paus nam eertyds deeze bediening zelf waar.

(f) *Pontif. Romain.*

* Zie de zesde Verbeelding van 't Afbeeldzel Pag. 127.

dien u van dit Pallium *op zekere dagen in de Voorrechten* (a) *aangeweezen, die de H: Apoſtoliſche Stoel u verleent. In den naame des Vaders* enz. De Aarts-Biſſchop moet van 't *Pallium* in Plechtelyke Miſſen, en op groote Feeſtdagen gebruik maaken, insgelyks in 't inwyen van een Kerk, in de Ordening der Klerken, by de Inwying van een Biſſchop en wanneer hy den Hoofdtſluier aan eenige Kloosterzuſters geeft. Het voorſchrift van de Verkiezing zegt, dat het Pallium *van St. Pieters lichaam genomen is*, naardien het niet dan aan den Roomſchen Paus te verleenen behoort, als (b) een kenbaar teken van deeze volſtrekte macht, die, om zoo te zeggen, van het Hoofdt der Apoſtoliſche Kerke over de *Kerkelyke Ledemaaten* afvloeit.

Nadat de Aartsbiſſchop het *Pallium* ontfangen heeft, treed hy het Autaar op en geeft den Volke den Zegen. Indien de Aartsbiſſchop niet plechtiglyk het *Pallium* ontfangen heeft, mag hy geenzins met de Aartsbiſſchoppelyke Bedieningen bezig zyn, en het Aartsbiſſchoppelyke Kruis word voor deezen Prelaat niet dan na de ontfanging van 't *Pallium* gedraagen.

Het *Pallium* beſchreeven, en van welk een gebruik het zy;

De gedaante van 't *Pallium* word in het gemelde Afbeeldzel aangeweezen: maar om het te beſchryven, moeten we zeggen, dat het uit eenige lange ſtrooken van witte wolle ter breette van drie vingeren beſtaat, en met roode kruiſſen is bezaait. Voor dat het Pallium aan den voorgeſtelden Aartsbiſſchop, 't zy te Rome, of elders door Gevolmachtigde gegeeven word, moet men 't een nacht op 't Autaar van St. Pieter en Paulus laaten leggen. Wy merken mede aan, dat het gebruik van 't *Pallium* in de Kerke zeer oud is, en men by de Romeinen blyken van dit ſlag van kleeding, of om beter te zeggen, verſierſel vind. Deeze die in prachtige Gaſteryen en by de Offerhanden dienden, droegen op den linker ſchouder een breede bandt, die uit wolle (c) beſtond, met (d) afhangende ployen. Deeze bandt was het merkteken hunner bediening: nadat die in de Kerk geheiligt was, verſtrekte die voor een teken van Zalving. Het Pallium om den hals van den Aartsbiſſchop gehangen beteekende de ootmoedigheit van den Heere. Men wil ook dat het de Prieſterlyke naarſtigheit, de uitmuntendheit der deugden die in den Aartsbiſſchop moeten uitblinken, beteekene enz. Het *Pallium* is van Wolle en word op de ſchouders van den Prelaat gelegt, (e) nademaal het een zinnebeeldt van 't *verlooren ſchaap* is, 't welk de Herder op zyne ſchouders legt en weder in de Schaapskooi brengt.

Insgelyks welk een betekenis men het toe-eigent.

Het *Pallium* dient niet dan voor den Aartsbiſſchop aan wien het verleent is: (f) maar hy mag 'er geen gebruik van maaken, wanneer hy uit zyn Aartsbisdom in een ander overgaat, noch het zynen Opvolger overlaaten. Wanneer een Aartsbiſſchop ſterft, moet het *Pallium* met hem begraaven worden, en men legt het hem op de ſchouders, byaldien men hem in zyn Aartsbisdom begraaft; maar word hy elders anders begraaven, legt men hem het *Pallium* onder 't hoofdt. Alle de *Palliums* (g) die voor een zelvige Aartsbiſſchop in verſcheiden Bisdommen gedient hebben, moeten mede met hem begraaven worden; met dit onderſcheidt, dat de laatſte hem gedient hebbende, over de ſchouders van den verſtorvenen word gelegt: maar de anderen onder het hoofdt.

Oorſprong van 't *Pallium* aangemerkt.

Het word gelooft dat deeze *Ceremoniën*, waar van wy de beſchryving zullen doen, in de Kerke zyn ingevoert, toen de wol de ſtoffe van 't *Pallium* wierd. Zoo dit vermoeden waar is, moet het noodzaakelyk zeer oudt zyn. Het maaken (h) en 't bewaaren der *Palliums* ſtaat onder het beſtier der Apoſtoliſche Onder-Diakenen; en zie 't geen men ter deezer gelegenheid aan 't Roomſche Hof waarneemt. Op den 21ſten. Januari en het Feeſt van *Sta. Agnes*, offeren de Kloosterbroeders van 't Konvent 't welk de naam van deeze Heilige draagt, aan *'t Agnus Dei* van de hooge Mis, twee witte ongevlekte lammertjes op. Deeze Lammeren zyn met kranſſen, bloemen en linten verſiert. Na de *Ite Miſſa eſt*, legt men ze op 't Autaar, het eene ter zyden van 't Epiſtel, en 't andere van 't Euangeli, ieder op een hoofdkuſſen van wit damaſt, met een goude franje of galon omboord; waarna men de Antienna: *Stans â dextris ejus agnus nive candidior*, zingt, 't welk met de kleur en de hoedanigheit der Lammeren overeenkomt. De Antienne geëindigt zynde, ſpreekt de *Celebrant* den Zegen op de volgende wyze over de zelven uit: *Onze hulpe zy* enz.

Hoe men gezegende Lammeren opvoed, wier wolle tot de bereiding van 't *Pallium* dienen moet, en met welk een *Ceremonie* dit gaat verzelt.

(a) De Paus bezit alleen het voorrecht van altoos het *Pallium* te draagen.
(b) *Piſcara* Praxis Cærem.
(c) In een plaats van Petronius ſtaat dit aan te merken, *Jam Trimalchio unguento perfuſus tergebatur non linteis, ſed Palliis ex molliſſima lana factis.*
(d) *Cirris dependentibus.*
(e) *Caſal.* de Vet. Sacr. Chriſt. Ritib.
(f) *Cærem. Epiſcop.* (g) *Piſcara* L. II. Sect. X. Prax. *Cærem.*
(h) *Sacr. Cærim. Eccl. Rom.* L. I.

enz. (a) *Heere gy hebt door Moſes uwen Dienſtknecht de kleederen der Bedienaren van den Tabernakel, en door uwe Heilige Apoſtelen die der Prieſteren en Euangeliſche Prelaten ingeſtelt, verſprei uwen Zegen over deeze Lammeren waarvan de geſchooren wolle tot het maaken der Palliums van de Pauſen, Patriarchen en Aartsbiſſchoppen dienen moet: opdat die deeze Palliums draagen zullen, nevens het Volk 't welk onder hun gehoorig zy, de eeuwige Zaligheit door voorbidding van de Heilige* A G N E S *Maagdt en Martelareſſe, en door de verdienſten van* J E S U S C H R I S T U S *enz. verwerven mogen.* Twee Kanoniken van St. Jan van Lateranen neemen vervolgens deeze gezegende Lammeren op en leveren ze aan de Apoſtoliſche Onder-Diakenen, die de zelve in de geheiligde weide van *Sta.* *Agnes* zenden. Men zegt, (b) „ dat de „ koſten deezer gezegende Lammeren een „ Ryxsdaalder 's maandts is, te reekenen van „ den dag hunner geboorte, tot dat ze bequaam zyn voor de eerſtemaal geſchooren „ te worden. " De Kloosterzuſters van St. *Laurens in Paniſperna*, of de Bagynen van St: *Franciſcus* Orde, zyn, wanneer het ſcheertydt is, de ſcheering aanbevolen, de geſchooren wol te ſpinnen en 'er de *Palliums* van te maaken. De Kanoniken van St. Pieter brengen deeze *Palliums* onder het hoog Autaar en leggen ze Plechtelyk op de lichamen van St: Pieter en Paulus. Waarna zy die, nadat ze den nacht over aldaar gelegen hebben, weder onder de bewaaring der Apoſtoliſche Onder-Diakenen brengen, gelyk reeds aangeweezen is.

V. H O O F D T S T U K.

Hoe de nieuwelyks I N G E W Y D E P R E L A A T *zyne* I N T R E E D E *in zyn* B I S D O M *doet.*

Plechtigheden die na de verkiezing en inwying van den Biſſchop volgen, en waar in die bestaan.

Na de verkiezing van den nieuwen Prelaat, luid men de klokken, zingt het *Te Deum* en verſiert de Biſſchoppelyke Zetel. De Waereldlyke en geordende Geeſtelykheit nevens de Broederſchappen gaan Proceſſisgewyze om Godt te danken. Indien de verkoorne afweezig is, (c) moet hy door een aanzienlyk Kerkelyk Perſoon, aan wien hy ten dien einde volmagt geeft, bezitting van den Biſſchoppelyken Zetel neemen. Deeze Kerkelyke Gevolmagtigde in de Hoofdtkerk van 't Bisdom met een Beamtſchryver en Getuigen gekomen, doet 'er zyn gebedt en belaſt den Beamptſchryver de Apoſtoliſche Brieven op te leezen; waarna twee Kapittel-Heeren de Gevolmachtigde van den Prelaat naar het Hoog-Autaar geleiden: hy neemt dan bezitting van 't Autaar kuſſende het in 't midden, en mede ter zyden van 't Epiſtel en 't Euangeli. Van daar geleidenze deeze Gevolmachtigde van hun Biſſchop naar den Biſſchoppelyken Zetel, die onder een Verhemelzel is geplaatſt, en met een koſtelyk ſtof overtrokken. De Gevolmachtigde een weinig gezeten hebbende, gaat hy vervolgens de Kerk rond en komt dus in 't Kapittel. Hy plaatſt 'er zich in des Biſſchops Stoel en voert het woordt tot de Kapittel-Heeren uit den naam van den Biſſchop. Het Kapittel bedankt hem, en geleid hem voorts tot aan de Kerkdeur. Eindelyk gaat hy dan mede bezitting van 't Biſſchoppelyk Paleis neemen.

Wanneer een Prelaat vertrekt om bezitting van zyn Bisdom te neemen, (d) tracht hy eenige gunſt van den H: Vader te verwerven: bovenal verzoekt hy hem om vollen Aflaat voor de Gelovigen die zyne eerſte Mis bywoonen zullen.

Hoe de nieuw verkoozen Biſchop zyne Intrede in zyn Bisdom doet, en welke *Ceremonien* hier mede gaan verzelt.

Door het *Ceremoniaal der Biſſchoppen* word den nieuwen Prelaat belaſt, zich van benoodigde zaaken te verzien, om zyne intreede op een welvoegelyke wyze te doen, en die, zoo men 't zeggen mag, luiſter aan de Apoſtoliſche Ootmoedigheit geeft, en onder de mededeeling der Bedienaren van de Kerke gehoorig zy. Zoodraa de Biſſchop op den bodem van zyn Bisdom gekomen is, laat hy het Kruis voor zich draagen. Voor zynen aankomſt, laat de Prelaat aan zynen Groot-Vikaris, de Kanoniken, aan 't gansche Kapittel, aan de Overheit en Amptenaren der Stadt de dag en uur van zynen komſt weeten, zulks men hem te gemoet koome

(a) *Qui per Moiſen famulum tuum* Pontificibus *Tabernaculo inſervientibus indumenta inſtituiſti, & per ſanctos Apoſtolos tuos ſacerdotibus Euangelicis veſtimenta ſacra providiſti, effunde tuam ſanctam benedictionem ſuper hos agnos de quorum vellere ſacra pallia pro ſummis Pontificibus, Patriarchis & Archiepiſcopis conficienda ſunt, ut qui ei utuntur una cum plebe tibi commiſſa per interceſſionem* &c.

(b) Zie Tafereel van 't Roomſch Hof door *Aimon.*

(c) *Piſcara* Paxis Cærem.

(d) *Cærem. Epiſcop.*

koome en de eer geeve, die men hem verschuldigt is. De Geestelykheit zal hem in Processie ontfangen. Men vervaerdigt hem het Verhemelzel aan de Kerkdeur, men zuivert de wegen, en men bestrooit ze met bloemen en bladeren. Wanneer de Bisschop de Stadts poorten genadert is, zal hy zich in zyn Bisschoppelyk gewaadt kleeden, en zyne Geestelykheit zal hem buiten de Poort ontfangen. Aldaar zal hy knielende zyn gebedt doen en 't Kruis kussen. Vervolgens begeeft hy zich Stadtwaarts, voorgegaan van de Burgery, de Overheden en Geestelykheit. De Prelaat zal alsdan op een schoon Paerdt stygen en onder een Verhemelzel ryden door de voornaamste van de Stadt opgehouden, eveneens als de Apostelen doen zouden, indien zy in deeze laatste eeuwen geleeft hadden. Langs den weg zal als Herder hy zyne Schapen zegenen. Aan de deur van de Hoofdtkerk gekomen, zal hy de Wyquast neemen, zich eerstelyk besprengen, en vervolgens de Gelovige omstanders. Ook zal hy die van 't Kapittel driewerf bewierooken. Onder het zingen van het *Te Deum* voor 't Autaar gekoomen, zal hy de knien voor 't H: Sakrament buigen, het Kruis groeten en zyn gebedt doen. Eindelyk zal hy het Kapittel de gewoone eerbewyzing toestaan, van hem de handt (a) te kussen. Weder voor 't Autaar gekomen, zal hy voor de laagste trap zynen Myter afzettten, het Kruis groeten, het Autaar kussen, het gebedt van de naamvoerende Heiligen der Kerke zingen, en plechtelyk den Zegen geeven; waarna men hem verder te rug geleid. Het *Ceremoniaal* zegt mede, dat indien een Vorst door heusheit den Prelaat begeerde tot aan het Bisschoppelyk Paleis te geleiden, hy zwaarigheit maaken moet diergelyke eer aan te neemen; maar het zelve *Ceremoniaal* (b) is ook bezorgt ons dits te maaken dat de Prelaat zyne beleeftheit zodanig weet te schikken, dat de Vorst geene tegenredenen behoeft te gebruiken.

Het gebruik in acht genomen wanneer de Bisschop de Kerken van zyn Bisdom bezoekt geeft.

Wanneer de Bisschop zyn Bisdom wil bezoek geeven, ontfangt men hem zodanig als het Afbeeldzel (c) ons vertoont, en byna gelyk hy ontfangen wierd toen hy zyne eerste intreede deed. Men versiert de Kerk die hy bezoeken wil; men luid de klokken; de Weereldlyke en Geordende Geestelykheit vergaderen plechtelyk, wachten de Bisschop op, en geleiden hem in Processie. De Bisschop gaat onder een Verhemelzel, door vier Kerkelyken opgehouden, voorgegaan van de Geestelykheit, die den Lofzang (d) van den H: Geest zingt. De eerste Kanonik met het *Pluviaal* bekleedt, onthoud zich aan de Kerkdeur, met het Kruis in de handt, 't welk hy den Prelaat te kussen geeft, die, om zich by deeze *Ceremonie* wel te quyten, nederknielt. Waarna het gebruik van 't Wywater, de bewierooking en 't gebedt voor 't Autaar volgen. De Bisschop deeze Godtsdienstigheit afgelegt hebbende, zingt plechtelyk de Mis van den Heiligen Geest; en somtyds zingt die iemandt van de eerste waardigheit der Kerke voor hem. Dit alles gaat vooraf, (e) waarop de Bisschoppelyke vermaning volgt, die de Prelaat aan 't Volk doet; waarna de afkundiging van Aflaaten, de Zegening die hy over den Gelovigen uitspreekt, en de vryspreeking der verstorvenen, het besluit deezer Plechtigheden uitmaakt: en na deeze voorafgaande handelingen is 't (f) dat hy zyn bezoek aflegt.

VI. HOOFDTSTUK.

Van de Plechtigheit *over het* Afsterven *en 't* Begraaven *van den* Bisschop.

Hoe men in en na het afsterven van den Bisschop handelt.

Nu is noch overig datwe het Sterf-bedt deezer Opvolgeren van de Apostelen beschouwen. Het *Ceremoniaal* zegt (g) „dat de Bisschop t'eenemaal gereed moet „zyn om rekening van zyn bestier te geeven, „en bereid, om zich voor den Heere te „vertoonen, die de Bruidt der Kerke is „enz.

Nadat de Bisschop gebiegt heeft, boete gedaan, en op de eerste aannaderingen van

(a) Zie de vyfde Verbeelding van 't Afbeeldzel Pag. 24.
(b) *Debebit Episcopus aliquantulum resistere, non tamen hujusmodi obsequii & pietatis officium omnino recusare* &c.
(c) Zie hier vöor de derde Verbeelding van 't Afbeeldzel Pag: 24.
(d) *Veni Creator Spiritus.*
(e) Zie de vierde Verbeelding van 't Afbeeldzel Pag: 24.
(f) *Piscara* Praxis Cæremon.
(g) Idem ibidem.

van de Doodt, in de Bisſchoppelyke gewaaden (a) de Communie ontfangen heeft, zal hy belaſten dat men zyne Kerkelyken vergadere, hem zyne Geloofs belydeniſſe afneeme; hy zal hun zyne Kerke aanbeveelen, en geen gemeenſchap meer houden dan met Godtvruchtige perſooonen, (b) die hem het Heilige Kruis vertoonen en om te kuſſen voorhouden zullen. Na des Biſſchops doodt, zullen de Kanoniken, die zyn ſterfuur hebben bygewoont, beurtsgewys over hem dit vers (c) *à porta inferi* enz. zeggen, hem met Wywater beſprengen en de oogen ſluiten. De Huisgenoten van den Overledenen Prelaat zullen het lyk met wyn en warm water waſſen. Vervolgens zal men hem weder met de Biſſchoppelyke gewaaden bekleeden, (en indien den Overledenen een Aartsbiſſchop geweeſt is, het *Pallium* om den hals doen) in deezen ſtaat (d) zal men 't lyk op een praalbedt leggen, omringt van vier of zes brandende Waſchkaerſſen, en omtrent des lyks voeten de Biſſchops hoedt of Myter leggen. Omtrent het voetenendt van 't praalbedt zal een Kredenstafel ſtaan, waarop men twee brandende Waſchkaerſſen zetten zal, en het Wywatersvat; de Wyquaſt, het Misboek, de Wierookbus, het Wierookvat, het Koorkleedt, de *Stool* en 't zwart *Pluviaal* moeten 'er mede hunne plaats vinden. Vervolgens komen 'er de Waereldlyke en Geordende Geeſtelyken rondom den Overleden Prelaat den Dienſt der Dooden zingen, beſprengen hem met Wywater en bewierooken hem enz. Deeze *Ceremonie* word door afgezondene benden gedaan. Een gedeelte van de Geeſtelykheit heeft de voorrang om by den Overledenen de Veſpers te zingen; die door andere worden afgeloſt, om de Vroegmetten op te heffen, en een derde party zingt het Lof. Wat de Uitvaart van den Biſſchop aanbelangt, de Prieſters draagen den Overledenen op 't gelui der klokken naar de Kerk, voorgegaan van de Geeſtelykheit; de Overheden nevens de voornaamſte van de Burgery volgen het lyk, en deeze Lykſtatie eindigt op de gewoone wyze.

en zyne Praal- en Lykſtatie viert.

VII. HOOFDTSTUK.

Van de BEDIENAARS *der* KERKE *en de* WAARDIGHEDEN *die van* MINDER RANG *met die van den* BISSCHOP *zyn.*

Waar in het Ampt van Ceremoni-Meeſter beſtaat, aangeweezen.

De meenigte der Kerk-Ceremoniën vereiſchen noodwendig een groot getal Bedienaars, waarvan de minſte zelf ter eere Godts moet arbeiden. Deeze zyn (e) als Vaſſallen alle ter zyner eere ingewyt. Alle zynze nuttelyk voor den Heere. Wy zullen die te beſchryven met den Ceremoni-Meeſter een begin maaken, vermits hy 't is die de Orde beſtiert die men in alle *Ceremoniën* te houden heeft, en wy zullen zyne voornaamſte Bediening aantoonen. Hy moet bezorgt weezen dat die nieuwelyks in hunne Orde getreeden zyn, de Kerkgebruiken in acht neemen, en dat alles zich in 't Koor toedraage volgens de regels der Kerkelyke Inzettingen. Insgelyks moet hy de voorttogt der Proceſſiën in orde houden, de hooge plechtelyke Kerkgebruiken bywoonen, gelyk de plechtelyke Miſſen zyn, de Intreede en Inwying van den Biſſchop, de Kerkvergaderingen, de bezoeking van 't Bisdom enz.

Wanneer de Ceremoni-Meeſter in eenige Ordens is, heeft hy een violet kleedt aan; maar in 't Koor en in de Goddelyke Bedieningen moet hy in 't Koorkleedt verſchynen. Op groote Ceremoni-dagen moet hy (f) een plak voeren, gemeenlyk violetkleurig van verwe.

Wat den Sakriſtyn aanbevolen zy.

De bewaaring der Reliquiën, der Gewyde vaten en alles 't geen ten dienſt der Kerke ſtrekt is den Sakriſtyn aanbevolen. Hy verzorgt en onderhoud het Autaar en alle de verſierzelen, als ook het Waſch in de Uitvaarten, en regelt 't geen tot de eer der Overledenen ſtrekt, gelyk de brandende Kapel enz. De Sakriſtyn heeft onder zich eenige Klerken om hem in de oeffening van zyn Ampt behulpzaam te zyn. Een deezer onder Bedienaren moet toezien dat ieder zich met ontzach in de Kerke gedraagt; dat 'er geen onordentlyk gerucht word gemaakt; dat de mannen van de vrouwen afgeſcheiden zyn enz. Onnoodig zal 't zyn een verhaal der

(a) De andere Waardigheden der Kerke, moeten mede in de Plechtgewaaden van hun Ampt ſterven. Een Kanonik moet in 't Kanonikſch Gewaadt zyn, de *Stool* om den hals hebben enz. en insgelyks de anderen.

(b) *Cærem. Epiſcop.*

(c) *Bevryt zyne ziele voor de poorte der helle.*

(d) Zie de zesde Verbeelding van 't Afbeeldzel Pag. 24.

(e) *Piſcara Praxis Cæremon.*

(f) *Piſcara Praxis Cærem.*

der bedieningen van alle de Klerken of Medehelpers van den Sakristyn te doen. Eenige moeten bezorgt zyn de Autaren te versieren en onderhouden, andere worden de Ciborie en Hostiën aanbevolen, weder andere de Kelk. Daar zyn Klerken voor de Autaar-kleeden en daar toe dienende Vaten, Bisschoppelyke gewaaden, Waschkaerssen, Lampen, Klokken enz.

Insgelyks de Akolyten en hunne bediening aangemerkt. Onder de Akolyten zyn eenige aan 't Autaar de Bedienaren van 't Wywater, andere van den Wierook, en weder andere van de Waschkaerssen. Een Akolyt draagt des *Celebrants* Myter, een ander het Misboek, een ander de Bisschops Staf, indien de *Celebrant* een Bisschop is, een ander bied hem het *Gremiaal* of Voorschoot aan, een ander de Handschoenen en de Ring; en een ander het *Pallium*, wanneer de *Celebrant* een Aartsbisschop is. De Kruisdrager behoort mede onder de Orde der Akolyten; de *Caudataris* draagt de sleep van des Bisschops tabberdt en van andere Opvolgers der Apostelen. 't Is mede een Akolyt die de zorg voor des Bisschops Zetel aanbevolen is. Van de Koorbedienden als Zangers en Organisten, noch Voor-Lezers zullen we geen gewag maken, wier bediening en genoeg zyn bekent.

Waarin de Bediening van den Onder-Diaken bestaat. De Onder-Diaken bedient de Mis; hy zingt het Epistel, geeft den *Celebrant* het Euangeli-Boek te kussen, hy is Bedienaar van den Kelk en 't Kelkdekzel, 't welk hy den Diaken aanbieden moet; hy ontfangt de Vrede van den Diaken en brengt die den Gelovigen van 't Koor. Voorgegaan van een Akolyt, draagt hy de Kelk naar de Kredenstafel. In de Sakristy helpt hy den *Celebrant* zyne Plechtgewaaden afleggen. In de Plechtelyke Mis, draagt hy en bied den Bisschop de Pantoffels aan, geeft hem het *Manipul*, en om het den Prelaat te laaten kussen ter plaatse alwaar het Kruis staat; en vervolgens legt hy 't op zynen linker arm.

Insgelyks die van den Diaken aangeweezen. De Diaken reikt den *Celebrant* de Wierook toe, en zingt het Euangeli; na het Euangeli bewierookt hy den Dienstdoenden Bisschop, spreid het Autaarkleedt op 't midden van 't Autaar, ontfangt uit handen van den Onder-Diaken het Kelkdekzel en de Kelk die hy den *Celebrant* aanbied, bewierookt het Koor en wederkeerende naar 't Autaar, bewierookt hy den Onder-Diaken. Hy ontfangt de Vrede van den *Celebrant* en brengt die den Onder-Diaken. De Onder-Diaken brengt die de Broederschap in 't Koor te kussen, gelyk reeds is gezegt. In de Plechtelyke Mis, wanneer de Bisschop den Zegen geeft, zet hy hem de Myter op 't hoofdt, hy neemt het *Pallium* den Aartsbisschop af, en legt het op 't Autaar.

Oorsprong van de Kanoniken onderzocht. De Kanoniken, zegt men, (a) zyn Kerkenraaden. De naam hunner Waardigheit beteekent in haaren Oorsprong *Regel*: maar alzoo zy van hun eerste Instelling ontaart zyn, heeft onze eeuw meer dan eens ter hunner kosten zich verlustigt. Men genoegt zich niet van ze als voorbeelden van onachtzaamheit en wellustigheit aan te haalen: hun welvaren is zelfs een spreekwoordt (b) geworden. Welk een ergernis! zal men dan nooit van 't misbruik der Heilige dingen een inkeer krygen en afstant doen?

„De Genootschappen der Kanoniken „(dus drukt zich *Pasquier* (c) uit) in ie„der Hoofdtkerk ingevoert, waren ouw„lings in geen gebruik, ook is 't een nieu„we geregelde staat: schoon eenige Geleerde „Mannen van onzen tydt van anderen ge„dachten zyn. Nochtans zien we dat „geene der aloude Conciliën van de Ka„noniken gewag maaken, als alleen omtrent „den tydt van Karel den Grooten. Ik kan „my niet inbeelden, dat hunne Instelling „oudt zy. Ik brenge dan deeze uitvinding „meer herwaarts op het verval van 't Kei„zerryk en de opkomst van onze Koningen „van Vrankryk... Gregorius van Tours... „betuigt ons, dat Baudewyn, zestiende „Aartsbisschop in de Kerke van Tours, die „d'Aartsbisschops Kerk, en een der beruch„ste van Vrankryk was, ten tyde van Ko„ning Clotarius den eersten, het Genoot„schap van Kanoniken in zyne Kerke „invoerde. --- Nooit zal ik gelooven dat „deeze Kanoniken als eerste Kerken„raaden hunner Kerke waren geacht, die „niet noodig waren Priesters te zyn. Maar „zoo ik my niet bedriege, 't was een queek„school van braave mannen, die de Bisschop„pen by zich hadden; eenige waren Diake„nen, andere Onder-Diakenen, om hen „vervolgens by gelegenheit in andere Ker„ken, tot Priesters maakende, te laaten o„vergaan: te weeten, aan hun zodanige „Kerken opdraagende, daar niet dan Prie„sters dienden, die wy vervolgens Kerspel„priesters noemden. Waar is 't dat men 'er „sedert, gelyk alle dingen allenks veran„deren, Genootschappen van Kanoniken „heeft van gemaakt: maar dit aloud merk„tekenen is hun noch overgebleeven, dat „zy de Domheer-en Kanonikschappen zon„der Priester te zyn, behouden konnen."

 Door

(a) *Piscara* Praxis Cærem.
(b) Men zegt gemeenlyk, hy is zoo *vet als een Kanonik.* *Boileau* in zyn *Lutrin* behandelt deeze Heeren ongemeen geestig.
(c) *Recherches de la France* L. 3. C. 5.

Door deeze bygebragte plaats en door een andere (a) van den zelven Schryver blykt, dat de Kanoniken Klerken waren, onder zekere regels en instellingen vereenigt, die, om zoo te zeggen, hun van 't *gemeene Volk* der Kerke onderscheidden, „en om die reden „waren de Kanoniken geene algemeene Raa-„den van den Bisschop, gelyk eenige te „onrechtte gemeent hebben; maar als een „Queekschool van Klerken, die in de Groo-„te Kerk onderhouden, en vervolgens naar „de Hoofdtkerken verzonden wierden, wan-„neer men ze tot Priesters hadde gemaakt: „en uit deeze aloude Gewoonte is 't, dat „wy nu noch zeggen konnen, dat een „Kanonik een Ampt van enkele kruin-„scheering bezit."

Wat tot de Waardigheit der Kanoniken word vereischt.

Noodig is 't dat die tot de waardigheit van Kanonik verheven is, plechtelyk in 't Kapittel voorgestelt worde, die dan in de Hoofdtkerk om hem t'ontfangen vergaadert. Hy word door een afgezondenen (b) van 't Kapittel voorgestelt, van des Bisschops Beamptschryver en eenige Getuigen verzelt. Deeze zelfde Afgezondene geleid hem naar 't Autaar: de nieuwe Kanonik kust driewerf het Autaar, en plaatst zich vervolgens in 't Koor. Hy vertoeft 'er een weinig, terwyl de Afgezondene bericht van de bevordering van den nieuwen Kanonik aan 't Kapittel geeft. Daar na word hy den Kapittelheeren voorgestelt, en men verzoekt, dat men hem in 't getal hunner Amptgenooten aanneeme. De Nieuwe Kanonik moet mede opentlyk zyn Geloofs Belydenis doen en zweeren de Kerken Orde, en die van den Heiligen Vader de Paus te zullen in acht neemen. Na deeze plechtelyke bezitneeming, heeft de Kanonik het recht van 't Kapittel by te woonen, de Dienst in 't Koor te zingen, enz.

en van welk een aanzien de Aartsdiakenen en Aartspriesters zyn.

De Aartsdiaken is in bediening boven de Diakenen en Onder-Diakenen; zyn Ampt bestaat de Geordende te onderzoeken, om hem den Bisschop voor te stellen. Dit Ampt gaat boven dat der Priesteren, alhoewel hy van een minder Orde in 't Priesterschap zy.

De Aartspriester is boven de andere Priesters in rang. In 't afwezen van zyn Bisschop zingt hy de plechtelyke Mis. Hy is 't die op den Aschdag de Boetelingen buiten de Kerk geleid, hun de asch op het hoofdt legt, en op den goeden Vrydag aan den Bisschop vertoont.

Waar toe de Protonotarissen in hun Dienst aangestelt zyn.

De Schryvers der Gewoonte-Boeken (c), die voor 't meerendeel yverige Bedienaars van 't Roomsche Hof zyn, verzekeren ons, dat de Protonotarissen door St: Clemens aangestelt, van toen af en onder de Pausen Antherius en Julius den I. hun Ampt was, de bedryven der Martelaren te beschryven, en acht op de Kerkelyke Regifters te geeven. Een zoo deftige Oudheit geeft immers veel luister aan de Pausselyke Voorrechten. Deeze Protonotarissen bezitten den rang van een Roomsch Prelaat. Zy zyn gerechtigdt Godtgeleerden te verkiezen, en Onechtelingen te wettigen.

Het gedrag veeler Monniken ten toon gestelt.

Laat ons nu het gedrag der Monniken gedachtig zyn; deeze vruchtbaare queekery van luije Godtvruchtelingen (d) en onnutte Dienaren der strydende Kerke, wier Oorsprong de ingetogenheit en eenzaamheit der eerste Gelovigen verschuldigt is, en de ongeregeldheit (e) der bovenmaatelyke weldaden die de verblinde Godtvruchtigheit der verleedene tyden hun ingewilligt heeft. Eenige eeuwen zyn 'er reeds verstreeken dat de naam van Monnik opgehouden heeft loflyk te zyn, en dat die zelf (f) door *de boosheit onzer dagen zoo faamloos is geworden, dat men die by de neederige Cenobiten * voor de vuilste schimpnaam en schandelykste hoon opneemt.*

(a) Idem L. 1. C. 37. (b) *Piscara Prax. Carem.* (c) *Piscara* en anderen.

(d) Al voor lang heeft men hun dit Vaers toegeëigent:

Nos numerus sumus & fruges consumere nati.
Dat is:
Ons overgroot getal van hongerige Gieren,
Verzaad zich van 't genot des overvloeds als mieren.

(e) De ongeregeldheit van 't Kloosterschap heeft somtyds niet weinig voor de bittere berispingen en schimpdichten bloot moeten staan. Men moet bekennen dat Godt eenige uitverkoornen onder de Monniken voor zich heeft bewaart: maar nochtans zou men niet konnen ontkennen, dat de ongebondenheit van dit bestendig lichaam de vryheit der Schryveren gewettigt heeft. De Monniken schreeuwen en klaagen over de Kettery en Heilschendery enz. Kortom, willen zy dat men als een Geloofsartykel geloove, dat de deugdt wezentlyk in de Kloosters worde gevonden, en dat de vroomheit der geregelden geene uitzondering lyden? Dat de Monnik t'eenemaal een Vyandt van de begeerlykheit des vleesches zy? Dat een mensch die in 't Monnikskleedt steekt, van de gierigheit, hoogmoedt, huichlary en Godtloosheit bevryt zy? Of dat ten minsten de Monnikskap de kracht heeft, den mensch van de gierigheit en alle andere menschelyke driften te reinigen? 't Is een zekere regel, en men kan die ten opzicht der Monniken vast stellen, als ook van alle die het voorwerp van Schimpschriften of berispingen zyn, dat indien 'er niets waarachtigs aan hun te verwyten was, zou men de telastlegging niet verzonnen hebben, waar over zy klaagen.

(f) Dit zyn woorden uit *de Apocalipsis van Meliton* getrokken. De Monniken willen Godtvruchtelingen genoemt worden.

* [*Cenobiten* waren ouwlings genoemt, die het Kloosterleven hadden aangenomen, en dus in gemeenschap liefden, om hen van andere Monniken te onderscheiden die zich in woestenyen onthielden, en men Heremiten of Anachoreten noemde. *Mezeray in den aanvang van zyne verkorte Tydbeschryving.*

neemt. Getuigen zyn de zoo ſmadelyke en ſchimpige ſpreekwyzen (a) tegen de Monniken gebruikt, en de ſchandelyke vertellingen waarmede de verdichtzelen van Bocacius en die van de Koninginne van Navarra doorweeven zyn. 't Is de onorde der Monniken te wyten dat een gedeelte der vernuftelyke aartigheden onzer aloude Dichteren, en in onze dagen, die van den beruchten *La Fontaine* in 't licht gekomen zyn. Deeze ſchadelyke en gevaarlyke ſchigten zoo dikmaals uitgeſchoten, hebben de werking van den gebede der Monniken op het gemoedt van veele Chriſtenen byna krachteloos gemaakt, die zy als gewoonelyke bedryven en werktuigen (b) hebben aangezien, *uitgevonden om het Kloosterleven in Orde te houden.* Men werd toen wegens de Heiligheit van 't Kloostergedrag beter onderrecht, want eenige zich in hunne gemeenſchap begaven. „Die door hun ſnood gewiſſe „(c) de ſtrengheit der Wetten vreesden, en „elders geen zekere ſchuilplaats vonden --- „Die een faamloos en oneerlyk leven lyden; „die tot den bedelzak vervielen om hun „broodt te bedelen, nadat ze hunne middelen hadden doorgebragt --- en aan een ieder „ſchuldig waren. Deeze die hun behaagen „ſchepten in niets te doen, den arbeidt vlo„den en trachtten aldaar in luiheit te lee„ven; en zoo iemandt zyn oogmerk niet „bereiken kon, wikkelde hy 'er zich door „wanhoop in, of wel met een eenvoudig„heit van verleide Jeugdt, door een gierige „en ſtraffe Stiefmoeder, of door onrechtvaer„dige Voogden daar toe gebragt. Een „ganſch Heir van zodanige Godtvruchtelin„gen heeft 'er zich vervolgens bygevoegt, „en door een geveinsde en verſierde Heilig„heit, door een Monnikskleedt met een „veilige en ſnaakſche bedelary in achting ge„bragt --- Overzulks zoo veel Stoiſche „Kootjongens, zoo veel laſtige Troggelaars, „zoo veel asgraauwe Schobbejakken, zoo „veel heethoofdige Wanſchepzels, Baard„flegels, Koordedragers, Stroppedragers, „Zakkedragers, Leerebokſen of Hoosblok„dragers, naakte Platvoeten, zwarte, wit„te, kakelbonte en rosachtige Rokkedragers, „draagende Koorkleeden, Prieſtersgewaa„den, mantels, hoeden, gegordelt en on„gegordelt, insgelyks Wydebroekdragers „enz. die t'eenemaal hun geloof en ach„ting in 't geen de Waereldſche zaaken „betreft verlooren hebbende, met groot „gezag van Hemelſche en Goddelyke zaa„ken ſpreeken. ---- Aanmatigende zich de „geheiligde tytels van Godtsdienſt, met in„beelding van Dakgenooten en Gezellen der „Apoſtelen te zyn. Nochtans is hun leven „zeer dikmaals met misdryf bevlekt: maar „altoos verſchoonbaar onder den dekmantel „van Godtsdienſt; want zy van goede „Voorrechten van 't Roomſche Hof ver„zien zyn, en door dit middel beſnoeien zy „alle de Gerechtsoefeningen --- Zulks zy „te vryer en ongeſtraft hun quaadt opzet uit„voeren --- En ſchoon zy zich ongemeen „ootmoedig gedraagen, gaande in een arm „en eenvoudig gewaadt --- en wat meer is, „zy draagen alle deeze merktekenen van „verachting, en beſpotting ter liefde, zoo „zy zeggen, van *Jeſus Chriſtus* en den „Godtsdienſt; nochtans beſpeurt men in hun „een volkomen hoogmoedt, en al hunne nei„ging ſtrekt niet dan om tytels te verwerven. „--- ſcheppende vermaak dat men hen „Rectors, Prooſten, Gardianen, Priors, „Abten, Vikariſſen, Provincialen, Generaals „en diergelyken noemt, en zodanig dat 'er „geen Volk begeeriger naar Voorrang en „Voorrechten is, dan zy." De Schryver voegt 'er by, dat echter dit Afbeeldzel niet betrekkelyk op eerlyke Monniken is, die men een goedt hart toedragen moet: ſchoon het evenwel waar is, dat de beweegredenen die aan het Kloosterſchap verbonden zyn, en het merkteeken der Monikken in 't algemeen eigen, zich nochtans ongemeen in deeze omſtandigheden ingewikkelt vinden.

Deeze die zich in een Klooster begeeft, moet niet alleen de ydelheit en pracht der Waereldsgezinden afleggen en verzaaken: maar

(a) By voorbeeldt: *dat men zich achter een Muilezel en ter weerzyde van een Monnik wachten moet.*

Monarchus in Clauſtro non valet Ova Duo.

Dat is:

Een Kloostermonnik is geen eyerſtruif ſlechts waardt.

(b) *Zy vreevelen*, zegt Rabelais, *een grooten vracht van Legenden en Pſalmen geenzins door hen verſtaan. Zy tellen de Paternoſters in 't gros, met lange Ave Mariâs gelardeert, zonder gedachten, noch zonder die te verſtaan, en dit noeme ik met Godt ſpotten, en geen Gebedt.*

(c) Dus drukt zich *Agrippa* in zyn Boek van *de ydelheit der Wetenſchappen* uit, in 't Hoofdtſtuk 't welk van de Kloosterſekten handelt. Een verſtandig Lezer ruikt genoeg, hoe hy de gedachten over dit ſoort van minwaardig volk moet opvatten.

maar insgelyks het Huwelyk (a) en alle minnery. De Kuisheit is een der drie Geloften van den Monnik; de gehoorzaamheit en armoede bestaan in de twee andere.

Hoe het Kloosterleven is opgekomen, en allenks ingevoert.

Men eigent gemeenlyk de Oorsprong van 't Kloosterleven de vervolgingen toe, die de Gelovigen der eerste Kerke onder 't Heidendom leeden. St. Antonius (b) aanvaarde dit soort van levensgedrag het allereerst in Epipte: anderen volgden hier op het zelfde spoor. Eindelyk voegde men 'er nieuwe regels by, uit strenge boetoeffening bestaande; men onderscheide ze onderling door verscheiden kleedaadjes. Het werk wiesch eerlang aan ten lasten der Kerke: maar alzoo 'er zich ten minsten een groote blykbaarheit van Godtvruchtigheit opdeed, zag men den aanwas zonder wederstreeving aan. Nochtans is 't zeeker dat 'er lang voor St. Antonius Monniken waren, te weeten, Christenen die afgezondert en buiten 't gewoel der Waereldt leefden. Johannes de Dooper kon deeze eenzaamleevende Gelovigen ten voorbeeldt gedient hebben, en 't is te gelooven dat deeze in eenzaamheit levenden Heilig dit soort van leevensgedrag niet t'allereerst begonnen heeft. Een plaats van St: Hieronimus (c) stelt der Profeeten kinderen in den rang der Monniken. De Therapeuten waren mogelyk van deeze Orde, alhoewel zy het Huwelyk gedoogden, een zaak die wezentlyk den Monniken wegens de gevolgen van dien verboden was. Eenige meenen dat deeze Therapeuten Christenen, en andere dat ze Jooden waren *: maar alzoo het hier niet verpist word over dit onderwerp van hunne Historie onderzoek te doen, nochtans zal de Lezer in de onderstaande aanmerking eenig bericht van deeze Sekte vinden. Voor 't overige is 't ons genoeg dat het blykt dat deeze menschen zich van de gewoone levenswys afzonderden, en dat zy afgezondert leefden, om hen als een soort van Monniken aan te merken. De andere Godtsdiensten hebben eertyds Woestyniers, Geestelyken en Persoonen van weerzyds Sexe gehad en nu noch, die zich van de burgerlyke Societeit, 't zy in Steden of in eenzaame plaatsen afgezondert hebben, om hunne Godtvruchtigheit te beeter te konnen

(a) Ziehier een der klippen waar tegen de Klooster-Deugdt schipbreuk lyd, indien men ontallyke aloude en hedendaagsche Schryvers gelooven mag, die de Monniken toeëigenen, niemandt van de vrouwelyke zexe te spaaren. Schoone of mismaakten, ryken of armen, alle moeten ze van den Scepter tot den Herderstaf voor den Monnikskap de monstering passeeren. „Een goet Werkmeester stelt zonder onderscheid alle stukken in 't werk... en „de schaduw van de Abdys Kloktoren maakt alleen vruchtbaar," dus drukt zich Rabelais uit, die mogelyk de dingen in hun overmatigheit aanmerkte, naardien hy de Monniken niet al te gunstig was. Maar wat zullen we van de byzonderheden der minneryen van de Cordeliers, Biechtvaders en Bestierders der Geestelyken van eenige Kloosters zeggen, die in 't Verweerschrift, 't welk hunnen naam voert, gevonden worden? Men beschouwt 'er de verliefde onderwyzing, die de vroome Kloosterlingen van St. Franciskus aan de Kostgangsters van 't Huis van Sta. Clara geeven. De bevallige biechtoeffeningen, de vermaakelyke redenvoeringen, de Geestelyke schenkaadjes, en de vrye lezing van onkuische Boeken (gelyk het *liefde Catechismus*) volgden en verzelden deeze onderwyzing. De minnary was eenigermaaten naar het Kloostergedrag geschikt, behalven nochtans de bevallige opschriften, de liefdestrikken, groene linten, strikken en quikken enz. aartige speelen en eenige andere liefde gedienstigheden. Laat het zoo zyn, zal men zeggen, dit zyn ergernissen door een Gezelschap begaan, en op 't ergst genomen door een byzondere Orde, die de Schimpschryvers niet dan over dit onderwerp in 't oog hadden. Kan men geen eerlyke menschen onder de Monniken toonen? zyn 'er onder het Monnikskleedt geen geheele Broederschappen van Geleerde en Deugdzaame Geestelyken te vinden? (b) In den aanvang van de vierde eeuw.

(c) *Filii Prophetarum, quos Monachos novimus in veteri Testamento, ædificabant sibi casulas prope fluenta Jordanis, & turbis urbium derelictis, polentâ & herbis agrestibus victitabant. S. Hieron. Epist. 4. ad Rusticum*, in 't werk van *Casalius* de Ritib. Vet. Christ. Cap. 52. aangehaalt.

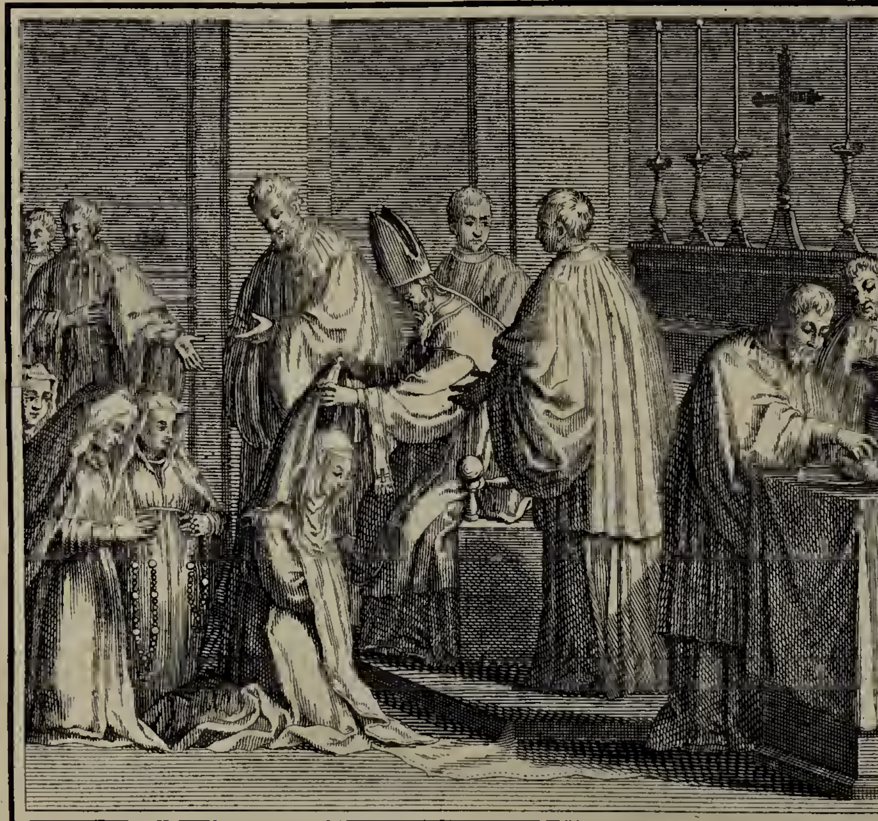
* [Philo de Joodt geeft de naam van *Therapeuten* aan een soort van volk wiens leven hy beschryft. Hy noemt hen *Therapeuten* en hunne Vrouwen *Therapeutiden*, een naam van 't Grieks θεραπεύω afkomstig, 't welk *geneezen* of *dienen* beteekent. Hy zegt dat hunne voornaamste bezigheit bestondt in Goddelyke overpeinzingen; dat zy hunne goederen, maagschap, Vrienden en Vaderlandt verlieten, om in eenzaame en afgezonderde plaatsen te leeven; dat zy in een groot getal bestonden, over en door veele landen verspreid; dat hunne voornaamste verblyfplaats om en omtrent Alexandrië was; dat zy hun leven in den gebede, in bespiegelingen, en in de leezing der Heilige Schriftuur en hunner Oudvaderen schriften doorbragten; dat zy des Zaturdags vergaderingen hielden, vermits zy dien dag als een groot Feest vierden; dat zy een eenvoudig en streng leven lydden; dat zy matig in maaltyden waren, dat men 'er Lofzangen zong en op 't einde van de maaltyd, hun gereezen broodt, en zout met hyzop vermengt, ter eere van de heilige tafel voorzette, staande in des Tempels voorvertrekt, waar op de toonbrooden lagen; dat zy een zeker soort van dans hadden, en dat zy zich 's morgens naar 't Oosten keerden, den opgang der Zonne verwachtten, de handen naar Hemelwaarts uitstrekten en Godt een heilzaamen dag afsmeekten; en dat een ieder na deeze gebeden weder naar zyn verblyfplaats keerde om zyne gewoone betrachtingen waar te neemen. Naardien nu Philo alleen van deeze *Therapeuten*, doch met een algemeene omschryving, gewag maakt, is men echter over hunnen Godtsdienst en Geloofsbelydenis onzeker. Eusebius hebbende veel overeenkomst tusschen hun leven en dat der eerste Christenen gevonden, wil ons verzekeren dat ze Christenen waren, welk gevoelen Hieronimus, Epiphanius, en Sozemenus hebben opgevolgt, en eenige hebben willen onderstellen, dat het Monniken zyn geweest. Scaliger en Blondel houden nochtans staande, dat de *Therapeuten* Jooden van de Sekte der Esseën waren. Daar en tegen verwerpen anderen dit gevoelen, doch staan wel toe dat het Jooden en geen Christenen waren. Die nu bewyzen willen dat het Christenen en zelfs Monniken zyn geweest, gronden hun gevoelen op het volgenden: I. De algemeene ontrekking van alle waereldsche dingen; II. De uitbreiding hunner Sekte door de gansche waereldt, en voornamentlyk in Egipte; III. Hunne Kloosters en hun eenzaam leven in Egipte, ter plaatse alwaar men in de III. eeuw Christen Kloosters vond; IV. Hunne lee-

On donne L'HABIT ECCLESIASTIQUE à L'ABÉ.

On lui IMPOSE les MAINS.

On donne le VOILE à L'ABESSE.

La CONSECRATION des RELIGIEUSES.

B. Picart sculp. dir. 1722.

BENEDICTION des HABITS des RELIGIEUSES.

Les RELIGIEUSES reçoivent le VOILE.

nen oeffenen. Zodanige konnen de * Rechabiten en Esseën (a) onder de Jooden geweest zyn. Zodanig waren en zyn noch, de Brachmanen † en Braminen. Wie weet of ook niet een gedeelte der Sekten van de aloude Wysgeeren als Geestelyke Ordens zouden konnen aangezien worden? Wy zullen dit Artykel door een aanmerking eindigen; te weeten, dat de ongeregeldheit in weerwil der zuiverheit van den opkomenden Godtsdienst tydelyk onder hun ingevoert wierd, die zich van de Waereldt afzonderden. Daar stond een orde van volk op, die, onder voorwendzel van afzondering met de Waereldlingen, de Godtvruchtigheit van eerlyke menschen beschimpten door berispingen vol van lastering en faamroving, onttrekkende de aalmoezen der armen door bedrieglyke en onrechtvaerdige beedelary, bedriegende de waare Gelovigen onder een uitwendige strengheit en een ongezien en slecht kleedt. Men noemde dit slag van vasche Geestelyken (b) *Rhemobotes.*

Waarin het Ampt der Abten bestaat. De Abt is het Hoofdt der Monniken van een Abdy of Klooster. Deeze naam van Abt is oorspronkelyk Syrisch of Hebreeusch, en beteekent Vader. De Abt is een Prelaat van minder rang met den Bisschop: hy is des Heeren Stedehouder onder zyne Monniken, hun Vader en de Geestelyke Bruidegom (c) van 't Klooster, die, met een woordt gezegt, de Kerke Godts verbeeldt. Voor 't overige zullen wy hier van de Geregelde Abten spreeken. Een soort van Abten zyn 'er die noch regel, noch kruinscheering, noch Kloosterlyk rechtsgebiedt hebben. Deeze bemoeien zich niet dan welleevend te zyn, en hebben overzulks geenen rang dan in 't bestier der schoone Sexe.

Hoe de Abten gezegent en ingewyt worden. De gewoone Abten (d) worden door den Bisschop in 't overstaan van de medehelpende Abten gezegent. Deeze Zegening geschied met de zelfde plechtigheit, die by de bevestiging van den Bisschop gaat verzelt enz. als vooraf te vasten, zo wel den Inwyer als die Ingewyt word, de Kerk te versieren en plechtelyk de Mis te doen. Men legt op de Kredenstafel naby het Autaar de Kloostergewaaden van den toekomenden Abt, twee kleine vaatjes wyn enz. worden 'er op gezet, gelyk by de Inwying van den Bisschop geschied. De toekomende Abt word dan, van twee overstaande Abten verzelt, voorgestelt, en levert de Apostolische Brieven den *Celebrant*, die vervolgens het kleedt door een gebedt en door besprenging van Wywater zegent. Na deeze Zegening ontkleedt hy den toekomenden Abt, ‡ zeggende,

lezing der Gewyde Boeken; V. Hunne t'zamenstelling en 't zingen der lofzangen; VI. Hunne vergaderingen; VII. Hunne gedaante der Kerken; VIII. Hun gestreng leeven; IX. Hunne Priesters en Diakenen, en de Maagden die onder hun gevonden wierden; X. Hun gewyde tafel; en XI. Hunne morgen gebeden omtrent zonnenopgang. De gissingen om te bewyzen dat ze geen Christenen waren, bestonden als volgt; I. Dat de *Therapeuten* veel ouder dan de Christenen waren, nademaal Philo zegt dat ze aloude Schriften hunner Sekte hadden; II. Dat zy alleen tweemaal 's daags Godt baden, daar de eerste Christenen om de derde, zesde en negende uure, hunne gebeden oeffenden; III. Dat het gebruik van Lofzangen en andere noch nieuw onder de Christenen is; IV. Dat het danssen der *Therapeuten* geenzins met de Christenen overeenkomt; en V. Dat Philo hen nooit met den naam van Christenen heeft genoemt; overmits zy Jooden zynde, het geenzins bleek, dat zy het gebruik van Christen Lofzangen hadden. Deeze die meenen dat de *Therapeuten* Esseën waren, hebben geen anderen grondt, indien de Sekte der Esseën de eenigsten van alle de Joodsche Sekten zyn, die de meeste overeenkomst met deeze der *Therapeuten* hadden; en vergelykende 't geen Philo van hun leven zegt, met dat 't welk Josephus van 't leven der Esseën verhaalt, is 't blykbaar dat hun levens gedrag verschillende zy. Doch het waarschynlykste is, dat deeze *Therapeuten* noch Christenen, noch Esseën waren: maar waar voor heeft men ze dan te houden? Het waren waarschynelyk volkeren uit eenige Egiptische Jooden bestaande, die byzonder tot de bespiegeling geneegen waren, waar van Philo volgens zyne gewoonte by uitbreiding lof spreekt. *Eusebius. Scaliger. Basnage* &c.

* [Van de Joodsche Sekte Rechabiten genoemt, hebben we in 't eerste Deel Pag. 80. eenig gewag gemaakt. Van welke Sekte eenige meenen dat ze haaren naam ontleent heeft van Rechab, een der Afstammelingen van Jethro, Schoonvader van Moses, en vermengen die met de Kiniten, waar van in 't I. Boek der Kronyken. C. 2. vers 55. gesproken word.]

(a) *Gens æterna ubi nemo nascitur*, zegt Plinius van de Esseën spreekende. Dit kan mede den Monniken van 't Christendom toegepast worden. [Indien de Lezer van deeze Sekte begeert meer onderricht te hebben, kan hy *Calmet* naslaan, alwaar men de zelve breeder beschreeven vind.]

† [Van deeze Heidensche Sekte zullen we onder de Verhandelingen der Asiaanschen Heidenen breeder verklaring doen.]

(b) De *Rhemobotes* hadden veel overeenkomst met de Kapucynen: *Apud eos omnia afectata, laxæ manicæ, follicantes caligæ, vestis crassior, crebra suspiria.* Dus spreekt St. Hieronimus van deeze *Rhemobotes.*

(c) *Christi Domini Vicarii in suis* Monasteriis... *Abbates suorum* Monasteriorum *Sponsi & Patres* &c. *Piscara* Praxis Cærem.

(d) De *Ceremonie* is hier beschreven, zoo als men met allerlei Abten handelt.

‡ Zie de nevens gevoegde Afbeelding, in 6 Verbeeldingen verdeelt; waar van de eerste verbeeldt, hoe *den* Abt *het* Kerkelyk Kleedt *door den* Bisschop *gegeeven word*; de tweede, hoe *men* hem *de* handen oplegt; de derde, hoe *men de* Sluier *aan een* Abdis *geeft*; de vierde, hoe *de* Geestelykezusters *worden* Ingewyt; de vyfde, hoe *de* Zegening *der* Kloosterzusteren *geschied*; de zesde, hoe *de* Kloosterzusters *den* Sluier *ontfangen.*

de, (a) *Dat Godt u den ouden mensch en zyne werken doe afleggen*, en hem aanstonds het Monnikskleedt † aantrekkende, verbeeldt dit (b) *den nieuwen mensch, naar Godts beeldt in gerechtigheit en waarheit geschaapen.* De Abt het Monnikskleedt aanhebbende en de handen op de borst gelegt, zegt met luider stemme in 't byzyn der Monniken; *Beklee my Heere volgens uw Heilig woordt, opdat ik my niet vergrype*; waar op de Monniken antwoorden: *Heere wy hebben uwe barmhartigheit genooten* enz. Overzulks de *Celebrant* zich quyt met hun den Abt aan te bieden. Alsdan geeven hem de Monniken den Vrede te kussen. Laat ons mede niet vergeeten te zeggen dat de Abt door 't gezag (c) van den Heiligen Stoel aangestelt, den eedt van getrouwigheit aan den Paus moet afleggen, gelyk by de Inwying der Bisschoppen geschied.

en hoe hen de Orde van 't Kloosterbestier word opgedragen.

Eindelyk legt hem den *Celebrant* de handen op, zodanig als in het nevens gevoegde Afbeeldzel ‡ word vertoont, en geeft hem de Orde waarna hy het Klooster bestieren moet, insgelyks de Herderlyke Staf, waarmede hy zyne ondergehoorige kudde te regeeren heeft, als ook de Ring, die het Zegel des geloofs is, 't welk hem aan de Kerke de Bruidt Godts verbind. Na het Offerdeel bied den nieuw verkooren Abt geknielt zynde den *Celebrant* twee Waschkaerssen aan, en de twee Brooden en Vaatjes meer gemeld. Hy geniet verder de *Communie*; zegt de *Post-Communie* en ontfant den Abtelyken Myter, die volgens de woorden van 't Pontifikaal den Helm der Zaligheit is, en wier hoornen mede *beide de Testamenten* verbeelden, *waarvan hy de vyanden der waarheit bestryden zal.* De Handschoenen zyn het laatste der plechtgewaaden die hy ontfangt: Maar indien de Abt geen gemyterde Abt is (d), laat men deeze laatste *Ceremoniën* achter.

VIII. HOOFDSTUK.

Van de Klooster-Geloften *der* Kloosterzusteren *en haare Inwying.*

Oorsprong van 't Kloosterleven der Kloosterzusteren, en wanneer dit ingevoert is.

Waarschynlyk is 't dat de bejaarde Weduwen, en Godtvruchtige Dochters, waarvan in de aloude Geschriften der eerste eeuwen van de Kerke gesprooken word, en zelfs in 't Nieuwe Testament, een soort van vrywillige Kloosterzusteren waren, die zich zeekere plichten voorschreeven, als het vasten, liefdewerken te doen en in een ongehuwden staat te leeven. In vervolg van tydt rechtte deeze Kloosterzusters Gezusterschappen op, en gaven zich regels en gebruiken die met de tallooze instellingen der Monniken overeenquamen. De Jooden hadden mede zekere Godtvruchtelingen die van der Waerelds ydelheden afgezondert leefden, zich den gebede toeëigenende en die werken van barmhartigheit deeden. Zodanig een was *Dorcas* en mogelyk ook de Profetesse Anna, waarvan in 't Nieuwe Testament gesproken word. Insgelyks is 't gelooflyk dat de eerste Godtvruchtelingen der Kerke uit het Jodendom, met deezen Geest van afzondering ontsproten zyn, en dit in de Christen Godtsdienst hebben ingevoert. De * Vestalen

(a) *Exuat te Dominus veterem Hominem cum actibus suis.* Pontif. Roman.

(b) *Induat te novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia* &c. In het aantrekken van 't Monnikskleedt zegt de *Celebrant* deeze woorden.

(c) Pontificale Roman.

(d) Het gebruik van den Myter en andere Bisschoppelyke Gewaaden, is op de Bisschoppen en Abten niet overgegaan dan in de elfde eeuw of op het einde van de tiende.

* [Reeds hebben we in 't eerste Deel deezes Werks Pag. 8. Van de Vestalen gewag gemaakt, waar van wy alhier dit noch aan te merken hebben. Deeze Vestaalsche Maagden dienden de Godinne Vesta als Priesteressen. Ouwlings wierden ze van der Romeinen Koningen verkooren, *Numa* was haaren eersten Insteller, die vier Vestaalsche Maagden tot deezen Dienst verkoor, waar by vervolgens *Tarquinius Priscus* noch twee voegde. Maar toen de Koninglyke Regeering te Rome afgeschaft wierd, verkoren haar de Opperpriesters, die 20 uit de voornaamste Geslachten inwydden, doch in gevolg van tydt zich met anderen van geringer afkomst vergenoegden. Uit deeze 20. Maagden werd 'er een door 't lot by een openbaare Volks vergadering door den Opperpriester by de handt genomen, die haar als een gevangene uit haar Ouders geweldt, in dat van de Godinne Vesta bragt, en wierd derhalven een geroofde Vestaal genoemt. Deeze Maagden moesten niet onder de zes noch boven de tien jaaren oud zyn, noch ook geen gebrek aan eenige haarer ledemaaten hebben. Dertig jaaren waren ze in deezen Dienst verbonden, waar van de eerste tien onderwys of leer-jaaren waren, de volgende tien moesten ze den Dienst verrichten, en de noch overige tien jaaren wederom andere nieuwe en onbedreevene onderwyzen. Deeze bepaal-

† Zie de eerste Verbeelding van het Afbeeldzel Pag. 137.
‡ Zie de tweede Verbeelding.

len (a) der Romeinen waren mede zodanig ſlag van Kloosterzuſteren, die (b) geduurende haare Geloften onder een zeer ſtrenge inzetting leefden. Zy deeden Gelofte van Maagdomſchap in een Convent waarvan de toegang den mannen verboden was, en alwaar zy door een oude Voogdeſſe geregeert wierden, by de Romeinen *Maxuma* genoemt: met den tytel van Kloostervoogdeſſe overeenkomende. Dusdanig is de overeenkomſt die tuſſchen onze Kloosterzusters met deeze der reeds genoemde Volkeren te vinden is.

Hoedanig een Abdis word voorgeſtelt, en met welk een plechtigheit dit geſchied.

Deeze die om een Abdis te worden, voorgeſtelt word, moet voor-af den eedt van getrouwigheit aan haaren Biſſchop en aan de Kerk die hy beſtiert, afleggen. Vervolgens geeft de Prelaat haar den Zegen, en beide de handen op 't hoofdt gelegt hebbende, geeft hy haar het voorſchrift en den regel, zegent de witte Sluier waarmede het hoofdt van deeze nieuwe Abdis moet gedekt zyn, en legt die haar (c) op 't hoofdt, zodanig dat ze over de ſchouders en de borſt van de Abdis neêrhangt. Niets byzonders is 'er in de *Ceremonie* overig, dan 't geen in 't kuſſen van den Vrede beſtaat, en in 't inleiden van de nieuwe Abdis onder haare Kloosterzuſteren.

Als ook hoe de Kloosterzusters aanneemelyk zyn, en wat zy moeten onderworpen wezen.

Men geeft den Sluier aan geen Kloosterzuſter, noch aan geen Abdis, waar van wy geſproken hebben, dan op Plechtelyke dagen, gelyk op Zondag en op groote Feeſtdagen. In 't Algemeen mogen deeze Dochters niet ontfangen worden, dan nadat zy vyfentwintig jaaren hebben bereikt, en na wel onderzocht, ondervraagt en onderweezen te zyn over het groot en gewigtig voorneemen van haaren Maagdelyken Staat in 't overige haarer dagen te bewaaren; een voorneemen 't welk wel in een yver van Godtvruchtigheit, en ſomtyds in weerwil kan volvoert worden: maar waarvan de uitvoering van eindelooze omſtandigheden af hangende, (d) het onderwerp van veele toevallen is, voor vervaarlyke bezoekingen bloot geſtelt, zelfs in een afgezondert en Kloosterleven. De Duivel ſteekt zich overal in: Wy willen 't wel toeſtaan dat het voorneemen van Maagdt te blyven dikmaals na de daadt opkomt: maar de aanmerkingen die uit zodanig een oordeel zoude voortvloeyen moeten een weinig meêwaarig zyn om die in de beſchryving van een *Ceremonie* plaats te geeven, alwaar de Dochters verklaaren dat ze geen vertrouwen dan op den Heere ſtellen. De voorzorg waarop men acht geeft, om haar te vraagen of ze (e) waarlyk Maagden zyn, en het antwoordt dat ze ongetwyffelt geeven, bewyſt niet dat zy 't zyn. In zodanig een geval verzuimt zelden een Dochter die zich aan Godt opoffeeren wil, ſtichtelyk te antwoorden.

Met welke *Ceremonie* deeze Kloosterinlyving geſchied.

Men brengt dan by 't Autaar al den toeſtel van de toekomende Kloosterzuſteren, het kleedt, de ſluier, de ring en kroon; haare naaſte Bloedvrienden verzellen haar voor den Biſſchop, en twee oude en eerwaardige Kloosterzuſters zyn haare ſpeelgenoten. De Biſſchop zegt de Mis. Na het *Graduaal*, komen de toekomende Kloosterzuſters, zodanig als gezegt is begeleid, en het aangezicht gedekt hebbende, in de Kerk en ſtellen zich den Prelaat voor: maar voor dat men verder gaat, zingt de Aartspriester een *Antienna*, waar van de zin is; *datze haare lampen moeten ontſtoken hebben, nademaal de Bruidegom voor haar komt.* Terwyl dat de Aartspriester zingt, ontſteeken zy haare Waſchkaerſſen. De Aartspriester ſtelt

paalde dertig jaaren alsdan verſtreeken zynde, warenze van haar verbandt ontſlagen en mogten trouwen, 't welk echter zelden geſchiedde, naardien men zodanig een huwelyk ongelukkig achtte. De oudſte onder haar was *Virgo Maxima* genoemt, die den voorrang hebbende, als Voorſtandereſſe aangezien wierd. Der Veſtalen ampt en verrichting beſtond van Veſtâs gewyde vuur onlesbaar te onderhouden; indien by ongeval dit verwaarlooſt of uitging, hield men 't voor een rampteken, en 't mogt ook niet door eenig menſchelyk toedoen weder ontſtoken worden, dan alleen door middel van de Zon: maar was het vuur door onachtzaamheit uitgegaan, wierd de Verwaarlooſter door den Opperprieſter ſtrengelyk gegeeſſelt. Haar werk was mede dagelyks te offeren, en vooral moeſten zy haare kuiſchheit rein bewaren. Indien nochtans imandt onder haar van hoerery wierd overtuigt, doemde men haar om levendig gedolven te worden.

Voor deeze haare verrichting bezaten ze verſcheidene Voorrechten. I. Zy vermogten, ſchoon haare Ouders noch leefden en zy onmondig waren, een Teſtament maaken. II. Zy genoten de zelfde vryheit gelyk de vrouwen. III. In 't uitgaan gingen haar de *Lictores* voor. IV. Wanneer een Misdader ſtond geſtraft te worden, en haar bygeval ontmoette, wierd hy vrygegeeven en ontſlagen. V. In Schouſpelen bekleedden zy de voornaamſte plaats, en VI. zy mogten op Wagens ryden enz. Zy ſtonden by den volke in zodanig een achting, voornaamentlyk de oudſten onder haar Maagdelyk Genoodſchap, dat zelfs voornaame Lieden haar ongemeen vertrouwden. Haare kleedaadje was wit en purper geſtreept. Haar onderhoudt genooten ze uit 's Lands kaſſe, behalven dat ze noch eenige Akkers tot haar gebruik hadden. *Plutar. Lipſius de Veſta & Veſtal. Guther. de Veteri jure Pitiſcus* &c. en zie wat we in de Aanmerking van de Veſtalen gezegt hebben; Abbadie Triomferende Godtsdienſt &c. I. Deel. Pag. 349. 350. 351.

(a) Zie *Du Choul* van den Godtsdienſt der aloude Romeinen.

(b) Haar gelofte duurde (als zoo even is gezegt) niet langer dan 30 Jaaren, waarna zy mogten trouwen.

(c) Zie de derde Verbeelding van 't Afbeeldzel Pag. 137. Deeze *Ceremonie* heeft plaats, wanneer de Abdis noch geen Kloosterzuſter is.

(d) De Artſen eigenen verſcheiden quaalen toe aan de *overmatige ingetogenheit.* Men merkt mede aan, dat Dochters onder 't juk van haaren Maagdom oud geworden, gemeenlyk halſtarrig, quaadſpreekende, van een quaden aart en een ongemakkelyke en heerzuchtige Godtsdienſtigheit zyn.

(e) *Inquirit ipſas de integritate carnis.* Pontif. Roman.

ſtelt haar dan den Biſſchop voor, zoo als in 't Afbeeldzel (a) is te zien. Na deeze voorſtelling ſpreekt de Biſſchop (b) haar driewerf zingende aan; en zy antwoorden hem insgelyks. Dus voor den Prelaat gekomen, hooren zy, geknielt zynde, de vermaning die hy de plichten van 't leven der Kloosterzuſteren raakende, aan haar doet; vervolgens kuſſen zy hem de handt, en werpen zich voor hem neder; terwyl het Koor de Litaniën zingt. Alsdan de Biſſchop zyne Biſſchops Staf in de linker handt houdende, geeft hy haar zynen Zegen. Zy ſtaan dan op; en hy zegent *deeze nieuwe gewaaden, die de verachting der Waereldt en de ootmoedigheit van haar hart verbeelden.* Een beſprenging van Wywater eindigt deeze Inweying en de nieuwe Kloosterzuſters trekken het Geeſtelyk gewaadt aan.

De Zegening van den Sluier, de Ring, en de Kroonen of Kranſſen word op de zelfde manier gedaan. Na alle deeze Zegeningen, vertoonen zy zich voor den Biſſchop in 't Geeſtelyk gewaadt †, en zingen, geknielt zynde, deeze woorden: (c) *Ik ben een Dienares van Chriſtus* enz. In deezen ſtaat ontfangen ze de Sluier *: vervolgens de Ring, ‡ waar door hy haar (d) verklaart dat hy haar aan *Jeſus Chriſtus* enz. *huwelykt*; en ten laatſten de Kroon van den Maagdelyken Staat, § waar toe hy haar door een *Antienna* (e) beroept. Dus gekroont, hooren ze de lezing van den uitgeſproken Kerkban tegen ✠ die geenen die haar van 't vertrouwen (f) 't welk zy in Godt hebben moeten, afleidden, haar aanraadende, hoedanig het ook zyn mogt, de Gelofte van den Maagdelyken Staat te breeken, of die haar van haare eerbaarheit ontrooven mogten. Na het offerdeel bieden ze de ontſteeken Waſchkaerſſen den Biſſchop * aan, die haar de *Communië* geeft †; en alzoo het een gebruik in veele Kloosters is, dat de Kloosterzuſters den Dienſt leezen en de Kanoniale uuren beginnen, geeft de Biſſchop aan die geene die in zodanige Kloosters moeten gaan, het Brevierboek ‡. Alle deeze Plechtigheden geëindigt zynde, ſtelt haar de Prelaat onder het geleide van de Moeder Abdiſſe, zeggende: *draag zorg deeze Dochters onbevlekt te bewaaren, die Godt geheiligt zyn*, enz.

De gewoonte van de Geeſtelyke Dochters met den Sluier te dekken is zeer oudt, en al voor de tyden van St. Ambroſius en den Paus Liberius bekent geweeſt; gelyk dit in de werken der Schryveren van de tweede en derde eeuwen blykt.

IX. HOOFDT-

(a) Zie de vierde Verbeelding van 't Afbeeldzel Pag. 137.

(b) *In cantu*, dicens, *venite. Virgines reſpondent, & nunc ſequimur.* Het allereerſt naderen ze tot in den ingang van 't Koor; ten tweeden, tot in 't midden; en ten derden tot aan 't *Presbyterium*. Zy knielen voor den Biſſchop, buigen het hoofdt ter aarde, en vervolgens opſtaande, zingen ze dit vers: *Ontfang my, Heere, volgens uw heilig woordt.*

(c) *Ancilla Chriſti ſum* &c. Pontif. Roman.

* Zie de zesde Verbeelding van 't Afbeelzel Pag. 137.

(d) *Deſponſo te Jeſu Chriſto filio ſummi Patris, qui te illæſam cuſtodiat.*

(e) *Veni ſponſa Chriſti* &c. *Kom gy Bruidt van Jeſus Chriſtus, ontfang de Kroon* enz. In de eerſte eeuwen der Kerke kroonde men die Maagden geſtorven waren. Dit gebruik houd in verſcheiden Chriſten Landen noch ſtant.

(f) De verplichting der gelofte van de kuiſchheit te bewaaren is niet nieuw. Men ſtemt deeze zoo algemeene gedachte toe, in alle Godtsdienſten verſpreid, *dat het geen eens aan Godt toegewyt is, nooit aan geen eenig menſch mag toege-eigent worden.* Het vierde Concilie van Carthago verbood de *Communie* aan Weduwen, en wat meer is aan jonge Weduwen, die, nadat ze zich aan Godt hadden opgeoffert en het geeſtelyk kleedt aangenomen, zich van het Geeſtelyk Huwelyk ontſloegen, en weder (*ad nuptias ſeculares*) in het tydelyk Huwelyk overgingen.

† Zie de nevens gevoegde Afbeelding, in 6 verbeeldingen afgebeeldt; waar van de eerſte verbeeldt, hoe *de* BISSCHOP *den* RING *aan de nieuwe ingewyde* KLOOSTERZUSTERS *geeft*; de tweede, hoe *men de nieuwe Kloosterzuſters bekranſt*; de derde, hoe *men de* KERKBAN *voorleeſt*; de vierde, hoe *de* KLOOSTERZUSTERS *de* WASCHKAERSSEN *aanbieden*; de vyfde, hoe *de* KLOOSTERZUSTERS *de* COMMUNIE *ontfangen*; en de zesde, hoe *men* HAAR *het* BREVIER-BOEK *over geeft.*

‡ Zie de eerſte Verbeelding van het bygevoegde Afbeeldzel.
§ Zie de tweede Verbeelding.
✠ Zie de derde Verbeelding.
* Zie de vierde Verbeelding.
† Zie de vyfde Verbeelding.
‡ Zie de zesde Verbeelding.

L'EVÊQUE donne l'ANNEAU aux Nouvelles RELIGIEUSES.

On COURONNE la Nouvelle RELIGIEUSE.

On fait la Lecture de l'ANATHEME.

Les RELIGIEUSES presentent des CIERGES.

L'EVÊQUE COMMUNIE les RELIGIEUSES.

On leur donne le BREVIAIRE.

IX. HOOFDTSTUK.

Van de PLECHTIGHEDEN *die de* WAARDIGHEIT *der* KARDINALEN *betreffen.*

Hoedanigheden der Kardinalen aangemerkt en hunnen Oorsprong onderzocht.

De Kardinalen zyn Raadsheeren (a) der Kerke, Raadgeevers van den Heiligen Vader, en zomtyds mede zyne Bestierders; want schoon haare *Eminentiën* van de onfeilbaarheit van Jesus Christus Stedehouder overtuigt zyn, echter draagenze zorg hem te bestieren, en weeten zyne oogmerken somtyds te dwarsbomen, wanneer zy gelooven dat ze de belangen der strydende Kerke benadeelen, of liever die van de Kerkvoogdy. (b) Een Roomsche Schryver onderstelt dat de Kardinalen door St. Pieter ingestelt zyn, om zyne Medehelpers, Raadgeevers, en Stedehouders in de bedieningen van zyn Pausschap te zyn. Volgens den zelven Schryver waren Linus, Cletus, Clemens en St. Markus waare Kardinalen, alhoewel zy toen noch deezen verhevenen naam niet voerden. Maar hoe 't ook zyn mag, indien de waardigheit van Kardinaal haar beginzel aan St. Pieter niet verschuldigt zy, echter laat ze niet na zeer oudt te wezen. Men gelooft mede dat haar beginzel min luister dan bestendigheit had. Paus Evaristus stelde zeven Diakenen of Kardinalen (c) in, om voor de benoodigdheden der arme Gelovigen van Rome bezorgt te zyn. Deeze Diakenen waren toen by den naam aangeweezen, of zoo men wil, by de Parochie van de Wyk waarin zy voorzitters waren, en dit is de eerste Oorsprong der tytels die de Kardinalen voeren. By deeze zeven Diakenen voegde Paus Hyginus zoo veel Priesters als Diakenen: maar hy begeerde dat die de eersten voor hunne Dekens erkenden, of voor hunne Kardinalen zoo men wil: alhoewel de Geleerden gelooven dit woordt van een laater styl in 't Latyn te zyn dan die van de eeuw van Hyginus. Men verzeekert dat 'er onder de regeering van Konstantyn den Grooten reeds agt en twintig deezer Diakenen en Priester-Kardinalen waren, die hunne tytels (d) niet alleen van de Parochie hunner Wyk voerden; maar ook van de erfgoederen die de Christenen mildelyk den Kerkelyken voor hun onderhoudt bespraken: en alzoo deeze mildadigheit somtyds zeer gewichtig was, bevond men in dien tydt dat een eenige Kardinaal dikmaals byna drie tytels bezat. Men zegt dat Gregorius de Groote het getal der Diakenen met diergelyke bedieningen, als die van Diakenen Kardinalen, tot op 70. vermeerderde: maar dat echter deeze laatste verkoornen in minder rang met de eersten stonden. Dit alles hindert niet dat tot omtrent den tydt van Hugo Capet de waardigheit van Kardinaal veel minder met die van de tegenwoordige is geweest. Dit is 't geen *Pasquier* (e) aanmerkt, die 'er verscheiden gedachten byvoegt over de middelen die deeze Waardigheit den Paus verschafte om zyn gezag te vermeerderen.

Hoe het Kardinaalschap uit drie Ordens bestaat.

Tegenwoordig zyn 'er drie Ordens van Kardinalen, als Bisschoppen, Priesters en Diakenen. Zes Bisschoppen zyn 'er, vyftig Priesters en veertien Diakenen. Sixtus de V. (f) heeft dit getal van Kardinalen op zeventig bepaalt, en deeze Vergadering is 't die men tegenwoordig het Ge-

(a) Pius de II. noemde hen *Roomsche Senatoren*. De zuiverste Schryvers van de eeuw van Leo den X. spreekende van Kardinalen en van 't Roomsche Volk, hebben dikmaals deeze aloude uitdrukking, *Senatus Populusque Romanus* gebruikt. (b) *Casal.* de Vetr. Sacr. Christ. Ritibus.

(c) Men meent dat de naam van Kardinaal niet in gebruik is geraakt dan ten tyde van Paus Hyginus, omtrent den jaare 156.

(d) Na den Vrede der Kerke voegden deeze eerste Kardinalen by hunne tytels de namen van Heilige Martelaren en Belyders der Kerke.

(e) *Recherches de la France.* L. 3. Ch. 5.

(f) Of Paulus de IV. om het aloude *Sanhedrin* na te volgen uit 70. Oudsten bestaande, of veeleer om de gedachtenis der 70 Discipelen van J. C. te vernieuwen. Dit is deeze Orde die Sixtus de V. door een Bul in 't jaar 1586. bevestigde. *Casal.* C. 83. *de Veter. Sacr. Christ. Ritibus.* Zie wat 'er een Italiaansch Schryver *Lunadoro* genoemt, van zegt, op het onderwerp der veranderingen van tydt tot tydt ten opzicht der verkiezing van Kardinalen voorgevallen. „Tot op het Pausschap van Innocentius den II. had men de gewoonte de Kardinalen een voor „een te verkiezen, te weeten naar maate dat de doodt iemandt van 't Gewyde Genootschap wegrukte. Innocentius de II. en de Pausen die hem opvolgden, voerden de gewoonte in, van onder de Voogdy de „plaatsen der verstorvene Kardinalen aan den geenen die leefden over te laaten: somtyds stelden ze het bestier der leedigstaande plaatsen aan den Aartspriester der Kardinalen.” Nochtans maakte Innocentius de II. verscheiden Kardinalen teffens. Maar de scheuring van Avignon de Apostolische Stoel voor de overheeringen der Tegen-Pausen hebbende blootgestelt, groeide het getal der Kardinalen verre boven de gewoone takst, die tot deeze Scheuring toe 52. of 53. was geweest. De Italiaansche Schryver voegt 'er by, dat men om de nieuwe ongelegendheden voor te komen, na de demping van de scheurziekte, de Kardinalen van verscheiden Ordening

en welke Ordens die zyn, aangeweezen.

Gewyde Genootschap noemt. Deeze Vergadering heeft haar Kamer-Heer (a) die jaarlyks verwisselt, daar die van den Paus voor zyn leven is; haar Geheimschryver is altoos een gebooren Italiaan; haar Klerk is beurtsgewys jaar om jaar een Duitscher, Spanjaardt of Fransman, als ook haar *Computist*. Breeder zullen we vervolgens van deeze Ampten in 't vervolg van dit tweede Deel handelen.

In 't jaar 1125. stelde de Paus Honorius de II. zeven Kardinalen-Bisschoppen aan, te weeten die van Ostia, Porto, Sta. Rufina, Sabina, Palestrina, Frescati en Albano. De Bisdommen van Porto en Sta. Rufina zyn vervolgens vereenigt; zulks 'er niet dan zes Kardinalen - Bisschoppen zyn. Nochtans word 'er van Kardinalen-Bisschoppen omtrent het einde van de agtste eeuw gewag gemaakt, en zulks onder het Pausschap van Stephanus den IV. Andere zeggen dat deeze Bisschoppen geen Kardinalen-Bisschoppen wierden genoemt, en tot de verkiezing van den Paus niet toegelaaten wierden, dan by 't Pausschap van Alexander den III. omtrent de twaalfde eeuw. Ten opzicht der Kardinalen-Diakenen, hebben wy hunnen Oorsprong en eerste Bedieningen beschouwt. De zaaken veranderden in vervolg van tydt: men heeft hun het Ampt van 't Apostolisch Erfgoedt te bestieren en het Aalmoezenierschap ontnomen, niet laatende dan dat van voor den Heiligen Vader het Euangeli te zingen. Wat de Kardinalen-Priesters aangaat, in de eerste tyden der Kerke was hun de zorg aanbevolen van de Gelovigen te doopen, en de Lyken der Martelaren te begraaven. Dus verhaalen het eenige Schryvers, en voegen 'er zelfs by, dat de Paus uit hun zyne Apostolische Legaten verkoor.

X. HOOFDTSTUK.

Van de VERHEFFING *der* KARDINALEN, *en hoe zich dit* PLECHTIGLYK *toedraagt.*

Hoedanig de Paus de Bevordering der Kardinalen in 't werk stelt,

„Wanneer de Paus (b) de bevordering „van eenige Kardinalen voorheeft, „geeft hy hun den Tytel van Priester, of „Diaken, nadat hy 't goed vind: vervol„gens klimmen ze tot het Bisschopschap „door een aloud recht op, verkiezende de „Tytels van den geenen die komen te ster„ven. Nademaal nu de Kardinalen alle in „gelyke Waardigheit staan, neemen zy „hunnen rang volgens hunne verheffing, „en de Orde van den Tytel die zy bezitten; „de Priesters hebben de voorrang boven de „Diakenen, schoon zy elders Bisschoppen „waren, nademaal zy geen Tytel in 't Ge„nootschap hebben, zonder verkooren te „zyn. Waar over nochtans aan te merken „staat, dat 'er Tytels voor de Diakenen „en Priesters zyn, die voordeeliger geacht „worden dan die der Bisschoppen, alhoe„wel 'er eenige van deeze eersten zeer „lastig zyn, en die niet bezeten worden „dan van Kardinalen die zich te Rome „onthouden, wanneer 'er een Tytel open „staat, die kan verkieskaar zyn. Door „alle deeze omstandigheden gebeurt het „dat de Klerken alleen eenige Priestertytels „bezitten, en dat de Priesters niet dan die „van Diakenen hebben, terwyl de Bisschop„pen niet dan Tytels hebben die hen ver„plichten de voorrang den Priesteren af te „staan, en aan de Diakenen, die de Tytels „van Bisschoppen te Rome hun verblyf „hebbende, verkooren hebben, of zich be„voordeelende van den tydt hunner bevor„dering, indien die geschied is voor dat ze „Bisschoppen waren.

„De eerste Kardinaal-Bisschop, de eerste „Kardinaal-Piester en de eerste Kardinaal„Diaken worden Hoofden van de Ordens „genoemt. In deeze hoedanigheit hebben „ze den voorrang in 't Conclave het bezoek „der Afgezanten in te wachten, en de Over„heden gehoor te verleenen.

„Deeze onder de Kardinalen wier Be„vordering de oudste is, of die bevonden „word in dat geval den eersten Tytel der „Kardinalen-Bisschoppen te mogen verkie„zen, als die van Ostia is, bekomt in „den zelven tydt die van Deken van 't Ge„nootschap te zyn, en heeft het recht van „den

deningen in 't bezit van hunne tytels en waardigheden liet. Onder Leo den X. bevonden zich 65. Kardinalen; onder Paulus den III. 68. onder Pius den V. 76. de Heer Aimon, geeft in zyn *Tafereel van 't Roomsche Hof* aan een getal van 71. de tytels der aloude en nieuwe Kardinalen. Hy voegt 'er by dat deeze tytels boven het getal van 71. en somtyds 72. beliepen, voornamentlyk in buiten gewoone gevallen, zodanig als de bekeering van eenig groot Vorst zoude konnen zyn.

(a) *Lunadoro Relaz. della Corte di Rome.*

(b) *Amon in zyn Tafereel van 't Roomsche Hof.*

„den Paus in te wyen, wanneer hy onder „de Kardinalen verkooren word die geen „Bisschoppen zyn. Hierom is 't dat hy het „*Pallium* als de Aartsbisschoppen door in-„williging van Paus Markus heeft, de on-„middelyke Opvolger van Silvester. En „alzoo hy het gansche Genootschap in Per-„soon verbeeldt, gaat hy de Koningen en „andere Mogendheden voor, en ontfangt „het bezoek voor alle de Oppermogendhe-„den die den Paus erkennen.

en hoe de Kardinalen tot het Purper verheven alle hunne Ampten verliezen, doch weder van den Paus met andere begunstigd worden.

„De nieuwe Kardinalen verliezen op den „tydt hunner verheffing alle Kerkelyke „Ampten, Inkomsten en Bedieningen die „zy te vooren hadden: en alzoo die voor „opengevallen gehouden worden, is 't me-„de niet dan uit gunst dat de Paus hen „weder in hunne Kerkelyke Ampten her-„stelt, en zelf dat hy hun noch andere „geeft, om hun bestaan meerder luister „naar hunne nieuwe Waardigheit te gee-„ven. Want hunne Bedieningen, voor-„namentlyk die zy te Rome hebben, als „van Auditeurschappen, of Klerken, of „Schatbewaarders van de Apostolische Ka-„mer en andere van deeze natuur, zyn alle „voor hun openstaande en verlooren ver-„klaart. De Kamer maakt 'er zich dan „meester van, en verziet 'er weder andere „mede ten voordeele van den Paus: maar „de uitheemsche Kardinalen door gekroon-„de hoofden benoemt, ontfangen geen Kar-„dinaalshoedt, tenzy zy in den zelven tydt „een Pausselyke Bulle van *non vacando* be-„komen, uit welker krachte hunne Ampten „voor hun in staat blyven, naardien de Paus „alsdan van 't recht afstaat 't geen hy over „de verbeurt verklaring heeft.

Welke voorrechten zy zich aanmatigen.

„De Kardinalen willen dat hunne Waer-„digheit die der Koningen moet evenaaren. „Zy betwisten de voorrang den Kinderen, „Broeders, Oomen en andere verwanten „van Koningen, als ook aan alle de Vorsten „die geen Koninglyke Kroonen torssen.

„De Kardinalen-Bisschoppen van andere „Bisdommen als de zes Aartsbisschops-Ste-„dehouders van Rome, zyn verplicht aldaar „hun verblyf te neemen, tenzy door een „byzonder ontslag van den Paus hun ver-„leent, of dat zy niet verplicht zyn wegens „een Conclave of andere gewigtige zaaken „te Rome te komen. Maar de zes Bisdom-„men afhankelyk van de Aartsbisschoppen „van Rome zyn tot het verblyf niet ver-„plicht, nademaal die 't meerendeel onbe-„woont zyn, als Ostia en Porto, en datze „bovendien zoo naby Rome zyn, dat het „afweezen van hun Bisschop ganſch geen „hinder toebrengt, behalven datze op die „plaatsen een Bisschops Stedehouder *in par-„tibus infidelium* houden, om de Bisschop-„pelyke Bedieningen waar te neemen.

Hoe eenige Vorsten deel in de verheffing der Kardinalen neemen, en mede daartoe gerechtigd zyn.

„Alzoo de Kardinalen de Roomsche „Kerk die zich door gansch Christendom „verspreid, in het Geestelyke bestieren „moeten, hebben veele Onderdaanen van alle „Volkeren het recht naar deeze eer volgens „het Trentynsche Concilie te trachten. „Daarom maaken de Pausen by de verheffing „der Kardinalen, die dikmaals uit de naam-„lyst der gekroonde Hoofden geschied, en ge-„houden zyn de uitmuntenste hunner Onder-„daanen voor te stellen, hunne verkiezing. Eer-„tyds beraadslaagde de Paus over de verkiezing „der Kardinalen met de oudste *Eminentiën*: „maar nu voert hy de Bevordering van dit „aanzienlyk Eerampt uit zonder daar in ie-„mandt te kennen- - - - Zyne Heiligheit „maakt zelfs geen zwarigheit zyn eigen „Bloedverwanten in 't Kardinaalschap toe „te laaten, zeggende dat hy dit in navol-„ging van JESUS CHRISTUS doet, die „het behaaglyk was eenige van zyn Namaag-„schap in 't Apostolisch Genootschap t'ont-„fangen. Hy schenkt mede den geenen het „Purper die gewigtige diensten den Pausse-„lyken Stoel beweezen hebben; als aan „Nuntiën of zyne Gezanten, de Auditeurs „de Rota, de Klerken van de Kamer, en „andere voornaame Amptenaren des Pausse-„lyken Hofs; en somtyds ook die berucht „zyn in Geleertheit, Staatkunde enz. uit te „munten.

„Alle de Kardinalen hebben 't recht door „hun Ampt in de Kerkvergaderingen, Ka-„pellen, Processiën, Ruiterpracht en an-„dere Pausselyke en Kardinaals Bedieningen „tegenwoordig te zyn, en die geene die hun „gewoon verblyf te Rome houden, zyn „gerechtigde afgezondenen om de Raads-„vergaderingen en *Congregatiën* by te woo-„nen.

Hoe verre zich de rechten deezer Eminentien uitstrekken, aangeweezen.

„De Kardinalen genieten alle de Bisschop-„pelyke rechten in hunne Kerken, of van „hunne Tytels, en van alles 't geen 'er van „afhangt, zonder datze verplicht zyn al-„daar hun verblyf te neemen: en wat het „Rechtsgebiedt aangaat, betwisten ze dit „met den Algemeenen Kardinaal-Stede-„houder: niets is 'er dan 't Pausselyk voor-„recht 't welk hunne rechten regelt: maar „wanneer deeze Tytels door Geregelden „bezeten worden, hebben ze op het gere-„geld bestier van hun huis niet te zien, be-„halven datze bezorgt voor de geneezing der „zielen, en de Bediening der Sakramenten zyn. „Indien der Kardinalen recht zich over een „Kanonikaale Kerk uitstrekt, hebben ze „in 't Kapittel de Voorzitting, en aan hun „staat de begeeving van veele Kanonikschap-

pen,

„ pen, Domheerſchappen en andere Kerkelyke Ampten. Zy woonen met het Prieſterlyk gewaadt op de voornaamſte Feeſten in hunne Kerken den Dienſt by, alwaar zy het Volk plechtelyk zegenen, onder een verhemelzel in een armſtoel zittende, als op een kleinen verheven troon.

„ De Kardinalen die het beſt by den Paus in aanzien zyn, houden onder hunne beſcherming zekere Koningryken, Staten, Republyken, en Geeſtelyke Ordens. Zy hebben het voorrecht, de vier Ordens, die men minder Ordens noemt, te weeten, die van *Deurwaarder*, *Lezer*, *Bezweerder* en *Akolyt*, aan hunne Huisgenoten en Ingezetenen van hunne Amptgoederen, te begeeven. Zy zyn van de berooving der Klerken, aan de Apoſtoliſche Kamer vervallen, in ganſch Italië bevrydt, en mogen de Kerkelyke Goederen als hun eigen erflyk goedt vermaaken. Noch andere Voorrechten hebben ze van gewigt, die daar in beſtaan, dat zy hunne Jaargelden door byzondere Bullen der Pauſſen mogen afſtaan en overgeeven; dat ze het onderzoek der Biſſchoppen niet onderworpen zyn, wanneer zy van Bisdommen zyn verzien; dat ze in Rechtzaken op hun enkel woordt gelooft worden, zonder verplicht te zyn eenigen eedt te doen, en hunne getuigeniſſe voldoet voor twee getuigen. Zy zyn voor Burgers der Steden geacht, alwaar de Pauſen hun verblyf neemen, en betalen tol noch pacht. Zy ſtaan Aflaten aan wien het hun goeddunkt voor hondert dagen toe, en erkennen niemandt voor Opperheer en hun Rechter dan alleen de Paus, voornamentlyk in ſtrafwaardige zaaken; want wat het burgerlyke aangaat, worden hunne zaaken voor den Auditeur van de Apoſtoliſche Kamer gebragt. Verſcheiden andere Voorrechten bezittenze, als purpere kleederen (a) te draagen, insgelyks een Vorſtelyke mantel van zes ellen ſleeps, een rooden hoedt, en een Biſſchops Myter, ſchoon zy niet dan Prieſters of Diakenen zyn, of enkelyk Klerken. " Urbanus de VIII. willende de Waardigheit van Kardinaal een nieuwen luiſter byzetten, belaſte dat men hen voortaan *Eminentiën* noemen zoude.

Het gebruik hoe de Paus zyn beſluit tot de verheffing van Kardinalen voorſtelt, en hoe zy die tot deeze Waardigheit verheven, zich te gedraagen hebben.

De Paus verklaart in een geheime Kerkvergadering, wie die geene zyn die hy voor heeft tot de waardigheit van Kardinaal te verheffen. Deeze verklaring geſchied na het *extra-omnes*, zeggende tot de vergaderde *Eminentiën* : *habemus fratres*, dat is: *wy hebben tot Broeders* enz. brengende zyne Heiligheit alsdan de lyſt der nieuwe Kardinalen voor den dag, en de Kardinaal-Patroon, of de oudſte Kardinaal van 't Gewyde Genootſchap, leeſt deeze lyſt opentlyk op. 's Daags (b) voor de Verheffing bericht de Kardinaal-Patroon de nieuwe Kardinalen, den volgendan dag ter gehoor van den Heiligen Vader te komen. De Bevorderden zyn dan geknielt. De Paus zet hen de roode Kalot op 't hoofdt, maakende over hen het Kruisteken, zeggende deeze woorden, *eſto Cardinalis*, *zyt Kardinaal.* De Bevorderden neemt zyn Kalot af en kuſt zyne Heiligheits voet. Deeze *Promotie* is de eenvoudigſte: maar wanneer die met luiſter geſchiedt, laat de Kardinaal-Patroon de Bevorderden in Karoſſen af haalen. Men geleid hen naar het vertrek van zyn *Eminentie* in 't Apoſtoliſch Paleis. Zyn Heiligheits Baardſcheerder ſcheerdt hen de Kardinaals kruin, en de Kamerdienaars van zyn *Eminentie* kleeden hun in 't Kardinaals gewaadt; waar na de Kardinaal-Patroon hen den Stedehouder van Jeſus Chriſtus voorſtelt, die hun de Kalot opzet, als reeds is gezegt. Dit beantwoorden dan de Bevorderden door een beleefde groeting, van erkentenis en onderdanigheit verzelt.

't Is den geenen, Kardinaal geworden, niet gedoogt in een vreemd Landt zynde, het roode kleedt aan te trekken, voor dat zyne Heiligheit hem de Kalot gezonden heeft. Nochtans mag hy den tytel van Kardinaal aanneemen. Een Kamerling van den Paus brengt hem deeze Kalot met een Brevet van zyne Heiligheit. De Bevordende moet ten minſten hondert Dukaten aan den brengen ter vergelding geeven: Dit is een bepaalde waarde (c). Hy ontfangt de Kalot uit handen van den *Nuntius*; of zoo 'er geen *Nuntius* is, van den Keizer, een Koning,

(a) De Kardinalen hebben het gewoon Prieſterlyk gewaadt gedraagen, 't welk met het Monnikskleedt overeen quam, tot onder de regeering van Innocentius den IV. De roode Hoedt werd hun in 't jaar 1243. in 't Concilie van Lion gegeeven. Innocentius de IV. wilde hunne vriendſchap door deezen handel van onderſcheiding winnen, en hen in zyne belangen trekken, wegens de verſchillen die hy met den Keizer had. Onder Bonifacius den IX. droegenze 't roodt en zelfs violet, en hunne kleedaadje was toen gelyk nu. Andere zeggen dat het gebruik van roodt te draagen niet dan onder het Pausſchap van Paulus den II. begon. Weder andere meenen dat zy 't reeds ten tyde van Innocentius den III. droegen, en noch andere eindelyk dat zy het purper verkreegen onder Stephanus den IV. Paulus de II. gaf hun de zyd-geborduurde Myter en 't roode Koorkleedt, de roode Kalot, het roodt overtrekzel voor hunne muilezels en vergulde ſtygbeugels. Gregorius de XIV. gaf de roode Kalot den Geeſtelyken Kardinalen; willende voor 't overige dat ze met de kleur hunner Orde gekleedt gingen, zonder Prieſterlyk Opperkleedt en zonder de lakenſe *Soutaan*.

(b) *Lunadoro* Relaz. della Corte &c.

(c) Men gedraagt zich aan deeze waarde niet; dit Geſchenk beloopt wel op een, drie, vyf en meer duizend Dukaten.

ning, Aartsbiſſchop, of Biſſchop: en deeze *Ceremonie* word na 't eindigen van de Groote en Plechtelyke Mis volbragt.

Wanneer een Kardinaal naar Rome gaat om den Kardinaals Hoedt uit handen van den Paus t'ontfangen, moet hy 'er in een Reisgewaadt komen, te weeten, in een kort violet kleedt. Ter gehoor gaande, zal hy een lang kleedt aan doen: na deeze verrichting weder in zyn Paleis komende, gaat hy niet uit voor dat 'er openbaar *Conſiſtorie* gehouden word. Ondertuſſchen legt men het bezoek by den nieuwen Kardinaal af, en men begroet hem over zyne verheffing; maar hy doet niemandt dan tot aan de deur van zyne gehoor-kamer uitgelei. De dag van 't openbaare *Conſiſtorie* gekomen zynde, gaat de nieuwe Kardinaal in de Karos van Ceremonie zitten, en van zyne vrienden gevolgt, om den rooden Hoedt t'ontfangen. Indien de Bevorderde een Aartsbiſſchop of Biſſchop is, moet hy (a) de zwarte Biſſchoppelyke Hoedt draagen. „Hy (b) houd zich „in de Kapel van Sixtus op, wanneer de „*Ceremonie* in 't Vatikaan voltrokken word, „en in een Kamer, indien 't op *Montecavallo* „geſchied. Ondertuſſchen komen de oude „Kardinalen by paren in de Zaal van 't *Con-*„*ſiſtorie*, en na dat ze hunne ſchuldige „plicht afgelegt hebben, of de handt van „den Paus gekuſt, gaan twee Kardinalen „Diakenen den nieuwen Kardinaal haalen, „en geleiden hem voor den Paus, voor wien „hy drie nederige groetingen doet: een in „'t intreeden van zyne Heiligheits kamer, „de tweede in 't midden, en de derde voor „den Pauſſelyken Troon. Vervolgens treedt „hy de trappen op, kuſt zyne Heiligheits „voet, die hem mede *ad oſculum Oris* toe-„ſtaat, hem voor den mondt kuſſende; „waarna de nieuwe Kardinaal *ad oſculum* „*Pacis* gaat, te weeten, dat hy alle de oude „Kardinalen omhelſt en hun den kus des „Vredes geeft.

„Deeze eerſte Plechtigheit volbragt zyn-„de, heft het Koor der Muzykmeeſteren „het *Te Deum* op, de Kardinalen gaan dan „by paaren naar de Pauſſelyke Kapel, al-„waar zy rondom 't Autaar wandelen, „met den nieuwen Kardinaal, geleid van „een der oudſten, die hem voor deeze reis „de hooger handt afſtaat: waarna de nieuwe „Kardinaal op des Autaars trappen neder-„knielt, alwaar de eerſte Ceremoni-Meeſter „hem de Monnikskap op 't hoofdt zet, die „achter zyn Koorkleed af hangt, en wan-„neer men het *Te ergo* van 't *Te Deum* „zingt, werpt hy zich neder op den buik, „en blyft dus leggen, niet alleen tot het „eindigen van den Lofzang; maar mede; „terwyl de Kardinaal-Deken, die alsdan „voor 't Autaar aan d'Epiſtel zyde ſtaat, „eenige Gebeden zegt, in 't Roomſch Pon-„tifikaal aangeweezen.

Door welk een eedt zich den nieuwen Kardinaal aan de Kerke verplichten moet, en hoe de Kardinalen hem in het *Conſiſtorie* ontfangen.

„Wanneer deeze gebeden geëindigt zyn, „ſtaat de nieuwe Kardinaal weder op. Men „ſtrykt dan de Monnikskap wederom neer, „waarna de Kardinaal-Deken, in 't overſtaan „van twee Hoofden der Orde, en den Kar-„dinaal-Kamerling, hem de Bulle van den „eedt aanbiedt, die hy afleggen moet. Na „die geleezen te hebben, *zweert hy, dat hy* „*bereidt is, zyn bloedt voor de H: Room-*„*ſche Kerke op te offeren, en de voorrech-*„*ten van de Apoſtoliſche Geeſtelykheit te* „*handhaven, waarin hy aangenomen is.* „Vervolgens keeren alle de Kardinalen in „de zelfde orde weder naar de *Conſiſtori-*„*kamer*, gelyk zy 'er waren uitgegaan. De „nieuwe Kardinaal gaat mede derwaarts aan „de hooger handt van den oudſten, die hem „tot in de Kapel geleid. Hy knielt alsdan „voor den Paus neder, en een der Ceremoni-„Meeſters trekt hem de Monnikskap over „'t hoofdt, en de Paus zet hem den rooden „vloerſen Hoedt op de Monnikskap, eenige „gebeden (c) opzeggende.

„Alsdan vertrekt de Paus, en de Kardi-„nalen uit het *Conſiſtorie* komende, vervoe-„gen zich in een halve kring in de Zaal: „alwaar de nieuwe Kardinaal hen in 't mid-„den van den kring ſtaande, groet, en de „een na den anderen bedankt voor de eer „die zy hem hebben aangedaan in 't getal „hunner Broederſchap te ontfangen. Wan-„neer hy zyne dankzeggingen heeft vol-„bragt, leggen de Oude Kardinalen beurts-„gewys aan den nieuwen Kardinaal hunne „dienſtplichten af; en eindelyk vertrekt ie-„der zyns weegs: maar als de regeerende „Paus een Neef in 't Genootſchap der Kar-„dinalen heeft, houd gemeenlyk de Kar-„dinaal-Neef zyn nieuwen Amptgenoot ten „eeten.

Hoe de nieuwe Kardinaal den rooden hoedt ontfangt.

De roode Hoedt die den nieuwen Kardinaal ontfangt word hem in een vergulde ſchotel t'huis gebragt, die een der geheime Kamerlingen van zyne Heiligheit aan een Deur-

(a) *Lunadoro* &c. ubi ſup.

(b) *Aimon* in zyn *Tafreel van 't Roomſche Hof.*

(c) *Ad laudem omnipotentis Dei, & Sanctæ Sedis Apoſtolicæ*, &c. „Ontfang deezen rooden Hoedt ter „eere van den Almachtigen Godt en den Heiligen Apoſtoliſchen Stoel, die het merkteken van des Kardi-„naals Waardigheit is. Deeze Hoedt doet u gedenken, dat gy tot den laatſten druppel bloedts, en tot in den „doodt de verheerlyking van 't Heilig Geloof, de Vrede van 't Chriſtendom en de Heilige Roomſche Kerke ver-„deedigen moet.

waarder overgeeft. Ten dien einde geeft dan de nieuwe Kardinaal aan dien Deurwaarder de waarde van dertig goude Piſtolen.

„ Op den zelfden dag als een Kardinaal „ den rooden Hoedt ontfangt, maakt hy een „ aanvang met de St. Pieters Kerk te be- „ zoeken: van daar begeeft hy zich naar den „ Kardinaal-Deken van 't Gewyde Genoot- „ ſchap, en vervolgens legt hy het bezoek „ by de Koningen en Koninginnen die zich „ ſomtyds te Rome vinden laaten, af. Maar „ wat het bezoek der andere Kardinalen, „ Afgezanten, Vorſten, Vorſtinnen en Hof- „ Juffers aangaat, dit geſchied ter keure „ van den nieuwen Kardinaal, en zonder „ dat hy verplicht zy, noch rang, noch voor- „ zitting waar te neemen.

Plechtigheit over het ſluiten van des Kardinaals mondt,

„ In het eerſte geheime *Conſiſtorie*, ver- „ richt de Paus, nadat de zaaken op het „ tapyt zynde, afgehandelt zyn, de *Ceremo-* „ *nie* van den nieuwen Kardinaal de mondt „ te ſluiten. Dit beteekent, dat hy hem „ verbied te zeggen aan wie 't ook zy, iet „ van 't geen verhandelt is. " Eertyds meenden de Oude Kardinalen dat de Kardinalen die de Paus den mondt geſloten had, geen beſluitelyke noch lydelyke ſtem in 't Conclave mogten hebben: te weeten, dat indien de Paus geduurende dien tydt ſtorf, zy hunne ſtem voor de verkiezing van een anderen Paus niet geeven mogten, noch zelfs door andere Kardinalen verkooren worden: maar Pius de V. verklaarde door een Bul van den 26ˢᵗᵉⁿ. Januari 1571. dat de gebruikelyke gewoonte van de handt op den mondt der nieuwe Kardinalen te leggen, niet dan een enkele plechtigheit was, om hun te doen begrypen dat zy in hunne redenvoeringen zeer oplettende moeſten zyn, en dat dit geen uitſluiting van voorrechten was, die den geenen genooten, die een werklyke en lydelyke ſtem hadden.

en hoe die weder geopent word.

In het tweede of derde Conſiſtorie opent de Paus den mondt der nieuwe Kardinalen: (a) maar vooraf laat men hen uit de Vergadering gaan, en terwyl zy buiten ſtaan, ſtelt zyne Heiligheit den ouden Kardinalen voor, om den nieuwen de mondt te openen. Vervolgens laat men hen weder binnen komen. Alsdan doet de Paus een vermaning en legt hun de tytels toe, ſtekende hen aan den ringvinger van de rechter handt een goude Ring, die een Safier omvat, koſtende ieder Kardinaal vyf hondert dukaten, aan 't Genootſchap van de Voortplanting des Geloofs te voldoen, „ volgens een Bul van „ Gregorius den XV. Deeze Ring word den „ nieuwen Kardinaal gegeeven, om hem te „ kennen te geeven dat de Kerk zyne Bruidt „ is, en dat hy die nooit verlaaten moet.

In 't openen van des Kardinaals mondt zegt hem de Paus: (b) *In den naame des Vaders* enz. *Wy openen u den mondt, op dat gy uwe gedachten in onze byeenkomſten en in onze raadsvergaderingen uiten zult, in alle de noodige gelegenheden en die de Kardinalen of hunne bedieningen in onze Conſiſtoriën of buiten de zelven in de Verkiezing van den Paus raakende zyn.* Geevende hun een tytel, zegt hy: *ter eere van den Almachtigen Godt* enz. *beveelen wy u de Kerk van zodanig een naam, nevens haare Geeſtelykheit, haar Volk* enz. en zeggende deeze laatſte woorden, ſteekt den Heiligen Vader de Ring aan den ringvinger van den Kardinaal.

„ Eertyds zond de Paus den Kardinalen „ de Hoedt: maar ſedert Paulus den II. hun „ de roode Bonnet, 't welk een ſoort van „ Kalot is, gegeeven heeft, is 't noodig dat „ zy den Hoedt te Rome ontfangen. Noch- „ tans om de gedachtenis te bewaaren, hoe „ men eertyds den geenen den Hoedt zond „ die op den tydt hunner verkiezing niet te „ Rome waren, zyn 'er altoos vier geheime „ Kamerlingen Deelgenoten van, die vier „ roode Hoeden op Pedel-ſtokken in Pauſſe- „ lyke Ruiterpracht draagen, om te toonen „ dat het aan hun ſtaat, de zelve den nieuw „ verkoren Kardinalen te brengen.

Met welk een Plechtigheit den afwezige Kardinalen den Hoedt gezonden word,

„ Wanneer echter door een byzondere „ genegenheit de Paus die aan eenen afwe- „ zigen Kardinaal zenden wil, is dit de Plech- „ tigheit die waargenomen word. Een Ka- „ merling van eer is 't, of een Edelman van 's „ Pauſen Verwantſchap die den vereiſchten „ Hoedt brengen moet, nevens een Brevet „ aan den Nuntius of aan de Kerk van des „ Kardinaals verblyf toegezonden. Deeze „ kundſchap van den komſt van zodanig een „ Kamerling van eer hebbende, die den Hoedt „ brengt, zend hem zyne Huisgenoten en „ voornaamſte Vrienden te gemoet, om hem „ te meer daar door te vereeren, en doen „ alsdan gezamentlyk in Ruiterpracht hunne „ intreede, indien de geſteltheit van de plaats „ het gedoogt. Alsdan draagt de Kamer- „ ling van den Paus de roode Hoedt op een „ Pedelſtok, en zodanig opgeheven, dat „ die van alle die deeze Plechtigheit bywoo- „ nen, kan gezien worden.

en met hoedanig een Orde in Statiepracht dit ver-

„ Op een Zondag of een plechtelyken „ Feeſtdag, komen de Afgezondene van den „ Paus en den Prelaat die de *Ceremonie* ver- „ richten moet, by den nieuwen Kardinaal „ met

(a) *Sacrar. Cæremon. Eccl. Romanæ.* Lib. I.
(b) Sacr. Cærem. &c. L. I.

volgens gefchied. „met hunne Huisgenoten, en een groot getal daar toe verzochte Vrienden; die dan „alle gezamentlyk in Ruiterpracht naar de „voornaamfte Kerk van de plaats in deeze „volgende orde gaan.

„De Tromflagers en Trompetters hebben „den voortogt. De Livreidragers volgen „hier op. De Soldaten van den Lyfwacht, „indien 'er die zyn, of gewapende Burgers „hebben voor de Edellieden den voortogt, „vervolgens komt de Kamerling van den „Paus in 't violet gekleed, houdende den „rooden Hoedt opgeheven. Hier op volgt „aanftonds de nieuwe Kardinaal, met zyn „Koorkleedt aangedaan, de Monnikskap „op't hoofdt hebbende, en daar op een zwarten „hoedt. Ter rechter zyde heeft hy de Prelaat die de *Ceremonie* verrichten moet, en „ter linker een ander Perfoon van aanzien, of „iemandt der Stads Overheden, en in zyn „gevolg de Karoffen van zyne *Eminentie* „en van alle die hem door een talryk geleide „vereeren willen. Wanneer de *Ceremonie* „in een plaats gefchied alwaar eenig Vorft „of ander Prins zyn verblyf houd, verzellen de Lyfwachten deezer Mogendheden den nieuwen Kardinaal.

„De ganfche Statiepracht in de Kerk gekomen, zingt men 'er de Mis, en gemeenlyk laaten zich de Koning of Prins „aldaar vinden, nevens de voornaamfte Heeren en Juffers van 't Hof. De Mis geëindigt zynde, trekt de Prelaat die de *Ceremonie* volbrengen zal, zyn Koorkleedt „aan, zet den Myter op, en gezeten in een „Armftoel op de trappen van 't Autaar „met den rug na 't zelve gekeert, legt den „brenger van den Hoedt de zelve op 't Autaar, en bied den Prelaat 's Paufen Brevet „aan, die hy aan zyn Geheimfchryver geeft, „om door hem overluid geleezen te worden op dat het van een ieder in de „Kerk worde gehoort. De Prelaat voert „hier op aanftonds een Lofrede over den „nieuwen Kardinaal, en 't befluidt is, dat „hy gereed is volgens 's Paufen orde den „Hoedt over te leveren.

„Alsdan nadert de nieuwe Kardinaal „het Autaar, knielt en legt in handen van den Prelaat de zelfde eedt af, „gelyk de nieuwe Kardinalen te Rome „voor den Paus doen. De Prelaat ftaat „vervolgens uit zynen Armftoel op, licht „zyn Myter af en doet eenig gebedt over „den nieuwen Kardinaal, wien men het „hoofdt met zyn Monnikskap dekt, waarna hem de Prelaat den Hoedt opzet, „herhaalende een gebedt in het Roomfch „Pontifikaal uitgedrukt. Vervolgens geeft „hy hem den Vrede te kuffen, men „zingt het *Te Deum*, en doet eenige Gebeden, waarmede deeze *Ceremonie* eindigt; en de Kardinaal keert weder in Statiepracht, met den rooden Hoedt op 't „hoofdt.

Deeze prachtige *Ceremonie* eindigt door een deftig onthaal en vreugdebedryf: maar dit valt zelden voor, zulks men 'er naaulyks een voorbeeldt van vind. Het Roomfch Ceremoniaal zegt, dat dit niet moet in 't werk geftelt worden, tenzy het een zeer gewigtige zaak voor den H: Stoel betrof, overzulks moet het veel luifter aan den Apoftolifchen Legaat geeven.

XI. HOOFDTSTUK.

Van de Bezitneeming *des* Verkooren Kardinaals Tytel.

Plechtigheden die in 't bezit neemen van des Kaardinaals Waardigheit moet in acht genomen worden, aangeweezen. „Wanneer (a) een Kardinaal van zyne „Waardigheit bezitting neemt, begeeft hy zich naar het Kerkportaal „van zyne Kerk om 'er het Koorkleedt, „van verwe met de plegtelykheit van den „dag overeenkomende, aan te trekken, vervolgens knielt hy op een kuffen in 't midden van de groote poort op een tapyt gelegt. De Waardigfte Priefter van de zelve Kerk bied hem, het Koorkleedt op „de fchouders hebbende, het Kruis te kusfen aan: daarna nadert de Kardinaal drie „of vier treeden naar Kerkwaarts, en daar „op bied hem een Akolyt de Wierookbus „aan, waar uit zyne *Eminentie* van den „wierook neemt, en zegent die, in het wierookvat werpende. De Kardinaal neemt „vervolgens zyn Bonnet af, en de Wyquaft, hem door den Priefter gegeeven, „die hem het Kruis te kuffen gaf, ontfangende, fprengt hy eenige druppelen Wywater op zyn voorhoofdt: en ook aanftonds op de Geeftelykheit en over het „Volk, 't welk rondom hem is. Daar na „geeft hy het wierookvat aan den Priefter „die het Koorkleedt heeft, en ftaande ontfangt hy 't, zyn hoofdt met de Bonnet gedekt,

(a) *Aimon in zyn Tafreel van 't Roomfche Hof.*

„dekt, den wierook die deeze Priester hem „driewerf aanbiedt.

„Na deeze verrichting heft men het *Te* „*Deum Laudamus* op. Het geheele Kapit„tel van deeze Kerk geleid den Kardinaal „Processies gewys voor het Hoog Autaar, „alwaar men geknielt blyft, tot dat het „*Te Deum* ge-eindigt zy. Alsdan staat de „Priester, die de *Ceremonie* van de Inleiding „verricht heeft, ter zyden van dit Autaar, „zegt de eerste en laatste woorden van 't „Vaderons met luider stemme, en 't overige „zachtelyk, waarna hy verscheiden over„eenkomende gebeden zingt; die geëindigt „zynde, staat de Kardinaal op, en gaat „onder een Verhemelzel ter zyden van 't „Euangeli zitten. Alle die in de Kerk zyn, „komen hem de handt kussen, behalven den „Dienstdoende Priester, aan wien hy de „Vredekus aan de rechter wang geeft.

„Men leest dan de Bul die den Kardinaal „de vereïschte Waardigheit geeft, en het „Inkomen der Kerke waarvan hy zich in be„zitting stelt. Zoo het 's morgens is, zegt men „een laage of plechtelyke Mis, volgens 't beha„gen van den Kardinaal: maar als de Plech„tigheit des namiddags word volbragt, zingt „men de Vesper. Indien het Avondt is, „worden 'er Lofzangen en Psalmen gezon„gen: vervolgens gaat de Kardinaal in 't „midden van 't Autaar staan, alwaar hy zy„ne Monnikskap op 't hoofdt hebbende, „aan 't Volk den zegen geeft, en hen hon„dert dagen Aflaat verleent. Hy treed „dan daar na de Autaartrappen af, en zyn „Koorrok afgelegt hebbende, trekt hy zyn „*Mozet* over de ontbloote Priestersrok aan, „en gaat dus in 't midden van de Kerk, „geevende den Zegen ter rechter en lin„ker zyde aan alle die hy ziet. In de „Sakristy gekomen, bezichtigt hy de Reli„quiën, en wanneer hy weder naar zyn „Paleis vertrekken wil, zet men hem de „kap open doet hem de *Mozet* over de Prie„stersrok aan.

„Indien de Kardinaal, die van zyne Waar„digheit bezit neemt, alleen Diaken is, te „weeten, zoo zyne Kerk niet dan een ty„tel van *Diaconie* voert, schoon deeze „Kardinaal elders een Bisschop of Priester „was, gaat hy niet naar 't Autaar om aan 't „Volk den Zegen te geeven. Hy mag het „ook zelfs niet zegenen van 't Autaar naar „de Sakristy gaande, noch op geene plaats „van zyne Kerk.

„Een Kardinaal die de Missen, Vespers, „Processiën en andere Plechtelyke Diensten „van de Kerk bywoont, waar van hy den "tytel voert, mag 'er het rood Koorkleedt "draagen, terwyl de andere Kardinalen die "de zelve Bediening willen bywoonen, niet "dan met een violet Koorkleedt mogen be"kleedt zyn, byaldien dit telkens op geen "dag geschied, wanneer deeze kleur te draa"gen verboden is.

„Op den dag van 't Feest van den Hei"lig, waar van de Kerk van den Kardinaal "den tytel voert, bekleedt deeze die 'er "werkelyke bezitting van heeft, zich met "een roodt Koorkleedt, schoon het geduuren"de den *Advent*, *Septuagesima* en de "Vaste zy, wanneer hy zelf den Dienst "begeert te doen. Alsdan geeft hy den "plechtelyken zegen: maar als hy den "Dienst niet zelf doet, gaat hy in den "Bisschoppelyken Zetel met roodt laken be"kleed en staande onder het verhemelzel, zit"ten. Zoo het gebeurde dat terwyl hy "met den Dienst bezig was, eenig Kardi"naal, zyn Groot Kamerling, of een an"der Edelman quam, moeten zy hem gaan "ontfangen en verzellen, verschoonende "zich voor hun Meester, en wanneer hy "zyne Godtsdienstigheit volbragt heeft, "geleidden zy hem weder tot in zyne "Karos.

„Indien de Tytelvoerende Kardinaal geen "beletzel heeft, moet hy zelf de Kardina"len gaan ontfangen, die in zyne Kerk ko"men, hen tot aan de bidplaats verzellen, "en weder uitgelei doen: maar zoo de Kar"dinalen de Mis of Vesper willen hooren, "'t geen nooit geschied, wanneer den Troon "of liever Plechtelyken Zetel, opgerecht "is, moet de Tytelvoerende Kardinaal hun "de eerlykste plaats inruimen, schoon hy "een ouder Kardinaal mogt zyn, plaatsen"de zich achter hem, om dat hy tot zynent is. "Nochtans zyn 'er twee gevallen, waarin "dit gebruik niet word opgevolgt, dit is, "wanneer 'er Pausselyke of Kardinaals-Ka"pel gehouden word, en als men de Uit"vaart van een Kardinaal viert. Alsdan "neemt de Tytelvoerende Kardinaal, "schoon 't in zyne Kerke zy, zynen "rang, en is met de zelfde kleur als de "andere Kardinalen zonder andere om"standigheit pleging bekleedt.

En aan welke Dienstplichten de Tytelvoerende Kardinalen verplicht zyn.

„Eindelyk is, om deeze stoffe te besluiten, "noch aan te merken, dat de drie Aarts-Bis"schoppen der Hoofdkerken van St. Jan van "Lateranen, St. Pieter en Sta. Maria Mag"giora, de zelfde Voorrechten in hunne "Kapittels genieten, als de Tytelvoerende "Kardinalen in hunne Kerken doen.

XII. HOOFDT.

XII. HOOFDTSTUK.

Van de UITVAART *en* LYKSTATIE *der* KARDINALEN.

Plechtigheden over de Lykstatie tot de Uitvaart der Kardinalen aangeweezen, en waarin die bestaan.

„Zoodraa een Kardinaal (a) overleden „is, balzemt men het Lyk, en men "draagt het den volgenden nacht naar de "Kerk, alwaar men plechtelyk zyne uit„vaart viert. Deeze Kerk is byna altoos "een der grootste, zulks zy de meenigte "volks begrypen kan. Zy is dan t'eenemaal "met zwart vloers behangen, en verzien van "Schilden, waar op de Wapens van den Over"ledenen verbeeldt zyn. Ook word de "Kerk ter weerzyde van haaren buik met "een groot getal witte brandende Wasch"kaerssen verzien.

„Men recht in 't midden van deeze Kerk "een groot Gesticht op, 't welk een soort "van verheven Praalbedt is, met zwarte "geblomde stoffe bekleed, nevens twee "Hoofdkussens van de zelfde kleur, op el"kander en onder het hoofdt van den Over"leden Kardinaal gelegt; leggende het Lyk "op het midden van dit Praalbedt uitge"strekt, en zodanig dat de voeten naar de "groote Kerkdeur, en het hoofdt naar het "hoog Autaar zyn gestrekt.

„Het Lyk van den Overleden Kardinaal "word met de Plechtelyke Gewaaden be"kleedt, te weeten, het Koorkleedt, in"dien hy van de Orde der Bisschoppen is "geweest, en de Kazuifel zoo hy Priester "was, of het Monniksgewaadt indien hy het "Diakenschap heeft bekleedt. De zes "Ceremoni-Meesters woonen deeze uitvaart "in de Kerk by, bekleedt met violette ser"gie Priestersrokken, en alle de Paussełyke "Loopers met tabbarden van de zelve ver"we, ter aarde sleepende, en houdende "zilvere staven in handen. Ook zyn 'er twee "Stafiers van den Overledenen, draagende "aan 't einde hunner stokken een wimpel "van violette taft met de Wapens van den "Kardinaal, waar van men de uitvaart houd. Zy waaijen geduurig met deeze wimpels van weerzyden des Overledens aangezicht, mogelyk, beducht zynde dat hem de vliegen mogten steeken.

„Den volgenden dag, vergaderen na de „Vesper, de Bedelmonniken in de Kapel „van deeze Kerk, alwaar zy de Vroeg„metten der Dooden zingen, ieder Orde „zingende beurtsgewys een der drie nacht„deelen, en de Muzyk-Meesters van den „Paus de *Laudes*. Ondertusschen komen „de Kardinalen in 't violet gekleedt in de „Kerk, en verzien zich in 't inkomen van „het Koorkleedt van de zelve verwe, waar „mede zy voor 't Hoog Autaar gaan, al„waar zy het *Pater Noster* opzeggen enz. „waar by zy eenige verzen van 't Gebedt „*Absolve* voegen, 't welk tot den Dienst „der Dooden behoort. Daar na doen zy „de gewoone besprenging met Wywater, „en gaan in 't Koor zitten, alwaar zy den „Dienst der Dooden hooren, die verscheiden „Kerkelyken en Monniken plechtelyk zin„gen. De andere herhaalen het in 't byzon„der, blyvende zitten tot dat het gezang „geëindigt is; alzoo de Kardinalen Bis„schoppen en Priesters aan de Epistel zy„de, en de overige van de Geestelykheit in „laager gestoeltens, die rondom het Koor „zyn hun plaats hebben, zitten de Kar„dinalen in hooger plaatsen, of op verhe„vener gestoeltens. Na deeze verrichting „vertrekt een ieder, zonder eenige andere „Plechtigheit.

„Des nachts ontkleedt men het doode "Lyk, en alsdan legt men 't in een loode "Doodkist, beslooten in een andere van Si"pressenhout, die men met een zwart laken "dekt. Men brengt het in een Karos ver"zelt van den Kerspelpriester en des Over"ledens Aalmoezeniers, die by het toorts"licht naar de Kerk gaan, alwaar men 't "Lyk begraaven moet.

„Het meerendeel der Kardinalen die te "Rome woonen, worden gemeenlyk in de "Kerk van hunnen Tytel begraaven, ten zy "den Overledenen een Romein van Groot "aanzien zy, die in 't Graf van zyne Voor"ouderen begeert te leggen, of een Over"alpische die zyn Graf in de Kerk verkoren "heeft, als de Kerkelyke van zynen Land"aardt in Rome bezitten.

„Vier Kardinalen zyn 'er die men met "pracht en groote statie begraaft, te wee"ten, de Deken van 't Apostolisch Genoot"schap, de Groot-Biechtvader, de Onder"Kantselier en de Kamerling; en deeze "Plechtigheit geschied in de volgende "orde.

Processie en hoe, by de Lykstatie gehouden.

„Nadat de Dienst der Dooden in 't over"staan der Kardinalen gezongen is, ver"trekken deeze *Eminentiën* en men begint "de Processie. Aan 't Hoofdt van deeze

T 3 Pro-

(a) *Aimon*. Ubi supra.

"Processie gaan de Weeskinderen die men "*Illiterati* noemt, te weeten, ongeletter-"den: na hun volgen verscheiden Broeder-"schappen, waar van de Boetelingen bran-"dende Waschkaerssen in handen hebben. "Zy zyn met hunne Monnikskappen ge-"dekt, en met hunne groote Tabbarden van "verscheiden verwen, volgens hunne In-"stelling, bekleedt; als roodt, zwart, wit, "violet, blaauw, geelachtig, bruinachtig en "veele andere waar van de mengeling zon-"derling is.

„Na deeze onderscheiden Broederschap-"pen gaan de Bedelmonniken en anderen, "ieder volgens hunnen rang. Vervolgens "komen de Waereldlyke Kerkelyken van "de Parochie des Overledenen Kardinaals, "en deeze van de Kerk alwaar hy moet be-"graven worden, wanneer zy geen Gere-"gelden zyn.

„Indien de Kardinaal die men begraaven "zal, Aartspriester van een der drie Hoofdt-"kerken van Rome is, woont het Kapittel "de begraving by, en zelfs wanneer het de be-"graving van een Tytelvoerende Kardinaal "van St. Laurens *in Damazo*, of van S[ta]. "Maria over den Tyber betreft.

„Op t einde van de uitvaart volgt het Lyk, „met de Plechtelyke versierselen opgetooit, „volgens de Orde die de Kardinaal in 't „Gewyde Genootschap had, maar wanneer „hy niets dan het Diakenschap bezeten heeft, „zet men hem niet te min een Myter op 't „hoofdt; dus uitgedost word hy op de „schouders van zyne Stafiers in 't midden „van zyne Huisgenooten en Vrienden ge-„dragen, die hem geleiden in den rouw „gekleedt, te weeten: zyne Livreidragers „gaan voor het Lyk, en zyne Aalmoeze-„niers, Edellieden en Amptenaren, volgen „het zelve. Aan weerzyden van 't Lyk „gaan mede twee ryen Zwitzers van 's Paus-„sen Lyfwacht, hebbende Hellebaarden in „de handt, en in de achterhoede een gedeel-„te van de Pausselyke Huisgenoten in Ruiter-„pracht; vervolgens de Kapiteins van de „Zwitzersche Lyfwacht, de Stafdragers van „den Paus, een Ceremoni-Meester met zyn „Hofmeester, de Noodhelpende Bisschop-„pen, de Apostolische Protonotarissen, de „gemeene Kapellanen, de Apostolische Stal-„meesters en de Kamerlingen buiten de muuren.

„Als een der Kardinalen Vorsten, of van „de aanzienlykste geslachten overleden is, „zend de Paus dikmaals alle zyne Huisgeno-„ten op zodanig een uitvaart, gelyk mede „met die der vier Kardinalen, die den rang „houden als reeds is gezegt.

Ziel-missen voor den overleden Kardinaal gedaan.

„Wanneer men het lyk van een Kardi-„dinaal naar de Kerk draagt, alwaar het „zal begraaven worden, zingt men 'er den „volgenden morgen in 't overstaan van 't „Gewyde Genootschap, een plechtelyke Mis „voor de rust zyner ziele, en in deeze ge-„legenheit gebruikt men alle de *Ceremoniën* „die by de uitvaart van den Paus worden „waargenomen, behalven dat 'er in een „Pausselyke uitvaart vyf Noothelpende „Kardinalen in Plechtelyken Gewaade be-„kleedt zyn, daar in deeze niet dan vyf „Bisschoppen zyn die de besprenging, be-„wierooking en de gewoone gebeden doen, „in 't Gewoonte-Boek voor deeze bediening „aangeweezen.

Het Roomsch Ceremoniaal (a) beschryft de negendaagsche gebeden, die men voor de overledenen Kardinalen doet. De eerste en laatste dag moeten 'er hondert en vyftig Missen gedaan worden, en men geeft aan ieder Dienstdoenden Priester een klein stuk geldt en twee kleine kandelaars. Op de andere zeven dagen doet men 'er hondert. De andere Plechtigheden die eveneens als in gewoone Missen over de Dooden zyn, zullen we hier niet weder herhaalen, naardien wy 'er reeds in 't Hoofdstuk van de Lykmissen, Uitvaarten enz. van gehandelt hebben.

XIII. HOOFDTSTUK.

Van de UITVAART *en* LYKSTATIE *van den* OVERLEDEN PAUS.

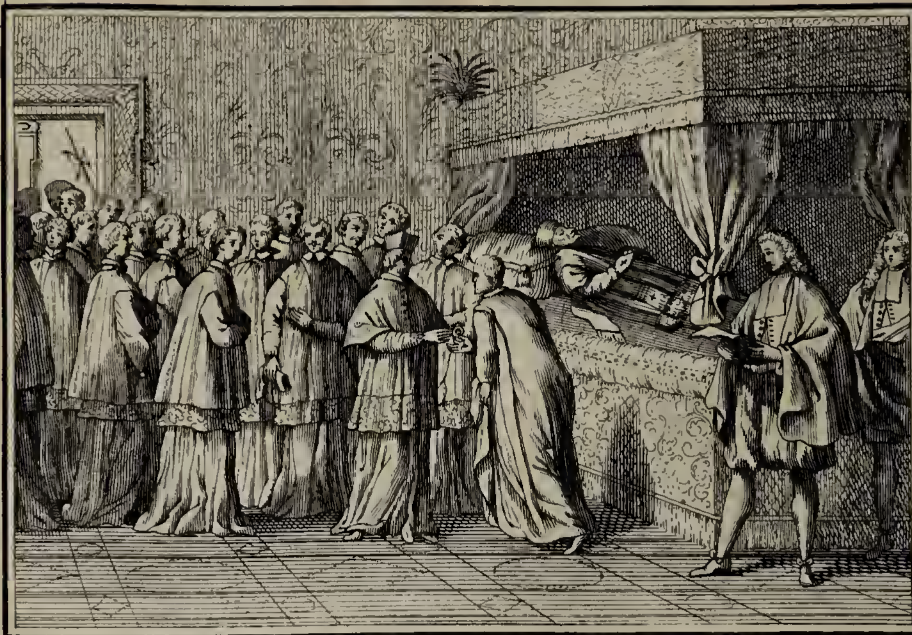
Hoe voorbereidzelen van een naakende doodt voor den

WY zullen nu de Stedehouder van 's Waerelds Heilandt in zyn Graf beschouwen. (b) Deeze die door zyn vermogen en zyne waardigheit boven alle sterflyken verheven is; hy die op aarde bind en ontbind, is niet machtig de banden des doods te breeken, wanneer zyn uur gekomen is. Dit is 't, 't welk de Heilig Vader zich erinneren moet, dat op zyne aanvaerding van 't Pausschap alle eere der Waereldt hem als een

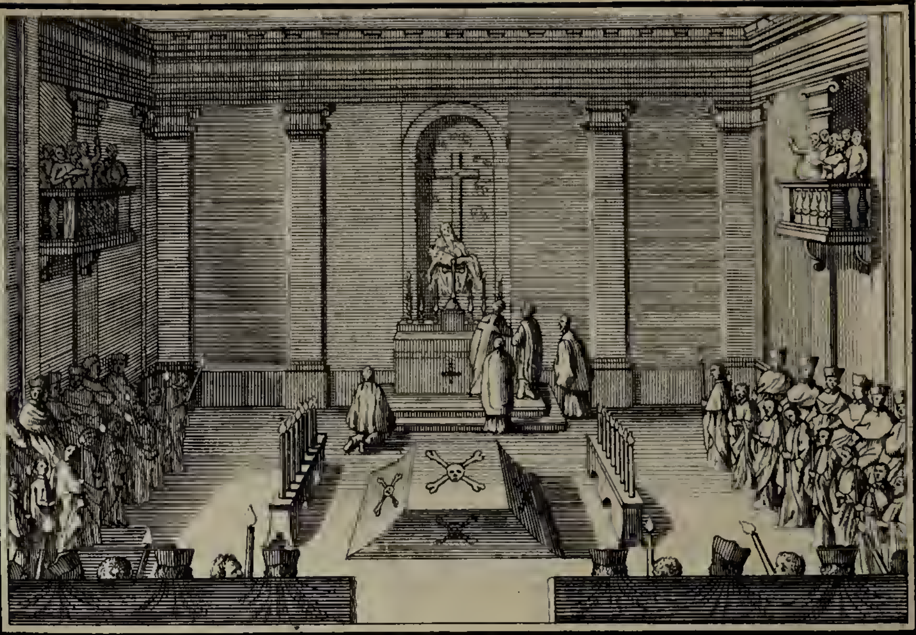
Paus dienen overlegt te worden, aangeweezen.

(a) *Sacr. Cærem. Eccl. Rom. L. I. In prima & nona die - - - consueverunt legi in Ecclesia ubi fiunt Exequiæ centum quinquaginta Missæ, & datur per eleemosynam cuique celebranti unus Grossus Papalis & duæ parvæ candelæ. Aliis septem diebus intra novenam dicuntur centum Miss quolibet die, &c.*

(b) *Idem ibid. L. I.*

La RECONNOISSANCE du CORPS du PAPE défunt &c.

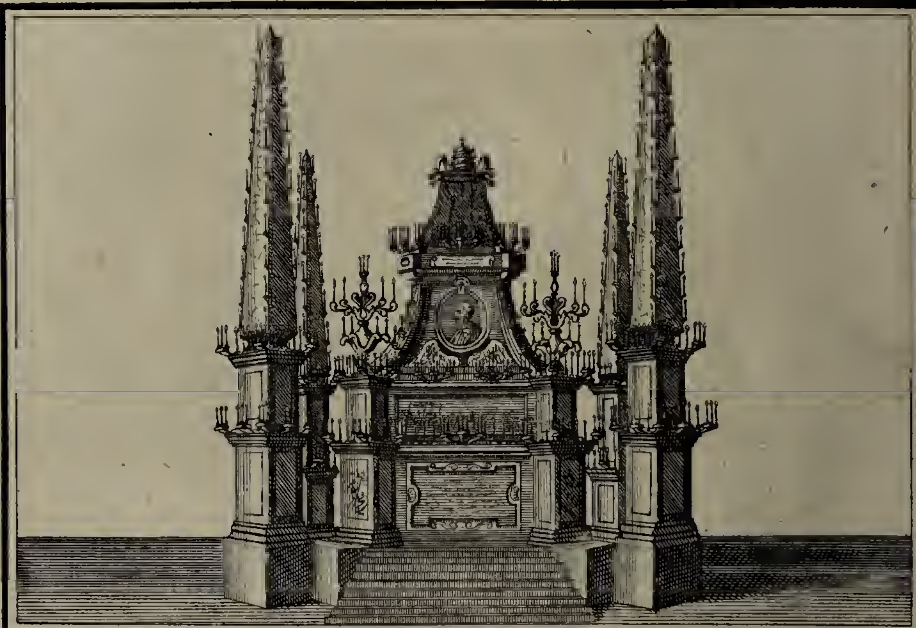
Les OBSÈQUES du PAPE DÉFUNT.

Le CORPS du PAPE porté à L'EGLISE de SAINT PIERRE.

Le CORPS du PAPE exposé trois jours au peuple dans l'Eglise de S.t PIERRE.

CATAFALQUE du PAPE DÉFUNT.

B. Picart sculp. dir. 1724.

CONVOI FUNEBRE du PAPE.

een voorby-gaanden rook word vertoont. Wy zullen hier geen breed verhaal der *voorbereidzelen van zyne doodt* doen. Hy moet alles by zich zelf overdenken, zyn gewisse onderzoeken, belydenis doen of biechten, van zyn Biechtvader een volkomen vergiffenis van zonden verzoeken, en eenige vergoeding den geenen doen die hy geduurende zyn leven beleedigt heeft; vervolgens moet hy het H: Kerkrecht ontfangen, het Gewyde Genootschap doen vergaderen, de belydenis van zyn Geloof afleggen, en bidden dat haare *Eminentiën* hem vergeeven van 't geen hy tegen den een of anderen met beleediging geduurende zyn regeering mogt hebben begaan. Onder andere zaaken begeert het *Roomsch Ceremoniaal*, dat zyne Heiligheit op zyn sterfbedt den Kardinalen aanbeveelt een waardig Herder der Christenen te verkiezen: maar deeze achtgeeving is overmaatig, door dien haare *Eminentiën* om een Paus te maaken niet arbeiden dan na den H. Geest te hebben aangeroepen.

Het gedrag van zyne Huisgenoten gehouden.

„Wanneer de Paus op zyn uiterste legt, „neemen zyne Neven en Huisgenoten van „zyn Paleis, alle de roerende Goederen die „daar te vinden zyn, weg. Zoodraa als zy„ne Heiligheit den Geest gegeeven heeft, „komen de Amptenaren van de Apostolische „Kamer, om zich van alle zyne goederen „te verzeekeren: maar des Overledens „Vrienden draagen zoo goede zorg, dat 'er „niets dan de vier muuren overgebleeven „zyn, en het Lyk op een slechte stroozak, „nevens een oude houte kandelaar, waarin „noch naauwelyks een end van een Wasch„kaers brandt.

Ceremoniën op het overlyden van den Paus in gebruik, en waar in die bestaan.

„Ten zelven tyde komt de Kardinaal„Kamerling † in 't violet gekleedt, verzelt „van de Kamer-Klerken in een zwardt ge„waadt, om het Lichaam van den Paus „t'onderzoeken. Hy roept hem driewerf „by zyn Doopnaam, en alzoo hy noch ant„woordt noch bewys van leven ontfangt en „verneemt, laat hy een Getuigschrift door „de Apostolische Protonotarissen over 's „Pausen doodt opmaaken. Hy eischt van des „Pausen Kamermeester, den Visschers „Ring, 't welk 's Pausen Zegel is, van ste„vig goudt en hondert Ryksdaalders waar„dig, welke Ring hy breeken laat en geeft „de stukken den Ceremoni-Meester, die de „zelven behoud. De Dataris en de Geheim„schryvers, die de andere Zegels van den „overleden Paus in hunne bewaaring heb„ben, zyn verplicht die by den Kardi„naal-Kamerling te brengen, die de zelve „in 't overstaan van den Auditeur van de „Kamer, van den Schatbewaarder en de A„postolische Klerken breekt, en aan geene „andere Kardinalen is het toegelaaten deeze „bediening by te woonen.

„Vervolgens zyn de Kardinaal-Patroon „en 's Pausen Neeven genoodzaakt het Pa„leis te verlaaten, alwaar de Paus overle„den is, 't welk gemeenlyk in 't Vatikaan, „of Monte-Cavallo voorvalt, wanneer hy „zyn leven door geen schielyke en onver„wachte doodt eindigt. De Kardinaal„Kamerling neemt dan van deeze Paleizen „uit den naam van de Apostolische Kamer „bezit; en nadat hy 'er met alle vereischte „omstandigheden, reeds gemeld, gekomen „is, laat hy 'er een beknopt Boedelschrift „van de aldaar vindende Huissieraden maa„ken; doch vind 'er zomtyds niets, gelyk „wy gezegt hebben.

„Ondertusschen draagen de Biechtvaders „van St. Pieter, en de Kapellanen van den „Overledenen zorg om zyn Lyk te balze„men, na het wel te hebben doen schee„ren. Men bekleedt het met het Pausse„lyk Gewaadt, hebbende den Myter op „'t hoofdt, en de Kelk in de handt. De „Kamerling draagt verder zorg aanstonds „de Lyfwacht af te zenden, om zich van „de Stadtspoorten, het Kasteel St. Angelo, „en andere posten te verzekeren. De *Capo„rioni* of Hoplieden der Wyken, doen by „dag en nacht de Ronde met hun krygs„volk, om den opstant der geenen te belet„ten, die kuiperyen mogten aanrechten voor „de verkiezing van een nieuwen Paus.

„Nadat de Kamerling ter verzeekering „van de rust in Rome alles heeft verzorgt, „vertrekt hy uit het Apostolisch Paleis, en „ryd, in een Karos gezeten, rondom de „Stadt, verzelt van Zwitzers en den Ka„pitein der Lyfwachten, die gemeenlyk den „overleden Paus verzelden. Wanneer nu „den optogt begint, luidt men de groote „Klok van 't Kapitool; want deeze Klok „word nooit geluidt, dan om aan de bewoon„ders van de Stadt te berichten, dat de Paus „Overleeden is.

„Op het teken van deeze klok, worden „de

† Zie het nevens gevoegde Afbeeldzel, in 6 Verbeeldingen afgebeeldt; waar van de eerste verbeelding *de* ONDERZOEKING *van des overleden 's* PAUSEN LYK verbeeldt; de tweede, *de* BRANDENDE KAPEL *van den* OVERLEDEN PAUS; de derde, *hoe 's* PAUSEN LYK *naar St.* PIETERS KERK *gedragen word*; de vierde, *hoe 's* PAUSEN LYK *drie dagen in* ST. PIETERS KERK *voor 't volk ten toon legt*; de vyfde, *het* LEDIG GRAF *of* PRAALGRAF *van den* OVERLEDEN PAUS; en de zesde, *het* GELEIDE *van 's* PAUSEN LYKSTATIE.

„de *Rota* en alle de Rechtbanken in hunne „oeffeningen gestaakt, en de *Daterie* gesloten, uit krachte van de Bul *in eligendis* „door Pius den IV. verleent. Men vaerdigt dan geen meer Bullen af: alle de Congregatiën over gewoone zaaken houden mede op, overzulks 'er niet dan door den „Kardinaal-Kamerling en den Kardinaal „Groot-Biechtvader de belanghebbende zaaken behandelt worden.

„Alzoo de Pausen de St: Pieters Kerk „voor hunne begraaf-plaats verkooren hebben, wanneer zy in 't Quirinaal overleden „zyn, (tegenwoordig *Monte Cavallo* genoemt) of in een der andere Pausselyke „Paleizen, brengt men hun Lyk naar 't „Vatikaan, in (a) een open groote Rosbaar, waar in een Praalbedt is, en waarop de Paus in zyn Pausselyk gewaadt voor „'t Volk ten toon legt.

Hoe het Lyk van den Paus plechtelyk naar 't Vatikaan word overgebragt,

„Voor de Rosbaar gaat een voortroep van „Ruiters en gedoofde Trompetters met half „zwarte en half violette afhangende floersen. Deeze Trompetters ryden aan 't „hoofdt van de eerste Kompagnie, op appelgraauwe Paerden gezeten, waarvan de „Dekkleeden van de zelfde kleur als de afhangende Sluiers zyn, aan de beugels der „trompetten gehecht: maar die van de voortroep zyn van zwart floers, met goude en „zilvere Sluiers. Deeze Ruiters voeren slepende spiessen; hunne Standaarden hebben „voor ieder Ruiterbende den voortogt, in „'t midden van deeze bende onthouden zich „hunne Keteltromslagers, laatende op hunne Keteltrommen een doffe en treurige toon „hooren.

„Eenige Zwitzersche Krygstroepen volgen hier op; de helft deezer Zwitzers voeren Musketten, de andere helft omgekeerde „Hellebaarden -- Deeze worden wederom „van vier en twintig Palfreniers gevolgt, „die even zoo veel Telpaerden geleiden met „zwarte dekkleeden gedekt, ter aarde sleepende. Verscheiden Stafiers van den Overleden Paus gaan zonder orde tusschen deeze Telpaerden, draagende brandende geele „Waschtoortsen in hande.

„De twaalf Biechtvaders van St: Pieters „Kerke volgen, ieder toortsen in handen „hebbende, in 't midden van de Zwitzersche „Lyfwacht, die Slagzwaarden en Hellebaarden draagen, rondom de Rosbaar van den „overleden Paus. De Kruisdrager gaat „onmiddelyk voor de Rosbaar, gezeten op „een groot paerdt, hebbende een gemaliet „dekkleedt, als een Krygspaerdt omhangen. „Achter het Praalbedt, waarop het Lyk „van den Paus legt, ziet men 's Pausen „Stalmeester op een zwart paerdt, zonder „ooren, hebbende voor Paerdetuig niet „dan linne banden, een wit Satyn laken en „een kuif van drie regels glasdraadt en klatergoudt op 't hoofdt.

„Vervolgens ziet men vier en twintig andere Palfreniers, geleidende zwarte Muilezels met witte dekkleeden, overdekt van „zwart floers. Deeze worden van een Kompagnie lichtgewapende Ruiters gevolgt, „alle in 't violet gekleedt. Daarna komt „een bende geharnasde Voetknechten, en „eindelyk het overige van de Zwitzersche „Lyfwacht, waarvan de voorttogt door een „Kompangnie Karabynders gesloten word, „die eenige stukken Geschut van verguld „metaal geleiden, op hunne affuiten voortgetrokken, enz.

en in St. Pieters Kerke op een Praalbedt gelegt, de voetkussing van 't volk word toegelaaten.

" Wanneer de Paus in 't Vatikaan gestorven is, brengt men 't Lyk aanstonds, langs "een geheime trap, in de Kapel van Sixtus. "Nadat men 't aldaar vier en twintig uuren "gelaaten heeft, balzemt men het zelve, en "brengt het op dien dag (a) in St. Pieters "Kerke over, zonder eenig ander geleide, "als die van de Biechtvaders, Kapellanen "en andere Kerkelyken, die het Lyk van "den overleden Paus tot in 't Portaal van "de Hoofdtkerk volgen. De Kanoniken "van de zelve Kerk komen het ontfangen, "zingende de gewoone Gebeden voor de "Dooden, waarna zy het in de Kapel van "de Heilige Drievuldigheit brengen, al"waar het drie dagen op een verheven Praal"bedt voor al het Volk ten toon gestelt "word, 't welk in meenigte komt om zyne "Heiligheits voeten te kussen, door een "yzere tralie steekende, die voor een Af"schutzel en ringtralie van deeze Kapel "dient.

"Na het eindigen van deeze drie dagen, "legt men het gebalzemd Lyk in een loode "Doodkist, op welker bodem de Kardina"len die hy gevordert heeft, goude en zil"vere gedenkpenningen leggen, die ter eener "zyde de overleden Paus, hunnen Wel"doener, verbeelden, en ter andere, zyne "merkwaardigste bedryven. Men bekleedt "vervolgens deeze Doodkist met een andere "van Sypressenhout, en men laat die achter "het muurwerk van eenige Kapel in bewa"ring staan, tot dat men 't Praalgraf in St: "Pieters Kerke heeft opgerecht, of elders, "indien het den Overledenen zelf in zyn le"ven verzorgt heeft: want 't is somtyds een

"order

(a) Zie de laatste Verbeelding van 't Afbeeldzel Pag. 151. Men zal genoeg merken dat deeze beschryving omstandiger als de Verbeelding is, te Rome geteekent.

(b) Zie de derde Verbeelding van voorgemelde Afbeelding.

"order die eenige te vooren daar toe gegeven. Maar als de Paus by Testament, of noch in leven zynde, verklaart dat hy een andere Kerk als die van St. Pieter voor zyn graf verkoren heeft, mag de overvoering van zyn lyk niet dan een jaar daarna geschieden, sedert het in een der Kapellen van deeze Hoofdtkerk bewaart is geweest; en men mag het Lyk van den Paus niet vervoeren, zonder een groote somme geldts aan 't Kapittel van St. Pieter te voldoen. Somtyds komt dit meer dan een millioen te kosten, wanneer het vereischt word voor een lyk van zodanigen Paus met een geur van Heiligheit gestorven, en waarvan men gedachten zou konnen hebben van den een of anderen tydt gekononiseert te worden.

Hoe des Pausen uitvaart door Plechtelyke Missen besloten word.

" De Apostolische Kamer betaalt de kosten voor 's Pausen graf, welke kosten op hondert en vyftig duizend gulden is bepaalt, zoo wel voor de Lykstatie en Uitvaart waarvan wy reeds gesproken hebben, als voor het opmaaken van 't Praalgraf in St. Pieters Kerke, nevens een brandende Kapel (a), alwaar men alle vroegmetten (b) een Mis van 't *Requiem* geduurende agt dagen zingt, en zulks in 't overstaan van 't Gewyde Genootschap, voor de rust der ziele van den overleeden Paus. Het besluit van deeze *Ceremonie* tot de Uitvaart word op den negenden dag, door een andere Plechtelyke Mis gedaan, die een Kardinaal-Bisschop zingt, door vier andere Gemyterde Kardinalen voor 't Autaar geholpen, die nevens den *Celebrant* op het einde van den Dienst de bewierooking over de tentoonstelling van de Doodkist, en de besprenging in het Kerkgewoonte-Boek bevolen, doen, en zulks in 't overstaan van andere Kardinalen, en van alle de Prelaten en Amptenaren van 't Hof van den overleden Paus, die wederom aanstonds vertrekken wanneer zy het laatste *Requiescat in Pace* hebben gehoort. Waarop zy antwoorden: *Amen.* " Na des Paus overlyden zegt men de Dienst van de Mis volgens des tydts omstandigheit, en een der Morgen-Lessen (c) word aan 't Gewyde Genootschap toegepast.

(a) Zie de tweede Verbeelding van 't Afbeeldzel Pag. 151.

(b) De eerste en laatste dag van den negendaagschen Dienst, worden 'er twee hondert Missen voor 't wel zyn van des overledens H Vaders ziele gezongen: wordende de Plechtelyke Mis door een Kardinaal-Bisschop gedaan: maar op de andere tusschen dagen zegt men 'er hondert. *Sacr. Cerim. Eccl. Rom.* L. 1.

(c) *Domini sunt cardines terræ, & posuit super eos orbem*: getrokken uit het *Roomsch Ceremoniaal.*

HISTORISCHE VERHANDELING

Over de

HEDENDAAGSCHE GODTSDIENST-PLICHTEN

En

GEWOONTENS

Der

ROOMSCHE KERKE.

Vyfde Afdeeling.

Behelzende een VERVOLG van de KERKVOOGDY: waar in een kort bericht van 't GEESTELYK GEDRAG des ROOMSCHEN HOFS gegeeven word.

In het eerste Deels tweede Stuk hebben we van den Paus gehandelt, als zynde het Hoofdt der Strydende Kerke: Wy hebben 'er de Plechtigheden van zyne verkiezing beschreeven. Ook hebbenwe hem als eerste Bedienaar der Kerke aangemerkt; 't welk ons nu verplicht heeft van verscheiden doorluchtige *Ceremoniën* te handelen, waaruit veel min blykt dat hy de Knecht der Knechten zoude zyn, daar hy de volstrekte Heerscher van JESUS CHRISTUS Koningryk is. In de voorgaande Afdeeling van deeze Verhandeling hebbenwe hem van den Troon van JESUS CHRISTUS in 't Graf zien daalen; maar nu word vereischt dat we hem noch eens volgens de groote verhevenheit zyner Waardigheit beschouwen: doch zonder van 't tydelyke deezer verhevenheit gewag te maaken. Wy zullen hem den Lezer niet dan in zyn Geestelyke Regeering vertoonen, en niets over dit onderwerp zeggen, dan 't geen de wel onderrichte Schryvers ons hebben nagelaaten.

I. HOOFDTSTUK.

Van de algemeene PAUSSELYKE STEDEHOUDER *en de* KANSELIER *en* ONDERKANSELIER *van 't* PAUSSELYK HOF.

Hoe de Paus mede een Bisschoppelyk bestier heeft.

De Paus als Bisschop aangemerkt, heeft een Bisdom te bestieren. In deeze hoedanigheit van Bisschop is 't dat hy voor (a) Algemeene Stedehouder een Bisschoppelyke Prelaat aanstelt, die sedert Pius den IV. altoos Kardinaal is geweest. Deeze Algemeene Stedehouder is 't voor zyn leven lang, en is alleen de eigentlyke Rechter over alle Kerkelyken,

Wae-

(a) *Aimon* Tafereel van 't Roomsche Hof. Alles 't geen over deeze stoffe gezegt word, is uit *Lunadoro Relazione*, enz. getrokken. Men vergenoegt zich hier de eerste deezer Schryveren met eenige verzachting na te schryven: dus moet men 't op reekening van den Heere *Aimon* zetten, alles 't welk in deeze Afdeeling word voorgestelt.

Waereldlyke en Geregelde Geestelyken van wederzyds Sexe, als ook over de Jooden en hoeren die in zyn geheel gebiedt zyn. Hy bestiert de bevestiging en vergeeft alle Gewyde Ordens. Hy bezit het recht van beschouwing en onderzoeking over alle de Kerken, Kloosters, Gasthuizen en andere Godtvruchtige plaatsen, behoudens nochtans die der vreemde Volkeren, die hier van uitgezondert zyn. Hy heeft een Onder-Regent die altoos Bisschop is, om hem in de Bisschoppelyke bedieningen behulpzaam te zyn. Ook heeft hy een Luitenant die Prelaat is, geen Bisschop, Referendaris van de een en andere handtekening, die van de burgerlyke zaaken kundig is aan zyne Rechtbank vervallen, en een Waereldlyke Strafoeffende Rechter om de misdaaden der Klerken en Geregelden te vonnissen: maar 't geen het Ampt van Groot-Stedehouder, veel aanzienlyker en voordeeliger maakt, is het vermogen dat hy heeft, de Geschilzaaken de Huwelyken raakende, te beslechten.

De Apostolische Kamer betaalt hem al 't noodige, en daar en boven geniet hy van zyne Rechtbanken jaarlyks twaalf hondert goude Pistolen. Hy is van vier Notarissen, of Griffiers, een Prevoost, en een bende Gerechtsdienaars en Gerechtsboden verzien. Reeds hebben we van den Biechtvader gesproken: overzulks wy 'er hier niet weder van ophaalen zullen.

Waarin het Ampt van 's Pausen Kanselier bestaat.

Wat de Kanselier aangaat, hy schreef eertyds alle de Bullen in des Pausen naam, insgelyks de twyffelingen des Geloofs, die hem door de Bisschoppen en andere persoonen voorgestelt wierden: overzulks hy het Ampt van Geheimschryver van Staat, van de Brevetten en die van den Kanselier waarnam. De oudste gewagmaking die men 'er van vind is in den Brief van *Hieronimus* aan *Gerontius*, en men meent dat hy dit Ampt onder de regeering van Paus Damasus zelf heeft waargenomen.

Tot aan 't Pausschap van Gregorius den VIII. die in 't jaar 1187. den Stoel bezat, is dit Ampt altoos aan een Bisschop of Kardinaal vergeeven geweest: maar deeze Paus die dit Ampt voor zyne verheffing tot het Pausschap bekleed had, terwyl hy noch Kardinaal met den tytel van *Sta. Rufina* was, deed het na zyne verheffing door een Kanonik van St. Jan van Lateranen waarneemen, die de tytel van 's Pausen Onder-Kanselier aannam, gelyk ook vyf of zes andere Kanoniken van de zelve Kerk deeden, die dit Ampt na hem bekleedden. Maar Bonifacius de VIII. het zelve aan 't Genootschap der Kardinalen hebbende overgegeeven, zoo zyn deeze die het sedert tot nu toe waargenomen hebben, nochtans met den tytel van Onder-Kanseliers genoegt, schoon zy waarlyk Kanseliers waren, en dat zy byna alles deeden 't welk de Kanseliers van Vrankryk en andere Mogendheden van Europe doen.

Welk Ampt verkopelyk is.

Dit Ampt is verkopelyk en kost hondert duizend Ryksdaalders, brengende omtrent tien duizend (a) Ryksdaalders jaarlyks op, den geenen die 'er bezitter van is, en 't valt nooit open dan door de doodt van den Kanselier, te weeten, omdat hy 't zyn leven lang bezit. Het Rechtsgebiedt van den Kardinaal Onder-Kanselier strekt zich over de Afvaerdiging der Apostolische Brieven en Bullen uit, als ook over alle de Verzoekschriften die door den Paus geteekent zyn, behalven deeze die door een Brevet onder den Visschers Ring afgevaerdigt worden. Alle de Amptenaren van de Kanselary, waarvan wy hier na handelen zullen, vergaderen driemaal ieder week in 't Paleis van den Onder-Kanselier, te weeten, des Dingsdags, Donderdags en Zaturdags.

Eenige staalen van 's Pausen hoogmoedt aangeweezen.

Men vind in de Bullen door de Kanseliers en Onder-Kanseliers van den Paus afgevaerdigt, eenige tytels die men van geen vermetelen hoogmoedt verschoonen kan; by voorbeeldt: men leest in een Bul van den Paus Nicolaas den III. verleent in de 96ste. onderscheiding van 't recht van Kerklyke Instelling; *dat het ontwistbaar is, dat de Roomsche Paus van niemandt kan veroordeelt worden, nademaal hy* Godt *is*: en in een Bul van Paus Gregorius den IX. in de Dekretalen of Wetboeken by den tytel van de *Opperhoofdigheit* ingelyft, leest men deeze woorden: *Godt heeft twee groote lichten voor het Firmament der algemeene Kerke gemaakt, te weeten: hy heeft twee waardigheden ingestelt, die het Pausselyk gezag en de Koninglyke magt zyn; maar dit 't welk over den dag gebied, te weeten, over de Geestelyke zaaken, is grooter, en dat over de Stoffelyke dingen gestelt zy, is minder: overzulks moet men bekennen dat 'er al zoo veel onderscheid tusschen de Pausen en Koningen is, dan 'er tusschen de Zon en de Maan zy - - - - Wy zeggen ook dat alle de menschelyke Schepselen den Roomschen Paus onderworpen zyn, en dat hy uit krachte van zyn volkomen vermogen, en volstrekt gezag, het Natuurlyk en 't Goddelyk recht uitdeelen kan*, gelyk de uitlegging verklaart ter zelver plaatse te vinden.

(a) *Lunadoro* zegt veertien duizend Roomsche Scudi.

II. HOOFDTSTUK.

Van de REGENT, *de* PRELATEN *en* ABBREVIATEURS *van 's* PAUSEN KANSELARY; *de* PAUSELYKE GEHEIMSCHRYVER *en* ONDER-GEHEIMSCHRYVERS *van* STAAT.

Waarin het Ampt van den Regent bestaat, De Regent van de Apostolische Kanselary word door een gezegelden Brief van den Onder-Kanselier aangestelt, die hem 't vermogen geeft van alle de zaaken van Apellen aan den Referendarissen en Auditeurs de Rota te stellen; 't welk hy doet, hen die door ordens uitdeelende, op dat ieder zyne bezigheit heeft en beurtsgewys zyn voordeel geniet. Twaalf Prelaten Referendarissen zyn 'er, die men Abbreviateurs van de groote Raadkamer noemt, die een violetverwig lang kleedt draagen: deeze Ampten zyn verkopelyk, en de Onder-Kanselier heeft de benoeming van zes der zelve, de andere zyn ter keure van den Paus. 't Welk verkopelyk is, en wat het opbrengt. Het Ampt van Regent kost dertig duizend Ryksdaalders, en het brengt jaarlyks drie duizend Ryksdaalders renten op. Die der Prelaten Referendarissen van wederzyds tekening, zyn Abbreviateurs van de groote Raadkamer, en waardig dertien duizend Ryksdaalders, brengende jaarlyks ieder twaalf hondert Ryksdaalders op. Deeze dertien Prelaten hebben mede in de Pausselyke Kapel hun plaats: maar de Regent laat 'er zich nooit in deeze hoedanigheit, wegens de geschillen van voorzitting, vinden.

d'Abbreviateurs waarin hunne bediening bestaat, aangeweezen. De Abbreviateurs van de groote Raadkamer maaken het ontwerp der Bullen op, op de Verzoekschriften door den Paus geteekent, en vergelyken ze met de zelve na datze op perkement geschreeven zyn; zy zendenze vervolgens naar de Abbreviateurs van de kleine Raadkamer, die de zelve waardeeren, nevens de Griffiers of Apostolische Schryvers. Alle deeze Ampten zouden van zodanig een hooge waarde niet zyn, noch van een inkomen van tien ten hondert bevoordeelt, indien de Bullen die de vergeving van groote bevoorrechtingen begreepen, ongeloont afgevaerdigt wierden; maar men verwerft van de Apostolische Kanselery niets, zonder opschieting van penningen overeenkomende met de waarde der Kerkelyke Ampten, of andere gunstbewyzingen die men verzoekt.

Hoe de Kardinaal-Neef het Ampt van 's Pausen eersten Geheimschryver waarneemt, De Kardinaal-Neef (zoo de Paus een Neef heeft) of een ander by zyne ontbeering, is altoos 's Pausen eerste Geheimschryver van Staat, want dit Ampt nooit dan aan een Kardinaal gegeeven word, en schoon dat hy tien andere Geheimschryvers van Staat heeft, onder wien de Provinciën van den Kerklyken Staat verdeelt zyn, hangen ze echter zodanig van hem af, dat ze niets zonder zyne kennisgeeving verrichten, waarom zy eigentlyk niet dan Onder-Geheimschryvers van den Staat zyn.

en waarin zyne verrichting bestaat. De Kardinaal-Geheimschryver teekent door last van den Paus alle de Brieven aan Vorsten, Nuntiën, Onder-Legaten, Landvoogden, en Opzienders gezonden, als ook de Gezegelde Lastbrieven van alle die voor de Bestiering en Handhaving van den Gerechte in den ganschen Kerkelyken Staat aangestelt zyn: maar de Instellingen van Gouverneurs der Steden, en groote gesloten Burgtschappen, als ook van Legaten, Onder-Legaten en Voorzitters, worden door Brevetten onder 't Zegel van den Visschers Ring afgezonden; en alle, die van deeze Ampten verzien worden, behalven de Kardinalen, leggen den eedt in handen van den Kardinaal Kamerling af, ten overstaan van een Beamptschryver van de Kamer, en zweeren op hun eigen Brevet; maar by 't afweezen geschied dit door den Procureur.

Alle de Afgezanten van Vorsten nadat ze ter Gehoor van den Paus zyn geweest, komen het bezoek by den Kardinaal-Geheimschryver afleggen, voor dat zy dit by eenige Overheden van Rome doen, overzulks de Oppervoogdyschap van den Kerklyken Staat aan zyn Ampt verbonden zy. Deeze twee Ampten bezit hy voor zyn leven, en de Paus verleent ze hem gemeenlyk uit gunst, en somtyds in dringende noodzaakelykheden zyner Staten geniet hy 'er geldt voor; en zyn jaarlyks vyftien duizend Ryksdaalders inkomen waardig.

Welke verrichtingen de Onder-Geheimschryvers van Staat onder hun bestier hebben, De Ondergeheimschryvers van Staat zyn Amptshalven verplicht alle de Ontwerpschriften die de Kardinaal-Geheimschryver noodig heeft, op en in 't net te stellen, als ook alle de Brieven en Bevelschriften die hy teekenen moet. Men geeft dikmaals deeze Ampten den geenen die Geheimschryvers van de Raadgeving zyn, of van de Congregatie van 't goedt Bestier, als ook aan den Kamermeester en den Auditeur van den Paus, die de Biecht en Verzoekschriften ontfangen, waardoor men 's Pausen genaade

of

of Rechtoeffening verzoekt, wanneer de aangestelde Overheden deswegen niet al te rechtmatig zyn. Alle deeze Ampten worden door den Paus begeeven, die 'er ook den bezitters van berooft wanneer het hem behaagt: zy zyn vyftien hondert Ryksdaalders in jaarlyksche inkomsten waardig, zonder hunne fyne streeken te reekenen, die noch somtydts vier of vyf hondert Ryksdaalders konnen opbrengen.

en wat hun Ampt waardig zy.

Het Ampt van de Geheimschryvers in alle hunne verrichtingen aangemerkt.

De Geheimschryver die men de byzondere vertrouweling van den Paus noemen kan, is byna altoos een Kardinaal: maar somtyds zyn 'er Pausen die een ander Prelaat verkiezen, en onder zich min of meer Onder-Geheimschryvers heeft, voor zoo veel de regeerende Paus die bekostigen wil, en zyn Hof te luisterryker maaken. Zy draagen violette kleederen, en bedienen de Pausselyke Kapel met een Priesterskap en Bovenrok; hunne wooning is in 't Vatikaan, waarin zy ieder hun verblyf hebben, eveneens als in *Monte Cavallo*, wanneer de Paus 'er eenig verblyf gaat neemen, 't welk des Zomers gemeenlyk geschied om de groote hitte en quaade lucht van de beneden Stadt te myden. Alle deeze Ampten die de Paus niet dan aan Prelaaten geeft, die hy bequaam oordeelt het geheim te bewaaren van alle de zaaken hun aanvertrouwt, zyn niet verkopelyk noch voor hun leeftydt, en nochtans vinden die geen die 'er gunstiglyk van verzien zyn, nooit genoodzaakt die af te moeten staan, tenzy om een aanzienlyker te bekleeden; nademaal, zoo de Paus hen 'er uit wangunst van beroofde, en onder welk voorwendzel het mogte zyn, zouden ze de gelegenheit waarneemen zaaken te openbaaren die den regeerenden Paus nadeelig waren.

Geen deezer Geheimschryveren is 'er die niet ten minsten twaalf hondert Ryksdaalders jaarlyksche inkomsten heeft, zonder verplicht te zyn van zes tot zes maanden te dienen, noch geduurende deezen tydt niet veel moeiten te hebben; want al hunne bezigheit bestaat niet dan in eenige kleine aantekeningen in 't Pausselyk Kabinet te houden, als ook in 't net te stellen eenige Brieven of Bullen, waarvan de Paus hun de Ontwerpschriften geeft, en om eenige Regifters of Dagtafels te houden, die voor een soort van Dagregister verstrekken van alles 't welk de Paus in de tegenwoordigheit van iemandt zegt of doet, en 't geen hy laakt en in 't byzonder besluit, waarvan hy begeert dat 'er de gedachtenis van bewaart zy. Uit deeze Dagregisters is 't, dat Platina zyne Historie, van 't leven der Pausen heeft t'zamen gestelt, en dat men die van alle de Conclaven trekt, waarvan men de geslepenheden in 't licht geeft.

Vierentwintig Geheimschryvers wier Ampten verkopelyk zyn, en waarin hunne bediening bestaat,

Al de Pausen onderhouden geen evengelyk getal van Geheimschryveren, om de geschatte Brevetten op te maaken, 't welk Brieven zyn waaraan men deezen naam geeft, wanneer die onder den Visschers Ring afgezonden worden, zynde een der drie Zegelringen van den Paus. Somtyds zyn 'er omtrent vierentwintig Geheimschryvers die aan deeze Brevetten arbeiden, waar onder de Paus een voor zyn Huisselyken Prelaat verkiest en voor Referendaris verstrekt, hem geevende een wooning in 't Palais, en de Tafel als aan zynen byzonderen Geheimschryver.

Deeze vierentwintig Ampten zyn verkopelyk, en kosten ieder negen duizend Ryksdaalders. Geen Geheimschryver is 'er die niet ten minsten jaarlyks agthondert Ryksdaalders inkomen heeft: maar alzo hun Ampt met het afsterven van den Paus open valt, en dat zy 't die daar van verzien zyn, niet meer mogen waarneemen, noch iets van de somme ontfangen die zy hebben opgebragt, worden 'er niet altoos menschen gevonden die agt duizend Ryksdaalders willen opschieten, om de voordeelen van hun Ampt niet dan geduurende 's Pausen leven te ontfangen, die dagelyks door zynen ouderdom en zyne gebreken met de doodt word gedrygt; derhalven geeft men den geenen die voor deeze Ampten geldt schieten, verlof van de Brevetten te waardeeren of schatten die zy in diervoegen afzenden, zulks zy 'er eerlang niet alleen hunne uitgeschoten hoofdsom weder van magtig worden; maar ook een goedt voordeel van trekken.

die zeer voordeelig zyn,

Welk voordeel de verleende Brevetten opbrengen.

Geen Brevetten zyn 'er waar voor men grooter sommen geldts betaalen moet, dan voor deeze waarin de Paus volkomen Aflaat verleent, en van bevoorrechte en altoos duurende Autaren, die niet dan voor Kapellen worden toegestaan, alwaar men dagelyks zeven Missen doet. Om deeze reden is 't dat het meerendeel der Kerken alwaar niet genoeg Priesters om zoo veel Missen te zeggen onderhoud vinden, geen ander voorrecht hebben, als ten zekeren dage van ieder week, geduurende eenige jaaren Missen te doen, ten welk een einde vereischt word, dat de Tytelvoerders of Patronen der Kapellen waar van de Aflaaten geeindigt zyn, (a) weder hunnen toevlucht by den Paus neemen moeten.

Waarin de ge-

De Geheimschryver der Brevetten ver-

 vaer-

(a) Schoon deeze Brevetten gewaardeert zyn, staat nochtans in 't midden van den tytel, *Gratis pro Deo*, overzulks voor 't oog van een ieder niet blyken zoude, dat men ze voor geldt geeft.

heime Brevetten bestaan,

vaerdigt deeze die hem door den Kardinaal-Neef bevolen zyn, en in zyn afwezen door den Kardinaal-Patroon, die eerste Amptenaar is, of wel door de Geheimschryvers van Staat. Deeze Brevetten worden *geheime Brevetten* genoemt, naardien de Ontwerpschriften, die men 'er van maakt, van niemandt gezien, noch door den Kardinaal-Prefect der Brevetten geteekent zyn: maar de uittrekzels die men 'er den belanghebbende Personen van geeft, door begunstiging aan hun verleent, zyn door den Kardinaal-Patroon geteekent en gezegelt, die 'er de Ontwerpschriften tot op 's Pausen afsterven van bewaart, en zoodra de Pausselyke Zetel leedig staat, zend hy ze in de Argiven van 't Kasteel St: Angelo, nevens alle de Registers, en Gedenkschriften der zaaken door zyne handen, geduurende zyne Bediening gegaan. De andere Geheimschryvers en Amptenaren van den overleden Paus, zyn mede verplicht alsdan in deeze Argiven te brengen, alle de Geschriften en papieren, de Staatzaaken raakende, waarvan zy eenige kennis hebben gehadt.

en aan wien die verleent worden.

Het Ampt van Geheimschryver der geheime Brevetten, staat ter *Collatie* van den Paus, en die 'er van verzien is, hangt niet dan van hem af, en deelt zyne Ontwerpschriften aan niemandt mede, dan die de Paus hem gelast te laaten zien. Hy heeft een inkomen van elf duizend Ryksdaalders jaarlyks. Deeze geheime Brevetten behelzen gemeenlyk Ontslagingen of Voorrechten die de Paus aan Mogendheden en andere aanzienlyke Personaadjes verleent, die hy begunstigen wil.

III. HOOFDTSTUK.

Van den PREFECT *der* GEWAARDEERDE BREVETTEN, *de* PREFECT *der* TEEKENING *van* GENADE *of* GUNSTBEWYS, *en die van de* TEEKENING *van* GERECHTS-OEFENING; *en van de* PRELATEN REFERENDARISSEN *van wederzyds* TEEKENING.

Wat het Ampt van Prefect der Brevetten is, en waarin zyne bediening bestaat.

De Prefect der Brevetten is altoos een Kardinaal, wiens Ampt verkopelyk zy, en 't welk hy geduurende zyn leven bezit. Het kost twintig duizend Ryksdaalders, en 't brengt jaarlyks vyf en twintig hondert Ryksdaalders inkomsten op, zonder de ongemeene gunstgiften te reekenen, die hy van den geenen ontfangt voor wien hy de Brevetten afvaerdigt. Zyne bediening verplicht hem alle de Ontwerpschriften te overzien, en alle de Afschriften der Waardeerings-Brevetten te teekenen: maar hy heeft geen recht, noch is bevoegt de Geheime Brevetten te zien. Hy word gemeenlyk van den Paus nevens andere Prelaten afgezonden, waar van wy vervolgens spreeken zullen, om de teekening van Genade-Schriften by te woonen, die in 't Pausselyk Paleis word gedaan. Zyn Ampt is ongemeen aanzienlyk en zeer voordeelig, want hy neemt mede plaats in de Pausselyke Kapel, naby den Dataris; en by het overzien der Brevetten, mag hy 'er eenige Artykelen byvoegen of afsnyden, die een middel voor de Geheimschryvers verschaffen, om deeze Brevetten ieder op hun beurt op prys te stellen, 't zy min of meer nadat ze den Verzoeker van dien in 't afvaerdigen gunstig zyn; derhalven die dan eenige gunst verzoeken, moeten niet verzuimen by deezen Prefect wel te staan, en zich by hem door eenig geschenk aangenaam maaken, waar van de waarde met de voordeelen die door de Brevetten toegestaan zyn, moet evenmaatig zyn.

Insgelyks wat het Ampt van Prefect der Genaade Brieven is, aangemerkt.

De Bediening van Prefect der Teekening van Gunstbewys word nooit dan aan een Kardinaal gegeeven, die jaarlyks van de Apostolische Kamer twaalf hondert Ryksdaalders voor Amptgeldt ontfangt, zoo lang als de Paus hem dit Ampt bekleeden laat, waar van hy een ander Kardinaal, wanneer het hem behaagt, kan verzien. De voornaamste bediening van den Kardinaal Prefect bestaat, overzulks hy het hoofdt van al de Prelaten is die de Teekening van Gunstbewys bywoonen, 't welk voor den Paus alle Woensdagen geschied, of wanneer het 's Zaturdags een Feestdag is, behalven den tydt van de Vakantie van 't Kerkelyk Recht. Hy moet mede alle de Verzoekschriften teekenen, die aan deeze Vergadering ingegeeven worden, alwaar de Paus altoos ten minsten twaalf Kardinalen toegang laat hebben, onder welke gemeenlyk nevens den Paus en de Prefect der Teekening van Gunstbewys, de Kardinaal-Prefect van de Teekening van Gerechtsoeffening is.

Noch laaten zich in deeze Vergadering, twaalf Prelaten Referendarissen vinden, die een stem

ftem in de Teekening van de Gerechtsoeffening hebben; de Auditeur der zaaken van de Apoftolifche Kamer komt 'er mede met een zyner Luitenants, en een ander burgerlyke Luitenant van den Kardinaal Stedehouder; en na hun, de Algemeene Schatbewaarder, een Auditeur de Rota, een deelhebbende Apoftolifche Protonotaris, een Klerk van de Kamer, een Abbreviateur van de Groote Raadkamer en de Regent van de Kanfelary. Alle deeze die in dit laatfte Artykel zyn genoemt, hebben geen overweegende ftem voor zaaken die de Teekening van Gunftbewys behelzen: maar deeze zyn van verfcheiden Rechterfchappen of Kamers van 't Rechtsgebiedt afgezonden, in deeze Vergadering komende, om 'er ieder de rechten van zyne Rechtbank te bevryden, bewaaren en verdeedigen.

Waarin het Ampt van Prefect van de Tekening der Gerechtsoeffening beftaat;

Het Rechtsgebiedt van den Prefect van de Teekening der Gerechtsoeffening, ftrekt zich uit om aan Partyen Rechters te geeven, die meenen door gemeene Rechters verkort te zyn geweeft. Alle Donderdagen vergaderen by hem twaalf Prelaten, die uit de oudfte Referendariffen van de Teekening beftaan, en die een overweegende ftem hebben. Alle de andere Referendariffen mogen 'er zich mede laaten vinden, en ftellen 'er in ieder zitting twee twiftzaaken voor: maar zy hebben in de beraadflaging geene ftem. De andere die met den Kardinaal-Prefect ftemmen, komen 'er niet dan na dat ze vooraf van alle de Bezwaareniffen der partyen wel onderrecht zyn. Vier zyn 'er die de Befcheiden en andere Gefchriften, die in de Gedingen voorgedraagen worden, moeten onderzoeken, vier andere die van de daadt van 't behelsde wel onderrecht zyn, en de vier overige van de twaalf moeten in de Rechten wel ervaaren wezen, waar op men de gefchillen beflechten moet.

Insgelyks komt in deeze Vergadering een Auditeur de Rota, en de Luitenant van 't Burgerrecht, wegens den Kardinaal Stedehouder, om de rechten hunner Rechtbanken te handhaven: maar zy hebben geene overweegende ftem. Wy moeten 'er op 't geen we van den Prefect van de Teekening der Gerechtsoeffening gezegt hebben, noch byvoegen, dat de Paus dit Ampt nooit aan iemandt als aan een Kardinaal geeft, aan wien de Apoftolifche Kamer jaarlyks vyftien hondert Ryksdaalders inkomft verfchaft.

Insgelyks de Ampten van Prefect der Ontwerpfchriften en

Twee Amptenaren zyn 'er om 's Pauffen Dekreten af te vaerdigen, als eenige door Brieven van zyne handt geteekent, en de andere door Brevetten, waar van de eene *Prefect der Minuten* word genoemt, na dezelven opgeftelt en geteekent te hebben, die aan den anderen ter handt ftelt, en Meefter der Brevetten geheeten word, nademaal hy de Brevetten op de *Minuten* of Ontwerpfchriften opmaakt die hy ontfangen heeft, en vervolgens naar den Geheimfchryver der Brevetten deeze te teekenen zend die gewaardeert zyn. Het eerfte deezer Ampten koft twaalf duizend Ryksdaalders, en brengt omtrent twaalf hondert Ryksdaalders jaarlyks op. Het tweede beloopt op dertig duizend Ryksdaalders, leverende ten minften jaarlyks drie duizend Ryksdaalders inkomften uit, en fomtyds meer. Noch hebben de Paufen federt twintig jaaren by deeze Ampten drie anderen gevoegt, als die van de Onderzoekers der Bedieningen van de Onderteekening der Gerechten, die men den Prelaten ieder voor zes duizend Ryksdaalders verkoopt, en waar van zy jaarlyks vyf hondert Rydsdaalders hoofdt voor hoofdt genieten.

Meefter der Brevetten.

Hoe de Prelaten Referendariffen worden in hun genootfchap ingelyft, aangeweezen;

Het Genootfchap der Prelaten Referendariffen is niet bepaalt, want wat het getal der geenen aanbelangt die het uitmaaken, en als onverkopelyk zyn, 't zyn geene Ampten: 't is een eertytel die de Paus aan Perfonen van Geboorte en Geleerdheit geeft, om hem in ftaat te ftellen van vervolgens tot de gewigtigfte Ampten van 't Roomfche Hof over te gaan. Om 'er in toegelaten te worden, vereifcht eerftelyk, dat men de benoeming van den Kardinaal-Patroon en de bewilliging van den Paus hebbe. De Kardinaal-Prefect van de Teekening der Gerechte ftelt vervolgens een zyner Bedienden aan, om verflag van de noodige onderrichtingen volgens de Inzetting van Sixtus den V. te doen, waar door men bewyzen moet dat men Dokter in beide de Rechten is; dat men federt twee jaaren te Rome heeft gewoont; dat men den ouderdom van vyf en twintig jaaren bereikt heeft; en dat men genoeg van tydelyke middelen verzien is om de eer en waardigheit van Prelaat te konnen onderhouden.

en met welk een Plechtigheit dit gefchied.

Na deeze voorbereidzelen geeft de Kardinaal-Prefect den geenen die zodanig bevoegt bevonden word, de macht van twee gedingen ter Teekening in te brengen, of voor te draagen, en indien hy 'er zich wel in quyt, keurt men zyne benoeming goedt, en ontfangt hem in deezer voegen: De Kardinaal-Prefect hem den eedt van den Gerechte in gemoede te handhaven, hebbende doen afleggen, geeft hem het Prelaats kleedt, te weeten het Priefters Gewaadt ter aarde fleepende, en een kleine mantel een weinig laager dan den gordel komende, en die gefpleeten is, om 'er de armen door te fteeken. Dit kleedt is zwart van verwe, nademaal

demaal 'er volgens de inwilliging van Paulus den V. niet dan twaalf der oudfte Referendariffen mogen zyn, die gelyk alle de andere Prelaten, violette kleur draagen.

Waarin hunne bedie-ning in de Vergaderingen beftaat.

De twaalf oudfte Referendariffen zyn *Votanti di Signatura* genoemt, nademaal zy in de Vergaderingen waar in zy zich bevinden, overweegende ftemmen hebben, en de andere worden *Proponenti*, te weeten, Berichters geheeten, deeze hebben geene overweegende ftemmen; 't welk mede in alle de andere Roomfche Rechtbanken plaats heeft, alwaar de Berichters eenvoudiglyk het vereifchte recht van ieder party voordraagen, zonder hun oordeel noch gedachten daar over te uiten.

De Gerechtsmacht der Referendariffen beftaat om de Gerechtigheden en gefchillige of gunftfmeekende Verzoekfchriften, tot de Teekening van den Gerechte voor te ftellen, en tot die van Genaade, en van de zaaken in kennis te neemen die hun dagelyks worden voorgedraagen, byaldien die niet de waarde van vyf hondert goude Piftolen beloopen, naardien deeze van grooter fommen aan die van de *Rota* behooren.

IV. HOOFDTSTUK.

Van de DATARIS *of* KANSELIER *van den* PAUS, *en andere* BEDIENAREN *van de* KANSELARY *of* DATARIE.

Wat het Ampt van Dataris is, en waarin zyne bedie-ning beftaat,

De Datarie en Kanfelary van den Paus waren eertyds niet dan een en de zelve: maar de veelvuldige bezigheden hebben veroorzaakt, dat 'er twee Gerechtsbanken van zyn gemaakt, die met elkander zodanig een betrekking hebben, dat de Kanfelary niet doet dan afvaardigen, 't geen door de Datarie verhandelt is.

De Dataris is een Prelaat, en fomtyds een Kardinaal die de Paus afzendt, om alle de Verzoekfchriften die hem aangeboden worden, te ontfangen, de inkomften van Kerkelyke Ampten raakende. Door dit Ampt heeft de Dataris het gezag zonder 's Paufen deelachtigmaking de Kerkelyke Ampten te begeeven, die jaarlyks niet boven 24 Dukaten inkomften hebben; maar wat de andere aangaat, die meer waardig zyn, is 't noodig dat hy de brieven den Paus laat teekenen, die hem daar toe dagelyks gehoor verleent. Hy heeft het vermogen wien het hem behaagt te begunftigen, byaldien den Verzoeker de vereifchte hoedanigheden bezit. De Dataris heeft twee duizend Ryksdaalders inkomen, zonder de erkenteniffen te rekenen, die hy van den geenen ontfangt om by hem wel te ftaan, zulks zy eenig Kerkelyk Ampt verwerven mogen. Om van dit Ampt volkomen onderrecht te zyn, zullen we vervolgens hier van bericht geeven.

De Onder-Dataris van den Paus is een Prelaat gelyk de Dataris zyn Ampt bekleedende, en die byna zo veel aanzien als hy by den H. Vader heeft, hem duizend Ryksdaalders jaarloon geevende: maar hy heeft geen vermogen eenig Kerkelyk Ampt te begeeven zonder zyne bewilliging of die van den Kardinaal-Dataris. Om, wat deeze twee Ampten aangaat, beter te verftaan, zullen we de orde van rechtsplegingen voorftellen, die men voor de afvaardiging van een Bul of ontflaging waar te neemen heeft.

Wanneer een Kerklyk Ampt door de doodt van den bezitter openvalt, moet men zich by de *per Obitum* vervoegen, die als een medehulp van den lafthebbende Dataris is, wiens Ampt mede jaarlyks duizend Ryksdaalders opbrengt. In alle de andere gevallen en voor alle andere gunftbewyzingen, als Overdragten, Amptsverwiffelingen, Verkrygingen van Kerkelyke Ampten en diergelyken, moet men zich aan den Dataris zelf, of by den Onder-Dataris vervoegen: maar voor welke zaaken het zoude mogen zyn, is het befte middel om die wel te doen flaagen, zyn Verzoekfchriften den Paus zelf aan te bieden, 't zy door middel van eenig Kardinaal, of Afgezant den regeerende Paus bevriend, die de zelve vervolgens den Dataris overgeeft, en hem gelaft den Smeekeling te begunftigen.

en over welke zaaken hy het befchik heeft.

Nadat men van 's Paufen toeftemming verzeekert is, en dat de Dataris het Smeekfchrift met deeze woorden: *Annuit Sanctissimus*, dat is: *De allerheiligfte Vader bewilligt het*, onderfchryft, moet men een ander bezegelt Verzoekfchrift opftellen, met de zaaken en bepalingen, die men begeert breeder in de Bul ingelyft en geftelt te zien, en wanneer alles naar den behoorlyken ftyl is gefchikt, brengt men 't by den Onder-Dataris, die beneden aan met weinig woorden den inhoudt fchryft van 't geen 'er in vervat is, en geeft het den Dataris, zich van nieuws den ganfchen inhoudt erinnerende.

Hier na brengt de Dataris het Smeekfchrift by den Paus, die het teekent, ftaande

de het Gunſtbewys door deeze woorden toe: *fiat ut petitur*; *dat het volgens 't verzoek geſchiedde*. Vervolgens geeft de zelve Dataris of zyn Medehulp het Verzoekſchrift den Prefect der verdragmakingen over.

Waarin de Bediening van den Prefect der verdragmakingen beſtaat, en de gevolge van dien aangeweezen.

De Prefect der Verdragmakingen is aangeſtelt om de Verzoekſchriften te waarderen, die volgens de hoedanigheit der gevallen moeten betaalt worden. Wanneer men de overeengekomen ſomme betaalt heeft, of de waardeering waar op het Smeekſchrift is geſtelt, moet beneden het zelve de *quitantie* van den Prefect der Verdragmakingen geſtelt worden, en men geeft het aan een Bedienaar, der kleine Dagteekening dus genoemt, die de dag te weeten noodig heeft, wanneer het geteekent is, om die beneden aan te teekenen. Men moet dan mede aan hem zoo veel ten hondert naar waarde van 't Kerkelyk Ampt betaalen. Deeze die met zyn handt onderteekent, ſtelt geen dagteekening, op dat een ander plaats vinde mede iet te winnen, gaande zich by deezen onderrechten die het vergeeten heeft, om mede eenig gewin aan de Bedienaars der kleine Dagteekening te verſchaffen. Dit Verzoekſchrift dan geteekent en gedagteekent zynde, als gezegt is, gaat vervolgens door de handen der Onderzoekers en andere Perſonen.

Het Ampt van Vier Onderzoekers in de Datarie, en hunne verrichting aangemerkt.

Vier Onderzoekers of Overzieners zyn 'er in de Datarie, door den Paus benoemt, die wanneer het hem behaagt verandert worden, vermits zy hunne Ampten niet dan door aanbeveeling oeffenen. De eerſte deezer Overzieners ſchrapt door en verbeetert 't geen hy noodig oordeelt in de Verzoekſchriften door den Meeſter der kleine Dagtekeningen hem overgegeeven. Van den eerſten Overziener gaat het tot den tweeden over, die verandert, of verbeetert en ſomtyds wederom wegneemt, 't geen de eerſte heeft geſtelt, indien hy 't buiten den regel vind.

De derde Overziener is de zorg aanbevolen alle de Verzoekſchriften voor de vryſpreeking der graden van bloedverwantſchap en gemeenſchap te laaten tekenen, en de Huwelyks-vryſpreekingen te verbeeteren. De vierde overziet alle de Verzoekſchriften, waarin men de Afkundiging en Kerkbanning verzoekt om iets te openbaaren.

Deeze Smeekſchriften verbeetert en overzien zynde, brengt men 'ze by de Regiſterſchryvers, die de zelve op een Regiſter uitſchryven, en vervolgens den Regiſter-Meeſter overgeeven, die woordt voor woordt deeze Geſchriften vergelykt, en daarna zynen naam op den rug van ieder in 't midden van een groote R. zet, 't welk geregiſtreert beteekent.

Insgelyks dat van twintig Regiſterſchryvers.

Twintig Regiſter-ſchryvers zyn 'er, die ieder hun Ampt voor vier duizend Ryksdaalders koopen, en hen omtrent drie duizend vyf hondert Ryksdaalders jaarlyks opbrengt, zonder het verval te reekenen.

Nadat de Verzoekſchriften regiſtreert zyn, komen ze wederom in handen van den Dataris, die 'er de Dagtekening met deeze woorden opſchryft: *Datum Romæ apud* S. &c. *Gegeeven te Rome in 't Pauſſelyk Paleis* enz. uitdrukkende de naam van 't Vatikaan, of *Monte Cavallo*, volgens de plaats alwaar zich de Paus bevind, nevens het jaartal en den dag, 't welk op ieder Smeekſchrift aangeteekent word, en hier van is de naam van Datarie afkomſtig.

Deeze Smeekſchriften worden eindelyk in handen van een Amptenaar overgegeeven, die men van de *Miſſis* noemt, te weeten van Afvaerdigingen, die dan de zelve naar de Kanſelery brengt, zonder dat ze weder, ten zy by toeval, in handen van den Afvaerdiger konnen vallen.

Alle de Afvaerdigingen van de Datarie worden in handen van den Regent der Kanſelery geſtelt, die het gezag heeft van de Smeekſchriften aan een der Prelaten uit te geeven, Abbreviateurs van de groote Raadkamer genoemt, om het ontwerpſchrift der Bullen te maaken, aan wien het gedoogt is die te verbeeteren, wanneer hy 'er eenigen miſſlag in vind, en om ter uitvoering te zenden, alwaar het hem goedt dunkt.

Hoedanig een Afkneevelary onder de kleine beampten omgaat;

Deeze Prelaat vervaerdigt of laat door zyn Noodhulp het ontwerpſchrift van de Bul vervaerdigen, 't welk men aan een der hondert Apoſtoliſche Schryvers overgeeft, die het ruimwydig met eigen hande op perkement in geſchrift ſtelt, en alle de Schryvers gezamentlyk waardeeren 't geen aan hun moet betaalt worden, naar reden voor zoo veel het Kerkelyk Ampt van waarde word geacht, of 't welk de ſtoffe vereiſcht. Hunne waardeering dient tot een regel in andere gevolgen, nademaal de Bul by andere Bedienden word gebragt, die geen ander Rechtsgebiedt hebben, en geen ander gebruik van deeze Bul maaken dan die elkander over te geeven, om 'er eenig geldt van te trekken. Het getal van deeze Afknevelaars is zoo groot, dat 'er wel een ganſch boek toe vereiſcht wierd om alles te verhaalen, 't geen hen aangaande is, en wat hun bedryf zy: overzulks zullen we ons vergenoegen, alhier een Lyſt

deezer verscheiden Bedienaren te laaten volgen, die by honderden elkander voorthelpen.

en waar in die bestaan: De Bullen uit de Detarie gekomen, gaan noch door de handen van meer dan duizend Personen, die zich in vyftien verscheiden Commiskamers onthouden, alwaar men hun geldt brengen moet, naar maate men aan de hondert Apostolische Schryvers gegeeven heeft. Deeze Commiskamers zyn ingestelt onder den naam van:

Als Apostolische Kamer Dienaars, Hondert Apostolische Kamerdienaars, waar van ieder Bediening 1700. Ryksdaalders kost, en jaarlyks aan ieder Kamerdienaar 170. Ryksdaalders opbrengt.

Apostolische Stalmeesters, Hondert Apostolische Stalmeesters, waar van ieder Bediening 1300. Ryksdaalders kosten moet, en jaarlyks 130. Ryksdaalders uitlevert.

Ridders van St. Pieter en Paulus. Hondert Ridders van St. Pieter, waar van ieder Bediening 1500. Ryksdaalders kost, en 150. Ryksdaalders jaarlyks opbrengt.

Hondert Ridders van Paulus, waar van ieder Bediening 1600. Ryksdaalders kost, en 160. Ryksdaalders jaarlyks uitlevert.

Ridders van de Leli, en anderen. Hondert Ridders van de Leli, waar van ieder Bediening 1500. Ryksdaalders waardig is, opbrengende jaarlyks 150. Ryksdaalders.

Hondert Ridders der Lauretanen, waar van ieder Bediening 1400. Ryksdaalders kost, en jaarlyks 140. Ryksdaalders opbrengt.

Janitsaren, Hondert Janissaren, waar van ieder Bediening 1700. Ryksdaalders geldt, en 170. Ryksdaalders jaarlyks opbrengt.

Brevetschryvers. Hondert Brevetschryvers, waar van ieder Bediening 1200. Ryksdaalders kost, en 120. Ryksdaalders jaarlyks inkomst heeft.

Abbreviateurs, 't Agtig Abbreviateurs van de Groote Raadkamer, waar van ieder Bediening 2000. Ryksdaalders kost, en 200. Ryksdaalders jaarlyks opbrengt.

Regifterschryvers, 't Agtig Registerschryvers der Bullen, waar van ieder 3400. Ryksdaalders waardig is, en 340. Ryksdaalders aan twaalf van hun jaarlyks opbrengt, die geen ander jaargeldt hebben: maar de twaalf oudsten hebben byna eens zoo veel inkomen. Deeze registreeren de Bullen nadat ze door alle de Commiskamers gepasseert zyn, waar van we gesproken hebben.

Noch zyn 'er zes Regifter-Meesters die deeze Bullen overzien, waar van ieder Bediening 6000. Ryksdaalders waardig is, en jaarlyks 600. Ryksdaalders opbrengt.

en Regifter-meesters, Deeze zes Regifter-Meesters hangen van een Archieffchryver af, die de Regifters van alle de Bullen bewaardt. Zyn Ampt is 2000. Ryksdaalders waardig, en brengt jaarlyks 300. Ryksdaalders op.

nevens en Sommist of Ontfanger. Eindelyk is 'er een Sommist en Ontfanger, die de Uitrekzels van de Bullen afvaerdigt, waar aan hy het loode zegel hecht. Zyn Ampt kost 3000. Ryksdaalders, en 't brengt hem jaarlyks 600. Ryksdaalders op, behalven de toevalligheden, die tweemaal meer bedraagen.

Geene deezer Bedienaaren zyn 'er wier flinkse streeken niet meer opbrengen dan hun jaargelden, waar van wy gehandelt hebben, die op den voet van tien ten hondert beloopen, van 't geen zy opschieten om deeze Ampten te bekomen. Men kan hier uit wel oordeelen hoe veel ieder Bul komt te kosten, eer dat die door zoo veel handen gaat; en welk een groote somme geldts deeze Commiskamer van de Datarie opbrengt, voornamentlyk wanneer men 'er de Amptbrieven van veele Bisdommen en andere ryke Kerkelyke Ampten afvaerdigt.

V. HOOFDTSTUK.

Van 's PAUSEN PALEIS-MEESTER, *en andere voornaame* AMPTENAREN *van zyn* HOF.

Waarin het Ampt van Paleis-meester bestaat, en wat zyne bediening is. Een Geestelyke van der Dominikanen Orde, die men gemeenlyk Predikbroeders noemt, is altoos met het Ampt van 's Pausen Paleis-Meester bekleedt geweest, sedert dat hunnen Insteller gekanoniseert onder der naam van St. Dominikus, daar toe door *Honorius* den III. in 't jaar 1216. ingestelt wierd. Hy predikt alle maanden eens in de gemeene Kapel van 't Paleis, of zend 'er een van zyne medegenooten om deezen Dienst te doen. Hy plaatst zich in de Pausselyke Kapel naby den Deken, of oudste Auditeur de Rota. Zyne inkomsten bestaan in geen vaste somme geldts, nademaal hy volgens de instelling van zyne Orde geen geldt in eigendom bezitten mag: maar hy heeft met zyne Medegezellen en Dienaren de vrye kost, en een Koets of Karos tot zyn gebruik.

Hy

Hy is de gewoone Rechter der Boekdrukkers, Plaatsnyders en Boekverkopers, die niet mogen eenig werk zonder zyn verlof uitgeeven noch verkoopen. Alle de Boeken die in Rome uitkomen worden door hem overzien, of door zyne Medegenooten, die alle die geenen verbeurt verklaaren, die zy bevinden door het Regifter van het Trentynsche Concilie verboden te zyn: maar men weet middelen genoeg te vinden, om de zelve buiten hun weeten in te voeren.

Het Ampt van *Major-Dome* waarin het bestaat, aangeweezen. De andere voornaame Amptenaren, die zich in 't Pauffelyk Paleis en rondom den Paus onthouden, zyn de Major-Dome of Groot-Meester van 's Paufen Huis, die by andere Vorsten de naam van Hofmeester voert. Deeze van den Paus heeft de Oppervoogdyschap over alle de Huisgenoten van 't Apostolisch Paleis: maar de Paus begeert niet dat deeze, die by hem de Bediening van Hofmeester waarneemt, deezen naam voert. Behalven de Major-Dome of Groot-Meester bedient hy zich van den Hofmeester van 't Gasthuis der Letter-Weezen, om zyne Amptbrieven te maaken, en het Gasthuis geniet de belooning die men hem schuldig is.

Insgelyks dat van Kamermeesters, Altoos zyn 'er twee Edellieden by den Paus, die de tytel van Kamermeesters voeren. De Groot-Schenker die men *Coppiere* noemt, vermits hy het glas den Paus op een schenkbordt aanbied, 't welk hy voor hem houd, leggende op beide zyne kniën, terwyl den H. Vader drinkt. Die de zorg aanbevolen is dat de schotels op 's Paufen tafel worden gebragt, noemt men in 't Italiaansch, *Scalco*. De Voorsnyder die 't vleesch voor den Paus snyd, en de eerste Wykmeester die de Pauffelyke Familie hun verblyfplaats aanwyst, en alle de anderen waar van wy melden zullen, zyn Prelaten in 't violet gekleedt, die ieder twee noodhulpen hebben, om hunne Bediening in hun afwezen waar te neemen.

Als ook van Geheime Kamerlingen, Insgelyks zyn 'er veele Geheime Kamerlingen, 't welk Prelaten zyn, en wiens kleeding in een lange violette Priestersrok bestaat, met mouwen die ter aarde hangen, zonder mantel, uit welk getal men agt Deelgenoten verkiest, die onder hun de geschenken deelen, aan hun gedaan; en de Paus verkiest een van hun, om zyn geheime Schatbewaarder te zyn, die de zorg aanbevolen is de geheime Aalmoezen van den Paus uit te deelen.

Een ander van deeze Kamerlingen, is tot Meester van de Kleerkamer aangestelt. Deeze heeft onder zyne bewaaring, al het groot en klein zilver-werk, alle de vaten en goude werken, alle de Juweelen en de Heiligdommen, als ook de *Agnus Dei*, die dagelyks den Pellegrims en Vreemdelingen op zekere uuren worden medegedeelt. De gewoone Arts van den Paus word mede tot een geheime Kamerling gemaakt: maar de andere twee onderhoud de H. Vader ten Dienst zyner Huisgenoten.

Hoe voordeelig het Ampt van Geheime Kamerling is, aangeweezen. De vaste inkomsten van de Geheime Kamerlingen zyn voor ieder duizend Ryksdaalders jaarlyks, en deezen die Deelgenooten zyn, hebben ten minsten eens zoo veel, wegens de geschenken die hun by de Verkiezing, en op 't afsterven van ieder Kardinaal worden gegeeven en gemaakt. De Kamerling die de *Agnus Dei* uitdeelt ontfangt meer geschenken dan alle de anderen, voornamentlyk wanneer 'er iets ongemeens voorvalt, 't welk de Vreemdelingen naar Rome lokt, gelyk by Jubeljaaren, of eenige Gezantschappen, een Kanonisatie van Heiligen, eenig gerucht van Mirakelen, en andere diergelyke zaaken; want alsdan ontfangt hy wegens de uitdeeling deezer kleine gezegende wassche Afbeeldzels eenige duizende Ryksdaalders.

De Bediening die de Geheime Kapellanen by den Paus waarneemen, waarin die bestaan. De Geheime Kapellanen van den Paus hebben het zelfde inkomen als de Kamerlingen. Deeze zyn 't die den H. Vader helpen de Brevier-Diensten te doen, en die hem in de Mis, wanneer hy die in 't byzonder doet, ten dienst staan. Een van hun draagt voor den Paus het Kruis als hy uitgaat, en gaat hy te voet, draagt hem een ander den sleep na.

Wanneer de Paus de Kapellen en Processiën bywoont, zyn 't zyne Kapellanen die den Myter en de driedubbele gekroonde Muts of Myter met Juweelen en Gesteentens draagen, waar mede zy een groote pracht verbeelden, houdende de zelve met beide de handen op, om overal te konnen gezien worden, alwaar de Paus gaat. Noch zyn 'er Kapellanen der Lyfwachten en Palfreniers die des morgens in de Wachthuizen en by de aflossingen, de Mis doen. Men noemt hen Kapellanen van 't gemeen; zy hebben vyftig Ryksdaalders jaargeldt: maar de Missen worden hun daarenboven betaalt.

Kamer Dienaars en Kamerlingen, wat hunne bedieningis, en hoe veelerly die zyn. De Kamer-Dienaars en Knechts van den Paus hebben jaarlyks vyf hondert Ryksdaalders inkomen, nevens veele andere zeer voornaame voordeelen, en behalven dat hebben ze een vreyer toegang by den Paus als zyne andere Huisgenooten, ook ontbeeren hun de Kerkelyke Ampten niet.

Daar zyn, wat meer is, Kamerlingen van eer, bestaande uit Prelaten van de eerste Waardigheit, onder welke de Paus ge-

 meen-

meenlyk een Fransman, Hoogduitzer en Spanjaardt verkieft. Noch zyn 'er Kamerlingen die voor Deurwaarders dienen, vermits zy aan de deur van 's Paufen Kamer de wacht hebben. De Kamerlingen buiten de muuren, worden dus genoemt, naardien zy de Paus buiten 't Vatikaan volgen, en hem in openbaare Ruiterpracht met de Kamerlingen Stalmeefters verzellen, alle in rood lakens-gewaadt, overdekt met een groote Tabbardt van de zelfde kleur met Hermelynen gevoert. Zy houden beurtsgewys de wacht in 't Apoftolifch Paleis, en hebben alle hun onderfcheiden Bediening: maar de Kamerlingen van eer houden geen wacht, en de Paus verkieft hun gemeenlyk om de roode Kalot den nieuwen Kardinalen te brengen, die niet te Rome zyn, wanneer zy tot die Waardigheit verheven worden, en by deeze gelegenheden genieten ze een aanzienlyk gefchenk.

Verfcheiden Hof-meefters die men *Scalco* noemt wat hunne bediening zy,

De Paus houd mede in 't Vatikaan en *Monte Cavallo* een ander Hof-meefter of *Scalco*, en een ander Voorfnyder, onderfcheiden van deezen waar van reeds gefproken is, die de zorg aanbevolen zy, de maaltydt gereed te laaten maaken, die by zekere ongewoone gelegenheden den Kardinalen, en ook op plechtelyke Feeftdagen gegeeven word; een andere *Scalco* en Voorfnyder is 'er voor de Afgezanten, en andere Perfonaadjes van aanzien uit vreemde Landen, die de Paus deftig onthaalt; eindelyk een vierde *Scalco* laat de maaltydt voor dertien arme Pelgrims bereiden, en de Paus bedient hun de eerfte fchotel, hen dagelyks ongemeen onthaalende, in navolging van Clemens den VIII. die deeze ingevoerde gewoonte van Gregorius den Grooten herftelde, en van toenaf van alle de Paufen is opgevolgt. Deeze Amptenaren zyn alle in 't Violet gekleedt.

De Paus verkieft een Roomfch Edelman, tot zyn Stalmeefter, naardien hy niet wil dat 'er gezegt worde dat hy een Opper-Stalmeefter houd gelyk de andere Vorften; hierom is 't waarom hy de naam van *Cavalarizzo* voert; 't welk beteekent dat hy 't beftier van alle de Paerden van des Paufen Stallen heeft.

Insgelyks Huisbeftierders,

De Huisbeftierders, waarvan reeds iet is gezegt, die de Vertrekkamers aan de Pauffelyke Familie aanwyzen, hebben Onder-Huisbezorgers nevens hunne Medehelpers, die de Tapyten, Verfierzelen en anderen Huisraadt van 't Pauffelyk Paleis onder hunne bewaaring hebben. Ook is hen de zorg aanbevolen de Kamers op te fieren, wanneer het Confiftorie, Tekening van Genaade of Gunftbewys, en Congregatie zal zyn.

en Palfreniers;

Noch zyn 'er Dienaars te voet, Palfreniers genoemt, die de wacht in 't Pausfchelyk Paleis houden, en veel in 't getal zyn, nademaal de Paus deeze bediening aan alle die geenen geeft die zyne Palfreniers waren, toen hy noch Kardinaal was; en wat meer is, hy bezigt ook in dat getal alle de Dekens van de Palfreniers mede die in dienft der Kardinalen zyn, en de Afgezanten zich in den tydt van zyne Verkiezing te Rome onthoudende. Zy zyn in roodt geblomt Satyn gekleedt, en wanneer zy uitgaan, hebben ze een blaauw lakenfe mantel om, en draagen Pook en Degen met een zilver verguldt gevest.

Als ook Roe- en Stafdraagende Dienaars.

Twaalf Pauffelyke Dienaars zyn 'er die de roode Roede draagen, en twaalf anderen van zilvere Staven verzien; zy gaan in hun Plechtgewaadt vooruit, telkens als de Paus in 't openbaar, met den Myter en Tabbert bekleedt, verfchynt. Wanneer 'er Confiftorie word gehouden, bewaaren ze de Kamerdeur, en zy verzellen de Paus wanneer hy 'er in en uitgaat. Deeze vierentwintig Bedieningen zyn verkoopelyk, en koften ieder zes hondert Ryksdaalders, brengende hun jaarlyks omtrent vyftig Ryksdaalders op.

VI. HOOFDSTUK.

Van den PREFECT *der* PAUSSELYKE SAKRISTY, *de* BOEKERYBEWAARDER *van den* PAUS, *en de* MEESTER *der* CEREMONIEN.

Van welk een bediening des Paufen Sakrisryn is,

DEs Paufen Sakriftyn, die de tytel van Prefect voert, is altoos een Geeftelyke van de Orde der Heremiten van St: Auguftinus. Hy word Biffchop in *partibus infidelium* gemaakt, gelyk men in Italië zegt, te weeten, men geeft hem de eertytel van een deezer Bisdommen van 't aloude Chriftendom in Afië, die tegenwoordig door de Ongelovigen bezeten worden. Deeze Prefect moet bezorgt zyn voor de

en wat hy te verrichten heeft.

bewa-

bewaring van alle versierzelen, goude en zilvere Vaten, Kruissen, Kelken, Wierookvaten, Reliquiekassen en andere kostelyke dingen van 's Pausen Sakristy.

Hy is 't die de Hostie bereid, en die van 't Broodt en den Wyn de proef neemt, wanneer de Paus de Plechtelyke Mis doet, of in 't byzonder. Als de H: Vader Kapel houd, plaatst zich zynen Sakristyn tusschen de Noothelpende Bisschoppen, boven den Deken, of oudsten Auditeur de Rota, en draagt zorg den Paus telkens als 't noodig is, den Myter op en af te zetten, volgens de Regels van 't Pontifikaal.

Zaaken over 't verleenen der Aflaten aangemerkt.

Hy deelt de Reliquiën uit, en teekent de Gedenkceedels der Aflaten die de Pelgrims voor hun en voor hunne Vrienden verzoeken. Waarop twee zaaken aan te merken zyn; eerstelyk, dat 'er geen Aflaten verleent worden dan aan Pelgrims die van 't reizen hun werk maaken, en die in eigener Persoon voor 's Pausen Sakristyn verschynen. Ten tweeden, moet men, wat de Aflaten aangaat, agt geeven dat de persoonen die te Rome zyn, en voor hunne Vrienden die verzoeken, hun niet te verleenen zyn dan voor die zich in doodtsnooden bevinden; te weeten, dat de Paus door Brevetten toestaat, aan byzonderen afgevaerdigt, waarvan de naam onuitgedrukt staat, voor den Zieltogenden zodanigen Biechtvader te mogen verkiezen als hem behaagt, om zich van alle hunne zonden in 't algemeen te doen vryspreeken, en in 't byzonder van alle omzichtige gevallen, van welk een natuur die zouden mogen zyn, en met volkomen macht voor deezen Biechtvader, van den Persoon die met dit Brevet verzien is, alle de straffe te vergeeven die Godt hem over zyne zonden, 't zy in dit leven, of na zyne doodt; 't zy in de Hel, of in 't Vagevuur, zoude konnen opleggen.

Andere Brevetten zyn 'er die behelzen, dat iemandt schoon worstelende met de doodt, deeze Brieven van den Paus geteekent in handen heeft, en geen tydt overig hebbende of gelegenheit van te konnen biechten, zoo hy driewerf de naam van Jesus en Maria uitspreekt, dat dan alle zyne zonden hem vergeeven zyn, nevens de straffe die hy schuldig is, zodanig dat hy zonder eenigen omweg naar 't Paradys gaat. Maar zie hier twee byzondere bepalingen die men 'er byvoegt, om 'er een grooter getal by den Prefect van den Sakristy door quyt te worden; de Paus verklaart door deeze Brevetten in uitdrukkelyke bewoordingen, dat deeze die dit voorrecht verworven heeft, het zelve tot dat hy 't benoodigt word, bewaaren kan, of wel, dat hy 't aan wien het hem goed dunkt geeven kan: maar indien het iemandt anders aanraake, als men 't hem ter handt stelle, of als men 't hem geeve, kan het niet meer dan alleen aan deezen persoon dienstig zyn, en zoo het in hande van een derde overging, zal het aan niemandt wie 't ook zy geen nut doen. De tweede bepaling is hier in bestaande, dat deezen die 'er zich eens in eenige Ziekte van gedient heeft, of eenig ander doods gevaar, en de vryspreeking uit krachte van 't Brevet ontfangen heeft, of wel in 't uitspreeken van den naame *Jesus* en *Maria*, met meening van deezen vollen Aflaat van den Paus zich toe te eigenen, zal 'er zich niet meer van bedienen konnen, wanneer hy Zieltogende zy, of zoo hy van de Ziekte weder opquam, waarin hy die gebezigt had.

Waarin het Ampt van Vatikaanschen Boekbewaarder bestaat, die twee Bezorgers onder zich heeft,

Eertyds had de Kanselier het bestier van 's Pausen Boekzaal: maar sedert eenige eeuwen is 't een afgezondert Ampt geworden, 't welk twaalf hondert Pistolen jaarlyks den geenen opbrengt die 'er van verzien is. De Paus geeft het nooit dan aan een Kardinaal die den tytel van Vatikaanschen Boekbewaarder voert. Hy heeft twee Bezorgers onder zich, waarvan de eerste gemeenlyk 's Pausen Huis-Prelaat is, en heeft zes hondert Ryksdaalders inkomen, nevens zyn jaarlykse behoefte van Broodt en Wyn. De tweede Bezorger heeft vier hondert Ryksdaalders, en een diergelyken voorraadt als de eerste.

en over de Drukkery hun opzicht hebben.

Men kan met waarheit zeggen dat deeze drie Ampten altoos bekleedt worden door mannen van een grondige Geleertheit, en die onder veele taalen die zy verstaan, vooral de Orientaalsche ongemeen kundig zyn. Deeze Boekbewaarder heeft onder zyn opzicht een schoone Boekdrukkery, alwaar men niets zonder zyne toestemming onder de pers brengt. Zy is van alle soorten van drukletteren verzien, om in alle taalen te konnen drukken, waarvan de Geleerden kennis hebben.

De bediening der Ceremoni-Meesters, wat die hun jaarlyks opbrengt, aangemerkt.

De Paus heeft mede zes Ceremoni-Meesters, waar van twee, Deelgenoten, en de andere vier Boventalligen worden genoemt. De beide Deelgenoten ontfangen van ieder Kardinaal die verkoren word, twee hondert vier en twintig Pistolen, 't welk zy gezamentlyk deelen, en van de erfgenamen der geenen die sterven, hondert Ryksdaalders, waarvan mede ieder de helft geniet. Behalven dat brengt hen hunne Bediening jaarlyks voor ieder zeven hondert Ryksdaalders op. De andere vier Boventalligen hebben van ieder verkoren Kardinaal agt en veertig Pistolen onder hun te verdeelen, en vier hondert Ryksdaalders van 't Apostolisch Genootschap, alwaar zy eenige dagen van 't jaar

dienst doen. De oudste deezer vier laatsten, en de twee Deelgenoten houden noch daarenboven, 't geen we gezegt hebben, hunne tafel in 't Vatikaan, waarvan zy voornaame Huisgenoten zyn: maar dit belet echter niet dat ze alle zes voor Ceremoni-Meesters van den Paus erkent worden. Zy hebben een gelyk gezag, van de Pausselyke bedieningen te schikken, berichtende den Heeren Kardinalen wat hun te doen staat, en beveelende alle de andere Hovelingen in hun bedryf.

en waar in hun bestier beslaat.

Alle gaan zy in 't Conclave, en insgelyks komen ze in de Congregatie der Kerkzeden; maar niet dan een van hun komt in de Plechtelyke Congregatie. Wanneer de Paus een Kardinaal *à Latere* buite Rome zend, beschikt hy hem een der Boventallige Ceremoni-Meesters. Hun gewoon gewaadt is een violette Priesters Rok, gestoffeert met zwarte knopen en versierzelen, met mouwen die byna ter aarde sleepen, en in de Pausselyke Kapel dragenze, gelyk de Kardinalen, een roode Priestersrok en een Bovenrok gelyk de Priesters. Wanneer zy dit Ceremoni-kleedt aanhebben, wyken ze geene der Amptenaren of Pausselyke Huisgenoten, behalven den *Major-Dome*, den Kamer-meester, of eerste Edelman, en den Groot-Schenker.

Als ook hun gewaadt en gezag.

VII. HOOFDSTUK.

Van den KAMERLING *of* SCHATBEWAARDER *van 't* GENOOTSCHAP *der* KARDINALEN; *de* GEHEIMSCHRYVER *en* KLERK *der* NATIEN, *en de* OPREKENAAR *of* OPTELLER *van 't zelve* GENOOTSCHAP.

Hoe der Kardinalen Kamerling het Ampt van Schatbewaarder waarneemt, en welke Amptenaren hem hier in ten Dienst staan.

De Kardinalen verkiezen jaarlyks een onder hun, die zich te Rome onthoud, om Kamerling of Schatbewaarder van hun Genootschap te zyn, verschillende hier in met de Kamerling van den Paus, dat deeze het voor zyn leven is, en die der Kardinalen niet dan voor een jaar, waarna hem wederom een ander voor dien gestelden tydt opvolgt, en de Verkiezing word naar orde van ouderdom gedaan, en niet gelyk die, die werkelyk in 't Pausselyk Hof hun verblyf hebben. Deeze die met dit Ampt van Kamerling verzien is, heeft het recht van alle de inkomsten te ontfangen die aan 't Genootschap der Kardinalen in 't gemeen behooren, en om de zelve op 't einde van ieder jaar door gelyke deelen den Kardinalen alsdan te Rome zynde, uit te deelen; maar die afwezig zyn, genieten hun deel niet als zy zes maanden uit Rome geweeken zyn.

Daar is een Oprekenaar die mede naaukeurig reekening houd, en een Tegen-Regifterhouder van alles 't welk den Kamerling voor de Kardinalen ontfangt, als ook van de eerste jaarlykse inkomsten der Bisschoppen en andere Kerkelyke Ampten die het grootste gedeelte der inkomsten van 't Genootschap uitmaaken; en zoo deeze Oprekenaar iet in 't afwezen van den Kamerling ontfangt, gelyk hy het recht heeft om te mogen doen, moet hy hem, wanneer hy van zyn Ampt afgaat, rekening doen, waarvan hy mede zyn jaargeldt als den Schatbewaarder geniet.

De Kardinalen hebben een altoos dienende Geheimschryver, die een Italiaan is, en een jaarlykse Onder-Geheimschryver die zy Nationale Klerk noemen, nademaal het beurtsgewyse een Fransman, Hoogduitzer of Spanjaardt moet zyn; zyn Ampt verplicht hem het gebrek van den Geheimschryver te verbeeteren, en zich in 't Consistorie en in de Congregatiën der Kardinalen in 't roodt te kleeden, gelyk de Geheimschryver waarvan wy eerlang spreeken zullen. Deeze Nationale Klerk ontfangt van ieder nieuw verkooren Kardinaal vyftig Pistolen, en de erfgenaamen van den overledenen moeten hem mede zoo veel betaalen.

Waarin de bediening van der Kardinalen Geheimschryver bestaat, aangeweezen.

De Geheimschryver van 't Genootschap der Kardinalen is door zyne Bediening verplicht in 't Conclave te komen wanneer den Pausselyken Zetel open gevallen is, en de brieven te schryven die uit den naam van 't gemelde Genootschap afgezonden worden, en van drie Kardinalen als Hoofden van de Orde geteekent, die hem ieder hun Zegelring geeven, waarmede hy die zegelt. Hy woont mede de Algemeene Congregatiën der Kardinalen by, en deeze die by de drie oudste van ieder Orde gehouden worden, te weeten: van Bisschoppen, Priesters en Diakenen, waarin hy alle de besluiten opteekent, als ook alle de Dekreeten haarer *Eminentiën*, en alle de voorstellingen en overweegingen die in de geheime en openbaare Consistoriën worden behandelt, waarvan de Kardinaal Kamerling hem de ontwerpschriften verzorgt, nademaal hy verplicht is op

het

het *Extra omnes* uit de Consistorie te vertrekken, te weeten, wanneer men belast dat alle die geen Kardinalen zyn vertrekken moeten. Als hy in de Consistorie komt heeft hy een rood kleedt aan, ter aarde sleepende, 't welk van een wolle stoffe is, min of meer licht gewrocht naar het Zaaizoen vereischt.

VIII. HOOFDTSTUK.

Van de Roomsche Rechtbank *de* Rota, *en alle haare* Overheden *die een soort van* Pausselyk Parlement *uitmaaken.*

Waarin het bestier der Auditeurs de Rota bestaat;

Een der uitmuntenste Rechtbanken van Rome is die van de *Rota.* Zy bestaat uit twaalf Prelaten, waar onder een Duitser, een Fransman en twee Spanjaarden moeten zyn. De Mogentheden van deeze drie onderscheiden Staaten, benoemen ieder deeze die de naam van haare Kroon draagt. De agt andere zyn Italianen, bestaande uit drie Romeinen, een Bolonees, een Ferrarees, een Milanees, een Venetiaan en een Toskaan. Ieder Auditeur heeft vier Beamptschryvers of Griffiers, en de oudste Auditeur neemt de Bediening van Voorzitter waar.

Wanneer zy vergaderen,

Zy vergaderen alle Maan-en Vrydagen in 't Apostolisch Paleis, behalven in den tydt van 't openstaan van den Stoel of de *Vacantie*: maar als de Paus in 't Paleis van 't Quirinaal zyn verblyf heeft, word hunne Vergadering in de Kanselery gehouden.

en over welke zaaken zy handelen.

Zy neemen kennis door beroep van hooger recht van alle de Rechtsgedingen van den Kerkelyken Staat, gelyk ook van stoffe de Kerkelyke Ampten en Erfenissen raakende. Deeze Rechtbank oordeelt niet aanstonds over een Rechtszaak, zy geeft zoo veel gewysdens, Uitspraaken genoemt, als 'er geschil-leden in een Geding zyn. En wanneer deeze uitspraken zyn verleent, kan men zyne stukken door den Paus zelf by de Teekening van Genaade laaten overzien, 't welk als een soort van Burgerlyk Verzoekschrift is. Het Ampt deezer Auditeurs brengt voor ieder niet dan duizend Ryksdaalders jaarlyks op, en zy ontfangen geen Rechterloon: maar in vergelding hunner moeiten, worden ze gemeenlyk Kardinalen gemaakt.

Deeze Rechtbank neemt Vakantie in de eerste week van de maandt July, en wanneer die voor de laatste *Rota* vergadert zyn, onthaalt hun de Paus overdeftig ter maaltydt in 't Apostolisch Paleis, en laat aan een ieder van hun hondert Pistolen geeven; maar aan den Deken twee hondert. Deeze Vakantie duurt tot den eersten Oćtober, wanneer zich dan de *Rota* met veele staatigheit weder opent, nademaal de twee laatste Auditeurs van deezen Rechtbank plechtelyk op Muilezels gezeten; naar de Stadt ryden, van een talryke Ruiterpracht gevolgt; al de Kardinalen, de Afgezanten en Prinsen zenden ieder twee Edellieden op de schoonste Paerden uit hunne Stal gezeten, om hen hier door te vereeren; waarby zich mede alle de Advokaten, Beamptschryvers, Griffiers, Pleitbezorgers en andere mannen van de Rechtshandhaving voegen.

Naams Oorsprong van *Rota* aangeweezen.

De naam van *Rota* is uit het Latyn afkomstig, en beteekent een *Radt.* Deeze Rechtbank is door de Pausen ingestelt, in stede van die de aloude Romeinen in een openbaare plaats op een verheven grondt in 't ronde hadden, omringt van een hek 't welk onderschraagt door twee groote metale Cirkels was, die een Galery uitmaakten alwaar de Redenaars hunne Vertoogen deeden, en de Overheden de Wetten verkondigden.

De Auditeurs de *Rota* hebben ieder het recht de Dokters Bonnet in beide de Rechten te geeven, aan wien zy oordeelen daar toe bequaam te zyn.

Van welk een aanzien het Ampt van Rechter der Verdragmaking is.

Het Ampt van Rechter der Verdragmaking van de *Rota*, is verkopelyk, en kost vier duizend Ryksdaalders, opbrengende jaarlyks een inkomen van zeven of agt ten hondert. Deeze die van dit Ampt verzien is, heeft het recht van kennisneeming, indien de overdragten en Amptverwisselingen der Kerkelyke Bedieningen eenig Verdrag insluit, te weeten, eenige Overeenkomst of Verbintenis, of geheime bedingmaking van *Simonie*, en hy verwyst of ontslaat de Kerkelyke Amptenaren volgens de voorkomende gevallen. Somtyds bekrachtigt hy de Amptverwisselingen en dikmaals verklaart hy de Overdragten onwettig: maar bevind hy dat de partyen een verdrag van *Simonie* of Geestelyke Amptkoping hebben gemaakt, verklaart hy hunne Beneficiën of Kerkelyke Ampten voor verbeurt, indien 'er de bewyzen zeker en rechtmatig van zyn; en zoo hy de bewy-

bewyzen volgens Rechten niet voldoende bevind, als zynde niet dan op een enkele getuige gegrondt, vonnist hy deeze die zodanig beschuldigt is in geld-boetens, die op de inkomsten of het Beneficie van 't Kerkelyk Ampt gelicht worden, waar over 't geschil is.

Deeze Rechter der Verdragmaking draagt het violette kleedt van een Prelaat, nevens een Priesters bovenrok, en heeft in de Pausselyke Kapel onder de Deelhebbende Protonotarissen zyne plaats.

Insgelyks dat van den Auditeur der Wederleggingen.

Het Ampt van Auditeur der Wederleggingen van de *Rota* is van een aloude aanstelling. Het word voor vier duizend Ryksdaalders verkocht, alhoewel het geene inkomsten geeft: maar het heeft in verwisseling eenige voorrechten en zeer ongemeene uitzonderingen, die hem het middel aan de handt geeven van tot de uitmuntenste Waardigheden te geraaken; want hy mag voor zich verscheiden Kerkelyke Ampten behouden, en die verwisselen, of die overdragen aan wien het hem behaagt, en 'er andere in de plaats verkiezen voor die hy geeft, zonder dat de Rechter der Verdragmaking hem in eenig Geding wikkelen kan, noch tegen hem de beschuldigingen noch getuigen ontfangen, die hem van *Simonie* of Geestelyke Amptkoping zouden konnen overtuigen. Dit Ampt geeft hem een aanzienlyke rang onder de Prelaten in de Pausselyke Kapel, en Ruiterpracht.

Als ook van den Verbeteraar of Berisper der Wederleggingen van de *Rota*.

De Verbeteraar of Berisper der Wederleggingen van de *Rota* koopt zyn Ampt voor twaalf duizend Ryksdaalders, en 't brengt hem tien ten hondert en somtyds meer op, 't welk ten minsten een inkomen van twaalf hondert Ryksdaalders jaarlyks is.

Hy geniet de zelve eer als den Auditeur waar van hy den Noodhulp is, en plaatst zich in alle openbaare Handelingen met een violet kleedt tussen de Prelaten in. Zyne bediening is de Bullen te verbeteren, die door des Auditeurs handen zyn gegaan, en een naaukeurige toezicht te hebben over alle de Gedingstukken en Verweerschriften der verschillende Partyen, als ook, wel acht te geeven of alle de Schriftelyke bewyzen en andere stukken, die aan 't gerecht Geloof moeten geeven, geloofwaardig zyn, en of 'er ook iets in de stoffe tot voldoening wierd gevonden, of iet 't geen de zaak verdacht maaken kon. Hy stelt een schriftelyk verhaal op, omstandig in alle deeze Artykelen, en voegt het by de andere stukken, die voor het besluitneemend Oordeel van alle voorname handelingen dienen moeten.

Hoedanig de Advokaat en Pleitbezorger van de Rota zich gedragen moeten.

De Rechtbank van de *Rota* geeft vier hondert Ryksdaalders jaarlyks aan een Advokaat, en twee hondert en vyftig aan een Pleitbezorger, die overzulks verplicht zyn te schryven, pleiten, raad te geeven, en te doen alles 't welk noodig is om het Gerecht dienst te doen ten opzicht der armen en anderen, dragende echter zorg de Gedingen zodanig te schikken, dat ze hun niet verderven, indien zy genootzaakt wierden de Geschriften der Advokaten en de aanzoekingen der Pleitbezorgeren te betalen op den voet der gewoone waardeering van de Vierschaar.

Deeze Advokaat en Pleitbezorger zyn mede Afgezondenen, om uit liefde te schryven, te verdeedigen en het recht van alle de armen voor alle andere Rechtbanken te Rome te vervorderen: maar deeze die genoodzaakt zyn hunne zaaken te laaten bepleiten, en van geene middelen verzien zyn, of om ten minsten een kleine vergelding te doen, worden te tragelyker gedient, en zien byna nooit een einde van hun Geding; want alzoo de Afgezondenen zeer veele zaaken om handt hebben, die hen geduurig in bezigheit houden, ontbreeken hun nooit voorwendzelen, en dikmaals goede redenen, om in de verwachting van alle de arme Pleiters niet te voldoen, die hen zonder ophouden aanzoeken. Het grootste misbruik in deeze instelling van liefdadigheit ingeslopen, is, dat ongelukkige menschen, en daarenboven tot haairklevery genegen, dikmaals van eenige zaaken zyn verzien, door qualyk geneegene Persoonen aan de handt gegeeven, die hen aanporren Gedingen tegen hun te onderneemen, die zy begeeren door groote kosten te bederven, zonder dat het hen geen groote kosten maakt, om elkander in Rechten te vervolgen, vermits die voordeel van den Dienst geniet, alzoo de Advokaat en Pleitbezorger, waar van wy gesproken hebben, verplicht zyn den armen om niet te dienen.

IX.HOOFDT-

IX. HOOFDTSTUK.

Van de APOSTOLISCHE KAMER *en daar in dienende* AMPTENAAREN.

Waar in de Bedienaars van de Apostolische Kamer bestaan, aangeweezen.

Deeze Apostolische Raadsvergadering heeft het bestier over alle de Pausselyke Goederen, waar van de schattingen bestaan in 't geen men de inkomsten van de Apostolische Kamer noemt. Deeze Vergadering bestaat uit een Kardinaal-Kamerling, die 'er het Hoofdt van is, de Gouverneur de Rota, die 'er de Onder-Kamerling van is, een algemeene Schatbewaarder, een Auditeur, een Voorzitter, een Advokaat Generaal, een Procureur Fiscaal, een Commissaris, en twaalf Kamer Klerken, waar van vier zyn: een Prefect van den Overvloedt der Granen, een ander Prefect van alle soorten van Koopmanschappen, een derde Prefect der Gevangenissen, en een vierde Prefect der Straaten. De andere agt zyn Afgezondenen om van verscheiden zaaken ieder in een Kamer en byzondere Raadsvergaderingen kennis te neemen.

Eertyds zond de Paus zes Klerken van zyn Hof af om zyne Inkomsten te bestieren, waar uit ontsprooten is, dat die geen, deeze zorg nu aanbevolen zynde, de zelve naam voeren. Sixtus de V. stelde hier van verkopelyke Ampten in, en vermeerderde het getal tot op twaalf. Zy vergaderen 's Maandags en Vrydags by den Paus. Hun bestier breid zich over alles uit, 't geen 's Pausen tydelyke inkomsten raakt.

Ieder Klerk van deeze Kamer is 't eerste geding der zaaken bewust, die hem van de Kamer door beroeping aanbevolen zyn. Geen Ampt van Kamer-Klerk is 'er, 't welk geen tagtig duizend Ryksdaalders kost, en ook geen tien ten hondert voordeel geniet, en by gevolg zeven of agt duizend Ryksdaalders jaarlyks inkomen heeft.

Wanneer de Vacantie van deeze Kamer en die van de *Rota* invalt.

De Apostolische Kamer neemt in den zelven tydt als de *Rota* Vacantie, te weeten, van den beginne van July tot den eersten October. De laatste Vrydag van de Maandt Juni, 't welk de dag van de laatste vergadering is, worden de Overheden van deeze Kamer door den Paus deftig ter maaltydt onthaalt. De Kardinaal-Kamerling doet insgelyks op den eersten dag van Augustus. Zy vergaderen in 't Apostolisch Paleis op den dag voor 't Feest van St. Pieter om van de Leenmannen der Kerke de Schattingen te ontfangen, en zy gebruiken ten voordeele van de Kamer de Leenrechten, die in geldt worden voldaan: maar deeze die men in zilverwerk van eenigen arbeidt voldoet, en van welk een werk het zy, behooren onder den Algemeenen Schatbewaarder, en de Kamerklerken verdeelen onder zich deeze, die in wasch worden betaalt. Op deezen dag worden 'er meer dan twintig millioenen in 's Pausen Schatkamer gebragt.

Welke zorg eertyds den Aartsdiaken aanbevolen was.

De Aartsdiaken, of het Hoofdt der Diakenen was eertyds deeze, die zorg der inkomsten van den Staat der Kerke aanbevolen was, en dit geschiedde tot den jaare 1100. toen de Pausen genoodzaakt wierden hem deeze behandeling t'ontzeggen, overzulks zy zoo machtig en ontzachlyker dan de Paus zelf wierden. Een Kardinaal wierd in hunne plaats gestelt die men *Kamerling* noemde, aan wien men Medehelpers gaf, die *Kamerklerken* wierden genoemt, en wegens eenige voorgekomen verschillen, voegde men 'er een Schatbewaarder, een Auditeur en een Voorzitter by.

Waar voor de algemeene Schabewaarder gestelt, is aangeweezen.

De Algemeene Schatbewaarder is Rechter over zaaken de nalaatenschap der Priesteren aangaande en over de qualyk behaalde Inkomsten, als ook van ongeoorlofde Handelingen. Hy heeft een byzonder bestier van de afknevelingen der renten en inkomsten van de Kamer. Hy ontfangt de rekeningen der Bedienaren en Amptenaren. Hy is Voorzitter in alle de Banken zoo wel van de Kamer als van byzondere Heeren, hebbende alleen het vermogen om 'er uitrekzels van te maaken, wanneer de schuldenaars hunne schulden betaalen willen, of een gedeelte van dien, de Bankhouders of Rentmeesters weder geevende. Eindelyk voegt hy zich tusschen beide en woont alle zaaken by, alwaar het de belangen van de Apostolische Kamer betreft.

Het Ampt van Schatbewaarder is zeventig duizend Ryksdaalders waardig, opbrengende jaarlyks van tien tot twaalf duizend Ryksdaalders, waar mede de Paus zodanig een Prelaat begunstigt als 't hem goed dunkt.

Insgelyks de Auditeur van de Apostolische Kamer, welks gebied zeer groot is.

Het Rechtsgebiedt van den Auditeur van d'Apostolische Kamer is ongemeen groot, want hy is eerstelyk gewoone Rechter van 't Roomsche Hof, te weeten, van alle de Hovelingen als Onderdanen van den Paus en Vreemdelingen gelyk de Kardinalen, Patriarchen, Bisschoppen, Prinsen, Afgezanten, Vryheeren en andere Personen van aanzien.

zien. Ook is hy Rechter van alle de Kooplieden, en alle zaaken van den Kerkelyken Staat waar van men 't betrek van Vonnis voor hem onderworpen is. Hy bezit by uitzondering het recht over alle anderen, en laat den geenen panden, die uit kracht van eenige Verbintenis aan de Apoftolifche Kamer fchuldig is. Hy heeft te gelyk het vermogen met de Bedienaars van de Kamer over alles 't geen d'Apoftolifche Brieven raakt, insgelyks over bekrachtigde verleende Aktens, en enkele geloftens van onflaging.

De Auditeur heeft mede een groot gezag, en het recht van bevoorrechting over alle ftrafwaardige zaaken, en houd mede een Halsrechter met verfcheiden Hapfcheerders. Hy heeft onder zich twee Luitenants over Burgerlyke zaaken, 't welk altoos Prelaten zyn, en een Luitenant voor 't ftraffelyke recht, nevens twee Rechters of Bygevoegdens. Hy begeeft de bediening aan tien Geheimfchryvers, of Griffiers, waar van ieder Ampt van vyftien tot twintig duizend Ryksdaalders waardig is. Zy arbeiden afzonderlyk, hebbende op ieder Comptoor ten minften twintig Jongelingen tot Schryvers.

Het Ampt van Auditeur van de Kamer koft tagtig duizend Ryksdaalders, brengt jaarlyks dertien duizend Ryksdaalders vafte renten op, en drie of vier duizend toevallige inkomften.

en waar in de Bediening van Voorzitter beftaat.

De Bediening van Voorzitter der Apostolifçhe Kamer, word gemeenlyk in andere Staaten van Europe, Generale Rekenmeefter genoemt. Deeze Voorzitter overziet alle de rekeningen, die de Pauffelyke Inkomften raaken, en hy heeft het gezag van die goed te keuren. Zyn Ampt koft dertig duizend Ryksdaalders, en 't brengt hem jaarlyks vyf en twintig hondert Ryksdaalders op. Het word nooit verkocht dan aan een Prelaat die het violette kleedt draagt, en een zeer eerlyke rang in de Pauffelyke Kapel houd, en ook in openbaare Handelingen, alwaar hy de Commiffaris voorgaat, waarvan wy nu handelen zullen.

Wat het Ampt van Commiffaris van de Apoftolifche Kamer is.

Deeze die kundig zyn waarin het Ampt van Algemeen Pleitbezorger in de Parlementen beftaat, konnen een recht Denkbeeldt van de Bediening van Commiffaris der Apoftolifche Kamer maaken, naardien beide deeze Ampten byna de zelfde zyn, over zulks de Commiffaris zyn oordeel over alles geeft, 't welk de Apoftolifche Kamer betreft, en 'er de belangen van den Paus voor alle de Rechtbanken van den Kerkelyken Staat verdeedigt, wanneer het Burgerlyke ftoffe der Inkomften betreft; en daar en boven woont hy nevens den algemeenen Schatbewaarder het overzien der Rekeningen by, waar van hy als Tegenboekhouder is, fchoon hy over 't onderwerp een Oprekenaar heeft: maar beide zyn ze niet dan enkele afgezondene van den Paus, en zy koopen ook hunne Ampten niet. De Oprekenaar heeft omtrent duizend Ryksdaalders 's jaars, en de Commiffaris twaalf hondert, zonder daar onder te begrypen, 't welk hy geniet voor het bekrachtigen van de Rekeningen der Tollen en Pachten, die der Graanpakhuizen van den Voorraadt of Overvloedt, en voor het Regifter houden van alles 't geen in en uit de Kamers gaat, alwaar men het geldt met des Paus Stempel flaat. Deeze drie laatfte bedieningen brengen den Commiffaris van de Apoftolifche Kamer, ten minften zoo veel op als de andere Tegenboekhouders die hy houd; over-zulks zyne jaargelden gemeenlyk vier en twintig hondert Ryksdaalders jaarlyks waardig zyn, zonder het toevallige daar onder te begrypen, 't welk een der voornaamfte is, onder de Ampten der inkomften begreepen.

Waarin de Ampten van Advokaat en 's Lands-Rechts vordering beftaan.

De Advokaat en 's Lands-Rechtsvorderaar verdeedigen de een door 't recht, en d'ander door de daadt, de belangen van de Apoftolifche Kamer, over alle foorten van ftoffe, en voor alle Rechtbanken, waarin zy tot Helpers hebben de Commiffaris, de Schatbewaarder en de Tydrekenaar, waar van wy gefproken hebben.

De Ampten van Advokaat en 's Lands-Rechtsvorderaar zyn verkopelyk. De Paus heeft ze ieder op vyftien duizend Ryksdaalders gewaardeert, en zy brengen ten minften agt ten hondert jaarlyks op. Behalven deeze vafte inkomft is 'er geen Ampt in de Kamer, noch in de Apoftolifche Kanfelary, waar van het toevallige meer zy dan deeze, nademaal de voornaamfte verfchillen, die over 't onderwerp der Leengoederen ontftaan, de Duitfche Keizer en de Vorften van Italië raaken.

Waat over de Bediening der Confiftoriale Advokaten gezag voert.

Wat de Ceremoniën aangaat die de manier van 't beroepen en 't houden van 't Confiftorie raaken, hier van kan de Lezer in 't eerfte Deel deezes Werks Bladzyde 258. bericht vinden. Nooit zyn 'er meer als twaalf Confiftoriale Advokaten te Rome; hunne Bedieningen ftaan ter benoeming van den Paus, die deeze Ampten geeft of verkoopt, als het hem goedt dunkt. Deeze Advokaten zyn 't die een redenvoering en aanfpraak in de Openbaare, Geheime en halfopenbaare Confiftoriën doen. De Apoftolifche Kamer betaalt hun twaalf Dukaten voor ieder Redenvoering. Zy verzoeken

ken het *Pallium* by 't Geheime Consistorie voor de nieuwe Aartsbisschoppen, doende een soort van Bepleiting, waar voor zy dan tien Dukaten hebben, ontfangende die van den geenen die den Aartsbisschoppelyken Mantel verwerven.

Hun gewaadt beschreeven, Zy hebben 't vermogen van Doktoren van beide de Rechten aan te stellen, in hun Genootschap van de Geleertheit vergaadert zynde. Hun kleedt bestaat uit een lange tabbardt van zwarte wolle, met een violetverwige sleep; de monstering en voering is van roode zyde; zy draagen mede een regenkap over de schouders neerhangende die van de zelfde kleur is en met armelynen gevoert. Maar hun gewoon kleedt is een afgeronde Priesters-Rok van zwarte Sergie, en een Mantel van de zelfde stoffe ter aarde sleepende, met spleeten waar door zy de armen steeken.

Een onder hun is Rector van 't Genootschap der Geleerdheit, die de zorg aanbevolen is de inkomsten, die 'er aan verbonden zyn, in te vorderen, en de jaargelden der Openbaare Lezers te betaalen, waar van de Redeneerstoelen verleent worden door een Congregatie van Kardinalen, die de Paus ten dien einde afzent.

De zeven oudste Consistoriale Advokaten hebben ieder zeven hondert Ryksdaalders jaarlykse inkomst van hun Ampt, en de vyf jongste niet dan drie hondert: maar de vereeringen die de nieuwe Doktoren, door hun aangenomen, doen, maaken hun Ampt alzoo voordeelig, als dat der eerste Advokaten van 't voornoemde Genootschap. en welke inkomsten zy genieten.

X. HOOFDTSTUK.

Van de PROTONOTARISSEN *der* APOSTOLISCHE KAMER *in't* CONSISTORIE *van den* PAUS *dienstdoende, en die den naam van* DEELGENOTEN *draagen.*

Welk een Bediening de Apostolische Protonotarissen aanbevolen zy. Het Genootschap der Apostolische Protonotarissen bestaat in een vast twaalf getal, hun Ampt kost zeven duizend Pistolen, en brengt omtrent tien ten hondert op, zonder het toevallige 't welk somtyds zeer veel is, zulks zy ten minsten jaarlyks twaalf hondert Ryksdaalders inkomen hebben. Zy meenen afkomstig te zyn van de Beamptschryveren, die door Paus *Clemens* den I. wierden ingestelt, en dat vervolgens hun door den Paus *Fabiaan* gelast wierd, de handelingen der Martelaren te beschryven.

Zy zyn Prelaten, en somtyds Referendarissen van de Tekening der Genadeschriften en der Gerechte waar van wy reeds gesproken hebben. Zy gaan in 't violet gekleedt, draagende een Priesters Kap, en Bovenrok met mouwen als de Dokters in de Rechten. Zy plaatsen zich in de Pausselyke Kapel, in Ruiterpracht, en andere openbaare handelingen onmiddelyk voor alle de Abten en Kerkelyken zoo wel Waereldlyke als Geordende die geen Bisschoppen zyn. Deeze Protonotarissen zyn begunstigt met den naam van Deelgenoten, waar mede zy zich van de Apostolische Protonotarissen *ad Honores* onderscheiden, die door gunst der Kardinalen Legaten verkooren zyn, en de bedieningen der Deelgenoten niet mogen waarneemen, noch een violet kleedt draagen en geen Priesterskap dan in de plaatsen, alwaar zy hun gewoon verblyf houden, noch in de Provinciën van den Kerkelyken Staat, alwaar zy byzonderlyk om eenige ongemeene bediening afgezonden zyn, waar van de Paus een bewysbaare Akte in zyne Argiven begeert te hebben.

Alle de Apostolische Protonotarissen zoo wel Deelgenoten als *ad Honores*, hebben het recht van der Kardinalen Testamenten t'ontfangen, alle onderzoekingen en noodige Dingtaalen, wegens de Canonisatie der Heiligen te doen en te houden, en de Aktens die van groote aangelegenheit voor het Pausschap en den Kerkelyke Staat zyn; en hier om woonen zy de openbaare en halfopenbaare Consistoriën by. Zy verzellen den Paus, wanneer hy eenige ongemeene bedieningen buiten Rome zal doen en waarneemen, gelyk Clemens de VIII. deed, gaande naar de Stadt Ferrare om de Huwelyk Zegen aan Philips den III. Koning van Spanje, en aan de Aartshertoginne van Oostenryk te geeven.

XI. HOOFDTSTUK.

Van de CONGREGATIEN *in 't algemeen*; *van de* PAUSSELYKE CONGREGATIE; *die van de* HEILIGE BEDIENING *en van de* VOORTPLANTING *des* GELOOFS.

De Congregatien in 't algemeen aangemerkt.

Verſcheiden Kardinalen zyn 'er die verplicht zyn zich in de Congregatiën te laaten vinden, die wy beſchryven zullen, waar van eenigen tot het getal van vier en twintig deeze Vergadering uitmaaken. Ieder Congregatie heeft haar Hooft of Voorzitter, en haaren byzonderen Geheimſchryver, die alle de beraadſlagingen in een Regiſter brengt, en de Brieven ſchryft, om overal verzonden te worden waar het noodig is, en zulks overeenkomende met de Dekreeten van de Congregatie die hy dient. De Aktens die men afzend en de Brieven, die men in den naam van eenige Congregatie ſchryft, worden nooit dan door den Kardinaal geteekent, die 'er het Hoofdt of den Voorzitter van is, en de Geheimſchryver doet niet dan zeegelen, of 'er het Zegel van den Onderſchryver op drukken.

Paus Sixtus de V. is 't die de Congregatie, waar van wy hier handelen, heeft ingeſtelt, om 'er de moeielykſte zaaken der Kerkelyke Ampten te bereiden, die vervolgens in 't Conſiſtorie in 't overſtaan van den Paus in overweeging moeten worden gebragt, en om die reden geeft men haar den naam van Conſiſtoriale Congregatie.

Wie het Hoofdt van een Pauſſelyke Congregatie is, aangeweezen,

Wanneer de Kardinaal-Deeken zyn verblyf te Rome heeft, is hy het Hoofdt van deeze Congegatie, en afwezig zynde, verkieſt de Paus wien hy wil, uit het Apoſtoliſch Genootſchap, om in deeze Vergadering, *Pro tempore*, te weeten, voor een zeekeren bepaalden tydt haar Voorzitter te zyn, en na het eindigen van dien, verkieſt hy weder een ander, of beveſtigt hem wederom van nieuws.

en waar uit deeze Congregatie beſtaat.

Deeze Congregatie beſtaat uit veele andere Kardinalen, eenige Prelaten en Godtgeleerden door den Paus verkooren, waar van het getal niet bepaalt is, noch ook de dag en plaats, alwaar die vergaderen moet, alhoewel meeſt eenige dagen te vooren het Conſiſtorie, by den Deken, of iemandt der oudſte Kardinalen van deeze Congregatie gehouden word.

Welke ſtoffen men in hunne Vergaderingen verhandelt.

De ſtoffen die men 'er gemeenlyk behandelt, zyn van nieuwe aanſtellingen der Aartsbiſſchoppen, en van Hoofdt Kerken; vereenigingen, afſchaffingen, en overdragten van Bisdommen; Medehelpers waardigheden, verwiſſelingen van Kerkelyke Goederen; en eindelyk waardeeringen en eerſte jaarlykze inkomſten van alle Kerkelyke Ampten, die ter vergeeving van den Paus ſtaan. De andere zaakelykheden die den Godtsdienſt of den Kerkelyken Staat raaken, worden in andere Congregatiën onderzocht en verhandelt, waar van wy vervolgens handelen zullen.

Wanneer en door wie de Congregatie van de Heilige Bediening is ingeſtelt.

De Congregatie die den naam van de Heilige Bediening voert, wierd weleer door den Paus Paulus den III. op aanraading van den Kardinaal Caraffa ingeſtelt, die vervolgens tot het Pausſchap, onder den naam van Paulus den IV. verheeven, de voorrechten van 't zelve vermeerderde, waar by Sixtus de V. noch andere inzettingen voegde, die deeze Gerechtsoeffening zoo magtig en ontzachelyk maakten, dat de Italianen opentlyk te Rome zeiden: *Il ſommo Pontifice Sixto; non la pardonnareb, à Chriſto.*

Waar uit die Congregatie beſtaat,

Deeze Congregatie is gemeenlyk uit twaalf Kardinalen beſtaande, en ſomtyds uit een grooter getal, en daar nevens een goed getal Prelaten en verſcheiden Godtgeleerden van Waereldlyke en Geordende Ordens, die men Raadgeevers en Gequalificeerden van de Heilige Bediening noemt, waar onder altoos een Franciskaner is, en drie Jakobynen, gemeenlyk dus genoemt; te weeten, de Meeſter van 't Gewyde Paleis, de Commiſſaris van de Heilige Bediening, en de Generaal der voornoemde Jacobynen Orde onder den naam van St. Dominicus ingeſtelt. Ook is 'er een Fiskaal van de Heilige Bediening, en nevens hem een Byzitter, die als een Berichtgever der zaaken, en gemeenlyk een Huis-Prelaat, of Pauſſelyke Kamerling van eer is.

en wat in de zelve verhandelt word.

Deeze Congregatie onderzoekt de Ketteryën en nieuwe Gevoelens, die het Geloof der Katholyke Kerke wederſtreeven, als ook den Afval, de Tovery, Betoveringen en andere misdaaden, het misbruik der Sakramenten, en de doeming van ſchadelyke Boeken. Men houd ten dien einde alle Woensdagen vergadering in Minerva by den Generaal der Jakobynen, en alle Donderdagen voor de Paus, die 'er het Hoofdt van is. Altoos is 't de oudſte Kardinaal van de Heilige Bediening, die 'er Geheimſchry-

ver

ver van is, en het Zegel bewaart.

Hoe alleen de Kardinalen in deeze Vergadering ſtemmen hebben.

De Kardinalen alleen hebben in deeze Congregatie overweegende ſtemmen, en wanneer zy in Minerva, en by den Paus hun gevoelen uitten zullen, laaten ze alle, die niet van hun Genootſchap zyn, vertrekken, ten zy dat ze met eenige zaaken belaſt zyn om hunne raadgeeving te verſtaan. Noodig is 't alhier aan te merken, dat de Rechters van deezen Rechtbank zoo ontzachelyk niet zyn, als zy zich wel verbeelden, die niets weeten dan op 't bericht van andere, en dat ze zoo ſtreng noch zoo wreedt te Rome niet zyn, dan in Spanje, Portugaal, en in andere Landen van de *Inquiſitie*.

Hoe men met de beſchuldigden voor deeze vierſchaar handelt.

Het Paleis van de Heilige Bediening verſtrekt tot wooning voor den Byzitter, Commiſſaris, Beamptſchryver en andere Amptenaren van de zelfde Congregatie. Het verſtrekt mede voor een Gevankenis, den geenen die van misdaaden beſchuldigt of verdacht zyn, waarvan deeze Vierſchaar onderzoek tot de beſlechting der Gedingen doet, en wanneer ze onſchuldig zyn verklaart, ſtelt men ze in vryheit, en indien ze ſchuldig geoordeelt worden, leevert men ze den Waereldlyken arm over; maar dit gebeurt zelden indien ze niet hartnekkig of wederafvallig zyn; want het meerendeel worden met een eeuwige gevankeniſſe van verdere ſtraffen bevryt, gelyk men op 't einde van de laatſte eeuw ter gelegenheit van 't gevelde oordeel tegen den beruchten Michiel Molinos heeft gezien, die door zyne Kettery van 't *Quiëtiſmus* zoo veel geruchts in de Waereldt veroorzaakt heeft, en die geene andere ſtraf wierd opgelegt, dan van den Burgerlyken omgang met zyne Leerlingen berooft te zyn. Noch een andere gewoonte word 'er door de Rechters deezer Vierſchaar opgevolgt, te weeten, dat ze den geenen vryſpreeken die zich zelf beſchuldigt van alles 't geen hem ſtrafbaar zou konnen maaken, en men laat hem voor een lichte boetoeffening vry, zonder hem geenzins van zyne vryheit te berooven, in tegendeel kan niemandt over dit onderwerp ontruſt worden: maar wanneer men zich beſchuldigen laat en in de gevankenis word geworpen, handelt men op 't allerſtrengſt.

Alle de Amptenaren en Hofbedienden van de Heilige Bediening, waarvan het getal zeer groot is, erkennen niemandt voor natuurlyk, burgerlyk en ſtrafoeffenend Rechter, dan hun Bygevoegden Rechter: maar by Beroeping, de Kardinalen die van de Bediening der Vierſchaar in de *Inquiſitie* verzien zyn.

Een andere Congregatie is 'er die alle Maandagen in 't Paleis van de Heilige Bediening vergadert, om de ſtoffen vooraf te bereiden, waar over de Kardinalen een beſluitneemend oordeel in hunne Vergadering van de *Inquiſitie* moeten vellen. Niemandt van deeze *Eminentiën* woont deeze voorbereidende Congregatie by, tenzy die uit Godgeleerden en Raadgevers of Gequalificeerden uit verſcheiden Ordens beſtaat.

Wanneer en door wie de *Congregatie* van de Voortplanting des Geloofs is ingevoert.

Het Genootſchap van de Voortplanting des Geloofs onder het Pausſchap van Gregorius den XV. ingeſtelt, voerde deeze Paus een Congregatie in, om 'er voor bezorgt te zyn. Deeze Congregatie beſtaat uit agttien Kardinalen, een Geheimſchryver van den Pauſſelyken Staat, een Apoſtoliſche Protonotaris, een Referendaris, en den Byzitter en Geheimſchryver van de Heilige Bediening.

Alle deeze Prelaten en Bedienaren vergaderen op den eerſten Maandag van ieder Maandt voor den Paus, en dikmaals ieder Week wanneer het de zaaken in 't Genootſchap van de Voortplanting des Geloofs vereiſchen, om te onderzoeken alles 't geen voordeelig voor den Godtsdienſt zyn kan, en om bequaame middelen uit te vinden, zulks men den geenen winne die van een anderen Godtsdienſt zyn, of om raadt te pleegen over alle de benoodigtheden die men uitvinden kan, of die door Miſſionariſſen voorgeſtelt worden, en andere Perſoonen die onder het beſtier en ten koſten van dit Genootſchap in alle de Waerelds-deelen arbeiden, alwaar men Commiſſariſſen zend, als het noodig is om de geſchillen te beſlechten, en te bevredigen.

XII. HOOFDTSTUK.

Van de CONGREGATIE *om het* CONCILIE *van* TRENTE *te verklaaren, en die over de* REGISTERS *van* VERBODEN BOEKEN *zyn geſtelt.*

Waar toe de *Congregatie* over 't Concilie van Trente, en zyne beſluiten.

Na de ſluiting van het Trentynſche Concilie, zond Paus Pius de IV. eenige Kardinalen af die het bygewoont hadden, en 'er den Geeſt van kundig waren, om de twyffelingen die raakende de uitvoering van 't zelve Concilie zouden konnen ontſtaan, uit den weg te ruimen, gelaſtende daarenboven dat het naar de letter zoude in acht geno-

van 's Pausen wegen is gesalt.

genomen worden, en verbiedende alle de Uitleggingen die men over de Leerstukken, aldaar vast gestelt, zoude konnen doen; zoodat de Paus voor zich behield alle de verklaringen die hy 'er van te geeven, zoude noodig vinden.

Sixtus de V. bevestigde deeze Congregatie, en gaf haar het gezag, de punten van Kerkelyke Tucht te verklaaren: maar niet deeze van 't Geloof zonder zyn opzicht.

Wanneer deeze *Congregatie* vergadert.

Deeze Congregatie word eens in de week, te weeten, des Donderdags of Zaturdags by den oudsten der Kardinalen gehouden, waar uit de zelve bestaat, schoon hy het Hoofdt of den Prefect niet zy, want dit Ampt word door den Paus aan iemandt onder hun gegeeven, die hy met een goedt inkomen begunstigen wil, zonder echter de eer te benadeelen die hy begeert dat men altoos den oudsten Kardinaal deezer Vergaderinge geeve, laatende de Vergadering by hem houden.

Alle de Afvaerdigingen van deeze Congregatie worden uit liefde gedaan, en zyn door 't Hoofdt van de Vergadering geteekent; die 'er mede het Zegel opdrukt, 't welk in zyne bewaaring is; en dit Ampt met dat van Prefect, brengt hem twaalf hondert goude Pistolen jaarlyks op, die hem uit de gelderen van de Apostolische Kamer betaalt worden. De andere Kardinalen hebben geen vast inkomen om deeze Congregatie by te woonen: maar 't is hen een eer verkooren te worden, om de gewigtigste stoffen van den Godtsdienst te verklaaren.

Waar over de *Congregatie* der Regifters van verboden Boeken is gestelt.

De Vaders van 't Concilie van Trente overweegende het groot getal van schadelyke Boeken die sedert de uitvinding van de Drukkery in 't licht gekomen waren, en deeze die zy bevonden met den Godtsdienst strydig te zyn, zoo wel die van de eerste eeuwen des Christendoms en de volgende, als zedert de Reformatie van Luter en Calvyn: beveelende eenige Kardinalen, Prelaten en Godtgeleerden deeze Boeken na te zien die moesten verbeeterd worden, als ook die waarvan de lezing niet onverschillig aan alle moest gedoogt worden, die van de Katholyke Godtsdienst waren, en deeze die moesten verbrandt worden, of t'eenemaal verduistert.

Hoe zy het opzicht over de Boeken behandelen.

DeezeGevolmachtigden maakten 'er lysten van in veele Classen verdeelt, en het Concilie beval vervolgens de Verbeetering door een tweeden Druk te doen, over alles 't welk door deeze Onderzoekers in de Boeken der Classe was aangeteekent, alwaar zy de Werken verdeelden, waarin men de verandering had gemaakt. Aanmerkelyk is 't dat men toen niet deed dan op de bladwyzers der Boeken de plaatsen aan te teekenen, die in 't werk deezer Geschriften iet aantoonde 't welk met de Leerstukken en de Leer der Katholyke Kerke strydig was, en men teekende alles door het woordt *Deleatur* aan, alwaar men iet doorgehaalt had.

Niet weinig Boeken wierden 'er in de Classe van dien gestelt die men besllooten had t'eenemaal uit den weg te ruimen; men vind 'er echter nu noch veele van, die t'eenemaal onverminkt zyn gebleeven, als ook eenige exemplaren, die volgens het besluit van 't Concilie onaangeroert gebleeven zyn, nademaal het den Gevolmachtigden deezer Congregatie van de voornoemde Regifters niet mogelyk was, van hun alle te verplichten of te noodzaaken die in hunne Bibliotheken van de zelven verzien waren, om 'er de zelfde byvoegzelen en verkortingen aan uit te voeren; hierom is 't dat men zoo veele Drukken van de zelfde Schryveren vind, die onderling zeer verschillende zyn.

De Boeken waarvan de Lezing door dit Concilie verboden was, wierden mede in zodanig een groot getal bevonden als die van de andere Classen, en deeze Vaders lieten een Dekreet uitgaan, waar door zy alle, die de zelve lazen of zonder hun uitdrukkelyk verlof achterhielden, in den Ban deeden, 't welk nu door geschrifte geschied, aan alle die geene die de Congregatie des aangaande noodig oordeelt, in te willigen, met onderscheiding of zonder eenige bepaaling van tydt noch plaats: waarin echter dit onderscheid bestaat tusschen het verlof 't welk mede de Meester van 't gewyde Paleis geeft, van deeze verboden Boeken te leezen, niet dan aan deeze die werkelyk te Rome hun verblyf houden, en aan geene anderen wie 't ook zy, toestaan kan: maar de Gevolmachtigden van de Congregatie deezer Regifters, hebben het vermogen van dit verlof aan alle den geenen te geeven die van de Katholyke Godtsdienst zyn, in welk gedeelte der Waereldt het zy.

Paus Pius de V. bevestigde de Instelling van deeze Congregatie, en belaste haar de Verdachte Boeken te onderzoeken die sedert het houden van het Trentynsche Concilie geschreeven waren, en die men in 't toekomende schryven of uitgeeven mogt, waarin het vermogen deezer Congregatie die van de *Inquisitie* overtrof, die niet dan het recht heeft de Boeken het Geloof wederstrevig te doemen: doch niet deeze die de Zeden, of de Kerkelyke Tucht en de Burgerlyke Gemeenschap behelsden, gelyk wel de Gevolmachtigen deezer Regifters deeden.

Deeze Congregatie bestaat uit verscheiden Kardinalen, en een Geheimschryver van St. Dominicus Orde. In de zelve hebben ook eenige

eenige Godtgeleerden toegang, onder den tytel van Raadgevers bekent, aan wien men mede Boeken te onderzoeken aanbeveelt om 'er bericht van aan de Congregatie te geeven, waarin zy echter geene overweegende ftem hebben. De Vergadering word fomtyds voor den Paus gehouden, en eertyds by den oudften Kardinaal: maar zelden is ze vergaadert, tenzy over zaaken van gewigt.

XIII. HOOFDTSTUK.

Van de CONGREGATIE *der* VOORRECHTEN; *die der* BISSCHOPPEN *en* GEORDENDE; *en die voor 't* ONDERZOEK *der* BISSCHOPPEN.

Door wie de *Congregatie* der Voorrechten ingefteld is,

Paus Urbaan den VIII. ftelde de Congregatie der Voorrechten in, om de zwaarigheden en looze ftreeken voor te komen die tegen de Kerkelyken over verfcheiden Burgerlyke ftoffen, of die ftrafwaardig waren, in het oordeel der ondernomene Gedingen voorquamen; waar van de kennisneeming en de beflechting aan de Waereldlyke Rechters eveneens als aan de Kerklyken konden behooren, en by gevolg onder hun gefchillen veroorzaakten, die fomtyds zeer moeielyke gevolgen hadden.

en uit welke Leden die beftaat.

Deeze Congregatie beftaat uit veele Kardinalen door den Paus benoemt, waarvan het getal niet regelmatig is. Onder de zelve is mede een *Auditeur de Rota*, een Kamerklerk, en eenige Prelaten Referendarisfen, waarvan een de Geheimfchryver deezer Vergadering is.

Zy neemt kennis van de Voorrechten en Kerkelyke uitzonderingen der Overtreedingen die ten nadeele van de Geeftelykheit en van de Malthezer Ridders word begaan, 't zy door de Waereldlyke Overheden, of door de Biffchoppen zelf, 't welk een foort van rechtberoeping als van misbruik is. Deeze Vergadering word alle Dingsdagen by den oudften Kardinaal gehouden. Deeze die 'er Prefect en Zegelbewaarder van is, ontfangt van de Apoftolifche Kamer jaarlyks twee duizend Ryksdaalders voor zyne tafel.

Voor dat Paus Urbaan de VIII. deeze inftelling deed, behoorde de kennisneeming der Kerkelyke Voorrechten aan de Congregatie der Geordende, in maniere als volgt.

Met welk een gezag de *Congregatie* der Bisfchoppen en Geordende de onderlinge gefchillen beflecht.

Paus Sixtus de V. vereenigde in den beginne van zyn Pausfchap twee Congregatiën onder den naam van de Biffchoppen en Geordende. Deeze Congregatie beftaat uit een zeker getal Kardinalen ter keure van den Paus, een Geheimfchryver die een Prelaat is, en aan zes Schryvers een Bediening geeft.

Deeze Congregatie heeft het gezag alle verfchillen by te leggen die tusfchen de Biffchoppen en hunne Onderhoorige der Bisdommen ontftaan, als ook de oneenigheden die onder de Geordende van alle Kloofter-Ordens voorvallen mogen. De Kardinalen deezer Vergadering zyn mede verplicht hunnen raadt 't zy by monde of door gefchrifte te geeven, wanneer zulks noodig is, aan alle de Biffchoppen, Abten, Prelaten en Opperhoofden der Kerken, of aan de Kloofters die by hun toevlucht zoeken, om hen in benoodigde zaaken door goede raadgeeving behulpzaam te zyn, zulks zy weeren eenige buitenfpoorigheden in de oeffening hunner Ampten en de uitvoering van hunne Bediening te begaan.

De Schryvers van den Geheimfchryver deezer Congregatie worden op koften van de Apoftolifche Kamer onderhouden, naardien alle hunne verrichtingen aan de Kerkelyken, waar van wy gewag gemaakt hebben, uit liefde worden gedaan, en de Kardinalen die de zelve in de volle Vergadering alle Vrydagen by den Kardinaal die 'er het Hoofdt van is, opftellen, zonder eenig voordeel te genieten.

Door wie de *Congregatie* van 't onderzoek der Bisfchoppen ingefteld is,

Gregorius de XIV. het Concilie van Trente bygewoont hebbende, alwaar de Godtgeleerden vertoonden, hoe noodzaakelyk het was dat aan de Kerke bequaame Leeraars en die van een goed gedrag waren, verleent wierden, was zoo draa niet tot het Pausfchap gevordert, of hy ftelde de Congregatie van 't Onderzoek der Biffchoppen in, om de Kerkelyken tot het Biffchopsampt gefchikt, te ondertaften.

en waar uit deeze Vergadering beftaat.

Deeze Vergadering beftaat uit agt Kardinalen, zes Prelaten, en tien Godtgeleerden van Waereldlyke en Geregelde Ordens, waar onder mede eenige Doktoren in der Kanoniken Rechten moeten zyn. Alle deeze Onderzoekers worden door den Paus verkooren, die des Woensdags of Vrydags, wanneer 'er een voorwerp van Onderzoeking is, in zyn Paleis vergaderen.

Hoedanig de Bisfchoppen dit

Alle de Biffchoppen van Italië zyn verplicht, voor dat ze ingewyt worden, dit onderzoek te ondergaan, en ten dien einde ver-

onderzoek verplicht zyn te ondergaan.

vertoonen ze zich geknielt voor den Paus, die in een armstoel gezeten is, rustende met zyne voeten op een kussen, terwyl de omstaande Onderzoekers hen over alle geschillen der Godtgeleerdheit, en van 't Geestelyk Recht 't geen hun behaagt, ondervraagen; waarop deeze nieuw-verkoorenen tot het Bisschops Ampt naar behooren antwoorden moeten.

Nadat het onderzoek geëindigt is, geeven die geene die bequaam geoordeelt worden, door 's Pausen Orde, hunnen naam den Geheimschryver van de Congregatie op, die de zelve opteekent, en hun vervolgens een afschrift van de besluitneeming der Onderzoekers geeft, opdat zy 'er zich mede konnen bevoordeelen, wanneer ze in een ander Bisdom beroepen wierden, of met het *Pallium* der Aartsbisschoppen en Patriarchen bekleedt; want het voldoet dat men eens voor deeze Congregatie ter onderzoektoets is gestelt, om niet alleen van 't eene Bisdom tot in 't ander over te gaan: maar ook in alle andere grooter en hooger Kerkelyke Waardigheden, zonder verplicht te zyn eenig ander onderzoek te ondergaan.

Deeze die tot het Kardinaalschap verheven worden, voor dat ze Bisschoppen zyn, worden van dit onderzoek ontslagen, wanneer men hen inwyt om eenig Bisdom of Patriarchschap in bezit te neemen, en zelfs als zy tot het Pausschap komen. Alle de Neven der Kardinalen zy 'er mede van bevryt, 't welk voor hun een zeer byzondere en aanmerkenswaardige gunst is.

XIV. HOOFDTSTUK.

Van de CONGREGATIE *der* BISSHCOPPELYKE ZEDEN; *en die voor de* VERBLYFPLAATS *der* BISSCHOPPEN.

Door wie de *Congregatie* der goede Zeden ingestelt is, aangeweezen.

Alzoo de Geleerdheit niet alleen voldoet, zonder zich nevens goede Zeden by de Kerkelyken waardig tot het Bisschops Ampt te maaken; zoo was 't dat Johannes de XI. ziende dat de gunst en 't belang te veel deel in de Verkiezing der Bisschoppen hadden, deeze Congregatie der goede Zeden instelde, om te weeren dat geene Kerklyken, van wien men bevinden zou dat zyn Levens-gedrag niet altoos wel geregelt was geweest, in eenig Ampt van Prelaatschap ingestelt wierd, noch tot den Bisschops-staat verheeven.

Uit welke Leden die bestaat, en wat die te onderzoeken hebben.

Deeze Congregatie bestaat uit drie Kardinalen, twee Bisschoppen, vier Prelaten, en een Geheimschryver die *Auditeur* van den Paus is. Beurtsgewyze word deeze Vergadering by een deezer drie Kardinalen gehouden, en somtyds in 't Apostolisch Paleis: maar 't zy waar deeze Vergadering deezer Gevolmachtigden gehouden word, men onderzoekt op het naaukeurigste de Getuigschriften van 't Leven en de Zeden der voorgestelde Bisschoppen, en men besluit niets, tot dat men op een klaare en onbetwistbaare wyze heeft onderzocht, of hun gedrag altoos onopspraakelyk is geweest; want by gebrek van dien worden ze in 't Bisschops Ampt niet toegelaaten. Nochtans zyn 'er eenige die deeze verplichting te bovenkomen, schoon zy op een genoeg ongeregelde wyze geleeft hebben, naardien zy het middel vinden het onderzoek van deeze Congregatie t'ontgaan, waarvoor men niet verplicht is te verschynen, als deeze tegen wiens Bevordering oprechte en onpartydige persoonen hunne klagten inbrengen, of Schriftelyke tegenkantigen inleeveren, ingevolge van drie Afkondigingen of Geboden, die ter plaatse geschieden, alwaar de Kerkelyken tot het Bisschops Ampt benoemt, hun laatste verblyf geduurende eenig jaaren hebben gehad, opdat den geenen die hun gedrag kundig waren, een oprechte verklaring deeden, en aan de Gevolmachtigden deezer Congregatie zonden; over welk ontwerp, de Bisschoppen de Klerken onderzoeken, die naar de Ordens van 't Diakenschap, en 't Priesterschap, als ook om Missionarissen te zyn, haaken.

Waar uit de *Congregatie* over de Verblyfplaatsen der Bisschoppen bestaat, en wat hunne Verhandeling is.

De Kardinaal Algemeene Stedehouder van den Paus, is gemeenlyk *Prefect* van de Congregatie over der Bisschoppelyke Verblyf-plaatsen, die verplicht of ontslaat volgens 't geen nuttelyk en noodig is, alle de Bisschoppen van Italië en de Abten in hunne Kerken hun verblyf te neemen.

Drie Kardinalen en drie Prelaten nevens een Geheimschryver zyn tot deeze Congregatie bevoegt. Zy word by den *Prefect* gehouden: maar alzoo 'er weinig bezigheden voorvallen, vergaderen deeze Gevolmachtigden zelden, dan op aanzoek der Bisschoppen en Abten die om redenen verlangen van hunne Kerken afweezig te zyn, of om eenige andere bezigheden die zy in hunne smeekschriften uitdrukken. Hier op antwoordt deeze Congregatie, bewilligende hun

hun verzoek den geenen die zy oordeelt hun afweezen voor een bepaalden tydt noodig te hebben, en na dien verscheenen tydt bewilligt ze een verlenging wanneer het noodig is: maar indien deeze Congregatie aan iemandt dit verlof van Afwezigheit wygert, mag zulks niet geschieden, zonder de beroving van alle zyne Kerkelyke Ampten af te wachten, voor zoo lang een tydt als hy afwezig is geweest; en als 'er Bisschoppen of Abten zyn die wygeren weder naar hunne Bisdommen te keeren, en insgelyks de Kapittelheeren, als het deeze Congregatie hun belast, kan zy hun alle hunne Bedieningen ontzeggen, en die opschorten, tot ze wederom door den Paus of door zynen Algemeenen Stedehouder herstelt worden, die echter nooit iets over deeze stoffe toestaat; zonder bewilliging der Gevolmachtigden van deeze Congregatie.

XV. HOOFDTSTUK.

Van de Congregatie *over de vervallen en verzwakte* Kloosters *om die af te schaffen; en die van de* Apostolische Bezoeking.

Wat de *Congregatie* over de verzwakte Kloosters is aanvertrouwt.

Zoo onder het groot getal van ryke Kloosters die in Italië zyn, het gebeurt dat door eenige rampspoedt het tydelyke van eenige verlooren zy, of zodanig vermindert, dat 'er niets overig is waarvan het ten minsten voor zes Kloosterbroeders zou konnen bestaan, moeten ze vernietigt of afgeschaft worden, of met anderen vereenigt die middelen genoeg hebben, om een grooter getal van Kloosterbroeders, dan deeze van hunne Broederschap, te onderhouden.

Paus Innocentius de X. ziende dat deeze arme Kloosters dagelyks den Volke lastiger wierden, was de eerste die besloot deeze Congregatie van Afschaffing in te stellen, aan welker Gevolmachtigden hy het Ampt aanbeval van zich van den staat deezer Kloosteren te laaten onderrechten, en te oordeelen over 't lot der geenen die moesten afgeschaft worden. Het scheen nochtans dat na het eindigen van dit onderzoek, deeze Congregatie zou moeten vernietigt worden: maar alzoo die sedert altoos is staande gebleeven om zwaarigheden raakende deeze stoffe, zoo hebben de Opvolgers van Innocentius den X. die noch tot heden bewaart.

Waaruit deeze Vergadering bestaat, en waar over die gezag heeft.

Deeze Vergadering bestaat uit agt Kardinalen, en Geestelyken van alle Ordens, als de Generaals van wien de Kloosters afhangen, afgezonden om voor hunne belangen bezorgt te zyn. Deeze Vergadering bepaalt de eisschingen der Grondleggeren, en Weldoenderen, en die hunner Erfgenamen die de goederen wedereisschen die aan deeze Gestichten of Kloosterkerken zyn gegeeven geweest, te kennen geevende dat de zaak waarom deeze giften gedaan zyn, niet meer konnen bestaan. Maar deeze Congregatie geeft deeze goederen niet altoos aan de Navolgers der Testamentmakers over, want zy bevind dikmaals dat ze geen reden hebben om zodanig een verzoek te doen; voornamentlyk wanneer deeze Kloosters eens weder konnen herstelt worden, en echter beveelt deeze Vergadering, dat het overige der tydelyke goederen deezer verlaatene Gestichten aan de voornaamste benoodigdheden der Kerke gebruikt zullen worden, als onder anderen om tot onderstandt der Christen Legers te dienen, die de Ongelovigen bestryden.

Deeze Congregatie onderzoekt mede de Verzoekschriften der gezamentlyke Gemeentens en Steden wier Volkeren verlangen eenige Kloosters te herstellen of eenige nieuwe te mogen stichten, om redenen die zy voortbrengen, en waar over men in deeze Vergadering oordeelt van alles 't welk den Verzoekers moet worden toegestaan, maakende overeenkomende willekeuren in de besluitneemingen die 'er door meerderheit van stemmen op genomen worden, en men vaerdigt uit liefde de Aktens af door den *Prefect* geteekent, en Geheimschryver gezegelt, die de zelven den geenen levert die ze noodig hebben.

Waarin de verrichting van de *Congregatie* der Kerk-en Klooster bezoeking bestaat.

De Paus bezit, zonder de Waardigheit van algemeene Bisschop te benadeelen, op een byzondere wyze het Aartsbisschops Ampt der Stadt Rome, en in deeze hoedanigheit is hy verplicht de Herderlyke Bezoeking van zes Bisdommen te doen, die afhankelyk van deeze Hoofdtstadt van zyn erfgoedt zyn. Maar naardien hy zonder verpozing met veele Staatzaaken bezig is, die veel gewichtiger voor 't gansche Christendom zyn, zoo heeft hy deeze Congregatie van d'Apostolische Bezoeking ingestelt, die Commissarissen benoemt om de Kerken te bezoeken, als ook de Kloosters van wederzyds Sexe, zoo wel in de Steden als op 't Landt, en deeze Bezoek-Commissarissen geeven op hunne weder-

derkomst aan de Congregatie, van den goeden staat, of de ongeregeldheden, naar hunne bevinding, bericht, overzulks 'er in voorzien worde.

Deeze Congregatie bestaat uit de zelfde Kardinalen en Prelaten, als die over de Kloosters, waarvan gesproken is; en behalven dien hebben 'er mede zitting de Algemeene Stedehouder van den Paus, en de Kardinaal Onder-Regent, zonder wiens bewilliging de Gevolmachtigden van de Congregatie voor de Kloosters der Geordende nooit geen Commissaris zenden, om de Apostolische Bezoeking der Kerken te doen, die onder het rechtsgebiedt van 't Patriarchale Aartsbisdom van Rome staan.

XVI. HOOFDTSTUK.

Van de Congregatie *over de* Reliquien; *en die der* Aflaten.

Waaruit de *Congregatie* der Reliquiën bestaat, en wat haare verrichting zy.

De Congregatie der Reliquiën bestaat uit zes Kardinalen en vier Prelaten, waar onder de Kardinaal-Stedehouder en de *Prefect* der Sakristy van den Paus zyn. Deeze Gevolmachtigden hebben alle opzicht over de Reliquiën der aloude Martelaren, die men somtyds in de Onderaardsche Begraafplaatsen, en andere verborgene plaatsen van Rome vind.

Wanneer alle deeze Kardinalen en Prelaten in hunne Congregatie vergadert zyn, onderzoeken ze de voorgedragen berichten der geenen die uit deeze onderaardsche plaatsen komen, om te zien of 'er zeekere merktekenen gevonden zyn, die de Gebeentens, Lykbussen of Graven der Martelaren van die der Heidenen doen onderscheiden, of van andere Lyken, die onder den anderen in deeze onderaardsche holen zyn begraven geweest.

Drie zaaken (a) zyn 'er die men gemeenlyk voor zekere tekenen van 't Martelaarschap der begravenen neemt, die men in deeze Graven vind; te weeten, de kleine glaze flesjes, waarin eenige blyken van 't overschot des bloedts gevonden word, door den geenen daar in bewaart, die de Lyken deezer Martelaren begraaven hebben, of wel eenige werktuigen, die tot hunne marteldoodt dienden, als een sabel of zwaardt, lans, degen, of mes, en eindelyk eenige Opschriften in gebakkensteenen, keijen of gehouwen steenen gegraveert.

Wanneer men 'er eenige deezer merktekenen vind, voor waare en echte overblyfselen erkent, volgens alle de vereischte omstandigheden in de voorgedragen berichten, opgenomen ter plaatsen door Commissarissen ten dien einde afgezonden; oordeelen 'er alle de Prelaten van de Congregatie over, en wanneer 'er geene tegenstreving van tegen bewyzen zyn om te toonen, dat deeze teekenen valsch en verdicht geoordeelt worden, verklaart de *Prefect* van de Vergadering de Reliquiën, waarlyk de eere waardig te zyn van door de Christen Gelovigen geëert te worden; hy geeft dan de namen, naar 't geen hy overeenkomstig oordeelt, aan de gebeentens der geenen te zyn, die men door geen byschrift of byzondere omstandigheit van de oudste Martelaarsboeken weet te onderscheiden, alwaar men niet dan zeer weinig Martelaars genoemt vind, en na den naam der beruchtste, voegt hy deeze woorden: *Op den zelfden dag wierden gemartelifeert en met hun alhier veele ander Gelovigen begraaven, die om de zelfde reden de Marteldoodt geleeden hebben.*

Nadat de Congregatie haar oordeel over de deugdelykheit van eenige Reliquiën geuit heeft, en aan de zelve een naam gegeeven, stelt ze deeze Reliquiën in hande van den Stedehouder en Sakristyn van den Paus, die de zelve uitdeelen aan die geen die 'er om verzoeken, hun geevende teffens Getuigschriften, of Geloofsbrieven van de echtheit deezer Reliquiën; teekenende een soort van bekenschrift of quitantie nevens een bedanking beneden hunne Regifters, voor de geenen die zy begunstigen met eenige stukjes van deezen onuitputbaaren schat.

Hoedanig een vermogen de *Congregatie* der Aflaten bezit.

Wat de Congregatie van de Aflaten aangaat, waarvan het getal der Kardinalen en Prelaten niet bepaalt is, word gehouden by den Oudsten van dien de Paus hier toe last geeft, en die het Roomsche Hof noodig geoordeelt heeft te doen vergaderen, sedert het gehoudene Trentynsche Concilie, om te onderzoeken of de oorzaaken en beweegredenen der verzoekers van de Aflaten rechtmatig en wettelyk zyn.

Alle de smeekschriften der Verzoekers zyn in deeze Congregatie niet anneemelyk, dan in den naam van den Paus, die door alle zyne Voorschriften blyken laat, waarvan zich de Gevolmachtigden van deeze Vergadering dienen, dat hy alleen de Bezitter en volstrekte Uitdeeler deezer goederen is, dien

(a) Zie 't geen hier van gezegt is 't eerste Deels tweede stuk Pag: 384. en 385.

dien hy de Geestelyke Schat der Kerke noemt. Men kan over dit onderwerp zien 't geen we van de Gewaardeerde Brevetten gezegt hebben.

De Griffier van deeze Congregatie zend ontwerp-en besluitschriften der smeekelingen aan den Geheimschryver der Brevetten die de zelve uit liefde onder den Visschers Ring afzend, behalven deeze die men wenscht voor altoos te hebben, en die door Bullen afgevaerdigt worden waarvan de minste een Pistool kost, en anderen meer, nadat den inhoudt voordeeliger zy, of dat 'er meer omstandigheden waar te neemen zyn om 'er verscheiden Affschriften van te maaken.

XVII. HOOFDTSTUK.

Van de Congregatie *der* Gewoontens *of* Plechtigheden *der* Kerke.

Waarin het gezag van de *Congregatie* der Plechtigheden bestaat,

Paus Sixtus de V. heeft deeze Congregatie ingestelt om de Plechtigheden en Gewoontens der nieuwe Kerkdiensten voor de Heiligen te bepaalen, die men telkens in den Roomschen Almanach of Jaarwyzer plaatst, wanneer 'er een Kanonisatie is geschied, waarvan de kennisneeming mede aan deeze Vergadering behoort, en by gevolg het onderzoek van alle de Verklaarschriften en de bekrachtigingen aller onderzoekingen, naspeurigen, Akten en Gedingstukken die deeze stoffe betreffen.

Deeze Vergadering heeft het gezag de Gety-regels van 't Mis-en Brivier-Boek te verklaaren, wanneer zich eenige zwaarigheden opdoen, en als 'er Persoonen zyn die eenige verklaring deswegen verzoeken. Haar vermogen reikt eindelyk zoo verre, dat ze door een oordeel zonder Apel de geschillen besluiten, raakende het voorrecht der Kerke.

en welke Leden deeze Vergadering uitmaaken.

Deeze Congregatie bestaat uit acht Kardinalen en een Geheimschryver die van 't Genootschap der Prelaten Referendarissen is. Ook zyn in deeze Vergadering twee Cerenoni-Meesters van den Paus. Alle deeze Gevolmachtigden vergaderen maandelyks eens by den oudsten Kardinaal, die *Prefect* deezer Vergadering is, en die het vermogen heeft van dikmaals rechtdag te beleggen, naar maate dat hy zyne Kamer met zaaken belaaden vind.

Wanneer 'er een Kanonizatie van eenigen Heilig vereischt word, laaten zich de drie Oudste *Auditeurs de Rota* in deeze Vergadering, als ervaaren Kanonisten wegens deeze stoffe, vinden, nevens een Deelneemende Apostolische Protonotaris, en de Bevorderaar van 't Geloof, 't welk gemeenlyk de Advokaat Fiscaal van de Apostolische Kamer is. Over dit onderwerp komen noch in deeze Vergadering verscheiden Raadgeevers 't welk Godtgeleerden en *Prefecten* van onderscheiden Ordens zyn, waaronder mede de Meester van 't Gewyde Paleis en de *Prefect* van 's Pausen Sakristy begreepen worden.

Wat hunne verhandeling is, aangeweezen, en voornamentlyk die over de Kanonisatie.

Alle deeze buitengewoone Byzitters, by de gewoone Gevolmachtigden van deeze Congregatie gevoegt, onderzoeken de bewyzen van de Heiligheit der geenen die men verlangt gezaligt of gekanonizeert te worden; en zoo die goed en voldoende worden bevonden, geeft vervolgens de Paus een Oordeel ten voordeele van de zelve en zulks op het vertoonen der Aktens en Gerechtelyke Gedingstukken deezer Congregatie, beveelende dat hunne namen in 't Register-Boek der Welgelukzaligen, ingeschreeven en aangeteekent worden, indien zy 'er noch niet ingeschreeven noch reeds door een voorgaande Oordeel gezaligt zyn; alsdan word 's Pausen bevel in een soort van Verblyf overgebragt, waardoor hy door zyn volstrekt Pausselyk gezag belast, dat de naamen deezer Gelukzaligen in de *Diptyches* * der Heiligen worden gestelt, opdat zy door de Christenen in den openbaaren dienst van den Godtsdienst aangeroepen worden, en dat de Offerhande van de Mis ter hunner eere aangeboden zy.

De Paus spreekt dit Gewysde niet uit, dan na een voorafgaande Verklaring in een geheim Consistorie, op het gegeeven bericht van alle de Kardinalen, Bisschoppen en Abten die zich alsdan te Rome bevinden, en die een soort van Concilie uitmaaken t'eenemaal verschillende van de Algemeene Vergaderingen der Geestelykheit, waaraan men gemeenlyk deezen naam geeft.

De bewyzen die alle de stemleeden deezer Vergadering, of Consistoriale Congregatie in de Akten en Gedingstukken der Kanonisatiën voor voldoende en bekrachtigd houden, zyn, de Marteldoodt, de onbetwistbaare mirakelen, de getuigenissen van een goedt leven, en de uitneemende Deugden der geenen die men wenscht gekanoniseert te worden.

Hoe en wanneer een Kanonisatie besloten word.

Men neemt nu dit gebruik in acht, 't welk in deeze Congregatie niet dan sedert een eeuw opgevolgt is, dat men geen aanvang van 't Geding der Kanonizatie maakt, dan dat 'er ten minsten vyftig jaaren verstreeken zyn, sedert de doodt van dien die men zaligen

* Zie de Aanmerking eerste Deel Pag. 329. alwaar het gebruik van de zelven word verklaart.

ligen wil, dat is, volgens den Vatikaanſchen ſtyl, gelukzalig verklaart; en men ſtelt dit dien ganſchen tydt uit, om zodanige Gedingen voort te zetten, en om alle vermoeden weg te neemen, die men zoude konnen hebben, dat de Vrienden van de zelven, die men begeert dat gekanoniſeert worden, geene valſche getuigenis ter begunſtiging geeven mogten, 't zy door eigen belang, of door geneegenheit, indien die noch leefden, ter plaatſe alwaar het onderzoek moeſt worden gedaan, en de berichten van hun leven en gedrag opgenomen; waarop men voornamentlyk acht op alle de dingtalen van de Kanoniſatie te geeven heeft.

XVIII. HOOFDTSTUK.

Van de CONGREGATIE *over 't bouwen der* KERKEN.

Door wie en waar om de *Congregatie* over den Kerkbouw is ingeſtelt.

PAus Clemens de VIII. was 't die deeze Congregatie inſtelde, overzulks byzonderlyk zorg gedraagen wierd voor den opbouw van St. Pieters Kerke aan 't Vatikaan gevoegt, die door dit middel het grootſte, prachtigſte en 't rykſte gebouw van 't ganſche Chriſtenryk geworden is; en ſchoon deeze Congregatie niet qualyk in de bouwing der andere Kerken binnen Rome is bedacht geweeſt, die in groot getal en zeer ſchoon zyn, zoo is zy nu noch mede bezig met het verbeteren en verſieren van die van St. Pieter; 't welk veroorzaakt dat deeze Vergadering nu niet dan de naam van deeze Kerk voert.

Waar uit deeze Vergadering beſtaat,

Agt Kardinalen en vier afgezondene Prelaten zyn 'er om 't geen deeze Bouwing betreft te beſtieren. Zy hebben tot Bygevoegden de Auditeur en Schatbewaarder van de Apoſtoliſche Kamer, een Auditeur de Rota, een Huishouder, en Fiskaal, een Geheimſchryver en eenige Pleitbezorgers. Alle vergaderenze tweemaal ter Maandt by den oudſten Kardinaal hunner Congregatie, 't zy des Maandags of Zaturdags, wanneer deeze dagen het naaſt aan den aanvang van de Maandt zyn, en in 't midden van ieder Maandt.

en waarover zy het gezag voert.

De Kamer geeft mede acht door beroeping van de verſchillen, die over 't onderwerp van de Bouwing van St. Pieter ontſtaan, 't zy over de Kooplieden der Geleeverde ſtoffen, en Werkbazen, of andere perſoonen, als ook over ontrouw, knevelary en dievery, die onder de beſtierders mogte worden begaan, hebbende ten dien einde een Rechter ter eerſter inſtantie. Maar het voornaamſte Voorrecht deezer Gevolmachtigden is, hun vermogen van den wil der Teſtamentmakers te veranderen, die eenige erfmaking beſproken hebben om in Godtvruchtige Werken gebruikt te worden, en deeze die aan onbekende, vluchtige, gebannene of overledene perſoonen gemaakt zyn, en in 't algemeen die eenige tegenſtrydigheit behelzen, en volgens de wegmaking van den Teſtateur niet konnen uitgevoert worden, want alsdan eigenen de zelfde Gevolmachtigden, die ten voordeelen van St. PietersKerke toe; en zoo de Erfgenamen, of Legatariſſen het middel vinden den wil van 't Teſtament werkſtelling te maaken, houdenze voor de zelfde bouwing de inkomſten, die ſedert de doodt van den Teſtateur verſcheenen zyn, tot op den dag van 't Dekreet, 't welk in hunne Congregatie vervaerdigt word.

Wie mede tot den arbeidt van den opbouw de handt leenen, en met welk een oogmerk.

Veele perſoonen zyn 'er die voor de boetoeffening hunner zonden verweezen door hunne Biechtvaders zyn, om aan verſcheiden zeer zwaare Werken te arbeiden, die in de vereiſchte bouwing gebruikt worden; als onder anderen het ſtampen van keiſteenen en ſtoffen die dienen om 'er cement van te maaken; zelfs zyn 'er groote Heeren en Perſoonen van aanzien, die arbeiden om 't marmer te polyſten, en zulks dagelyks een zeeker getal van uuren, en dus voeren ze wel haaſt uit, 't geen men belaſt heeft: zy ontfangen dan hunne ontſlaging op 't eindigen van den bepaalden tydt, die hun is voorgeſchreeven. Deezen arbeidt is een ſoort van kaſtyding, die deeze der Galeiſlaven naby komt..... en die duurt zoo lang als de misdaadt heeft verdient; met dit onderſcheid nochtans, dat men niet op de Galeien bant... dat die van eenigen misdaadt door de Gerechtelyke bewyzen overtuigt worden, en die, die door de Kerkelyken, waar van wy gemeld hebben, gedoemt zynde, geoordeelt worden de ſtraffe en arbeidt, die men hen doet lyden niet te hebben verdient, dan doordien zy een gewillige belydenis van eenige zonden in de Vierſchaar van Boetoeffening aan hunnen Biechtvader hebben gedaan, om 'er Sakramentele Ontſlaging van t'ontfangen.

Wy zullen dan hier deeze beſchryving der Plechtigheden van de Roomſche Katholyke Kerke eindigen, en van alles 't geen haare Kerkvoogdy betreft.

LYST.

L Y S T

Van de

AFDEELINGEN en HOOFDTSTUKKEN

Der

VERHANDELING,

Van dit tweede Deels eerſte Stuk.

Vervattende den korten Inhoudt der voornaamſte ſtoffen van de hedendaagſche GODTSDIENSTPLICHTEN en GEWOONTENS der ROOMSCHE KERKE.

VERHANDELING.

Behelzende de FEESTEN, SAKRAMENTEN en andere PLECHTIGHEDEN.

DERDE AFDEELING.

L Y S T.

XLI. Hoofdt-

IX. Hoofdst-

NAAU-

NAAUKEURIGE BESCHRYVING
DER
UITWENDIGE GODTSDIENST-PLICHTEN, KERK-ZEDEN
EN
GEWOONTENS
VAN ALLE
VOLKEREN DER WAERELDT;
IN EEN
HISTORISCH VERHAAL, MET EENIGE NAAUKEURIGE VERHANDELINGEN ONTVOUWEN, DOOR VERSCHEIDEN *AANMERKINGEN* OPGEHELDERT;
EN
IN KUNSTIGE TAFERELEN AFGEMAALT:
GETEEKENT DOOR
BERNARD PICARD.
IN VI. DEELEN.
Uit het Fransch in 't Nederduitsch overgezet
DOOR
ABRAHAM MOUBACH.
Tweede Deels tweede Stuk.

Verhandelende de HISTORISCHE GEDENKSCHRIFTEN over de PLECHTIGHEDEN van den GERECHTSDWANG der INQUISITIE.

In 's Gravenhage, by RUTG: CHRIST: ALBERTS,
Te Amsterdam, by HERMANUS UYTWERF, } Boekverkopers.
En te Rotterdam, by JAN DANIEL BEMAN,
M. DCC. XXVII.

HISTORISCHE VERHANDELING

Over de

HEDENDAAGSCHE GODTSDIENST-PLICHTEN

En

GEWOONTENS

Der

ROOMSCHE KERKE.

Behelzende de HISTORISCHE GEDENKSCHRIFTEN over den ftraffen RECHTSDWANG der INQUISITIE.

Eerfte Afdeeling,

Dienende tot een Voorrede:

Waarin men vertoont, hoedanig het aloude gedrag der Kerke, ten opzicht der Ketteren ftrydig is, met het geen de Vierfchaar van de Inquifitie tegenwoordig houdt; nevens een vergelyking van de rechtspleeging der eene met de groote onrechtvaerdigheit der andere.

Hoe de gewel-denaryen en ftrafoeffeningen den aart der Euangelifche Wetten wederftreevig zyn, aangeweezen.

Alzoo de Geeft van JESUS CHRISTUS en zyne Kerke een Geeft van liefde, zachtmoedigheit en gedoogzaamheit is, die niet de doodt der zonderen, maar hunne Zaligheit begeert; zoo blykt dat 'er niets meer tegenftrydende is dan krachtige geweldplegingen, ftrafoeffeningen en zelfs doodtftraffen tegen die van de zuiverheit der Leere afwyken, of de wetten van 't Euangeli tegen zyn. Daarenboven, alzoo het vermogen der Kerke t'eenemaal geeftelyk is, zoo hebben de Kerkelyke Prelaten geen vermogen van ftraffen op te leggen. De fleutels die JESUS CHRISTUS verleent heeft om te binden en ontbinden, hebben geen ander opzicht en geen andere kracht dan deeze van de dwalende Gelovigen uit de gemeenfchap der Kerke in zaaken van Kerkelyk en Geeftelyk misdryf te zetten, en niet om hen van hunne tydelyke Goederen te berooven noch min hun leven te beneemen. Ook hebben de Kerke noch de Apoftelen, noch hunne Navolgers in de drie eerfte eeuwen niet dan middelen van vermaning, waarfchouwing en beftraffing gebruikt, om de Chriftenen weder te recht te brengen, die van 't Geloof waren afgeweeken; en indien zy hartnekkig in hunne dwaling voort gingen, vergenoegden zy zich hen van de gemeenfchap, volgens het Voorfchrift van Paulus: *Hæreticum hominem poft unam & alteram correptionem devita*, af te zonderen. Sedert de opkomft der Chriften Keizeren, hebben ze goedt gevonden, zoo wel voor 't welzyn van hunne Regeering, als om de Katholyke Godtsdienft, waar van zy befchermers waren, te handhaven, wetten tegen de Ketters te maaken om hen te ftraffen. De Biffchoppen zich dit gezag niet aanmatigen-

tigende, vervoegden zich telkens by de Keizers, om te verzoeken, dat zekere oproerige Ketters gestraft of door beduchtheit voor de straf weerhouden wierden. Maar om den Geest van 't Euangeli te handhaven, waren ze zeer zorgvuldig te verhinderen, dat het straffen der Ketteren niet doodelyk was; dat die alleen maar dienen mogt om uit hunne dwaling te redden; maar niet dat men ze in onboetvaardigheit sterven deed. Men had 'er zodanig een afkeer van, dat men schoon de Priscillianen Ketters waren, die zich de uiterste Gerechtsstraf wel waardig maakten; de Bisschoppen die hen voor den Keizer Maximus beschuldigt hadden, zulks ze ter doodt gedoemt wierden, in de Kerke als schuldigen van een zoo grooten misdaadt aanzag, dat de andere Bisschoppen geloofden geen gemeenschap met hun te moeten hebben, noch met den geenen, die zich van hunne gemeenschap niet ontsloegen. Een aloud Schryver is 'er die de rechtmatigheit van 't strafvonnis der Priscillianen konde toestaan, zich echter niet onthouden kon, deeze doeming door de Bisschoppen in 't werk gestelt, als een zeer schadelyk voorbeeldt aan te zien. *Hi homines luce indignissimi pessimo exemplo necati, aut exilio mulctati* *. Augustinus geeft in zyn brief aan Donatus genoeg te kennen, dat hy van de zelfde gedachten was, wanneer hy aan deezen Afrikaanschen Landvoogdt verklaarde, dat zoo hy voortging met de Donatisten van 't leven te berooven, de Bisschoppen zouden genoodzaakt worden van ze hem niet meer aan te brengen.

Vier onderscheiden redenen wegens het straffen der Ketteren, en waar in die bestaan.

Dit bewyst dan dat de Ketters door geene tydelyke straffe mogen beteugelt worden: maar 't is 'er als met andere zaaken gelegen, om de achting waar te neemen en de regels te volgen; en overzulks kan men zeggen, dat 'er voornamentlyk vier redenen zyn, waarom men de Ketters tuchtigen moet.

De eerste is een staatkundige reden, om de Vrede in een Staat te verdeedigen, en om de onorders of oneenigheit voor te komen, te verhinderen of zelfs te beteugelen, die by na altoos uit de verschillen van den Godtsdienst gebooren worden, gelyk de ervaarenheit niet dan al te wel heeft doen leeren.

De tweede reden hangt zelf van eens Christen Vorsten plicht af, die genoodzaakt is over den Godtsdienst te waaken, en 'er met al zyn vermogen de zuiverheit van te bewaaren. En alzoo deeze zuiverheit door de Ketteryen, ongeregelde meeningen, en schadelyke gewoontens gequest word, moet een Vorst ten deezen opzichte geen lasse onverschillendheit hebben: maar hy is verplicht, van alles 't geen de Godtsdienst vervalschen kan, van de handt te wyzen, met de zelfde zorg en naaukeurigheit dien hy gebruikt om de Wetten van Staat te handhaven.

De derde reden om de Ketters te straffen, word zelfs van de Ketteryen genomen waar van zy belydenis doen; want het waar is, dat 'er gevonden worden die zodanige Godtslasteringen, en onrechtvaerdige gevoelens van de Goddelykheit en de Verborgenheden hebben, dat men hen zonder onrechtvaardigheit te pleegen niet gedoogen kan, noch ongeteugelt laaten. Is 'er wel iets rechtmatiger dan de oproerige te straffen, wanneer zy lasterlyke redenen tegen een Vorst en den Staat van zich geeven? Wat schyn heeft het dan dat de Goddelyke Majesteit minder ontzag heeft, als die der Koningen en Waereldlyke Mogendheden, en dat men ongestraft laat de lasterlykste redeneeringen tegen deeze gebruikt, terwylmen met de uiterste strengheit straft, de vryheit die tegen de andere in 't spreeken zou mogen gebruikt worden?

De laatste reden waarom men tegen de Ketters strengheit oeffenen kan, is niet om hen te dwingen, maar om hen door de vrees voor de Wetten en haare oeffenende straffe, tot een welvoegelyk onderwys te leiden, zulks zy de waarheit bekennen, en zich weder tot de Kerke begeeven, die zy verlaaten hebben. Hier om is 't dat ze nooit tot deeze gedachten komen zouden, indien de begeerte van in vrede te leeven, en de straf te ontgaan, waar toe de Wetten de Ketters onderwerpelyk maaken, hen 'er niet toebragt. Deeze reden, die mogelyk de krachtigste niet schynt, scheen voor Augustinus zoo goedt, dat ze bequaam was te noodzaaken, aangaande de strafoeffening der Ketteren van oordeel te veranderen.

Eerste reden onderzocht.

Indien men de eerste reden, door ons bygebragt, onderzoekt, kan men niet twyffelen dat de Ketters, die de Vrede van den Staat ontrusten, en oproerigheden veroorzaaken, niet zoude mogen beteugelt en somtyds zelfs met de uitterste strafoeffening gestraft worden, volgens dat hun gedrag de rust van den Staat benaadeelt. Dus is 't dat de Kerk ten tyde van Augustinus, geloofde dat ze de bescherming der Keizeren tegen de Donatisten gebruiken mogte, en dat deeze Vorsten, naar reden van Kerkklagten, eenigen door Geldboeten, andere door verbanningen en eenige zelfs door de doodt straften; en dit alles met zoo veel recht, als de Historiën te kennen geeven.

De

* *Sulpicius Severus.*

Waarin de tweede reden bestaat.

De tweede reden kan een Vorst het gezag geeven, om met recht de Ketters te straffen. Augustinus is van dit oordeel, zulks zyn gezegde is, van de Donatisten spreekende: „De Gemeensman die de Keizer gezonden heeft, heeft geen last om u „te doen sterven; maar alleen om uw gedrag „te beteugelen, zulks indien gy niet wilt, „en hartnekkig blyft, gy in ballingschap „zult verzonden worden, op dat gy ten „minsten aan andere geen beletzel geeft „zich te bekeeren en hun gedrag te beeteren.

De derde reden aangemerkt.

De derde reden is mede bestendig genoeg, om aan een Vorst het recht te geeven, niet alleen de Ketters te straffen, maar ook de Scheurmakers, Heidenen en Jooden, indien zy zich in zyne Staaten bevinden. De Godtvruchtige Vorsten, gelyk wy een Voorbeeldt van den Keizer Justinus en van St. Louis zien, hebben de Godts-Lasteraars nooit ongestraft gelaaten. Volgens de Wet Godts moeten ze met de uitterste strafoeffening gestraft worden; men moet niet twyffelen dat een Christen Vorst zyn strafgedrag volgens de Goddelyke Wet niet bestieren mag; alhoewel het ook waar zy, dat hy zonder onrecht te oeffenen de min strenge straffen in 't werkstellen kan.

Hoe de vierde reden een omzichtige behandeling vereischt.

Wat de vierde reden aangaat, te weeten om door de vrees van de straf, of door de straf zelf de Ketters te bekeeren; zeker is 't dat wanneer 'er geen andere reden de straf tegen hen te oeffenen zy, dat men dan met omzichtigheit en bedachtzaamheit handelen moet: men moet by zodanig een gelegenheit de uitterste strafpleeging niet oeffenen; want behalven dat een Christen Vorst altoos zoo veel hy kan het bloedt zyner Onderdanen spaart, zoo gedoogt ook de bekeering der Ketteren die men zich voorstelt, dit middel niet; want als men een Ketter ter doodt heeft gebragt, kan men zyne bekeering niet meer verwachten. Men moet zich dan liever in deeze gelegenheit van ontrekkende dan stellige straffe dienen, indien men zich dus uitdrukken mag; te weeten, dat men hun van de eer, waardigheden en voorrechten berooven kan, die de Katholyken genieten, of hun lasten en dienstbaarheden opleggen waar van de anderen afgezondert en vry zyn. Men kan hen zelfs hunne plaats in de Vergadering ontneemen, hun de openbaare oeffening van hunnen Godtsdienst verbieden, en hunne Leeraars in ballingschap zenden, naardien, alzoo 'er niets is 't geen meer onderstand in 't onderhouden van de scheuring en verdeeltheit toebrengt, dan de verschillende Leere, het insgelyks met de onderscheiding der Vergaderingen en Leeraaren is; ook is 'er niets 't geen meer verzwakt dan de afsnyding van alle hulp. Dus is 't dat de Christen Keizers zich ten tyde van Augustinus gedragen hebben: en deeze Kerkenleeraar die het bericht, goedkeurt, looft, en toestemt dat de goede uitwerkzelen, die op dit gedrag zyn gevolgt, hem genoodzaakt hebben van gevoelen te veranderen, en toe te stemmen dat men zeer rechtmatig en nuttelyk de gematigde straf tegen de Ketters oeffenen kan, alleenlyk met dat oogmerk van hun tot de bekeering te lyden. Maar hoe rechtmatig dat in zekere gelegenheden de strafoeffening der Ketteren kan zyn, is 't zeker wat de Lyfstraf en Burgerlyke straf aangaat, dat die van 't oordeel der Kerke niet af hangt: maar enkelyk van dat der Vorsten en Overheden. Dat men alle de aloude Verzamelingen van Rechten leezeen herleeze, die geduurende eenige eeuwen de eenigste regels van 't gedrag der Kerke zyn geweest, men zal 'er niet een van vinden, die de lyfstrafoeffenig zelfs tegen de Kerkelyken gelast, en die van alle tyden af meer aan 't rechtsgebiedt der Kerke dan der Leeken onderworpen hebben geweest. 't Is een ontwistbaar bewys, dat toen de Kerk overtuigt was dat ze dit vermogen niet bezat.

En waartoe deeze behandeling dienen moet, aangeweezen.

Waarin het vermogen om de Ketters te veroordeelen in de aloude Kerke heeft bestaan.

Haar vermogen bepaalde zich dan in de eerste eeuwen, wat de Kettery, in de verwyzing der leerstukken aangaat; en dit vermogen heeft haar altoos byzonderlyk eigen geweest. De Vorsten en Overheden hebben 't nooit geëischt; of indien zy 'er zich, gelyk Justiniaan op 't onderwerp van Origenes, mede vermengt hebben, is 't echter zeer zelden geweest, of in uitvoering der oordeelen van de Kerke. Indien zy nochtans diergelyke onderneemingen van hun gezag uitvoerden, waren ze zonder gevolg, en men sloeg 'er weinig agt op, tot dat 'er het oordeel der Kerke was tusschen gekomen.

Haar vermogen breide zich mede tot de doeming der Ketteren zelf uit: maar de straf die hen door haar vermogen opgelegt was, ging niet verder als tot den Kerkban over de Leeken, en tot de Afzetting boven den Kerkban, voor de Kerkelyken.

En welk recht de Vorsten en Overheden eertyds in deeze veroordeeling hadden.

Wanneer ze genoodzaakt was, dat 'er strenger straffe vereischt wierd om de Ketters te beteugelen, of de onverbeterlyke Katholyken zelf, in stede van die met hunne beveelen zelf op te leggen, zoo namen ze hunnen toevlucht by de Vorsten en Overheden. Dit is 't gebruik, 't welk de aloude Bisschoppen van Afrika oeffenden, gelyk men by veele Getuigenissen van Augustinus zien kan. Dit is 't mede 't welk het Concilie van Vernon (a) voorschryft, dat men tot den Koning

(a) *Canon.* 9.

ning zynen toevlucht neemen moet, om de ſtraf van verbanning te beveelen. Het derde Concilie van Tours (a) gelaſte het zelve, wanneer men iemandt de Burgerlyke lyfſtraffe opleggen zoude.

Hoedanig zich eertyds de Pauſen daar in gedragen hebben.

De Pauſen zelfs, alhoewel zy nu van een ander oordeel zyn, hebben eertyds van de zelfde gedachten geweeſt. Pelagius de eerſte begeerde dat men tot de Overheden zynen toevlucht neemen moeſt, om de Ketters en Scheurmakers (b) te breidelen. Hy ſprak eveneens tot den Roomſchen *Patricius** Narſes, Veldheer van 's Keizers heir in Italië; en hy is in een Brief, aan den *Patricius* Johannes geſchreeven (c) van 't zelfde gevoelen.

Gregorius den IX. ſchoon hy het gezag der Kerke reeds hoog doen ſtygen had, bekende nochtans dat het niet dan aan de Waereldlyke Overheden ſtondt, in geldboetens te doemen (d); 't welk door Celeſtinus den III. mede (e) toegeſtaan wierd.

Dit is 't geen Alcuinus geoordeelt heeft, alhoewel hy anders het gezag der Kerke zeer genegen was, dat men dit onderſcheidt tusſchen de Waereldlyke en Kerkelyke Mogendheit ten opzicht der ſtrafoplegging ſtellen moeſt, dat het Waereldlyke niet dan burgerlyke en lyfſtrafwaardige ſtraffe opleggen mogt, (f) gelyk ook de Kerkelyken niet meer dan Geeſtelyke ſtraffe opleggen mogten (g).

Men moet nochtans bekennen dat 'er genoeg aloude voorbeelden zyn, waar van men zich zoude konnen dienen, om te bewyzen, dat de Kerk verdelgende en lichamelyke ſtraffe opleggen mag.

Het V^de^. Concilie te Rome onder den Paus Symmachus gehouden, doemde een Klerk in Ballingſchap en heeft hem van alle zyne goederen beroofd (h).

Adrianus de V. doemde de valſche beſchuldigers tot het uitſnyden der tonge, en zelfs naar de gewigtigheit van de valſche beſchuldiging (i) tot het verlies van hun hoofdt.

Urbanus de III. verwees een Klerk die Koninglyke Brieven vervalſcht had, tot de afzetting van zyn Ampt, tot de verbanning, en om in 't aangezicht geteekent te worden (k).

Alexander de III. doemde de Leeken die verleiders der vrouwen en jongelingen waren (l) tot de geeſſeling en tot geldboetens. Men zou ongetwyffelt noch veel andere voorbeelden konnen by brengen, die het zelfde bewys gaven: maar eerſtelyk kan men zeggen, dat het niet alles de Ketters betreft 't geen men 'er van berichten kan. Ten tweeden, dat deeze uitſpraaken onderſtellen, dat de Kerkelyke Rechters van de Vorſten een byzondere magt hebben ontfangen, om de Burgerlyke ſtraffe zelfs tegen de Leken en Waereldlyken uit te voeren.

Men kan mede zeggen dat deeze Dekreten de Overheden tot onderwys zyn, wat de misdaaden verdienen, aangaat, waar van men geſproken heeft: 't welk niet belet dat het wezentlyk aan hun ſtaat deeze ſtraffe tegen de ſtrafwaardigen te oeffenen. Dit is 't welk de verklaringen zelfs uitdrukken van de Dekreten door Adrianus den V. en Urbanus den III. uitgegeeven.

Eindelyk, hoedanig men deeze Dekreten mag verſtaan, echter mogen ze tegen het gezag der Kerken-Vaderen niet aanloopen, die alle eenpaarig zeggen dat het Rechtsbeſtier der Kerke t'eenemaal Geeſtelyk is, en datze geene geweldadigheit oeffenen mag, overzulks de tydelyke ſtraf van haare bediening niet zy.

Dit moet nochtans van de Kerke begreepen worden, welverſtaande ten opzicht van 't vermogen 't welk ze van *Jeſus Chriſtus* en van de Apoſtelen ontfangen heeft: want in de plaatſen, alwaar ze het Vorſtendom en 't tydelyk gezag bezit en in handen heeft, gelyk te Rome en in veele andere Steden, zeker is't dat ze het zelve recht heeft, en dat haar vermogen alzoo uitgeſtrekt is als dat van andere Mogendheden.

Op alles 't geen wy zeggen, kan men beſluiten, dat 'er niets zoo zeer van den Geeſt en 't gedrag der Kerke ſedert meer dan duizend jaaren afgeweeken zy, als 't geen men tegenwoordig ter plaatſe ziet, alwaar de *Inquiſitie* ingevoert is.

De bovenmatige wreede aart van de *Inquiſite* getoont.

Geduurende den tydt van zes eeuwen heeft de Kerk voor de Ketters, voornamentlyk voor die geen die den Staat niet ontruſten, en de Katholyken niet vervolgden, zachte en gedoogzaame gevoelens gehadt; maar in de Landen alwaar de *Inquiſitie* heerſcht, heeft men voor hun niet dan gevoelens van de uiterſte ſtrengheit: men doet naar hun met de naaukeurigſte bedachtzaamheit onderzoek, en men laat niet af hen te vervolgen tot dat men ze verdelgt heeft gehadt. Geene wreedheit is 'er 't zy door gevangkeniſſen, lyfſtraf, pynbank, en pyniging, die men niet tegen hun gebruikt; 't is een onver-

(a) *Canon*. 4. (b) 13. q. 5. *can*. Non vos.
* [Zie hier over onze aanmerking in Abbadie Triomferende Godtsdienſt II. Deel Pag. 406.]
(c) *ibid. can*. Religionil. (d) *ibid. can*. Religentes. (e) *de maled. can*. Statuinus.
(f) *De judic. can*. Cum non ab homine. (g) *De Autorit. Eccles. Cap*. 2.
(h) *Q*. 5. *c*. Accuſatoribus. (i) *Q*. 6. *c*. Delatori.
(k) *De crimine fal*. c. Ad audientiam. (l) *De Raptor*. c. 4.

verzettelyke Gerechtsoeffening daar op niets te verwinnen noch die niet te verzachten is. En zoo de Overheden, wier hulp zy gebruiken wanneer het tot de laatste strafoeffening komt, die de allerwreedste van alle is, en niet minder dan door 't vuur geschied, eenige zachtigheit onderneemen te oeffenen, worden ze zelfs verdacht, begunstigers der Ketteren te zyn, en stellen zich niet min voor de strengste bestraffingen der Kerke bloot, om zelfs t'eenemaal door den Ban daar van te worden afgesneeden.

Wanneer de Kerk noch Rechters, noch Bedienaren, noch Rechtbanken, noch gevangenissen, noch boeijens, noch beulen, noch pynbanken had, zou haaren zachtmoedigen Geest, waar van zy belydenis doet, niet gedoogen die alleenlyk uit te vinden; zy liet al deezen toestel aan den Rechterstoel der Vorsten en Waereldlyke Overheden over, die recht hebben dwang te oeffenen, en ook dikmaals noodig hebben, om den Vrede in den Staat te handhaven, en om de quaaddoenders te noodzaaken ordentelyk te leeven, die zonder dat geloven zouden onstrafbaar te zyn, zulks zy ten minsten zich daar door als eerlyke menschen gedragen, schoon zy 't in der daadt niet wezen mogten.

De *Inquisitie* daar en tegen is nooit zonder alle deeze voorwerpen van verschrikking, en oeffent die onverschillig tegen de Ketters, en in 't algemeen tegen alle die haar onderworpen zyn, hoe vreedzaam die zouden wezen, als tegen de oproerigste en de verwoedste.

Wie eertyds hei Ampt van *Inquisiteurs* bekleed hebben; Wat de *Inquisiteurs* of Kettermeesters aangaat, men had toen niet dan Bisschoppen en hunne Amptenaren. Wanneer het vereischt wierd strenge straf te oeffenen, en doodstraf te laaten uitvoeren, gaf men zulks den Overheden over, aan wien dit recht altoos toekomt.

En wie nu. In de plaatsen alwaar de *Inquisitie* aangenomen is, is het t'eenenmaal anders geleegen; de Bisschoppen hebben in 't veroordeelen geenzins eenig deel; zelfs zyn zy het oordeel der Kettermeesteren onderworpen. Deeze Kettermeesters zyn veeltyds, en op veele plaatsen, niet alleen Kerkelyken: maar Monniken, waar van de instelling boven dien zeer straf is. Wat de Overheden aangaat, schoon zy belang hebben om kennis van hun oordeel te neemen, deelt men 'er hun echter niets van mede: en alles wat hen van hun aloud gezag overig is, bestaat niet dan enkel getuigenis te neemen en uitvoerders der oordeelen van de *Inquisitie* te zyn, zonder het minste recht te hebben van onderzoek te mogen doen.

De Ketters wierden eertyds als andere strafwaardigen veroordeelt; de omstandigheden waren niet verschillende; de Rechtsgedingen waren eveneens; de zelfde middelen van zich te verdeedigen en van t'ontzeggen waren hun gedoogt; en de middelen van rechtvaardiging wierden hun gelyk aan andere strafwaardigen verleent.

In de *Inquisitie* gaat men geheel anders te werk; de Rechtsgedingen zyn verschillende, en de omstandigheden geheel nieuw; de middelen om een Beschuldigde te straffen zyn zeer gemakkelyk, en die om de Onschuldigen te rechtvaardigen zeer moeielyk.

Eertyds, wanneer een Ketter zich van zyne dwalingen bekeerde, en als hy zich de boetoeffening en de bestraffing der Kerke onderworp, wierd hy altoos ontfangen, en men verzoende zich met hem zeer vergenoegt.

In de *Inquisitie* wanneer men eens vergeeving heeft verleent, is 'er geene barmhartigheit noch toevlucht meer overig; en als men zoo ongelukkig is van andermaal te struikelen, kan dit ongeval niet dan met het verlies van 't leven uitgewist worden. Hoe men het Ampt van Kettermeester ontzachlyk en geducht heeft gemaakt, en met welke wreedheit het geoeffent word.

Overal eindigt de doodt alle Rechtsgedingen en besluit alle strengheden, die men tegen misdaders zoude konnen oeffenen: maar in de *Inquisitie* is het bedryf geheel anders, men vervolgt alle Gedingen na de doodt; en men oeffent die over de gebeentens, de assche en de Afbeeldzels der schuldigen naar 't leven verbeeldt, eveneens en zoo streng als men 't over hun zelfs oeffende, indien de doodt hen 'er niet van verlost had. De tydt vermag niets op de vergeetelheit der Kettermeesteren; want veele jaaren na de doodt, gedenkt men niet min een misdaadt, als of die gansch nieuw was.

Elders reekend men het voor geen misdaadt aan een zoon, die zyn Vader verborgen heeft, als men hem zoekt om te doen sterven. Een Vrouw is mede niets schuldig, om dat ze haar gemaal uit een zoo groot gevaar heeft gered. Men merkt deeze vroome diensten als natuurlyke plichten aan, waar van men zich niet onthouden mag. Maar in de Landen van de *Inquisitie*, zyn al deeze plichten verboden, en zoodraa iemandt het ongeluk heeft van te worden weggevoert, word hy van een ieder verlaaten. Een zoon zou aan zynen Vader geen lyfberging durven verleenen; insgelyks een Vader aan zyn zoon, noch een Vrouw aan haar man; en indien men bewees dat dit was geschied, zou men de *Inquisitie* als een begunstiger der Ketteren onderworpen zyn.

Overal, wanneer men valschelyk beschuldigt

Verboden is 't dat een onschuldige klaage, ten zy hy weder om straf baar word.

digt is geweest, in de gevankenis geworpen, en gepynigt zonder het verdient te hebben, kan men zyne onschuldt openbaar maaken, en zich weder laaten eeren; men kan klaagen, en de klagten worden voor geen nieuwe misdaadt aangezien, die aan 't Gerecht geen reden geeven van hen wederom in verzeekering te neemen. De Rechters zelfs maaken veeltyds geene zwaarigheit, te bekennen dat zy gedwaalt hebben, en zyn de eerste die den onnozelen onschuldig en vry verklaaren.

Men bespeurt niets diergelyks in de *Inquisitie*; men heeft nooit diergelyke toestemming gedaan; men bekent nooit dat men misleid zy, en men heeft altoos reden om te zeggen dat men wel heeft gedaan. En indien een onnozele haare handen ontsnapt, durft hy zyn onschuldt niet openbaaren, en zich weder laaten eeren, of zy zal niet nalaaten zich wederom van hem te verzeekeren en hem straffen, als een schuldige die haare H. Bediening onteert heeft.

Deeze dingen schynen ongetwyffelt ongeloofbaar, voornamentlyk in Vrankryk en in andere Landen, alwaar men de strengheit van deezen Rechtbank niet onderworpen is: maar deeze die in de Landen geleeft of verkeert hebben, alwaar de *Inquisitie* ingevoert is, zyn genoegzaam van de waarheit overtuigt. De Kettermeesters zelfs maaken 'er geen groote verborgenheit van: het vooroordeel en de gewoonte hebben dit zoo wel betuigt, dat ze reden hebben dit gebruik 'er van te maaken, en zy gelooven daar en boven, dat het hun belang kracht byzet, gevreest en ontzien te worden, zelfs van hunne Koningen, die zy wel willen dat deeze zaaken bewust zyn, alhoewel men een ondoorgrondelyk geheim in acht neemt, wegens alles wat in de *Inquisitie* voorvalt.

Waarin de stoffe deezer Verhandeling over de Inquisitie zal bestaan, en welk een soort van Schryvers daar toe gebruikt zyn, aangeweezen.

Wy zullen hier niets ongemeens in deeze Gedenkschriften in 't licht brengen, dan 't geen we uit veele rechtzinnige Schryveren, en die goed Katholyks zyn, getrokken hebben, meerendeel ooggetuigen van alles, 't welk wy hier vervolgens met alle naaukeurigheit en mogelyke oprechtigheit berichten zullen.

Wy zullen ons ook naaukeurig verknochten aan 't geen de Historie, de oeffening en de rechtpleeging der Rechtbanken van de *Inquisitie* betreft, zodanig die nu geoeffent word; de bedieningen der Kettermeesters en hoe zy hun oordeel vellen, met hoedanig een wreedheit men hun handelt, die zoo ongelukkig zyn, van op gesloten te worden in de gevankenissen van de *Inquisitie*; de pyn die men den Beschuldigden lyden doet; de staatie en de plechtigheit, waar mede men de gevelde oordeelen door de Kettermeesters in de handelinge van 't Geloof uitvoert: en om gevoellyker alles te kennen te geeven, hebben we geloost by deeze Gedenkschriften eenige byzondere en waare berichten te moeten voegen, die voldoen zullen om een afschrik van een Rechtbank te hebben, die zoo het schynt dat men ingestelt heeft om alle soorten van gerechtigheit en menschelykheit te verbannen.

Maar dat het ons vooral gedoogt zy te zeggen dat zich de Volkeren gelukkig en voorspoedig mogen achten, die niet verplicht zyn onder de Heerschappy der Oppermachten * te leeven, en die onder voorwendzel van de Wetten deezer verschrikkelyk Rechtbank te handhaven, gedwongen worden, om zoo te zeggen, hun gezag aan de geweldpleegingen te leenen, 't welk een afschrik voor alle Volkeren baart, en hunne Regering verfoeielyk maakt.

* *De Koningen van Spanje en Portugal.* enz.

HIS-

HISTORISCHE VERHANDELING
Over de
HEDENDAAGSCHE GODTSDIENST-PLICHTEN
En
GEWOONTENS
Der
ROOMSCHE KERKE.

Behelzende de HISTORISCHE GEDENKSCHRIFTEN over den ſtraffen RECHTSDWANG der INQUISITIE.

Tweede Afdeeling,

I. HOOFDTSTUK.

De OORSPRONG, OPRECHTING *en* VOORTGANG *van de* INQUISITIE.

Hoe de onderlinge Staats-en Kerkkrakkelingen de deur voor de Kettery eertyds geopent heeft.

Sedert de Verdeeldheit der twee Keizerryken, heeft de Kerk in 't Westen een geruſte Vrede genooten; of indien zy ontruſt wierd, hadden 'er de Ketters en Ketteryen geen deel aan; weinige lieten 'er zich toen vinden: en ſedert dat ze te voorſchyn quamen, vernietigden zy zich zelve of zy wierden door de voorzorg der Vorſten en Prelaten beteugelt. De goede verſtandhouding die altoos tusſchen den Biſſchop en 't Ryk had geweeſt, bragt niet weinig toe om den Godtsdienſt in alle zuiverheit te handhaven.

Maar deeze bandt van eenigheit, door de vinnige krakkeelen, die ſedert het midden van de elfde eeuw tuſſchen de Pauſen en Keizers voorvielen, eens gebroken zynde, en wederzydsgeſchillen even ſtreng geduurende meer dan vyftig jaaren getrokken; werd de deur voor de Kettery t'eenemaal geopent.

Bezwaarlyk was 't dat de zaaken anders geſchikt wierden; want alzoo de Pauſen een grooten aanhang hadden, 't welk het gezag der Kerke buiten de paalen van haare rechtmatigheit bragt, verzuimden de Keizers van hunne zyde niet, dit haar gezag, meer dan vereiſcht wierd, te verminderen, ſtaande haar enger bepalingen toe, dan die haar wezentlyk toequamen. Dit nu baarde aanleiding tot de geboorte van Ketteryen, 't welk gelegenheit gaf de *Inquiſitie* in te voeren. Sedert dien tydt hadden de Ketteryen de verborgenheden beſtreden; maar vervolgens liet men het geſchil der verborgenheden vaaren; toen waren de Zede, de Tucht en voornamentlyk het gezag der Kerke de hevigſte geſchilſtukken die met ſtyfzinnigheit beſtreeden wierden.

De Kerk door deeze zoo tedere zakelykheden aangetaſt, verzuimde niet op zodani-

ge gevaarlyke vyanden acht te geeven: maar het getal was zoo groot, en het steunzel 't welk het meerendeel der Vorsten hun onder de handt toereikten, maakte hun zoo machtig, zulks men somtyds verplicht wierd het geschil t'ontveinzen en hen te dulden, door gebrek van middelen om ze te beteugelen.

Alzoo de Pausen meer belang dan iemandt in de demping deezer Ketteryen hadden, zuimden ze mede niet om hun oogmerk te bereiken; zy verwaarloozden niets 't geen van hun af hing, en zy waren geduurig bezig aan de Bisschoppen, Vorsten en Overheden te schryven, om hen aan te maanen, niets te spaaren om deeze Vyanden der Kerke uit te rooijen.

en wat de oorzaak van hunnen aanwas geweest is, getoont.

Maar 't zy dat de Vorsten en Overheden het Volk niet begeerden te bederven, die het gezag der Kerke niet scheenen te verkorten, dan om het hunne op te beuren; of dat ze hen niet zoo schuldig geloofden, als men hen te last leidde, of dat de Staatkunde, die zich zomtyds naar tydsgelegenheit schikt, en die naar de belangen verschillende is, hun gelooven deed dat het hen te gedoogen voordeelig aan den Staat was; zeker is 't dat zy zich weinig bekreunden van hun te beteugelen. De Bisschoppen van hunne zyde, 't zy dat ze niet krachtig genoeg deeze drift konden wederstaan, 't zy dat de andere bezigheden hunner bediening elders vereischt wierden, zy wierden verhindert zich deeze zaak zoo veel als vereischt wierd, aan te trekken; zy kantten 'er zich toen zoo krachtig, of te minsten met zodanig een verwachting niet tegen, als men wel gewenscht had. Dus wierden dan deeze Ketters zoo magtig, dat zy zich in staat vonden den Pausen zelfs het hoofdt te bieden. De aanhangers van Arnold van Bressia, die van dit getal waren, bragten hen in de uiterste ongelegenheit, zulks zy meer dan eens Rome moesten verlaaten, en elders schuilplaatsen zoeken om zich voor hunne woede te dekken; en onaangezien de strafoeffeningen aan hun Hoofdt gepleegt, zynde openbaarlyk te Rome als een Ketter en Oproerige ter doodt gebragt, baarde het een schrik voor de wederparty, zulks het den Pausen onmogelyk was hun gezag te verdeedigen.

Wanneer het besluit om de Ketters te beteugelen doorgedrongen is.

De Vaudoizen en Albigenzen die hun spoor volgden, wierden niet min Vyanden van 't gezag der Kerke, noch min brandende om haar te bestoken. De bescherming die zy onder Raymond Graave van Toulouze en de Graven van Foix en Cominges vonden, maakte hun kloekmoediger, en teffens ontzachelyker: het wierd toen vereischt zynen toevlucht tot krachtiger middelen te neemen, dan die geen die men tot noch toe tegen de Ketters gebruikt had.

Een Kruisvaart tegen hen verkondigt, en met welk een uitslag dit verzelt ging.

Deeze middelen wierden eindelyk aangewend om tegen hun een Kruisvaart te verkondigen, waar van zich de Pausen in andere gelegenheden zoo nuttelyk gedient hadden. Paus Innocentius de III. ongemeen kloekmoedig en teffens gelukkig in zyne onderneemingen, besloot eindelyk zich van dit middel te bedienen: maar hy geloofde dat hy vooraf zynen toevlucht tot zachte middelen te neemen had, gebruikende tot bekeering deezer Ketteren de prediking en twistredening. Hy zond dan ten dien einde Missionarissen naar Languedok, waar van de hoofden St. Dominicus en Pieter van Chateauneuf waren: maar de uitkomst beantwoordde hunnen yver niet, overzulks Pieter van Chateauneuf in 't Jaar 1200. wreedelyk ongebragt wierd, zulks de Paus besloot om tegen hun tydelyke wapenen te gebruiken. Vermits hy wel eer een beruchte Rechtsgeleerde was geweest, bediende hy zich van 't verdichtzel van 't recht om deeze Ketters als Mahometanen te handelen, nademaal zy dit met elkander gemeen hadden van Vyanden der Kerke te zyn.

Op deeze grondt, stond de Paus aan St. Dominicus de Aflaten toe, en zyne Leerlingen hadden order de zelve in alle Landen te verkondigen; te weeten, dat die geen die met hun gezag en hun geldt de Kettery holpen uitrooijen, de zelve alzoo wel verdienen zouden, als die hun met den degen in den vuist zouden vervolgen. Dus bragt men een magtig heir van uitgelezen krygsknechten op den been.

Provence en Languedok verovert.

Alzoo Raimond Graave van Toulouze de machtigste Verdeediger der Albigenzen was, dies ondernam men hem ook het allereerst * onder te brengen: maar alzoo hy zich niet bestand genoeg vond een zoo geweldigen aanval te wederstaan, onderworp hy zich den Paus, laatende de bescherming der Albigenzen vaaren, en leverde op de zekerheit van 's Pausen woordt zeven der voornaamste Steden van Provence en Languedok over.

Beziers bemachtigt en in de assche gelegt.

Het heir de Kruisvaarders niets meer tegen den Graaf van Toulouze, die zich onderworpen had, te doen vindende, wende het naar Beziers, alwaar de Albigenzen zich krachtig verschanst hadden. Deeze Stadt wierd dan volkomen belegert: maar doordien zy niet in staat was, zich tegen honderd duizend Kruisvaarders te verdeedigen, wierd ze verovert, verbrandt en in de assche gelegt. Men liet alle de Inwoonders zoo wel

* In 't Jaar 1209.

wel mannen, vrouwen als kinderen over den kling fpringen; men bragt alles om, zonder aanzien van ouderdom noch fexe; men verfchoonde niemandt; zelfs de Katholyken, die 'er noch in een klein getal waren, wierden 'er insgelyks omgebragt.

Kloekmoedigheit van den Graeve van Beziers, om zich in de Stadt Carcasfonne te verdeedigen;

Het voorbeeldt van Beziers, alhoewel verfchrikkelyk, belette den Graave van Beziers niet, die insgelyks Graaf van Carcosfonne was, in deeze Stadt de wyk te neemen, en van zich aldaar tot het alleruiterfte te verdeedigen. Hy was een Katholyk: maar 't zy dat hy zich verontwaardigt vond, voor de weinige achting die men voor zyne bemiddeling had, wanneer hy gebruikt was om Beziers te redden, of dat hy niet lyden kon, dat men onder voorwendzel van den Godtsdienft zyne Landen verwoefte, en dat men insgelyks zyne Onderdanen verdorf; of dat hy zich verplicht vond hen te verdeedigen en te befchermen; of dat hy zich niet inbeelden kon dat de Godtsdienft alleen de beweegende oorzaak van een zoo bloedigen oorlog was; niets kon hem weerhouden van zich tegen de krachten der Kruisvaarders te ftellen, en Carcaffonne te verdeedigen, zulks hy befloot deeze Stadt te redden, of dat men hem onder haare puinhopen begroef.

Eerlang wierd deeze Stadt berent, beftaande het heir toen uit drie hondert duizend mannen; want na de verovering van Beziers, wierd het zodanig door een groot getal Volks van allerwegen toegefchoten, verfterkt, en zelfs van eenige groote Heeren, die door geheele andere redenen derwaarts wierden gelokt.

Hoe de Graaf door een verklaar-fchrift reden van zyne verdeediging geeft,

Een zoo overgroote meenigte Vyanden verbaasde echter den Graave van Beziers niet. Hy verkondigde een Verklaar-fchrift, waar door hy beleed, dat hy tot in den doodt meende in de belydenis van den Katholyken Godtsdienft te volharden; dat dit echter niet belette dat hy zyne Goederen en Onderdanen verdeedigde, van welk een Godtsdienft die ook waren, nademaal hy geloofde door de Natuurlyke Wet verplicht te zyn, die de onfchenbaarfte van alle was, en door de wederzydfe trouw, die zy verleent en gegeeven hadden om elkander niet te verlaaten; dat hy deezen Oorlog niet als een Oorlog van Godtsdienft aanzag: maar als een opgeraapt voorwendzel om hen van hunne goederen te berooven, als ook hem en de Graaf van Toulouze, nevens deeze van Foix en Cominges, die hy vermaande zich by hem te voegen, en dat ze eindelyk de oogen op hunne waare belangen hadden te flaan, die met de zyne gelyk ftonden; dat wanneer zy dit niet deeden, hy beflooten had alleen het gevaar van deezen Oorlog te loopen; dat, nademaal zyn verderf beflooten was, welk een party hy neemen kon, echter liever als een man van moedt met de wapenen in hande fterven wilde, dan het verlies zyner goederen, de verwoefting zyner Steden, en de omhalsbrenging zyner Onderdanen, te overleeven; dat wat het overige aanbelangt, hy Hemel en Aarde tot getuigen nam, dat hy onfchuldig was van alle de ongelegenheden, die den Oorlog ongetwyffelt zoude na zich fleepen, nademaal hy 'er zich niet inwikkelde, dan door de onvermydelyke noodzaakelykheit van zich tegen hun te verdeedigen, die onrechtvaerdiglyk hem van zyne goederen wilden berooven.

De Kruisvaarders floegen op dit Verklaarfchrift geen acht. Dus bereidde men zich van de eenekant tot een hevigen aanval, en van de andere zyde om zich tot het uitterfte te verdeedigen.

Carcasfaffonne befchreeven, en hoe verwoedelyk deeze Stadt word aangetaft.

De Stadt Carcaffonne was toen, gelyk nu noch, in twee deelen gedeelt; het eene gedeelte, 't welk men de Stadt noemde, was op een wel verfterkten heuvel gelegen; en 't andere noemde men de Voorftadt, en lag eenigen afftandt van de Stadt. Dit laatfte gedeelte niet fterk zynde, werd zonder veel moeiten verovert; alles wierd 'er door 't vuur en zwaerdt verdelgt, zonder eenige onderfcheiding van Ouderdom noch Sexe, noch aanzien van Perfonen, gelyk men te Beziers mede huisgehouden had.

Een zoo wreede handeling, verbaasde in 't minft den geenen niet, die in de boven Stadt onder het geleide van den Grave van Beziers zich verdeedigden, gelyk men gemeent had; maar diende niet dan hen krachtiger van befluit te maaken, om hun leven duur genoeg te verkoopen.

Middelerwyl quam de Koning van Arragon in 't Leger * der Kruisvaarders. Hy trachtte de zaak van den Grave van Beziers te bemiddelen; maar hy kon van 's Paufen Legaat, die het Hoofdt van deeze onderneeming was, niets verwerven, dan alleen dat de Graaf den uittogt voor zich en den tienden man neemen kon; maar alle de overige Inwoonders moeften zich op befcheidenheit overgeeven, en zouden alle naakt uitgefchud uit de Stadt trekken, en in deezen ftaat zouden ze des Legaats barmhartigheit moeten afwachten.

De Graaf van Beziers verworp t'eenemaal deeze voorftelling. Hy befloot dan het aller uitterfte te waagen. De Stedelingen op zyn Voorbeeldt verweerden zich wanhoopendlyk; en het kofte een ongelooflyk getal Kruisvaarders het leven, die op verfcheidene wyzen voor de muuren van Carcaffonne fneuvelden.

De Graaf van Beziers verfchalkt.

Eindelyk de Legaat wanhoopende door geweld een plaats door een zoo dapperen Heldt

* Volgens de Monnik Val Cernay.

Heldt verdeedigt, te konnen bemachtigen, die ook zoo kloekmoedig door de bewoonders van de zelve onderſteunt wierd, nam zich voor, om ten einde van zyn voorneemen te geraaken, hoe 't ook wezen mogt; want alles ſcheen hem gedoogt te zyn, byaldien hy maar overwinnaar wierd: hy zond dan een Edelman naar den Graaf, die hem door groote eedzweeringen en beloften, zulks hem geen ongeval overkomen zoude, buiten de Stadt lokte, vermits de Legaat voor had op goed vertrouwen met hem te handelen: maar naaulyks was hy voor hem verſcheenen, of men hield hem gevangen.

Word de Stadt door de Inwooners heimelyk verlaaten.

De Inwooners van Carcaſſonne, twyffelmoedig over 't verlies van den Graaf hun Krygshoofdt geworden, verlooren den moedt, die zy blyken lieten, zoo lang zy hem tot hunnen Verdeediger hadden, en die mogelyk hun eindelyk zoude gered hebben. Zy lieten dan hunne gedachten gaan, om uitkomſt door de vlucht te neemen, waarin zy door een onderaardſch Riool begunſtigd wierden, 't welk zich drie mylen landwaarts uitſtrekte. Dus ontquamen zy het woeden der Kruisvaarders, die hen waarſchynlyk als die van Beziers en de Beneden-Stadt zouden gehandelt hebben.

De Graaf van Montfort tot Veldheer der Kerke aangeſtelt.

De Legaat Meeſter van Carcaſſonne geworden, maakte 'er zyn Wapenplaats van tegen de Albigenzen. Toen wierd de Graaf Simon van Montfort Veldheer der Kerke benoemt; en om hem in deezen dienſt te meer aan te moedigen, naardien de Graaf van Beziers in de gevankenis van hartzeer of iet anders geſtorven was, gaf men hem de ſchoone Landen in bezit, die men den Graave en de bewooners van Beziers ontweldigde, en men verzeekerde hem een goed aandeel in de behaalde overwinningen te zullen geeven, die hy over de Landheeren van de party der Albigenzen zoude doen.

Deeze nieuwe Veldheer der Kerke door deeze reeds wezentlyke giften aangemoedigt, en door de beloften, die ongemeen zyne ſtaatzucht en belangen vleiden, voerde nochtans eenigen tydt niets van belang in 't onderneemen uit; en deeze draaltydt gaf den Albigenzen gelegenheit zich te herſtellen en te verſterken. Hy was manhaftig, ervaaren, arbeidzaam en wat meer is gelukkig: maar de Kruisvaarders die zich niet dan voor veertig dagen in den dienſt verbonden hadden, aerzelden op 't eindigen van den verſtreeken tydt.

Menerbe en Lavaur verovert.

Het volgende Jaar * voerden hem zyne Vrouw en Vrienden een grooten onderſtandt van Kruisvaarders toe: hy diende 'er zich met een goeden voorſpoedt en wys beleid van om de plaatſen te overmeeſteren, die men weigerden over te geeven. Het ſterk Kaſteel van Menerbe, 't welk het eerſte dorſt wederſtandt bieden, was ook de eerſte Sterkte die men geweldadig veroverde; alles wat men 'er in vond moeſt het wraakzwaert bezuuren. De Stadt Lavaur had vervolgens het zelve lot: zy wierd belegert, verovert en geplundert; en de bloedtſtorting was algemeen gelyk in Menerbe was geſchied. Alles viel voor den Graave van Montfort gelukkig uit; want de overwinning volgde hem overal: en alles ſcheen aan te ſpannen om de Albigenzen t'eenemaal te verdelgen, wanneer twee voorvallen, waar op men het minſt gedacht had, hunne zaaken ſcheenen weder te herſtellen en de Katholyke party te bederven.

Hoe zich de Graaf van Toulouze gedraagt, aangemerkt.

Raimond Graaf van Toulouze was naar Rome gegaan, om zich met den Paus te verzoenen, en voerde dit ook waarlyk uit. Onder andere Voorwaarden eiſchte men van hem, dat hy de Albigenzen uit zyne Landen verdryven moeſt. Hy had zulks wel belooft: maar wedergekomen, porde men hem, om zyne belofte uit te voeren, aan, vermits hy daarin nalatig was; en wanneer hy het niet langer ſleepende zag te houden, verklaarde hy opentlyk hier toe niet te konnen beſluiten, naardien het een middel was om zyn Landt te ontvolken, en hem tot een Heer zonder Onderdanen te maaken.

Op deeze weigering ſloeg hem den Legaat in den Ban, en liet hem door den Grave van Montfort den Oorlog aanzeggen. Insgelyks wierd de Graaf van Foix in het zelve Verklaarſchrift van Oorlog begreepen, en men beloofde den Veldheer der Kerke alle de Eigendommelyke Goederen van deeze twee Prinſen, byaldien hy 'er hen van beroofde.

De Graaf van Montfort door deeze zoo groote beloften aangemoedigt, waar van het uitwerkzel een noch krachtiger ſtaatzucht, dan hy reeds bezat, uitwerkte, nademaal hy niets meer ter harte nam, dan zich meeſter van 't grootſte gedeelte van Zuid-Vrankryk te maaken, dies hy zich eerlang te velde begaf. Hy veroverde daar op alles, 't welk niet in ſtaat was, eenigen wederſtandt te bieden. Hy nootzaakte beide de Graven het veldt te ruimen, en hy dwong hun, om zich te beſchermen, in ſterke plaatſen op te ſluiten. Maar alzoo 'er geene Steden waren, die men eindelyk niet veroverde, vermits 'er geen Leger te velde was om ze byſtandt te bieden en te onzetten, zoo was het verderf deezer Prinſen, zonder een zeer onverwacht toeval, onvermydelyk.

De

* 1210.

Bemiddeling door den Koning van Arragon aangeboden, en met welk een uitslag dit ging verzelt.

De Koning van Arragon, die tot dus verre de Bemiddelaar van den Vrede was geweest, of in de party der Kruisvaders zyn belang had gevonden, 't zy hy niet dulden kon, dat men de Graaf van Toulouze zynen Schoonbroeder t'eenenaal beroofde, 't zy dat hy geloofde verplicht te zyn de Verdrukking van den Graave van Foix te beletten, die zyn Leenman was, of dat hy misnoegd scheen over 't geen men in de verdeeling, om deeze twee Prinsen te berooven voorstelde, en verzuimt had, hem 'er iet van te geeven, verklaarde hy zich voor hun toen men 't in 't minst niet had verwacht, en dus den Graaf van Montfort verliet.

Een Veldslag ondernomen,

Deeze Handeling en 't gedrag der Arragonezen Koning stremde t'eenemaal den voortgang der Kruisvaarders, en herstelde de zaaken der Albigenzen. Niet lang duurde het of zy bragten een heir van hondert duizend mannen ter been, bestaande uit Arrogonneezen, Languedokers, en Provencianen. Als zy zich geloofden in staat te zyn van alles te onderneemen, verwachtten ze dat de Graaf van Montfort hun bezoeken quam; zy stelden zich in 't slag Veldt, en booden hem kloekmoedig een Veldslag aan.

Die ten nadeele der Albigenzen uitvalt.

Hun getal noch de goede orde deezer bestryders verbaasde echter den Graave van Montfort niet. Hy ondernam dan den aangeboden Veldslag te waagen. Men streed wederzyds met zodanig een bitterheit als de Godtsdienst by het belang gevoegt, gewoon is de strydende partyen in te boezemen; maar de Koning van Arragon die in 't hevigste van den strydt sneuvelde, baarde dit een groote verslagenheit onder de Albigenzen, 't welk onder hun een onorde veroorzaakte, en deeze wanorde wierd door de nederlaag gevolgt: want de Graaf van Montfort zich van hunne verbaastheit bevoordeelende, bestreed hen van allerwegen zoo hevig, zulks hy hun t'eenemaal sloeg, nadat 'er twintig duizend mannen gesneuvelt waren.

Toulouze ingenomen, en Narbonne bemachtigt.

Op deeze nederlaag der Albigenzen, leidde de Graaf van Montfort krachtig toe, om zich van zyne overwinning te bevoordeelen Hy vertoonde zich voor Toulouze, welke Stadt zich eerlang op bescheidenheit overgaf. Narbonne volgde dit voorbeeldt van Toulouze: en geduurende vier Jaaren dat de Graaf van Montfort na deeze groote Overwinning leefde, behaalde hy allen voorspoedt dien men verwachten kon. Maar eindelyk door een onvermoedelyk geval, keerde zich de Fortuin; de Graaf Raimond bemachtigde in 't Jaar 1415. Toulouze; waarop eerlang Montfort wederom een belegering met meer dan hondert duizend Kruisvaarders deed. Toen was 't dat de Goddelyke Voorzienigheit iets anders voorhad, overzulks alle de Kruisvaarders geslagen wierden; en de Graaf van Montfort, na dat hy in zyne dye gewondt was, wierd door een voetboog van boven de wal geschooten, en gedoodt.

De kans des Oorlogs verandert, en de Kruisvaarders geslagen.

De doodt van deezen Graaf scheen toen zonder herstelling de zaaken der Katholyken te verderven. De Graaven van Toulouze, Foix en Comminges veroverden eerlang weder alles, 't geen men hun ontweldigt had. Zy verdeedigden eenigen tydt deeze Voordeelen: maar de doodt van den Graave Raimond veranderde wederom het weezen der zaaken.

De Graaf Raimond gevangen, veroorzaakt een wisselvallige kryg.

De jonge Raimond zyn Zoon hem in 't Jaar 1420. opvolgende, en de Oorlog met een ongelyke macht van die zyner Vyanden vervolgende, had niet dan een quaaden uitslag, zulks hy zich genoodzaakt vond over te geeven. Hy wierd naar Pavia gevankelyk gevoert; en om zyne vryheit te verwerven, teekende en bewilligde hy, in 't Jaar 1423. alles in, wat men begeerde, en onder andere de zeer strenge besluitneeming tegen de Albigenzen.

Ter andere zyde vonden zich de Graaven van Foix en Comminges veel te zwak om de kracht van zoo veele Vyanden te wederstaan, die hun geduurig over den hals quamen. Dus eindigde dan de Oorlog der Albigenzen, die veel meer menschen bloedt en geldspilling gekost had, dan 'er vereischt wierd om een gansch Ryk te overwinnen.

II. HOOFDTSTUK.

Van de OORLOGEN *over de* INSTELLING *der* INQUISITIE *veroorzaakt.*

Op deeze openbaaren Oorlog tegen de Albigenzen, volgde die van de *Inquisitie*, die het ongelukkig overschot deezer Ketteren te verdelgen ten einde bragt. Reeds was die eenigen tydt te vooren door 't Gezag van Innocentius den III. en de beschikking van St. Dominicus begonnen.

Een Rechtbank van Inqui-

Deeze Paus overweegende, dat schoon men tegen de Albigenzen met dadelyke krachten gewerkt had, echter noch altoos een

sitie opgerecht;

een groot getal overbleeven, die in hunne gevoelens volhardende waren, en die in 't byzonder belydenis hunner Leere deeden, zoo geloofde hy dat 'er tegen dit quaadt en tegen alle andere Ketteryen die ontstaan mogten, een bestendiger hulpmiddel vereischt wierd; te weeten, een Rechtbank enkelyk opgerecht om onderzoek naar de Ketters te doen, en die geen andere zorg zou aanbevolen zyn, dan straf te oeffenen.

De hoedanigheit haarer Rechters aangemerkt, en waar in die moest bestaan.

Het vereischte overzulks dat deeze Rechters volkomentlyk van 't Roomsche Hof afhingen, en volstrektelyk zyne belangen aankleefden. Deeze Rechtbank moest van mannen verzien zyn met geene andere bezigheden belemmert. Zy moesten voor 't ooge der Waereldt van een neederigen staat zyn, overzulks ze zich de eer van een bediening waardig maakten, die niet als enkelyk tot onderzoek der Ketteren diende. Zy moesten zonder maagschap, zonder verbintenis en zonder gemeenschap zyn, op dat ze voor niemandt wie 't ook zy eenig ontzag of achting hadden. Zy moesten bestendig, onbuigzaam, zonder medelyden en onbarmhartig wezen, nademaal men een Vierschaar op te rechten had, de aller strengste en vervaarlykste, waar van men ooit had gehoort. Eindelyk, moest men voor den Godtsdienst zoo zeer niet yveren, als wel voor de belangen der byzondere oogmerken, om de Ketters te verdelgen.

Wie tot de eerste Invoerders van de *Inquisite* verkooren wierden, en van welk een aart zy waren.

Innocentius, die zich boven dien van de Bisschoppen en hunne Bedienaren niet voldaan vond, en wiens yver naar zyn begeeren niet vaerdig genoeg tegen de Ketters in 't uitvoeren was, geloofde in de Geestelyken van beide de Ordens van St. Dominicus en St. Franciscus nieuwelyks ingestelt, alle de hoedanigheden te vinden hier boven beschreeven.

Zy waren voor 't Roomsche Hof in een enge verbintenis: de eenzaamheit en afgezonderdheit waar van zy hun werk maakten, en waarin zy, gelyk vervolgens bleek, reeds begonnen verdriet te krygen, maakte hun altoos benoodigt om zich zonder uitspanning naar deeze betrachting te voegen. De armoede in hun Gewaadt en hunner Kloosteren zeer verschillende by het tegenwoordige, en voornamentlyk de bedelzak en nederigheit daar zy zich opentlyk aan moesten overgeeven, konden hun het Ampt van Kettermeesteren geen ander aanzien geeven, als een bediening die behagelyk vleide 't geen hun van de natuurlyke eerzucht noch konde overig zyn. De algemeene ontslaging die zy deeden, zelf van de verwantschappen waaruit zy ontsprooten waren, was een groote gesteltheit van onbelemmert in deeze gevoelens te zyn, die de Natuurlyke en Burgerlyke verbintenissen gewoon zyn in te boezemen. Darenboven de gestrengheit van hunne Instelling en de straf heit, die zy gedurig tegen hun eigen vleesch oeffenden, had geene verwachting van een gevoelbaarheit mededogener voor een ander in hun te verwekken, dan ze voor hun zelven hadde gehad. Eindelyk, zy waren yverig, gelyk men gemeenlyk in nieuwe ingevoerde Godtsdiensten ziet, en volgens de gewoonte van dien tydt geleert; te weeten, in de Schoolgeleerdheit en in d'ervaarenheit van 't nieuw Geestelyk Recht. En wat meer is, zy hadden een byzonder belang in de verdelging der Ketteren, die het geduurig op hun gelaaden hadden, en niets spaarden om hen by 't Volk in kleinachting te brengen.

De Paus dan zodanige menschen gevonden hebbende, als hy zich voorgestelt had om het Ampt van Geloofsonderzoekers te bedienen, maakte geen zwaarigheit van het hun op te draagen. Zy queeten zich ook wat hun aanging, zodanig, als met de verwachting van 's Pausen oordeel over een quam, en ook met die van 't Roomsche Hof.

Waarin het vermogen der Kettermeesteren eertyds bestond,

Ondertusschen, alzoo de gewichtigste Instellingen niet aanstonds haare welvoegelykste gedaante verkrygen, en dat 'er de tydt en gelegentheit altoos iets byvoegen, om eindelyk tot haare uitterste volmaaktheit te komen; zoo hadden ook deeze Kettermeesters in den aanvang zodanig een gezag niet, als de volgende eeuwen hebben doen blyken, en als zy nu noch hebben. Hun vermogen was toen bepaalt om ter bekeering der Ketteren, door middel van Predikatiën en onderwyzing te arbeiden; om de Vorsten en Overheden aan te maanen den geenen met de uitterste strafoeffening te straffen, die hardnekkig in hunne dwalingen volhardden; om zich van 't getal en de hoedanigheit der Ketteren te laaten berichtten, en van den yver der Vorsten en Katholyke Overheden om hen te vervolgen; als ook van de zorg en naarstigheit der Bisschoppen en hunne Bedienaren, om naukeurig onderzoek te doen. Zy zonden vervolgens deeze ingenomene berichtten naar Rome, om 'er door den Paus in te voorzien, gelyk hy 't noodigst oordeelen zoude. Uit deeze navorschingen en onderzoekingen is 't, dat de naam van Onderzoek- of Kettermeester zynen oorsprong genomen heeft.

en de naam van Kettermeesters of *Inquisiteurs* ontsprooten is.

Van welk een vermogen zy waren aangemerkt.

Men vermeerderde in vervolg van tydt hun gezag, en men gaf hun 't vermogen, Aflaten te verleenen, Kruisvaarten te verkondigen, het Volk en de Vorsten aan te moedigen zich aan 't hoofdt der Kruisvaarde-

deren te ſtellen, en hen te geleiden tot uitrooying der Ketteren. De zaaken bleeven omtrent vyftig jaaren in deezen ſtaat, te weeten, tot in 't Jaar 1250.

In den jaare van 1244. was 't dat de Keizer Frederik de II. door vier Edikten, die hy te Pavia uitgaf, hun gezag noch krachtiger vermeerderde. Door deeze Edikten ontfing hy de Ketermeeſters onder zyne beſcherming, en eigende den Kerkelyken het onderzoek van de misdaadt van Kettery toe; hy doemde de hartnekkige Ketters ten vuure, en die zich bekeerden ter eeuwiger Gevankeniſſe.

De geſchillen der Oppermogendheden met de Pauſen hebben by den uitkomſt altoos rampvallig den Ketteren geweeſt, 't zy dat die geen die de geſchillen onderling hadden, waarlyk yverende voor den Godtsdienſt waren, en de belangen van Staat ter zyden ſtellende, zich zodanig gedroegen van ze te beſchermen; 't zy datze door deeze uitwendige betogingen der Katholykheit den Volke in hun plicht hebben willen wederhouden, elders al te licht in zodanige gelegenheden geërgert.

Waarom Keizer Frederik met de Pauſen in geſchil raakte, en waar over aangeweezen.

Frederik had veel meer reden zynen yver over het Werk van den Godtsdienſt te toonen, dan de Pauſen met wien hy zeer krachtig over hoop lag, om dat ze zyn gezag benamen, en alle de Chriſtenen tegen hem op rooiden, met hem te beſchuldigen by alle de Katholyke Hoven van Europe, van den Chriſtelyken Godtsdienſt te willen verlaaten om den Mahometaanſchen in te voeren *. Dit was mogelyk oorzaak dat hy zich tegen de Ketters veel krachtiger verklaarde dan iemandt zyner Voorzaten; want voor hem had niemandt alle de Ketters zonder eenige onderſcheiding onder de uitterſte ſtrafoeffening gebragt: Maar welke beweegredenen deeze Vorſt heeft gehad, van tegens hun met zoo veel ſtrengheit te woeden, zeker is 't dat zoo hy 'er eenig voordeel van trok, dit ongemeen de belangen zyner Troonvolgeren benadeelde; en men diende 'er zich ſedert met voordeel van, tegen de Aanhangers van den Keizer in Italië, en elders, wegens 't gezag 't welk hy den Kettermeeſteren verleent had. Men droeg mede zorg tot den aanwas van dien, om het noch ontzachelyker te maaken, en om 'er zich voordeeliger van te dienen, onder voorwendzel van Godtsdienſt, tegen die geen die onderneemen dorſten de tydelyke machten der Pauſen te beleedigen. De uitwerkzelen over dit beſtaan zyn al te ontwiſtbaar, om 'er het voorgevallene van in twyffel te trekken.

Viſconti voor Ketter verklaart,

In 't jaar 1322. ontfing Paus Johannes de XXII. door de Kettermeeſters tegen Mattheus Viſconti Heere van Milaan berichten in, waar door hy tot Ketter wierd verklaart, en deeze verklaring werd van een der ſtrengſte Bullen gevolgt, waar door de Paus aan alle de Vorſten van Italië verbood, met hem, noch met zyne Onderzaten eenigen handel te dryven. Men wiſt nochtans dat zyne vermeende Kettery t'eenemaal op den yver wierd gelegt, dien hy als Vaſſaal van 't Ryk had, en voor de party van den Keizer Lodewyk van Beyeren hebben moeſt, waar om de Paus met zyne ongegronde eisſchingen op het punt ſtond, hem voor vyandt te verklaaren.

Als ook de Prinſen van Eſt,

In 't zelve jaar, Guy Rangon Biſſchop van Ferrare, en Broeder Bon als Kettermeeſter, verklaarden, na alvoorens berichten ingevordert te hebben, tegen de Prinſen van den Huize van Eſt, dat zy Ketters waren, verkondigende tegens hun een Banſchrift; waar door aan een ieder verbooden wierd, van welk een aanzien hy wezen mogt, met hen en hunne Aanhangers en Onderzaten om te gaan, of zelfs eenigen burgerlyken handel te dryven. Nochtans beſtond hunne misdaadt in niets anders dan dat zy Ferrare ingenomen hadden, te vooren door de Pauſen bemachtigt.

en anderen.

In 't jaar 1355. handelde Innocentius de VI. eveneens de Malateſten †, Franciſcus Ordelaffus en Wilhelm Manfredi. Hy verkondigde zelfs tegens hun een Kruisvaart, als tegen de Ongelovigen en Ketters, alleen overmids de eerſte Rimini en de andere Faënza bemachtigd had, welke Steden de Paus meende onder hem te behooren. Dit geſchiedde zonder dat ze van gevoelen noch van Godtsdienſt verandert waren, en men ontſloeg hen van dien blaam, zodraa zy zich verklaarden deeze Steden als zyne Heiligheits Stedehouders te zullen bezitten.

Maar, zonder dat we zoo verre voorbeelden zoeken, bekent is 't, dat op 't einde van de verledene eeuw, zoo lang de verſchillen tuſſchen Paulus den IV. en Philips den II. Koning van Spanje, wegens enkele tydelyke belangen duurden, deeze Paus geene zwaarigheit maakte opentlyk te zeggen, 't zy in een Conſiſtorie, of handelende met de Afgezanten, en ook by andere gelegenheden, dat de Koning van Spanje een Ketter was, en de Keizer ‡ zyn Vader eveneens als hy, Maar alzoo hy niet in Staat was deeze beſchuldiging tegen een zoo machtig Vorſt te doen gelden, diende deeze verwytingen niet dan om te laaten blyken, dat het te Rome een Ketter is, die zich

* Math. Paris. ad ann. 1233. † Een berucht Geſlacht van Rimini. ‡ Karel de V.

zich tegen de tydelyke belangen van 't Roomsche Hof aankant.

Voorwendzelen in 't werk gesteld om de Boeken als Ketterfch te doemen.

Om het zelve oogmerk is 't van de voorwendzels die t'eenemaal burgerlyk zyn te verdeedigen en te vermeerderen, en echter geen overeenkomst met den Godtsdienst hebben, dat men zich van de *Inquisitie* dient om de Boeken als ketterfch te doemen die een weinig te verre in den zin van 't Roomsche Hof uitwyden, en over de rechten der Vorsten en Waereldlyke Mogendheden schryven. 't Welk onder andere voorvallen in den aanvang deezer eeuw * geschiedde, toen de geschillen tusschen Paulus den V. en de Republyk van Venetië opquamen. Deeze geschillen, gelyk waereldkundig is, hadden geen opzicht dan op tydelyke belangen, waar aan de Godtsdienst in 't minst geen deel had. Men schreef wederzyds om zyne zaak te verdeedigen. Maar alles 't geen ten voordeele van de Republyk geschreeven was, werd door alle de *Inquisitiën* van Italië als ketterfch gedoemt, alhoewel de geschriften niet dan een gezonde Leere inhielden, die van alle verstandige menschen en andere Christen Staten wierden goed gekeurt. Men eischte zelfs dat die geen die men vermoede de Schryver deezer geschriften te zyn, zich by de *Inquisitie* moest verantwoorden, te weeten, om 'er als Ketter verweezen te worden: 't welk waarlyk den geenen te beurt viel, die niet omzichtig genoeg waren geweest zich haar te onderwerpen.

Hoe zich de Kardinaal Bellarmyn deswegen verklaart.

In gevolge van deeze voorwendzels schreef de Kardinaal Bellarmyn omtrent dien zelven tydt ten voordeele van 's Pausen gezag. Hy waant in dit Boek dat alle de Christen Vorsten den Paus zoo wel wegens het Tydelyke als Geestelyke onderworpen zyn, en hy maakt geen zwaarigheit den geenen als Ketters aan te merken die de Vorsten wegens tydelyke zaaken ondersteunen, als geen ander Opperheer dan Godt hebbende. Mogelyk dat deeze Kardinaal zich zelf overtuigt vond van 't geen hy schreef, nademaal hy te verstandig was om onkundig te wezen dat de Leer die hy doemde Kettery zou zyn, naardien het die van de aloude Kerke mede moest wezen, en van alle Katholyke Kerken van zynen tydt, behalven die van den Kerkelyken Staat.

Deeze verrichtingen geeven ontwistbaar te kennen dat Fredrik de II. zyne waare belangen niet kundig was, of dat hy die niet opvolgde, toen hy het vermogen der Kettermeesteren verhief. Nochtans werkte deeze Wet van Frederik, zoo gunstig voor de Kettermeesters en nadeelig den Ketteren, zeer weinig geduurende veele jaaren uit; want de geschillen die tusschen den Paus en Keizer onbeslecht bleeven, en wederzyds tot de uitterste verwydering volhardden, waren 'er de oorzaak van.

Keizer Frederik in den Ban verklaart,

Deeze geschillen waren ontstaan sedert den tydt van Innocentius den III. die Voogdt over Frederik had gestaan; en zy duurden noch onder Honorius den III. Opvolger van Innocentius: maar Gregorius den IX. Honorius opgevolgt zynde, gebruikte men wederzyds geen meerder maatregels; en Frederik wierd, tot drie verscheidenmaalen met den Ban geslagen. Men rooide gansch Lombardye en een gedeelte van Duitslandt tegen hem op. Men verkondigde tegen hem een Kruisvaardt als of men met een Vorst der Ongelovigen, of een volslagen Ketter te doen had, en daar zyn zelfs Historischryvers † die melden, dat men zyn eigen Zoon tegens hem deed opstaan en oproerig maakte.

een Kruisvaart tegen hem verkondigt, en wat hier op is gevolgt.

De Keizer echter quam alle zyne Vyanden te boven. Gregorius de IX. die ten zynen opzichte, als Gregorius den VII. voor Keizer Henrik den IV. was geweest, storf. Celestinus de IV. die hem opvolgde, leefde zoo kort, dat hy geen tydt had het geschil weer te hernieuwen. Na zyne doodt stond toen de Heilige Roomsche Stoel twee jaaren leedig, en eindelyk vervulde de Kardinaal Sinibaldus deeze plaats, die de naam van Innocentius den IV. aannam.

Men geloofde toen dat door zyne verheffing tot het Pausschap eindelyk deeze groote geschillen zouden afgehandelt worden, en de Vrede tusschen den Paus en Keizer herstelt; naardien zyne Heiligheit, noch Kardinaal zynde, een zeer naauwe vriendschap met den Keizer onderhouden had: maar geene verbintenissen waren 'er die hem wegens zyne Staatzucht konden weerhouden, en niets op de zoo tedere belangen vermogten als deeze die men tusschen zyne Heiligheit en zyne Keizerlyke Majesteit te verhandelen had.

Innocentius begeerde niets van de voorwendzelen zyner Voorzaten tegen den Keizer af te staan, en liet genoegzaam door zyn gedrag blyken dat het Roomsche Hof onveranderlyk in zyne opvatting was, en dat 'er niets vermogt om het te overtuigen wanneer het eens in een onderneeming gewikkelt was, waarin het geloofde dat het 's Pausen glorie en belangen betrof.

Welk een slechten uitslag de Paus hier over te verwachten had.

Keizer Frederik bleef, zonder iets te willen toegeeven, op zyn recht staan; en de geschillen begonnen weder met een volslagen verbittering gelyk gewoonlyk tusschen vrienden geschied wanneer zy 't niet meer zyn, en dat de haat den Zetel van vrien-

* Te weeten de zeventiende. † Aventin. L. 7.

vriendschap bekleedt. Toen wierden de geschilzaaken weder te levendiger en met een goeden uitslag wegens den Keizer. Alzoo hy geloofde dat hy zich met de geschapenheit van een nieuwen Paus best bevoordeelen kon, om hem tot reden te brengen, voor dat hy geldt byeen had konnen zamelen, en hem nieuwe vyandelykheden verwekken. Hy stelde dan zyn voorneemen met zodanig een hevigheit in 't werk, zulks hy hem eerlang noodzaakte Italië te verlaaten.

Een Concilie te Lyon beroepen, word de Keizer in den Ban gedaan.

De Paus niet tegenstaande deezen quaden uitslag, begeerde echter niets van zyne voorwendzelen af te staan. Hy week dan naar Vrankryk: en zich te Lyon onthoudende wegens de voordeelige gelegenheit, om gemeenschap met Italië en andere Staaten van Europe te hebben, beriep hy aldaar een algemeen Concilie, om 'er over den Ban-blixem en de Afzetting van den Keizer te handelen.

De Koningen van Vrankryk en Engelandt * zochten, alhoewel te vergeefs, zynen 't wegen, de geschillen by te leggen. Frederik zelf, die de verdrietige gevolgen voorzag, verzuimde niets om die af te weeren. Hy onderworp zich de Verdragpunten die niet onverdragelyker dan aan een Keizer konden zyn, noch meer voldoende voor een Paus; want hy stelde voor, zelf met een machtig Heir naar 't Heilig-Landt te vertrekken, en dat hy nooit weder komen zou, mits dat men hem vreedzaamelyk de hoedanigheit van Keizer genieten liet.

De tusschenspreekingen van Vrankryk en Engelandt waren vruchteloos; de aanbiedingen van den Keizer wierden verworpen, en hy wierd plechtiglyk in den Ban geblixemt en van het Ryksbestier afgezet.

Welke onheilen deezen Ban na zich sleepten, aangetoont.

Deeze Banblixem en Afzetting van Frederik sleepten alle de verdrietige gevolgen na zich die hy had voorzien, en die hem niet mogelyk waren af te keeren. Het grootste gedeelte van Duitslandt stond tegen hem op. Zyne Afzetting in 't Concilie van Lyon besloten, wierd bevestigt; en Hendrik Landtgrave van Turingen en Hessen werd in zyne plaats verkooren. Henrik genoot niet lang het bestier van 't Keizerryk; want hy verloor het eenigen tydt daar na met zyn leven, in een Veldslag tegen Konraad, Frederiks zoon, die hem in Duitslandt beoorlogde, terwyl zyn Vader den oorlog in Italië met een goed gevolg uitvoerde.

De doodt van den Landtgraaf, die naar allen schyn des Ryksscheuring te eindigen had, viel het nochtans anders uit: nademaal 's Pausen gezag in Duitslandt zoo groot was, zulks men Wilhelm Graave van Hollandt tot des Landgraafs Troonvolger verkoor.

Deeze nieuwe Keizer was toen niet gelukkiger dan de Landgraaf. Konraad sloeg hem overal alwaar hy hem aantrof, en zelfs met behaalde voordeelen. Maar de doodt van Frederik, die eenigen tydt daar na voorviel †, en de onnalaatelyke verbintenis waar in zich zynen zoon Konraad bevond, die de naam van Keizer aangenomen had, verliet hy Duitslandt, om in Italië de twee Koningryken van Napels en Sicilië te verdeedigen, die men hem t'ontweldigen dacht, laatende onderdes het Keizerryk eenige jaaren de rust genieten, grooter dan hy zich verbeeldt had, en de zaaken van Duitslandt hem scheenen te belooven.

Het Duitsche Ryk onder een hoofdelooze regeering gebragt.

Na zyne doodt, de Ryks Vorsten die veel meer belang hadden zich te vereenigen, om aan Duitslandt tydt te geeven zich na zoo veel geleedene schade te herstellen, verdeelden zich wederom. Men verkoor twee Keizers die niet lang regeerden, en die waarlyk niet dan den naam van Keizers voerden. Hunne doodt wierd van een Tusschenregeering van omtrent 20. jaaren gevolgt. Nademaal nu geduurende deezen tydt de Ryksvorsten in verscheiden t'zamenspanningen zich verdeelden, en ongemeen tegen elkander aangemoedigt waren, kondenze nooit overeenkomen om een Hoofdt te verkiezen.

Een zoo lange Hoofdeloosheyt van 't Ryk viel al te ontydig voor, en kon niet dan beklaagelyke gevolgen na zich sleepen, gelyk ook de uitwerkzelen toonden: want het wierd gedurende de Tusschenregering door de bloedigste burgerlyke Oorlogen van een gescheurt.

Maar terwyl de Pausen en Keizers dus den Oorlog in 't hoofdt hadden, en dat de Vorsten en Bisschoppen die hunne party volgden, niets minder dan aan de zaaken van den Godtsdienst dachten, bevoordeelden zich de Ketters van een zodanige gesteltheit die hun zoo voordeelig was. De vordering die zy in weinig tydts deeden overrompelde de Paus in zyne verwachting, die 'er alleen meer belang in had, dan alle de anderen gezamentlyk. Hy besloot de krachtigste aller hulpmiddelen by de handt te neemen die hy geloofde de voornaamste uitwerkzelen te zullen zyn; hervattende het voorneemen van de *Inquisitie* in te voeren, en stellende een geduurige en onafhankelyke Vierschaar aan, om enkelyk de misdaadt van Kettery te onderzoeken.

Hoe zich hier door de Paus

Geduurende de Tusschenregeering, de Paus, die in deeze gesteldheit, waarin de zaaken

* St. Louis en Henrik de III. † In 't jaar 1250.

te bevoordeelen weet, om zynen toeleg uit te voeren.

ken van 't Keizerryk waren, alleen deeze konde doen ſtremmen met het verzorgen van de Verkiezing eens nieuwen Keizers, ſloeg echter geen acht om zulks te doen. Hy genoot 'er twee gewichtige voordeelen van; eerſtelyk, dat hy geduurende de Tuſſchenregeering alle de rechten in 't Ryk voor zich eiſchte die de Keizer zelf, als het meeſte gezag hebbende, zoude konnen gevordert hebben; ten tweeden, dat de Tuſſchenregeering hem in ſtaat ſtelde van in Lombardië zodanig te handelen, als of hy 'er volſtrekt meeſter van was, en hy maakte zich waarlyk tot een volkomen Scheidsman aller zaaken in Italië. Innocentius was te zeer ervaaren om van een zoo voordeelige geſteldheit geen voordeel te beoogen, en de Geeſtelyken der beide Ordens van St: Dominicus en St. Franciſcus, hadden 'er zich zeer wel van bedient, laatende moedts genoeg tegen de Ketters blyken, met zich in de grootſte gevaaren bloot te ſtellen om hun Ampt van Kettermeeſters uit te voeren; en om aan geen anderen de Vierſchaar van de *Inquiſitie* te vertrouwen, zoo had hy beſloten die in Italië zelf op te rechten, en overal alwaar hy gezag genoeg had om ze te doen aanneemen.

III. HOOFDTSTUK.

Van verſcheiden ZWAARIGHEDEN *over de* UITVOERING *der* OPRECHTING *van de* VIERSCHAAR *der* INQUISITIE.

Overweegingen om de zwaarigheden vermoedelyk door de Invoering van de *Inquiſitie* te ontſtaan, voor te komen, en hoe.

De zaak deezer Vierſchaar van de *Inquiſitie* in overweeging gebragt, merkte de Raadt van den Paus twee verhinderniſſen aan, die niet licht konden te boven gekomen worden; eerſtelyk, dat alle de Biſſchoppen zekerlyk zich tegen de oprechting van de *Inquiſitie* zouden aankanten, nademaal het niet geſchieden kon zonder hun het vermogen te beneemen van onderzoek over misdaadt van Kettery te doen, waarvan de kennisneeming hun Gerechtelyk toequam, en welk recht zy altoos gehad hadden, en noch bezaten. Dat zy niet verzuimen zouden, voor te geeven, dat zy ten minſten alzoo bequaam waren om Rechters over de Ketters te zyn, als nieuwe aangeſtelde Monniken, die geen gezag hadden, noch middelen van het te doen gelden; en dat men hun reeds genoeg verongelykt had, dit hun rechtsgebiedt onttrekkende, waarin alle de aloude Kerkwetten en 't geduurig gebruik der Kerke hun geſtelt had, zonder hen andere Rechters over hunne kudde te geeven, en mogelyk zelf in een alzoo tedere zaak en een zoo groote uitgeſtrektheit als deeze van den Godtsdienſt en 't geloof; dat het overzulks niet vermoedelyk was, dat ze in de oprechting van deezen Rechtbank bewilligen zouden. Dat men 'er al te groote geweldpleeging door hunne tegenſtribbeling te verwachten had, deeze invoering tegen hun belang te voltrekken. Dat wanneer men 'er zoude konnen in beſluiten, en verzeekert zoude zyn van de uitvoering, deeze oprechting niet beſtendig zou konnen zyn, alzoo de Biſſchoppen die eindelyk vernietigen zouden. Dat het wel waar was, dat des Volks ontzag voor den H: Stoel zeer groot was: maar dat het niet min zich voor het Biſſchops Ampt ontzachelyk droeg; en dat men 'er een onbetwiſtbaar bewys in 't Oppergezag der Kerke van had, 't welk alle Chriſtenen aan de algemeene Conciliën toeëigenen. Dat de H: Stoel, eindelyk voor het meerendeel door zyn gezag en achting voor de Biſſchoppen verbonden was, die de zelve wiſten in deeze gelegendheden welvoegelyk te doen gelden; dat zy zelfs desaangaande een gedeelte hadden afgeſtaan; en dat alzoo de zaaken gemeenlyk niet bewaart worden dan door de zelfde middelen waar door men die verkreegen heeft, het voornaamſte belang van den H: Stoel beſtond in de naauſte vereeniging met de andere Biſſchoppen: zoo dat het grootſte van alle de ongelegendheden was, hen door een zoo gevoelyke zaak te beleedigen.

De tweede hindernis, die men alzoo min, noch niet lichter kon te boven komen, beſtond in 't geen de *Inquiſitie* in diervoegen niet kon opgerecht worden, gelyk men 't ontworpen had, zonder de Waereldlyke Rechters van 't vermogen te berooven, 't welk zy altoos hadden gehad van Ketters in rechten te betrekken, en 't welk hun door de laatſte Inſtellingen van Frederik den II. beveſtigt was geworden. Waarlyk deeze Keizer het gezag der Kettermeeſteren vermeerderende, en hun onder zyne beſcherming neemende, had nochtans gelaſt dat de Overheden de rechtzaaken tot de doeming en uitvoering van 't gerecht tegen de Ketters op het bericht der Kettermeeſteren behandelen zouden.

Het was hier uit genoeg te beſluiten, dat zy zich niet min, als de Biſſchoppen met kracht hier tegen zouden aankanten, in de

oprech-

oprechting van een Rechtbank, die een gedeelte van hun Rechtsgebiedt vernietigen zou. 't Was mede genoeg te voorzien dat alle de Mogentheden van 't Christendom gelooven zouden, in de oprechting van de *Inquisitie* niet minder belang om die te hinderen, zouden hebben, nademaal zy ter eener zyde verplicht waren de Overheden in hun gezag te handhaven, 't welk zy hun gegeeven hadden; en ter andere dat ze bewilligende in d'oprechting, dit toestemmen zouden, in de verdeeling van 't volstrekte gezag, waaraan het recht van leven en doodt, 't welk men begeerde den Kettermeesteren te verleenen, onafscheidelyk verknocht was.

Deeze hinderniſſen die onoverwinbaar scheenen, zouden het voorneemen van de Vierschaar der *Inquisitie* hebben doen staaken, ten minsten zodanig als men die op te rechten toen ontworpen had, indien de Paus, die niet lichtelyk vaaren liet het geen hy eens begreepen en ondernomen had, en die voor de oprechting van de *Inquisitie* ongemeen yverig was, op twee middelen dacht die ten minsten zoo 't scheen de beide zwaarigheden die men hem in den Raadt voorgestelt had, zouden konnen voldoen.

Eerste zwarigheit waarin die bestond. De eerste deezer zwaarigheden bestond, om te verklaaren dat de Biſſchoppen nevens de Kettermeesters over de Ketters zouden Rechters zyn; dat men niets zonder hunne deelneeming doen zou; en dat men telkens als 't hun goed dacht met hun oordeel zoude raadpleegen; onder zodanig een geval echter van vervolg door middelen die de tydt nooit ontbeeren zou te verschaffen, dat het voornaamste gezag t'eenemaal in handen van de Kettermeesters bleef, en dat de Biſſchoppen niet dan de schaduw der verhandelingen zoude zyn, en zich genoegen moesten met den schyn en de enkele naam van Rechters te wezen. Dat daar door gebeuren zoude, dat de Biſſchoppen, die voor 't meerendeel meer geneegen tot de eer waren dan tot de Ampten hunner Kerkendienst, zich genoegen zouden met de toedeeling aan hun gedaan; of dat ze bemerkende dat zy niet dan het minste deel in een Rechtsdwang hadden, als van rechtswegen hun t'eenemaal gehoorig, eindelyk van deeze bediening der Kettermeesteren zouden afzien, die dan vervolgens naar hun begeeren zouden konnen handelen, doch onder de volstrekte afhankelykheit van 't Roomsche Hof.

Tweede zwarigheit aangemerkt. Wat de Vorsten en Overheden aangaat, waarvan zy afhingen, maakte dit de tweede zwarigheit en hindernis, dat men hen zoo gemakkelyk niet verplichten zou, zich niet tegen de voorneemens van den Paus aan te kanten, en dat hy toen een byna volkomen gezag in gansch Italië bezat; dat hy begeerde, hoe 't ook wezen mogt, zich van een zoo gunstige gelegenheit te bevoordeelen, die men mogelyk nooit weder ontmoeten zou, indien men ze zonder bevoordeeling liet ontslippen. Dat men nochtans, om de oprechting te steviger te maaken, het niet voldoen zou dat men niets met hun weerzin deed; maar dat 'er mede vereischt wierd hunne bewilliging te hebben, zulks men arbeidden moest om hen in schyn te vergenoegen, gelyk men met de Biſſchoppen te doen had. Dat men ten dien einde den Overheden het recht laaten moest, Onder-Bedienaaren van de *Inquisitie* te verkiezen, die echter niet dienen zouden, dan die door hun genoemt waren geweest. Dat zy een Bygevoegde Rechter aan de Kettermeesters zouden konnen geeven, wanneer zy onderzoek deeden in plaatsen van 't gebied der Overheden staande; en dat zy tot de benoodigtheden van 't gemeen een derde deel der verbeurtmakingen van de Gedoemden zouden konnen bezigen. Dat men eindelyk, nadat de tegenstribbelingen zouden meer of min groot, en meer of min moeielyk om te boven te komen zyn, zich alsdan over verscheiden andere punten van weinig aangelegenheit zoude mogen ontlasten, waar door het scheen dat de Overheden het gezag met de *Inquisitie* deelen moest: maar die in der daad niet dan enkelyk de Uitvoerders haarer orders moesten zyn.

Deeze zwaarigheden en hinderniſſen te bovengekomen, deed zich weder een nieuwe zoo veel te krachtiger op, als of 'er het belang het meeste deel in vond. Deeze zwaarigheit bestond om middelen te vinden, die tot de onkosten van de *Inquisitie* dienen moesten; te weeten: tot de jaargelden der Kettermeesteren, tot jaarlykze wedde der Onder-Bedienden, tot bewaaring der Gevangenhuizen, onderhoudt der Gevangenen, uitvoering der Vonniſſen en andere dingen die men niet miſſen kon, om de *Inquisitie* naar behooren te handhaven, en zulks op eene wyze bequaam om ten dien einde te dienen, als men zich voorgestelt had, en tot de vrucht die men 'er van meende te trekken. Nieuwe zwarigheden om de *Inquisite* en al wat 'er van afhing te doen bestaan, overwoogen,

Men stelde hier op veele middelen voor; maar eindelyk werd besllooten, dat men de Gemeente der Plaatsen deeze kosten te bezorgen, opleggen moest: waar toe men hen te gemakkelyker verplichten zou, wanneer men hun het bestier van een gedeelte der geldboetens en verbeurtverklaarde goederen overliet. en besluit genomen.

De zaaken dus besllooten zynde, zond men be-

bequaame en vertrouwde persoonen naar de Provinciën, om alles te bezorgen tot de nieuwe oprechting van de Vierschaar der *Inquisitie*, die men begeerde in te voeren; en men verkoor de Geestelyken van St. Dominicus Orde, om het Ampt van Kettermeesteren in Lombardye, Romanie, en 't Markgraafschap van Ancona waar te neemen.

Orders tot Invoering van de *Inquisitie* gesteld;

Alzoo zich de beweegredenen van de oprechting der *Inquisitie* noch niet klaarblykelyk vertoonden, vermits men de zwaarigheden en ongelegenheden noch niet beproeft had, en dat men ze ook niet voorzag, zoo wierdze vreedzaam genoeg ontfangen. Dit gaf aan den Paus een bequaame gelegenheid, die wonderwel uit de gunstige gesteldheden van zyn voorneemen, zyn voordeel wist te trekken; dies vaerdigde hy een Bulle aan de Overheden, Rectors en Gemeentens der Steeden af, alwaar de *Inquisitie* opgerecht was. Deeze Bulle behelsde een en dertig Hoofdtstukken, die uit zoo veel instellingen voor de Oprechting van de *Inquisitie* bestond. De Paus voegde 'er noch twee nadrukkelyke orders by: welker eerste was, dat de Instellingen zonder eenig vertoef moesten in alle openbaare Griffyen aangeteekent worden, op dat ze onschendbaar wierden in achtgenomen, schoon 'er eenige opstakelingen tegen opquamen; behoudende voor zich alleen het oordeel over de wettelykheit deezer tegenkantingen. De tweede behelsde het vermogen aan de Kettermeesters verleent van de plaatsen t'onzeggen, en in den Ban te doen zodanige persoonen die weigeren zouden zich naar deeze Inzettingen te voegen.

Ondertusschen, als de Paus, hoe koen hy ook was, echter duchtte vooral zyn gezag in de Waagschaal te stellen, zoo ondernam hy de *Inquisitie* niet dan in de reeds genoemde Provinciën in te voeren. Hy gaf voor, dit te doen, nademaal deeze Provinciën de naastleggende van Rome zynde, en die hem daarenboven waardiger dan de anderen waren, zulks hy derhalven verplicht was een byzonderlyker zorg voor de zelve te dragen. Maar de waare reden was, dat hy in deeze drie Provinciën meer gezag dan in alle de anderen had: overzulks deeze Gewesten geen ander Opperheer dan hem hadden, of om dat het Leengoederen van 't Keizerryk waren, de Tusschenregeering hem daar het zelfde gezag deed hebben, als of hy 'er meester van had geweest: of eindelyk, nademaal de Steden deezer Provinciën onafhankelyk van den een en anderen zynde, zich door byzondere Wetten bestierden, en overzulks te zwak waren en minder in staat de onderneemingen van zodanig eene Mogendheit, als de Paus toen was, te wederstaan. Daarenboven, alzoo in de laatste Oorlogen die de Keizers in Italië hadden gevoert, de Paus altoos voor het meerendeel deezer Steden verklaart was, zoo had hy in alle een aanmerklyken aanhang der geenen die onkreukbaar aan zyne belangen verknocht waren, en zich in staat vonden zyne begeerten uit te voeren, eveneens als of hy haaren Opperheer waare geweest.

Nochtans, hoedanig een gezag de Paus in deeze Provinciën had, de Bul, waar van wy reeds gesproken hebben, had zoo veel tegenkantelingen geduurende zyn leven en na zyne doodt, dat Alexander de IV. zynen Opvolger *, zeven jaaren daar na, genootzaakt was die te vernieuwen: maar dit geschiedde niet dan met een matiging verzelt, waarin men te vooren nooit had willen bewilligen. Noch deeze verzachtingen, noch de Kerkbanning die men den Kettermeesteren toestondt, om tegen de tegenstreevers en overtreeders te blixemen, hinderden echter de nieuwe tegenstribbelingen niet. Dit gaf oorzaak aan Clemens den IV. deeze Bullen zes jaaren daar na † weder te hernieuwen: maar van byna alzoo weinig gevolg. De vier Pausen die hem opvolgden, verzuimden niets om ze te doen standgrypen. Men liet niet af die te wederstaan, en men moest ze eindelyk weder intrekken.

Tegenstribbelingen hier over veroorzaakt,

Deeze tegenkantingen waren op de ondraagelyke strengheit der Kettermeesteren gegrondt, die te meer onduldelyk was, vermits het een ongewoone zaak betrof. Men klaagde niet min over de strafheit, die men zoo ongemeen oeffende om de inkomsten te lichten, die hun waren aangeweezen, en men beschuldigde hun onder dit voorwendzel, ongemeene afpersingen te hebben gedaan; want het Gemeen kon niet dulden langer van hun geplaagt te worden.

en waar die op gegrondt waren, aangeweezen.

Deeze klagten gingen met een uitdrukkelyke verklaring der Steden en Gemeentens verzelt, zulks ze niet meer begeerden de noodige kosten voor het bestaan van de *Inquisitie* en haare Bedienden op te brengen, en voor de andere zonder welke deeze Vierschaar niet kon bestaan.

Deeze betuigingen waren op onvermogen gegrond om diergelyke Schattingen op te brengen. Men bragt deswegen in, hoe dat ze genoodzaakt waren geweest de Oorlogen te helpen handhaven voor de belangen van den H. Stoel tegen de Keizers gevoert. Men zeide dat deeze Oorlogen de algemeene Schatkamer hadden uitgeput; dat men zelfs genoodzaakt was geweest een gedeelte haarer inkomsten aan byzondere te verpanden, die zon-

* In 't jaar 1259. † In 't jaar 1265.

zonder dat geen geldt wilden opbrengen, 't welk men toen ten hoogsten noodig had; dat men vooral deeze verpande inkomsten wederom lossen moest; dat dit niet zonder nieuwe belastingen geschieden kon, waarin het Volk niet bewilligt had, dan met oogmerk van 't voordeel, dat 'er door de wederaflossing der Gemeenelands Inkomsten zoude uit voortkomen; dat de oplegging van deeze nieuwe belasting een onfeilbaar middel was, om het Volk van den H. Stoel te vervreemden en het tegen de Kettermeesters te doen opstaan, en mogelyk zelfs tegen hun eigen Overheden.

'tZy dat deeze tegenkantingen, en de klachten waarop ze gegrond waren, rechtmatig scheenen, of dat 'er geen ander middel was om de *Inquisitie* te verdeedigen, die de Pausen als hun Hoofdtbewerkers aanzagen; men besloot 'er van af te zien, en de inwilliging in iets te oeffenen, om ongevoelig het Volk tot het nieuwe juk, 't geen men hun opleggen wilde, te gewennen.

Men verklaarde dan dat de plaatsen, alwaar de *Inquisitie* zoude worden aangenomen, en deeze zelfs alwaar ze reeds was ingevoert, voortaan niet meer zouden gehouden zyn de kosten van de *Inquisitie* op te brengen, waarin men op een andere wyze zoude voorzien, 't welk niet tot lasten van 't Gemeen zou zyn; en dus hielden de klagten, die men tegen de vermeende afknevelingder Kettermeesteren deed, t'eenemaal op.

Wat de klagten aangaat, als over de strenge oeffening die de Kettermeesters gebruikten, geschiedde, hunne Bedieningen waarneemende; men voorzag 'er in, geevende den Bisschoppen in de rechtspleegingen van de *Inquisitie* een weinig meer vermogen dan zy te vooren hadden.

In welke Landen de *Inquisitie* 't aliereerst stand greep,

Het Roomsche Hof trok twee ongemeene voordeelen van de bewilliging, die het ter deezer gelegenheit had. Het eene bestond, dat de Kettermeesters niet meer van 't Volk wegens hun onderhout afhangende, zich meer aan 't zelve verbonden, en des te yveriger voor zyne belangen waren. En 't andere was van geen minder belang, zulks de *Inquisitie* zonder tegenstribbeling in Lombardye, Romanie, 't Markgraafschap Ancona, te Toskanen, in den Staat van Genua, en overal in Italië, uitgezondert het Koningryk Napels en den Venetiaanschen Staat aangenomen wierd.

en hoe zich Venetië hier van uitzondert,

De Venetianen verworpen 't niet t'eenemaal: maar voorziende dat zy eindelyk genoodzaakt zouden zyn, van die, met de aankleving der *Inquisitie* van Rome en de Pausen te moeten ontfangen, rechtten zy 'er een op hun eigen gezag op. Deeze *Inquisitie* was uit Kerkelyke- en Waereldyke Rechters bestaande: zy had byzondere en verschillende Wetten met deeze, die de andere *Inquisitiën* van Italië volgen, en ze waren op verre na zoo streng niet: maar alzoo wy in 't vervolg de Historie in 't byzonder verhaalen zullen, zal 't nu onnoodig zyn, dat men 'er hier meer gewag van maake.

Als ook Napels geenzins daarin bewilligen wil.

Wat het Koningryk Napels aangaat, men heeft 'er nooit de *Inquisitie* willen aanneemen, gelyk ze aldaar als noch niet ingevoert is. De byna geduurige geschillen tusschen de Pausen en de Napelsche Koningen waren 'er toen de oorzaak van. Sedert de Koningen van Spanje zich dit Koningryk Meester hebben gemaakt, schoon zy onderling met het Roomsche Hof in een goed verstant leefden, echter is deeze zaak door een byzondere reden op den zelven voet gebleeven; zulks 'er de Pausen zelf de oorzaak van zyn geweest.

Hier uit is 't ontstaan, overzulks de Koningen van Spanje altoos gewilt hebben, dat de Kettermeesters van 't Koningryk Napels, den Kettermeester Generaal, die zich in Spanje onthoud, zouden onderworpen wezen, en niet afhankelyk van de algemeene *Inquisitie* van Rome zyn, waar van alle de *Inquisitiën* van Italië afhangen.

Het Roomsche Hof heeft het nooit bewilligt, en 'er zich altoos door een gansch tegenstrydig voorwendzel tegen aangekant, 't welk is, dat het Koningryk Napels van den H. Stoel afhankelyk zy, en overzulks de *Inquisitie* die men 'er in voeren zoude, van die van Rome en niet van Spanje zoude moeten afhangen. Hier in zyn ze nooit eens geworden en hierom is 't dat de Bisschoppen van dit Koningryk op dit stuk over 't oordeelen der Ketteren zyn in verschil gebleeven. Nochtans vallen 'er somtyds eenige zaaken voor, waar over de Paus buiten gewoone Commissarissen zend, om van de misdaadt van Kettery te oordeelen: maar behalven dat deeze gevallen zelden voorvallen, zoo konnen deeze Commissarissen geen rechtsgeding vorderen: tenzy zy te vooren van den Onderkoning verlof verworven hebben.

IV. HOOFDTSTUK.

Van de Invoering *en* Oprechting *der* Inquisitie *in verschei-den* Staten *en* Plaatsen *van* Italie.

Opstand over de Invoering van de *Inquisitie* te Napels ontstaan en van welk een gevolg dit was.

In 't jaar vyftien hondert vier en veertig trachtte Don Pieter van Toledo Onderkoning van Napels, wegens Keizer Karel den V. te onderneemen, om 'er de *Inquisitie* in te voeren. Hier tegen stond het Volk op, en deezen opstandt duurde eenige dagen; veele Spanjaarden koste het hun leven, en waarschynlyk zouden ze hen alle uit dit Koningryk, zonder eenige herstelling hebben verdreeven, gelyk het Volk van voorneemen was, hadden ze zich in 't Kasteel van Napels, waar van zy meester waren, niet verdeedigt tegen 's Volks geweldadigheit, 't welk niets spaarde om het te veroveren. De wederspannelingen hadden zelfs besloten zich aan Vrankryk over te geeven. Zy zonden ten dien einde naar Rome en verzochten Du Mortier Afgezant van Francois den I. en een bequaam man, hun Opperhoofdt te zyn. Hy, die een vreedzaam man was, gelyk gemeenlyk lieden van den Tabbert zyn, antwoordde dat hy 'er over aan den Koning schryven zoude. Ondertusschen ontslipte deeze gelegenheit, en die van het Hertogdom Milaan te herwinnen, waar na zyn Meester zoo driftig verlangt had. Hier uit bleek van welk een belang het was een Krygsman tot Afgezant te verkiezen; want had Du Mortier deeze hoedanigheit bezeeten, zoude hy zich aan 't Hoofdt der wederspannelingen hebben geplaatst, gelyk sedert Termes Fransche Afgezant te Rome deed; die zyn karakter aflei om Parma en Mirandola te verdeedigen, hebbende zich tegen den Keizer verklaart, en die haar beschermde in weerwil der krachten van Spanje en den H. Stoel.

Sedert heeft de zorg voor een nieuwen Opstant, die lichtelyk had konnen gebeuren, en de ingetogene tegenkantingen van 't Roomsch Hof, de Spanjaarden verhindert nieuwe aanzoekingen om de *Inquisitie* in te voeren, te doen: maar zy hebben echter hun voorneemen noch niet t'eenemaal uit den zin gestelt, om 'er noch in gevolg van tydt toe te geraaken *; noch het Roomsche Hof, 't welk niet min onoverwinnelyke hindernissen dan de Koningen van Spanje daar toe veroorzaakt, welke laatste niet begeeren toe te staan, dat dit van de algemeene *Inquisitie* van Rome af hangt, gelyk die van 't Hertogdom Milaan, schoon 'er de Koning van Spanje niet min meester dan te Napels en in zyne andere Staten is geweest.

Men heeft dikmaals het Voorbeeldt van de *Inquisitie* van Milaan bygebragt, om de Koning van Spanje te overreden, dat 'er geen zwaarigheit was, als die van Napels op den zelven voet stond; maar alzoo de *Inquisitie* in het Milanees ingevoert was voor dat hy 'er Meester van wierd, en dat hy genoodzaakt was geweest de zaaken te laaten, als hy die gevonden had, was 'er geen reden van te hoopen, dat dit Voorbeeldt hem overreden zou en daar toe brengen, om te bewilligen, dat de invoering te Napels op de zelfde wyze stant greep.

De *Inquisitie* te Milaan ingevoert, wat aldaar door zeker toeval gebeurde, aangeweezen.

Maar nadat de invoering van de *Inquisitie* in de Stadt Milaan beslooten was, gebeurden 't dat de Kardinal Karel Boromeus Aartsbisschop deezer Stadt, die sedert gekanoniseert wierd, gekomen zynde om eenige plaatsen van zyn Aartsbisdom, die wegens het Geestelyke van hem af hingen, te bezoeken, en insgelyks onder de Protestante Zwitzers wat het tydelyke aangaat gehoorden; hy dan geloofde voor het welzyn deezer Kerken, dat 'er eenige Kerkwetten vereischt wierden, gelyk het gebruik der Bisschoppen in het doen hunner Kerkbezoekingen is. De Zwitzers geloofden reden te hebben hier over ergwaan op te vatten: maar alzoo zy zich vroedmaakten, dat deeze Kardinaal weinig acht op hunne vertoogen zoude slaan, zonden ze naar den Stadtvoogdt van Milaan om hem te verzoeken, zoo veel te weeg te willen brengen, dat de Aartsbisschop met het bezoeken der plaatsen van hun gebiedt niet verder voortging, en om hem te betuigen, dat ingevalle van weigering het mogelyk gebeuren zoude, dat 'er dingen voorvielen, die de Vrede ontrusten mogten, waarin hunne Meesters die te bewaaren zoo veel belang hadden.

Hoe men een Zwitzers Afgezant in de *Inquisitie* zocht te trekken, en wat daar op is gevolgt.

De Afgezant te Milaan gekomen, nam zyn verblyf by een ryke Koopman die een zyner bekende was. Naaulyks was de Kettermeester van Milaan dit te weeten gekomen, die zonder eenig ontzag van 't recht der Volkeren, 't welk hy daar door schond, noch van de verdrietige gevolgen, waar mede zodanig een geweldplegende handeling verzelt ging, 't geen niet missen konde hier uit te ontstaan,

begaf

* 't Welk nu door den afstandt aan 't Duitsche Keizerryk van weezen verandert is.

begaf zich met alle zyne Bedienden naar 't Huis, waarin de Ambaſſadeur zyn verblyf genomen had; en hebbende hem in zyne tegenwoordigheit laaten binden, geleidde men hem naar de Gevankeniſſe der *Inquiſitie.* Hoedanig een afkeer dit in een ieder veroorzaakte een zodanige geweldpleging te moeten zien, dorſt 'er echter niemandt zich tegen aankanten. Maar de Koopman verliet zynen Vriendt en Gaſt niet. Hy vervoegde zich by den Stadtvoogdt van Milaan, hem berichtende wat 'er ten opzichte van den Afgezant geſchied was. De Stadtvoogdt zond eerlang om den Kettermeeſter, en noodzaakte hem aanſtonds de Afgezant weder te ontſlaan. Hy deed dien Gezant vervolgens alle mogelyke eer aan, en ſtond hem alles toe 't welk hy te verzoeken had. Naauwlyks hadden de Zwitzers het gevangenneemen van hunnen Afgezant verſtaan, of zy kreegen ook wederom de weet van zyne ontſlaging. Deeze tyding quam den Kardinaal wel te pas; want de Zwitzers beſloten hadden hem aan te houden, en eveneens te handelen gelyk men hunnen Afgezant handelen zoude.

Vervolgens ſchreef deeze Stadtvoogdt aan den Kardinaal, dat hy als Aartsbiſſchop van Milaan, ten dienſt van zyne Katholyke Majeſteit verwerven mogt, dat zyne Kerkbezoekingen mogten geſtaakt worden. De Kardinaal, die zynen yver tot het welzyn van den Staat te maatigen wiſt, deed 't geen de Stadtvoogdt hem verzocht. De Zwitzers wierden hier over voldaan, en de zaaken wierden bevredigt.

Dit voorbeeldt geeft te kennen hoe een ongeregelden yver zomtyds de grootſte ongelegendheden veroorzaaken kan; dat het eens wyzen Vorſten plicht is, die de Vrede in zynen Staat handhaven wil, te waaken over alles 't welk 'er in voorvallen mogt. Hy moet ook met zoo veel te meer naaukeurigheit acht geeven, 't geen den Godtsdienſt raakt, zulks die te krachtiger indrukſelen op des Volks gemoedt geeve, op dat men 't zoo gemakkelyk niet misbruike.

Hoe en wanneer de *Inquiſitie* in Sicilie ſtand greep.

De *Inquiſitie* is mede in Sicilië en Sardinië in gebruik; maar heeft niet eer ſtantgegreepen, dan ſedert deeze twee Eilanden onder de Spaanſche Kroon vereenigt zyn geweeſt; doch zy is de Algemeene Kettermeeſter van dit Koningryk onderworpen, en hangt geenzins van de *Inquiſitie* van Rome af.

Hoe Duitslandt zich tegen deeze vier-

De *Inquiſitie* in Italië ingevoert, trachte het Roomſche Hof die in ganſch Chriſtenryk te doen aanneemen, en ondernam de zelve in Duitſlandt in te voeren: maar de edelmoedige en vryen aart der Duitſchers zich naar de ongemeene ſtrengheit van deezen Rechtbank niet konnende ſchikken, hebben zy 'er zich onverzettelyk tegen aangekant, 't welk dit Hof noodzaakte hunne onderneeming te ſtaaken; zich echter vleyende dat de tydt en 't ontzag, 't welk andere gelegendheden verſchaffen zouden, noch eindelyk het voorneemen zoude doen gelukken. Maar de tydt heeft nochtans geleert, dat de Duitſchers zich dit juk nooit hebben onderworpen. Men was 'er t'eenemaal van overtuigt, wanneer men de *Inquiſitie* uit eenige Steden verdreeven zag, alwaar men alle mogelyke moeiten had aangewent, om die in te voeren, hoe zorgvuldig men echter was geweeſt den Volke met een zachtmoedigheit te handelen, ſchoon de Kettermeeſters niet gewoon waren elders deezen weg in te ſlaan.

ſchaar heeft aangekant en altoos afgeweezen;

Dus in Duitſlandt afgeweezen, ondernam men de *Inquiſitie* in Vrankryk in te voeren. Voor een gedeelte gelukte zulks; want ze wierd in Languedok en in eenige nabuurige Provinciën ter gelegenheit van de Vaudoizen en Albigenzen aangenomen, die men geloofde niet anders dan door deeze middelen te konnen uitrooyen: maar men wierd mede gewaar dat de aart der Franſche vryheit en de afkeer van dwang en geweldpleging, dit juk niet beeter ſlagen zoude, als by de Duitſchers was geſchied. De *Inquiſitie* wierd dan uit eenige Steden door des Volks opſtandt verdreeven; en de Kettermeeſters ſtonden al 't andere by gebrek van bezigheit, vrywillig af; of liever nademaal zy buiten aanzien waren geraakt; want zy waren het voorwerp van haat en openbaare afkeerigheit geworden, waar uit zy wel oordeelden, dat ze hun oogmerk nooit zouden te boven komen.

en insgelyks in Vrankryk geweert.

Te Carcaſſonne en Touloufe ziet men noch huizen der *Inquiſitiën.* Zelfs zyn 'er in deeze Steden Dominikanen, die den naam van Kettermeeſters voeren: maar 't is een bedieninglooze tytel. Zy meenen nochtans dat indien 'er nieuwe Ketters opſtonden aan wien men de vryheit van gewiſſe niet toegeſtaan had, zy het recht zouden hebben tegen hun recht te oeffenen. Waarop men deeze meening grond blykt niet, nademaal de Biſſchoppen in Vrankryk in een onbetwiſtelyke bezitting zyn, om de Ketters te veroordeelen, als ook de Overheden om ze te doemen en ter ſtrafoeffening te brengen.

Hoe 't ook zy, in Vrankryk vind men niets van de *Inquiſitie* meer overig, als dit waar van wy gemeld hebben; en zoo 't ſchynt zal ze daar nooit ingang vinden;

wand

want de Koningen en 't Volk vyanden van dwang en geweldoeffening zyn, en verzuimen daarenboven de andere middelen niet van de zuiverheit des Geloofs te handhaven. Deeze middelen, alhoewel zachter en behaagelyker voor den aart dier Landaart en den Geest der aloude Kerke, zyn 'er niet min krachtdadige uitwerkzelen van.

V. HOOFDTSTUK.

Van de Invoering *der* Inquisitie *in* Spanje.

Wat de *Inquisitie* in Arragon wedervoer, aangeweezen.

De *Inquisitie* uit Vrankryk geweeken, vond in Spanje een beter verblyf. De Koningen van Arragon namen haar aan, en voerden haar in alle hunne Staten in, afhankelyk van hunne Kroon. Dit voorbeeldt, 't welk men geloofde van gevolg te moeten zyn, was 't echter niet. Men deed vruchtelooze poogingen om ze in de andere Staten van dit Wester gedeelte van Europe aan te neemen. Men wederstond haar overal met een onverzettelykheit, die men, alhoewel overeenkomende met den aart dier Landaart, niet verwachtende was geweest. Zy behielt zelfs niet lang het gezag, 't welk men haar in Arragon gegeeven had. Zy wierd als in Vrankryk het voorwerp van verachting, een afkeer der Grooten en van 't Volk; en het scheen dat ze mede genoodzaakt zoude worden met alzoo weinig voldoening te moeten vertrekken, indien Ferdinand van Arragon en Isabella van Kastilië, die onder een zelfde Monarchie byna alle de Staten vereenigt hadden, haar niet het eerste gezag in Arragon gegeeven hadden, en vervolgens door gansch Spanje, behalven Portugal verspreyt. Dus was 't eigentlyk gezegt, omtrent den jaare 1484. dat Spanje t'eenemaal onder 't juk van de *Inquisitie* onderwerpelyk wierd.

Wie de eerste aanvoerder om deezen Rechtbank in Spanje in te voeren, is geweest.

Men kan zeggen dat ze alle verplichting aan Jan van Torquemada van der Dominikanen Orde, en Biechtvader van de Koninginne Isabella verschuldigt was, en die sedert Kardinaal wierd. Hy had deeze Vorstin ingeboezemt, voor dat ze tot de Kroon quam, dat, zoo Godt haar ooit op den Troon verhief, zy niets spaaren moest om de Ketters en Ongelovigen uit te rooijen. Zy quam dan waarlyk tot de Kroon van Kastilië door haar voor Huwelyksgoedt by Ferdinand Koning van Arragon aangebragt.

De Mauritanen uit Spanje verdreeven.

Deeze aanwas van magt, deed aan de twee Vorstelyke Personaadjes het voorneemen besluiten van het Koningryk van Grenada te bemachtigen, en om de Moren die zoo dikmaals Spanje hadden doen beeven, en 'er het grootste gedeelte van verovert hadden, aan geene zyde van de Straat te verdryven.

Dit voorneemen gelukte noch beeter dan men vermoed had. De Moren of Mauritanen wierden overwonnen; alles 't geen zy in Spanje bezaten, wierd hun ontweldigt; en men dwong hen eindelyk zich te onderwerpen of naar Afrika over te steeken. De burgerlyke Oorlogen en die der uitheemsche, die hun sedert zodanig belemmerden, beroofde en ontnam hun de begeerte of de middelen van weder in Europe te komen.

Schoon nochtans het grootste gedeelte der Mauritanen genootzaakt wierd naar Afrika over te steeken, bleeven 'er echter noch een groot getal van in Spanje. Zy wierden 'er of door huwelyken, die zy aldaar hadden aangegaan, of door verscheiden Bedieningen die zy 'er hadden, of door redenen van den Koophandel wederhouden; of dat eindelyk hunne goederen die zy 'er hadden, vereischten, dat die hunnen overtogt niet toelieten.

Ferdinand en Isabella zagen wel, dat zy hun niet noodzaaken konden Spanje te verlaaten, zonder de Staten des Ryks die zy overmeesterden, al te veel t'ontvolken, bewilligden tot hunne verblyfhouding: maar zy dwongen hun en de Jooden, die een groot getal in Spanje uitmaakten, hunnen Godtsdienst te verzaaken en het Christendom te omhelzen.

Deeze overwonnelingen die de Wetten van hunne Overwinnaars niet konden ontgaan, bewilligden in alles 't geen men van hun eischte, te weeten, dat zy Christenen in schyn wierden; maar het meerendeel in hun hart hunnen eersten Godtsdienst behielden. Doch alzoo men de inwendige gevoelens van zyn Godtsdienst met den Kerkdienst niet genoegzaam van een scheiden kan, verlieten ze en onthielden ze zich niet dan van 't geen zy geloofden ontstrafbaar te mogen doen.

Hoe door Torquemada de Invoering van de *Inquisitie* aan 't

Torquemada, voorzag eindelyk het nadeel, 't welk deeze ontveinzing den Godtsdienst en den Staat zoude konnen toebrengen, nam dan de gelegenheid waar om by de Koningin de uitvoering van haar woordt te verzoeken, hem verleent om de Ketters en Ongelo-

Spaanſche Hof word aangemaant,

gelovigen te vervolgen, wanneer men daar toe in ſtaat zoude zyn.

Hy vertoonde haar, dat 'er de Staatkunde niet min dan het gewiſſe belang in vond; dat zolang de Mauritanen en Jooden zich aan hunne eerſten Godtsdienſt verknocht hielden, zy het insgelyks aan hunne voorige Meeſters zouden doen; dat deeze geheime genegenheit eindelyk niet nalaaten zou, buiten verſtandhouding en inwendige t'zamenzweeringen voor den Staat te berokkenen, waaruit eindelyk een opſtandt ontſtaan kon, die zekerlyk de Afrikaanſche Mauritanen zoude byſpringen; dat zy te veel belang hadden weder naar Spanje te keeren, om zich van alle de gelegentheden te bevoordeelen, die hunne wederkomſt zouden konnen begunſtigen; dat het middel van hun onverzoenelyk te doen worden, was, om hen te verplichten t'eenemaal van Godtsdienſt te veranderen; dat, alzoo men niet vermoeden kon, dat zy 't uit zich zelven zouden doen, moeſt men 'er niet in verzuimen om hen door geweldt te noodzaaken; dat dit middel waarlyk het getal haarer Onderdanen wel verminderen zoude: maar dat het beter was een minder getal onder zich te hebben, die getrouw en voor den Staat en Godtsdienſt waren, dan een grooter getal wier getrouwheit men altoos te wantrouwen had; en dat eindelyk de Staat en Godtsdienſt een zoo naau verbandt onderling had, dat men, wanneer men de genegenheit voor 't eene te leurſtelde, insgelyks voor 't ander in gebreeken bleef.

Deeze redenen op het gemoedt der Koninginne een indruk vindende, vertoonde hy haar dat het beſte middel was om zyne voorſtelling te doen gelukken, de *Inquiſitie* in alle de Staten in te voeren, die van beide de Kroonen Arragon en Caſtilië af hingen; dat dit middel waarlyk een traager voortgang vinden zou dan een openbaaren oorlog: maar dat het zekerder zoude zyn; dat het een geduurig geneesmiddel voor een quaal zoude zyn, die waarſchynlyk niet licht eindigen zoude; dat Italie aan de *Inquiſitie* de zuiverheit van 't geloof ſchuldig was, waar van ze belydenis deed; dat eindelyk de loffelykſte omſtandigheit haarer Regeering zoude zyn van niet alleen geduurende haar leven de behoudenis van den waaren Godtsdienſt te hebben verzorgt: maar ook de onwankelbaare middelen te hebben nagelaaten van die in alle zuiverheit zoo lang de Monarchie duuren zoude, te hebben bewaart.

en beſloten.

De Koningin door de redenen van Torquemada overgehaalt, beloofde hem alles aan te wenden om de Koning tot het invoeren van de *Inquiſitie* in alle zyne Staten te doen beſluiten. Deeze redenen van dien Dominikaan deeden op zyn gemoedt de zelfde uitwerkzelen als die op dat van de Koninginne hadden gedaan. Dus verzochten zy en verworven met gemeene bewilliging in 't jaar 1483. van Paus Sixtus den IV. Bullen voor de Invoering der *Inquiſitie* in de Koningryken van Arragon en Valence, als ook voor 't Graafſchap van Catalonië. Vervolgens wierd ze in Caſtilië en in alle de Staten der Katholyke Majeſteiten Ferdinand en Iſabella ingevoert, te weeten, in ganſch Spanje, uitgezondert Portugal, alwaar ze niet dan in den jaare 1557. door Koning Johannes den II. aangenomen wierd, gelyk wy vervolgens zien zullen.

Torquemada tot Algemeene Kettermeeſter verkooren.

De Verdienſten van Torquemada waren te groot om geene Vergelding te erlangen: de Paus maakte hem Kardinaal, en de Katholyke Majeſteiten voegden 'er het Ampt van algemeene Kettermeeſter by. Hy voldeed volkomen aan 't gevoelen, 't welk men van hem had, zulks 'er geen bequaamer man in ganſch Spanje gevonden wierd, om een zoo hoogwigtig Ampt te bekleeden; nademaal hy geduurende veertien jaaren, dat hy 't hoofdt van de *Inquiſitie* was, het geding tegens meer dan hondertduizend menſchen deed uitvoeren, waar van zes duizend wierden ten vuure gedoemt.

Sedert dien tydt volgde de *Inquiſitie* de welgeſlaagde voortgang van Spanje en Portugal, en verdeelde om zoo te zeggen, haare veroveringen. Eindelyk de Spanjaarden en Portugezen in de Ooſt- en Weſt-Indiën groote vorderingen hebbende gedaan, voerden ze overal eveneens en onder de zelfde wetten, de *Inquiſitie* in, gelyk zy in hunne Staten van Europe ingevoert hadden.

Waarom men in Engelandt de *Inquiſitie* in te voeren noit heeft durven beſtaan.

Nu was 'er niet dan Engelandt en de Nederlanden overig, alwaar men de invoering van de *Inquiſitie* noch niet ondernomen had. Wat Engelandt aangaat, de aart dier Volkeren van dit groot Eilandt, noch vyandlyker tegens geweldplegende middelen, en lichter weerſtrevig dan de Hoogduitſen en Franſen, ſcheen de *Inquiſitie* zoo ſtrydig, dat men geloofde alle de aangewende krachten daar toe zouden vruchteloos zyn, en dat zelf wanneer de Paus, die 'er meer gezag dan in andere Staten van 't Chriſtendom had, zoude geloof genoeg hebben om ze te doen aanneemen: echter de zelve niet lang zoude konnen beſtaan.

Men ſtond dan van dit voorneemen af en dat met zodanig een te groter leetweezen, vermits men van de Engelſen, een Landaart zynde, die het meeſt bemind openhartig te ſpreeken en te leeren, overtuigt was, dat ze zodanig een invoering meer dan andere noodig hadden.

VI. HOOFDSTUK.

Van de POOGINGEN *om de* INQUISITIE *in de* NEDERLANDEN *in te voeren, en hoe dit* OORZAAK *tot* MUITERY *en* OORLOG *heeft verwekt.*

Hoe men de *Inquisitie* in Nederlandt in te voeren in overweeging bragt, en wat daar op is gevolgt.

Wat de Nederlanden aangaat; de overeenkomst van den aart deezer Volkeren met die van de Duitschers en Fransen, waar tusschen beide zy gelegen zyn, deed genoegzaam oordeelen of men onder hun het oogmerk wel bereiken zoude, de *Inquisitie* aldaar in te voeren, of dat ze 'er nooit zoude konnen bestaan; dit gaf oorzaak tot nadenken of men 'er eenige pooging toe aanwenden zoude, of dat men 't allenks waagen en voortzetten zou; mits dat de Bisschoppen in bezitting van hun recht bleeven, om over de Ketters te oordeelen, gelyk ook de Overheden in 't recht van hun te verwyzen, en de strafoeffening uit te voeren.

Maar sedert de Reformatie van Luther, toen 'er zich een groot getal Ketters in deeze Nederlandsche Provinciën onder voorwendzel van den Koophandel quamen neer te slaan; Keizer Karel de V. die 'er geen vriendt van was, of ten minsten beducht wierd, dat ze eindelyk de sterkste in de Erflanden worden mogten; waar by quam de achteloosheit der Overheden, door het groot getal van Ketters, die zich in deeze Provinciën met 'er woon begaven, zulks ze zich genoodzaakt vonden in hunne vervolging te verflauwen, besloot hy een Edikt in den jaare 1550. uit te geeven, 't welk de invoering van de *Inquisitie*, in alle de Nederlandsche Provinciën behelsde, gelyk die in Spanje in gebruik was.

Zwarigheden deswegen voorgestelt.

Dit Edikt werd verkondigt: maar Maria Koningin van Hongaryë, des Keizers Zuster, en Landvoogdesse deezer Provinciën, hem getoont hebbende, dat indien dit Edikt wierd uitgevoert, alle de vreemde Kooplieden en een gedeelte der Inboorelingen zelfs, zeekerlyk deeze Landen verlaaten zouden, om elders de vryheit van hun Gewisse te zoeken, die men hun berooven wilde, 't welk den Koophandel die toen aldaar de bloeienste van gansch Europe was, t'eenemaal bederven zoude; hier op verleende de Keizer twee Verklaarschriften, waar door hy den Vreemdelingen van het rechtsgebiedt der *Inquisitie* uitzonderde, en insgelyk de Gerechtsvorderingen verzachtte, ten opzicht der Inboorelingen des Lands betreffende.

Het Edikt schoon door den Keizer verzacht, wierd echter niet ter uitvoering gestelt, 't zy dat deeze Vorst, die niet altoos wilde 't geen hy scheen te willen, zedert niet meer op de uitvoering drong; 't zy dat het Volk, de Bisschoppen en Overheden, die 'er hun voornaamste belang in vonden, de gevolgen beter dan iemandt van voorzagen, en die daarenboven wisten, dat de Keizer niet in staat was van hun geweldadig, tegen wil en dank onder dit juk te brengen, zulks zy geheime wederstreevingen deeden. Hoe het ook zy, zo lang als Karel de V. leefde, wierd de *Inquisitie* in de Nederlanden niet ingevoert, en de zaaken bleeven ten opzicht der Ketteren in den voorigen staat.

Het voorneemen van Philips den II. om de Vierschaar van de Inquisitie in te voeren, veroorzaakt in de Nederlanden een opstandt en langduurigen Oorlog.

Na de doodt van den Keizer, die in 't jaar 1559. voorviel, verzuimde Philips de II. zyn Zoon, aan wien de Nederlanden ten deel gevallen waren, niets, om 'er de *Inquisitie* even streng, als in Spanje in te voeren. De Staten stelden 'er zich aanstonds door vertoogingen tegen, die niet eerbiediglyker noch krachtiger konden zyn. Philips de II. die nochtans wilde gehoorzaamt zyn, sloeg 'er geen acht op; en het Volk 't welk niet begeerde gedwongen te weezen in een zoo tedere zaak, en van zodanig een uitgebreidentheit, als die van den Godtsdienst was, sloeg aan 't muiten.

Aan deezen Opstant der Nederlanden is de Republyk van Hollandt haare geboorte en welvaart schuldig. Nooit zag men een Opstant, die zoo lang gestevigt en met wrevelmoedigheit gehandhaaft wierd. De Oorlog duurde meer dan zestig jaaren met zodanig een verbittering, die nooit weerga vond. De uitslagen waren wisselvallig. De Koning van Spanje zag zich dikmaals in staat een volstrekter gezag in te voeren dan geen van zyne Voorzaten hadden gehad; en het muitend Volk van hunne zyde stond somtyds gereed, om van Meester te veranderen, of t'eenemaal hunne vryheit te herwinnen, voerende een Volksbestiering in, by na met die van 't aloude Rome overeenkomende.

Eindelyk beide de partyen door een zoo langen en wreeden Oorlog afgemat, die wederzyds krachten en geldmiddelen had uitgeput; zoo werd 'er een Vrede getroffen; maar die den Spaansche Koning het voornaamste ge-

gedeelte van de Nederlanden koste, waar uit de Republyk der zeven Vereenigde Provinciën ontsproten is; en hy vond zich genoodzaakt haar vry en onafhankelyk te erkennen. Hy behielt niet overig dan het bevestigen en vermeerderen van de Voorrechten der Provinciën, waarom men stelde dat hy nooit van de invoering der *Inquisitie* spreeken zou, en dat de zaaken van Kettery volgens t aloude Recht en de gewoone manier zouden behandelt worden.

Dus eindigde dan dien langen Oorlog der Nederlanden, waar van de *Inquisitie* de oorzaak of het voorwendzel was geweest Sedert heeft ze nooit nieuwe opschudding gemaakt; de plaatsen alwaar ze aangenomen was, zyn onder haar juk gebleeven; en deeze die geweigert hadden zich te onderwerpen, zyn 'er gelukkiglyk en t'eenemaal van bevryt: overzulks ze nu overgebragt is in Italie, en in de afhankelyke Staten der beide Kroonen Spanje en Portugal. Nochtans is de uitgestrektheit van haar Rechtsgebiedt zoo eng niet bepaalt, of zy beslaat noch meerder Landen dan geheel Europe bevat.

VII. HOOFDTSTUK.

Van de INVOERING *der* INQUISITIE *in* VENETIE.

Alhoewel de Stadt Venetië zeer oudt zy, en dat ze door een byzondere gunst des Hemels sedert haare geboorte de belydenis van 't Christendom heeft gedaan, zoo heeft ze van Kettery tot omtrent den jaare 1232. bevryt geweest.

Hoe onder de Venetianen eertyds geen Kettery bekent is geweest, aangeweezen.

Men behoeft hier toe geen ander bewys, dan de Akte wegens de verheffing van den Doge Jacob Thiepolo. Men vind 'er de Dingtalen, die men in de straffing der misdaaden gebruikt; men noemt 'er zelfs veele en verscheiden soorten van misdryf: maar van Kettery vind men 'er niet gerept; 't welk een teken is, dat deeze Stadt en haaren Staat toen t'eenemaal daar van bevryt waren.

In 't jaar 1232. gaf den zelve Doge een Verklaarschrift over het zelve onderwerp van strafoeffening wegens verscheiden misdaaden uit; hy noemde 'er veel die eenig opzicht op Kettery hadden, als tovery en betovering: maar maakt gansch geen gewag van Kettery, 't welk een ontwyffelbaar bewys is, dat men toen niet wist wat deeze misdaadt was; want men zou nooit verzuimt hebben de straf tegen de Ketters te beveelen, gelyk men tegen andere misdaaden deed.

en wanneer die aldaar mede ingevoert wierd.

Maar sedert Paus Innocentius de IV. met den Keizer Fredrik den II. overhoop lag, zodanig als we in 't tweede Hoofdtstuk deezer tweede Verhandeling bericht hebben, Italië in twee partyschappen verdeelt zynde, waarin de eene het met den Paus, en de andere voor den Keizer hield; zoo mengden 'er zich de Ketters onder met voorwendzel van het met de Party van zyne Keizerlyke Majesteit te houden; want Venetië was 'er alzoo min bevryt van, naardien men 'er onder een zachter regeering dan elders, een veel grooter vryheit genoot.

Hoe men 'er tegen de Ketteryen heeft gemaakt.

De Doge en de Raadt, in een billyk vermoeden geraakt, dat zodanig een grooten toevloedt van Volk met verscheiden Ketteryen besmet, eindelyk de Godtsdienst niet mogte vervalschen, die zy zoo veel eeuwen in alle zuiverheit hadden bewaart, begonnen in 't jaar 1249. maatregels te neemen, om een zoo groot quaadt voor te komen.

Ten dien einde verkoor men dan bequaame en yverige mannen voor den Katholyken Godtsdienst, die belast wierden onderzoek over de Ketters te doen. Men beval vervolgens, dat ze zich den Patriarch en andere Bisschoppen van den Venetiaanschen Staat zouden onderwerpen, die de Wettelyke Rechters over de Kettery waren; en dat die geen, die door 't oordeel der Bisschoppen zouden overtuigt worden, schuldig te zyn, moesten overgegeeven worden in handen van den Waereldlyken Rechter, om by meerderheit van stemmen door den Doge en zynen Raadt ten vuure gedoemt te worden. Deeze Wet wierd onder de regeering van den Doge Morosini in 't jaar 1249. gemaakt.

Maar beducht zynde, dat de doodt van eenigen Bisschop het vervolgen der Ketteren stremmen mogt; ordende den Doge Jacob Contarini in 't jaar 1275. dat de algemeene Stedehouders, de Stoel leedigstaande, het zelfde gezag als de Bisschoppen hebben zouden, om de Ketters te veroordeelen en te doemen.

Deeze Wetten wierden door den geheelen Staat van Venetië uitgevoert, en met zo veel te meer naaukeurigheit, zulks ze niets behelsden dan t'eenemaal overeenkomende met de Burgerlyke en Kerkelyke Rechten, die altoos in 't Keizerryk waren in gebruik geweest; en een ieder vond 'er al-

les

les 't geen men begeeren mogt, te weeten, de onderzoeking van 't Recht voor den Kerkelyken Rechters en die van de uitvoering en doeming aan den Waereldlyken.

Maar de Doge noch zyne Raden hebben nooit getracht, gelyk men hier na zien zal, als het Roomſche Hof doet, van enkele Uitvoerders der Kerkelyke veroordeelingen te zyn: dit is eigentlyk 't welk duidelyk de woorden der Wet van den Doge Moroſini te kennen geeven, dat deeze die door 't oordeel der Biſſchoppen ſchuldig aan Kettery bevonden worden, dat men die by meerderheit der ſtemmen van den Doge en zyne Raden ten vuure doemen zal: 't geen men niet dan van Rechters, die waarlyk overweegende ſtemmen hebben, zeggen kan, en die geen enkele Uitvoerders van eens anders oordeel zyn.

De zaaken bleeven niet lang in deezen ſtaat, zonder dat het Roomſche Hof, 't welk altoos nadenkelyk over de voordeelen en bevordering zyner belangen is, zyne poogingen aanwende om te Venetië de *Inquiſitie* te doen aanneemen, die men onlangs ingevoert had, en die in 't meerendeel der Staten van Italië, door de reeds bygebragte middelen, was aangenomen.

De Venetianen wederſtreven de *Inquiſitie* aan te neemen;

Maar de Venetianen, die menſchen van de waereldt zyn, en het beſt hunne waare belangen kundig, weetende met meer bequaamheit de gevolgen der zaaken te voorzien, wilden 'er nooit in bewilligen. Innocentius, Alexander, Urbanus, Clemens en zeven Pauſen hunne Opvolgers, deeden, om tot hun oogmerk te geraaken, al hun vermogen aanwenden; doch alles vruchteloos.

De *Inquiſitie* zelf vervolgde haare zaak op de hartnekkige weigering, die men te Venetië om ze aan te neemen deed; men ſprak overal niet dan van de onorde en oproerigheden door de Predikatiën verwekt, en het onvoorzichtig en woedend gedrag der Kettermeeſteren. Op de eerſte ſtyfzinnigheit die deezen valſchen yver uitvoerde, verkondigden zy de Kruisvaarten tegen de Ketters en deeze Kruisvaarders deeden in der yl, in ſtede van den Godtsdienſt te dienen, niets dan zich bezig houden, om zich van hunne vyanden te wreeken, en de goederen van zeer veele onſchuldigen te rooven, onder voorwendzel van Kettery, waar aan zy niet min dan ſchuldig waren.

Milaan en Parma ſtond in gevaar door de oproerigheden te vergaan, die 'er verwekt waren, en men hoorde door ganſch Italië niet dan klagten tegen de *Inquiſitie* en de Kettermeeſters. De Raadt van Venetië bediende zich voordeelig van deeze onordens, om de weigering, die zy zoo volſtandig deeden van de *Inquiſitie* aan te neemen, te rechtvaerdigen.

Waar toe zy eindelyk onder voorwaarden beſluiten.

Alle deeze vruchtelooze aanzoekingen, vertzette nochtans der Pauſen voorneemen niet; en Nicolaas de IV. verworf ten laatſten 't geen zyne Voorzaten zoo lang vruchteloos aangezocht hadden. Om dan zyne Heiligheit dienſt te doen, beſloot den Raadt de *Inquiſitie* aan te neemen: maar dit geſchiedde met alle voorzorgingen, die men geloofde machtiger te zyn de ergerniſſen en onorders te weeren, die de zelve byna in alle plaatſen veroorzaakt had, alwaar ze tot noch toe was aangenomen geweeſt.

Men quam dan overeen, dat de *Inquiſitie* geene andere Bedienaren, om haare Dingtalen uit te voeren, gebruiken zoude, dan die van de Republyk; dat om alle afperſſingen te myden, de noodige inkomſten voor 't onderhoudt van deezen Rechtbank door geene haarer Bedienaren zouden gelicht worden; dat de Republyk haar een Inkomſt aanwyzen zoude, en een Ontfanger aanſtellen om 'er de vruchten van te verzamelen, de jaargelderen der Kettermeeſteren en die van hunne Bedienaren betaalen, en alle de noodige koſten te doen; dat alle de geldboetens, verbeurtverklaringen, en in 't algemeen alle voordeelen van de vonniſſen der Ketteren die zouden inkomen, moeſten in des Ontfangers handen komen, om 'er reekening van aan den Raadt te doen, en gebruikt te worden tot het geen hun behaagen zoude te belaſten; 't welk alles zeer verſchillende met het gebruik van de *Inquiſitie* der andere Staten is, alwaar al het geldt in handen der Kettermeeſteren vervalt.

Toen dit beſluit om de *Inquiſitie* op deeze voorwaarde aan te neemen in den Raadt van Venetië genomen was, werd 'er een Akte met alle de vereiſchte hoedanigheden opgeſtelt en naar den Paus gezonden. Schoon nu zyne Heiligheit deeze bemiddelingen van den Raadt onſmaakelyk waren, en wel gewenſcht had, dat men de *Inquiſitie* zonder voorwaarders ontfangen had, gelyk in de andere Staten van Italië was geſchied; echter lietze haar de Akte, aldus aangeboden, welgevallen, en beveſtigde die door een Bulle van den 28[ſten] Augustus des zelven jaars; en dus werd de Vierſchaar van de *Inquiſitie* te Venetië opgerecht.

Alhoewel die een genoeg bepaalt gezag had, geloofde het Roomsche Hof een goede zaak te hebben verricht, van die in te voeren, te meer het zich vleidde met de hoop van eindelyk de Venetianen te verplichten zich van deeze voorwaarden t'ontlasten, en de *Inquisitie* in haar eigen Rechtsgebiedt over te laaten, niet min vry als die in de andere Staten van Italië genoot.

Deeze hoop bevond zich vervolgens vruchteloos. De Raadt mogelyk overtuigt dat men al te veel toegegeeven had, neemende de *Inquisitie* in diervoegen aan, als was gefchied, bleef beftendig van geene nieuwigheit te willen dulden, en de zaaken op dien voet te handhaven, als die waren ingevoert; in ftede van de affchaffing der aloude Wetten te bewilligen, heeft men 'er van tydt tot tydt nieuwen ingevoert, die gezamentlyk negen en dertig voornaame Hoofdtftukken * of gewettigde keuren uitmaaken, waar na zich de *Inquifitie* nu noch in alle de Venetiaanfche Staten beftiert.

* Welke Hoofdtftukken de Lezer in de Verklaringen achter de Verhandelingen over deeze Hiftorifche Gedenkfchriften vinden zal.

HISTORISCHE VERHANDELING

Over de

HEDENDAAGSCHE GODTSDIENST-PLIGHTEN

En

GEWOONTENS

Der

ROOMSCHE KERKE.

Vervattende de HISTORISCHE GEDENKSCHRIFTEN over den ſtrengen RECHTSDWANG der INQUISITIE.

Derde Afdeeling,

Behelzende de Wetten, Dingtalen en Overheden der Inquiſitie.

I. HOOFDTSTUK.

Van de GESTELTHEIT *der* INQUISITIE *van* ROME *en* SPANJE.

Hoe alle de *Inquiſitiën* behalven die van Venetien, in Italië van den Pausen zyne *Congregatie* afhankelyk zyn.

Alle de *Inquiſitien* van Italië, behalven die van Venetië en den Kerklyken Staat, alwaar die gelegen mogten zyn, hangen van die van Rome af, waar van de Paus het hoofdt is. Hy is 't die alle de Kardinalen benoemt, die de *Congregatie* van 't Heilige Ampt of de Bediening (want dus word de *Inquiſitie* genoemt) uitmaaken. Hy benoemt mede alle de Kettermeeſters der *Inquiſitiën* van Italië en den Kerklyken ſtaat. Deeze Kettermeeſters zyn herroepelyk, en konnen van hun Ampt berooft worden, telkens als het den Paus behaagt. Men is ook deswegen niet verplicht hun Geding te maaken, noch reden van hunne Amptsberoving te geeven. Dit belet echter niet, wanneer zy eene geſteltenheit bezitten en gezag hebben, dat ze in hun Ampt zoo lang als 't hun luſt de bezitting houden.

en waar in haar Oppergezag beſtaat.

De *Inquiſitie* van Rome of de *Congregatie* van de Heilige Bediening (want dit is het zelfde) heeft een oppergezag over alle byzondere *Inquiſitiën*; men doet voor haar verſlag van alle gewigtige zaaken, men pleegt 'er raad over alles 't geen van aangelegenheit voorvalt, en men volgt haare orders en beſluitneemingen met alle mogelyke naaukeurigheit op. Zy regelt de Gedingtalen, en ſchryft de manier van veroordeelingen voor; zy ſchaft d'aloude Wetten af, en ſtelt wederom nieuwe in, wanneer het haar noodig oordeelt. Alzoo de Kettermeeſters van elkander afhankelyk zyn, oordeelt zy de verſchillen, die onder hun mogten ontſtaan, zy ontfangt de klachten die men tegen hun

doet;

doet; en wanneer hunne ongeregeldheden en feilen niet konnen verschoont worden, belast ze de strafoeffening en veroordeelt hen door den uitersten gerechtsdwang. Eindelyk zyn de byzondere *Inquisitiën* als onderhoorige Gerechtshoven, ten opzicht der Oppermachtige Hoven.

Als ook wie'er de Rechters van zyn.

De *Inquisit.e* van Rome bestaat uit Kardinalen, die de plaats van Rechters bekleeden, en van Raadgeevers, die byna alle Geestelyke Rechtskundigen en Geordende zyn: zy bekleeden de plaats van Advokaten, en dienen om de Boeken, Leerstukken, gevoelens en handelingen te onderzoeken van persoonen voor den Rechtbank der *Inquisitie* aangeklaagt. Op hun oordeel is 't dat de Kardinalen Kettermeesters hunne oordeelen en Dekreten gronden. Noch zyn 'er twee Geheimschryvers en een Procureur Fiskaal, die de eenigste party over alle de beschuldigden is. Het getal der minder Bedienden is zeer groot, naardien alle de Amptenaren van de *Inquisitie* groote voorrechtten hebben; en alzoo zy niet rechtplichtig dan voor deeze Vierschaar zyn, houden ze zich van de gewoone rechtpleging door dit middel verzeekert, vermits die zeer streng is.

Hoe de *Inquisitie* van Spanje en Portugal van een Opper-Raadt afhankelyk zyn;

In Spanje en Portugal, is 'er een Opperste Raadt van de *Inquisitie*, die het zelfde gezag als de *Congregatie* van de Heilige Bediening te Rome heeft. Alle de byzondere *Inquisitiën*, die in alle de Staten ingevoert zyn, onder deeze twee Kroonen behoorende, hangen 'er van af, behalven deeze van 't Hertogdom Milaan, die van de algemeene *Inquisitie* van Rome afhangen.

Deeze Opperste Raadt bestaat uit den Groot-Kettermeester, die door den Koning van Spanje benoemt word, en door den Paus bevestigt. Dit is het eenigste recht, 't welk hy op de Spaansche *Inquisitie* heeft; want als hy deeze eerste Amptenaar bevestigt heeft, bemoeit hy zich niet meer met de zaaken der *Inquisitie*. De Algemeene Kettermeester benoemt en bevestigt zynde, heeft het vermogen alle de Bedienaars van de *Inquisitie*, in alle de Staten onder den Koning van Spanje staande te benoemen. Dus kan men verzekeren, dat hy een der aanzienlykste persoonen van den Staat is.

Waaruit deeze Raadt bestaat.

Behalven de Algemeene Kettermeester, bestaat deeze Opperste Raadt noch uit vyf Raden, waar van de eene een Dominikaan moet zyn, wegens een Voorrecht door Philips den III. toegestaan, een Procureur Fiskaal, een Geheimschryver van 's Konings Kamer, twee Geheimschryvers van den Raadt, een *Algouazil* of Serjant-majoor, een Ontfanger, twee Berichters, en twee *Qualifikateurs*. Het getal der gemeene en minder Bedienden, is, gelyk te Rome, ongemeen groot, nademaal hunne Voorrechten noch grooter zyn, en deordien zy niet rechtplichtig dan van de *Inquisitie* zyn; 't welk hen de gemeene rechtpleging ontrekt, die noch strenger in Spanje als in Italië is. Deeze Voorrechtten zyn zoo groot, dat de grootste Heeren in Spanje zich vereert achtten, Amptenaren van de *Inquisitie* te zyn.

en van welk een gezag die is,

De Opperste Raadt van de Spaansche *Inquisitie* heeft een volkomen gezag over de andere *Inquisitiën*, die geene Handeling des Geloofs † mogen maaken, of algemeene uitvoering zonder hun verlof: dit is de eenigste van alle Rechtbanken van de *Inquisitie*, die zonder Appel oordeelt. Zy kan nieuwe Wetten maaken, wanneer het noodig geoordeelt word. Zy beslecht de Gedingen die onder de Kettermeesters ontstaan, van welk een aart die mogen zyn. Zy tuchtigt de Bedienaren en Bedienden van de *Inquisitie*. Zy ontfangt alle de zaaken by Appel. Haar gezag is eindelyk zoo groot, zulks 'er niemandt in alle de Staten van den Katholyken Koning is, die niet alleen op 't noemen van den naam van *Inquisitie* beeft; en de Koning zelf durft niet bestaan om 'er aan te wryven; overzulks niemandt haar beleedigt hebbende ooit ongestraft blyft.

Hoe deeze *Inquisitie* haar gezag over Vorsten en Prinsen uitbreidt, door voorbeelden getoont.

Bekent is 't, 't welk over dit onderwerp aan Don Karel Erf-Prins van Spanje, Don Jan van Oostenryk, en den Prins van Parma is gebeurt. Philips de II. was verplicht om de Kettermeesters te vergenoegen, hen voor eenigen tydt het Hof t'onzeggen, schoon de eerste zyn zoon, de tweede zyn Broeder, zoon van Keizer Karel den V. en de laatste zyn neef was, waar van we hier na handelen zullen. Nochtans haddenze geen andere misdaadt begaan, dan eenige haastige woorden tegen de *Inquisitie* gesproken, over een onderwerp 't welk zeer wettelyk scheen.

Koning Philips de II. was de *Inquisitie* zodanig onderworpen, als ons Turquet in zyne Historie van Spanje bericht, pag. 1405. dat hy niets van belang deed, zonder met haar raad te plegen, en volgde ook haaren raadt; zoo zeer vreesde hy deeze ontzachelyke Vierschaar.

Welke *Inquisitiën* haar Oppergezag

De byzondere *Inquisitiën* aan de Opper-Vierschaar van Spanje onderworpen, zyn die van Sevilje, Toledo, Grenada, Cordoua,

† De Handeling des Geloofs word *Auto da Fé* genoemt, en is de Ceremonie-Dag wanneer de Strafoeffening der Verweezenen word uitgevoert, 't welk gemeenlyk op een plechtelyken dag geschiedt, gelyk vervolgens zal beschreeven worden.

onderworpen zyn, doua, Cuënza, Valladolid, Murcia, Lerma, Longrono, Sant Jago, Saragossa, Valence, Barcelona, Majorka, Sardainje, Palermo, Cartagena en Lima.

en waar uit haare Bedienaren bestaan. Ieder van deeze *Inqusitiën* bestaat uit drie Kettermeesters, drie Geheimschryvers een *Algouazil* of *Serjant Majoor*, en drie Ontfangers, *Qualificateurs* of Raadgeevers.

De byzondere *Inquisitiën* van Italië, die mede in zoo een groot getal zyn, als 'er voornaame Steden gevonden worden, hebben byna de zelfde Amptenaren. Ook is de Spaansche *Inquisitie* naar 't voorbeeldt van die van Italië geschikt. Haare Bedienaren zyn een Kettermeester, een Vikaris, een Procureur Fiskaal, een Beamptschryver, verscheiden Raadgeevers, een of meer Stokwaarders, behalven een groot getal Onder-Bedienden.

Alle de Amptenaren van de *Inquisitie* zyn verplicht bewys van *Casa Limpia* te doen, te weeten, dat zy bewyzen moeten, dat ze van de aloude Christenen afkomstig zyn, en dat niemandt van hunne Voorouderen in de *Inquisitie* voor misdaadt van ongeloof of Kettery gevangen is geweest. Behalven dat noodzaakt men hun in een onschendbaar geheim, 't welk bestaat niets te openbaaren van 't geen in de *Inquisitie* voorvalt, onder welk een voorwendzel het zoude mogen zyn. De beloften noch bedreygingen dienen 'er tot geen verschooning: en men zoude een voorwerp van de *Inquisitie* worden, indien men 't geheim geopenbaard had. Hoedanigheden in haare Amptenaren vereischt, aangeweezen.

II. HOOFDTSTUK.

Van de GEVALLEN *en* PERSONEN *de* INQUISITIE *onderworpen.*

Wie en welke gevallen de Vierschaar van de *Inquisitie* onderworpen zyn, Laat ons nu tot de Dingtalen van deezen Rechtbank overgaan: men kan die in drie hoofdzaakelykheden verdeelen. I. In de gevallen en personen het oordeel van de *Inquisitie* onderworpen. II. De Dingtalen waar van zy zich in haare veroordeelingen dient. III. De wyze hoedanig zy die ter uitvoering brengt.

Wat het eerste Hoofdtzaakelyke aanbelangt, zes voornaame gevallen zyn 'er die zich het oordeel van de *Inquisitie* moeten onderwerpen. I. De Kettery. II. Het vermoeden van Kettery. III. De bescherming van Kettery. IV. De Toverkunde, Tovery, betoveringen en vergiftingen. V. De Godtslastering, die eenige Kettery behelzen, of iet 't welk 'er van afhangt. VI. De verongelykingen aan de *Inquisitie* gedaan of aan eenige haarer Leden of Bedienden, en de wederstandt die men doet, wanneer men haare orders uitvoert.

Ook is de *Inquisitie* in bezitting van zes soorten van Persoonaadjes te oordeelen. I. De Ketters. II. Deeze die reden tot het vermoeden van Kettery gegeeven hebben. III. De begunstigers, of die hen vervoeren, of hen op welk een wyze het zoude mogen zyn, de behulpzaame handt bieden. IV. De Toveraars, Handkykers, Vergiftigers, en die Betovering oeffenen. V. De Godtslasteraars. VI. Die de Bedienaren van de *Inquisitie* tegenstreeven, en haar Rechtsgebiedt ontrusten hoedanig het ook zoude mogen zyn.

Ouwlings * veroordeelde de *Inquisitie* niet dan deeze zes onderscheiden personen. Sedert een eeuw is 't, dat Gregorius de VIII. Pius de V. Clemens de VIII. en Gregorius de XIV. haar Rechtsgebiedt hebben uitgebreid, en 'er de Jooden, Mahometanen, en alle Ongelovigen hebben onder begreepen, of van welk een Godtsdienst dat men belydenis deed; en in 't algemeen die geenen die eenig ongelyk aan de Leden en Bedienaren van de *Inquisitie* doen, 't zy in hunne persoonen, hunne eer, goederen en in alles 't welk hun toebehoort, zelfs buiten de oeffening van hun Ampt.

Deeze gevallen die onder den Rechtsdwang der *Inquisitie* behooren; hebben geen zoo geringe uitgestrektheit, als men zich inbeelden zou. Want eerstelyk, wat de Ketters aangaat, men begrypt in de *Inquisitie* onder deezen, alle die iet gezegt, geschreeven, geleert of gepredikt hebben, 't welk tegen de H. Schrift, de Geloofsbelydenis, de Artykelen des Geloofs, en de Overleeveringen der Kerke strydt. Insgelyks deeze die den Christen Godtsdienst verlochenen, om eenigen anderen Godtsdienst die 't ook zyn mogt, te omhelzen, of die zonder van Godtsdienst te veranderen, de Gewoonten en Plechtigheden van andere pryzen, of die dryven, dat men in allerlei Godtsdiensten en wat men al onder den naam van Ketters begrypt, aangeweezen.

* Dit moet niet dan van de Spaansche *Inquisitie* verstaan worden, naardien die voornamentlyk tegen de Jooden en Mahometanen is ingevoert.

Zalig worden kan, byaldien men 'er waarlyk toe overgegaan is.

Men begrypt mede onder den naam van Ketters alle die eenige Plechtigheden, eenige Gebruiken of Gewoontens afkeuren, niet alleen van de algemeene Kerke aangenomen ('t welk een verachtelyke vermeetelheit zoude zyn) maar zelfs in de byzondere Kerken, alwaar de *Inquisitie* aangenomen is. Alhoewel zodanige bezwaarlyk voor Ketters, volgens de beginzelen van een goede Godtgeleerdheit konnen geacht worden, nochtans zouden ze in de *Inquisitie* voor verdacht van Kettery doorgaan.

Men begrypt noch onder deezen naam alle die iets verhandelen, zeggen, of leeren 't welk zich tegen de gevoelens aankant, te Rome en in Italië, het volstrekte gezag, en de wettigheit der Pausen aangaande, aangenomen, als mede hunne Opperhoofdigheit zelfs over de algemeene Conciliën, en het vermogen dat zy over de tydelyke Vorsten hebben; insgelyks als die geen die achtten, zeggen, leeren of iet tegen de besluitneemingen der Pausen schryven, over welk een onderwerp het zy. Wil men de dingen op dien voet aanmerken, zouden 'er veele Ketters in Vrankryk zyn. Ook is 't waar dat het meerendeel der Franschen en Duitschers, schoon het Katholyken zyn, in de Landen van de *Inquisitie* voor Luterianen door gaan.

Hoe verre zich het vermoeden van Kettery uitstrekt,

Het vermoeden van Kettery heeft zich noch verder uitgestrekt; want om dit op zich te doen vallen, heeft men niet dan een voorstelling te doen, die den geenen ergert die de zelve aanhoort, of zelf die den geenen niet aanklaagt, die iets diergelyks heeft voortgebragt.

Men is mede van Kettery verdacht, wanneer men van de Sakramenten of Heilige dingen een misbruik maakt; dat men die veracht, dat men de Beelden beleedigt of breekt; dat men Boeken leest, onder zich houd, of aan anderen te leezen geeft, die door de *Inquisitie* gedoemt zyn.

Ook kan men in vermoeden van Kettery vallen, als men van 't gemeen gebruik der Katholyken in zaaken van Godtvruchtigheit nalaatig is, als in een gansch jaar niet te hebben gebiecht en ter *Communie* geweest, op verboden dagen vleesch te hebben gegeeten, en op de gewoone dagen door de Kerke daar toe gestelt, de Mis verzuimt.

Men houd insgelyks van Kettery verdacht, die zoo goddeloos zyn om de Mis te leezen, of de Biecht te hooren zonder Priesters te zyn; of die het zyn, de Mis ongewyt doen, of de Sakramenten verdubbelen, die niet herhaalt mogen worden; of die in de Heilige Ordens verbonden, of Monnik van eenigen Godtsdienst zynde, zich in 't Huwelyk begeeft: als ook die reeds gehuuwt is, een of meer vrouwen trouwt.

Eindelyk, 't is genoeg om van Kettery verdacht te worden, dat men slechts eens de Predikatiën der Ketteren bywoont, of in eenige andere hunner openbaare oeffeningen verschynt; dat men, wanneer men voor de *Inquisitie* gedaagt word, verzuimt voor haar te verschynen, of dat men zich vry laat spreeken binnen het jaar, wanneer men in den Ban gedaan is; een Ketter tot een vriendt te hebben, hem te pryzen, in zyn huis te neemen, hem geschenken te geeven, of zelfs hem te bezoeken, en vooral zoo men belette, dat hy niet onder de *Inquisitie* worde gestelt, of dat men middelen in 't werk stelle om hem te redden, 't zy door beweegredenen van vriendschap, verplichting, erkentenis, medogendheit, verbintenis en verwantschap, die iemandt daar toe zoude bewoogen hebben.

en hoe men de begunstigers van Ketters voor strafwaardig in de *Inquisitie* verklaart,

Men is op dit alles in de *Inquisitie* zoo naau gezet, overzulks het niet alleen ongedoogt is een Ketter te redden: maar men is zelfs verplicht zich van hem t'onttrekken, wanneer het schoon een Vader, Broeder, Man of Vrouw was; en zulks op straffe van den Kerkban, van zich zelfs schuldig aan Kettery te maaken, en zich als een begunstiger der Ketteren voor het woeden van de *Inquisitie* bloot te stellen.

Wat de derde Hoofdtzaak, onder het oordeel van deezen Rechtbank onderworpen, aangaat. Men begrypt onder het zelve alle die begunstigen, verdeedigen, of raadt of hulp verleenen hoedanig het zoude mogen zyn, den geenen tegen wien de Heilige Bediening begonnen heeft in rechten te betrekken; als ook die weetende, dat iemandt een Ketter is, of de gevankenis van de *Inquisitie* is ontvlucht, of dat hy gedagvaart is en niet begeert te verschynen; insgelyks hem huisberging verleent, of hem raadt of hulp bewyst, om de vervolging t'ontwyken; of gestelt zynde dat hy gevangen is, en dat men hem eenige werktuigen laat toekomen, om uit de gevankenis te breeken; of dat men de Bedienden van de *Inquisitie* hinderde door bedreigingen hun Ampt te verrichten, of die dit zelfs niet uitvoeren, andere daarin behulpzaam zyn en begunstigen.

Men begrypt mede onder den naam van begunstigers der Ketteren, deeze die zonder verlof met de gevangenen van de *Inquisitie* spreeken, of hun schryven, 't zy dat zulks enkelyk om hun te troosten geschiedde, of om hun raadt te geeven; dat ook die geenen, die

die door geldt of anderzins getuigen winnen, en hen verplichten te zwygen, of ten minſten de beſchuldigden in hunne getuigenis begunſtigen; of die de papieren die van de zaaken der *Inquiſitie* handelen verbergen, verſteeken, verbranden of op de een of andere wyze verduiſteren.

als ook geen handel met de Ketters dryven mag.

Eindelyk wat 'er het aanmerkelykſte van is, beſtaat hier in, dat men geen handel met de Ketters dryven mag of men maakt zich verdacht van Kettery, en ook aan hun geene Koopmanſchappen zenden, insgelyks geldt of iet anders 't welk het zy, noch aan hun ſchryven of zelfs hunne Brieven ontfangen, zonder in vermoeden te vervallen. Men mag mede niet verzwygen, wanneer men Ketters elders weet, of alleen verdachte perſonen, om die voor de Heilige Bediening niet aan te klaagen, 't zy welke redenen men daar toe hebben mogt.

Hoe mede de gewaande Toveraars en Waarzeggers het onderwerp van de ſtrafoeffening der *Inquiſitie* zyn.

De vierde Hoofdtzaak begrypt de Toveraars, Vergiftigers, Waarzeggers en anderdiergelyk een volkje, en heeft noch breeder uitgeſtrektheit, voor al in Italië, alwaar men zeer bygelovig is, en de vrouwen nieuwsgieriger en lichtgeloviger dan elders zyn, zelfs laaten 'er zich de verſtandigſte alle de ongerymtheden wys maaken, die men van de Toveraars vertelt, als mede van de zotternyen der Kolrydſters, en van alles 't geen men den Duivel over de menſchelyke bedryven toeſchryven kan. Wy zullen niet verder dit omſtandig te berichten ophaalen wegens alle de beſchuldigingen die over zodanig een onderwerp konnen worden gedaan, naardien behalven dat eenige verfoeielyke misdaaden die men begaan kan, en vermits ze overal de zelfde zynde: genoeg bekent zyn, want het overige begrypt niet dan beſpottelyke bygelovigheden, die veel eer het uitwerkzel van een gequetſte inbeelding en een plompe lichtgelovigheit zyn, als van een ongeregelde wil uit een ondeugend hart voortkomende.

Men genoegt zich te zeggen, dat van alle de gevallen, het oordeel van de *Inquiſitie* onderworpen, geene zyn die de gevankeniſſen met een grooter getal van vrouwen van allerlei ſoort opvullen; en dat de Starrewichelary haar mede onderworpen zy, wanneer men zich behelpt om toekomende zaaken te voorzeggen.

Alhoewel de Godtslaſtering, die de vyfde Hoofdtzaak is, zeer gemeen zy, en dat ze een der grootſte misdaaden is, die men begaan kan, echter neemt 'er de *Inquiſitie* geen opzicht over, dan van die, die eenige Kettery behelſt. Wy zullen 'er geene voorbeelden van ophaalen, naardien het zaaken zyn waar van men liever onkundig bleef, dan dat men ze weete.

Welke misdaaden der Jooden en Mahometanen in de *Inquiſitie* ſtraf baar maaken.

Wat de Jooden, Mahometanen en andere Ongeloovigen aangaat, ſchoon zy de *Inquiſitie* in veele zaaken niet onderworpen zyn, zyn zy 't niet te min over alle de misdaaden, die den Chriſten Godtsdienſt beleedigen. Deeze misdaaden zyn eerſtelyk, die de Chriſtenen konnen begaan, als begunſtigers der Ketteren, Godtslaſteraars, Toveraars enz. of zich kantende tegen de rechtsuitvoering der orders van de *Inquiſitie*. Deeze misdaaden zyn alzoo min in de Jooden en andere Ongelovigen als in de Chriſtenen te dulden.

Behalven dat zyn zy de *Inquiſitie* onderworpen, wanneer zy verkondigen, ſchryven, of iets, op welk een manier het zy, voortbrengen, 't welk ſtrydig met de Artykelen des Geloofs zy, die wy met hun gemeen hebben; overzulks zoo een Joodt of Mahometaan de eeuwigheit Godts of zyne Voorzienigheit lochent, alsdan neemt 'er de *Inquiſitie* kennis van, en ſtraft hem als Ketter.

Insgelyks zyn ze de *Inquiſitie* onderworpen, wanneer zy beletten dat iemandt hunner Sekte, zich in 't Chriſtendom begeeft; of dat zy nootzaaken, of eenig Chriſten aanmaanen zynen Godtsdienſt te verlaaten, om die van hun te omhelzen, of dat zy hem in deeze Geloofsverandering begunſtigen.

't Is hun niet gedoogt te verkoopen, of in bewaaring te neemen den Talmud, en anandere boeken door de *Inquiſitie* verbooden, of die met verachting van den Chriſten Godtsdienſt handelen, of die wederleggen.

Eindelyk word het hun niet toegelaaten Chriſtenen Minnen te hebben, noch iets tot verachting van den Godtsdienſt te doen. De *Inquiſitie* doet over alle deeze gevallen onderzoek, en ſtraft ze met te meer ſtrengheit, zulks de affchrik om de doodtſtraf te ontgaan, waar toe zy gedoemt worden, dikmaals een beweegreden deezer rampzaligen is, om van Godtsdienſt te veranderen.

De Bedienaren van deeze Rechtbank te wederſtaan word op 't allerſtrengſt geſtraft.

Alzoo een der voornaamſte grondtregels van de *Inquiſitie* is, verſchrikkelyk te zyn, en zich voor 't Volk 't welk hun onderworpen is, gevreeſt te maaken, zoo ſtraft ze op 't allerſtrengſte, die haare Dienaaren en Bedienden op eenigerlei wyze wederſtaan. Geen zoo geringe beleediging over dit onderwerp is 'er, of 't word een Hoofdtmisdaadt geacht; en geen geboorte, noch aanzien, noch amptbezitting, noch rang, noch waardigheit is 'er die iemandt verſchoonen kan; zelfs de minſte bedrygingen, die men aan de geringſte Dienaren, of den Aanbrengers of Getuigen deed, zouden met de uitterſte geſtrengheit geſtraft worden.

III. HOOFDT-

III. HOOFDTSTUK.

Van de DINGTALEN *tegen de* BESCHULDIGDEN *voor de* VIERSCHAAR *der* INQUISITIE *gehouden.*

Hoe op iemandt het vermoeden van Kettery gevallen zynde, de *Inquisitie* aangeklaagt word,

Naardien we nu met weinig woorden alle de gevallen, die onder den rechtsdwang der *Inquisitie* staan, hebben verhaalt; gaan we over te verhaalen, hoe zy gemeenlyk op vierderlei wyze alles te weeten komen; of als het gemeen gerucht iemandt van een of veele misdaaden beschuldigt, zoo even door ons aangehaalt; of door getuigenisse der getuigen, die hun aanklaagen; of naardien de Kettermeesters, door middel van verspieders, die zy overal onderhouden, dit zelfs hebben ontdekt; of eindelyk op getuigenisse der schuldigen zelfs, die, beducht van door anderen beschuldigt te worden, en hoopende daar door zich zachter gehandelt te zien, somtyds zich zelven van dingen beschuldigen, waar van zy wel weeten dat men hen overtuigen zoude.

en alsdan door de Kettermeesters word gedaagt,

Wanneer de Kettermeesters iemandt op de drie eerste manieren, die wy aangeweezen hebben, of zelf op enkel vermoeden van een geringe misdaadt hebben ontdekt, word hy uitdrukkelyk tot drie verscheiden maalen voor hun te verschynen, gedagvaart; indien den gedaagde niet verschynt, verklaart men hem in den Ban, en verwyst hem by een voorafgaande vonnis in een zwaare geldboete, zonder benadeeling van een zwaarder doeming, 't welk hy niet ontgaan kan, indien men hem achterhaalt.

Die gehouden is op de eerste Dagvaarding te verschynen of in zwaarder ongenaade vervalt.

't Is dan het zekerste, dat men op de eerste dagvaarding gehoorzaamt; want hoe langer men 't uitstelt, hoe schuldiger men zich maakt; en schoon men onschuldig was, 't is echter een misdaadt, op de beveelen van de *Inquisitie* niet te gehoorzaamen. De uitstelling en verschuiving ter deezer gelegenheit, dienen niet dan om de nadeelige vooroordeelen te vermeerderen, die men tegen een vooringenomenen beschuldigde besluit; en men gelooft, dat 'er niets ontbreekt om tegen hem te bewyzen, en dat hy zich van zyne zaak wantrouwt, zoodra hy laat blyken, dat hy vreest voor zyne Rechters te verschynen. Wanneer men tot dit ongeval gekomen is, is 'er niets dan een gewillige en eeuwige ballingschap te verwachten, die een beschulge verlossen kan. Niets word by de *Inquisitie* in vergeetenheit gestelt; de tydt wischt 'er geenen misdaadt uit, en men erkent geen tydt van verjaring.

Hoe streng-

Dit middel, hoe woedend het zy, is niet licht te boven te komen: niets is zoo moeielyk dan de vervolging der Kettermeesteren t'ontvluchten: want zodraa als een beschuldigde gevlucht is, worden alle de *Inquisitiën* eerlang bericht van zyne ontvluchting gegeeven. Men laat hem overal vervolgen, en 't gebeurt zelden dat men hem niet achterhaalt. Men gebruikt, ten opzicht van den ontvluchten, de zelfde rechtspleging als of hy de gevankenis van de *Inquisitie* ontvlucht was: kan men hem achterhaalen, is hy zonder eenige middelen van redding verlooren; 't minst dat hem wedervaaren kan, is een eeuwige gevankenis.

lyk de Vluchtelingen vervolgt worden, aangeweezen.

Hoe bezwaarlyk het in Spanje de Inquisitie te ontvluchten is.

In Spanje is het ontvluchten noch veel bezwaarlyker, en daar en boven is 'er de *Inquisitie* veel strenger en naaukeuriger dan elders; de *Hermandad* vervolgt deeze rampzaligen met een wrevelmoedigheit zulks niets ontsnappe. Een soort van Genootschap is 't door gansch Spanje verspreid; de Steden, Gehuchten en Vlekken zyn 'er alle van verzien. Het zyn onvermoeielyke Verspieders, die alles hooren, en op alles acht slaan, om 'er bericht van te geeven: maar hun voornaamste bezigheit is, de misdadigen die het Gerecht ontvloden zyn, te vervolgen, om hun weder in hunne handen te leeveren. Zy spaaren desweegen noch zorg, noch moeiten, noch onkosten. Deeze Menschen vervolgen een misdadige overal; en alwaar zy hem vinden, indien ze hem door geweld niet konnen machtig worden, zyn 'er geene kunststreeken, die zy niet gebruiken om hem in hunne macht te bekomen. Om hier toe te geraaken, houdenze met hem vriendschap, nodigen hem dikmaals ten eeten, geeven hem geschenken en leenen hem geldt. Zy zyn hem mede behulpzaam in zyne ziekte en voornamentlyk in alles, 't geen hy mogt noodig hebben. Zy verbergen hunne gedachten, en veinzen van zyne gevoelens te zyn. Eindelyk doen zy duizend eeden van de oprechtste vriendschap. Wanneer zy door deeze middelen geloven zyn vertrouwen gewonnen te hebben, lokken zy hem naar eenige plaats, alwaar zy zich van hem verzeekeren en door omgekochte menschen vervoeren. Indien deze die men zodanig vervolgt, in een wantrouwen is gebragt, gelyk somtyds geschied, 't welk men niet voorkomen kan, vinden ze een middel van hem onge-

ongemerkt in eenige verluftiging te wikkelen, 't zy op Zee in een Schip of een Schuit op een Rivier, of in een Veld-koets; en wanneer hy 'er het minft om denkt, bevind hy eerlang dat men hem weg, en naar Spanje voert. Op zodanig een wyze heeft men menfchen uit Konftantinopelen weggevoert.

Schoon de *Hermandad* geen lidt van de *Inquifitie* is, gebruikt zy 'er zich echter nuttelyk van, wanneer iemandt weigert zich haar oordeel te onderwerpen, of haar door de vlucht te ontwyken. En alzoo ze daar en boven van alle de Rechtbanken van Spanje de geachtfte en eerwaardigfte is, is 'er ook niets ten dienft waaraan de *Hermandad* zich met meerder drift aan overgeeft.

Wat het bedryf der Kruis-draagt in Spanje is.

De Kruisdragt, of *Cruciata* in Spanje genoemt, is een ander flag van Volk waar van de *Inquifitie* in 't minft geen voordeel geniet. Zy is niet gelyk het gemelde Genootfchap ingeftelt, om de misdadigen te vervolgen; maar alleen om het oog over de Katholyke zeden te hebben, en hen te beftraffen, die in hunne Chriftelyke plicht nalaatig zyn. Dit Genootfchap is ongemeen ryk, en hun vermogen evenaart met hunnen rykdom, nademaal de Biffchoppen, Aartsbisfchoppen en byna alle de Grandes van Spanje van deeze Broederfchap zyn. 't Is een ander foort van Verfpieders overal verfpreid, die zich in alles mengen, en wiens handen niets ontfnapt. De Spanjaarden bekennen, dat het de *Inquifitie* en de Kruisdragt is waar aan zy in Spanje verfchuldigt zyn dat hun Landt van de Ketters gezuivert zy, terwyl zy van gedachten zyn, zich mede Meefters van andere Koningryken en Staten in Europe te maaken.

Vermits het dan zoo bezwaarlyk valt de *Inquifitie* te ontgaan, is 't zeker dat een verftandig man zyne zaaken wel te overleggen heeft, en dat het beft is ingevalle van Dagvaardiging, aanftonds te verfchynen.

Somtyds gebeurt het dat de Kettermeefters, 't zy dat ze gelooven voldoende getuigen te hebben, 't zy dat ze de misdaadt, waar mede den misdader befchuldigt word, verfoeielyk achtten, 't zy dat zy duchten, dat hy 't ontvluchten mogt, zonder zich met het gebruik van te dagvaarden op te houden, aanftonds het gevangen neemen belaften, en dit uitvoeren, alwaar de befchuldigde ook te vinden zy. In zodanig een gelegenheid is 'er noch fchuilplaats noch voorrecht, die hem bevryden kan, noch voor een oogenblik het Geding te doen ftremmen, noch de ftrengheit te verzachten.

Hoe de de Gevangene van alle zyne vrienden verlaaten word, en waarom.

Een verwonderlyke zaak is 't, de verlaating aangemerkt, waarin zich iemandt bevind in dit ongeval vervallen. Men neemt hem in 't gezelfchap zyner Vriénden gevangen, en licht hem uit het midden zyner Huisgenooten op; een Vader van zynen Zoons zyde, een Zoon in gezelfchap van zyn Vader, een Vrouw in 't byzyn van haaren Man, zonder dat men de minfte wederftandt durft doen, en dat men zelf de minfte uitftel verzoekt, om order op zyne noodigfte zaaken te ftellen, of alleen een woordt ten voordeele van den befchuldigden te reppen.

Wanneer de gevangene in handen van de *Inquifitie* is, word de geftrengheit noch grooter. Alsdan is 't niet geoorloft hem te gaan bezoeken, noch hem raadt te geeven, noch aan hem te fchryven, noch voor hem te fpreeken, of zelfs te arbeiden om zyne onfchult te doen blyken. Aanftonds vind hy zich van alle menfchelyke hulpe ontbloot; want dien ongelukkigen ziet zich zonder vrienden, en bloedverwanten, zonder raadt, verdeediging en de minfte vertroofting aan zich zelven en zyne Rechters overgegeeven, en fomtyds aan zyne grootfte vyanden, zonder te weeten wat van hem worden en gebeuren zal. In deeze ongelegenheit is zelfs de onnozelheit een der zwakfte hulpmiddelen, vermits niet lichter is dan een fchuldelooze te doen fterven, gelyk we vervolgens zien zullen.

Strenge toezicht en geweldpleegingen, waarin die beftaan.

Zoodraa als de Kettermeefters een befchuldde in handen hebben, onderzoekt men met de uitterfte naaukeurigheit, om te zien of men uit hem niets haalen kan, waar van men zich diene om hem te overtuigen, of waar mede hy zich zelf zou konnen befchadigen en verloffen om de ftrengheden der *Inquifitie* te ontgaan, zich tot een vrywillige doodt overgeevende. Deeze foorten van geweldoeffeningen zyn niet zonder voorbeeldt, en men heeft dikmaals gevangenen van de *Inquifitie* gezien, die uit wanhoop zoo verre gekomen zyn, datze zich zelfs vergeeven hebben, of met een dolk gedood, die zy in hun hair, of by de geheimfte ledemaaten huns lichaams verborgen hadden; of eindelyk het hoofdt tegen de muur vermorzelt, by gebrek van andere middelen van zich t'ontlyven.

Hoe des Gevangens goederen worden opgefchreeven, en in beflag genomen.

Vervolgens begeeft zich de Kettermeefter naar 't Huis van den befchuldigden van zyne Bedienaren verzelt. Men maakt 'er een zeer naaukeurige Lyft van zyne boeken, papieren, roerende goederen, en voorts van alles, 't welk zy in zyn Huis vinden. Men voegt dit by 't geen men reeds by hem gevonden heeft. Niemandt durft dan zoo koen zyn, om 'er zich tegen te ftellen, of om iets van 't minfte te verduifteren. Op de opteekening volgt fomtyds een beflag van alle de goederen, of ten minften van een gedeelte,

om voor de verzeekering van 't noodige der koſten en geldboetens te dienen, waarin de beſchuldigde zou konnen verweezen worden; want het zelden gebeurt dat men de *Inquiſitie* ontgaat, zonder meer dan half bedorven te zyn, tenzy men zeer ryk zy.

De Kerkers van de Inquiſitie beſchreeven, en het gedrag 't welk de Gevangenen daar verplicht zyn te houden, aangemerkt.

Wanneer dan alles vervaerdigt is, word 'er een aanvang van het geding gemaakt: maar niets traager is 'er dan de vordering deezer dingtalen. Een beſchuldigde zit ſomtyds eenige maanden in de gevankenis, zonder dat men eens rept van hem gehoor te geeven. Deeze gevankeniſſen zyn verſchrikkelyk, en niets is machtiger een afgryzen in de ziele van den gevangene te werken, als zich te bereiden om voor den afgryſlykſten Rechtbank der ganſche Waereldt te verſchynen; deeze droevige verblyfplaatſen waar in de rampzaligen zich onthouden moeten, zyn onderaardſche en ſtinkende plaatſen, van allen omgang met menſchen afgezondert, alwaar men met veele omwegen naar beneeden gaat, beducht zynde dat het kermen en klaagen der rampzaligen die aldaar hun verblyf hebben, mogte worden gehoort, en iemandt tot medelyden beweegen. Nooit worden deeze duiſtere kerkers van het daglicht beſcheenen, overzulks'er die aldaar gevangen zitten, niet konnen leezen, noch zich met iets anders bezich houden, dan met het overdenken hunner ſmerten der quaalen en elende die men hun bereid. Niemandt word hun gegunt te zien noch te ſpreeken. Indien de nabyheit van den eenen tot den anderen kerker hen gedoogt elkander te hooren en te ſpreeken, verbied men hun alle gemeenſchap; en zoo men hen 't zy alleen of met iemandt ſpreeken hoort, komt men hun met geweldige geeſſelſlagen afroſſen. Men zegt dat deeze rampzaligen zich elkander uit de eene kerker tot de andere niet durvende toeroepen, een middel uitgevonden hebben, door klopping tegen den muur te ſpreeken, ſlaande een zeker getal ſlagen, volgens 't getal der letteren van 't a. b. c. en der woorden, om 't geen zy noodig hebben te kennen te geeven, en hunne meening te doen verſtaan. By voorbeeldt: wanneer zy het woordt **broodt** willen te kennen geeven, naardien de eerſte letter van dit woordt de tweede van 't a. b. is, kloppenze tweemaal; en de tweede letter de zeventiende, doen zy 't zeventienmaal, en dus met de volgende. Dit nu veroorzaakt, dat hunne gemeenſchap door deeze behandeling niet ſpoedig verricht kan worden, zulks 'er veel tydt vereiſcht word iets te konnen uitdrukken. Men verzeekert mede, dat deeze die tot Stokbewaarders geſtelt zyn, hen van deeze droevige vertrooſting ontrooven, zoodra zy 't gewaar worden.

Hoe de Gevangene gehouden is te verzoeken, dat men hem gehoor verleene.

Wanner een gevangene dus eenige dagen en ſomtyds eenige maanden in de gevankenis heeft doorgebragt, zonder dat hy de misdaadt weete waar over men hem beſchuldigt, noch de getuigen die tegen hem getuigeniſſe geeven; laat men hem door den Kerkermeeſter aanzeggen, dat hy verzoeke dat men hem ter gehoor ontbiede: maar hy vynſt dit uit eigen beweeging, en door mededogenheit hem te berichten, en zonder laſt van de Rechters te hebben; want het is een onveranderlyk gebruik voor deezen Rechtbank, dat de beſchuldigde altoos den eiſſcher moet zyn.

Eerſte gehoor-verleening, hoe die zich toedraagt, en waar in die beſtaat.

Als de beſchuldigde de eerſtemaal voor zyne Rechters verſchynt, vraagt men hem, als of men hem niet kende, en niets van zyne misdaadt wiſt, wie hy is, wat hy begeert, en of hy iet te zeggen heeft. Het zekerſte is dan en het minſt gevaarlykſte, alles te bekennen en toe te ſtaan 't welk men begeert, wanneer men ſchoon onſchuldig was; naardien men den beſchuldigden de eerſtemaal voor de *Inquiſitie* gedaagt, geene doodſtraf oplegt. Nochtans word zyn verwandſchap voor eerloos verklaart; en dit eerſte vonnis maakt hun onaanneemelyk in alle Ampten zoo wel in Kerk als Staat.

Hoe den ontſlagenen word naagevorſcht, en wie zyne verſpieders zyn.

Een ander middel van zich de *Inquiſitie* te ontrekken, wanneer men de eerſtemaal aangeklaagt word, is ſtantvaſtiglyk te zeggen, dat men niets te zeggen heeft, en dat men zich niet ſchuldig acht. Hier op dan, zoo de bewyzen niet krachtig genoeg zyn, zend men de beſchuldigde weder te rug.

Maar veeltyds duurt dit niet lang; want de Kettermeeſters, zenden hem twee of drie deezer Verſpieders achter na, die men *Familiares* van de *Inquiſitie* noemt. Dit volk houd hem met een onverzettelyke hardnekkigheit by, zy volgen hem allerwegen, geeven acht op zyne handelingen, en op alles wat hy zegt en doet: niets ontbreekt hun: want zeer dikmaals vynzen ze vrienden van hem te zyn, en ſtellen zich zoo veel zy konnen in zyne vertrouwelykheit, of zelfs zyn het van zyne huisgenoten, of van zyne naaſte vrienden.

Op de minſte giſſing of een zeer zwak vermoeden, neemt men hem anderwerf gevangen. Alles word dan wederom als te vooren behandelt, behalven dat men met hem noch naaukeuriger en ſtrenger te werk gaat. Alsdan is 't dat men niet zonder reden zeggen kan dat zoo een rampzalige in den grondt bedorgen en verlooren zy; want tweewerf vergiffenis te verleenen is by de

Inquiſitie een onbekende zaak.

Zeldzaam geval den Aarts-biſſchop van Spalatro wedervaaren;

Bekent is 't wat desaangaande Marcus Antonius de Dominis gebeurt zy. Hy was uit een der deftigſte huizen in den Venetiaanſchen Staat ontſprooten. Hy was een Jezuït geweeſt, en hy wierd vervolgens Biſſchop van Segni, daarna Aarts-Biſſchop van Spalatro en Primaat van Dalmatië. Deeze waardigheit, hoe groot die ook zy, was echter niet 't geen hem het meeſte gevallig in de Waereldt en in de Kerke ſcheen. Dien Prelaat wierd de geleerdſte man zyner eeuw in allerlei geleerdheit en wetenſchappen geacht, voornamentlyk in de Godtgeleerdheit, gewyde en ongewyde Hiſtoriën enz. Hy was 't die het meeſt geleezen en 't minſt vergeeten had. Men pleegde met hem raadt over allerlei ſtoffe, en hy antwoordde op ieder als of hy zyne geleerdheit alleen daar toe aangelegt had, en 'er zich daarin overgegeeven.

Word een voorſtander van der Proteſtanten Godtsdienſt;

Deeze hooggeleerde man was ook niet min met de gevoelens van Luther en Calvyn t' eenemaal ingenomen. Hy onderſchraagde die met zodanig een kracht als hem mogelyk was in zyn groot werk van het Kerklyke Gemeenbeſt: maar hy voerde dit met zoo veel bitterheit tegen den Paus en 't Roomſche Hof uit, zulks hunne grootſte vyanden nooit gevoeliger tegen hun geſchreeven hebben.

De drift dien hy had om dit werk by zyn leven uit te geeven, en de onmogelykheit die hy 'er by vond, het uitgeevende, in Italië te konnen blyven, deed hem naar Duitſlandt vertrekken, en vervolgens naar Engelandt, waar toe hy door Jacob den I. Koning van Groot-Brittanje met de voordeeligſte aanbiedingen verzocht was. Alzoo deeze Vorſt zeer verſtandig zynde, niets ſpaarde om van allerwegen uit Europe tot zich te trekken, alles 't geen de achting van geleerde perſonen ter zyner kenniſſe quam. De Dominis wierd 'er op de verplichtendſte wyze ontfangen; hy ſchonk hem waarvan hy eerlyk konde beſtaan, en zodanig als met zyne waardigheit overeenquam; en hy verzuimde niets om hem in te wikkelen van t'eenemaal den bandt met Rome en de Roomſche Kerk te breeken.

Laagen van 't Roomſche Hof hem geleid,

Het Roomſche Hof, 't zy dat het een perſoon van zyne bequaamheit niet begeerde in handen hunner vyanden te laaten, 't zy dat het een zoo ontzachlyken man voor geen vyandt begeerde te hebben; of liever, gelyk vervolgens bleek, dat het zich over hem wreeken wilde en een voorbeeldt in hem ſtellen: hoe het ook zyn mag; het beſchreef hem door alle zyne vrienden en verwanten dien hy in Italië had. Eindelyk deed hem Don Diego Sarmiento d'Acuna, Afgezant van Spanje in Engelandt van hunnentwegen zodanige voordeelige aanbiedingen, dat hy zich eerſtelyk liet verblinden, en vervolgens overhaalen.

Waarin hy zich verſtrikken laat.

De rampzalige Prelaat vergat in deeze gelegenheit, tot zyn groot ongeluk, de grondtregels zoo dikwerf in zyne werken herhaalt, dat men het Roomſche Hof nooit ongeſtraft beleedigen mogt; dat het van eenig ongelyk te vergeeven t'eenemaal onkundig was; en dat men eens den degen tegen 't zelve getrokken hebbende, de ſcheede wegwerpen moeſt.

Zyn wedervaaren te Rome aangemerkt.

Hy vertrok dan, in weerwil van zyne vrienden in Engelandt, naar Rome, die hem genoegzaam zyn ongeluk voorſpeldden, 't welk hy beter dan iemandt had konnen voorzien.

Word door de *Inquiſitie* gevat, en ſterft in den Kerker.

Naaulyks was hy 'er aangelandt, of hy beſchouwde wel haaſt, maar te laat, de misſlag door hem begaan. Men hielt hem niets van 't geen men hem beloofd had, en men deed hem opentlyk afzweering van zyne Kettery doen, die hy in zyne boeken had uitgedrukt; men liet hem, ten minſten in ſchyn, in vryheit; maar men ging hem overal met loode ſchoenen na, door menſchen die naau acht op hem gaven, zulks men ontdekken mogt, of wilde onderſtellen dat hy met de Engelſen een verbintenis had, en dat hy geheime briefwiſſeling in Engelandt onderhield. Hier op nam hem de *Inquiſitie* in hechtenis: maar alzoo men naar gewoonte tragelyk aan de Gedingen tegens hem arbeidde, ſtorf deezen grooten man in de gevankenis, 't zy van leetwezen over zynen begaanen misſlag, of van vreeze voor de ſchandelyke en wreede doodtſtraf, die hy wel wiſt niet te konnen ontgaan; of zoo eenige vermoeden, door vergif 't welk hem een vriendt bezorgt had, of eenig hem na beſtaande Amptenaar, die bewuſt zynde zyn oververmydelyk bederf, hem ten minſten van de ſchandelyke en wreede doodtſtraf bevryde, waarvan de ſchande een zoo uitneemende familie bevlekken mogt.

Maar om weder tot ons onderwerp te komen; wanneer iemandt voor de tweedemaal in handen van de *Inquiſitie* vervalt, nadat hy geduurende eenige maanden in zyne gevankenis met de zelfde ſtrengheit en omſtandigheden als we beſchreeven hebben, gezucht heeft, laat men hem gelyk de eerſte reis inboezemen, om gehoor te verzoeken. Na eenige dagen uitſtel, laat men dan den gevangenen te voorſchyn komen.

Al-

Alhoewel de huizen der *Inquisitie* uit een deftig gebouw bestaan, en dat 'er het marmer en de versierzelen der Boukunde niet aangespaart zyn, echter vertoont men voor 't oog der beschuldigden niets, dan 't geen machtig is hun een schrik aan te jaagen; alles ziet 'er droevig uit in de plaats daar zy verschynen, en de Kettermeesters en hunne Bedienaren vertoonen gezamentlyk een droevig en streng weezen, 't welk den gevangenen niets van hunne goedheit en 't medelyden hunner Rechters hoopen doet.

Hoe de Kettermeesters met de Gevangenen in hunne gehoorgeeving handelen,

Wanneer de gevangene voor hun is gebragt, zeggen de Kettermeesters tot hem, datze van den Stokbewaarder vernomen hebben, dat hy verlangde gehoort te worden. De gevangene antwoordt, dat hy wenschte dat men van zyne zaak wel onderricht mogt wezen, zulks men oordeelen kon of hy ontschuldig was. Daar op vermaanen de Kettermeesters hem krachtiglyk zynen misdaadt te belyden. Indien hy die ontkent, verzend men hem weder naar de Gevankenis, zeggende: dat men hem tydt geeve om 'er zich over te bedenken, en om zich zyne misdaadt te erinneren. Eenigen tydt hem in deezen staat gelaaten hebbende, indien hy dan niet bekennen wil, laat men hem op 't Kruis en 't H: Euangeli zweeren, dat hy op alles 't geen men hem vraagen zal de waarheit zal belyden. Weigert hy deezen eedt te doen, verwyst men hem aanstonds zonder eenig rechtsgeding, naardien men daar uit oordeelt dat hy geen belydenis van den Christelyken Godtsdienst doet, nademaal hy niet begeert de geloofbaarheit door den geëischten eedt voor zyne gewettigde Rechters af te leggen, of dat hy vreest myneedig te zyn, en overzulks schuldig is, van 't geen men hem te last legt.

en over welke zaaken streng onderzoek word gedaan, aangeweezen.

Nadat hy deezen eedt heeft afgelegt, onderzoekt men alle zyns levens omstandigheden van den beginne ten einde toe, en zelfs die zyner Vooroúderen, om te weeten of niet iemandt van hun ooit in de *Inquisitie* gezeten heeft. Iemandt dan met diergelyke gebreeken behebt vindende, werkt dit een verdrietig vooroordeel tegen een beschuldigden uit, naardien men onderstelt dat het waarschynlyk is, dat hy deeze gevoelens van zyne Ouderen heeft overgeërft, en zulks door aanerving van 't bloedt zoo wel als door onderwys, waar door hem deeze hunne dwalingen medegedeelt zyn, als zaaken die wel het meest aankleeven.

Bovendien geeft men hem geen kennis van den misdaadt waarmede hy beschuldigt word, noch van de beschuldigers die tegen hem getuigen. Men legt alleenlyk door veelerlei omwegen toe, om iet uit zynen mondt te hooren, waarop men hem alsdan doemen kan.

Listen door de *Inquisitie* in 't werk gestelt, om de aangeklaagden te verstrikken.

Deeze strik is wel de behendigste en teffens de moeielykste om t'ontgaan: want alzoo men eensdeels somtyds de menschen op een los en onzeker gerucht, of op zeer zwakke bewyzen gevangen neemt, en die niet voldoende zyn om eenig vonnis te wyzen; is 't zeker dat de Rechters zich somtyds zeer belemmert vinden, indien de beschuldigden in zich te uiten, niet zelfs stoffe tot de verwyzing voortbrengt: maar anderdeels, alzoo de Kettermeesters hem een zachter behandeling beloven, en somtyds van hem genaade te zullen bewyzen, zoo hy zonder dat men hem overtuigt, zelf zyne misdaadt bekent, en die bekennende, blykbaarder tekenen van een oprechte bekeering geeft; zoo weet deeze rampzalige niet of men waarlyk overtuigende middelen aan de handt heeft, en of men die niet heeft, en hy vind zich daarenboven zachtiglyk met de hoop van een naakende vryheit gevleyt, zulks men alsdan uit hem somtyds meer hoort dan men weeten wil, en 't geen zy nooit zouden hebben vernomen, zonder deeze onvoorzichtige en voorbaarige bekentenis.

Indien hy schuldig of onschuldig is, of zoo hy te voorzichtig is zich in de gespannen strikken te verwarren, blyvende op de ontkenning staan, geeft men hem by geschrifte de beschuldiging over, tegen hem ingebragt, dit is een opgesteld geschrift der Kettermeesteren, waar in zy veele valsche en schandelyke misdaaden met deeze vermengt hebben, waarvan hy eigentlyk beschuldigt is.

De vermenging van 't waare en valsche is wederom een gespannen strik voor dien rampzaligen; want alzoo hy niet lang zuimig is op de verschrikkelyke misdaaden die men hem te last legt, te antwoorden, neemt men de gelegenheit waar, te besluiten, dat deeze waarop hy het minst antwoordt, waare beschuldigingen zyn. Hoe dubbelzinnig dat een diergelyk bewys zyn kan, word 'er echter een verdrietig vooroordeel tegen den beschuldigden opgevat.

Hoedanig de *Inquisitie* den beschuldigden een Advokaat verleent, en van hoe weinig nut hy den Gevangenen is,

Wanneer men aan een gevangene zyne beschuldiging geleevert heeft, geeft men hem een Advokaat, te weeten, men noemt hem een zeker getal, waaruit hy 'er een om zyne zaak te verdeedigen, verkiest. Deeze Advokaat verstrekt hem echter voor een zwak hulpmiddel; want het is hem alleen niet toegelaaten raadt op de beschuldiging te geeven: maar hy mag hem zelfs niet spreeken dan in 't overstaan van den Gerechtschryver en de *Inquisiteurs*, noch zich 'er van dienen om zyne zaak te verdeedigen. Want alzoo voor deezen Rechtbank alle de daagingen

per-

perſonelyk zyn, en het niet gedoogt is door een Pleitbezorger te verſchynen; zoo word vereiſcht dat een beſchuldigde zich zelf verdeedige tegen de onbekende Beſchuldigers: want nooit worden hem de Beſchuldigers noch de Getuigen genoemt. Wat zyne Party aangaat, bekent is 't dat hy geen andere dan de Procureur Fiskaal van de *Inquiſitie* hebben kan. De Aanklaagers verſchynen nooit als Partyen, naardien bekent is dat ze getuigen zyn.

Eenige dagen nadat men den beſchuldigde het Afſchrift van zyne beſchuldiging overgeleevert heeft, laat men hem met zynen Advokaat ter gehoor komen; maar dit voldoet even zoo veel voor hem als of hy alleen was, vermits het den Advokaat niet geoorloft is te ſpreeken; of zoo hy ſpreekt, geſchied dit niet dan vooraf met de Kettermeeſters overlegt te hebben, waarop hy ſpreeken zal, dienende alleen om den beſchuldigden te krachtiger tot de bekentenis van een misdaadt te noodzaaken, waarvan hy dikmaals niet ſchuldig is.

Hoe en waarom men den gevangene zyne beſchuldigers en getuigen voor hem verbergt.

Vruchteloos is 't dat hy verzoekt de getuigen te mogen weeten die tegen hem getuigt hebben, want men die geſtadig voor hem verbergt. Alleen is 't hem toegelaaten na de zelve te raaden, en te vraagen of het niet deeze of geene zyner vyanden zyn. Men antwoordt hem niet, of het geſchied zonder nochtans te laaten blyken, dat hy hun geraaden heeft. Men vervolgt hem dan te ondervraagen; zoo hy by de ontkenning blyft, brengt men hem weder naar den kerker.

Eindelyk nadat men den rampzaligen ſomtyds eenige jaaren van de gevankeniſſe tot de Verhooring, en van de Verhooring weder in de gevankeniſſe dus ſleepende heeft gehouden, maakt men zyn Geding. In den aanvang voor de *Inquiſiteurs* verſcheenen zynde, ſtelt men hem 't allereerſt de wezentlyke getuigeniſſen voor; (want de eerſte beſchuldiging hem voorgehouden, was, als reeds is gezegt, een 't ſamenſtelzel door de Rechters zelf opgeſtelt, met waare en valſche misdaaden vermengt.) Men houd hem dan de waare beſchuldigingen der getuigen voor: maar verminkt, te weeten, van alle omſtandigheden van plaatſen en perſonen berooft, die den beſchuldigden konden te kennen geeven, den geenen die tegen hem getuigt hebben.

Wat meer is, indien de getuigen in hunne beſchuldiging iet tot ontlaſting van den beſchuldigden hebben laaten invloeyen, dit blyft voor 't oorſpronkelyke over; maar men laat het uit het Afſchrift 't welk hem geleevert word. Dus dienen dan deeze beſchuldigingen, alhoewel waar, niet dan om den beſchuldigden te belemmeren, en in de uiterſte verſlagenheit te brengen.

De beſchuldigingen dus medegedeelt, indien de Beſchuldigde niet wil of niet kan zyne getuigen wraaken, en aanſtonds beantwoorden, geeft men hem drie of vier dagen tydt om er over te denken, en men leid hem weder naar de gevankenis.

Noodig is 't dan dat hy 'er na giſſe, en dat hy tracht te raaden wie zyne Beſchuldigers en vyanden zouden konnen zyn; want men weigert hem die te toonen, en zelfs te noemen. De tydt die men hem voor zyne verontſchuldiging gegeeven heeft, verſcheenen zynde, ontbied men hem weder, en men hoort hem in alles over de wraaking die hy tegen zyne getuigen zou begeeren te doen, wiens naam noch hoedanigheden hem onbekent zyn; bygevolg, zoo hy die by geval ontdekt, en indien hy iets van waarde hun verwyt, is 't een geluk voor hem; en de Rechters laaten in 't oordeel van 't geding, 't geen hen behaagt, van waarde zyn, en ſomtyds niet, alhoewel zy zeer goedt zyn; of om beter te zeggen, van alles 't geen mogelyk genoemt word om de getuigen te wraaken, en niets dient dan om te bewyzen, dat deeze de verklaarde vyanden zyn. Dit vernietigt echter hunne getuigeniſſe niet: maar verzwakt ze ten minſten; want wegens de wraaking der getuigen van de misdaadt en de openbaare eerloosheit, doen ze geen nut.

Regelen die de getuigen ten laſten van de Gevangenen in de Inquiſitie opvolgen, aangeweezen.

Op het onderwerp der getuigen zal 't niet buiten ons beſtek wezen, zekere byzondere regels aan te merken, die men in de *Inquiſitie* opvolgt, en echter overal in geen gebruik zyn. I. Nooit of zelden geeft men aan den beſchuldigden den naam van de getuigen op, die tegen hem getuigt hebben, 't zy om voor te komen dat hy hen niet overhaale of doe verflaauwen, 't zy om geene reden tot verwyt te geeven, 't welk geſchieden kan, of om de verzekering die de getuigen hebben, dat de aanklaagers nooit konnen ontdekt worden. II. Om de zelvige reden noodzaakt men de getuigen niet, hunne getuigeniſſen te bewyzen. III. Ook heeft men om die reden nooit of zeer zelden een gebruik van vergelyking der getuigen. IV. Voor deezen rechtbank worden alle getuigen zonder onderſcheid ontfangen, hoe verwerpelyk en wraakbaar zy van myneedigheit, ergerlykheit, en eerloosheit zouden mogen zyn, 't zy dat ze Ketters, Jooden of Mahometanen waren: alle zyn ze ontfankelyk; en de getuigenis deezer ongeloofbaare menſchen, voldoet echter om den gevangene te bederven, en om hem ten vuure te doemen. V. Twee getuigen van hooren zeggen volſtaan voor een getuige

van

La SALE de L'INQUISITION.

Diverses Manieres dont le S.t OFICE fait donner la QUESTION.

van hooren en zien, om den gevangene op de Pynbank te brengen, die zeer ſcherp in de *Inquiſitie* is. VI. De betigters zelfs verſtrekken voor getuigen, en derhalven wil men hen voor geen partyen aanzien. Eindelyk, een zoon kan tegen zynen Vader getuigen, een Vader tegen zynen Zoon, een Huisgenoot tegen zyn Meeſter, een Man tegen zyne Vrouw en een Vrouw tegen haaren Man; 't welk alle Wetten omkeert, en plaats voor oneindige Verraders en wraakoeffenende Menſchen geeft.

IV. HOOFDTSTUK.

Van de Omstandigheden *hoedanig men de* Gevangenen *van de* Inquisitie *op de* Pynbank *brengt en ondervraagt.*

Hoedanig de *Inquiſitie* driederlei ſoorten van pyniging die alle ongemeen wreed zyn tegen de ontkennende Beſchuldigden in 't werk ſtelt, beſtaande in die van de koort, het water en 't vuur.

Nadat een beſchuldigde zyne Getuigen gewraakt en beantwoordt heeft, indien die niet voldoen, en dat daarenboven de misdaadt niet genoegzaam beweezen zy, verwyſt men hem echter tot het onderzoek van de plei of pynbank in de *Inquiſitie* gebruikelyk. Hier van zyn 'er drie ſoorten alle even wreedt en ſmartelyk. De eerſte is die van de koordt, de tweede het water, en de derde het vuur. De pynbank met de koordt is, dat men de misdadiger de armen achterover bindende, vervolgens met een katrol omhoog haalt; dus eenigen tydt zonder ſteunzel gehangen hebbende, laat men hem tot op een half voet na op den grondt vallen, met zodanig een geſchok, dat alle de gewrichten verzetten, en den Lyder een verſchrikkelyk gekerm veroorzaakt. Deeze pyniging duurt een uur en ſomtyds langer, nadat het de *Inquiſiteurs* die 'er tegenwoordig zyn, noodig oordeelen, en de krachten van den Lyder het verdragen konnen.

Indien deeze pyniging niet voldoet, beezigt men die van 't water. Men noodzaakt den Lyder een meenigte in te zwelgen; vervolgens legt men hem op een holle bank; die men, zoo men wil, openen en toeſluiten kan. Deeze bank heeft een dwerſch doorgaande ſtok, die het lichaam van den Lyder gelykzaam opſchort, en hem met ongeloofſlyke ſmerten het ruggebeen breekt.

De pynbank van 't vuur is de wreedſte van alle. Men legt een heet vuur aan; vervolgens ſtrykt men de voetzolen van den Lyder met ſpek en andere doordringende of brandbaare ſtoffe. Men ſtrekt hem daar na op den grondt met de voeten naar het vuur uit, en men rooſt ze dus, tot dat hy alles belyd 't geen men weeten wil. Beide deeze laatſte pynigingen duuren omtrent een uur, en ſomtyds langer.

De Pynkamer beſchreeven, en hoedanig men met de Lyders wreedelyk omgaat.

Wanneer dan een Misdadiger tot de pynbank verweezen is, geleid men hem in een daar toe geſchikte plaats, die men de pynkamer noemt. Dit is een groot onderaardſch vertrek †, waarna men door veele omwegen afgaat, op dat het ſchrikkelyk gejammer deezer rampzaligen niet mogte gehoort worden. In deeze plaats zyn geene ſtoelen dan voor de *Inquiſiteurs*, die 'er altoos, wanneer men de pynbank bezigt, tegenwoordig zyn, zoo wel als de Biſſchop van de plaats of zynen Stedehouder, of ten minſten iemandt zynentwegen. Geen licht is 'er dan dat van twee donker brandende toortſen, die niet dan een flaauw ſchynzel van zich geeven; maar noch-

† Zie hier het nevens gevoegde Afbeeldzel, waar van het onderdeel *verſcheiden manieren van* Pynigingen verbeeldt, en *hoe zich de* Heilige Bediening *van de* Pynbank *bedient.*

A. Is de Voorzittende *Inquiſiteur* die de Pyniging gebied, en eindigen laat wanneer het hem behaagt.
B.B. Zyn twee Bygevoegden of Aſſiſtenten naaſt den Geheimſchryver ſtaande.
C. Is de Lyder die men met water opvult.
D. Is de Lyder by de armen achter over gebonden en met een katrol opgehaalt, en die men daar na tot byna op den grondt vallen laat, waar door hem de gewrichten verzetten.
E.E.E. De Beulen of Dienaars van de Pynbank.
F. De Pynbank waarop men den Lyder legt en met water opvult.
G. De Lyder in wiens mondt men het water door middel van een trechter giet.
H.H. De Dienaars van de *Inquiſitie* die het water gereed houden om in den trechter te gieten.
I. De Pyniging door 't vuur, waar voor men den Lyder de voeten rooſtert, om hem zyne beſchuldiging te doen bekennen.
K. Een Dienaar van de Pynbank die des Lyders voeten met ſpek wryft, om de pyn te ſmertelyker en doordringender te maaken.
L. Is de Arts van de *Inquiſitie* die oordeelt of de Lyder zonder gevaar van te ſterven langer de pyniging verduuren kan.

In het Bovendeel word de *Zaal van de Inquiſitie* verbeeldt, waar van vervolgens in de vierde Afdeeling deezer Hiſtoriſche Gedenkſchriften de Beſchryving volgen zal.

nochtans den Lyder de pynwerktuigen doen zien, nevens een of zoo veel beulen als 'er noodig zyn. Deeze Beulen of Rakkers zyn omtrent als boetdoende zondaars gekleedt, met groote lange rokken van zwarte trielje, en zy hebben hun hoofdt en gezicht, als met zwarte Monnikskappen bedekt, voor de oogen, neus en den mondt gaten hebbende. Dit ſpookzel taſt dan de beſchuldigde aan, kleed hem naakt uit, behalven wat de ſchaamte gebied te dekken. Voor dat men hem ter pyniging brengt, vermaanen hem de Kettermeeſters, getrouwelyk te belyden van 't geen waar mede hy zich ſchuldig vind. Indien deeze vermaning niets uitwerkt, en dat hy by 't ontkennen blyft, legt men hem op de pynbank, waar toe hy verweezen is, 't zy op een der drie manieren waarvan wy gewag hebben gemaakt. Somtyds is het pynigen zoo geweldig, dat het hart en de krachten van den Lyder bezwyken, en men genoodzaakt word den Arts van de *Inquiſitie* te laaten komen, om te verneemen of het noch langer zonder te ſterven verdraaglyk zy.

Over welke misdaaden de Pynbank word gebruikt, en van welk een gevolg dit is, aangeweezen.

Wanneer men uit den mondt en hals van den beſchuldigden door kracht van pyniging alles gehaalt heeft, 't geen men weeten wil; te weeten, 't zy dat hy onſchuldig, of waarvan hy ſchuldig is, word echter de rampzalige niet ontſlagen; men doet hem noch een tweede pynbank uitſtaan, om reden en voorwendzel, alzoo zyne belydenis volſtandig moet zyn; by voorbeeldt, zoo iemandt twee vrouwen heeft getrouwt, of een vrouw twee mannen heeft gehad; of zoo een Geeſtelyke of een Geeſtelyke Dochter na hunne Gelofte getrouwt zyn; word dit door de Pynbank beleeden, vraagt men welke reden men daar toe heeft gehad, 't zy door begeerte van een hevige drift te voldoen, of dat eenig ander belang de beweegredenen zyn geweeſt, die hen tot deezen verboden handel heeft gebragt, waar na men wederom de beſchuldigden pynigt, om hun te doen bekennen, of zy niet gelooft hebben, dat het Huwelyk geen Sakrament was; of dat de Gelofte volgens 't gewiſſe geene verplichting moeſt zyn; of dat het hun niet mogelyk was de onthouding in acht te neemen. Nadat dan deeze elendigen meer bekent hebben, dan zy zelf bewuſt zyn, moeten zy noch een derde pyniging uitſtaan, om de medeplichtigen t'ontdekken, of die geene die hem of haar geholpen of begunſtigt hebben, deezen handel uit te voeren.

Konſtenaryen in't werk geſtelt om de Gevangenen tot volkomen bekentenis te brengen,

Wanneer men dus alles heeft te weeten gekomen, 't geen men begeerde te onderzoeken, is de verzachting die de beſchuldigde geniet, dat men hem weder naar zyne verſchrikkelyke Gevankenis brengen zal, alwaar deezen rampzaligen aan de wanhoop word overgelaaten, en aan alles 't welk de ſmerte der geleden pyniging hem het gevoeligſte lyden doet: maar indien men als gezegt is door al dit pynigen niets kan winnen, word hy wederom naar den Kerker gebragt. Alsdan ſtelt men konſtſtreeken in 't werk en ſpant ſtrikken, die de gevolgen der ſtrafoeffening zyn. Men laat omgekochte menſchen by hem komen, die veinzen hem te zullen vertrooſten, hulp aanbieden, of met hem gevangenen te zyn, en zich tegen de *Inquiſitie* en haare tirannige handeling verſtoort houden, als zynde de hevigſte geesſels waar mede Godt ooit den menſchen heeft gedrukt, en hem in ſtrikken zoo onvermydelyk doen vallen, dat het zeer bezwaarlyk is, zich door vriendſchap en medelyden en dienſten in de ongemeenſte ongevallen beweezen, te laten overhaalen.

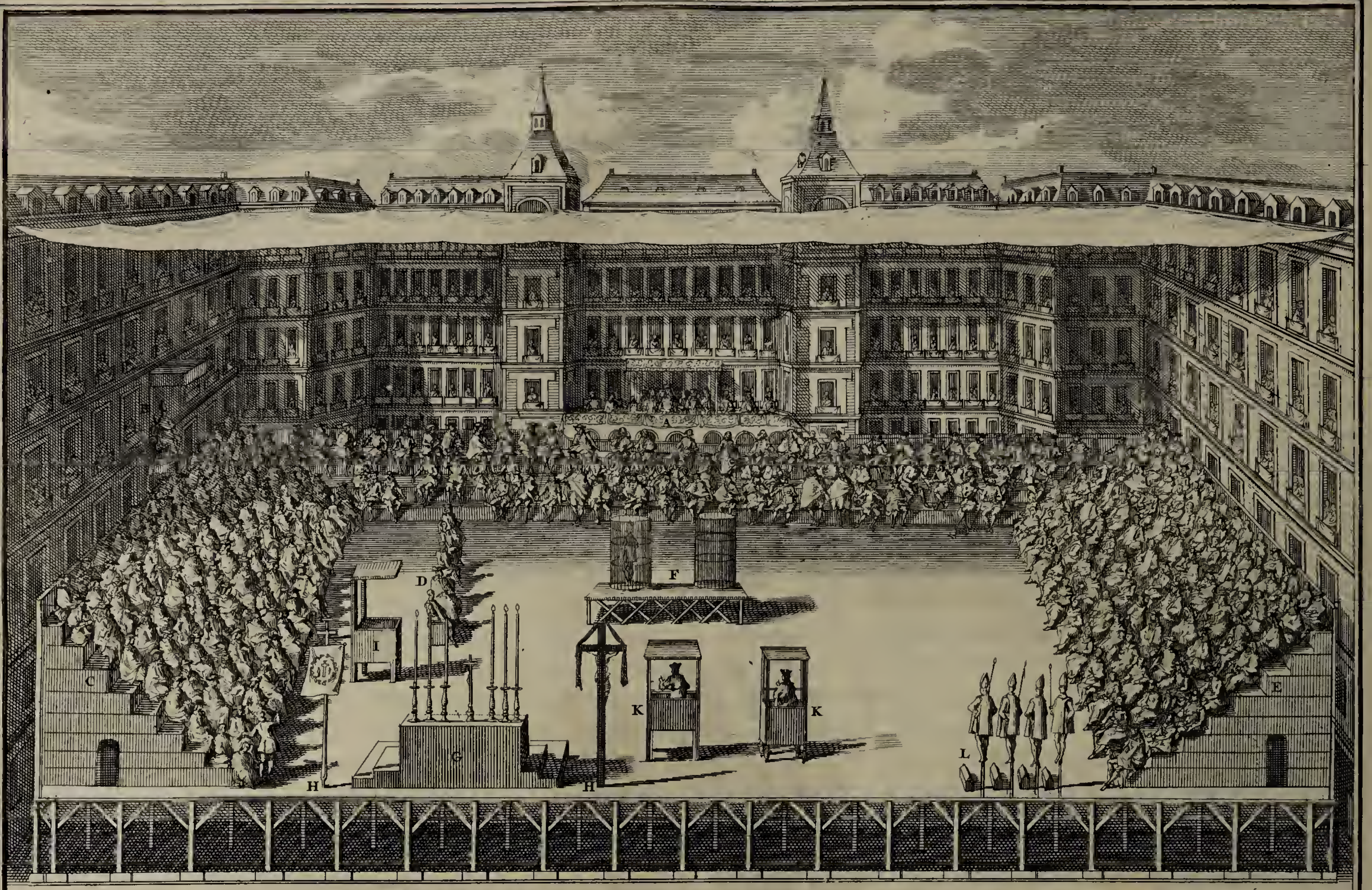
Insgelyks oeffenen de Kettermeeſters met al hun vermogen deeze Konſtenaryen: zy trooſten de rampzaligen, en betuigen dat ze met hun ongeval bewoogen zyn; dat ze hun verderf niet zoeken: maar dat ze zich bekeeren mogen; en voor de minſte bekentenis die zy voor hun in 't byzonder doen, daar voor belooven ze hun geheimelyke voldoening, om hen van de ſtraf te bevryden en hunne vryheit weder te doen verwerven.

en wanneer die onvoldoende zyn, hoe als dan de verwyzing volgt.

Het beſluit van dit alles is, dat zoo de beſchuldigde volgens 't oordeel der Kettermeeſteren overtuigt blyft, 't zy door getuigen, of door eigen belydenis, word hy volgens de ſchrikkelykheit der misdaaden, tot de doodt, of een eeuwige gevankenis, of op de galley, of tot een geeſſeling, of andere diergelyke ſtrafoeffening gedoemt. Wanneer een even wreede en ſchandelyke doodt onvermydelyk is, is de ſpoedige uitvoering een ſoort van verzachting die men den Lyder geeven kan, naardien alle oogenblikken die tuſſchen de verwyzing en de ſtrafoeffening voorby gaan, is den gedoemde zoo veele dooden te doen ſterven, en in diervoegen meer als verbeeldelyk zy. Hier om is't dat de ſtrengelykſte Rechters verplicht zyn de misdadigers niet eer te verwyzen dan, wanneer de uitvoering van 't ſtrafvonnis aanſtaande is.

Deeze verzachting, hoe krachteloos die is, heeft in de *Inquiſitie* geen plaats, en men ſchort zelfs de uitvoering na de verwyzing een en meer jaaren op; overzulks men alsdan een veel grooter getal van ſchuldigen ſtraffende, de ſtrafuitvoering zoo veel te affchrikkelyker maakt, en teffens een grooter voorbeeldt word.

De Vertooning van verſcheiden misdadigen dus ter uiterſte doodtſtraffe zonder aanzien

IUGEMENT de L'INQUISITION dans la grande Place de MADRID.

A. *Le Roi, et la Reine. &c.*
B. *Le Grand Inquisiteur.*
C. *Les Conseillers de l'Inquisition.*
D. *Place de quelques Grands d'Espagne Familiers de l'Inquisition.*
E. *Place des Criminels, chacun avec deux Familiers de l'Inquisition, et plusieurs Moines de diferens Ordres.*
F. *Deux Cages, ou l'on met les Criminels pendant la lecture de leur Sentence.*
G. *Autel ou l'on dit la Messe.*
H.H. *L'Etendart de l'Inquisition, et la Croix Verte.*
I. *La Chaire du Predicateur.*
K.K. *Deux Chaires pour ceux qui lisent les Sentences.*
L. *Effigies de Carton representant ceux qui sont morts en prison, ou qui se sont sauvez de prison.*

A. *L'Etendart de l'Inquisition.*
B. *Les Dominicains.*
C. *Les Criminels qui ont évité le feu par la confession.*
D. *Les Criminels qui ont évité le feu par la confession apres leur condamnation.*

La PROCESSION
de
L'INQUISITION, *a* GOA.

E. *Crusifix qui tourne le dos à ceux qui doivent être brulez.*
F. *Criminels qui doivent être brulez.*
G. *Effigies de ceux qui sont morts en prison.*
H. *Le Grand Inquisiteur.*

zien van Sexe noch Staat gedoemt, bevestigt voor zoo veel men gelooft, den Volke in het Katholyk Geloof; en men maakt zich in de Landen van de *Inquisitie* wys, dat ze alleen den aanwas der Ketteryen en zich te verspryden heeft belet, in den tydt toen 'er geheel Europe mede besmet was; en dit is een der redenen, die aan deezen Rechtbank den tytel van de Heilige Bediening heeft doen geeven, en het ongemeen gezag dat de zelve heeft, overal waar die ingevoert is.

V. HOOFDTSTUK.

Van de PLECHTIGHEDEN *over de* UITVOERING *der* VEROORDEELINGEN *van den* RECHTBANK *der* INQUISITIE; *getrokken uit een* VERHAAL *te* MADRID *op den* 30sten. *May* 1680. *afgekondigt, en op den* 29sten *Juny*, in 't zelve jaar voltrokken: te Parys in 't jaar 1680. gedrukt.

Hoe de strafoeffening van de *Inquisitie* een Handeling des Geloofs word genoemt, en wanneer die word uitgevoert.

De algemeene Handelingen van de *Inquisitie*, die overal aangezien worden, als een enkele strafoeffening van Misdadigen, zyn 'er als een geestelyke plechtigheit aangemerkt, waar in men openbaare en uitsteekende bewyzen van den yver geeft, die men voor den Godtsdienst heeft. Hierom is 't dat men ze de Handeling des Geloofs noemt. Gemeenlyk worden ze in Spanje by de komst der Koningen tot de Kroon, by hunne meerderjaarigheit, by hun Huwelyk, of by de geboorte van een Troonvolger uitgevoert, opdat ze te wettelyker mogten zyn. De laatste is in 't jaar van 't Huwelyk zyner Katholyke Majesteit Karel den II. verricht; en sedert den jaare van 1632. by den aanvang van de regeering van Philips den IV. was 'er geen voorval van gezien.

Hier uit kan men oordeelen, alzoo 'er van tydt tot tydt altoos Veroordeelingen voorvallen, hoe lang de gedoemden tot de uitvoering van hun strafvonnis moeten zuchten. Alzoo de Plechtigheden die by zodanige gelegenheden geoeffent worden, by na overal eveneens zyn, zullen we alleen die verhaalen, als in de laatste algemeene strafoeffening van de *Inquisitie* in 't jaar van 't Huwelyk van den Koning van Spanje Karel den II. voorgevallen is.

en de afkondiging vooraf word gedaan.

Een Maandt voor de algemeene strafuitvoering, begeeven zich de Bedienaars der *Inquisitie* van hunne Bannier voorgegaan in Ruiterpracht van 't Paleis van de Heilige Bediening naar de groote Plaats: aldaar verkondigen ze onder een grooten toeloop van volk op het geluit van Trompetten en Keteltrommen, dat men een maandt na dien dag een Handeling des Geloofs of algemeene Strafoeffening van de *Inquisitie* doen zal.

Een Schoutoneel ten dien einde, en waar opgerecht, 't welk beschreeven word.

Alzoo 'er toen sedert omtrent vyftig jaaren zodanig een strafpleging niet was geschied, maakte men groote toebereidzelen om deeze niet min plechtelyk en uitmuntend te maaken, dan men by deeze soort van Plechtigheden gewoon was te verrichten. Men bouwde op de groote Plaats van Madrid een Schouttoneel * ter lengte van 50. voeten. Het wierd ter hoogte van 's Koning Balkon opgerecht, waar onder het eindigde. Aan 't eene eind en volgens de breette van dit Toneel, ging opwaarts, ter rechter zyde van 's Konings Balkon, een verheven zitplaats van 25. of 30. trappen, alwaar zich de Raden van de *Inquisitie* plaatsen zouden, als ook de andere Raden van Spanje. Boven deeze trappen zag men onder een Verhemelzel de Zetel van den Groot-Inquisiteur, hooger verheven dan 's Konings Balkon. Ter linker

* Zie het nevens gevoegde Afbeeldzel, verbeeldende in 't Bovendeel; het OORDEEL *van de* INQUISITIE *op de* GROOTE HOFPLAATS *van* MADRID.

A. De Koning en Konigin nevens het gansche Hof.
B. De Groot-*Inquisiteur*.
C. De *Inquisitie* Raden.
D. De zitplaats der Grooten van Spanje en Familiers van d'*Inquisitie*.
E. De Zitplaats der Misdadigen nevens hunne Familiers van de Inquisitie, en veele Monniken van verscheiden Orde.
F. Twee Kooien, waarin de misdadigen gezet worden als hun vonnis geleezen word.
G. Het Autaar waar voor men de Mis doet.
H.H. De Standaardt van de *Inquisitie*, en 't groene Kruis.
I. De Kanzel van den Sermoenvoerder.
K.K. Twee Kanzels voor die geen die de Sententiën leezen
L. Afbeeldzels van bordpapier gemaakt, verbeeldende deeze die in de Gevankenis gestorven zyn, of die den Kerker zyn outvlucht, en echter schuldig verklaart.

Het onderdeel verbeeld *de* PROCESSIE *van de* INQUISITIE *te* GOA; waar van in de vierde Afdeeling deezer Historische Gedenkschriften de Beschryving volgen zal.

ker zyde van het Toneel en den Balkon, was een andere verheven zitplaats even groot als de eerste opgerecht, alwaar de Misdadigen zouden geplaatst worden. Op 't midden van 't groote Toneel, stond een ander veel kleinder, en langer dan het breed was, waar op gelykzaam twee getralide kooijen stonden, boven open, waarin de Misdadigers geplaatst wierden, terwyl men hun Vonnis las. Noch waren 'er op het groot Toneel drie Kantzels of verheven Stoelen geplaatst, twee voor de Berichters of Lezers der Vonnissen, en de derde voor een Leeraar; en men had mede naby de verheven zitplaats der Raden een Autaar opgerecht.

De plaatsen haarer Katholyke Majesteiten waren zodanig geschikt, dat de Koningin ter linker zyde, en Konings-Moeder ter rechterzyde van den Koning plaats vonden. Alle de Hofdames van de Koninginnen besloegen de overige plaats ter weerzyde van den Balkon. Noch waren 'er andere Balkons voor de Afgezanten, Heeren en Hofjuffers opgerecht, als mede stellaadjes voor 't Volk.

Orde van de Processie gehouden, en uit welk een gevolg die bestond.

Een Maandt na de afkundiging van deeze Handeling des Geloofs, begon de *Ceremonie* door een Omgang of Processie, die in deeze orde uit de Kerk van Sta. Maria voortging. Hondert Koolbranders met pieken en musketten gewapent, hadden den voortogt, naardien zy het hout leveren moesten, 't welk tot de strafoeffening der geenen dienen zoude, die men ten vuure had gedoemt. Vervolgens quamen de Dominikanen voorgegaan van een wit Kruis. De Hertog van Medina-Celi quam daar op te voorschyn, hy droeg de Standaardt van de *Inquisitie* volgens het erflyk Voorrecht zyner Familie. Deeze Standaardt is van roodt Damast; op welker eene zyde een bloot zwaardt in een Laurierkrans afgebeeldt is, en op de andere de Wapens van Spanje.

Men droeg vervolgens een groen Kruis overdekt met een zwart vloers. Veele Spaansche Grooten nevens andere Personaadjes van aanzien, en Bedienden van de *Inquisitie*, volgden hier op, bekleed met mantels, waar op witte en zwarte kruissen met gouddraadt gestikt, en versiert waren. Deeze Processie werd vervolgens door vyftig Hellebardiers of Lyfwachten van de *Inquisitie* gesloten, alle in 't wit en zwart gekleedt, staande onder het bevel van den Markgraaf van Pouar, erflyk beschermer der *Inquisitie* van 't Koningryk Toledo.

De Processie in deeze orde het Paleis voor by gewandelt, tradt naar de Plaats; de Standaardt van 't groene Kruis wierd 'er op het Toneel opgerecht. De Dominikanen alleen bleeven 'er: maar de andere vertrokken. Deeze Geestelyke bragten 'er een gedeelte van den gantschen nacht door met Psalmzingen; en met het aanbreeken van den dag, deeden ze op het Autaar verscheiden Missen, tot 's morgens ten zes uuren.

De Koning, de Koningin, de Koningin-ne-Moeder en alle de Hofjuffers verscheenen, omtrent een uur daar na, op de Balkons; waarna ten acht uuren de Processie gelyk den voorigen dag begon, door den troep der Koolbranderen, die zich ter linker zyde van 's Konings Balkon plaatsten, en zyne Lyfwachten ter rechter zyde. Dertig mannen droegen vervolgens de bordpapiere Afbeeldzels, levens groote, waar van eenige in de Gevankenis gestorven waren, wier beenderen mede in koffers gedraagen wierden, rondom met vuurvlammen beschildert: en de andere verbeeldden de Afbeeldzels der geenen, die de *Inquisitie* ontvlucht waren, en door hunne Gerechts-verzuiming verweezen. Deeze Afbeeldzels plaatste men aan 't eene einde des Toneels.

Den toestel der verweezenen beschouwt.

Na deeze quamen twaalf verweezenen zoo mannen als vrouwen met stroppen om den hals en toortsen in de handt, hebbende bordpapiere bonnetten ter hoogte van drie voeten op 't hoofdt, waarop hunne misdaaden geschreeven waren of op verscheiden wyze verbeeldt. Vyftig andere volgden deeze eerste met toortsen in de handt, bekleedt met geele wyde rokken zonder mouwen, voor en achter met een groot en roodt St. Andries Kruis geteekent. Dit waren Jooden voor de eerste reis gevangen, en zich bekeert hebbende; die men verwees in een gevankenis van eenige jaaren, of de geele wyde rok zonder mouwen te draagen: ieder beschuldigde deezer tweederlei Sexe wierden door twee Bedienden van de *Inquisitie* geleid.

Achter hun volgden twintig Jooden, zoo mannen als vrouwen, voor de derdemaal weder afgevallen, en ten vuure gedoemt. Deeze die betuigt hadden zich te bekeeren, moesten volgens gewoonte geworgt worden. De andere in hunne dwaling hartnekkig gebleeven, verbrande men levendig. Zy droegen mede linne rokken zonder mouwen, beschildert met duivels en vuurvlammen, als ook hunne bonnetten met de zelfde Afbeeldzels verzien; maar vyf of zes der zelven, hartnekkiger dan de anderen, hadden ballen in den mondt om hun het lasteren te beletten.

Deeze die tot de strengste straf waren gedoemt, wierden behalven het geleide der twee *Inquisitie*-Bedienden, noch van vier

vier of vyf Geeſtelyken van verſcheiden Orde omringt, die hun geduurende den voorttogt vermaanden.

De Misdadigen in deeze orde voorby de Balkon van den Koning gekomen, en een omwandeling op het Toneel hebbende gedaan, plaatſte men hun op de opgaande verheven zitplaatſen ter linker handt, ieder tuſſchen de *Inquiſitie*-Bedienden en Geeſtelyken die hun verzelt hadden. Eenige Grooten van 't getal deezer Bedienaren plaatſten zich op twee banken beneden de verheven zitplaatſen hun aangeweezen.

De Geeſtelykheit van de Parochie van St. Martyn quam vervolgens, en nam plaats naby het Autaar; de Amptenaren van den Opper-Raadt der *Inquiſitie*, de *Inquiſiteurs*, *Qualifikateurs*, de Bedienden van alle andere Raadsvergaderingen, en veele andere aanzienelyke waereldlyke en geordende Perſonaadjes, die een langen ſleep uitmaakten, verſcheenen vervolgens, en namen plaats op de verheven banken ter rechter handt, aan weerzyde van den Zetel voor den Groot-*Inquiſiteur* opgerecht. Hy was de laatſte van den trein, in 't violet gekleedt, en door den Voorzitter van den Kaſtiliaanſchen Raadt verzelt; in zynen Zetel zich geplaatſt hebbende, tradt de Voorzitter weder te rug.

Vooraf-gaande Plechtigheit van den Groot *Inquiſiteur* met den Koning verricht.

Toen begon men de Mis te doen, en de zelve ten halve volbragt hebbende, tradt de Celebrandt van 't Autaar, en plaatſte zich in een ſtoel voor hem beſchikt. De Groot-*Inquiſiteur* uit zynen Zetel opgeſtaan, en bekleedt met een Koorkleedt en den Myter op 't hoofdt, naderde, nadat hy het Autaar gegroet had, des Konings Balkon; hy klom de trappen ten einde van de zitplaatſen op, nevens eenige Amptenaren van de *Inquiſitie*, die het Kruis, de Euangeliën, en een Boek droegen, behelzende den eedt die de Koning van Spanje verplicht is te doen, om het Katholyke Geloof te verdeedigen, de Ketteryen uit te rooyen, en met al zyn gezag de Dingtalen der *Inquiſitie* te onderſchragen.

De Koning ſtaande met ondekten hoofde, hebbende een zyner Grandes aan zyne zyde, die de Koninglyke Degen ophield, zwoer hy den eedt te zullen nakomen, waarvan een Raadsheer van den Koninglyken Raadt en de *Inquiſitie*, de lezing deed. Hy bleef in deeze geſtalte ſtaan, tot dat de Groot-*Inquiſiteur* weder naar zyne plaats gekeert was, alwaar hy zyn plechtgewaadt afleide.

Toen klom een Geheimſchryver van de *Inquiſitie* op een aldaar geplaatſten kanſel, en las een diergelyken eedt, dien hy den Raadt en de ganſche Vergadering deed afleggen: vervolgens trad een Dominikaan den zelven kanſel op, en deed 'er een Sermoen, vervult van loftuitingen over de *Inquiſitie* en ter verachting der Kettery.

Het Vonnis over de Misdadigen uitgeſproken, en voorgeleezen;

Het was omtrent den middag toen men met het vonnis leezen een aanvang maakte over den geenen die Verweezen waren. Men las daar op die der ſchuldigen, die in den Kerker waren geſtorven, of die men oordeelde het Recht veracht te hebben. Hunne Afbeeldzels wierden op het kleine toneel gebragt, en in de getralide kooyen gezet; vervolgens deed men de lezing der vonniſſen, en ieder misdadige den een na den ander in de zelve kooyen gaan, overzulks zy voor een ieder ten toon ſtonden.

Waar van men 20. perſonen zoo mannen als vrouwen ten vuure doemt.

Onder de twintig perſonen ten vuure gedoemt, waren 'er zes mannen en twee vrouwen die nooit hunne dwalingen wilden bekennen, noch over hunne misdaadt berouw toonen. Een jonge vrouw wierd weder naar den kerker gezonden, om datze geduurig haar onſchuldt betuigde, overzulks men goed vond haar geding nader te onderzoeken.

Eindelyk las men de vonniſſen over deezen gevelt die van een dubbel huwelyk overtuigt waren, insgelyks van tovery, van ontheiliging der Gewyde dingen, en van veele andere misdaaden, als ook tegen de berouw hebbende Jooden; 't welk tot 's avonds ten negen uuren duurde.

De verweezenen ten vuure, den waereldlyken Rechter overgelevert, en de ſtrafoeffening volbragt.

Daarna eindigde men de Mis, en de Groot-*Inquiſiteur* gaf met zyn plechtgewaadt bekleedt, een plechtelyke vryſpreeking over hun die zich bekeerden. De Koning vertrokken zynde, wierden de misdadigen die ten vuure gedoemt waren, den Waereldlyken Rechter overgelevert, op ezels gezet, en drie honderd ſchreden buiten de Poort van Foncaral geleid. Na middernacht was 't toen ze hunne ſtraf ontfingen; de hartnekkigen wierden levendig verbrandt, en de berouwhebbende worgde men voor dat ze in 't vuur geworpen wierden. Die tot de geeſſeling verweezen waren, moeſten des anderen daags door de kruisſtraten geleid worden, op ezelen gezeten, en wierden langs alle ſtraten en op openbaare plaatſen gegeeſſelt.

Behalven deeze algemeene ſtrafoeffeningen van de *Inquiſitie*, worden 'er jaarlyks noch byzonderen op 't einde van de Vaſte verricht. De Kettermeeſters worden by deeze gelegenheid door de Overheden, de Amptenaren van den Gerechte en die van den Koning, van den Stadvoogdt, de Edelen, den Biſſchop, en van de ganſche waereldlyke en geordende Geeſtelykheit begeleid; en alles word byna met de zelfde *Ceremoniën* uitgevoert.

Een zeldzaame

Noch word 'er jaarlyks in deezen tydt, te weeten, op den goeden Vrydag, in Spanje

gewoonte in Spanje en Portugaal op den goeden Vrydag in gebruik, en waar in die bestaat, aangemerkt.

je en Portugal, een *Ceremonie* verricht die men ons gedooge alhier wegens haare byzonderheit te berichten. 't Is een Processie van Boetelingen bestaande uit alle de waereldlyke en geregelde geestelyke Ordens der Parochiën van de Stadt en van hunne Broederschappen, uit alle de Rechtbanken en Genootschappen, insgelyks Gilden en Ambachten; waar onder zich de Toneelspeelders mede vinden laaten, en de zelve gelyk de andere bywoonen.

De Koning laat 'er zich mede somtyds by vinden, verzelt van 't gansche Hof, een talryken sleep uitmaakende. De Boetelingen gaan alle met den degen op zyde, en een waschkaers in de handt. Ieder Heer word van veele lyfknechten toortsen draagende gevolgt. De geheelen toestel deezer plechtigheit heeft een treurig gelaat: de Benden van 's Konings Lyfwacht voeren hunne wapenen in den rouw; en de Paerden uit zyne stal worden 'er by de lydzels door Palfreniers geleid. Men ziet 'er mannen vermomt en in 't zwart gekleedt, met verscheiden werktuigen van Muzyk; als trompetten, trommels, fluiten en anderen. De Tromslagers zyn in 't zwart gekleedt, en slaan als voor een overleden Veldheer, en de Trompetters blazen een treurigen toon. De Kruissen en Banieren der Parochiën zyn mede met zwart vloers bekleedt. Men sleept 'er plompe en zwaare werktuigen die men op verhevene Toneelen oprecht, nevens de Afbeeldzels die de verborgenheden van 't Lyden onzes Heeren verbeelden. Op deezen dag vertoonen zich alle de Juffers aan haare vensters en op de Balkons, opgetooit als of ze ter bruiloft zouden gaan, en leunende op schoone en kostelyke tapyten. Alle de Boetelingen der Stadt verzuimen niet deeze Processie by te woonen. Zy draagen op hun hoofdt een lange bonnet bedekt met een lap kamerdoek, ter hoogte van drie voeten, en van gedaante als een suikerbroodt, waarvan een stuk lywaadt af hangt, van vooren hun gezicht bedekkende.

Men kan zeggen dat 'er eenige zyn die deeze Godtsdienstige oeffening door een oprechten drift van Godtvruchtigheit volvoeren: maar veel andere zyn 'er die dit niet doen dan om aan hunne Meesteressen behaagelyk te schynen; en 't is een minnery van een nieuwe soort aan andere volkeren onbekent. Deeze Boetelingen hebben witte schoenen en handschoenen aan, en een vest waarvan de mouwen met linten aangestrikt zyn. Zy draagen 'er een aan hunne bonnet of aan hunnen geessel, van verwe die aan hunne meesteressen 't meest behaagt: zy geesselen zich maatsgewyze, met een geessel van snoertjes aan welks einde men kleine wassche balletjes heeft gehecht, verzien van gescherpt glas. Deeze die zich te moediger en behendig geesselt, is 'er het meest geacht; en die dit niet in acht neemen, worden van de vrouwen uitgejouwt, vermits zy deeze bloedige en wreede handeling t'aanschouwen gewoon zyn, zulks zy niet konnen nalaaten den geenen schimpige woorden toe te voegen, die zich naar haaren zin niet straf genoeg geesselen: en men vind 'er zoo weinig aandacht onder deeze boetelingen, vermits ze somtyds deeze schimp en hoon met de zelve munt beantwoorden, en die zeer dikmaals den aanschouwers toevoegen, die zy op den weg ontmoeten. Wanneer zy een schoone Juffer zien, weeten ze zich zoo behendig te geesselen, dat hun bloedt over haar spat; en 't is een eer waar over zy niet nalaat den minnaar te bedanken. Maar geheel anders gaan zy te werk als zy voor 't huis haarer minnaresse gekomen zyn: want alsdan verdubbelen zy de slagen, en zoo hevig, dat ze den rug en de schouders openryten. De Juffer die hen van haare Balkon in die gestalte ziet, weet dat het om haar te behaagen geschied, draagt hun hier over een goed hard toe, en verzuimt ook niet hier van rekening te houden. Voor 't overige zyn onder deeze Boetelingen menschen van grooten aanzien, als ook van allerlei soort; en men heeft aangemerkt dat wanneer die geene die jaarlyks deeze oeffening gewoon zyn, de zelve komen na te laaten, gemeenlyk ziek worden. Eenige deezer Boetelingen zyn er die noch veel strenger lichaamsquellig oeffenen. Zy gaan blootvoets, en slaan een mat om 't lyf die hun de armen en een gedeelte van 't lichaam tot den middel toe bedekt. Eenige sleepen kruissen van een ongemeene zwaarte; andere draage bloote degens dien zy over hunnen rug en de armen slaan, maakende breede wonden, wanneer ze met de zelven te onbesuist omgaan. Andere in 't hemdt, hechten zich aan een kruis by den ingang der Kerken, en maaken lange en smertelyke jammerklagten. Deeze die zich dusdanige lichaamsquelling aandoen, zyn altoos vermomt, als ook hunne huisgenoten die hen volgen en langs den weg ten dienst staan, hun dikmaals konfituren en andere verfrissing aanbiedende. Hoe 't echter zy of deeze Boetelingen dit bedryf 't zy door liefkozery of waare boetoeffening doen, 't is nochtans waar dat 'er jaarlyks veele van sterven *.

Om

* Dit is uit het 5de deel der *Delices de l'Espagne & du Portugal* getrokken, door Don Jan Alvarez de Colmenar beschreeven.

Hoe de Gevangenen die de doodtstraf ontgaan, afzweering moeten doen.

Om weder tot de *Inquisitië* te komen, moeten we zeggen, dat schoon zy deeze Processiën en verschrikkelyke strafoeffeningen doet, echter haar gevankenissen niet leedig blyven; want zy nochtans van allerlei slag van menschen en Sexe opgevult zyn. Deeze zyn 't wier misdaaden niet konnen beweezen, of die niet verdienen met een openbaare en lichaamelyke straf gestraft te worden. Voor dat men ze uit de kerkers ontslaat, moeten ze een afzweering van *Levi* of *Vehementi* doen, te weeten, van lichte of krachtige vermoeding over Kettery. Deeze die afzweering van krachtige vermoeding hebben gedaan, indien zy 'er wederom komen toe te vervallen, worden voor afvalligen aangezien, en moeten zonder bemiddeling sterven: maar, die alleen in een licht vermoeden vallen, zyn de doodt niet schuldig, schoon zy weder vervallen.

Voor 't overige, al die de afzweering hebben gedaan, vooral die van *Vehementi*, moeten den wyden schand-rok draagen, eenige hun leven lang, en andere een zeker getal van jaaren; zynde dit de grootste schande en verontwaardiging voor den persoon, en zelfs voor zyne vrienden. Die geene waar aan de *Inquisitie* eenig overschot van middelen gelaaten heeft, dienen 'er zich van, wanneer zy konnen, om zich van de noodzakelykheit van een zoo faamloos kleedt te draagen, vry te koopen.

Dit slag van vrykoping word zelden toegestaan, schoon het daarenboven een moeielyke zaak is om te verwerven, en ook zeer veel kost; en wanneer alsdan het minste quaad vermoeden op hun valt, vervallen ze weder in handen van de *Inquisitie* met het verlies hunner goederen; want eerstelyk verklaart men de roerende en onroerende goederen der geenen die tot de doodt verweezen zyn, verbeurt; en wat de anderen aangaat, hunne goederen worden by hunne gevangenneeming in beslag genomen, en zy vinden ze by hunne ontslaging, door de quaade bestiering der opzichters, door ontroving, door verbeurtverklaringen en geldboetens byna verteert.

VI. HOOFDTSTUK.

Van de GRONDREGELS *der* INQUISITIE, *en die der* INQUISITEURS.

Welke grondregels men in de *Inquisitie* waar te neemen heeft, aangemerkt.

Nadat we nu de Dingtalen van de *Inquisitie* verhandelt hebben, zal 't mede noodig zyn, eer dat we van dit onderwerp afzien, eenige van haare voornaamste grondregels te berichten, 't welk niet min dienstig wezen zal om over haaren aart en haar gedrag te oordeelen, waarvan wy tot dus verre gehandelt hebben.

Men houd in de *Inquisitie* voor een onkreukbaaren grondregel, dat men nooit met de Ketters, voornamentlyk voor 't Volk, onder over den Godtsdienst zintwisten mag; dat het door middel van gezag, en niet door verklaringen moet onderweezen worden. Dat den geenen die een Ketter verbergt, of hoedanig het zoude mogen zyn, begunstigt, welke beweegredenen zulks verplichten mogten, moeten in den Ban gedaan worden, en mogen in 't getal der Boetelingen niet worden aangenomen, zonder door de *Inquisitie* onderzocht te zyn. Zy handelt hun altoos als menschen van Kettery verdacht, naardien de hulpverleenders dit niet konnen doen, zonder de dwaling te begunstigen. Een Ketter, schoon door den Paus zelf vrygesproken, moet echter de *Inquisitie* onderworpen zyn, en kan het Doodtvonnis niet ontgaan. Wanneer een Ketter eens verweezen is geweest, moet men nooit toelaaten dat hy voor den Volke spreeke. Men moet geen Ketter, schoon hy herroept, het leven schenken, naardien alle de Ketters zich door een geveinsde wederroeping zouden trachten te redden. Men mag nooit een beschuldigde ondervraagen als of men aan zynen misdaadt twyffelde: maar men moet de daadt altoos als waarachtig onderstellen, en hem alleen over de omstandigheden ondervraagen. Het word vereischt een Ketter onderzoekende, dat men hem de doodt voor oogen stelle; dat men niet hoopen moet hem door de H: Schrift voor te houden, te bekeeren, of met hem te zintwisten; dat men hem door dubbelzinnige woorden de genaade belooven moet, indien hy zyne misdaadt beleide, en hem niets houden van 't geen men hem belooft heeft, wanneer hy die beleeden heeft.

By deeze grondregels kan men de volgende noch voegen: dat de goederen van een Ketter gerechtelyk aan de *Inquisitie* vervallen, ten nadeele zelfs van zyne kinderen en andere Katholyke Erfgenaamen. Dat de doodt zelf geen misdadige het oor-

oordeel van de *Inquisitie* onttrekken kan; dat men na zyne doodt zyn Geding opmaaken moet, en de strafoeffening in zyn Afbeeldzel voltrekken; dat men iemandt van Kettery verdacht houden moet en de *Inquisitie* onderworpen, schoon hy zich over een Kettery scherssende uitlaat, of dat men daarin de Ketters heeft nagevolgt, niet dan om kortswyl aan te rechten. Dat men over zaaken van Kettery en Godtsdienst-verzaaking geen voorschryving mag doen. Dat men geen broederlyke berisping doen mag, voor dat men 't aan de *Inquisitie* heeft voorgedraagen. Dat 'er geen reden van maagschap noch verbintenis noch erkentenis is, die een misdadige bevryden kan dat hy geen onderwerp van de *Inquisitie* zy. Dat een begunstiger van Ketters, en daar voor bekent, na zyne doodt de kerkbegraving derven moet. Dat men een onderwerp van de *Inquisitie* word, zoo men eenige Kettery voordraagt, schoon het door een onkunde is, en zonder te weeten dat het Kettery zy: naardien alle Gelovige verplicht te weeten is, wie door de Kerke verweezen is geweest. Dat de Waereldlyke Overheden genoodzaakt zyn den sterken arm aan de *Inquisitie* onder straffe van den Ban te leenen. Dat een Overheit in den Ban geslagen, om dat hy aan de *Inquisitie* hulpe gewygert heeft, indien hy om zich te zuiveren verzuimende is, als een Ketter moet verweezen worden.

Eindelyk is men in de *Inquisitie* te raaden geworden, op dat een verborgen en geheime Ketter zyne dwalingen niet verbreidde, en overzulks niemandt dan zich zelve benadeele, by de *Inquisitie* moet aangeklaagt worden, en verweezen. Dat een weder afgevallene, schoon hy vervolgens berouw heeft, echter tot de doodstraf moet verweezen worden. Dat een Ketter die van een Kettery afzweering heeft gedaan, vervolgens weder tot een andere vervalt, voor een wederafgevallene moet aangezien worden; dat een verborgen Ketter, die geduurende zyn leven daar voor niet bekent was, maar wel na zyne doodt, echter moet verweezen worden, en in zyn Afbeeldzel het strafvonnis ondergaan En dat een beschuldigde die bekent dat hy een Kettery voor 't waare Geloof heeft aangezien, gelovende dat het een Katholyk gevoelen was, echter aan de Pynbank moet worden gebragt, om te ervaaren of hy de waarheit zegt.

Indien men by dit alles voegt 't geen reeds verhandelt is, dat de partyen en aanklagers mogen getuigen zyn; dat men nooit hunnen naam bekent maakt, en den beschuldigden niet te kennen geeft, op dat de bestraffingen niet bezwaarlyker worden; dat 'er byna nooit vergelyking der getuigen plaats hebbe; dat de myneedigen, en de eerlooste menschen getuigen mogen; dat minderjarigen van veertien jaar, zonder aanzien hunner Voogden, getuigen mogen; en men word hier door genoodzaakt te bekennen, dat de Vierschaar van de *Inquisitie* de strengste, verschrikkelykste, onrechtvaardigste en ontzachelykste van alle Rechtbanken is.

De *Inquisiteurs* komen onderling overeen, dat door de Dingtalen die by de *Inquisitie* in gebruik zyn, het bezwaarlyk is dat eenige onschuldigen met de schuldigen niet omkomen: maar deeze bezwaarnis hindert niet veel; want het mede een haarer voornaamste grondbeginzelen is, dat het beter is hondert onwraakbaare Katholyken in hun geloof te doen sterven, dan dat een eenige Ketter zyne straf ontgaat. De reden die zy 'er van geeven, is niet voldoende noch overtuigende; te weeten: dat wanneer men een onschuldige Katholyke ter doodt veroordeeldeelt en laat sterven, hem het Paradys verzeekere; daar een Ketter vrygaande, een groot getal zielen besmetten en bederven kan.

Insgelyks is 't den onrecht onderdrukten onschuldigen niet geoorloft, over de onrechtmatige geleeden verongelyking te klaagen: dit zoude wederom een nieuwe misdaadt zyn, die de *Inquisitie* zoo veel te strenger straffen zou, als haar gezag daar by belang vond, en te meer, alzoo men in deeze Rechtbank nooit weeten wil dat men qualyk geoordeelt heeft.

't Is dan noodig dat zy zich aan de vertroosting genoegen laaten die het *Directorium* der *Inquisiteurs* verleent: *dat niemandt zegge dat hy onrecht verweezen is, noch over de Kerkelyke Rechters klaage, noch over 't oordeel der Kerke: maar indien hy onrecht verweezen is, dat hy zich verheuge en gerust stelle, voor de gerechtigheit geleeden te hebben.*

Men waant dat deeze droevige vertroosting moet genoeg zyn om den geenen te voldoen die zich van alle hunne goederen zien berooft, of dat men hun naar de Gallei verweezen heeft, gebannen, ter eeuwiger gevankenisse gedoemt, of zelfs aan de wreedste en schandelykste doodt overgegeeven. Waar is 't, dat ze dit beter acht dan de harde nooddwang waarin zich de rampzaligen gebragt zien, indien men hun het andere toelegt. Nochtans is 't waarschynlyker dat de *Inquisiteur* zelfs in min wreeder gelegendheden zich niet vergenoegen zouden.

VII. HOOFDT-

VII. HOOFDTSTUK.

Van de ONGEVALLEN *en* ONGELEGENTHEDEN *der* INQUISITIE; *en de* ONMENSCHELYKHEIT, ONGERECHTIGHEIT *en* WREEDHEIT *van deezen* RECHTBANK *tegen alle die haar, zelf de* KONINGEN, *onderworpen zyn.*

Ongelegentheden door de *Inquisitie* veroorzaakt, waarin die bestaan.

Niet te twyffelen is 't dat 'er geen Rechtbank zoo ftreng als die van de *Inquifitie* is, die het Volk, onder wien de zelve ingevoert zy, in meerder dwang doet leeven. Mariana de beruchtfte van alle Spaanfche Hiftorifchryveren, bericht, dat de Spanjaarden in den beginne haarer oprechting, haar als de uiterfte dienftbaarheit aanzagen, om geen vryheit van fpreeken noch hooren meer te hebben, wegens de Verfpieders *Familiers* van de *Inquifitie* genoemt, die zich in fteden, vlekken en op de velden verfpryden.

De tydt die alle zaaken verzacht, en de grootfte ongemakken verdraagelyk maakt, heeft echter het Volk aan deeze verfchrikkelyke Rechtbank noch niet konnen gewennen. Die geene die zich haar niet onderworpen hadden zag men met afgunftige oogen aan; en hoe krachtig een indruk de Godtsdienft gewoon was op het gemoedt te geeven, zeker is 't, dat het alles zoude in 't werk ftellen om 'er zich van t'ontflaan.

Men moet bekennen dat de handhaving van den Godtsdienft in zyne onvervalfte zuiverheit een loffelyke zaak is, en dat de Staatkunde niet min belang dan de Godtsdienftigheit heeft, om de dwalingen te weeren die zich de Staten inlyven. Men kan ook niet ontkennen, dat het quaadt vermoeden, wantrouwen, de verradery en wraak de wreedfte zyn die geoeffent worden onder voorwendzel van den yver voor den Godtsdienft, en dat het verderf van eindelooze onfchuldigen, ongelegendheden zyn, die men niet zorgvuldig genoeg myden kan.

Nochtans zou men konnen zeggen dat ze eenigermaaten verdraagelyk waren, (want welk een zoo heilige en nuttelyke ftichting is 'er ooit ingevoert, die niet eenige ongelegendheit heeft gebaart? zoo men in den zelven tydt als men de Godtsdienft handhaaft, de befmetting uitzondert die hen door vermenging van fchadelyke gevoelens konde aankleeven, zulks den Volke in 't Geloof beter onderweezen wierd, en in de grondregels van 't zedelyke des Euangeliums onderrecht. Maar de ervaarenheit geeft genoeg te kennen, dat de Landen alwaar de *Inquifitie* heerfcht, deeze zyn, waarin men de meefte ongeregeldheden in den Godtsdienft vind, en men het minft in Geloofszaaken onderweezen is; alwaar men de meefte huichelaars vind, en geen oprechte en beftendige Godtvruchtigheit ontmoet, 't welk het waare merkteken der Chriftenen is.

Men kan niet ontkennen dat 'er de *Inquifitie* de meefte oorzaak van zy en gelegenheit tot dit verval gegeeven heeft, vermits het zeker is, dat de vrees van eenig woordt te ontvallen, 't welk qualyk zou konnen geduit worden, en waar door men gelegenheit zou konnen neemen den Volke te betichten, de oorzaak is, dat men byna nooit van zaaken fpreekt die op den Godtsdienft betrekkelyk zyn, en dat men 'er noch min op denkt, wegens de natuurlyke verbintenis die 'er tusfchen de gedachte en redeneering gevonden word, van zich onvermydelyk in te wikkelen om 'er van te fpreeken, indien men 'er zyne gedachten een weinig krachtig aan verbind.

Hoedanig het ontzag der *Inquifitie* over de uitmuntenfte Perzonaadjes heerfcht, aangeweezen;

't Welk de *Inquifitie* noch verfchrikkelyker maakt, is dat in alle andere Landen de Troonvolgers, en deeze wiens geboorte, aanzien en eerfte waardigheit der Kerke, en van den Staat boven anderen verheven, van de openbaare vervolgingen der Gerechte uitgezondert zyn; of zoo men hen te vervolgen genoodzaakt word, dat dit altoos met zeer veel omzichtigheit en ontzag gefchied: maar deeze Rechtbank, om zich ontzachelyker te maaken, ontziet in tegendeel niemandt, wie 't ook zy, de uitmuntenfte Perfoonaadjes, ja de Koningen zelf alzoo min als 't geringfte Volk te fpaaren.

Bekent is 't hoe de *Inquifitie* te Rome fomtyds Kardinalen verweezen heeft, fchoon men 'er hunne Waardigheit t'eenemaal onkreukbaar acht, zulks men waant dat de Koningen zelfs geen vermogen hebben hunne Onderdanen die met deeze Waardigheit bekleed zyn, ter doodt te verwyzen. Henrik de III. zich hier in ten opzicht van den Kardinaal van Guife geheel anders gedraagen hebbende, om redenen die niet hoogdringende noch zeer verplichtende waren, nademaal hy by deezen Vorft al te wel gezien was, om hem van de muitery en misdaadt van Staat te overtuigen; Sixtus de V. nam dan hier door gelegenheit hem in den Ban te doen en af te zetten. Wy hebben hier voor

reeds bericht hoe zy ten opzicht van Markus Antonius de Dominis heeft te werk gegaan, alhoewel hy Aartsbisschop en Primaat was, en een der Geleerdste mannen zyner eeuw.

Voorbeelden hier van getoont, als eerstelyk, met welk een bestaan zy na Koning Karels overlyden tegen hem en zyne gunstelingen gewoed heeft.

De *Inquisitie* van Arragon ondernam noch meer; want zy maakte een Geding tegen Don Karel Prins van Vienna, oudste zoon van Don Jan den II. Koning van Arragon, en voerde het wezentlyk uit *. Die van Castilië draafde noch verder uit, want zy ondernam de gedachtenis van den Keizer Karel den vyfden een Geding aan te doen, doemende zyn Testament als Ketters ten vuure, als ook de Personen die eenig deel aan 't vertrouwen en de vriendschap van deezen grooten Vorst hadden gehad.

Alzoo deeze Historie verwonderenswaardig is, zal het den Lezer niet mishagen, dat wy 'er een weinig van ophaalen; wy zullen 't echter op het vertrouwen van drie geachte Schryvers als De Thou, Aubigné en Laboureur, doen.

Onder het gerucht dat de Afstant van Keizer Karel den vyfden in de Waereldt veroorzaakte, was het vreemdste de geduurige bezigheden die hy met de Protestanten van Duitslandt had, 't welk hem eenige genegenheit voor hunne gevoelens had doen opvatten, en dat hy daarom de eenzaamheit zocht om te vryer zyne dagen in Godtsdienstige oeffeningen door te brengen, en die overeenkomende met zyne verborgene gesteltheit, te eindigen.

Men zeide dat het hem zeer moeide, de quaade handeling die hy de kloekmoedige Vorsten deezer party beweezen had, die het lot der wapenen onder zyne magt had gebragt. Hunne deugdt werkte een schaamte in zyn fortuin over hun ongeval, en baarde ongevoelyk in zyne ziel een soort van achting voor hunne gevoelens. Deeze achting bleek by de keur die hy van personen voor zyn geestelyk bestier deed, t'eenemaal van Kettery verdacht: als van den Godtgeleerden Caculla zynen Leeraar, den Aartsbisschop van Toledo, en voornamentlyk van Konstantyn Ponce Bisschop van Dressa, en zyn Biechtvader.

Sedert zyne doodt wierd bekent, dat zyne Cel waarin hy te St. Just storf, overal met geschriften van zyne handt verzien was, over de Rechtvaardiging en de Genaade ontworpen, die niet veel van de leere der Nieugezinden verschilden. Maar niets bevestigde zoo zeer deeze gedachten dan zyn Testament. Hy had byna geene Godtvruchtige ersmaking noch jaarlykse imkomsten voor de gebeden besproken; en dit Testament was op zodanig een verschillende wyze met die van den Katholyken yver gemaakt, dat de *Inquisitie* geloofde recht te hebben van het te vernietigen.

Hoe de *Inquisitie* onder de Regering van Philips den II. haare strenge geweldpleeging noch meer gestevigt vindt.

Zy dorst echter deeze gedachten niet laaten blyken voor de komst van Philips den II. zyn zoon, naardien men van zyne gedachten noch niet genoeg verzeekert was, en hoedanig hy de zaaken opvatten zoude. Maar deeze Vorst op zyne aankomst in Spanje, hier van blyk genoeg geevende door de strafoeffening van alle de Aanhangers der nieuwe gevoelens; werd de *Inquisitie* koen genoeg door zyn voorbeeldt, zulks zy eerstelyk de Aartsbisschop van Toledo Primaat van Spanje, Caculla 's Keizers Leeraar, en eindelyk Konstantyn Ponce zynen Biechtvader aanvielen.

De Koning deeze drie mannen laatende gevangen neemen, zag het Volk deeze verdraagzaamheit als een proefstuk van zynen yver voor den Godtsdienst aan: maar andere hadden 'er een afkeer van dat 's Keizers Biechtvader, in wiens armen deeze Vorst gestorven was, en gelykzaam deeze verheven ziel in zynen schoot ontvangen had, door de handen zelf van den Koning zyn zoon dus aan de wreedelykste en schandelykste aller strafoeffening overgelevert wierd. Waarlyk de *Inquisitie* vervolgens in haare Dingtalen te raade geworden, deeze drie personen te beschuldigen, deel aan 's Keizers Testament te hebben, werd deswegen zoo vermetel van hun nevens het Testament ten vuure te doemen.

De Koning ontwaakende op het gerucht dat dit oordeel in de waereldt verwekte, schepte in den beginne daar over vermaak, wegens de wangunst, die hy tegen de glorie van zyn Vader gevoed had, ziende zyne gedachtenis voor de beleediging bloot gestelt. Maar vervolgens de gevolgen van deezen toeleg overdacht hebbende, hinderde hy de uitvoering door de zachste en de geheimste middelen die hy verkiezen kon, om de *Inquisiteurs* niet te verbitteren en geen verongelyking aan 't gezag van hunne Rechtbank te doen.

Waar tegen Don Karel een weerzin hebbende opgevat, zich hier door haare ongenaade over den hals heeft gehaalt.

Don Karel, 's Konings eenigsten zoon, nam de zaak met zoo veel gematigtheit niet op; hy gevoelde 'er een verontwaardiging door, geëvenmatigt met de liefde die hy voor den Keizer zynen Grootvader had, en met de ongemeene eerbiedigheit die hy voor zyne gedachtenisse voedde. Alzoo hy noch zeer jong was om te begrypen dat de Koningen het oppermogenste recht van zodanig een geheiligde zaak over des Volks gemoedt niet bezaten, dan die van den Godtsdienst is; ech-

* Tafereel der Pausen. P: 334.

echter misprees hy opentlyk 's Konings flaaumoedigheit, en fprak vervolgens in 't openbaar van de onderneeming der *Inquifitie*, met een vrymoedigheit overeenkomende met zyne jonge jaaren en zyn grootmoedig hart, en met zodanig een toeleg die nooit voorbeeldt heeft gehad. Hy dreigde zelf de *Inquifitie*, de Bedienden en medehelpers van zodanig een geweldenary eens ter zyner tydt te zullen uitrooien. Deeze vrymoedigheit, gelyk we vervolgens zien zullen, quam hem duur te ftaan; en de *Inquifitie* zich gehoont en beleedigt ziende, kon niet dan door de doodt van deezen edelmoedigen Prins voldaan worden.

Voornaame mannen ten vuure gedoemt,

Ondertuffchen werd dit groot gefchil bemiddelt; Cazalla werd levendig verbrand, verzelt van 't Afbeeldzel van Konftantyn Ponce, eenige dagen te vooren in de gevankenis geftorven. De Aartsbiffchop van Toledo beriep zyne zaak naar Rome en haalde die niet dan door kracht van vrienden en geldt te boven; en men fprak niet meer van 's Keizers Teftament.

Schoon deeze bemiddeling de Prins van Spanje vergenoegde, echter bevreedigde het de *Inquifiteurs* niet. Alzoo het een hunner grondregels is, nooit te vergeeven, verwekten zy zodanig een groot gemor onder 't Volk, dat de Koning genoodzaakt wierd, hem nevens de Prins Don Jan zynen Broeder, en de Prins van Parma zynen Neef van 't Hof te verzenden, die betuigt hadden van de zelfde gedachten als zyn Zoon tegen de onderneemingen der *Inquifitie* te zyn.

en hoe Don Karel eindelyk onder haare geweldenary bukken moetende, zyn leven verloor.

De wraak van deeze wreede Rechtbank was hier mede noch niet geftilt: maar eenige jaaren daar na wierd, ter gelegenheit van de beroertens in de Nederlanden, de zaak een misdaadt voor den jongen Prins over het medelyden, 't welk hy wegens 's Volks ongeval gevoelde. De Godtsdienft nam naar gewoonte haar party aan, en trad in haare gevoeligheit. Men onderftelde dat al het Nederlandts Volk Ketters-gezint was, en dat deeze Prins het voorneemen om het te handhaven niet genomen had, zonder zich fchuldig aan de zelfde misdaadt te maaken. Eindelyk heerfchten ze zoo volkomen over 's Konings gemoedt, dat deeze ontaarde Vader zynen Zoon ter doodt verwees. Al de genaade die men hem bewees, was te kiezen wat doodt hy fterven wilde. Hy verkoor dan een warm bad, waarin men zyne aderen aan armen en beenen opende, zulks hy dus onfmertelyk het leven verloor.

Verborftigheit van een Spaanfch Schryver haare wreedheit verwytende.

Miguel van Monfarrat een Spaanfch Schryver, in zyn Boek *de Cœna Domini* *, verwytende onder andere misdaaden den Spaanfchen *Inquifiteurs*, van zich van 't voorrecht van de Heilige Bediening te bedienen, om vrouwen en dochters naar de gevankeniffen te fleepen, die hun niet wilden ten gevalle zyn, en de wreedheit te hebben, na datze de kuisheit van deeze onfchuldige flachtoffers hadden bevlekt, mogelyk onder voorwendzel van haar te befchermen, onmenfchelyk tot de uiterfte ftrafpleeging hebben gedoemt; met hun deeze woorden toe te voegen: *Amas effo mal hechores, como no teneys verguença ni honra, que despues de aver gozado las mugeres y donzellas que entran en vueftro poder, defpudes de averlas gozado las entregays al fuego: O impios peores que los viejos de Sufanna!* dat is: „Gy zyt boven dien booswichten. Hoe „hebt gy u niet gefchaamt, de vrouwen en „dochters die in uwe macht waren te verlei„den en te misbruiken, en daar mede noch „niet vergenoegt, haar ten vuure te doemen? „O verfoeielyk bedryf! O Godtloozen, gy „die noch eerloozer dan de oude boeven zyt, „die de kuifche Sufanna befchuldigden! In de werken van *Cypriano de Valera* vind men het zelfde verwyt.

De hier bygebragte voorbeelden geeven genoeg te kennen hoe het onrechtvaerdig en eigewillig vermogen van de *Inquifitie* byna zonder bepaling is. Het ftrekt zich niet alleen over de Volkeren en Onderdanen van den Vorft in zyne Staten uit, alwaar deeze Rechtbank ingevoert is, als ook over de Grooten van 't Koningryk: maar ook over de Koningen zelf; en het voorbeeldt 't welk wy bybrengen zullen, zal genoeg zyn te doen zien met welk een onbefchaamtheit deeze Vierfchaar haar gezag heeft durven doordryven.

Haar woedend gedrag over Geeftelyke Perfoonaadjes aangemerkt,

Onder de regeering van Philips den III., Koning van Spanje, waren 'er twee Franciskaner Monniken, 't zy dat ze van meening waren de nieuwigheden te beftryden die toen in verfcheiden Staten over den Godtsdienft ingevoert wierden, of anderzins, mogelyk dat ze een weinig over den ftaat van 't gefchil tuffchen den Roomfch Katholyken Godtsdienft en die der Proteftanten al te vryborftig zich geuit hadden; of dat ze by de Heilige Bediening befchuldigt wierden, van meening te zyn geweeft hunne Orde te verlaaten en 't Geeftelyk kleedt af te leggen, om den Proteftanten Godtsdienft t'omhelzen, en daar over gevangenomen en in den Kerker van de *Inquifitie* gebragt, alwaar zy, nadat hun Geding volgens gewoonte gehouden was, te weeten, zonder hen te hooren, en als de Kettery aankleevende, gedoemt wierden, om verbrandt te worden. Dit baarde toen veel geruchts, en men geloofde hen niet fchul-

* Tafereel der Paufen. P: 334.

ſchuldig te zyn over het geen de Amptenaren van de *Inquiſitie* van hun zeiden. De dag van de *Auto da Fé*, of de handeling des Geloofs verſcheenen zynde, liet men de Proceſſie te Madrid volgens gewoonte voorby 's Konings Paleis gaan. Deeze twee Monniken die men mede voerde om hun ſtrafvonnis t'ontfangen, gaven Godt de eer, overzulks zy de marteldoodt voor de belydenis van zyn Euangeli ſtonden te lyden, en zongen luidkeels Pſalmen en Gebeden, 't welk door den Koning gehoort wierd. Hy was op zyn Balkon, en hen ziende, kon hy zich niet onthouden hun te beklaagen, zeggende: *zie twee mannen die het ongeluk hebben over een zaak te moeten ſterven, waarvan zy niet overreedt zyn.* Naaulyks waren deeze woorden geſproken, of ze wierden door eenige Bedienden van de *Inquiſitie* by deeze Heilige Bediening aangebragt, die eerlang iemandt zond om den Koning aan te zeggen, dat het geen hy gezegt had veele perſonen en voornamentlyk de Heilige Bediening geërgert had, overzulks het noodig was, dat hy deeze misdaadt door eenige voorbeeldelyke ſtraf uitwiſte en boette. De Koning ſloeg toen noch niet veel acht op 't geen men hem gezegt had: Maar de *Inquiſiteur* by hem komende, deed hem ernſtelyk weeten, dat zyne Majeſteit zich eenige ſtraf onderwerpen moeſt. Men overlei eenigen tydt wat de Koning voor deeze voldoening te doen ſtondt, en eindelyk vond men goedt, dat zyne Majeſteit door aderlating een kopje bloedt zou laaten aftappen, en dat men dit bloedt door Beuls handen verbranden zoude; 't welk toen in 't overſtaan van den Groot-*Inquiſiteur* en zyne Amptenaren wierd uitgevoert. Deeze daadt vind men in de Gedenkſchriften van den Grave van Rouſſy aangeteekent, in het Tafereel der Pauſen Pag: 335. aangehaalt, te Keulen in 't jaar 1714. gedrukt.

En met welk een vreemt voorval zich de Koning zelf hunne ſtrafoefening heeft moeten ondergaan.

Na dusdanige verſchrikkelyke voorbeelden te hebben bygebragt, is 't genoegzaam buiten eenige verwondering te begrypen, hoe de *Inquiſitie* zoo ontzachelyk is geworden, dat zelfs de vermogenſte Perſonaadjes haar niet min dan het Volk gevreeſt hebben. Als zoo ook, toen de vyanden van den Grave d'Olivarez, (die in Spanje de plaats bekleede, gelyk de Kardinaal van Richelieu in Vrankryk deê) zyn bederf bezwooren hadden, vonden ze geen zekerder middel om tot hun oogmerk te komen, dan hem by de *Inquiſitie* aan te klaagen. 's Konings genegenheit en 't vermogen van deezen eerſten Amptenaar van een zoo ontzachlyke Monarchie, belette echter niet, dat hy gevangen wierd. Hoe zeer hy den Volke met weldaaden opgehoopt had, en waarvan de fortuin aan 't zyne verknocht was, nochtans dorſt zich niemandt voor hem verklaaren, noch ten zynen voordeele iets reppen; en deeze voortreffelyke man, moeſt van een ieder verlaaten, echter ſneuvelen.

Waar door de Inquiſitie zoo ontzachelyk werd, dat ze de Allervermogenſten gevreeſt wierd.

VIII. HOOFDTSTUK.

Van de INQUISITIE *over de* VERBODEN BOEKEN, *en hoedanig zy zich hier in gedraagt.*

Alzoo de *Inquiſitie* dus ſtrengelyk, gelyk vertoont is, met de Menſchen handelt, niet min ſtraf is ze ten opzicht der Boeken: want dit mede een der voornaamſte Hoofdtpunten haarer Rechtsgebiedt zy.

Gelyk 'er ook altoos in deeze Vierſchaar onder haare Aanhangeren en Bedienaren veele Leedigangers zyn, eveneens als in de Kloosters, alwaar men geneegen is, zich mede aan de *Inquiſitie* als haare Aanhangers over te geeven; zoodraa als 'er een Boek te voorſchyn komt, word het geleezen en onderzocht: maar altoos met vooroordeel, 't welk onder hun heerſcht, ſchoon het dikmaals elders aangenomene grondtregels zyn. Hoe weinig dat men 'er op te zeggen vind, echter word het Boek by de *Inquiſitie* aangebragt. Men onderzoekt het wederom, en dit onderzoek word by na altoos door een verwyzing gevolgt. Ongemeen vies is men 'er over de Boeken, want de minſte zaak die men 'er beriſpenswaardig in vind, is genoeg om 'er vonnis over te vellen.

Hoe de Boeken het oordeel van de *Inquiſitie* onderworpen zyn, en welk een gedrag hier over gehouden word, aangeweezen.

Deeze beriſping word op drie verſcheiden manieren behandelt. Somtyds veroordeelt men een Boek t'eenemaal en zonder eenige omzichtigheit. Dan word het alleen verweezen tot dat het verbeetert en gezuivert zy. Eindelyk maakt men ſomtyds een uittrekzel van verweezene Voorſtellingen, en men teekent uitdrukkelyk aan, waar over men te beriſpen heeft.

Jaarlyks geeft men een Regiſter of Lyſt uit, behelzende alle de verweezene Boeken van dat Jaar. Driederlei afgekeurde Boeken zyn 'er, waar van de Lyſt vervolgens in 't openbaar word aangeplakt; en na dien

dien tydt is 't niet geoorloft, wie 't ook zy, deeze verweezen Boeken onder zich te houden; want het een zaak is de *Inquisitie* onderworpen, indien men die las of by zich hield. En zoo 'er iemandt na de verwyzing bevonden wierd gebruik van te maaken, stond hem niet weinig ongelegenheit over te komen.

Hier uit kan men oordeelen hoedanig de Schryvers gehandelt worden, indien zy bekend zyn. Dus moet men in dit Landt wel voordacht wezen van niets te schryven, 't welk de berisping onderworpen zy; of zoo men zynen schryflust niet beteugelen kan, is 't noodzaakelyk dat men 't aan niemandt vertrouwe. Somtyds vind zelfs een Schryver, die 'er zich toe overgeeft, geen andere zeekerheit dan een vrywillige Ballingschap voor zyn leven.

Wat den geenen aanbelangt die de verdachte Boeken gedrukt, verkocht of vertiert heeft, hy mag zich gunstig gehandelt achten, indien hy 'er door een groote geldboete en de verbeurtmaking der Exemplaren af quam. Men weet alsdan van geen verschooning, en de verdragmaking heeft 'er geen plaats; men ontslaat niemandt over dit onderwerp ten zy hy in den grondt bedorven is. Somtyds moet hy zyne vryheit betaalen door veele jaaren, en ook wel geduurende zyn leven in den Kerker van de *Inquisitie* door te brengen.

De naauwe toezicht over het onderwerp der Boeken, strekt zich in de *Inquisitie* zoo verre uit, dat zelfs de Kerken Leeraars niet worden gespaart. Men vind 'er veele door de *Inquisitie* gedrukt, waar in men geheele bladzyden verworpen en besnoeit ziet, doordien die tegenstrydige gevoelens of gebruikelykheden behelsden, met die in de Landen der *Inquisitie* gebruikelyk zyn.

Wy zien niet hoe men een zoo ongemeene vryheit verschoonen kan, om geen krachtiger woordt te gebruiken: maar wy konnen zeggen, dat indien men dus in de Landen de *Inquisitie* niet onderworpen, te werk ging, dat men 'er wel haast geen meer bewys van de Oudheit en de Overleevering vinden zou, die altoos geweest is, en nu noch van een zoo groot gebruik zy, om de Ketters van nieuwigheit te overtuigen, of ten minsten verdacht te houden. Konnen de grootste Vyanden der Kerke wel iet krachtigers tegen haar uitvoeren, als haar van een zodanig hulpmiddel te berooven? Dus is 't dat de yver, die door geen kennis bestiert word, dikmaals een tegenstrydig uitwerkzel heeft met het geen men voorhad.

Men moet bekennen, dat alzoo 'er weinig zaaken zyn, die de goede Zeden meer strydig bevonden worden, dan de leezing van ondienstige Boeken, zoo kan dit niet dan dienstig zyn, de verspreiding van deeze te beletten, die het Volk in 't Geloof en de Zeden schadelyk worden bevonden. 't Is de plicht der Christen Vorsten en Overheden, om 'er de handt aan te leenen; en de Staten die ongevoelig zyn, om zich van dit gedeelte van hun gezag te laaten berooven, worden de schaade die zy veroorzaaken niet gewaar, dan nadat ze de hoop ontbeeren moeten van die ooit weder te herhaalen.

Welk een gebruik men hier van te Venetië heeft gemaakt,

Men kan zeggen, dat 'er niet dan de Republyk van Venetië is, die altoos het gewigt van deezen grondregel wel begreepen heeft, en nooit krenking in haar aloude Rechten heeft geleeden. Zy vervolgt noch met haare gewoone bestendigheit, die te handhaven; en haare Amptenaren zyn nu noch in bezitting alle de Boeken, die gedrukt worden te onderzoeken, zulks 'er geene verleidende Leere insluipe. Wat aangaat, die voor deeze zonder de vereischte voorzorge gedrukt zyn, belet men dat ze niet weer herdrukt worden, noch verkocht, beducht zynde dat de onechte Leere daar door noch meer verspreiden mogt.

Als ook in Spanje.

In Spanje heeft men lang het gebruik van Venetië opgevolgt: het recht van de Boeken tegen den Godtsdienst en Staat te onderzoeken, behoorde aan 's Vorsten Amptenaren, die 'er de veroordeeling van uitspraken: maar het Roomsche Hof, 't welk nooit sluimert wanneer het de uitbreiding van zyn vermogen behelst, bemachtigde zich zeer behendig dit recht, ter gelegenheit van 't geen wy berichten zullen. In den aanvang van de verledene eeuw, bestond de Kardinaal Baronius alle de onderneemingen van 't Rechtsgebiedt te vooren door 't Roomsche Hof gedaan, te overtreffen, en schreef op den 13 Juni 1605. een Brief aan Philips den III. Koning van Spanje, om over zyne Amptenaren te klaagen, die den verkoop van 't elfde Deel zyner Jaarboeken in de Staten van Napels en Milaan verhinderden. Hy beweerde vrymoedig in dien Brief, dat de Paus de eenigste Wettelyke Rechter der Boeken zy, en dat de Vorsten en hunne Amptenaren zodanige werken niet mogten veroordeelen, die door zyne Heiligheit eens goed gekeurt waren.

Hoe krachtig de Kardinaal Baronius zich voor 't Roomsche Hof over dit onderwerp in de bres heeft gestelt, en al zyn gedrag beweert;

De Koning van Spanje bevroedde toen het gevolg deezer Grondregelen wel; maar wilde het gedrag zyner Amptenaren niet veroordeelen, die volgens zyne bevelen handelden, of ten minsten zodanig als met zyne gevoelens overeenquam, noch ook de Vriendschap met een Kardinaal van gezag, als Baronius, stremmen, 't welk geschied zoude zyn

zyn, indien hy op zyn Brief geantwoordt had; dies nam hy een besluit hem niet te antwoorden: maar nademaal zyn stilzwygen in een gesteltheit van zodanig een aangelegenheit niet voldeed, liet hy de afkeuring van Baronius Jaarboeken door zyne Amptenaren gedaan in haar beloop.

De Kardinaal, over de weinige vrucht die zyn Brief uitwerkte, gestoort, en voegende zyn byzonder misnoegen by de eisschingen van 't Roomsche Hof, 't welk genoodzaakt was de zaak staande te houden, vermits 'er de achtting van een Geleerdt Man aan hong, waar over het zeer gevoelig was, stelde noch steviger Grondregels als de eerste in het twaalfde Deel zyner Jaarboeken 1607. gedrukt. Hy zeide met nadrukkelyke woorden in een redenering, die hy over dit onderwerp deed, dat het een schandelyke en Goddeloose zaak was, dat Koninglyke Rechters de Boeken dorsten veroordeelen door den Paus goed gekeurt, en de uitgaave den Boekverkopers van hun gebiedt, verbieden; dat dit St. Pieter een der Sleutelen te berooven was, door *Jesus Christus* hem verleent, te weeten, om het goede van 't quaade te onderscheiden; en dat eindelyk de Amptenaren van Spanje zyn Boek verboden hadden, naardien het de ongerechtigheden en ontweldigingen hunner Koningen verweet.

Maar alzoo de Kardinaal door deeze redenen, zoo bitter en smadelyk voor de Katholyke Koningen, voor de Christen Vorsten en Mogentheden niets won; dienden ze ten minsten om opentlyk de drift van 't Roomsche Hof te laaten blyken, 't welk geloofde dat het hun gedoogt was de Vorsten te beleedigen, en tegen hun Bestier door schampere lasterredenen onder voorwendzel van den Godtsdienst te schryven; zonder dat deeze Mogentheden de lezing deezer Geschriften in haare eigen Staten mogten beletten. Maar wie ziet niet dat dit onorde in de waereldt verwekken zoude, indien de goedtkeuring der Pausen, aangaande hun belang, over de Boeken plaats greep, die tegen 't gezag der gewettigde Vorsten streeden, zulks zy verplicht moesten zyn den loop van dien in hunne Staten te gedoogen? Is 'er wel iets onrechtmatiger dat een Boek, waarin een Koning als een Overheerder en Tiran word uitgekreeten, waarin de gedachtenis zyner Voorouderen word gelastert, en waarin zyne Onderdanen niet dan lessen van ongehoorzaamheit en muitery vinden, opentlyk verkocht en geleezen zoude worden in de Staten onder zodanig een Vorst behoorende? Nochtans was Baronius van deeze gedachten, die, nadat hy zeer qualyk van eenige Koningen van Arragon gesproken had, en voornamentlyk van Ferdinand den Katholyken *, geloofde dat Philips de III. hem groot ongelyk deed van in 't verkoopen van een Werk niet te gedoogen, vervult van bitterheden en verachtingen tegen zyne Voorzaten en Voorouders; en die, als of hy groote reden had, zich deeze woorden van 't Euangeli toe eigenende: *Gelukkig zyn ze die om de Gerechtigheit vervolging leiden.* Deeze Vertroosting, die niet dan inbeeldelyk was, quam hem zeer wel te pas; want de Koninge van Spanje geloofden Baronius nooit anders te mogen troosten.

Tegenredenen over des Kardinaals bestaan in overweeging gebragt.

Nochtans, alzoo het zeker is dat een Boek in stoffe des Geloofs door den Paus goedgekeurt, door waereldlyken niet mag veroordeelt worden; eveneens is 't gelegen, dat een Boek van Staatkunde en Historiën door Vorsten en Overheden rechtmaatig kan verboden worden, schoon alle de Prelaten van 't gansche Christendom het hadden goedgekeurt.

Wat het middel aangaat 't welk Baronius voorstelt, van ootmoediglyk by de Bisschoppen, wegens het verbodt van een Boek, toevlucht te neemen, 't welk de Amptenaren van den Vorst geloofden onlust of nadeel te moeten verwekken, dit hebben we reeds elders doen blyken, dat het een erger hulpmiddel dan 't quaadt zelf zoude zyn; nademaal de Kerkelyken daar door Rechters van oneindige zaaken zouden worden, waar van de kennisneeming hun geenzins toebehoort.

Men kan 'er byvoegen dat dit een quaadt bestier veroorzaaken zoude, dat deeze die voor zich geen middelen had, om in noodige zaaken te voorzien, en dat men genoodzaakt zoude moeten zyn het hulpmiddel af te wachten, door den geenen verleent, die belang in 't volharden van 't quaadt zouden vinden, of die 'er mogelyk nooit zouden in voorzien, dan volgens hunne byzondere voorneemens, en niet naar de algemeene benoodiging en de byzondere belangen van den Vorst.

Hierom is 't dat een Mogentheit zich nooit op den vlyt van anderen verlaaten moet, indien 't zaaken zyn, het goed bestier betreffende, nademaal Godt haar het gezag gegeeven heeft, en de noodige middelen in handen gestelt, om 'er zelfs orde in te stellen. Want wie is beter dan hy, het wel zyn en de belangen van zynen Staat bewust? derhalven heeft hy van Rome niet te leenen, 't geen hy zelf bezit.

Dit was 't welk Jan van Monluk Bisschop van Valence wilde te kennen geeven, over 't on-

* In zyne redeneering van de Monarchie van Sicilië, in 't XI. Deel der Kerkelyke Jaarboeken.

onderwerp der tweespalt van den Godtsdienst in Vrankryk: dat het een groote onbedreevenheit zoude zyn, Parys te zien branden, en dat men alsdan het water van den Tyber zoude moeten afwachten om dien brandt te blussen, daar men dat van de Seine voor zich gereed had.

De Staatkunde der Koningen is altoos in 't byzonder tegenstrydig met die der Pausen; 't welk voor den Kerkelyken Staat goedt is, is 't echter voor geen ander; en wanneer het nochtans wezen moest, kon men met geen recht eisschen, dat men zich moest verplichten daar in toe te stemmen: dus kan ook een Leerregel te Rome goed zyn, die te Parys, Weenen, Madrid, Venetië en elders schadelyk zoude wezen; naardien 'er de oogmerken en belangen t'eenemaal verschillende zyn: dus kan 's Pausen goedkeuring den Vorsten 't vermogen niet beneemen, om de Boeken te veroordeelen, die onordens in hunne Staaten verwekken.

Wat tot het oordeelen van de Boeken word vereischt, en hoe omzichtig dit behoort te geschieden, op dat de onkunde en 't vooroordeel niet bovenkrayen.

Om nu onze gedachten over de goede Boeken te laaten gaan, waarvan de lezing niet dan zeer voordeelig en nuttelyk is, kan men 'er niet te zorgvuldig in zyn, om die van de quaaden te onderscheiden, noch wel voordachtelyk te wezen, dat ze niet mede onder de veroordeeling vallen.

Waar is 't dat 'er om wel van te oordeelen, geleerdheit, een onderscheiden kennis, verstandt en vooral een vernuftelyk begrip word vereischt, 't welk een ieder te bezitten niet gegeeven zy, en 't minst in de *Inquisitie* dan wel elders gevonden word. Al die geen die deeze Rechtbank uitmaaken, zyn menschen die geene stoffe van Geleerdheit, als van ingetogen en ongemeene bepaalde Denkbeelden hebben opgelegt; het ryp verstandt is in hun niet diep geworteld; de Oudheit is hen t'eenemaal onbewust; men oordeelt 'er eindelyk niet dan op 't geen hun vooroordeel goedt of quaadt keurt; men beroemt zich niets dan van 't Schoolsche of 't nieuwe Recht. Al 't geen met de Denkbeelden niet overeen komt, die deeze twee weetenschappen verschaffen konnen, en ook van geen groote uitgestrektheit zyn, deeze afkeuring geenzins ontgaan kan. Wat kan doch het lot van een goedt Boek wezen onder de handen van zodanige Rechters vervallen? Nochtans oordeelt en neemt men een besluit over alles: maar 't is meest zonder gevolg. Een veroordeeling van de *Inquisitie* geeft dikmaals een Boek meer geloof en 't word dies te voortreffelyker geacht.

Maar geen Landt is 'er, alwaar onder de Katholyken de gevelde oordeelen door de *Inquisitie* over de Boeken minder worden geacht dan in Vrankryk. Men bekent opentlyk, dat men 'er niet in bewillige. De Boeken, om dat men die verweezen heeft, worden 'er niet te minder verkocht; en de Schryvers verliezen 'er niet van hunne achting door.

Vier onderscheiden zaakelykheden over de veroordeeling der Boeken aangemerkt.

Vier zaaken zyn 'er waarom men zoo weinig acht op deeze soort van veroordeelingen slaat. I. Men meent dat de *Inquisitie* geen Rechtsgebiedt dan alleen te Rome heeft, niet tegenstaande zy zich de ydele tytel van *Algemeen* aanmaatigt. II. Men heeft in Vrankryk verscheiden Grondregels t'eenemaal met die van de *Inquisitie* strydig. Haare Grondregels zyn 'er dikmaals verweezen, overzulks men gewoon is geworden geen acht op haare veroordeelingen te slaan. III. Men is genoeg kundig dat de Staatkunde, gesleepenheit en 't belang dikmaals meer deel aan de veroordeelingen hebben, die zy doen, dan iets anders. En alzoo de Staatkunde en de belangen van Vrankryk niet altoos met die van Rome overeenkomen, is 'er een ander beweegmiddel, om in haare veroordeelingen niet te bewilligen. IV. Eindelyk is men 'er van haar onverstandt bewust; de aart en hoedanigheit der geenen die haar lichaam uitmaaken, zyn voor zeer onweetende bekent: maar Vrankryk in tegendeel is van geleerde Mannen vervult; het goed onthaal, 't geen men hun bewyst, en de mildadigheden gemeenlyk aldaar geoeffent, heeft hen van allerwegen derwaarts gelokt. De onderscheiden kennis en 't goedt verstandt schynen 'er zich overal te hebben verspreidt. De Oudheit is 'er geacht, en men is geduurig bezig die te betragten; 't zy verre van daar deeze zoo gevaarlyke besnoeijing by de Heilige Vaders te doen, men vermeerdert die dagelyks door nieuwe ontdekkingen, die men in 't licht geeft en met zodanig een getrouwheit zulks 'er de naaukeurigste en straffste berisping niets tegen te zeggen weet.

De Vryheit die men 'er van spreeken geniet en om zyne gedachten te uitten, is zoo veel te meer van de ongebondenheit verwydert, die in eenige nabuurige Staten regeert, alwaar de Volkeren het juk der Dwingelandy van de *Inquisitie* onderworpen zyn. 't Is een gematigde vryheit, die de wysheit en zorgvuldigheit van den Vorst in de paalen van rechtmatigheit weet te houden, dat 'er het gemeen niet door benaadeelt worde. Alzoo het bezwaarlyk over de gesteltheit met de zoo tegengestelde hoedanigheden te oordeelen is, is 'er geen reden zich te verwonderen het geen door de *Inquisitie* verweezen zy, dikmaals in Vrankryk word goed gekeurt: want men geeft 'er zoo weinig op haare veroordeelingen acht.

IX. HOOFDT-

IX. HOOFDTSTUK.

Van de Gevolgen *die door het* Invoeren *van de* Inquisitie *in verscheiden* Staaten *te duchten zyn.*

Verscheiden Aanmerkingen over 't geen by de Invoering van de *Inquisitie* in vrye Landen te duchten is.

Dusdanig zyn de beginzelen en voortgangen van de *Inquisitie* geweest. De Staatkunde had 'er toen ten minsten zoo veel deel in haare invoering, als de yver om den Godtsdienst in zuiverheit te handhaven. Alzoo zy haare geboorte aan de Staatkunde verschuldigt is, heeft ze die altoos voor haaren regel behouden, en zich eindelyk tot die volkomen macht en het gezag verheven, die haar tegenwoordig zoo verschrikkelyk maakt. Het Roomsche Hof ziet de *Inquisitie* als zyn meesterstuk aan, en het krachtigste en behendigste steunzel van zyne geestelyke en weereldlyke macht.

Waarlyk, niets is 'er waar over het meer waakzaam is dan de behoudenis van 't een en 't ander te genieten. Op deezen voet heeft de *Inquisitie* mede de zaaken geschikt in de Landen die haare mogendheit onderworpen zyn, en hoe zeer men die zoude willen uitstrekken, niemandt is 'er die haare eisschingen niet begunstigt, of ten minsten die de zelve durft tegenspreeken. Men trekt dit zoo verre men wil; niets is 'er bestandt voor, alles buigt zich t'eenemaal onder 't juk; de ongerymste grondregels gaan voor onbetwistbaar door, en de ongegrondste eisschingen voor volstandige; dus gaat mede de onfeilbaarheit voor de daadt; de Opperhoofdigheit der Pausen over de algemeene Conciliën; haare eigendommelykheden over de goederen van alle de Kerken der Waereldt, en het vermogen om 'er over naar welgevallen te schikken; haar gewaande macht gaat over het tydelyde der Mogentheden; het t'eenemaal onverdeedigbaar recht eigent ze haar toe van hun af te zetten, hunne Onderdanen van den eedt van getrouwigheit t'ontslaan, en de bestiering hunner Staten zyn hunne grondregels, want zoo men 'er in de landen van de *Inquisitie* durft aan twyffelen, of tegenspreeken, stelt men zich voor alle strengheit van deezen verschrikkelyken Rechtbank bloot.

De blinde en driftige verbintenis die de *Inquisitie* voor alle de belangen van 't Roomsche Hof heeft, de vierigheit waarmede zy alle zyne eisschingen onderschraagt, en de geduurige toeëigening die zy bewerkt om de mogendheit van 't onbepaalt gezag zich aanmatigende te doen gelden, hebben veroorzaakt dat men haar Rechtsgebiedt zoo krachtig heeft uitgebreid, dat men haar zoo groote voorrechten heeft toegeëigent, en zoo machtig gemaakt, dat ze zelf den Vorsten die haar in hunne Staten ontfangen hebben, ontzachelyk geworden zyn.

Het Roomsche Hof zou wel met drift wenschen dat deeze Rechtbank in alle de Koningryken en Staten die zich de zelve noch niet hebben willen onderwerpen, ontfangen wierde. Ook zou het deswegen niets spaaren, indien het geloofde daar toe te konnen komen; en 't zoude waarlyk een grooten geslag zyn, konde het gelukken.

Maar alzoo men overtuigt wierd, dat de Godtsdienst zich handhaven kan, gelyk geschied, en ook op veele plaatsen zonder een zoo hevig middel gehandhaaft word, als ook zonder een zoo machtig Lichaam, 't welk zoo veele bedienden en afhankelyke persoonen onder zich heeft, zoo veele grondregels die de rechten wederstrevig zyn, of zoo veele tegenstrydige verbintenissen tegen de belangen der Mogentheden ingevoert; en die daarenboven den Volke verbonden houden aanzodanige krachtige en onverbreekelyke banden van den Godtsdienst en 't Gewisse, niet verzuimen zoude in zekere gevallen naar goedvinden, en behaagen de rust der Staten te beroeren; alsdan zou waarschynlyk dit geen grooter voortgang hebben.

Men zou mede konnen voorwenden dat haar gevoegelyke wetten konden voorgeschreeven worden, om haar zodanig te bepaalen, en rechtmatige maatregels te neemen, dat ze den Godtsdienst nuttelyk waren, zonder de rust van den Staat te konnen beschadigen.

Maar de ervaarenheit heeft doen leeren, dat onder welke voorwaarde men de *Inquisitie* ontfing, en welke Wetten men haar voorschreef, zy eindelyk een onbepaalde macht behaalen zoude. Het Roomsche Hof, heeft zodanig een belang, dat het zich altoos party stelt: het zou niet verzuimen het belang van de *Inquisitie* tegen de Mogentheden te handhaven. De Wetten, schoon het aller verdraagzaamste ingevoert, en waar van de uitvoering zoo krachtig tot de rust der Staten dienen moest, wierden alsdan met de *Inquisitie*

de bronnen van geduurige verſchillen, en gaven gelegenheit die nooit ontbreeken zoude om de Mogentheden door te ſtryken en te beriſpen.

X. HOOFDTSTUK.

Van de VIERSCHAAR *der* INQUISITIE *en de* VOORRECHTEN *der* BEAMPTEN *van de* HEILIGE BEDIENING; *getrokken uit een* REISBESCHRYVING *van* SPANJE, *te* PARYS *in 't jaar* 1669. *gedrukt.*

Waar en in welke plaatſen byzondere Rechtbanken van de *Inquiſitie* in Spanje opgerecht zyn.

TIen Rechtbanken van de *Inquiſitie* zyn 'er in Spanje, als een te Toledo, een te Grenade, een te Sevilje, een te Cordua, een te Murcia, een te Cuenza, een te Lo Grono, een te Lerena, en een te Valladolid; en waarvan de Opper-Vierſchaar te Madrid is. Mariana zegt L. 24. C. 17. dat de oprechting van de zelven, toen, zeer onbeſchaaft, en zelfs aan eenige onrechtvaerdig ſcheen; *D. Fernand del Pulgar*, een ſchryver van dien tydt, bewyſt in zyne *Doorluchtige mannen*, dat de misdaaden, waarvan de *Inquiſitie* het recht van onderzoek toegeëigent was, zich tot de Doodſtraf niet mogt uitſtrekken: maar alzoo het meerendeel der Spanjaarden geen glimp van geleertheit hebben, noch van de belezendheit der H: Schrift en Oudvaderen, en by gevolg van geen waar geloof noch innerlyke Godtvruchtigheit verzien zyn: maar alleen van een krachteloos en huichelaars geloof, 't welk zy niet dan door de Kerkplichtigheden doen beſtaan, en in een uitwendigen Dienſt, waaraan hunne inbeeldingen en ongeregelde driften verknocht zyn. De vrees voor de *Inquiſitie*, ontroovende hun de middelen van zich in den grondt van hunnen Godtsdienſt te oeffenen, is hun noodzaakelyk geworden om hen tegen hunne driften te beteugelen: en wanneer men hun nu vryheit gaf van te onderzoeken, zouden ze echter de Mauritanen gelyk worden, die Chriſtenen worden zoo dikmaals als zy gevangenen zyn, en zich wederom Mahometanen verklaaren, zoodraa zy zich ontſlagen en in vryheit zien; Namentlyk dat zy niet weeten waarom zy Chriſtenen zyn, alzoo min als de Mauritanen waarom zy Mahomet volgen; en van dit Volk is, 't dat men zeggen kan, datze geen Katholyken zyn, dan doordien het hunne Moeders of hunne Voedſters en Minnen zyn geweeſt.

Hoe die aldaar gehandhaaft word, en met welk een gevolg.

De Voorzitter van de *Inquiſitie* word algemeen *Inquiſidor* genoemt, en de Raden *Inquiſidores* geheeten. En alzoo zy niets anders te doen hebben dan des Volks quaad Gedrag en Leering na te ſpeuren, en dat een ieder niet liever doet dan zich in zyn Ampt te doen gelden, hebben ze overal hunne Verſpieders. Indien zy de Vreemdelingen verſchoonen, oeffenen zy daar en tegen een wreede vervolging tegen den eigen Landaart; en de middelen waarvan zy zich dienen, zoo wel als de manier van een Geding tegen den beſchuldigen aan te ſtellen, zyn t'eenemaal niet alleen tegenſtrydig met de gewoone rechtsplegingen die men in alle welgeregelde Staten oeffent: maar met de natuurlyke betamelykheit en Goddelyke en Menſchelyke Wetten. Op de berichten die men tegen een man of vrouw inbrengt (want vermoedelyk is 't dat men 'er niet al te los mede te werk gaat, maar dat men vooraf van de zaak verzekert is) neemt men deeze man of vrouw gevangen, en in ſtede daar men alle ſoort van misdaadt de gevangenen voorhoudt, waarover hy beſchuldigt word, en dat men nooit een menſch alleen gelooft die beſchuldigt: handelt men hier het tegendeel en men verwacht dat hy verklaart, waarover hy ſchuldig is. Indien hy zich verhoort wordende niet beſchuldigt zend men hem altoos weder naar de Gevankenis te rug, en ſomtyds gebeurt het dat men hem aan de plei brengt en met de doodt ſtraft.

Alzoo dikmaals de getuigen die een man beſchuldigen, door een haat en byzondere vyandſchap daar toe bewoogen worden, en vermits die den beſchuldigden verwerpen kan, indien hem zynen naam bekent wierde, zoo draagt men zorg van hem nooit te noemen, noch met de getuigen te vergelyken.. Dus word dan een man gevangen genomen, beſchuldigt, aan de plei gebragt, gedoemt, en verbrandt, zonder zich te mogen verdeedigen.

Deeze ſtrengheit gaat zelfs tot de kinderen over, die de ſtraf van 't ongebonden leven of de vermeende misdaadt van hunne ouders draagen; want men verklaart hunne roerende en onroerende goederen verbeurt, die men ten voordeele van de *Inquiſitie* verkoopen laat, beroovende dus de kinderen of erfgenamen van de goederen hunner Ouderen of Vrienden; overzulks de *Inquiſitie* het middel vind, de goederen van zoo veel menſchen mach-

machtig te worden, als haar behaagt.

Om den Adel te verplichten deeze bedriegery te helpen handhaven, geeft men aan alle Edellieden die Bedienaars van de H: *Inquisitie* willen worden, groote voorrechten. De Koning zelf is 'er de Beschermer van, en neemt 'er de hoedanigheit van aan. De plicht van deeze Bedienaars is te dienen en de geweldige handt te leenen om de beschuldigden gevangen te neemen en naar de gevankenis te voeren; bezonderlyk is 't, dat zy hun naar de gevankenisse of ter doodstraffe geleiden, zonder dat de verweezene gebonden zy; want hy is zodanig van deeze Amptenaren omringt, dat men voor het ontvluchten niet beducht behoeft te zyn.

Hoe de Bedienaren van de *Inquisitie* het voorrecht hebben zich voor straffe overbegaane misdaadt te dekken, aangeweezen.

Waarlyk brengt deeze wreede Bediening den Edellieden als Bedienaars van de *Inquisitie* veel voordeel by; want zy bezitten het recht de boosaardigste bedryven te begaan, te dooden, verraderlyk om te brengen, te schofferen enz. zonder dat ze het minst te duchten hebben. Indien men hen om een diergelyke misdaadt vervolgt, beroepen zy zich voor de *Inquisitie* waar onder zy behooren; en alsdan staan de andere gerechten af en zwygen, beducht zynde dat ze tegen de Heilige Bediening mogten misdoen. De *Inquisiteurs* onderneemen dan 't Geding, en de Bediende verzuimt niet zich eerlang op de gevangerol der gevangenen van de *Inquisitie* te laaten stellen; waar na hy de vryheit geniet te gaan waar 't hem lust, en zelfs buiten de stadt als of hy geen gevangene was: ondertusschen houd men het Geding sleepende, om een bemiddeling te treffen. Deeze die het op 't allerquaadts hebben, belemmeren zy zich echter niet den tydt van tien jaaren of somtyds voor hun leven gevangene van de *Inquisitie* te blyven, alwaar zy beter dan de andere gehandelt worden, en een veel grooter vryheit genieten. Dit is aan een Edel-

Eenige voorbeelden hier van getoont

man van Cordua gebeurt, *Don Diego de Cabrena y soto Major* genoemt, Ridder *del habito de Calatrava* of van *Santiago*. Schoon hy een gevangene van de Heilige Bediening was, belette dit niet van zich mede in de onderneeming van Elvas te laaten vinden, toen D: Lodewyk derwaarts ging.

Een ander Edelman en Bediende van de *Inquisitie* van de zelve stadt Cordoua, had het ongeluk iemandt te dooden, die in een grooten aanzien aan 't Hof was, en aan de voornaamste familiën vermaagdschapt. Hy begaf zich dan in de gevankenis van de *Inquisitie*; de Amptenaren van de Heilige Bediening wierden zoo krachtig tegen hem aangezocht, zulks zy niet konden ontgaan hem volgens de Wetten ter doodt te verwyzen: maar de andere Edellieden van de Bediening bestelden voor hem een paerdt nevens een somme geldts, en lieten hem heimelyk de gevankenis van de *Inquisitie* ontvluchten. Hy hield zich eenigen tydt verborgen, men liet de vrienden van den dooden spreeken; en nadat de zaak eenige jaaren was sleepende gehouden, quam men eindelyk tot een verdrag.

Een ander Edelman van een aanzienlyke geboorte, wierd in hechtenis van de *Inquisitie* van Lo Grono gebragt, overzulks hy over de vryheit van 't Geweeten en de Genade gesproken en geredeneert had. Hy had zich over deeze stoffe wel geoeffent, en was 'er beter in ervaaren dan de *Inquisiteurs*, die hem zyne vryheit schonken, nadat ze hem aanbevolen hadden, nooit meer van Godtsdienst-zaaken te spreeken, zoo hy niet door de *Inquisitie* achterhaalt wilde worden en gestraft. Waarlyk word 'er in de *Inquisitie*-Landen de leerzaamheit van den Godtsdienst t'eenemaal verwaarloost, en alles 't welk een uitterlyken schyn heeft, is niet dan schynheiligheit; ook ziet men zelden andere menschen in de Kerkers van de *Inquisitie* als van 't Mauritanendom of 't Jodendom zyn beschuldigt; en deeze die daar van overtuigt zyn, worden na hunne veroordeeling door de straaten met een *Carocha* op 't hoofdt, geleidt, 't welk een soort van hooge en spitsopgaande gemyterde bonnet van geel en roodt papier is, waarom men den beschuldigde en verweezenen *Encarocados* noemt. De Raadt en Amptenaren van de *Inquisitie* trekken, op Muilezels gezeten, vooruit, waarop de Bedienden van de *Inquisitie* volgen met de *Eucarocados* in 't midden. Men leid hen aldus in de Kerk der Dominikanen, alwaar een groote Mis word gedaan. Eenige worden langs de straaten als afvalligen gegeesselt; andere zyn met een *Sambenito* bekleedt, of een soort van *Stool* dien men hun noodzaakt om den hals te draagen, waarom zy *Sambenitos* worden genoemt. De naamen der geenen die geduurende een jaar gevangen en gestraft zyn, vind men aan de Kerkmuuren geteekent met een St. Andries Kruis verzelt, en de meeste Kerken in Spanje zyn 'er van vervult.

De Vierschaar *Santa Cruzada* genoemt, waaruit die bestaat, en wat haare verrich-

Noch is 'er een andere Rechtbank *Santa Cruzada*, of Heilige Kruisvaart genoemt, die bestaat uit een algemeene Commissaris die 'er Voorzitter van is, en uit zes Raadsheeren. In den jaare 1509. werd die ingevoert ten tyde van Paus Julius den II. De Kruisvaart of Oorlog der Koningen van Spanje tegen de Ongelovigen

was

ting is, aan te merkt. was 'er het voorwendzel van: en ſchoon de Koning van Spanje met den Turk en de Mogentheden van Afrika Vrede heeft, laat hy echter op het inkomen van 't Aartsbisdom van Toledo, 't welk ongemeen groot is, een ſomme van vyftig duizend Dukaten opneemen, tot onderhoud der Galeien tegen de Ongelovigen gebruikt. Ook trekt hy evenmaatig iet uit de inkomſten van andere Kerkelyke Ampten van zyn Koningryk. Deeze Rechtbank heeft opzicht over alle de inkomſten die de Paus den Koning toeſtaat over de Kerkelyken te lichten, en het overige van zyn Volk; en bygevolg gedoogt hy hun geduurende de Vaſten van de *Groſſura* te eeten, te weeten, de Afval, het ingewandt, de voeten, vleugels, en 't geen men den Afval der beeſten noemt, waarvan men gemeenlyk het vleeſch eet. Dit gedrag is door een Bull van Paus Julius bekrachtigt, en verleent om de Spanjaarden den Ongelovigen te beſtryden, aan te moedigen. Zy word met Aflaaten opgevult, en jaarlyks gedrukt. De uitgeeving is 'er eindeloos van, alzoo een ieder genoodzaakt is die te koopen, beducht zynde dat men hem anders voor een Joodt of Ketter zoude aanzien, en by de *Inquiſitie* worden aangeklaagt. Het jaar verſtreeken zynde, is ze van geener waarde, 't welk een zeer groote ſleet in deeze waar veroorzaakt, en den Koning veel voordeel toebrengt, waar door zyne inkomſten ongemeen vermeerdert worden. De minſte prys is van drie Realen, en word naar de hoedanigheit van den Perſoon verhoogt.

Men deelt mede een Bull van de *Cruzada* in Spanje uit, die van Paus Calixtus is; en Mariana L. 22. C. 18. bericht na *Alonzo de Palencia*, dat deeze Paus die Bull ten tyde van den Oorlog der Spanjaarden tegen de Mauritanen zond. Deeze Bull moeſt van een groot vermogen voor levendigen en dooden zyn. Haar kracht beſtondt, dat die geen die twee hondert *maravedis* ten dienſt van den Oorlog tegen de Ongelovigen gaf, en deeze Bull by zich droeg, ſchoon hy gevaarlyk krank wierd, en welke krankheit zelfs doodelyk was, of dat hy ſpraakeloos geworden niet biechten kon, of eindelyk dat hy als zieltogende op 't ſterven lag: konde hy echter vergeeving van den eerſten bekomen Prieſter erlangen, en hy was dan verzeekert van nooit in 't Vagevuur te zullen komen.

HISTORISCHE VERHANDELING

Over de

HEDENDAAGSCHE GODTSDIENST-PLICHTEN

En

GEWOONTENS

Der

ROOMSCHE KERKE.

Vervattende de HISTORISCHE GEDENKSCHRIFTEN over den ſtrengen RECHTSDWANG der INQUISITIE.

Vierde Afdeeling,

Behelzende de oprechting van de Inquiſitie-Raadt in 't Koningryk Portugal, getrokken uit de Reisbeſchryving van den Heere Dellon.

I. HOOFDTSTUK.

Van de INVOERING *der* INQUISITIE *te* LISBON; *waar tegen* DON JAN *geduurende zyn leven zich heeft aangekant; doch die na des* VORSTEN DOODT *weder ingevoert word, en door deeze* HEILIGE BEDIENING *word in den* BAN *verklaart: waar van men zyn* LYK *wederom ontſlaat; het verſchil van 't* PARLEMENT *van* LISBON *met de* AMPTENAREN *der* INQUISITIE; *en met welke* STRENG- *en* WREEDHEDEN *de* HEILIGE BEDIENING *word behandelt.*

Door wie en wanneer de *Inquiſitie* in Portugal is ingevoert.

Onder de regeering van Johannes den III. werd voor 't jaar 1557. de Rechtbank van de *Inquiſitie* in 't Koningryk Portugal door een zekeren Monink ingevoert, die, zoo men meent, van een onechte Bull of Brevet verzien was, en daar mede zoo veel uitvoerde, dat hy in zyn voorneemen ſlaagde, 't welk hy geſmeedt had, om de ontzachelyke Vierſchaar van de Heilige Bediening in 't Koningryk in te voeren. Deeze Bedrieger werd nochtans eindelyk van valsheit overtuigt; en men acht het voor zeker, dat hy deswegen naar de Galei gezonden wierd, en dat hy 'er zyne dagen heeft geëindigt.

Echter lieten de *Inquiſiteurs* niet na de oeffe-

oeffening hunner Ampten t'achtervolgen. Maar alzoo hunne Grondregels en onverzettelyke ftrengheit, die zy tegen de rampzaligen oeffenden, en den naam van *Chriftiams novos* of *nieuwe Chriftenen* gaf, voor een ieder een affchrik baarde en voornamentlyk by perfonen wier menfchelyke oordeelkunde niet t'eenemaal was uitgewifcht; aan 't Hof waren 'er noch eerlyke en yverende Amptenaren genoeg, om aan den Koning te vertoonen het onrecht, 't welk zynen Staat van deeze ongehoorde Rechtkunde en veelvuldige en wreede ftrafoeffeningen van de Heilige Bediening leed.

De Vorft aanmerkende 't geen op deeze vertoogen diende, liet bedektelyk een Brevet van Rome komen, waar door zyne Heiligheit een algemeene vergeeving toeftond aan alle, die van 't Joodendom befchuldigt waren, belaftende den *Inquifiteurs* hunne Gevankeniffen te openen, en zonder uitzondering alle den geenen te ontflaan, die 'er in opgeflooten waren.

De Amptenaren van de Heilige Bediening konden toen deeze order te gehoorzaamen niet ontgaan: maar de Kerkers van de *Inquifitie* wierden eerlang onder nieuwe Voorwendzels wederom niet min aangevult, dan ze voor de verleende Vergiffenis vervult waren geweeft.

Don Jan de IV. te vooren Hartog van Braganca, tot de Kroon van Portugal verheven, zodanig als waereldkundig is, zou ongetwyffelt de *Inquifitie* in zyne ftaten afgefchaft hebben, indien hy langer of vreedzaamer geregeert had. Deeze verftandige Vorft was volmaaktelyk de misbruiken kundig, die onder fchyn van een onkreukbaar geheim begaan wierden, en in de Heilige Bediening ingevoert. Hy was daarenboven wel onderricht, dat de ydele eerzucht en gierigheit wel meeft de Grondregels der *Inquifiteuren* waren, dan de Godtvruchtigheit en Gerechtigheit by hun gehuisveft was; en wel weetende dat van alle de Verbeurtmakingen door de *Inquifitie* gedaan, niet dan een zeer klein gedeelte in zyne Schatkamer quamen, en 't overige onder de Amptenaren van de Heilige Bediening wierd verdeelt, zoo belafte hy dat men voortaan niet meer de goederen der geenen die gevangen waren, verbeurt verklaaren zou.

Koning Don Jan de IV. kant zich tegen de uitvoering van de Inquifitie in Portugal;

Deeze Verklaring van den Koning verbaasde en ontruftte niet weinig den *Inquifiteurs*, die zich door dit middel verfteeken zagen van het voornaamfte Voordeel hunner Bediening; zy ftelden dan alles in 't werk, om de zaaken weder in den voorigen ftaat te herftellen; en eindelyk verworven ze buiten weeten van den Koning en Brevet van den Paus, waar door zyne Heiligheit beval, dat de verbeurtmakingen wederom zouden plaats hebben, gelyk ze voor 's Vorften verklaring waren geweeft; en zulks onder ftraffe van den Kerkban, tegen die geen die zich tegen de uitvoering van dit Brevet zouden aankanten.

't Welk den Inquifiteurs niet weinig belemmert, en hun gedrag hier over aangeweezen.

De *Inquifiteurs* van dit bevel van Rome verzien, gingen de Koning met hun Genootfchap bezoeken, zoo als hy de Paafch *Communie* ftond t'ontfangen, en een van hun voerde het woordt; zy verzochten zyne Majefteit, zulks het hem behaagen mogt in zyne tegenwoordigheit en van 't ganfche Hof, dat men de lezing van zyne Heiligheits Brevet deed. Don Jan met aandacht toegeluiftert hebbende, vroeg aanftonds, ten wiens voordeele de verbeurtmakingen zouden zyn. Men antwoordde dat die ten zyne voordeele behoorden. Nademaal dit zoo is, antwoordde 'er de Koning wederom op, en alzoo het my ongetwyffelt gedoogt is met myne goederen te doen 't geen my behaagt: om dan de bevelen van den Paus niet te wederftreeven, en te toonen de ongemeene achting, die ik voor zyne Heiligheit hebbe, ftaa ik toe, dat gy de goederen uwer Gevangenen verbeurt verklaart, met beding dat men 'er een naaukeurige Lyft van opteekening af houde: maar ik verklaare van nu af aan, dat ik de zelfde goederen aan hun en aan hunne verwanten wederom fchenken zal; en dat ik verftaa dat ze hun getrouwelyk zullen worden wedergeeven, op de zelfde ftraffe die gy geoordeelt hebt noodig te zyn van hun te verwyzen.

Hoe Don Jan zich hier in wysfelyk gedraagt.

Met welk een fpyt en verdriet deeze orders van den Vorft by de *Inquifiteurs* verzelt gingen, 't moeft echter gefchieden; en zoo lang als Don Jan leefde, gaf men gemeenlyk alle de goederen, die men verbeurt verklaart had, den geenen aan wienze behoort hadden, of aan hunne wettige erfgenaamen.

Na des Konings doodt, vertoonden de Amptenaren van de H. Bediening eerlang aan de Koninginne Weduwe, dat de Overleedene t'eenemaal 's Paufen orders wederftreeft hebbende, in den Kerkban vervallen was door het Brevet van zyne Heiligheit over den geenen bevolen, die de Uitvoering verhinderen zouden: en deeze Vorftin, min beftendig dan den Koning haar gemaal had geweeft, was zoo flaaumoedig van te bewilligen, dat de *Inquifiteurs* met hunne Plechtgewaaden aangedaan, de *Ceremonie* van het Lyk van Don Jan te ontflaan, verrichtten, 't welk in 't overftaan van de Prinfen zyne zoonen, Don Alfonfus en Don Pedro gefchiedde.

Vermetele daadt van de Inquifitie na 's Konings overleiden onderftaan.

Ge-

Genoeg is 't te zien dat alles, 't welk toen de ontflaging van 's Konings Lyk raakende van wegen de *Inquifiteurs* verricht wierd, niet dan een enkel voorbeeldt verftrekte, om den Grooten van 't Koningryk en den Volke een vrees aan te jagen, en het gezag van de Heilige Bediening ten aller ftrengfte te handhaven; want Don Jan had t'eenemaal in 's Paufen Brevet bewilligt; en het verftandig befluit, 't welk hy onder de lezing van 't Brevet nam, van de verbeurt verklaarde goederen zyner Onderdanen, fchoon ten zynen voordeele, weder te ontflaan, gelyk hy waarlyk deed, had geenzins zoo een fchandelyke ftraf verdient, als deeze die men hem na zyne doodt oplei; zoo moeft dit in tegendeel een onfterffelyk gunftbewyft door zyn ganfch Koningryk verwekken, en het gedrag der *Inquifiteuren* haatelyk voor de geheele waereldt maaken.

Strenge oeffening deezer Vierfchaar onder de Regeering van Koning Alfonfus aangeweezen, en by welk een toeval dit wierd verricht.

Maar de *Inquifitie* door de onftrafbaarheit van deeze daadt aangemoedigt, heeft zedert haare ftrengheden, of liever wreedheden, onder de regeering van Don Alfonfus, en onder een gedeelte van die van Don Pedro verdubbelt. Geduurende de Regeering van den laatften gebeurde het omtrent den Jaare 1672. dat een der Kerken van Lisbon beftolen wierd. Men had de Heilige *Ciborie* met de andere Gewyde Vaten gerooft, en de Gewyde Hoftiën weg geworpen.

Hier op gaven de Heeren van de *Relaçam*, 't welk het Parlement van Lisbon is, order dat men een naaukeurig onderzoek in alle de huizen der geenen, die van deeze misdaadt verdacht waren, zoude doen; en dit bevel werd met zodanig een ftrengheit uitgevoert, om dat men naaukeurig wilde weeten waar een ieder den voorgaanden nacht was geweeft; en om welke redenen men had uithuizig moeten zyn, en onder welk Gezelfchap men zyn verblyf hadde gehad. Men nam op het minfte vermoeden zeer veele perfonen van allerlei Sexe en ouderdom gevangen, die men in de Kerkers van 't Parlement floot. Men ondervroeg hen met alle mogelyk naaukeurigheit: maar men kon echter de Daaders van deeze verfoeielyke daadt niet ontdekken.

De *Inquifitie* vond nochtans zeer quaadt, dat de waereldlyke Rechters zich met deeze zaak bemoeiden, 't welk niet te min een groot geluk voor de nieuwe Chriftenen was, die anders ongetwyffelt zeer veel zouden geleeden hebben, indien in deeze gelegenheit de Onderzoeking aan de Heilige Bediening had geftaan.

De Vyanden der nieuwe Chriftenen echter, bedienden zich van dit nieuw Voorwendzel om den Volke tegen hun gewelddaadig op te hitzen, 't welk reeds zeer hatelyk tegen hun ingenomen was, om hen te vervolgen. De onorde ging zelf zoo verre, dat geen van deeze ongelukkigen zich byna in 't openbaar vertoonen dorften, en men bragt in den Koninglyken Raadt in overweeging, of het niet noodig waare alle de nieuwe Chriftenen uit het Koningryk te verdryven.

Vreemt gedrag der *Inquifitie* aangemerkt.

Toen fcheenen de *Inquifiteurs*, die Amptshalven de Vervolgers van alles zyn 't geen men *Chriftiams novos* noemt, t'eenemaal hun haat en valfchen yver niet meer gedachtig te zyn; vermits zy niet alleen voor de uitdryving van ganfch andere gedachten waren: maar zich noch met al hun vermogen daar tegen aankantten. Zy wendden redenen voor, van een gedrag voor de waereldt verwonderenswaardig voorkomende, dat men hen volgens gewiffe naar geen vreemde Landen verzenden kon, alwaar een ieder naar zyn behagen leefde, alwaar de menfchen zwak en wankelende in den geloove, niets vinden zouden om hen in hun plicht te wederhouden, zulks ze eerlang t'eenemaal den Chriften Godtsdienft verlaaten zouden.

Maar lieden van een weinig klaarder begrip, begreepen licht, dat de Amptenaren van de H. Bediening dit gedrag niet infloegen, dan door beduchtheit voor de vermindering van hun gezag, indien men de nieuwe Chriftenen uit den Staat verdreef, en daar door de middelen te verliezen, om hunne onverzadelyke gierigheit te voldoen; want deeze rampzaligen verftrekten hun enkelyk voor een roofmiddel, en waren t'eenemaal het voorwerp hunner vervolgingen.

Hoe 't ook zy, de *Inquifiteurs* bereikten hun voorneemen, en men fprak niet meer van de uitdryving der gewaande Jooden. Men genoegde zich dagelyks een grooter getal gevangen te neemen, en hen ftrengelyker te onderzoeken.

Terwyl dat het Parlement dus met het nafpeuren der Daaders van deezen Kerkroof bezig waren, wierd iemandt, die een oudt Chriften was, op heeter daadt van een diefftal betrapt, in een gehucht naby Lisbon gelegen. Men bragt hem aanftonds naar de Gevankenis van de Stadt, en hem betaftende vond men het Kruisbeeldt van de *Ciborie* by hem, 't welk eenige Maanden te vooren geftolen was. Men ondervroeg hem over deezen diefftal, en deeze rampzalige beleedt, dat hy 'er alleen fchuldig aan was; dat hy de *Ciborie* gebroken had, waar van hy alleen het Kruis had bewaart, 't welk hy altoos by zich gedraagen had, en nu dien-

diende om den daader te ontdekken.

Op deeze onverwachte bekentenis van den Daader deezer Kerkroof, maakte men zyn Geding, en hy wierd naar verdienste gestraft. Men ontsloeg mede aanstonds alle de nieuwe Christenen, die in de Gevankenissen van 't Parlement over deeze daadt gevangen zaten; en 't scheen dat hun die zaak voortaan een weinig rust verleenen zou. Maar alzoo dit geval des Volks vooroordeel tegen de nieuwe Christenen by na t'eenemaal wegnam, en de haat hen tot dus verre toegedraagen, begon te verminderen; de *Inquisiteurs* die scheenen hunne party gekoozen te hebben, toen men in den Raadt van hun te verdryven sprak, en ziende dat 'er niet meer te duchten was, dat men hen uit het Koningryk verdryven zoude, hervatten hun voorig gedrag, vervolgende hen meer dan ooit.

Deeze die het Parlement ontslagen had, en voor onschuldigen waren verklaart, stonden het eerste voor 't woeden van de H. Bediening bloot; en deeze arme menschen scheenen de eerste onlust niet ontweeken te zyn, dan om in een ander onvergelyk verschrikkelyker en gevaarlyker te vervallen.

Voorslagen by den Koning gedaan om de wreedheden van de *Inquisitie* te beteugelen, en wat daar op is gevolgt.

Deeze overdaadige strengheden van de *Inquisitie* waren oorzaak, dat eenige der voornaamste en aanzienlykste Hovelingen, de geduurigen overlast ziende, waar voor die geen die men nieuwe Christenen noemde, bloot stonden, besloten aan Don Pedro ootmoedige smeekingen te doen.

De voornaamste van deeze Heeren waren de Markgraven van Gonca en Marialva, Don Antoni de Mendoça toen Aartsbisschop van Lisbon, Don Christoffel d'Almeida Bisschop der Martelaren, de Lord Russel, Bisschop van Portoalegre, de Markgraven van Tavora en Fontes, de Graaf van Villaflor, Don Sanches Manoël, en verscheiden andere beruchte Geleerden en Geestelyken van verscheiden Orden. Alle deeze Heeren vertoonden aan den Vorst de onherstelbaare verongelykingen, die zyne Onderdanen door de manier van Rechtspleging leeden, die men in de *Inquisitiën* oeffende, en waar uit noodzaakelyk het gansche verderf van zynen Staat te volgen stond. De redenen die zy bybragten werkten een zoo levendigen indruk op 't gemoedt van deezen Vorst, dat hy aan zyn Afgezant te Rome belaste een Brevet te verzoeken, 't welk den nieuwen Christenen toestond voor den Paus zelfs de redenen van klagten open te leggen, die zy meenden over de Gedingen van de Heilige Bediening te hebben. Dit Brevet verworven hebbende, en in alle de *Inquisitiën* van Portugal geteekent, schortte men 'er de strafoeffeningen op, en de nieuwe Christenen kreegen verlof Pleitbezorgers te noemen, die in hunnen naame, zoo wel te Rome als in Portugal, de zaaken handhaven zouden, en om by zyne Heiligheit een gewettigde orde te verzoeken, die de voorgeschreeven rechten van de Heilige Bediening door Voorschriften op 't Burgerlyke en 't Kerkelyk Recht gegrond, regelden.

Deeze Pleitbezorgers stelden dan Verzoekschriften en Memoriën op, die zy den Paus overleverden, hem biddende te beveelen, dat men in geloofwaardigen geschrifte eenige oude Rechtsgedingen van persoonen naar Rome zond, die door de *Inquisitie* ten vuure waren verweezen geweest, en voornamentlyk van die geene die met een zoo genoemd ontkennend bewys gestorven waren; op dat zyne Heiligheit door de beschouwing en lezing deezer stukken, t'eenemaal overtuigt van de rechtvaardige klachten wierd, die men hem voordroeg, en dat de H. Vader vervolgens eenige herstelling en verzachting den rampzalige nieuwe Christenen mogt toebrengen.

De Paus hoorde met genegenheit en zeer naaukeurig de redenen deezer smeekelingen aan. Hy wierd gevoeliglyk over hun ongeval geraakt, en deed daarop een Brevet vervaerdigen, waardoor hy den *Inquisiteurs* bevel gaf, hem eerlang vier oude Rechtsgedingen in geloofwaardigen geschrifte te zenden.

De Amptenaren van de *Inquisitie* merkten toen klaarlyk het gevaar waaraan zy zich stonden bloot te stellen, indien zy genoodzaakt wierden zich aan dit Brevet te gedragen; nademaal, indien het zyne uitwerking had, het niet missen kon of zy zouden hunne achting te leur zien gestelt, of ten minsten ongemeen vermindert.

Tegenstribbelend besluit van de *Inquisitie* hier opgenomen.

Zy namen dan een besluit van niet te gehoorzaamen; 't welk de Paus noodzaakte door een nieuw Brevet de Algemeene *Inquisiteur* af te zetten, en alle de anderen in den Ban te doen. Hy gaf hen mede bevel de sleutels van de *Inquisitiën* den Gewettigde Rechters over te leveren, 't welk zy weigerden te doen; en hoe zyne Heiligheit op de Overlevering van 't getal der Gedingen stond, die hy hem te leveren bevolen had, hy moest zich echter met twee der zelven vergenoegen, die hem de *Inquisiteurs* zonden, en die zy eindelyk zodanig verkooren als 't hun behaagde. Mitsdien nu deeze zwakke voldoening de Paus vergenoegde, wierden ze wederom vrygesproken; en schoon de H: Vader eenige Keuren had gemaakt om de gestrengheden van deezen Rechtbank te ma-

matigen, bleeven de zaaken echter in den zelfden ſtaat. Alles 't welk we bygebragt hebben, is meer dan voldoende gerechtvaerdigt door het Brevet van Paus Innocentius den XI. gedagteekent den 22ſten Auguſtus 1682.

Welke middelen de *Inquiſiteurs* in 't werk ſtellen om hunne zaak ſtaande te houden,

De middelen waarvan zich de *Inquiſiteurs* bedienden om het ongeval 't welk hun dreigde, af te wenden, waren eerſtelyk; dat ze den Koning vertoonden, dat het Roomſche Hof deeze Rechtsgedingen niet eiſchte, dan om 'er gelegenheit door te vinden van zich de kennisneeming der zaaken van Portugal toe te eigenen; dat de Paus vervolgens zich aanmatigen zou onder zich te trekken alle de ſtoffen de *Inquiſitie* betreffende, en daarna mede kennis zoude willen neemen van de Kerkelyke, en zelfs Waereldlyke zaaken; dat dit voorneemen van 't Roomſche Hof blykelyk een beleediging aan zyne Opperheerſchappy en aan de rechten van zyne kroon gaf, en dat het van een oneindig gevolg in de goede Staatkunde konde zyn, van aan den Paus ten deezen opzichte geene voorwendzels te geeven, om in 't toekomende op 's Konings rechten meer te onderneemen, die niet dan Godt tot Opperheer hebben moeſt.

Waardoor de Koning om den tuin geleid word,

Don Pedro, die in den beginne gunſtig genoeg voor de nieuwe Chriſtenen was geweeſt: maar niet meer door de raadgeving der getrouwe Amptenaren onderſteunt wierd, die hem de gedachten van medelyden voor deeze zyne Onderdanen hadden ingeboezemt, als door de *Inquiſitie* onderdrukt wierden, liet zich door deeze ſoort van redeneering der *Inquiſiteuren* verblinden; en verre van daar dat hy zyn gunſtbewys den geenen die hy verdeedigt had, zoude vervolgen; zoo gaf hy aan zyn Afgezant te Rome nieuwe Orders, en belaſte hem alles in 't werk te ſtellen, om te beletten, dat dit Hof in zyn voorneemen, 't welk beraamt was, om een zeker getal van Gedingſtukken over te zenden, niet gelukte.

en welke laagen zy om hun oogmerk te bereiken 's Konings Afgezant leggen.

De *Inquiſiteurs* hadden ſedert den beginne deezer zaaken gemerkt, dat de eerſte Afgezant die door den Koning was benoemt geweeſt, om zich zodanig te gedragen, dat de Onderdanen zyner Majeſteit, van zyne Heiligheit de rechtshandhaving die zy verhoopt hadden, verworven, zich naaukeurig van zyn plicht queet, en arbeidde met vlyt om de zaak, waarmede zyne Majeſteit hem belaſt had, te doen gelukken, oordeelden, hem, naar eiſch in hunne belangen in te moeten trekken, of zoo dat niet wezen kon, het vereiſcht wierd hem een Opvolger te doen geeven.

Zy ſpanden toen al hunne krachten in om deezen Bedienaar van 't Staatsbewint van zynen plicht af te trekken: maar alle hunne poogingen waren vruchteloos; zy boezemden den Vorſt in hem te rug te roepen, en in zyne plaats Don Lodewyk de Souſa te zenden, toen Biſſchop van ---- en die ſedert Aartsbiſſchop van Braga was geworden, als Don Veriſſimo d'Alencaſtro deeze verheven waardigheit had afgeſtaan, om Algemeen *Inquiſiteur* te zyn.

Hoe zich den nieuwen Afgezant ten voordeele van de *Inquiſiteurs* gedraagt.

Deeze nieuwe Afgezant t'eenemaal aan den dienſt en de belangen van de *Inquiſitie* overgegeeven, veinzende zynen Koning en zyn Vaderlandt te dienen, verried ze echter beide. Hy kante zich behendiglyk tegen de goede meening die de Heilige Vader had, om de onrechtvaerdigheden van de Heilige Bediening te beteugelen. Hy verborg of verzwakte de redenen die de nieuwe Chriſtenen voor hunne belangen bybragten; hy gaf aan de *Inquiſiteurs* van alles 't geen te Rome omging, bericht, en verſchafte hun de middelen van te ontzenuwen 't geen zyne Heiligheit beveelen zoude. Eindelyk gaf hy den Paus te kennen, dat alle de vroome Portugeezen geërgert waren, alzoo men de oprechtigheit van de Heilige Bediening in twyffel trok, in haare Dingtalen ontworpen; en dat indien men volharde een Geding hier tegen te voeren, was 't een middel om ſtilzwygende het Jodendom in 't Koningryk Portugal in te voeren.

Indien dan het Volk mogt komen oproerig te worden, gelyk te duchten was, de Koning genoodzaakt zoude zyn hulpmiddelen te zoeken, die het Roomſche Hof niet aangenaam wezen zouden; naardien het gebeuren kon dat men genoodzaakt wierd een Patriarch in Portugal te verkiezen: en dit te meer, alzoo de zwaarigheit die de Pauſen zedert eenigen tydt hadden gevonden, om Bullen aan de Biſſchoppen, door zyne Majeſteit benoemt, toe te ſtaan, reeds de gemoederen zeer geneegen tot een verandering had gemaakt.

Waardoor 's Pauſen voorneemen te leur wierd geſtelt.

Door deeze en andere diergelyke konſtenaryen, werkte de Afgezant zoo veel uit, dat 's Pauſen goede meeningen onuitgevoert bleeven. Hy moeſt zich met de twee gezondene Gedingſtukken vergenoegen, zoo als de *Inquiſiteurs* die verkooren hadden, ſchoon 'er vier waren geëiſcht; en eindelyk bleeven de zaaken, onaangezien de Wet door zyne Heiligheit gemaakt, omtrent in den zelfden ſtaat als die te vooren waren.

II. HOOFDT-

II. HOOFDTSTUK.

Van 't GEDRAG *door de* INQUISITEURS *in* PORTUGAL *omtrent den geenen gehouden die het ongeluk hebben in hunne handen te vallen.*

Met welke hoedanigheden het gedrag van de *Inquisitie* verzelt gaat, aangeweezen.

BEzwaarlyk is 't de Dingtalen by de *Inquisitiën* in Portugal gebruikelyk naaukeurig te onderzoeken, noch ook de wreedheden aan te wyzen die zy tegen den geenen oeffenen die het ongeluk hebben in haare gevankenissen opgesloten te zyn. Niets moeielyker is 'er waarlyk dan alle de omstandigheden uit te drukken. Het onschendbaar geheim 't welk men zich onderwind waar te neemen, en 't welk het eenigste middel is om de Heilige Bediening staande te houden, belet dat die geen zelfs die 'er van vervolgt worden, niet genoegzaam alle de byzonderheden begrypen konnen. Echter zullen we niet nalaaten alhier in alle oprechtigheit zoo veel mogelyk zyn zal, te berichten, alles wat 'er onze duistere ervaarenheit van begreepen heeft, en 't geen men 'er redelykerwyze van vermoeden kan.

Men moet daar en boven acht geeven dat deeze die de verschrikkelyke beproevingen hebben uitgestaan, zonder twyffel 'er het best van onderricht zyn geworden. Men kan overzulks om te besluiten, niet van zich werpen, dat 't geen men met zoo veel zorgvuldigheit verbergt, ongetwyffelt quaadt is, en dat dit verschrikkelyk geheim de onverwinnelykste hinderpaal tegen de hulpmiddelen is die men zou konnen gebruiken, wegens zoo ongelegendheden waarmede deeze arme gevangenen overladen worden; die daar door in een byna volstrekt onvermogen zynde, om te weeten 't welk hun de vryheit verzorgen kan, in een zoo vreemde onsteltenis vallen, dat ze genoodzaakt zyn geduurig als de blinden al tastende te gaan, zonder byna nooit achter de waare oorzaaken van hun ongeval te konnen komen. Men moet mede aanmerken dat deeze gevangenhouding op een, twee of drie getuigen geschied die geenzins overeenkomen, en die alle onwaardig zyn, dat men op hunne getuigenissen geloof geeve, naardien het meerendeel gevangenen zyn, die geen ander middel vinden zich de zaak te ontrekken, dan hunne gewaande medeplichtigen te belasten, schoon hunne getuigenissen byna nooit overeenkomen.

Hoe men de gevangenen handelt, en hunne goederen in beslag neemt.

Iemandt aangeklaagt zynde, en wanneer de beschuldiging tegen hem opgemaakt, aan de Heilige Bediening gelevert zy, geeft men aanstonds last hem gevangen te neemen, en men begint hem te handelen als of hy reeds van de beschuldigde misdaaden overtuigt was; men stoot aanstonds zyn vrouw en kinderen, indien hy die heeft, ten huizen uit; men sluit zyn huis, maakt een boelschrift van alle zyne goederen; en zyn gezin word tot den beedelzak gebragt, als of ze in 't minst geen deel aan zyne goederen hadden.

Van deeze verbeurt verklaarde goederen word byna niets of zeer weinig den geenen weder gegeeven die de *Inquisitie* ontkomen en vryverklaart zyn. De schuldeisschers verliezen hunne uitstaande schulden; en van alle deeze verbeurtmakingen, geniet de Koninglyke schatkamer niet dan een klein gedeelte, nademaal de *Inquisiteurs* zich het recht toeëigenen om 'er volstrektelyk het bestier over te hebben, en byna alles tot hun voordeel weeten te bestieren.

Waar door de kinderen deezer rampzaligen in de uiterste elende vervallen.

Indien het gebeurde dat man en vrouw teffens gevangen wierden, vervallen hunne kinderen, zoo zy die hebben, in een zoo beklaagelyke verlaating, zulks men dikmaals kinderen van drie of vier jaaren gezien heeft, die genoodzaakt waren aalmoezen te verzoeken, en schuilplaats onder de Kerkportalen, onder luifels en andere openbaare plaatsen te zoeken: en wat noch het allerbeklaaglykste is, dat jonge dochters anders verstandig genoeg en welopgevoed, gemeenlyk in 't verderf loopen, en zich tot hoerery gebruiken laaten, 't zy door de hoogdringende benoodigdheit waarin zy vervallen zyn, of wegens haaren staat van verachting waar voor zy zich door 't ongeluk haarer geboorte vinden blootgestelt. Wat zyn 'er niet al veele gehuwde vrouwen, te vooren zeer deugdzaam geweest, die sedert de gevankenis haarer mannen tot het zelfde verval zyn geraakt? Niet dan al te veel voorbeelden van de waarheit zyn 'er, die men in alle de Steden en vlekken van 't Koningryk zoude konnen bybrengen, wilde men die berichten: maar 't zal best zyn de naamen deezer bedrukte menschen te verzwygen, om geen smaadt aan hunnen rampspoedt te verwekken, en geen groot getal van vaders, moeders en gehuwden te onteeren.

Laagen omtrent den beschuldig-

De *Inquisitie*-Bediende door de Heilige Bediening belast zynde een beschuldigde gevangen te neemen, en gevonden hebbende, be-

En in 't werk gesteld. beveelt hy hem te volgen, en gebruikt alle voorzorge geduurende den weg die zy gezamentlyk hebben af te leggen, om den gevangene te noodzaaken eerlang zyne misdaadt te belyden, opdat hy weder ontslagen worde, en de barmhartigheit beproeve die de *Inquisiteurs* gewoon zyn tegen hun te oeffenen, die een oprechte bekeering door hunne vaardige en gewillige belydenis laaten blyken; maar, zoo hy zich daar en tegen niet beschuldigt, moet hy afwachten niet dan na een verblyf van eenige jaaren uit de gevankenis te geraaken, en vervolgens zyn leven in 't midden der vlammen te eindigen.

Wanneer zy in de *Inquisitie* gekomen zyn, vertoont zich de Geheimschryver, die de beschuldigde den Deurwaarder van den huize in handen levert, in 't Portugeesch *Alcaïde* genoemt, die verzelt van twee Lyfwachten, de beschuldigde in 't inwendige van de *Inquisitie* geleid; en hem op nieuws aanmaant eerlang te bekennen, zoo hy barmhartigheit wil verwerven, zyn leven behouden, en zyne vryheit erlangen. Dit gedrag van Bedienden der Heilige Bediening, is oorzaak dat veele onnozele menschen zich van misdaden beschuldigen, die zy nooit hebben begaan.

Hoe men de gevangenen van alles berooft, De gevangene in den Kerker gebragt, betast men hem en berooft hem van al het goudt en zilver 't welk hy by zich heeft, schoon 't zelf een gedenkpenning of beeltenis van Christus of van eenigen Heilig was. Men ontneemt hem mede de Boeken die hy by zich hebben mogt, zonder het Getyde-boek uit te zonderen, en zelf den Kerkelyken het Brevier-boek te laaten, zulks men hen van alle lichaamelyke en Geestelyke vertroosting berooft. Gebeurt het, dat een deezer ongelukkigen, met traanen in de oogen smeekt dat men hem gebede boeken en andere Geestelyke oeffeninge bezorge, door welke lezing hy eenige verzachting zyner smarte mogte vinden; vermits het onbehoorlyk is, t'eenemaal van de Sakramenten van Boete en de *Eucharistie*, als ook van de vertroosting om

en zelfs oorzaak tot het belet van Geestelyke oeffeningen geeft. de Mis te hooren, berooft zynde, zy zich ook t'eenemaal berooft vinden, om hunne gewoone gebeden te doen; en schoon zy Christenen zyn, dat men hun als Turken en Ongelovigen handelt: men antwoordt hem dat men in dit huis geene Boeken noodig heeft, en dat die 'er in opgesloten zyn, enkelyk moeten bezig zyn hun Gewisse te onderzoeken, en hunne misslagen bekennen. Als zoo een beschuldigde dan antwoordt dat hy bekent een groot zondaar te zyn, en dat hy bidt dat men hem een Biechtvader * zende, overzulks hy zyn geweeten door het Sakrament van Boete zuivere; speelt men den doove, en antwoordt niet, vermits men geen acht op der smeekelingen bedruktheden staat: Men laat hen niet biechten, men onderwyst hen niet, men berooft hen van allerlei vertroostingen, en men laat hen dus zes, agt en tien jaaren lang zonder Sakramenten en de Mis deelachtig te worden, zitten; ja men handelt hun niet als Christenen, en als of hunne zielen door 't dierbaar bloedt van Jesus Christus niet waren vrygekocht. 't Is wel waar dat men den geenen te biechten toestaat die gevaarlyk krank zyn, wanneer den Arts verklaart dat hunne herstelling wanhoopelyk is: maar de Biechtvader maakt het in deeze Kerkers niet lang, nademaal die gemeenlyk zeer vuil, morzig en stinkend zyn, en vermits de *Alcaïde*, de wachten en gezellige gevangenen van den kranken hem aan de deur opwachten. Dus blyft dan de Biechtvader de helft van den noodigen tydt by den boeteling niet, die noodig zy om zyne belydenis af te neemen, en zomtyds eenige jaaren doorbrengt, zonder de Sakramenten deelachtig te worden. Het gebeurt by deeze gelegenheit wel, dat zwakke en weinig ervaaren menschen heilschendige belydenissen doen; duchtende, zoo zy zich beschuldigen valsche zaaken te hebben bekent om hun leven te redden, dat de Biechtvader dit den *Inquisiteurs* berichten mogt, en hun nadeelig zyn, indien zy van de ziekte weder herstelt wierden.

Hier uit is 't wel te oordeelen, dat het niet wel mogelyk is dat een arme gevangene een oprechte belydenis doet, ziende de Priester maar eens, en dat voor een ogenblik; want zeker is 't dat men hem niet toelaat weder te komen; dat hy geen vermogen heeft den boeteling van de bestraffingen, die men waant waarin hy vervallen is, vry te spreeken, dan in zaake des doodts; dat geen Kerkelyke den zieke vertroost noch behulpzaam zy, dat hy wel sterve; en dat men hem zelfs het Kruisbeeldt niet vertoone tot zyner vertroosting, en hem aanmoedige over de bedruktheit zyner zonden in dit verschrikkelyk ogenblik.

Zoo veel hardigheden die deeze rampzaligen bezuuren moeten, beletten nochtans niet dat het meerendeel blyk van hun Geloof geeft, door dagelyks tegen de muren van hunne gevankenissen, met houtskool of geweekte aarde, Kruissen te schilderen; en wanneer zy Zieltogende zyn, staan hunne mede gevan- Hoedanig de Gevangenen zich onderling in de ontbeering van Geestelyken

* 't Is bynaongelooflyk dat men den Zondaar een Biechtvader weigeren kan, die het verzoekt, en zelfs aan iemandt die noch niet overtuigt, noch veroordeelt, noch een Ketter is; en schoon hy 't was, is dit gedrag ten hoogsten verwonderenswaardig.

dienst be-hulp-zaam zyn. gevangenen, by gebrek van Priesters, hun ten besten zy konnen by; zy doen voor hun vierige gebeden, met veelvuldige tranen verzelt, en laaten niet af hen aan te moedigen over de bedruktheit hunner zonden te handelen, en tot den laatsten snik den H: naame Jesus en Maria voor te brengen. Waarom is het den ouden Christenen niet gedoogt en aan alle de waare Gelovigen, by zodanige droevige gelegenheden in deeze verschrikkelyke kerkers te komen? Ongetwyffelt zouden zy door deeze ongelukkige slacht-offers van de *Inquisitie* met deugdt en Godtvruchtigheit gesticht worden, en ongetwyffelt overtuigt, dat het meerendeel der geenen die in Portugal voor Jooden aangezien worden, zeer vierige Christenen zyn, die, nadat ze als goede Katholyken geleeft hebben, hunne dagen in waare kindschap der Kerke eindigen, die geenzins overreed zyn, en zich met zodanige misdaaden belast vinden, waarvoor men hun in de Handelingen * des Geloofs als overtuigt te zyn, houd, als ook om hunne gevankenis te ontkomen, om van de pynbank bevryt te zyn, en om een wreede en schandelyke doodt t'ontgaan, waarmede men hen geduurig drygt.

Aanmerkingen over deezen verkeerden handel, bygebragt. Van aangelegenheit is 't alhier aan te merken, dat deeze kranken die dus onmenschelyk gehandelt worden, by de *Inquisiteurs* voor Jooden of voor Christenen doorgaan. Indien het echter Jooden waren, vereischte dan de Christelyke liefde niet om alles in 't werk te stellen, zulks men hunne zielen uit de dwaling redde? maar wordenze in tegendeel voor Christenen aangezien, zynze dan te meer door de Wetten van 't Christendom immers verplicht hen niet te verlaaten, gelyk zy in 't overgaan van het tydelyke tot het eeuwige doen, laatende hun aan de bescheidenheit van drie of vier mede gevangenen over, van 't Jodendom beschuldigt, die alsdan eer op de verleiding zouden toeleggen, en hen van hun geloof aftroonen?

Wat zoude het alsdan deugdzaam en loffelyk zyn een *Inquisiteur* vol van een Apostolischen yver te zien, zyne bediening van Leeraar te oeffenen, in deeze stinkende en donkere verblyfplaatsen te komen, om de rampzaligen te vermaanen en tot huns levens einde op een stichtelyke wyze hulp en troost te bieden! Indien deeze Heeren zich dus gedroegen, zouden ze veele van deeze bedruktelingen met volkomene gelatenheit de doodt zien ontfangen, en in den stervenden geen verdachte tekenen van een levendig en zuiver geloof vinden, en door dit middel zouden ze van het vooroordeel waar in zy zyn, konnen ontheven worden; nademaal het onbetwistbaar is, dat men voornamentlyk in den stervenden bespeurt, zodanig als de gesteltheit des harte is, want de schynheiligheit komt 'er alsdan luttel te pas. Mogelyk zullen de *Inquisiteurs* zeggen, die als Rechters deezer stervenden zyn, dat het met hunne waardigheit niet overeenkomt diergelyke zaaken by de handt te neemen: maar 't zal genoeg zyn hun te antwoorden, dat de hoedanigheit van Rechter die van Priester in Kerkelyke persoonen niet moet buiten sluiten, die geen ander oogmerk hebben moeten dan de Zaligheit der zielen te bevorderen, en niet de verdelging des lichaams; en wanneer het zelf hun toegestaan word dat zy 'er niet behoefden te gaan, ten minsten waren ze dan verplicht in hunne plaats bequaame mannen te zenden, die wys, Godtvruchtig en liefdadig waren om te onderwyzen, troosten, en deeze verlaatene zielen krachtdadig te versterken.

III. HOOFDTSTUK.

Van de ONDERAARDSCHE GEVANGKENISSEN; *de* STRAFOEFFENING *die men aan de* GEVANGENEN, *zoo wel* MANNEN *als* VROUWEN, JONGE DOCHTERS *en* GEESTELYKEN *doet*.

De Kerkers van de *Inquisitie* beschreeven. Wanneer de Geheimschryver van de Heilige Bediening den gevangene, die de Bediende van de *Inquisitie* heeft gebragt, aan de deur ontfangen heeft, levert hy die aan den *Alcaïde* en twee Wachten over, die hem in een vertrek van den kerker brengen. Men sluit hem door twee deuren in dit klein vertrek, lang omtrent twaalf, en breed tien voeten, gemeenlyk zeer duister, ontfangende geen licht dan door een klein hoog venstertje, zulks men 'er naaulyks de voorwerpen onderscheiden kan. De gevangenen hebben zoo weinig dienst van dit zwak licht, dat zy den dag doorbrengen, in verlangen naar den aannaderende nacht, vermits ze alsdan met een kleine flaaubrandende lamp, die men hun verzorgt, vertrooft worden, waar van de kosten als mede die van hunne wassching van de vyf stuivers gekort word, voor on-

* Dus word de Gerechtsoeffening (*Auto da Fé*) genoemt.

onderhoudt van ieder der gevangenen van de *Inquisitie* toegelegt.

Men houde het ons ten goede, zoo wy in een onaangenaame verhandeling treeden, wegens de morzigheit die men in de gevangkenissen van de Heilige Bediening vind; maar alzoo wy oordeelen dat het noodig is hier van een recht denkbeeldt te geeven, moeten we noodzaakelyk de byzonderheden daar van voorstellen. De huisraadt waar mede deeze stinkende kerkers verzien zyn, bestaat in vier aarde potten waarin de gevangenen hun water maaken, en een die veel grooter dan de anderen is, om voor het gerief van andere natuurs benoodigdheden te dienen, die alle niet dan om de agt dagen geruimt worden. Wy laaten uit deeze eerste omstandigheit oordeelen, welk een stank hier door de gevangenen te lyden hebben, geduurende den tydt van agt dagen met zoo veel vuiligheit belemmert te zyn. Waarlyk, de stank is 'er dikmaals zoo onverdraaglyk, en vooral in den Zomer, wanneer zich de wormen door 't gansche vertrek verspreiden, en de quaade lucht die 'er zodanig uitwazemt, dat het ten hoogsten te verwonderen is, hoe de opgeslotenen dus konnen bestaan. Hier door gebeurt het mede, dat deeze die in de Handelingen des Geloofs * uitgelaaten worden, gemeenlyk zoo verandert en ongedaan uitzien, dat men ze naaulyks meer kennen kan, en datze minder levende dan dooden gelyken, als men ze naar de Gerechtplaats geleid. In ieder deezer kerkers is een verheven plaats die de helft van 't vertrek beslaat: hier op moeten de gevangenen slaapen, en deeze vertrekken zyn zoo uitneemende vochtig, dat de matten en matrassen die ten dienst deezer rampzaligen zyn, in een korten tydt verrotten.

Hoe men de gevangenen opsluit, Men sluit gemeenlyk in ieder deeze Kerkervertrekken vier of vyf gevangenen op, en zomtyds meer; en ingevalle iemandt geen plaats om te slaapen op de verheven slaapplaats vinden kan, is hy genoodzaakt op den grondt in 't midden van de vuiligheit te leggen. Hoe zwaar deeze gelegenheit van plaats voor vyf personen in een zoo klein vertrek met zoo veel vaten vol drek en vuiligheit vallen moet, is wel te denken. Men geeft naaulyks in de *Inquisitie* aan levendige menschen zoo veel plaats om te slaapen, als den overledenen voor een graf noodig heeft.

Dusdanig is dan de gedaante der gevangkenissen van Coïmbre en Evora, gelyk wy die beschreeven hebben: die van Lisbon zyn een weinig grooter, en hebben ook meer licht.

en wat 'er onderling Somtyds is 'er niet dan een gevangene in een Kerkervertrek, en men sluit het meer of min naar maate van 't getal der gevangenen, nadat 'er min of meer tydt over is, dat de Handeling des Geloofs gehouden worden zal. onder hun voorval, aangemerkt. Deeze rampzaligen zouden nochtans niet zeggen konnen of het beter was alleen te zyn, of meer gezelschap te hebben; want alleen zynde, lyden ze een vervaarnis van afgryschelyke eenzaamheit; en zoo zy gezelschap hebben, valt hun de quaade lucht, de ongezondheit en 't gebrek onverdraaglyk: maar het verdrietigste en 't gevaarlykste geselschap, 't welk een gevangene hebben kan, zyn die geen, die reeds bekent hebben, vermits zy niet ophouden anderen aan te maanen eveneens te doen, vertoonende hun dat dit het eenigste middel zy 't welk hun overig is om hun leven te redden, en dat ze daarenboven zich niet schaamen moeten te doen 't welk zoo veel eerlyke menschen voor hun gedaan hebben; overzulks zodanig een rampzalig Christen zich in een elendige gesteldheit vind, hebbende behalven zyn eigen bezwaarnis, zoo veel onaangenaam gezelschap, 't welk niet doet dan zyne moeielykheit vermeerderen. Hy heeft behalven dat, waarlyk reden te twyffelen of deeze die hem diergelyke redenen voorleggen, niet van 't getal zyner beschuldigers zyn, en of hunne getuigenis geene verhindering aan zyne vryheit geeft.

De slimste en arglistigste onder de gevangenen, gedragen zich dus, om de eenvoudigsten te noodzaaken, door hunne bekentenis den geenen te verzwaaren die alles ten besten aanleggen van zich uit de belemmering te wikkelen; en alle deeze beschuldigingen brengen een onuitdrukkelyke verwarring voort, overmits deeze die zich beschuldigt heeft, schoon hy onschuldig was, ziende zyne goederen, eer en achting verlooren gaan, wenschte dat iemandt van de andere geen beter uitkomst dan hy hebben mogt.

Voor 't overige worden alle deeze rampen veroorzaakt, overzulks men van de getuigen niet eischt dat ze onderling in alle omstandigheden van tydt, plaats en persoonen overeenkomen; want zoo men den geenen die getuigenis geeven verplichtte over alle zaaken te moeten overeenkomen, weinig zouden 'er gevonden worden te onderneemen iemandt van een misdaadt te beschuldigen die zy nooit hebben begaan, en noch minder de medeplichtigen te noemen, in verwachting dat het hun onmogelyk zoude zyn in de omstandigheden van een opgeraapte daadt rechtmatig overeen te komen.

Hoe de gevangenen el- Insgelyks staat aan te merken, dat het dikmaals genoeg gebeurt, dat een gevangene nieu-

* *Auto da Fé* genoemt.

kander beschuldigen aangeweezen. nieuwelyks tegen een ander getuigt hebbende, die om zich uit de moeielyke zaak te redden, toestaat schuldig aan de misdaaden te zyn, waarmede hy beschuldigt is, alsdan in den zelven kerker by hem opgesloten word dien hy door zyne getuigenis heeft belast; en dat wanneer men in de Verhoorkamer den geenen te kennen geeft, die om zyne vryheit te bezorgen, zich reeds beschuldigt heeft, dat 'er zich een nieuwe getuige en een nieuwe beschuldiging tegen hem opdoet, en dat deeze rampzalige denkt dat de vermeerdering van 't quaadt hem van buiten aankomt, terwyl hy echter in 't gezelschap van dien is die het hem heeft gedaan. Indien het gedoogt was de Gedingstukken te zien, zou men 'er oneindige gevallen van deeze natuur vinden.

Verwisseling der gevangenen, om welke reden dit geschied. Noch staat ons aan te merken dat men in de *Inquisitie* van Portugal nu en dan de gevangenen van plaats verandert, en dat zy overzulks onderworpen zyn dikmaals nieuw gezelschap te vinden. Niet wel is 't te zeggen om welke beweegredenen deeze veranderingen geschieden; maar 't is altoos zeker dat het ongelukkig voor den onschuldigen is, doordien de Gevangenen genoeg bewust zyn, dat die geen zich in 't zelfde gevaar bevindende, zich van de zelfde middelen bedienen om 'er zich uit te redden, en datze daarom te gelooven genoodzaakt zyn dat ze door hunne Mede-gevangenen belast worden, zulks zy een besluit neemen beurtsgewys den geenen te belasten, waarvan zy eenige kennis hebben. 't Is waarlyk verwonderlyk daar men in alle andere gelegenheden in de Heilige Bediening in een zoo onkreukbaar geheim, zoo naau gezet is, dat men den gevangenen zoo lichtelyk toelaat elkander hunne zaaken mede te deelen. Schynt het niet dat men dit gedrag houd, alleen om middel te vinden hen t'eenemaal te bederven?

Vreemde handeling met de gevangenen, en ongehoorde strengheden aan hun gepleegt. In een zoo treurigen en beklagelyken Staat, hebben de Gevangenen geen vryheit te mogen klaagen: men verbied hun het zuchten en weenen, schoon men hun gewigtige redenen daar toe geeft; en zoo iemandt een weinig te veel gerucht maakt, of dat hy zyne stem verheft om van 't een in 't ander Kerkervertrek gehoort te worden, straft men hem strengelyk, steekende hem een bal in den mondt, en geesselt hem wreedelyk. Men meent daar door de Gevangenen af te schrikken, die, terwyl men iemandt dusdanig kastydt, een soort van Heraut hoort, die met luider stemme roept, dat het door last der Heeren *Inquisiteuren* geschiedt dat men hem geesselt, om dat hy zoo geroepen heeft, om gehoort te worden; om dat hy tegen den muur van de Gevankenis geklopt heeft; of eindelyk om dat hy verschil of twist met zyne medegevangenen heeft gehad. Veele Gevangenen zyn om diergelyk een misdryf in de *Inquisitie*, op zodanig een verschrikkelyke manier gegeesselt geworden, dat ze daar door een ongemak kreegen, waar van ze eenige Maanden de pynelykste smarten moesten uitstaan; en eenige hun leven lang verminkt zyn gebleeven. Wat meer is, men oeffent deeze strafpleging zonder onderscheid van persoonen, zonder acht op hoedanigheit, ouderdom noch sexe te slaan; overzulks men de eerbaarste Vrouwen en jonge Juffers onbarmhartig de kleederen uitschud, die in haar ouders huis naaulyks de zon zagen; en 't welk het beklagelykste is, dat men om een eenige die gerucht gemaakt heeft, alle de anderen mede straft in den zelfden Kerker zich onthoudende: de een om de begaane daadt, en de andere om dat ze hem niet aanstonds beschuldigt hebben. Uit dit gedrag nu ontstaat voor de Gevangenen een groote ongelegenheit, naardien zoo zy hunne Medegevangenen niet beschuldigen, alsdan gekastydt worden, en indien zy hun aanklaagen, maaken zy hun deswegen gestoort, en stellen zich vervolgens bloot van beurtsgewys weder beschuldigt te worden, niet alleen in zaaken van die natuur: maar zelfs in die veel gewigtiger zyn, en waarom zy in deeze gevankenis zitten. Dus is 'er dan geen ander middel voor deeze rampzaligen, dan te zwygen en alles geduldig te verdragen.

Waarvan me de de vrouwelyke Sexe niet uitgezondert zyn. Nu vereischt het dat we een weinig oplettend zyn over den vreemden staat, waar in de jonge Dochters, Kloosterzusters, of ook wel Juffers, zoo wel van edelen huize als deugzaam zynde, gebragt worden, die in de *Inquisitie* in gezelschap van hoerachtige wyven, en die van een ergerlyk leven zyn, zich opgesloten vinden; of die van Geestelyke Persoonen, Priesters en Edelliedden van den eersten rang, die in hun gezelschap, plompe en niet wel opgevoede menschen hebben, in alle soorten van misdryf ervaaren.

Ook moet men achtgeeven, dat deeze die gegeesselt zyn geweest, om uit hun Kerkervertrek tot die van een andere naast gelegen Gevangenis gesproken te hebben, zomtyds weinig dagen daarna by hun worden verplaatst. Men zou hier uit konnen besluiten, dat alle deeze veranderingen een verborgenheit in hebben, en dat ze niet gedaan worden dan om deeze verdrukten meer en meer te belemmeren.

Indien somtyds gebeurt dat de Gevangenen buiten gewoone gebeden doen, eenige da-

dagen van de week en geduurende de Vaſten vaſtendag houden, word hen dit door de *Inquiſiteurs* verboden, voorwendende dat alles wat zy doen niet dan enkele huichelary is. Maar Godt die alleen des menſchen harte doorgrondt, zal eindelyk doen kenbaar worden, wie, 't zy de Rechters of de Beſchuldigden, Bedriegers of Huichelaars zyn geweeſt.

IV. HOOFDTSTUK.

Hoe men de VROUWEN *in de* INQUISITIE *handelt; en hoedanig men de* GEDINGEN *tegen de* BESCHULDIGDEN *behandelt en uitvoert.*

Verſcheiden byzonderheden over de handeling en 't gedrag der *Inquiſiteuren* aangemerkt,

Alles 't welk wy tot dus verre hebben bygebragt, is niet dan het minſte gedeelte van 't geen de Gevangenen van de Heilige Bediening uitſtaan moeten. Wy vinden by na geene uitdrukkelyke en krachtige woorden genoeg, om 'er een rechtmatig denkbeeldt van te geeven, van 't geen in deeze affchrikkelyke plaatſen voorvalt, en voornamentlyk in de Gevankeniſſen, waarin de Vrouwen opgeſloten zyn, gemerkt men haar veel omzichtiger bewaart, en dat men alles wat haar betreft veel geheimer houdt. Nochtans kan men verzekeren, dat 'er de ſchoonſte vrouwen beter dan andere gehandelt worden; en wy zullen ons over dit Artykel niet uitlaaten, om 'er veelvuldige zaaken van te verhaalen, die om eerbaarheits halven beter gezweegen zyn *. Daar is te Madrid noch een Vrouw in weezen, die om reden van zeker geval haar in de *Inquiſitie* van Portugal gebeurt, nadat ze de Gevangkenis ontkomen was, dat Koningryk verliet, en 'er nooit meende weder in te komen.

en wat daar van te gevoelen zy.

Indien het onnoemelyk getal rampzaligen, die dagelyks uit de *Inquiſitie* ontſlagen worden, de vryheit hadden te verhaalen, 't welk men 'er gezien heeft, en 't geen zy 'er geleeden hebben; en zoo hier van te ſpreeken, hoe 't ook zy, voor haar geen misdaadt was, van haar anderwerf weder daar in op te ſluiten, om 'er nooit wederom uit te komen dan ten vuure gedoemt; zoo zoude men eerlang beter van het valſch denkbeeldt onderrecht zyn, 't welk men van de Heiligheit deezer ontzachelyke Vierſchaar heeft: maar den gezwooren eedt, die men haar vrygeevende van haar afeiſcht, houd het verborgen, en de ſchrikkelyke bedrygingen die men haar doet, bequaam om de onvertzaagſte af te ſchrikken, doet haar over dit gewigtig ſtuk een ſtrenge en naaukeurige ſtilzwygendheit oeffenen. De eenigſte vertrooſting die haar overig is, beſtaat in haar hart aan haare Biechtvaders in de Biecht te mogen openbaaren, en de dagelykſche verklaringen, die zy den Prieſters in de Vierſchaar van de Boetoeffening doen, zyn vol van afkeer en verwondering voor den geenen die haar aanhooren. Maar, waar toe dient dit alles? worden 'er de bloedverwanten wel minder door onteert en minder bedorven? De *Inquiſiteurs*, tot wien ſomtyds zodanige klagten komen, poogen dan deeze droevige ſlachtoffers hunner woede en onverzadelyke gierigheit by haare Biechtvaders verdacht te maaken, overzulks ze geen de minſte mededogendheit voor haar hebben, 't welk zy door valſche verklaringen hun inboezemen. Zou men hun niet mogen antwoorden, dat 'er veel meer reden over de oprechtigheit van een gedwongen Biecht te twyffelen was, door een vreesachtig perſoon gedaan, die teffens een verdrukkeling en qualyk gehandelde is, en des genoodzaakt zy dat het niet dan ter behoudenis van zyn leven is en om de vryheit te verwerven, dan om de Sakramenteele Biecht die vryelyk en gewillig word gedaan, en dat deeze die de zelve doet, bewuſt is dat ze geheim moet blyven, en waar van geene verzachting aan zyne rampen te hoopen zy? Somtyds gebeurt het ook wel, dat de vrees die deeze arme Boetelingen hebben, de *Inquiſitie* ontkomen zynde, haare Biechtvaders het geheim hun aangaande niet ſchenden, haar tot heilſchendery brengen, en om te liegen misdaaden belyden, waar van zy valſchelyk ter Gehoorverleening zich beſchuldigt hebben. Derhalven het van aangelegentheit is, dat die de Biecht van zodanige perſonen hooren, een groote voorzichtigheit gebruiken, om te beletten dat deeze rampzaligen geen leugentaal by de andere begaane zonden voegen, waar van zy belydenis doen.

Verdere aanmerkingen.

Men zou bovendien konnen antwoorden, dat de Bedienaars van de *Inquiſitie* dee-

* [De Lezer kan van dit gedrag der *Inquiſiteuren* een ſtaaltje vinden, door den Heer Antoni Gavin in zyne Hiſtorie van de Bedriegeryen der Prieſteren en Monniken in Spanje voorgeſtelt, onlangs in onze moedertaale overgezet, en in 't licht gekomen; een werkje waarin men veele aanmerkelyke zaaken van eigen ervaarenis van dien geweezene Prieſter vind.]

gen over 't zelfde onderwerp. deeze die voor hunne Rechtbank zich beschuldigt hebben, in de Handelingen des Geloofs verzoent zynde, niet moeten onderstellen, dat ze in die van de Boete liegen; naardien men noodwendig besluiten moet, dat ze gelyk te vooren als Jooden en Ketters uit de Heilige Bediening gaan, en dat by deeze onderstelling alle de Boetoeffeningen, die zy hun opleggen, als ook alle de Handelingen des Geloofs, en alle de verzoeningen zoo veel onnutte en vruchtelooze *Ceremoniën* zyn. Eindelyk indien de Dingtalen van de *Inquisitie* alzoo rechtmatig zyn, als men ze wil doen gelooven; waarom worden die geen die 'er uit komen, door eeden en bedrygingen verbonden, onkreukbaar geheim te houden, al 't geen hun overgekomen is? Zou het niet voordeeliger aan 't gemeen en gloriryker voor de Heilige Bediening zyn, hun vryheit van spreeken te laaten, en hun niets op te leggen dan de verplichting om de waarheit te zeggen? Dit zoude het middel zyn om het aan de waereldt kundig te doen worden; men zou den verweezenen het voorwendzel beneemen, zich over het geheim hen opgelegt, te klaagen, en men zou in deezen onuitdrukkelyken omslag konnen voorzien, 't welk gelegentheit aan zoo veel strafoeffeningen geeft, en de verdeediging van zoo veel onschuldigen ondoenlyk maakt.

Maar om deeze stoffe beter op te helderen, word het tydt om te laaten zien welke orde men in de *Inquisitie* by de Gedingen waarneemt, als eerstelyk, van die ontkennende blyven, en vervolgens, van die zich beschuldigen. Godt weet dat wy hier niet dan de zuivere waarheit verhaalen zullen, en dat we niets dan zyne eere beoogen en de nuttigheit onzes naasten.

Hoe men met de gevangenen by de verhooring handelt. Zoodraa de Gevangene door den *Alcaïde*, en van een wacht verzelt, ter gehoor word geleid, moet hy bloots hoofdts zyn; inkomende, laat men hem knielen; men vraagt hem naar zynen naam, zyn Vaderlandt, zynen Staat of zyn Beroep, en veele andere onnoodige dingen, die men echter zeer naaukeurig opteekent en den beschuldigden teekenen laat.

Na deeze eerste verhooring, zyn 'er eenige die een, twee, drie en tot vier jaaren in de Gevanken is doorbrengen, zonder dat men ze weder ter gehoor laat komen, terwyl men zich zorgvuldiglyker de Gedingen van veele anderen bevlytigt. Uit deeze verachtering en uitstel ontstaat gemeenlyk een groot quaadt, 't welk is, dat deeze die de laatste opgesloten worden, gaerne den geenen beschuldigen die by hun zyn, duchtende dat ze reeds van hun beschuldigt zyn geweest.

Men heeft reden te geloven, dat de traagheit van de behandeling deezer zaaken, veroorzaakt word, dat men geen genoegzaam getal van getuigen tegen de beschuldigden heeft, en dat men hoopt dat de bewyzen der geschillen vermeerderen zullen; naardien deeze die reeds in hechtenis zyn, geduurig anderen beschuldigen die zich noch in vryen staat bevinden, en dat die beurtsgewys ongetwyffelt den geenen belasten zullen, die de eerste in de *Inquisitie* getrokken zyn. Voor 't overige zyn deeze onmaatige verschuivingen dikmaals oorzaak, dat een Gevangene tot wanhoop vervalt, en daarenboven door onverdraaglyke en geduurige aanraadingen van de Wachten aangeport word, om te besluiten van zelf te verzoeken om verhoort te worden; en om te trachten zich de zaak te onttrekken, met zich over eenige misdaaden te beschuldigen waar van hy zeer onschuldig is, en somtyds door niemandt word bezwaart.

Wanneer de *Inquisiteurs* voor de tweedemaal een Gevangene ter gehoor laaten komen, 't welk *Mesa* of Tafel van de Heilige Bediening word genoemt, is 't om van hem zyn afkomst te verneemen; want men genoegt zich niet de naam van zyn Vader en Moeder te weeten; maar men vraagt mede die van zynen Grootvader, Overgrootvader, Broeders, Zusters, Kinderen, Oomen, Neeven en Nichten tot in 't vierde geslacht. Zy onderzoeken vervolgens of ze nieuwe Christenen zyn, 't zy geheel of ten deelen. Deeze Vraagstukken, in andere Rechtbanken weinig in gebruik, doen den geenen gelooven aan wien men die doet, dat men dus alle hunne Bloedvrienden niet opneemt, dan om te zien of zy in 't vervolg ook verzuimt hebben, om iemandt van hun te belasten, naardien de Gevangenen gemeenlyk zich inbeelden, dat om hun leven te redden, het eenigste middel is, zonder onderscheid alle hunne Vrienden te beschuldigen: maar het geschied nochtans, dat na alle deeze Verklaringen, een arme Beschuldigde zich echter niet ontslagen ziet, nademaal hy zich door veele onbekende beschuldigers bezwaart vind, waar van het hem vervolgens zeer moeielyk valt de naamen te raaden, want zonder dat vind hy t'eenemaal geen hoop van eenig heil voor hem overig. (Hoe die andermaal verhoort werden.)

Om nu wel te begrypen tot hoe verre de wreedheit, de belemmering en de quelling van de Heilige Bediening gaat, word vereischt dat de *Inquisiteurs* de Gedingen der geenen in 't licht geeven, die den Beul overgelevert zyn geweest, om dat ze de naam

van alle de getuigen niet noemen konden, die tegen hun getuigt hadden, waar van het meerendeel Medeplichtigen zyn. Men noemt dan in de *Inquisitie* deezen die men ten vuure heeft gedoemt, overzulks zy alle hunne medeplichtigen of hunne getuigen niet bekent en verklaart hebben, met den naam van *Diminutos*, te weeten, menschen wier bekentenis onvoldoende is, om dat ze niet alles bekent hebben, en in 't noemen van alle hunne medeplichtigen nalaatig zyn geweest.

Nadat men de naamen van alle de Vrienden des Beschuldigden opgeschreeven heeft, vraagt men hem of hy zyne misdaadt bekennen wil, nademaal dit het eenigste middel is, zich de gewoone barmhartigheit van deeze Heilige Vierschaar waardig te maaken. Men vermaant hem dit eerlang te doen, zonder hem nochtans te zeggen waar over hy beschuldigt is. Dit nu noemt men in de *Inquisitie* het eerste bericht. Zoo de Gevangene antwoordt, dat hy een Christen is en ook altoos is geweest, en dat hy aan geen misdaadt de Vierschaar van de *Inquisitie* onderworpen, schuldig is, laat men hem op nieuws den eedt van geheim-houding afleggen; en nadat hy zyne antwoorden geteekent heeft, zend men hem weder naar zyne Gevankenis.

en wat met den zelven in de derde verhooring verhandelt word.

Wanneer men hem voor de derdemaal aan de Gehoortafel geleidt, 't welk het tweede bericht is; nadat hy dan de gewoone eedt van geheimhoudig heeft afgelegt en verklaart de waarheit te zullen zeggen; vraagt men hem of hy bekennen wil om de barmhartigheit te verdienen, die men hem bewyzen zal. Indien hy vervolgt te antwoorden, dat hy nooit iets tegen het Geloof van *Jesus Christus* heeft gedaan, waar van hy geduurende zyn leven lang een belyder is geweest, begint men hem over verscheiden zaaken van de Mosaische Wet deeldsgewyze te ondervraagen; en dit geschied byna altoos op de volgende manier.

Vraagen aan hem voorgestelt waarin die bestaan.

Men vraagt hem of hy de Wet van *Jesus Christus* verlaaten heeft, om die van Moses te volgen, en of hy ook iemandt onder de Christenen kent, die dit heeft gedaan; waar op hy dan neen zegt.

Men vraagt hem verder, of hy om de voornoemde Wet van Moses waar te neemen, zich van 't zwynenvleesch, van hazen, konyen en van ongeschubde visschen te eeten onthouden heeft; waarop hy neen antwoordt.

Deeze twee ondervragingen voldoen om een Voorbeeldt te verstrekken, en om te kennen te geeven hoe men een Beschuldigde over alle de punten van 't Jodendom uitvraagt. Men schryft dan op ieder vraag enkelyk: hy heeft neen gezegt, zonder eenig gewag zyner betuigingen, klagten, en erbarmelyke antwoorden te maaken, die de elendige Gevangene doet. Men vond 'er eens een, waar aan een der *Inquisiteurs* gevraagt hebbende of hy op Zaturdag geen schoon hemdt had aangetrokken, of hy zyn huis niet averechts had uitgeveegt, en of hy geen broodt kruimen noch druppelen wyn in waterkruiken geworpen had, 't welk alle punten van bygeloof zyn, die men den nieuwen Christenen te last legt; waar op deeze Beschuldigde antwoordde: ik hebbe u verklaart, Heeren, dat ik een Christen ben, dit moet u genoeg zyn om u te overtuigen, dat ik aan alle deeze beuzelzaaken onschuldig ben; dus gelooft my, en verliest toch geen tydt meer die u zoo noodig is, om te arbeiden en de Rechtsgedingen van zoo veel elendigen, die in uwe Gevangkenissen zuchten, te doen eindigen.

Dagelyks komen 'er Gevangenen voor, die, voor deeze Vraagstukken, nooit eenige kennis van de *Ceremoniën* der Jooden hebbende gehad, het voor bespottelyk houden 't geen men hun voorhoud, en echter zich vervolgens door de vrees van doodtstraf beschuldigen, als schuldig aan alle deeze dwaaze bygelovigheden te zyn, die zy uit den mondt hunner Rechteren hebben vernomen.

Deeze vragen geëindigt, en nevens de antwoorden opgeteekent zynde, zend men den Beschuldigden weder naar zyne Gevangkenis.

Alzoo 'er geen bepaalde tydt is om de Gedingen te eindigen, worden 'er eenige in weinig weeken afgehandelt, terwyl andere veele jaaren duuren. Of een Gevangene jammert en klaagt, nooit word hy ter gehoor toegelaaten dan wanneer het den *Inquisiteurs* behaagt; en zoo het gebeurt dat hy geweldig aanhoud dit te verzoeken, geleid men hem derwaarts, en heeft dan de Gevangene niets te zeggen als zyne onschuldt en elende voor te draagen, zend men hem weder aanstonds onbarmhartiglyk met verontwaardiging en verwytingen naar de Gevangkenis, als zich vermeeten hebbende de goedheit te misbruiken die men voor hem heeft. Daarenboven moet hy noch harde woorden van de wachters verduuwen, die hem verongelyken en qualyk handelen, om dat hy verzocht heeft voor den Rechtbank gebragt te worden, zonder dat hy voorgenomen had zyne misdaadt te bekennen.

Hoe onbarmhartig men den gevangene handelt, wanneer hy niets dan zyne onschult voor te brengen weet.

Ondertusschen laat men na een zekeren tydt, volgens 't behaagen van de *Inquisiteurs*, den Beschuldigden weder voorstellen, en

en dit is dan 't geen men het derde en laatste bericht noemt; men noodzaakt hem met zodanige woorden, die in hem een verschrikkelyken indruk moeten geeven, zyne misdaaden te bekennen; men jaagt hem door afschuwelyke bedrygingen een schrik aan; en eindelyk verklaart men hem dat de *Promoteur* of Geestelyke Rechter zich vertoonen zal, om hem zyne besluitneeming aan te kondigen, welk Geschrift men het *Faamloosschrift van den Gerechte* noemt.

Verscheiden Artykelen van beschuldiging den Gevangenen voorgehouden, en waarin die bestaan.

Alsdan komt de *Promoteur* van de *Inquisitie*, leezende het Geschrift, 't welk hier op uitkomt:

I. Dat de Beschuldigde, hier tegenwoordig, een gedoopte Christen zynde, zyn Geloof verlaaten heeft, om de Wet van Moses aan te kleeven, vertrouwende, dat hy zyne Zaligheit verwerven kon, de Joodsche Plechtigheden te oeffenen.

II. Dat de voornoemde Beschuldigde is ter zekerer plaatse gevonden, nevens andere personen van zyn Geslachte, te weeten nieuwe Christenen; en dat zy zich onderling verklaart hebben, in de waarneeming van de Wet van Moses te leeven; en dat ze om 'er mede overeen te komen, niets aten 't welk tegen de voornoemde Wet streedt, als zwynenvleesch, ongeschubde visschen enz.

III. Dat de voorgedachte Beschuldigde ter zekerer plaatse, by andere personen, nieuwe Christenen gelyk hy, gevonden zynde, een der bystanders zeide, dat hy van een ham gegeeten had; waarop de Beschuldigde antwoordde, dat hy 'er nooit van at. Waarop iemandt van 't gezelschap zeide, dat het wel gedaan was, indien hy dit met voorneemen deed, om de Wet van Moses te gehoorzaamen; en dat deeze t'zamenspraak veroorzaakt had, dat ze alle opvolgers van de gemelde Wet verklaart waren, in aanmerking ter welker eere zy altoos des Zaturdags van hemdt veranderden.

IV. Dat de voornoemde hier tegenwoordige Beschuldigde, zich ter zekerer plaatse by andere nieuwe Christenen bevonden hebbende, hy hun gezegt had, dat hy van gedachten was een aanzienelyk Ampt te koopen. Waarop een der bystanderen geantwoordt had, dat hy 't hem niet raaden zoude, overzulks, hy een nieuw Christen zynde, men dit hem beletten zou: maar dat een ander van 't gezelschap het woordt opvattende, hem gezegt had, dat deeze gedachte hem van zyn voorneemen van 't gemelde Ampt te koopen niet moest aftrekken, naardien andere van het zelfde geslacht als hy, diergelyke Ampten bezaten, en dat zy zich by deeze gelegentheit verklaart hadden, alle onder de Wet van Moses te leeven, om zich door dit middel eer en goederen te bezorgen; en dat dit met het oogmerk was om de voornoemde Wet te vervullen, dat zy het *Pater Noster* opzeiden, en zich van zeker vleesch te eeten onthielden, waar van het gebruik verboden was.

Besluit daar over genomen.

En overmits de voornoemde Beschuldigde de volkomen overtuigt is, de misdaden hier voor uitgedrukt te hebben begaan; besluit de voorzeide *Promoteur* of Geestelyke Rechter, dat de Beschuldigde den Waereldlyken Rechter, als een Ketter en Afvallige van onzen Geheiligden Godtsdienst overgelevert worde.

Dusdanig is omtrent het besluitschrift, 't welk men in de *Inquisitie* het *Faamloosschrift* van den *Promoteur* noemt; na welke lezing vraagt men den Beschuldigde, of niet alles het geen daarin vervat is, waarachtig zy; en indien hy antwoordt, gelyk gemeenlyk geschiedt, dat alles volkomen valsch is, verzend men hem weder naar den Kerker.

V. HOOFDTSTUK.

Waarin verder de DINGTALEN *in de* INQUISITIE *tegen de* BESCHULDIGDEN *ontvouwen worden.*

Hoedanig de Dingtalen in de *Inquisitie* behandelt worden, wat nut de Gevangenen van de aan hun verleende Advokaten trekken, en hoe die met hun handelen, aangeweezen.

Eenige tydt na de afkundiging van dit rampzalig Faamloosschrift, en wanneer het den *Inquisiteurs* goed vinden, laat men de Beschuldigde weder voor hun Rechtbank komen, alwaar men hem alsdan mede een Advokaat bezorgt, die men in 't Portugeesch *Letrado* noemt, om zich met de zaak van den misdadige te belasten, en om hem te helpen zich te verdeedigen; alhoewel om de waarheit te zeggen, deeze soort van Advokaten veel eer Verspieders dan Verdeedigers der Beschuldigden zyn.

De *Inquisiteurs* zeggen dan tot den Advokaat: deeze man die gy hier tegenwoordig ziet, heeft verzocht dat men hem iemandt tot zynen raadgeever geeven mogt, en de zorg van

van zyne zaak op zich nam: derhalven ftaan wy u toe, u met de zelve te belaften, en ten zynen voordeele zodanige verzoeken, waarneemingen en vertoogredenen te doen, als gy rechtmatig en noodig achten zult; indien gy nochtans gewaar wierd, dat hy flinkfche wegen in zich te verdeedigen gebruiken wilde, beveelen wy u dit de Rechtbank te berichten.

Deeze aankundiging geëindigt zynde, laat men de Befchuldigde en de *Latrado* in een andere kamer gaan; maar men zet hen een vertrouwt perfoon by, om hen in alle hunne onderhandelingen behulpzaam te zyn, overzulks 'er niets voorvallen kan waar van de Rechters niet t'eenemaal onderricht worden.

De Advokaat en Bygevoegde plaatfen zich ieder in een Stoel, en de Gevangene op een zit- of voetbank, fchoon hy zelf een perfoon van grooten aanzien was, of in de Kerkelyke waardigheit geftelt. De Advokaat begint dan het aan hem gegeeven Faamloosfchrift te leezen, behelzende alle de Befchuldigingen, zodanig als den *Promoteur* die voorgeleezen heeft. Hy vraagt vervolgens den Befchuldigden of hy eenige reden tot zyne verdeediging heeft by te brengen. De Gevangene antwoordt hier op dat hy een Chriften is, dat hy nooit iet tegen het Katholyke Geloof heeft gedaan, en dat de Inhoudt van 't Faamloosfchrift t'eenemaal valfch is. Alsdan vat de *Letrado* de pen in de handt, en ftelt de wederlegging voor den Befchuldigden op, behelzende omtrent in manier als volgt:

Vreemde omftandigheden tot verdeediging voor de Gevangenen, en waar in die beftaan.

Dat het genoegzaam blykt dat de Befchuldigde een gedoopte Chriften is; dat hy 'er alle plichten van heeft nagekomen, leevende voorbeeldelyk, woonende de Miffen en Sermoenen by; zich dikmaals de Sakramenten van de Biecht en *Euchariftie* deelachtig maakende; geevende groote aalmoezen den Armen en aan Geeftelyke Gefttichten.

Dat hy daarenboven noch gewigtige dienften aan de Kerken en Broederfchappen heeft beweezen; dat hy een goed gedeelte zyner goederen tot Godtvruchtige Werken heeft gebruikt, dat men hem nooit iet tegen zynen Godtsdienft heeft zien ondernemen; en dat hy altoos door zyn gedrag, tekenen van genegenheit, van de vreeze Godts, en veel liefde voor zyn evennaaften gegeeven heeft.

Dat men met de zelfde klaarblykelykheit bewyzen kan, dat hy des Zaturdags zich nooit van hemdt verwiffelt heeft gehad; dat men in zyn huis altoos zwynenvleefch, hazen, konynen en alle foorten van viffchen gefchubde en ongefchubde heeft gegeeten, zonder eenige onderfcheiding van fpyze, als 'er alleen vereifcht word om zich volgens de Wetten der Heilige Roomfche Kerke te gedragen. Dat men over dit alles zyne Huisgenooten bevraagen kan, en de perfonen waar mede hy voornamentlyk heeft omgegaan, als ook zynen Biechtvader en Kerfpelpriefter, die genoegzaame getuigeniffen geeven zullen, dat hy zich in zaaken van den Godtsdienft altoos onberifpelyk heeft gehouden.

Dusdanig is gemeenlyk de omftandigheit van de wederlegging, die in diergelyke gelegentheden de Advokaten doen, door de Heilige Bediening voor de verdeediging der Befchuldigden benoemt: wanneer die door den *Letrado* en Gevangene geteekent is, gaat de eerfte weder naar de *Mefa* om verflag van het bevolene te doen, en de andere word weder naar zyne Gevangkenis gebragt.

Eenige tydt daarna, die niet bepaalt is, laaten de Rechters den Befchuldigde ter gehoor komen, om 'er de getuigen te noemen, die bewyzen konnen, 't geen hy in zyne wederleggingen of verwytingen heeft bygebragt. Deeze Getuigen moeten ten minften voor ieder Artykel drie zyn, en dit is 't geen byna nooit ontbreekt, dat de bewyzende Befchuldigden gemeenlyk op een onwederfpreekelyke wyze doen, als zy voor hunne rechtvaardiging hebben bygebragt. Maar dit baart hun weinig nut, alhoewel het byna voldoende moet zyn, om de enkele getuigeniffen zonder bewys, en die nooit overeenkomen af te weeren. De Gevangene voldaan hebbende, werd dan wederom naar zynen Kerker gezonden.

Men laat hem eenigen tydt daar na weder ter gehoor komen, en men noodzaakt hem door nieuwe vermaningen, zyne misdaaden te bekennen. Indien hy dan volhard met te zeggen, dat hy onfchuldig is, vraagt men hem of hy begeert dat de *Promoteur* kome en hem een nieuwe verklaring van bewyzen tegens hem voorleeze; en alsdan begint de Geheimfchryver omtrent dit volgende te leezen, 't welk hier ter voorbeeldt diene.

Gerechtelyke Verklaring der bewyzen, die men tegen den hier tegenwoordige Befchuldigden heeft.

Een Getuige (die wy onderftellen *Blafius* te zyn (a)) heeft getuigt wel te weeten, voor omtrent tien jaaren te hebben gezien

Voorbeelden hoedanig men met de Ge-

(a) Deeze Getuige, die wy onderftellen *Blafius* genoemt te zyn, fchynt hier de eenigfte met *Lodewyk* geweeft te hebben. Vergelyk deeze met de Verklaring van den zelven *Lodewyk*, vervolgens aangeweezen.

Van gemen handelt om hen hunne Getuigen van beschuldiging voor te houden, en met welke omstandigheden dit gaat verzelt.

zien en gehoort, dat *Lodewyk* hier tegenwoordig, ter zekerer plaatse zynde (laat ons onderstellen dat het te Coïmbre was) by Personen van het zelfde geslacht met hem, die weerzyds verklaarden dat ze beide in de waarneeming van de Wet van Moses leefden.

Een andere Getuige (laat ons onderstellen dat hy *Joan* (a) wierd genoemt) heeft van gelyken getuigt, dat de voornoemde *Lodewyk* op een zekere plaats zynde, by voorbeeldt te Castelbranco, voor omtrent vyftien jaaren, nevens andere nieuwe Christenen, die wy *Francisco* en *Joan* noemen zullen, iemandt van 't Gezelschap gezegt zou hebben, dat hy van een ham gegeetenhad, en waarop *Lodewyk* hem geantwoordt had, dat hy 'er nooit van at: waar op een ander, die wy onderstellen zullen *Francisco* te zyn, zeide dat *Lodewyk* wel had gedaan, in aanmerking van 't waarneemen der Wet, en dat ze alle hier in overeen quaamen, en naar de Wet van Moses leefden.

Een andere Getuige (b) (laat ons hem *Gonsalves* noemen) heeft gerechtelyk getuigt, dat de voornoemde *Lodewyk* omtrent voor zes jaaren in zekere plaats, by voorbeeldt te Coïmbre zynde, nevens de persoonen van zyn geslacht, die wy *Manuel* en *Gonsalves* noemen zullen, gemelde *Lodewyk* hun zeide, dat hy stond om een aanzienlyk Ampt te koopen; dat een der voornoemde personen (laat ons onderstellen dat het *Manuel* was) hem zulks afried, naardien hy een nieuw Christen zynde, dit door iemandt kon belet worden; waarop een ander van 't Gezelschap, by voorbeeldt *Gonsalves* antwoordde, dat hy Beschuldigde van dit Ampt te koopen zich niet moest laaten afschrikken, gemerkt 'er personen van de zelfde stam waren, die diergelyke Ampten bezaten; en dat zy in deeze onderhandeling zich wederzyds verklaarden belydenis van de Mozaïsche Wet te doen.

Dit nu zyn omtrent de omstandigheden van de verklaringen der bewyzen, die men in de *Inquisitie* tegen de Beschuldigden waant te hebben.

Deeze Getuigenissen tegen den Gevangen, die wy onderstellen *Lodewyk* genoemt te zyn, bestaan niet dan in drie getuigen, die geenzins met elkander overeenkomen. Echter zyn ze volgens den regel van de Heilige Bediening voldoende om een persoon in de Gevangkenis te werpen. Noch gebeurt het somtyds dat men 'er gevangen neemt, die tegen hun niet dan twee zodanige Getuigen hebben; die gemeenlyk noch valsche getuigen zyn, en in de omstandigheden van de daadt waar over zy getuigen, geenzins overeenstemmen. Indien het den *Inquisiteurs* behaagde de Gedingstukken het licht te gunnen, zoude men onder duizend Getuigen naauwlyks twee vinden, die volmaaktelyk overeenquamen; of zoo deeze beschuldiging door iemandt voor de gevangenneeming wierde gedaan, kon men onderling vooraf overeengekomen zyn, over 't geen men tegen den beschuldigen in te brengen had.

Deeze verklaring den Beschuldigden voorgeleezen, vraagt men hem of hy 't bekent waarachtig te zyn; maar alzoo wy onderstellen dat *Lodewyk* onschuldig is, antwoordt hy alles valsch te zyn; waarna men hem wederom weg zend.

Hoe de Advokaten voor de Gevangenen meer nadeelig dan voordeelig zyn.

Men laat voortaan de Gevangene niet meer met zyn Advokaat spreeken, waar by hy zekerlyk niet veel verliest, als zynde voor hem niet dan Advokaat in naam. Men kan ook waarlyk niet meer van hem vorderen, noch hy mag ter begunstiging van den Beschuldigde ook niets aanhaalen, dan 't geen hem voorgeschreeven word. Hy ziet nooit de Gedingstukken noch Dingtalen na, hy is van den grondt der zaake, waar van hy handelt, onkundig, en overzulks kan hy die niet dan ongevoegelyk verdeedigen; hy word tot deeze Bediening uit de driftigste Gerechtdienaars van de Heilige Bediening verkooren, en somtyds uit de minst bequaamste. Zodanige Advokaten zyn eindelyk meer tegen, dan voor de Beschuldigden, overzulks zy als Bedienaars van de *Inquisitie*, gemeenlyk de Rechtbank voordragen 't geen zy van de Beschuldigden denken; en door dien de *Inquisiteurs* en Gerechtsdienaars natuurlyk den geenen, die men in Portugal nieuwe Christenen noemt, ongenegen zyn, hellen deeze Advokaten altoos over, om het quaadste van de Gevangenen te denken. Indien 't echter gebeurt, dat ze hun gevoelen voor de *Mesa* of Tafel uiten, en dat het geen zy denken de belangen van den Beschuldigde nadeelig zy, veroorzaakt dit hem groot nadeel, en schoon dat de Advokaat voor hem gunstige gedachten heeft, nochtans zyn ze den Gevangene altoos ondienstig.

De *Promoteur* is de Meester van 't Geheim, en ziet, wanneer 't hem lust, alle de Gedingstukken van den Beschuldigde na, overzulks hy bequaame middelen heeft hem te

(a) Deeze Getuige, die wy *Joan* noemen, heeft *Lodewyk* en *Francisco* genoemt. Wy stellen niet dan drie persoonen in dit voorbeeldt: men heeft 'er somtyds wel acht beschuldigt, die alle in de strikken van de *Inquisitie* vallen. Dat men op deeze soort van getuigenissen acht geeve, om die met deeze van den Beschuldigde te vergelyken.

(b) Men zal genoegzaam merken dat het geen de Beschuldigers zeggen, veel met het gezegde van de Beschuldigde verschilt; en dat het by de Heilige Bediening by gevolge niet dan een verwarde bedriegery is.

te belemmeren, terwyl de Advokaat, niet dan weinig kennis van de zaak hebbende, zich buiten ſtaat vind die naar behooren te verdeedigen. Hier door gebeurt het ook dat zeer veel van deeze rampzaligen zonder verdediging verweezen worden, en ten vuure gedoemt, of met hun verwandſchap onteert, beſchuldigende hen van 't Jodendom en van veele andere misdaaden waar aan zy onſchuldig zyn.

Eenige tydt hier na, en wanneer het de *Inquiſiteurs* goed vinden, ſtelt men de Beſchuldigde met zyn Advokaat wederom voor, die hem voorleeſt en mededeelt de zelfde verklaring der bewyzen, die hy reeds ter gehoor zynde, geteekent heeft gehad, en die omtrent behelſt, zodanig als hier voor is aangeweezen. Deeze Verklaring vervat wel de getuigeniſſen van verſcheiden Getuigen: maar zy zyn echter alle van den anderen verſchillende, zoo wel in 't wezentlyke als in de omſtandigheden der zaaken.

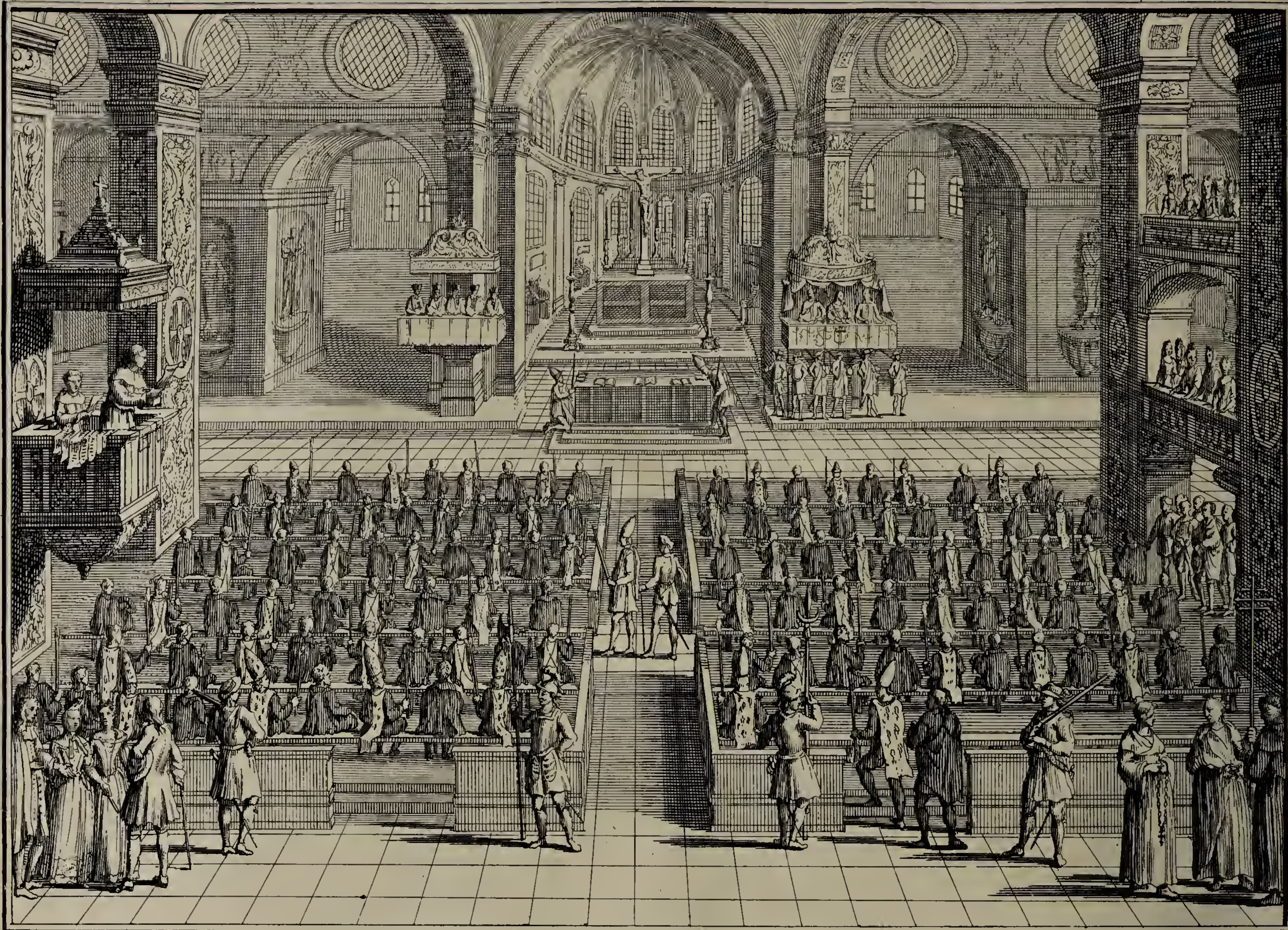
en hoe de Dingtalen tegen hun vervolgens behandelt worden.

Na deeze lezing, vraagt de *Letrado* den Gevangene, wat hy op 't geen hy gehoort heeft, weet te zeggen. Die daar op antwoordt, dat de voorgewende bewyzen en alle de Getuigeniſſen valſch zyn; dat hy van alles waar van men hem beſchuldigt, onſchuldig is, en dat hy zeer ernſtelyk verzoekt, dat zyn Advokaat ter zyner Verdeediging met vlyt arbeidde. Als dan verandert de *Letrado* van toon, en begint de rol van *Inquiſiteur* te ſpelen. Hy gebruikt al zyne welſpreekendheit om de Beſchuldigde tot het bekennen te noodzaaken, en hy vertoont hem dat hy geen ander hulpmiddel voor te ſtellen heeft, om hem de redden; dat hy behalven dat zich in gevaar ſtelt noch langen tydt in de gevankenis te moeten doorbrengen, of 'er nooit ſtaat uit te komen dan om zyn ſtrafvonnis te moeten ondergaan.

Een weinig opmerking is hier noodig, hoe een diergelyke raadt door een Advokaat gegeeven, het vermogen heeft op zwakken gemoederen, als by voorbeeldt van vrouwen of jonge dochters en veele anderen te werken. Dus gebeurt het maar al te dikmaals, dat deeze ontrouwe Advokaten den Gevangenen meerendeels noodzaaken deezen droevigen ſchandelyken raadt te volgen.

Wanneer echter de Beſchuldigde hier tegen beſtendig blyft met te zeggen, dat hy onſchuldig is, antwoordt hem de *Letrado* en vraagt: wat is 't dan dat gy op de beſchuldigingen, die de *Promoteur* tegen u inbrengt te antwoorden hebt, en 't geen hy meent genoegzaam beweezen te hebben? Men moet bekennen dat een arme Gevangene te beklaagen is, zich in een zodanigen ſtaat te vinden; want wat voor hulp, en vertrooſting ontfangt hy van dien gewaanden Advokaat? blykt het niet klaar dat alles niet dan ſpel en een enkele vermomming is? Indien deeze *Letrado* zynen plicht wel waar nam, moeſt hy en kon hy niet voordragen, dat deeze Getuigen niet aanneemelyk zyn, overzulks ze niet overeenkomen, en het meerendeel in de Gevangkeniſſen van de Heilige Bediening zyn, alwaar zy hun getuigeniſſen niet dan door dwang, bedryging en vrees voor de ſtrafoeffeningen geeven? In het waereldlyk recht ſtaat men geen enkele getuige tegen een Beſchuldigde toe, wanneer het over een misdaat van Staat is; men begeert dat de getuigen eerlyke menſchen zyn, en geen verwyt onderworpen: maar in de *Inquiſitie* worden alle menſchen zonder onderſcheid toegelaaten, getuigen te zyn; en men neemt 'er als overtuigende bewyzen aan, de getuigeniſſen van gedwongen en voor lange jaaren in de Kerkers gevangene perſonen, en die hun leeven niet dan zich en anderen te beſchuldigen, weeten te redden. Indien men den Gevangenen de ontſlaging hunner Gevankeniſſen aanbiedt, met oogmerk nochtans alleen dat ze tegen andere getuigen mogten, zonder hen te verplichten met den geenen overeen te komen, die over de zelfde zaak getuigen; word 'er niet een gevonden die door dit kort en gemakkelyk middel zich een ſpoedige vryheit verwerft. De Gevangenen van de Heilige Bediening zyn het dan geen menſchen, als die in de waereldlyke Gevankeniſſen opgeſloten zyn? De affchrik voor den Kerker, de ſtrafoeffening en de doodt, heeft die niet zodanig een vat op hen, en voornamentlyk op de Vrouwen en 't jonge Volk? Ongetwyffelt is 't, dat men hen over de Wet van Moſes ondervraagende, ook noodzaakt zich met het Jodendom te beſchuldigen; en insgelyks hen daar toe brengen zou dat ze Turken waren, indien men hen over de Wet van Mahomet ondervroeg.

Alle deeze Aanmerkingen belemmeren nochtans weinig de Advokaten, die men den Gevangenen in de *Inquiſitie* geeft. Zy ſtellen zich daar over geruſt en hebben een vreedzaam gemoedt, alhoewel zy voor Godt moeten bezwaart en verantwoorddelyk over de eer, goederen en 't leven der geenen zyn, die men hen te verdeedigen aanbeveelt. Indien 't dan gebeurt, 't welk gemeenlyk geſchiedt, dat een Gevangene op aanrading van zyn Advokaat zich komt te beſchuldigen en anderen valſchelyk beſchuldigt; in welk een verſchrikkelyke verantwoording en vergoeding vind zich deezen Advokaat

L'AUTO-DA-FÉ, ou l'Acte de Foi.

B. Picart, sculp. dir. 1722.

Suplice des Condamnez.

kaat niet ingewikkelt? en is 'er wel reden te geloven dat hy zich voldoet, of dat hy zich ooit kan voldoen?

De *Letrado* eindelyk den Beschuldigde gevraagt hebbende of hy in staat is zyne Getuigen te konnen beschuldigen, die daar op antwoordt dat het hem niet mogelyk is tegen menschen die hem onbekent zyn, beschuldigingen in te brengen. Alsdan bied de Advokaat hem in geschrifte zynen Dienst tegen alle de Getuigen in 't algemeen aan, en wikkelt teffens den Beschuldigde in, aan hem zonder achterhouding te ontdekken, alles 't welk hy tegen alle de persoonen in te brengen heeft, met wien hy eenige zaaken te beslechten heeft gehadt; op dat hy onder dit groot getal den geenen zou konnen aanwyzen, die tegen hem getuigt hebben. Nochtans, alzoo niet alleen de Beschuldigde dikmaals gansch geen kennis aan de Beschuldigers heeft, en zelfs nooit heeft hooren noemen; gebeurt het mede dat na de beschuldigingen tegen veele persoonen te hebben ingebragt, hy het geluk niet heeft deeze te begrypen, die hy juist te raaden had. Een andere belemmering is 'er die uit de verwarring ontstaat, waarin zich den Beschuldigde vind, namentlyk dat hy aan zynen Advokaat beschuldigingen tegen een groot getal persoonen geevende, die mogelyk hem te beleedigen nooit iet hebben voorgehad, een soort van algemeene bekentenis van zyn levens gedrag aan deezen *Letrado* doet: hem ontdekkende alle het bedreevene en de vryery-gevallen die hy heeft gehad, en schend door dit geval de achting van veele Vrouwen en aanzienlyke Dochters, ontdekkende 't geen hy schuldig was met een eeuwige vergeetenheit toe te dekken. Dusdanig is de vreemde gesteltheit der Gevangenen van de Heilige Bediening, waar van de eenige uitkomst zich te redden is, beschuldigingen in 't wilde en by de tast te doen, zeggende by voorbeeldt, dat een zodanige hun vyandt is, nademaal zy zyne vrouw, dochter of zuster verleid hebben. Waar op men acht geeven moet, dat men in de *Inquisitie* geen acht op zodanige beschuldigingen slaat, indien men bewyzen kan dat deeze die de zelve gedaan heeft, in 't vervolg gesproken is of zich met den geenen verzoent heeft, tegen wien die gegeeven zyn; als of by den Portugeeschen Landaart de haat en de begeerte van zich te wreeken elkander gesproken hebbende t'eenemaal verbannen wierd.

Een ander middel * waar door de Gevangenen van de Heilige Bediening zomtyds het geluk hebben hunne vryheit weder te bekomen, is om te bewyzen 't geen men in Vrankryk de *Alibi* en in Portugal *Coarctato* noemt; te weeten, dat in den tydt als men voorgeeft, dat de Gevangene in een zekere plaats was, doch zich wezentlyk in een andere bevond: by voorbeeldt, te bewyzen, dat hy te Lisbon was, terwyl men voorwend dat hy te Coïmbre zich ophieldt.

Voor de Wettelykheit van ieder beschuldiging of van ieder Artykel van de *Alibi*, moet den Beschuldigde ten minsten drie Getuigen verschaffen, 't welk alle Oude Christenen, die onopsprakelyk zyn, wezen moeten, en wiens naam men den Advokaat niet bekent maakt. Men moet mede aanmerken, dat deeze Getuigen door een Beschuldigde dus aangehaalt, altoos in een zoo kommerlyke vrees zyn, dat de Heilige Bediening, de Gevangene te begunstigen niet verdacht houde, en dat men te veel in zyne belangen zy, dat dit hen dikmaals belet van getuigenis te geeven, 't geen hem konde voordeelig zyn, of dat ze maar ten halve getuigenis geeven. Ook moet men acht geeven, dat onder de Beschuldigden geene zyn dan die een weinig ervaarenis in de waereldt hebben, die zich van 't middel van de *Alibi* bedienen; gemerkt, dat zoo de Gevangene niet te raade word zich van 't zelve hulpmiddel te dienen, zyn Advokaat het hem nooit inboezemen zal: en om beter verstaan te zyn, moet men weeten, dat de Beschuldigde nooit uitdrukkelyk de plaats weet, waar van zyne Getuigen in hunne getuigenissen gesproken hebben, ten minsten als hy het niet verzoekt met oogmerk om de *Alibi* te bewyzen: maar dat men zich in de geteekende Faamroovende Schriften altoos van de woorden *in zekere plaats* bedient, zonder geene in 't byzonder uit te drukken, gelyk men in de hier voor bygebragte voorbeelden zien kan. Het meerendeel der Beschuldigden nu ziende, dat men hun deeze plaatsen niet aanwyst, bedenken zich niet lang, verzoekende die te mogen weeten, overzulks zy zich, van de *Alibi* voorzien zynde, konnen verdeedigen. Daar beneven is dit middel gemeenlyk voor de Vrouwen in geen gebruik, noch voor het jonge Volk, en voor geene menschen van zekeren staat en aanzien, die niet schrander genoeg zyn om 'er hunne gedachten over te laaten gaan, en die door hunne Advokaten niet worden aangeport tot de *Alibi* hunne toevlucht te neemen, schoon het hunne schuldige plicht zy alle vereischte middelen in

* Dit middel van de *Alibi* word niet gebruikt dan voor die geen die in verscheiden Landen of Plaatsen zyn, en byna nooit voor de Vrouwen plaats hebben kan.

't werk te ſtellen, om deeze rampzalige te verdeedigen: maar 't is het lot deezer Gevangenen van de *Inquiſitie*, dat alles tot hun verderf t'zamenſpant; en dat wanneer het om hun te verdeedigen en hunne behoudenis betreft, de zwaarigheden zonder tal, en eenigermaaten onverwinnelyk zyn.

VI. HOOFDTSTUK.

Van verdere DINGTALEN *tegen de* BESCHULDIGDEN *en voornamentlyk tegen de* VROUWEN.

Alles wat de Beſchuldigde en zyn Advokaat voor den uitſlag van de Gedingen doen kan, beſtaat in deeze ſoort van beſchuldigingen. Men laat eenigen tydt daar na de gevangene ter gehoor komen, om hem de naam der getuigen af te vraagen die hy in zyne tegenſpreeking of beſchuldigingen bygebragt heeft; en zonder hem meer van zyne rechtszaake te ſpreeken, zend men hem weder naar de gevangkenis. Indien hy zoo gelukkig is, dat hy de naam der geenen raad die tegen hem getuigt hebben, ondervraagt men de getuigen die hy ten zynen voordeele heeft bygebragt, de gemelde beſchuldigingen raakende; zoo niet, ſpreekt men 'er niet meer van, en de rechtszaak blyft dus in ſtaat van geoordeelt te worden.

Laat ons onderſtellen dat de Beſchuldigde die wy Lodewyk noemen, in 't jaar 1700. in de gevangkenis is gebragt; men ſpreekt niet dan omtrent twee jaaren daar na van zyne rechtszaak. Indien deezen tydt voor den Lezer lang ſchynt, men moet weeten dat ſomtyds een zodanige gevangen meer dan drie jaaren gezeten heeft, zonder dat men iets van hem rept: deeze twee jaaren alsdan verſtreeken zynde, handelt men in twee maanden alle de Dingtalen af waarvan wy geſproken hebben; overzulks Lodewyk zich vleit in de eerſte Handeling des Geloofs ontſlaging te vinden, 't welk veeltyds niet dan omtrent twee jaaren daar na geſchied. In welk een wanhoop moet een arme rampzalige niet vervallen die geen andere hoop van uitkomſt ziet, dan in een andere Handeling des Geloofs ontſlagen te worden? Hy pynigt te vergeefs zyne ziel, om te raaden 't welk de oorzaak wezen mag dat men hem dus lang in de gevangkeniſſe opgeſloten houd.

Eindelyk laat men hem na verloop van noch een jaar voor den Rechtbank verſchynen; men vermaant hem wederom zyne misdaadt te bekennen. Indien hy naar gewoonte antwoordt dat hy onſchuldig is, en dat hy niets weet waarmede hy zich zou konnen beſchuldigen, zendt men hem weder weg tot den tydt van een nieuwe aanſtaande Handeling des Geloofs; men verwyſt dan Lodewyk aan de pynbank, alwaar men onder het onbarmhartig uitrekken van zyn Lichaam, hem door krachtige vermaningen en ſchrikkelyke bedreygingen noodzaakt dat hy zyne misdaadt belyde, overzulks men hem weder ontſlaan mogt.

Met welk een ſtrengheit men de vrouwelyke Sexe in de *Inquiſitie* handelt, voorbeeldelyk voorgeſtelt.

't Is waarlyk verwonderenswaardig dat zich iemandt gehard genoeg vind om zoo veele verdrukkingen en ſmarten uit te ſtaan; maar om 'er een denkbeeldt van te geeven, 't welk by deeze gelegenheden voorvalt, en van 't uitwerkzel dat gemeenlyk de pynbank voortbrengt, zullen we hier het voorbeeldt van *Maria* van *Conception*, van *Villaëſtramos*, en dochter van *Manoël Soares* bybrengen.

Deeze Juffer, die by een haarer broederen *Alvares Pinto* genoemt, woonde, werd met twee van haare zuſters gevangen gezet. Deeze drie dochters, na een lange gevankenis, wierden, in de Handeling des Geloofs te Evora in de maandt April 1660. gehouden, uitgelaaten. *Maria* van *Conception*, werd eindelyk, nadat ze altoos by haare onſchuld gebleeven was, aan de Pynbank gebragt; zy bleef echter beſtendig ten einde toe: want alles wierd in haar vonnis uitgedrukt: maar eindelyk door d'onlydelyke ſmart overwonnen, beſchuldigde zy zich. Men maakte haar weder los, en men liet zich haar wederom kleeden, om vervolgens haare bekentenis aan te hooren: maar in ſtede dat ze daar by bleef, 't welk zy verklaart had, betuigde ze dat alles 't geen zy aan de pynbank gezegt had, niet naar waarheit was, dat ze het Chriſten Geloof omhelsde, en dat alleen de bevreesdheit van onder 't pynigen te ſterven, haar tot de bekentenis van een Jodin te zyn, had gebragt. Men zond haar weder naar de gevankenis, en weinig dagen daar na, gebruikte men weder de pynbank; zy bezweek anderwerf en beſchuldigde zich. Men ontbond haar en bragt haar ter Gehoor, alwaar zy als te vooren aan haare Rechters verklaarde datze onſchuldig was, en dat het vruchteloos zoude

de zyn haar wederom aan de pynbank te brengen, naardien zy, schoon men haar hondertmaal pynigde, zy altoos de zelfde zaak belyden zoude. Men bragt haar echter voor de derdemaal aan de plei; en Godt haar toen kracht en moedt geevende de zelve volkomen uit te staan, volharde ze ten einde toe te belyden dat ze onschuldig was. Alles 't geen we gezegt hebben wierd in haar vonnis openbaar gemaakt, en om dat zy niet had willen bevestigen 't geen zy tweewerf had bekent, verwees men haar, openbaarlyk door de straten gegeesselt te worden, en vervolgens tien jaaren gebannen.

In deeze zelfde Handeling des Geloofs verscheen onder de verzoenelingen *Andre Francisco Tendeiro*, van *Villaviciosa* geboortig, die het vonnis van deeze Juffer hoorende leezen, en tot den geenen die by hem stonden gezegt hebbende dat het hem zeer streng toescheen, waarover hy ter Gehoor geroepen wierd, alwaar de *Inquisiteurs*, na hem dit bitterlyk verweeten te hebben, tot hem zeiden dat hy zich zeer gelukkig achten mogt, dat men hem in de Gevankenis niet opsloot; dat men door een bovenmatige goedheit en een oprechte genegenheit, hem toestond in vryheit te zyn: maar dat hy zich voortaan ingetogener en bescheidener te gedragen had.

en hoe men haar aan de Plei brengt. Wanneer men Vrouwen en Dochters aan de plei brengt, trekt men haare kleederen uit, laatende haar alleen een soort van een wyd en grof linnen hemdt, en men brengt ze dus op een der onzedigste wyze aan de pynbank, in byzyn van verscheiden mannen; overzulks het meerendeel verbaast door deeze verschrikkelyke vertooning, zeggen en ontkennen alles 't welk men van haar begeert, om van de pyniging ontslagen te zyn.

Verscheiden voorbeeldelyke vreemde behandelingen omtrent de Gevangenen onderstelt. Laat ons nu onderstellen dat Lodewyk krachtig genoeg is geweest, zonder iet te bekennen de pynbank uit te staan; dat de Handeling des Geloofs zullende geschieden, hy ontslagen word, te weeten, zyn leven red, alzoo 'er geen genoegzaame getuigen tegen hem zyn, om tot de doodt verweezen te worden, naardien de drie die wy ten voorbeeldt gegeeven hebben, niet voldoende zyn; Is 't niet een verwonderens-waardige zaak dat men een ongelukkige om zoo weinig redenen dusdanig handelt? dat men hem op zoo ydele getuigenissen zoo veel smart lyden doet; dat men hem geduurende eenige jaaren met een Geding heeft belast, 't welk men in weinig maanden had konnen ten einde brengen, en dat men de gezondheit gekrenkt en de staat van een man bedorven heeft, alleen om de gelegenheit van een Handeling des Geloofs af te wachten? Is dit waarlyk geen kreitende ongerechtigheit?

Lodewyk uit de gevankenis gelaaten, geleid men hem in een openbaare School, waarin hy noch een maandt opgesloten blyft, onder voorwendzel van hem zyn Kathegismus te leeren. Waar toe dient dit toch? en indien hy reeds weet alles 't welk men hem leeren wil, waarom handelt men hem dan zodanig? Mogelyk is 't dat de *Inquisiteurs* den Volke willen doen begrypen, dat deeze man t'eenemaal in de hoofdtzaake van den Christelyken Godtsdienst onkundig zy.

Dus word dan Lodewyk op vrye voeten gestelt, nademaal hy in zyn ongeluk zoo gelukkig is geweest, om dat 'er niet dan drie onvoldoende getuigen tegen hem getuigt hebben. Laat ons nu onderstellen dat hy door tien getuigen is belast geweest, alle van dien aart als wy hier voor vertoont hebben: 't welk volgens de regels van de Heilige Bediening voldoet om den Beschuldigde den Waereldlyken Rechter als t'eenemaal overtuigt over te leveren. De tydt van 't houden van de Handeling des Geloofs aanstaande zynde, laat men Lodewyk ter gehoor komen, en men zegt hem aan, dat hy zich te bereiden heeft, zyn vonnis in de *Auto da Fé*, op zodanig een dag te houden, aan te hooren. Dit is de berichtgeeving den geenen gegeeven die de doodstraf ontfangen moeten; welk een rampzaligen dag zorgvuldig aan alle de anderen tot op het uiterste oogenblik verzweegen word. In welk een verschrikkelyken staat vind zich dan deeze rampzalige gebragt, beschouwende geduurig den schrikkelyken toestel van de doodstraf die men hem zonder Biechtvader, zonder hulp en eenige vertroosting bereidt, besluitende nochtans liever te sterven dan zich valschelyk te beschuldigen, noch iemandt anders te betichten? Eindelyk des Vrydags voor den Zondag van de Handeling des Geloofs, bind men 's morgens vroeg Lodewyks handen, en men zend hem alsdan een Jezuït om hem te laaten biechten en geduurende deeze drie laatste dagen by te staan.

De Biechtvader by hem gekomen, biecht de Beschuldigde als of hy terstondt sterven zoude, begeerende ten koste van zyne eer en verkorting der waarheit niet te leeven. De Zondag verscheenen zynde, voert men hem in Processie om, hy hoort opentlyk zyn doodvonnis af leezen; maar hy verklaart zich een Christen te sterven, en dat hy 't al zyn leven is geweest; dat hy onschuldig van de misdaadt zy, die men hem te last legt; dat hy zich echter de doodstraf onderwerpt, hoopende van JESUS CHRISTUS de vergeeving zyner zonden te verwerven,

waarvan hy waarlyk ſchuldig is. Ondertusſchen onthoud hy zich deeze dagen onder een groot getal gevangenen, die verſlagen door de aannadering van de ſtrafoeffening, of hunne verwyzing voorzien, of die ſedert men hun vonnis heeft te kennen gegeeven, in alles 't geen men begeert toeſtemmen, en bekennen iet waarvan zy onſchuldig zyn.

Lodewyk word dan eindelyk na zyn vonnis te hebben aangehoort, den Waereldlyken Rechter overgelevert; men leid hem voor 't Parlement, alwaar men hem zonder zich te bemoeien van zyne Gedingſtukken te overzien, ten vuure veroordeelt. Voor dat men hem den Uitvoerders van 't ſtrafvonnis overlevert, vraagt men hem in welk een Godtsdienſt hy begeert te ſterven; waarop niet alleen Lodewyk, maar byna alle die diergelyk lot moeten ondergaan, antwoorden, dat zy, gelyk zy geleeft hebben, ſterven, belydende den Roomſch Katholyken Godtsdienſt; dat zy alle andere Sekten en Ketteryen als ook de Wet van 't Jodendom verfoeien, en dat ze niemandt dan J E S U S C H R I S T U S voor hunnen Zaligmaker erkennen, in wiens verdienſte zy alle hunne hoope en vertrouwen ſtellen.

Lodewyk vervolgens aan een paal of brandt-ſtaak gebonden, ſterft eindelyk volſtandig in zyn gevoelen; en op de zelfde wyze eindigen alle die de Heilige Bediening ten vuure heeft gedoemt, hunne droevige dagen, en die men *Convitto negativo* of halſtarrige Overtuigden noemt.

Laat ons nu beſchouwen hoe deeze ontſlagen worden die men genaadig is, en die men tot een ballingſchap verwyſt, om dat ze hunne bekentenis tot na het uitgeſproken vonnis hebben achter gehouden. Wy onderſtellen dan dat Lodewyk door vyftien of twintig perſonen beſchuldigt is, die alle in hunne getuigeniſſen niet overeenkomen. Lodewyk zyn onvermydelyk verderf ziende, vermits hy geene voldoende beſchuldigingen tegen een zoo groot getal getuigen, die voor hem onbekent zyn, geeven kan. Indien hy zich echter noch in deezen ſtaat bevind, baard de vrees voor de ſtraf eindelyk in hem een beſluit zich zelf te beſchuldigen over 't geen hy niet heeft gedaan, redeneerende mogelyk by zich zelven in deezer voegen: Hoe zoude ik zoo veele getuigen konnen noemen? Maar, wanneer ik zoo gelukkig was van die alle te konnen raaden, hoe zoude ik de juiſte tydt, plaats en de gelegenheden der byeenkomſten konnen noemen, die men voorgeeft dat ik met hun hebbe gehad? dit ſchynt my t'eenemaal onmogelyk. Nochtans weet ik door ervaarenheit dat deeze en geene zich dus gered hebben, bekennende 't welk zy nooit hebben gedaan, alzoo min als ik: derhalven kan het my genoeg zyn de naamen der geenen te noemen die tegen my getuigt hebben, ſchoon ik in alle andere omſtandigheden zoude miſſen. Maar wat middel is 'er de naamen van twintig perſonen te raaden? word het vereiſcht om alle zwaarigheden voor te komen, dat ik beſchuldige hen alle voor nieuwe Chriſtenen te kennen, of ten minſten met wien ik de naauſte verbintenis hebbe gehad, nademaal dit het eenigſte middel is, waar door ik myn leven redden kan?

Lodewyk dit by zich zelven overlegt hebbende, overdenkt ernſtelyk en naaukeurig welke Perſonen hy vermoedelyk reden mogt gegeeven hebben, om hem te bezwaaren. Hy verzoekt dan verhoort te worden, en niet weetende dikmaals de naam der geenen die hy zich verbeeldt tegen hem getuigt te hebben, geeft hy den Kettermeeſteren dit te kennen, noemenende, by voorbeeldt, de zoon, dochter, of vrouw van iemandt; en om 'er twintig te noemen die hem bezwaart hebben, beſchuldigt hy 'er twee hondert, zonder nochtans alle die geenen te raaden waarvan hy beſchuldigt is geweeſt.

Eenige gevangenen beginnen met het noemen van hunne ouders, kinderen en broeders, zich verbeeldende dat hunne Rechters, in aanmerking dat ze hun eigen maagſchap niet verſchoonen, hen als verſtandeloozen verontſchuldigen mogten, indien het gebeurde dat ze niet recht alle hunne beſchuldigers noemen konden. Anderen om hunne bloedvrienden niet ten toon te ſtellen, verſchoonen ze hun en genoegen zich die onverſchilliger zyn te noemen. Maar om weder tot de zaak van Lodewyk te komen: hy vleit zich na een zoo ronde bekentenis, gered te zien; nochtans vind hy zich meer dan ooit belemmert, indien hy alle de naamen van zyne getuigen niet geraaden heeft, nademaal de *Inquiſiteurs* niet nalaaten hem te zeggen, dat zoo hy op 't geen aan zyne bekentenis ontbreekt, niet voldoet, de *Promoteur* zynen eiſch zal doen, zulks men zyn Geding als een *Diminuto* voordraage, te weeten, als een menſch die boosaardiglyk alle zyne medeplichtigen niet verklaart, en wiens bekentenis onvolmaakt is.

Deeze rampzalige, die reeds zich zelven van een valſche misdaadt om zyn leven te redden beſchuldigt, zich echter in gevaar ziende van verlooren te gaan, niet tegenſtaande de verſchrikkelyke bekentenis die hy heeft gedaan, doorloopt zyn ganſch Vaderlandt, de nabuurige landen en 't ganſche Koningryk,

zulks hem niets ontbreeken mogte: hy noemt dan alle die hy voor nieuwe Christenen kent, zoo wel Priesters als Monniken en Kloosterzusters; en zoo hem Portugal niet voldoed, gaat hy met zyne gedachten door Spanje, Italië en Vrankryk, om iemandt uit te denken die hy beschuldigen kan. Indien men hem dan zegt dat dit noch onvoldoende is, haalt hy de dooden uit den graave op, waaraan, gelyk elders is aangeweezen, de Heilige Bediening zich niet min het vermogen toeëigent dan aan de levenden hun Geding te maaken.

Indien eindelyk Lodewyk het geluk heeft alle de vereischte naamen op te noemen, ontgaat hy onder de Verzoenelingen de Handeling des Geloofs, en hy word voor vyf jaaren ballingschap in Brazil of elders ontslagen. Dus onderscheid men dan die geen die zich beschuldigt hebben, nadat ze veroordeelt zyn, van deeze die hunne verwyzing voorgekomen zyn, want deeze laatsten worden nooit in ballingschap gezonden.

VII. HOOFDTSTUK.

Van de VERGELYKING *der* BEKENTENISSE *van den* BESCHULDIGDEN *met de* GETUIGENISSEN *van zyne* BESCHULDIGERS.

Ophoedanig een wyze de bekentenisse van den gevangenen met de getuigenissen tegen hem ingebragt vergeleken worden.

Wy hebben reeds gezien hoedanig de beschuldigde die wy onderstelt hebben, Lodewyk te zyn genoemt, ontkomen is; nu zullen we onderzoeken welk een overeenkomst dat 'er, tusschen 't geen hy bekent heeft, is, en de getuigenissen die wy hier voor onderstelt hebben tegen hem te zyn gedaan. Men zal door dit middel zich klaarlyk overtuygt vinden dat alle deeze gewaande bekentenissen niet dan waare strikken zyn om de onschuldigen te vangen, en dat de getuigenissen die voor de *Inquisitie* worden ingebragt, byna alle in de zelfde bewoordingen begreepen zyn. De Lezer deeze Gedenkschriften leezende, zal de zaaken mogelyk al te wydloopig verklaart vinden: maar men moet weeten dat deeze wydloopigheit noodig is om volmaaktelyk het zaakelyke te begrypen.

Lodewyk dan, gelyk wy gezegt hebben, heeft bekent, en om den naam van twintig personen te vinden die tegen hem getuigt hebben, heeft hy 'er twee hondert beschuldigt: in dit groot getal is hy zoo gelukkig geweest den geenen te vinden die hem te noemen noodig waren.

Laat ons nu een voorbeeldt stellen over 't geen ten opzicht van Lodewyk voorgevallen is: hier op is 't noodig zich te erinneren dat de Gevangenen van de Heilige Bediening van 't Jodendom beschuldigt, byna op de zelfde manier hunne bekentenis doen. Dus dan zyn de omstandigheden van Lodewyks verklaringen.

Lodewyk (a) heeft by eede verklaart, dat hy omtrent zes jaaren geleden zich op de jaarmarkt van Gologan vond, alwaar hy in een Herberg met de personen Blazius, Bernard en Gillis avondmaal hield, men hun een stuk zwynenvleesch voorzette; dat Gillis zeide dit vleesch nooit te eeten, gelyk ook Bernard deed, daarby voegende dat hy telkens zich niet wel gevoelde, wanneer hy 't at; dat toen Blazius gezegt had, dat hy wel zag dat zy zich van dit soort van vleesch onthielden, vermits het hun door de Wet van Moses verboden was; dat hy Lodewyk bekende waar te zyn, en eindelyk dat zy zich alle verklaarden waarneemers van de gemelde Wet te wezen.

Insgelyks heeft Lodewyk (b) by eede verklaart dat hy zich voor omtrent vyf jaaren by Joan in het Klooster van Bajulo bevond, drie mylen van Coïmbre gelegen; dat hem Joan daar gezegt had, dat hy voor de Geestelyken van 't Klooster een groote eerbiedigheit schuldig was, vermits zy Karmeliten waren: overzulks Elias de Profeet van de aloude Wet, hunne grondlegger was, en dat deeze byeenkomst hun gelegenheit gegeeven had, zich wederzyds, dat zy Jooden waren, te verklaaren.

Noch heeft Lodewyk (c) by eede verklaart, dat hy zich omtrent twaalf jaaren geleden in een der Poorten van Coïmbre bevond, by de personen Gonsalves, Silvester en Laurens genoemt; dat terwyl zy met elkander spraken, een Boer by hun quam en vroeg of zy twee hazen koopen wilden, die hy gevangen en in zyne handt had; dat Laurens neen antwoordde; dat de Boer vertrokken zynde, Gonsalves tot de anderen had gezegt, dat zy nu vrymoedig spreeken konden, nademaal zy alle van 't zelf-

(a) Genoeg is 't te zien hoe deeze getuigenis met die van Blazius verschilt, hier voor Pag: 258. aangeweezen.
(b) Dat men het verschil deezer getuigenis onderzoeke, met die van Joan hier voor Pag: 259. bygebragt.
(c) Zie hoe weinig overeenkomst dat deeze getuigenis met die van Gonsalves heeft, mede hier voor Pag: 259. verhaalt.

zelfde Geloof waren; en dat zy zich toen alle verklaarden belydenis van 't Jodendom te doen; dat zy 'er meer zouden van gezegt hebben, indien de by hun komende niet veroorzaakt had, dat ze van gefprek veranderden.

Daarenboven heeft Lodewyk (a) door eede verklaart, dat hy voor omtrent negen jaren te Coïmbre zynde, in 't huis van Francifco met Leonora, Francifcôs Huisvrouw, zy zich alle verklaarden in de waarneeming van de Mofaifche Wet te leeven.

Hier nu word een weinig opmerking vereifcht hoe gemakkelyk men de Bekentenis der befchuldigden aanneemt, aangezien zy alleen den geenen noemen die tegen hun getuigt hebben, zonder zich te bemoeien of die met de gemelde getuigeniffen, wegens de plaats, tydt, gelegenheit, als andere wezentlyke omftandigheden overeenkomen. Want indien de verklaringen van Lodewyk oprecht zyn, moetenze dan niet alle overeenkomen met de getuigeniffen der geenen die hem bezwaart hebben? Ondertuffchen zoo de *Inquifiteurs* toelieten de Gedingftukken te zien, zou men 'er weinige vinden alwaar de verklaringen der Befchuldigers en Befchuldigden t'eenemaal overeenkomftig waren; in ftede dat zoo de Kettermeefters begeerden dat ze gezamentlyk met de daadt en omftandigheden overeenquamen, dat men dan dagelyks niet zien zou hoe Chriftenen zich elkander Jooden te zyn, befchuldigen, als onmogelyk zynde, dat men over valfche daaden overeenkomen kan. Indien by geval zich onder de gevangenen iemandt vond, die wezentlyk een Joodt was, zouden de Getuigen die tegen hem getuigden, nooit miffen onderling in alle de omftandigheden overeen te komen, de daadt waarachtig zynde.

Mogelyk zal men vraagen waarom men zoo veel gevangenen die zich befchuldigt hebben den Waereldlyken Rechter overlevert, onder voorwendzel dat ze iemandt van hunne medeplichtigen verzweegen hebben; die men om deeze reden den naam van *Diminutos* toeëigent; dat is, wiens bekentenis gebrekkelyk en onvolmaakt is.

Alzoo deeze zaak ongemeen teeder is, verdient het dat men die met veel opmerking behandele; overzulks zullen wy 'er niets van zeggen dan 't geen mogelyk te weeten en waarachtig is: onderfcheidende die in drie foorten van *Diminutos*, die in deeze hoedanigheit ter doodt verweezen worden.

De eerfte foort zyn, die befchuldigt zynde, kort na hunne gevankenis, of ten minften voor dat ze verweezen zyn, en bygevolg tydt genoeg hebben gehad, om zich te onderzoeken en een volkomen verklaring te doen.

De tweede zyn deeze die niet bekent hebben, dan nadat zy verweezen zyn en hun vonnis hebben aangehoort. Deeze worden aan de pynbank gebragt; om hen door kracht van 't pynigen te nootzaaken in 't geen aan hunne bekenteniffen ontbreekt, te voldoen, en door dit middel hun leven te redden; dit nu gaat by de Heilige Bediening voor een daadt van zachtmoedigheit en ongemeene barmhartigheit door, naardien men in opzicht van de pynbank van hun zoo een naaukeurige verklaring niet eifcht, vervullende de plei aan de ongenoegzaamheit hunner bekentenifle. Deeze tweede foort van *Diminutos* heeft den tydt voor de voldoening die men van hun verwacht, tot des Vrydags voor den Zondag van de Handeling des Geloofs.

De derde foort zyn, die niet, dan nadat men hun de handen gebonden heeft, bekennen, en den Biechtvaders heeft overgelevert. De gefteldheit van deezen is de flimfte en waanhoopendlykfte, naardien men hun niet meer aan de plei brengt, en zoo zy zich redden willen, moeten ze onverzuimelyk alle die geenen zonder eenige uitzondering noemen, die hun befchuldigt hebben.

Om hier toe te geraaken, fpaaren zodanige gevangenen in hunne verklaringen, bloedverwanten, noch vrienden, noch vreemden. En nademaal deeze rampzaligen door de naakende, fchandelyke en wreede doodt tot wanhoop zyn gebragt, ondernemen ze zonder onderfcheid alle die zy ooit gekent hebben te befchuldigen, en daar door ftellen ze een groot getal menfchen in 't gevaar, waaruit zy zich trachten te redden; overzulks de Portugezen een fpreekwoordt hebben: *Maos atadas, Terras Abraladas*; als of zy zeiden: het landt is aan 't blaaken, zoodraa een Befchuldigde de handen gebonden zyn.

Het is wel waarfchynlyk dat het meerendeel van deeze die als *Diminutos* verweezen zyn, na zich befchuldigt te hebben en veele andere met de zelfde misdaaden befchuldigt, waaraan zy zich fchuldig hebben verklaart, hunne vrouwen, kinderen, vaders of broeders hebben getracht te verfchoonen. Gelyk 'er nu geen reden te vermoeden is, dat zy dit door een gebrek van erinnering hebben gedaan, zoo acht men 't niet

(a) Welk een overeenkomft heeft deeze getuigenis met die van Francifco, hier voor gemeld, die Joan als mede-plichtige verklaart; en hier zegt Lodewyk dat het Leonora is. Indien men de Gedingftukken inzien mogt, zou men byna overal de zelfde tegenftrydigheit vinden.

niet noodig hen aan de pynbank te brengen om die hun te doen verklaaren. Door dit gebrek van oprechtigheit is 't dat de Heilige Bediening hen als *Diminutos* ten vuure doemt. Nochtans is 't waar dat 'er gevonden worden die alle hunne bloedverwanten bezwaart hebbende, echter als *Diminutos* den Waereldlyken Rechter overgelevert zyn, om dat ze de perſonen niet genoemt hadden met wien zy niet dan zeer verre vermaagdſchap waren. By voorbeeldt:

Vreemde voorvallen van gevangenen der *Inquiſitie* in 't beſchuldigen aangemerkt.

George Franciſco Mela, een inwooner van *Villa-vicioſa*, zittende in de *Inquitie* van Devora gevangen, beſchuldigde zich vrywillig nadat hy niet lang in de gevankenis gezeten had, gelovende door dit middel eerlang zyne vryheit te verwerven. Hy bezwaarde in zyne bekenteniſſen, alle wiens naamen hem in gedachten quamen, zoo wel die van zyne medeburgeren, als vreemdelingen, overzulks hy meer dan vyf hondert perſonen noemde Hy had een Dochter, die ſedert haare tedere jaaren, die toen maar vyf waren, in het Klooſter van d'*Eſperanze* van de zelve Stadt by de Klooſterzuſters van 't zelve Konvent was opgevoed, alle uit Oude Chriſtenen beſtaande. Deeze Dochter tot jaaren gekomen had den huifdoek aangenomen, en wierd een Non. Zy was van een voorbeeldelyk leven. Haar Vader, wanneer hy haar bezocht, ſprak haar nooit dan in 't byzyn van eenige deezer Klooſterzuſteren. Haar ongelukkige Vader willende dan, hoe 't ook zyn mogt, zich uit de gevankenis ontſlagen zien, nadat hy zyne Vrouw, Kinderen en Broeders beſchuldigt had, beſchuldigde mede deeze Dochter dieGeeſtelyk was, zonder dat hy echter de *Inquiſiteurs* vergenoeging gaf, en met een zoo ongelukkige en uitgeſtrekte Verklaring niet weeren kon, dat hy als *Diminutos* verweezen wierd. Dus zich misleid ziende, verviel hy tot wanhoop, en ontkende weder alles, merkende dat hy met alle zyne Verklaringen en Bekenteniſſen niets winnen kon, zulks hy opentlyk verklaarde dat alles 't geen hy betuigt had, zoo wel tegen hem als tegen anderen, volſtrektelyk valſch was; en dat de liefde voor 't leven en de vrees voor de doodt hem tot deeze onderneeming gebragt had. In zyn ſtrafvonnis noemde men hem *Diminuto revogante*; dat is, die deels bekent heeft, en vervolgens zyne bekenteniſſe ontkent.

Insgelyks heeft *Maria Mendes*, van *Frontiera* geboortig, woonende te Elvas, en Weduwe van Gaſpar Gomes Jacinte, door de *Inquiſitie* in hechtenis gezet, aanſtonds bekent, en haare kinderen, neeven, andere namaagſchap en alle die zy kende bezwaart; zoo dat ze omtrent zes hondert beſchuldigde: nochtans kon dit alles niet beletten, dat zy als *Diminuta* ter dood verweezen wierd.

Zich in deezen rampzaligen ſtaat ziende, niet tegenſtaande alle haare bekenteniſſen, ontkende ze wederom alles 't welk zy had betuigt, verklaarende dat ze zoo veele valſche betuigingen niet anders had voortgebragt, dan om haar leven te redden. Toen zy in de Handeling des Geloofs met het afſchouwelyk gewaadt verſcheen, 't welk men die geene die verbrand worden aantrekt, en een haarer Dochteren voorby gaande, noemde haar opentlyk eenige van haar maagſchap, duchtende dat ze die vergeeten of overgeſlagen had, en hoopende als ze dit aan de *Inquiſitie* verklaarde, dat ze noch, zoo 't mogelyk was, de doodſtraf zou konnen ontgaan. Maar deeze rampzalige Moeder antwoordde haar: Myn waarde Dochter, ik hebbe hen die gy my noemt, niet vergeeten; ik hebbe ganſch Portugal en Caſtilie met myne gedachten doorloopen: maar alles is my vruchteloos geweeſt.

VIII. HOOFDSTUK.

Van de DOODSTRAFOEFFENING *der* BESCHULDIGDEN, ONTKENNENDE STRAFWAARDIGEN *genoemt.*

Bekent is 't door 't geen wy bygebragt hebben, dat men niet alleen als *Diminutos* verwyſt deeze die van voorneemen waren hun Maagſchap te verſchoonen; maar ook het meerendeel der geenen, die men niet raaden kon en voor hunne medeplichtigen wierden aangezien. 't Is buiten twyfel een vertoning het medelyden dubbelwaardig, dus de verweezene perſonen naar de Gerechtplaats te zien geleiden, die na zich beſchuldigt te hebben, tegen hun eigen Ouders, Broeders en Kinderen hebben getuigt.

Mogelyk zal men vraagen, waarom zekere perſonen, nadat ze een groot getal anderen beſchuldigt hebben, liever ſterven dan mede tegen hun Bloedverwantſchap te getuigen. Waar op wy antwoorden, dat de

tederheit die men natuurlykerwyze voor dus nabestaande en zoo waarde vrienden heeft, deeze bedrukten besluiten doet, liever hun leven te verliezen, dan aan hunne vrienden een diergelyk ongeval toe te brengen, die zy weeten onschuldig te zyn.

Men zoude noch konnen vraagen, waarom eenige *Diminutos*, en zelfs sommige Ontkennelingen, na het uitterste te hebben afgewacht, eindelyk tot bekentenis komen, wanneer 'er geene andere hoope meer overig is, hun leven te redden, en dat veele juist die geenen noemen die tegen hun hebben getuigt? Wy antwoorden dat zodanige personen van elders eenig licht hebben gehad, of dat ze door een krachtige achtgeeving en denking zyn tot het vermoeden gekomen om den geenen te raaden die hen beschuldigt hebben, of dat ze hier toe door een enkel geval gekomen zyn; of wel dat zy om zich te verklaaren zoo lang hebben bedacht, dit door een beweegreden van Gewisse is geschied, om geene onschuldigen ten toon te stellen, en hun valschelyk te beschuldigen; dat nochtans vervolgens de vrees voor de doodt hen in weerwil van hun daar toe gebragt heeft. Maar naardien wy van de Ontkennelingen gesproken hebben, zullen wy 'er hier eenige voorbeelden van bybrengen, om te vertoonen hoedanig die geenen sterven die men by de Heilige Bediening met deezen naam noemt.

Verscheiden voorbeelden over de straffe handeling der *Inquisitie* bygebragt, en met welke vreemde voorvallen zulks verzelt gaat.

Jacob de Mello, geboortig van Lisbon, een aanzienlyk Edelman en Ridder van de Orde van Christus, had geduurende eenige jaaren als Kapitein van de Ruitery in 't leger gedient, en zelfs met veel eer en achting. Deeze Mello was de nieuwe Christenen toegedaan, gelyk ook zyne vrouw en twee zoonen in dit gevoelen waren. Dikmaals was het gebeurt, dat als zy eenige andere nieuwe Christenen door last van de *Inquisitie* hadden zien gevangen neemen, dat ze tekenen van vreugde toonden, om als yveraars voor de Heilige Bediening aangezien te zyn, overzulks zy door dit middel te minder van 't Jodendom verdacht wierden.

Het gebeurde nochtans, 't zy door wraakzucht of iet anders, dat iemandt by ongeval meende schamper van deezen Edelman bejegent te zyn, hem met zyne vrouw en twee zoonen beschuldigde. Alle vier wierden ze teffens naar de gevankenis gebragt. De vrouw en haare kinderen, teder opgevoed zynde, en weinig gewoon ongemak te lyden, wierden zeer verdrietig zich in een kerker opgesloten te zien; zy besloten dan eerlang te bekennen, mogelyk door de aanmaning en raadgeving der Wachten aangezet, of van deeze die by hun gevangen zaten. Zy beschuldigden dan alle drie, deezen ongelukkigen Edelman, en wierden kort daarna ontslagen. Jacob van Mello wierd mede in de volgende Handeling des Geloofs uitgelaaten: maar niet dan als een *Convitto negativo* verbrandt te worden, alhoewel hy betuigde een Christen te zyn, en tot den laatsten doodsnik den naame *Jesus Christus* beleedt.

Alfonsus Nobre, geboortig van Villaviciosa, en een der eerste Edelen van deeze stadt, waarvan hy Opperschout en Prior van de Barmhartigheit was geweest, werd in de *Inquisitie* van Coïmbre gevangen gezet, zulks men hem de nieuwe Christenen toegedaan verdacht hield. Men nam ook eenigen tydt daarna zyn zoon en dochter gevangen, die, 't zy door quaade raadgevers, of door de bedrygingen afgeschrikt, na zich zelven beschuldigt te hebben, insgelyks hun Vader beschuldigden, die in de Handeling des Geloofs uitgeleid als een Ontkenneling verweezen wierd. Het gebeurde dat deeze rampzalige man, in de Processie naby zyn Zoon voorby ging; deeze over het deerlyk ongeval van zyn Vader verschrikt, dat hy hem om vergeeving bad, en van hem zynen zegen verzocht. Ik vergeeve u, antwoordde de Vader, my door uwe lafhartigheit in deezen beklaaglyken staat te hebben gebragt, nademaal ik wensche dat Godt my vergeeve, en ik hoope dat hy my myne zonden vergeeven zal: maar ik geeve u mynen zegen niet, kennende u voor geen Zoon, die zich zelven onteert heeft, en een Christen zynde, voor een Joodt heeft willen aangezien worden. Ik bidde insgelyks Godt dat hy u bekeeren en het u vergeeven wil. Eindelyk ging hy met een groote kloekmoedigheit ter doodt, betuigende eene oprechte en onwrikbaare Godtvruchtigheit, waarover zich alle de Omstanders verwonderden.

Laat ons hier noch een voorbeeldt van Personen van minder geboorte byvoegen. *Joan de Siqueira* en zyn Broeder, van Torres Alvas geboortig, beide Zoonen van een Bleekster, wierden te Lisbon gevangen gezet. Ook nam men op den zelven tydt *Joan Travassos da Costa* gevangen, die eenige jaaren Algemeene Stedehouder van 't Aartsbisdom van Lisbon was geweest. De beide Broeders hielden kloekmoedig staande dat zy onschuldig waren: maar zich door een groot getal getuigen bezwaart vindende, wierden ze verweezen. De groot Stedehouder *Travassos*, die wegens zyne hooge waardigheit dikmaals in de *Mesa* van de Heilige Bediening was geweest, en die wist hoe bezwaarlyk den geenen de *Inquisitie* t'ontkomen

was,

was, die 'er zich in opgesloten vond, verloor aanstonds den moedt, beleed alles 't geen men begeerde, en beschuldigde zeer veele persoonen, waar onder Joan de Siqueira en zyn Broeder waren, die waarschynlyk door de medegenooten hunner elende waren te weeten gekomen, dat *Travassos* tegen hun getuigt had. Een deezer Broeders waarlyk, ter gehoor gekomen, zeide tot de *Inquisiteurs*, hoe kont gy denken, Heeren, dat een Algemeene Stedehouder zich aan my ontdekt zou hebben, die niet dan een Bleeksters Zoon zynde, naaulyks te goedt zoude zyn hem voor Lyfknecht te dienen? Indien *Travassos* tegen my getuigt heeft, 't is ongetwyffelt om dat hy heeft gelooft dat ik het mede ten zynen opzichte hebbe gedaan: maar ik vergeef het hem van harte, gelyk ik verlange dat Godt my myne begaane zonden vergeeven zal, zonder dat hebbe ik nooit van myn leven niets gedaan waarmede men my voor deezen Rechtbank beschuldigt. Indien ik een Joodt was, gelyk gy u inbeeldt, waarom zoude ik dan zwaarigheit maaken het te bekennen om myn leven te redden, als geene goederen te verliezen hebbende ingevalle ik het deed? maar durf ik my vleyen dat Godt my deeze gelegenheit aanbied, hier lydende myne Zaligheit te verwerven, begeer ik die niet te laaten ontglippen. Deeze twee Broeders wierden als Ontkennelingen verbrandt, en gaven tot den laatsten doodsnik alle mogelyke teekenen van een oprecht en zuiver geloof in Jesus Christus. De Groot-Stedehouder wierd in den zelven tydt van de Handeling des Geloofs met de *Sambenito* uitgeleid, en heeft sedert een zeer elendig leven gevoert. Zelfs heeft men van hem gezegt dat hy in zyn sterfuur verklaart heeft, dat alles 't geen hy voor de *Inquisitie* tegen zich zelven en anderen getuigt had, t'eenemaal valsch was: maar de Heilige Bediening slaat geen acht op zodanige verklaringen.

Indien men in de *Inquisitie* de oude Christenen gelyk de nieuwe handelde, en zoo zy zich wegens alle deeze vervolgingen en belemmeringen door het recht alleen van hunne geboorte niet veilig vonden, ongetwyffelt zouden ze zich mede van de zelfde misdaadt beschuldigen; doordien zy sedert de keurwet, waarin bevolen word dat de getuigenissen der nieuwe Christenen geen plaats tegen de oude hebben mogen, wanneer ze in 't zelfde geval mogten zyn, en dat sedert het jaar 1535. tot 1600. als deeze keurwet wierd gemaakt, men veele oude Christenen van 't Jodendom door anderen en door zich zelven beschuldigt heeft gezien, tot zoo verre dat eens iemandt beleeden heeft, dat hy nabyeen put, niet verre van de stadt gelegen, was geweest, om de Messias te verwachten, zynde gezeten op eenbok..... . Maar sedert dat men door de keurwet, waarvan we gesproken hebben, heeft gelast, dat de nieuwe Christenen niet meer zouden ontfangen worden om tegen de ouden te getuigen, deeze om zich de daadt t'onttrekken, wanneer ze by de Heilige Bediening aangeklaagt zyn, hebben niet dan hun afkomst by te brengen, 't welk hun reden ter verdeediging geeft; en de nieuwe Christenen die onverhoedts of anderzins iemandt van de oude beschuldigen, worden alsdan voortaan voor myneedigen gehouden, en als zodanige in de Handeling des Geloofs een *Carocha* gegeeven, men geesselt hen, en doemt hen op de Gallei.

Baptiste Fangueiro Cabros, van Elvas geboortig, en een der eerste Edelen des landts, wierd gevangen genomen en geacht een nieuw Chisten in 't agtste geslacht te zyn. Zyn Geding werd gemaakt, en men verwees hem. Hy beleed vervolgens, de handen reeds gebonden zynde, in welk een staat hy van de plei bevryt bleef, en by gevolg niet voldoen kon door dit wreede middel aan de onvoldoening van zyne bekentenis. Hy besluit echter zyn leven 't koste wat het wilde te redden, overzulks beschuldigde hy alle die hem in de gedachten quamen, en onder anderen eene Mulata of Mestice * die aan 't verwantschap van een zyner Ooms zyde verbonden was, waar door men hem verdacht hield van de gezindheit der nieuwe Christenen te zyn. Hy werd dan in een Handeling des Geloofs uitgelaaten met de *Sambenito de Fogo Revolto*, en naar de Gallei gezonden. Eerlang daarna bragt men de Mulata Mestice in hechtenis, die tot haare verdeediging alleen voorbragt, dat ze een oude Christen was; 't welk met de waarheit zynde bekrachtigt, werd Fangueiro weder in hechtenis gebragt, uit welke gevangkenis van de Heilige Bediening hy anderwerf met de *Carocha* ontslagen wierd, gegeesselt en weder naar de Gallei gezonden, alwaar hy vyf jaaren heeft doorbragt: en vermits de Kapitein van de Gallei eenige achting wegens zyne hoedanigheit voor hem had, en om die reden hem van den moeielykste arbeidt ontlaste, waar toe men de andere Galleiboeven gebruikte, hier over wierd deeze Kapitein voor de *Inquisitie* ontboden, en over zyne inwilliging zeer scherp berispt. Men moet verder aanmerken dan Fangueiro tegen deeze Mulata getuigt had, wanneer zyne handen reeds gebonden zynde, hy niet meer, gelyk gezegt is, door de pynbank de ongezien noegzaamheit van zyne bekentenis kon voldoen.

* Een Mulata of Mestice is een Vrouwspersoon uit een Europiaan en een Zwartin, of een Zwarte en een Europische Vrouw gebooren.

doen. Dus kon hy dan de doodt niet ontgaan, bezwaarende deeze Mulata of Meſtice, die onder 't getal zyner medeplichtigen begreepen was: nochtans wierd hy, omdat hy haar genoemt had, gegeeſſelt en naar de Gallei verweezen.

IX. HOOFDSTUK.

Waarom de zoogenaamde NIEUWE CHRISTENEN *vervolgt worden; en verſcheiden* VOORBEELDEN *van 't ſtraffen der* OUDE CHRISTENEN.

In welk een opzicht de myneedigen by de *Inquiſitie* gewraakt worden, en echter voldoende omtrent de beſchuldiging der gevangenen zyn,

Hoedanig nu de nieuwe Chriſtenen als myneedigen overtuigt worden, die de oude Chriſtenen beſchuldigen, ſtaat ons aan te merken. Sedert dat de keurwet is gemaakt, hebben deeze laatſten middelen om zich te verdeedigen, aanhaalende dit keurſchrift en hun oud Chriſtendom. Indien hen deeze twee middelen ontbreeken, vinden ze zich ongetwyffelt genootzaakt, om hun leven te redden, nieuwe Chriſtenen te worden. Zoo men vraagt hoe dit geſchieden kan daar men zoo veel nieuwe Chriſtenen in de Handeling des Geloofs verſchynen ziet, die zich zelf van 't Jodendom beſchuldigt hebben? men zal antwoorden, dat zoo men hen nootzaakt te moeten bekennen dat zy Kalviniſten of Turken zyn, gelyk men doet om hen te noodzaaken datze zeggen Jooden te zyn, het meerendeel beſluiten zullen te zeggen datze Ketters, Mahometanen, en alles zyn 't geen men begeert: vermits de ongemeene ſtrengheit van de *Inquiſitie* de eenigſte oorzaak is, dat zoo veele menſchen zich van misdaaden beſchuldigen die zy nooit hebben begaan.

Het gebeurt ondertuſſchen, dat de Vorſten, Ryksgrooten en 't Volk van Portugal door deeze vermoeding bedrogen, de ongelukkige nieuwe Chriſtenen als een affchouwelyk volk aanzien, achtende alles waarachtig te zyn 't geen men in de Handelingen des Geloofs hun te laſt legt. Daar in tegendeel zoo men hun de waarheit kon doen begrypen van 't geen deeze Gedenkſchriften behelzen, zou hunne haat eerlang in een medelyden veranderen, en men zou alle eendragtiglyk naar middelen omzien, om een zoo gevaarlyk misbruik te verbeteren, 't welk het verderf van een onnoemelyk getal Chriſtenen veroorzaakt, die men voor Jooden aanziet, en teffens een ſchandvlek en oneer voor den Portugeeſchen Landaart uitwerkt.

en aanmerkingen hier over bygebragt.

Insgelyks ſtaat aan te merken, dat iemandt voor myneedig verklaart zynde, wanneer hy tegen een oud Chriſten getuigt, echter een voldoende getuigen verſtrekt, om een nieuw Chriſten te bezwaaren; daar men volgens de natuur der zaake geloven moeſt, dat wie 't ook zy die valſchelyk tegen iemandt getuigt, noodwendig niet ontvankelyk is en tegen een ander te getuigen verdacht moet zyn.

Men kan hier mede tegenwerpen, dat deeze die dus van myneedigheit overtuigt zyn, niet alleen daar voor bekent ſtaan, naardien zy tegen de Chriſtenen hebben getuigt: maar daarenboven noch, nadat ze naaukeurig ondervraagt zyn geweeſt, dat zy zelf zich overtuigt vinden, een valſche beſchuldiging te hebben gedaan.

Op deeze tegenwerping kan geantwoordt worden, dat veele als myneedigen verweezen zyn, die 't eigentlyk niet waren; en dat deeze die ſcheenen voldoende te wezen, dit niet deeden dan om van de wreede en eerlooze Gevangkeniſſen ontſlagen te worden, de pynbank te ontgaan, en zich van de doodt te bevryden, beſchuldigende zich Jooden te zyn, die zy nooit waren geweeſt, als ook Mahometanen en Heidenen te zyn; of indien men zulks van hun eiſchte, dat ze hier in bewilligden, vindende geen andere uitkomſt zich te redden. Indien de *Inquiſiteurs* zoo veel voorzorge droegen, om de Gevangenen te verplichten wederroepen het geen zy tegen de nieuwe Chriſtenen hebben getuigt, gelyk zy wel doen om hen weder te doen ontkennen, 't geen zy tegen de Oude Chriſtenen hebben ingebragt; zou men ze te gelyk eerlang zien wederroepen, 't welk ze gezegt hadden: maar 't zy verre dat men dit gedrag houden zou, men doemt hen ten vuure, als *Confeſſo revogante*, dat is, dat ze herroepen 't geen zy bekent hebben.

Mogelyk zal men zeggen, dat ze genoegzaam als myneedigen overtuigt zyn, wanneer zy menſchen als nieuwe Chriſtenen beſchuldigt hebben, voor Oude Chriſtenen bekent. Hier op antwoordt men, dat, wanneer ze hun als Nieuwe Chriſtenen beſchuldigt hebben, waarlyk geloofden zodanige te zyn. Men is zodanig bezorgt hen aanſtonds kennis te geeven, zich wel te wachten tegens oude Chriſtenen getuigenis te geeven, vermits zy dit deeden, ſtrengelyk zouden worden geſtraft, alzoo het klaar is, dat een Gevangene nooit onder-

nee-

neemen zoude een Oud Christen te beschuldigen, dan als hy geloofde een Nieuw Christen te zyn, en dat hy duchtte, dat hy niet te vooren tegen hem getuigt had. Indien Fangueiro, waar van wy het geval in 't voorgaande Hoofdtstuk bericht hebben, niet gevreest had als *Diminuto* verbrand te zullen worden, zoude hy zekerlyk nooit gedacht hebben de Mulata Mestice te beschuldigen.

Wy willen niet tegenspreeken, dat men de myneedigen strengelyk straft; maar alleen dat men hun de zelfde straf niet oplegt, wie het ook zoude mogen zyn, en dat men zelfs over zodanig een zaak de Oude Christenen niet verschoont, die ongetwyffelt gelyk de andere menschen in allerlei dwalingen vallen, aan 't Jodendom schuldig zynde, en ook als de Nieuwe Christenen, dan waarheit, en somtyds leugen verklaaren.

Voorval van een Monnik Joodsch geworden, en wat daar op is gevolgt.

In 't Klooster der Recolekten of Bedelmonniken te Lisbon, gelegen ter plaatse *O Campo do Curral* genoemt, was een Geestelyke, zynde een geleerdt Man van goede huize en geboortig van deeze Stadt. Zyn geslacht naam was *Travassos da Costa*, en men meent dat zyn Vader een Griffier van 't Hof was. Deeze Geestelyke een Oud Christen zynde, hinderde dit nochtans niet, dat hy zich zelven vergeetende, een waare Joodt wierd. Zyne inbeelding werkte in hem zoo krachtig, dat hy ondernam zyne Kloostersbroederen te verleiden, en hun zyne dwalingen mede te deelen. De Geestelyken van zyn Klooster vruchteloos getracht hebbende hem weder tot zyn plicht te brengen, wierden eindelyk genoodzaakt hem by de *Inquisitie* aan te klaagen. Men maakte hem zyn Geding; en hy wierd ten vuure gedoemt, getuigende tot het laatste oogenblik, dat hy in 't gevoelen van de Wet van Moses storf, die hy de waare Wet achtte te zyn.

In zyn Doodvonnis 't welk opentlyk in de Handeling des Geloofs geleezen wierd, noemde men hem een Nieuw Christen te zyn. Maar zyne Vrienden ziende dat men daar door hun gansche Familie onteerde, leverden aan de *Inquisitie* hunne bezwaarenis in. Zy stonden toe dat de Bedelmonnik rechtmaatig verweezen en gestraft was, vermits hy zich Joodsch had verklaart: maar zy voegden 'er by, alzoo hy geen Nieuw Christen was geweest, dat men hem overzulks dien naam niet behoorde te geeven, vermits door dit middel zyne vrienden faamloos gemaakt en onteerdt wierden. Zy wierden dan door de Heilige Bediening vergunt te bewyzen, 't welk zy voorgaven: men deed hun recht en haalde wederom door, 't geen men onder het Vonnis van den Overledenen geschreeven had, en zy wierden voor waare Oude Christenen erkent. Dus ziet men dan een Oud Christen Joodsch geworden, en hardnekkig in zyne dwaling stervende.

Verscheidene Gevangenen voorbeeldt bygebragt, en wat hun wedervaaren is.

Francisco d'Alevido Cabras, van Elvas geboortig, zoon van *Andreas Martin Cabras*, en een der eerste Edelen van de voornoemde Stadt, was een gezwooren Vyandt van alle, die men Nieuwe Christenen noemde. Wanneer zich de gelegenheit aanbood, vervolgde hy hen met alle strengheit. Dit gedrag was oorzaak dat zich het gerucht verspryd hebbende, dat zyne Moeder door een zyner Voorouderen eenig klein gedeelte van een Nieuw Christen had, alhoewel alle haare andere Voorouders, zoo van Vaders en Moeders zyde, bestendige Oude Christenen waren; eenige getuigden dan tegen *Alevido* en *Dona Britta de Sigueira* zyne Moei of Moeders Zusters. Beide wierden ze in hechtenis genomen. *Francisco d'Alevido* beschuldigde zich eerlang, en wierd verzoent wederom losgelaaten, te weeten, draagende de *Sambenito* in de Handeling des Geloofs.

Toen hy weder in 't huis van zyn Vader *Andreas Martin* gekomen was, die de beleediging aan zich zelf en zyn geheele geslacht gedaan, niet dulden konde, wees hem af, en zond hem naar Spanje, alwaar hy zich eenigen tydt onthield, en een Geestelyke van St. Franciscus Orde wierd. Vervolgens weder in Portugal gekomen, noodzaakten hem de Geestelyken van zyne Orde het Monniks-kleedt weder af te leggen, en vernietigden zyne gedaane gelofte, onder voorwendzel dat hy in de *Inquisitie* had geweest, en als een erkende Joodt de zelve ontkomen was, vermits hy dit door eigen belydenis had bekent; overzulks hy, toen de Vrede tusschen Spanje en Portugal gesloten was, zich te Elvas in het waereldlyk kleedt voortaan opgehouden heeft.

Zyn Moeders Zuster, *Dona Britta de Sigueira* had een geheel ander gedrag als haaren Neef gehouden. Zy verdeedigde zich dat ze een Oude Christen was; en zy werd weder ontslagen, na dat ze daar voor erkent wierd; en dus bleek klaar dat *Francisco d'Alevido* geen Nieuw Christen was, gelyk hy 'er was voor aangezien.

De Getuigen die tegen *Dona Britta* getuigt hadden, wierden met de *Carochas* uit de Gevangenis gelaaten, gegeesselt en naar de Galei gezonden. Men nam mede *Francisco d'Alevido* weder gevangen, die na een langen tydt in hechtenis gezeten te hebben, eindelyk met de *Carocha* uitgeleid wierd, en voor twee jaaren uit Portugal gebannen;

over-

overzulks hy zich valſchelyk, een Oud Chriſten zynde, van 't Jodendom beſchuldigt had, en door zyne valſche getuigeniſſen een groot getal menſchen ongelukkig gemaakt. Dus ziet men hier wederom een Oud Chriſten door zyn eigen bekentenis als Joodt verweezen, en vervolgens overtuigt zich valſchelyk beſchuldigt te hebben, en andere tegen de waarheit met beſchuldiging bezwaart.

Franciſco Lopes Margalho, van Elvas geboortig, van een ieder voor een Oud Chriſten bekent, ziende dat men zyne Vrouw in hechtenis zette, beſloot eerlang zich zelf te beſchuldigen. Hy had een Neef *Manuël Lopes Torras* genoemt, met wien hy over dit beſluit te raade ging. Deeze Neef ried hem dit af, vermits hy een Oud Chriſten was; 't welk echter zynen Oom niet belette, zich de Heilige Bediening aan te geeven, gelyk hy beſloten had. Nochtans bewees zyn Neef wie hy was, en hielt zich vervolgens ſtil; hy was de eigen Broeders zoon van Margalho. Dat men een weinig acht op deeze ſoort van gevallen geeve.

Antonio Gonſalves, geboortig van Olivença en Inwooner van Cabanas in 't Bisdom van Viſco, voor een Oud Chriſten bekent en beweezen, wierd in de *Inquiſitie* gebragt, en met de *Sambenito* in de Handeling des Geloofs van 't Jaar 1660. uitgeleid.

Eenen *Meya Noite* genoemt, van Abrantes geboortig, en een waarachtig Oud Chriſten: maar een vyandt van de Nieuwe Chriſtenen; 't welk oorzaak van zyn verderf was. Deeze man, die moedig, reukeloos en een groot ſnoever was, liet altoos blyken ongemeen verheugt te zyn, wanneer hy nieuwe Chriſtenen naar de *Inquiſitie* leiden zag, verwytende hun ongeval met beleedigende woorden, en volgde hen dikmaals tot aan het huis van de *Inquiſitie*, noemende hun Jooden, met veele vervloekingen tegen hen uitgeworpen. Een zoo onredelyk en ſchandelyk verwyt, ergerde ongemeen de Nieuwe Chriſtenen, tot dat twaalf van hun zich te ſamen voornamen en verbonden hem te bederven. Zy beſloten, indien het gebeurde, dat zy Gevangen gezet wierden, eenpaarig *Meya Noita* beſchuldigen zouden met hun van 't Joodſch gevoelen te zyn, en quamen dus overeen 't geen zy zeggen moeſten; overzulks hunne Getuigeniſſen in alle omſtandigheden mogten overeenkomen. Deeze twaalf verbondenen wierden dan vervolgens gevangen genomen. Ieder van hun beſchuldigde zich zelven, en getuigden dat ze op zodanig een dag, plaats en by zodanig een gelegenheit, de voornoemde *Meya Noite*, met zodanige, noemende zyne elf verbondenen, zich opentlyk hadden verklaart, dat zy in de waarneeming van de Wet van Moſes leefden: en op het geen de *Inquiſiteurs* aan ieder Getuige vroegen, of *Meya Noite* een Nieuw Chriſten was, quamen ze alle daar in overeen, met te zeggen dit niet te weeten: in de beſchuldiging verklaarden ze dat hun de voornoemde *Meya Noite* gezegt had, dat hy een *Chriſtiam novo* was, en dat ze hem op zyn woordt geloofd hadden. Met deeze voorzorge redden zich deeze twaalf Getuigen van 't gevaar, waarin zy onvermydelyk ſedert deeze keurwet zouden hebben blootgeſtaan, als hebbende een Oud Chriſten Joodſch te zyn beſchuldigt. Deeze ongelukkige in de Gevankenis gebragt, en zich dus door volkomen overeenſtemmende getuigeniſſe bezwaart vindende, (een zaak nooit in de *Inquiſitie* voorgevallen, en zelfs die ongehoort was, van twee diergelykc gebeurt te zyn) zag zich in de uitterſte verleegenheit en onmogelykheit van hun te wederleggen: en vermits hy van geen aanzienlyk geſlacht was, konnende zyne overgrootvaders niet noemen; ſchoon hy van een ieder voor een Oud Chriſten was bekent: hy werd dan voor een Nieuw Chriſten verklaart, en zyn Geding gemaakt, werd hy ten vuure gedoemt. Na de Gerechtsplaats gaande, riep hy met al zyn vermogen uit, dat men in zyn perſoon een Oud Chriſten dus ſterven deed.

Uit alles 't geen we hier hebben bygebragt, is genoeg te beſluiten, dat de *Inquiſitie* niet alleen geen noodige middelen om het Geloof te zuiveren en 't Jodendom te verdelgen, in 't werk ſtelt: maar dat ze in tegendeel, door haare geſtrengheden en wreede handeling, t'eenemaal niet met de regelen van Rechten en de reden overeenkomende, ſchynt te trachten tot Jooden te maaken den geenen die waare Chriſtenen zyn, en hen dwingende door zoo veel moeielykheden zich zelf en anderen van de misdaadt te beſchuldigen, die zy nooit gedacht hebben te begaan, en waar van zy t'eenemaal onſchuldig zyn.

X. HOOFDT-

X. HOOFDTSTUK.

De GESTELTHEIT *van de* INQUISITIE *van* GOA *beschreeven; uit de* BESCHRYVING *van den* HEERE DELLON *getrokken*

Het Paleis of 't *Inquisitie* huis te Goa beschreeven.

Het Inquisitie Huis, 't welk de Portugeezen *Santa Casa*, of Heilig Huis noemen, is gelegen ter zyden van de groote Plaats, voor de Domkerk, aan Sta. Catharina toegewyt. 't Is een groot en deftig Huis, van vooren drie poorten hebbende, welker middelste de grootste is, waar door men naar de groote trap gaat, die voor de groote Zaal uitkomt, waar van we elders spreeken zullen. De wederzyds poorten geleiden naar de Kamers der *Inquisiteuren*, waar van ieder zoo groot is om 'er een tamelyken sleep in te huisvesten. Behalven deeze zyn 'er veele andere vertrekken voor de Amptenaren van 't Huis. Verder in gaande, vind men een groot gebouw verdeelt in verscheiden vertrekken met twee verdiepingen alle van elkander door voorplaatsen gescheiden. In ieder verdieping is een Galdery, Slaapkamers gewyze, verdeelt in zeven of agt Kamers of Kerkers, ieder van tien voeten in 't vierkant; en 't getal deezer Kamers is in alles omtrent twee hondert.

Alsmede de gesteldheit der Kerkers of gevankenissen.

Eenige van deeze slaapvertrekken waar van de Kerkers duister zyn, hebben geene vensters, en konnen geen licht dan door de deur ontfangen, die gemeenlyk gesloten is, gelyk we vervolgens verklaren zullen: behalven dat zyn deeze Cellen kleinder en laager dan de anderen. De Schryver zegt, dat men 'er hem een zien liet, waar door hy zich beklaagde deeze strenge handeling te beschouwen, dnchtende noch erger te zullen gehandelt worden.

Behalven deeze donkere Kamers, zyn alle de anderen vierkant, overwelft, gewit, en verlicht door middel van een klein getraliet venstertje, 't welk niet gesloten word, en de grootste man niet zou konnen bereiken.

De muuren van deeze Kerkers zyn overal vyf voeten dik: ieder Kamer word met twee deuren gesloten, een van binnen en de andere van buiten de muur; die van binnen heeft twee opengaande deelen, die sterk, met yzer beslagen, en ter halverwegen beneden traliesgewyze open is; boven van een klein venstertje verzien, waardoor de Gevangenen hun onderhoudt, schoon linnen, en andere benoodigde dingen ontfangen; dit klein venstertje word met een slot en twee grendels gesloten.

De buiten deur van de muur is zoo sterk noch dik niet als de andere: maar zy is t'eenemaal zonder eenige opening; men laat die gemeenlyk van zes uuren 's morgens tot elf uuren open, overzulks 'er de tocht door 't venster van de andere deur doorspeelen kan, die getraliet is, en door dit middel de lucht der kerkers gezuivert worde, en gezonder mogte zyn: maar op andere tyden word deeze tweede deur alzoo naaukeurig als de eerste gesloten.

Van welk een huisraadt men den gevangenen tot hun behulp verziet.

Men geeft aan ieder deezer ongelukkige in de gevankenissen, een aarde pot met water om zich te wassen, een andere bequaamer pot, die men *Gurguleta* noemt, mede met water om te drinken, gevult, nevens een *Pucaro*, of drinkschaaltje van een soort van Zegelaarde, die gemeenlyk in Indië gevonden word, en ongemeen het water verfrist, wanneer men het eenigen tydt daar in laat staan. Ook geeft men hun een bezem, om haar kamertje schoon te houden, een mat om over een verheven plaats te spreiden, waar op zy slaapen, een groot bekken om 'er hun gevoeg in te doen, 't welk om de vier dagen verandert en gezuivert word, en een pot om het te dekken, die mede dient om 'er de vuiligheit in te doen, die men by malkander veegt.

Welk voedzel hun verzorgt word.

De Gevangenen worden 'er volgens 's Lands gebruik onderhouden. De Zwarten met rystwater, ryst, en een weinig gebakken visch. De Blanken insgelyks, behalven dat men hun vruchten geeft, en 's Donderdags en Zondags een weinig vleesch; maar nooit 's avondts, zelfs niet op Paaschdag. Deeze eetregel neemt men niet alleen uit spaarzaamheit in acht; maar ook om den geenen te kastyden die men meent de zwaare Kerkban te hebben verdient, en om hen in den zelven tydt voor 't wreede ongemak te bevryden, 't welk de Indianen *Mordechi* noemen, en niets is dan de onverteerbaarheit der spyze die in deeze warme Gewesten veelvuldig en gevaarlyk is, vooral in een plaats alwaar men geene lichaamsbeweeging genoeg heeft.

Ziektens die de gevangenen onderworpen zyn,

Deeze ziekte begint byna dagelyks door een hevige koorts, verzelt met beeving, walging en braaking. De toevallen worden eerlang van razerny en de doodt gevolgt, indien men 'er niet aanstonds geneesmiddelen voor

voor gebruikt. Een middel is 'er waar van de Indianen zich voordeeliger dan van andere bedienen, naardien de dagelyksche ervarenheit hun de onfeilbaare geneezing in deeze gelegenheit heeft doen ervaaren, en 't welk men niet verzuimen moet, zonder dat zou de ziekte voor een onvermydelyk gevaar bloot gestelt worden.

en door welke middelen men die geneest.

Dit geneesmiddel bestaat in 't gebruik van een gloeyend yzer onder den voet van den zieken te gebruiken, en zulks ter plaatse van de hiel daar het meeste eelt en de hardigheit is. Men dient zich gemeenlyk van een spits yzer, 't welk men 'er toe gebruikt, tot dat de zieke door zyn gekerm toont dat de hitte doorgedrongen is. Dit gebruik is voor 't overige zeer weinig smertelyk, en 't belet den zieken niet aanstonds gelyk te vooren te konnen gaan, indien hem geen andere zwakheden het bedde doen houden. Overzulks men door dit eenige middel, vooral wanneer men 'er zich tydig van bedient, byna onfeilbaar het gevaarlyk quaadt doet ophouden; en een persoon, die zonder dit middel gevaar van zyn leven loopen zoude, vind zich dikmaals in een korten tydt zonder eenig ander geneesmiddel herstelt. Het staat hier by noch aan te merken, dat een aderlating t'eenemaal gevaarlyk in deeze soort van ziektens is, en dat een vreemde Arts, zich in Indiën wel te wachten heeft dat hy zich niet vergisse, alzoo 'er niet min dan het leven van den zieken van af hangt.

De Artsen en Wondheelders gaan de kranken dikmaals bezoeken: maar in de gevaarlyke ziektens word echter niemandt het Kerkrecht noch 't laatste Olyzel mede gedeelt; en men hoort 'er ook nooit Sermoen noch Mis doen.

Die dan in de gevankenissen sterven, worden in 't zelve huis zonder eenige plechtigheit begraaven; en zoo zy volgens het gebruik van deezen Rechtbank de doodt waardig zyn geweest, bewaart men hun gebeente om in de eerste Handeling des Geloofs verbrandt te worden.

Der gevangenen slaapplaats beschreeven.

Alzoo het in Indië altoos warm is, en men in de *Inquisitie* aan niemandt geen bedt geeft, zien 'er de Gevangenen nooit vuur, noch ander licht dan dat van den dag. Wat de bedden aangaat, in ieder Cel vind men twee verheven plaatsen om op te slaapen, doordien men als het vereischt word, twee Gevangenen by elkander sluit. Behalven de mat die men den Gevangenen geeft, hebben de Europianen of anderen die van aanzien zyn, een gestikte deken of sprei, die gevoert is en hun voor mattras dient; want in een zoo warm Gewest als Indië is, heeft men om zich ergens mede te dekken niet noodig; ten zy men 't om zich voor 't steeken van een soort van langbeenige muggen doet, die men *Cousins* noemt, en 'er veelvuldig zyn, en die een veel grooter ongemak toebrengen, als men in deeze droevige vertrekken te lyden heeft.

XI. HOOFDTSTUK.

Van de AMPTENAREN *en* BEDIENDEN *der* INQUISITIE, *en hoe zy zich omtrent de* GEVANGENEN *gedragen; uit de zelfde* BESCHRYVING *van den* HEERE DELLON *getrokken.*

Van welke Amptenaren en Bedienden de *Inquisitie* van Goa is verzien.

Te Goa heeft men twee *Inquisiteurs*. De eerste in rang noemt men *Inquisidor mor*, of Groot-*Inquisiteur*, die altoos een Waereldlyk Priester is; en de tweede, is een Geestelyke van der Dominikanen Orde. Noch heeft de *Inquisitie* eenige Amptenaren, *Deputados do Santo Officio* geheeten. Deeze zyn in een veel grooter getal. Alle bestaan ze uit verscheiden Geestelyke Ordens; zy staan in 't veroordeelen der Misdadigen ten dienst, als ook in 't onderzoek en 't bezorgen van hun Geding: maar nooit komenze voor de Vierschaar tenzy zy door de *Inquisiteurs* geroepen worden. Noch zyn 'er andere Amptenaren die men *Calificadores do Santo Officio* noemt, aan wien men de zorg bevolen laat de voorstellingen in de Boeken te onderzoeken, die men vermoed iets te behelzen, 't welk tegen de zuiverheit van 't Geloof strydt. Deeze woonen mede de veroordeeling niet by, en komen in de Vierschaar niet dan om bericht te geeven, raakende de zaaken die men hun aanvertrouwt heeft.

Daar zyn, wat meer is, een *Promoteur*, een Pleitbezorger en Advokaten voor de Gevangenen die de zelve begeeren, en die minder dienen om hun te verdeedigen, dan om hunne geheimste gevoelens te weeten, en om hen te bedriegen. En wanneer 'er zelfs geen reden om over hunne getrouheit te twyffelen is, echter is hunne verdeediging en hulp altoos den beschuldigden onnut, nademaal deeze Advokaten hun nooit dan in de tegenwoordigheit van hun Rechter spreeken, of van persoonen die zy zenden

den om reden van hunne Onderhandeling te geeven.

De *Inquiſitie* heeft noch andere Bedienden die men *Familiares do Sancto Officio* noemt, die eigentlyk de Gerechtsdienaars van deezen Rechtbank zyn. Perſonen van grooten aanzien achten 't zich een eer tot deeze edele bediening gebruikt te worden, ſchoon zy zelfs Prinſen of Hertogen waren. Men gebruikt deeze Bedienaars om de menſchen, voor de Vierſchaar van de *Inquiſitie* beſchuldigt, in hechtenis te neemen, en men is gemeenlyk gewoon een Gerechtsdienaar van de zelfde waardigheit te zenden, als deeze die men gevangen neemen wil. Deeze Bedienden trekken geen jaargeldt, want zy achten zich genoegzaam vergolden door de eer die zy meenen te genieten de Heilige Bediening te bedienen. Deeze Bedienaars draagen alle, als een eerteken, een goude penning, waar op de Wapens van de *Inquiſitie* gegraveert zyn. Wanneer het vereiſcht word iemandt in hechtenis te neemen, gaan zy 'er alleen en verklaaren hem dat hy door de *Inquiſiteurs* geroepen word. Alsdan is men onverſchoonbaar verplicht hen zonder tegenſpreeken te volgen; want de minſte wederſtand zou een ieder verplichten de geweldige handt te moeten leenen om de bevelen van de Heilige Bediening uit te voeren.

Behalven deeze Bedienaars zyn 'er noch Geheimſchryvers, en eigentlyke Deurwaarders die men *Meirinhos* noemt, een Alkaïde of Stokbewaarder en Wachten om de Gevangenen te bewaaken, en hun onderhoudt en andere benoodigdheden te brengen.

Hoe ſtreng den gevangenen het gewag maken verboden is, en men den ongehoorzaamen daar over ſtraft.

Alzoo alle de Gevangenen afgeſcheiden zitten, en dat het zelden gebeurt dat men twee by elkander plaatſt, zoo zyn vier perſonen meer dan genoeg om 'er twee hondert te bewaaren. Men laat in de *Inquiſitie* een geduurige en naaukeurig ſtilte waarneemen, en indien een gevangene ondernam te klaagen, te weenen, en zelfs Godt overluid te bidden, zoude hy zich in een groot gevaar ſtellen, ſtokſlagen van de Wacht te ontfangen; want het minſte gerucht 't welk men hoort, gaan ze aanſtonds ter plaatſe alwaar men dit gewag gehoort heeft, om hun het zwygen te beveelen; en zoo de Gevangene op het eerſte en 't tweede bevel niet gehoorzaamt, openen zy de deuren, en teiſteren hem onbarmhartiglyk. Dit gedrag dient niet alleen den geenen die men kaſtydt in te toomen: maar mede om alle anderen te doen afſchrikken die het gekerm en de ſlagen hooren, wegens de groote ſtilte die in 't geheele *Inquiſitie* huis word in acht genomen.

De Alcaïde en de Wachten onthouden zich altoos in de Galderyen, en zelfs ſlaapen zy 'er des nachts.

Hoe en waarom de *Inquiſiteurs* den gevangenen ſomtyds bezoeken, aangemerkt.

De *Inquiſiteur* van een Geheimſchryver verzelt, als ook een tolk, bezoekt om de twee maanden alle de Gevangenen. Hy vraagt hun of ze ook iet noodig hebben, of men hun ter gezetter tyden eeten verzorgt, en of ze niets te klaagen hebben over de Bedienaars die hun van alles moeten verzorgen. De Geheimſchryver teekent hun antwoordt aan, op deeze drie vraagen gedaan; en dit verricht hebbende, ſluit men aanſtonds de deur.

Deeze bezoeking word tot geen ander einde gedaan, dan om de rechtmatigheit en goedheit te laaten blyken, waar mede men in deeze Vierſchaar pronken wil: maar dit verſtrekt in 't minſt tot eenige nuttigheit noch eenige verzachting voor de gevangenen, die zoo ſlecht niet zyn dat zy klaagen, nademaal deeze klachten dienen zouden om hen in tegendeel vervolgens noch onmenſchelyker te handelen.

De Gevangenen die ryk zyn, worden niet beter onderhouden dan deeze die geene goederen bezitten, en men verſchaft hun 't geen noodig is, van de verbeurt verklaarde goederen; want de Heilige Bediening verzuimt niet alle de goederen zoo wel roerende als onroerende verbeurt te verklaaren, van alle die het ongeluk hebben in haare handen te vervallen.

XII. HOOFDTSTUK.

Van de WYZE *van* RECHTSPLEEGING *die men in de* INQUISITIE *waarneemt.*

De eerſte handeling met den gevangene, waarin die beſtaat.

Wanneer iemandt in de *Inquiſitie* in hechtenis is gebragt, vraagt men aanſtonds naar zynen naam, zyne hoedanigheit of hanteering, en zyn ouderdom. Men vermaant hem vervolgens met een ſchyn van genegenheit, een naaukeurige verklaring van alle zyne goederen te doen; en om 'er hem te lichter toe te brengen, verklaart men hem

van

van wegens *Jesus Christus*, dat indien hy onschuldig is, alles 't welk hy mogt verklaart hebben, hem weder zal gegeeven worden; maar in tegendeel, wanneer zelfs zyne onschuld bleek, alles 't geen men daar na zou konnen ontdekken, zou verbeurt verklaart blyven, en verlooren zyn. Nademaal byna een ieder ten voordeele van de Heiligheit en oprechtigheit der Rechteren deezer Vierschaar vooringenomen is, twyfelt een mensch niet wiens Gewisse geene misdaadt is bewust, of zyne onschuld zal moeten bekent worden, en dat hy gevolgelyk weder in volkomen vryheit zal worden herstelt: zoo maakt hy geene zwaarigheit, voor haar zyne geheimste en gewigtigste zaaken bloot te leggen.

en hoe men verder met hun handelt, aangeweezen.

't Is niet t'eenemaal zonder vermoeden dat het Gemeen ter gunste van de *Inquisitie* vooringenomen is, beschouwende deeze Rechtbank uitwendig als of die niemandt benadeelde, vermits het schynt dat de gerechtigheit door haar met te meer zachtigheit en liefdadigheit geoeffent word. Deeze die zich door eigen beweeging beschuldigen, en hun leetwezen betuigen voor dat ze gevat worden, zyn het gevangen neemen niet onderworpen: maar die zich in tegendeel voor zyne hechtenis beschuldigt, word strafwaardig geacht, en als zodanig verweezen. Zeven getuigen worden 'er vereischt om de verwyzing te doen gelden, en de Heilige Bediening genoegt zich met de straffe van den Kerkban en de verbeurtmaking der goederen, als de misdadige zyne misdaadt bekent. Maar indien hy zoo ongelukkig is van andermaal daar in te vervallen, geeft hem de *Inquisitie* den Waereldlyken Rechter over, nadat ze van den zelven verworven hebben, dat indien het vereischt worde dat men de Afvallige met de doodt straft, dat het ten minsten zonder bloedstorting geschiede. Welk een zachtmoedigheit! welk een liefdadigheit! maar men moet 'er eenige omstandigheden byvoegen, die te kennen geeven 't geen men van deeze blykbare liefdadigheit te verwachten heeft. Nooit vergelykt men de Getuigen: men neemt allerlei soort van menschen tot getuigen aan, zelfs die geen, die belang in de verwyzing van den Beschuldigden vinden. Men ontfangt nooit eenig verwyt zynentwegen tegen de getuigen die opentlyk voor onwaardige om gehoort te worden, bekent zyn, en de onbequaamste om tegen hem te getuigen. Het getal deezer zeven getuigen word dikmaals op vyf vermindert. Men begrypt in 't getal deezer zeven getuigen, de vermeende medeplichtigen, die niet dan aan de plei getuigen, en hun leven niet weeten te redden, dan bekennende 't geen zy nooit hebben gedaan. Ook begrypt men in dit zevental de gewaande schuldige, die de nooit begaane misdaadt aan de pynbank bekennende, voor getuige tegen hem gehouden word; zomtyds vermindert dit getal van zeven t'eenemaal in niets, naardien het niet dan in gewaande medeplichtigen bestaat, die waarlyk aan de opgelegde misdaadt onschuldig zyn, en echter de *Inquisitie* wezentlyk voor schuldig erkent, en hen noodzaakt 't zy met bedryging van 't vuur, of de pynbank, van den onschuldigen te beschuldigen om hun leven te redden.

Met welke Getuigen men tegen den beschuldigden kan bestaan;

Om dit geheim wel te begrypen, moet men weeten dat onder de misdaaden, waar van de *Inquisitie* het recht van onderzoek heeft, en die in diervoegen begaan worden dat men alleen schuldig word; als zyn de lastering, d'ongodtvruchtigheit enz. Ook zyn 'er die niet konnen zonder een medeplichtige begaan worden, gelyk de Sodomie; en anderen zyn 'er die niet dan zonder verscheiden medeplichtigen te hebben, konnen bedreeven worden, als den Sabbat der Joden te hebben bygewoont, of deel aan deeze bygelovige vergaderingen te hebben gehad, die de bekeerde Afgodendienaars met zoo veel moeiten bezwaarlyk konnen van den halze schuiven, en dat men de naam van waarzeggery en tovery geeft, nademaal men hun nageeft verborgene dingen te ontdekken, zelfs die toekomende zyn, door middelen die niet natuurlyk tot diergelyke kennisse aanleiding geeven konnen.

en de hoedanigheden van de misdaadt, waarin die bestaan.

Voornamentlyk ten dien opzichte deezer misdaaden is 't, dat die niet alleen of met verscheiden medeplichtingen worden begaan, en dat de Dingtalen van de Heilige Bediening de vreemste en verwonderlykste moeten worden aangemerkt.

Hoe de Christenen onderscheiden worden die de *Inquisitie* onderworpen zyn.

De Jooden door Ferdinand Koning van Arragon en Isabella Koninginne van Castilie uit Spanje verdreeven, namen in Portugal de vlucht, alwaar zy onder voorwaarde het Christendom te omhelzen, ontfangen wierden; 't welk zy, ten minsten in schyn deeden; en alzoo de naam van Joodt overal haatelyk was, heeft men sedert dien tydt altoos de Geslachten der Christenen van de Geslachten der bekeerde Jooden onderscheiden; overzulks men nu noch, deeze die 'er van weerzyds graaden van afstammen, *Christiams novos* noemt, 't welk nieuwe Christenen beteekent; en naardien in vervolg van tydt eenige deezer bekeerde Jooden met de Oude Christenen door huwelyken zyn verbonden geworden, verwyt men hunne Afkomelingen dagelyks, dat ze voor een gedeelte Nieuwe Christenen zyn, 't welk de Portugeezen met de woorden, *Tem parte de Christiam-*

no-

novo, uitdrukken. Hier door is 't, alhoewel hunne Voorouders Christenen van Grootvader tot Overgrootvader zyn geweest, dat deeze ongelukkigen tot noch toe niet hebben konnen verwerven van in 't getal der geenen aangenomen te worden, die men *Christiams Velhos*, dat is, Oude Christenen noemt. En alzoo de Geslachten die eigentlyk of deels van deeze Jooden afkomstig zyn, onderscheidentlyk by de Portugezen bekent staan, waardoor zy het voorwerp van hunne haat en afkeer zyn, worden ze genootzaakt zich te naauwer onder elkander te vereenigen, om zich wederzyds behulpzaam te zyn, vermits deeze dienst elders voor hun niet te vinden zy; en deeze vereeniging is juist 't geen de verachting en afkeer, die men tegen hun opgevat heeft, vermeerdert, en die gemeenlyk de voornaamste oorzaak hunner ongevallen is.

XIII. HOOFDTSTUK.

Van de ONRECHTVAERDIGHEDEN *die in de* INQUISITIE, *ten opzicht der* PERSONEN *van 't* JODENDOM *beschuldigt*, *worden begaan.*

Verscheiden noodzaakelykheden over de onrechtvaardigheit der *Inquisiteuren*, aangeweezen.

Om deeze stoffe wel te begrypen, moeten we onderstellen dat een Nieuw Christen, die nochtans oprechtelyk en waarlyk, van deeze ongelukkige stam ontsproten, een Christen is, door last van de *Inquisitie* gevangen zy, en niet alleen door zeven: maar vyftig Getuigen, zoo men wil, beschuldig zy. Deeze Gevangene van zyne onschuldt bewust, leeft in hoop dat dit ontwyffelbaar moet blyken, overzulks zal hy onbeschroomt een naaukeurige Verklaring van alle zyne goederen doen, die hy vertrouwt dat men hem oprechtelyk wedergeeven zal; nochtans houden hem de *Inquisiteurs* in de Gevankenis opgesloten, en verkoopen alle zyne aangegeevene goederen by openbaare opvyling, wel verzeekert zynde, die nooit weder te zullen uitkeeren.

Na eenige Maanden de Gevangene in Hechtenis gezeten hebbende, laat men hem ter gehoor komen, om hem te vraagen of hy ook weet waarom men hem in de Gevangkenis heeft gebragt; waarop hy niet nalaat te antwoorden de reden hier van niet te weeten. Men vermaant hem ernstelyk 'er op te denken, en het te verklaaren, alzoo het 't eenigste middel is om zich eerlang weder in vryheit te zien; waarop men hem wederom naar den Kerker zend. Eenige tydt hier na laat men hem weder ter gehoor komen, en men vraagt hem telkens het zelfde, zonder eenig ander antwoordt te ontfangen. Maar de tydt van de *Auto da Fé* of Handeling des Geloofs genadert zynde, vertoont zich de *Promoteur*, die hem verklaart dat hy door veele Getuigen van 't Jodendom beschuldigt is: bestaande in 't waarneemen van de Plechtigheden der Mozaische Wet, als geen zwynenvleesch, hazen, noch ongeschubde visschen te eeten; in der Jooden Vergadering plechtiglyk den Sabbatdag te hebben geviert; het Paaschlam te hebben gegeeten enz. Men bezweert hem vervolgens by de ingewanden van *Jesus Christus* barmhartigheit, (want dit zyn de eigen woorden die men in dit Heilig Huis over dit onderwerp gebruikt) vrywillig zyne misdaad te bekennen, nademaal het voor hem het eenigste middel is om zyn leven te redden, en dat de Heilige Bediening alle mogelyk middelen tracht in 't werk te stellen, om hem niet te verderven. Deeze onschuldige volhard dan te ontkennen, 't geen men hem valschelyk oplegt; en hier op verwyst men hem, als een *Convicto negativo*, of ontkennende overtuigeling, en doemt hem ten vuure.

Men laat echter niet na hem dikmaals zich te beschuldigen aan te maanen; vermits het tydt is om zyne doodstraf voor te komen. Maar indien hy niet tegenstaande alle vermaningen, volhard zyne onschuldt te betuigen; teekent men eindelyk zyn vonnis des doodts 's Vrydags voor den Zondag van zyne uitlating. Deeze tekening word in 't overstaan van een Deurwaarder des Waereldlyken Gerechte gedaan, die dan een koordt over de handen van den gewaanden schuldigen werpt, om te kennen te geeven dat hy hem onder zyn geweldt neemt, nadat den Kerkelyken Rechter hem verlaaten heeft. Men laat in den zelven tydt een Biechtvader by hem komen, die den verweezenen nacht en dag byblyft, en niet verzuimt hem in 't byzonder te noodzaaken, en te vermaanen om te bekennen waar van men hem beschuldigt, op dat hy noch mogt zyn leven redden: maar beklagelyk is 't in welk een verlegen staat zich den onschuldigen bevind. Indien hy tot des Zondags blyft ontkennen, word hy dien zelfden dag wreedelyk verbrandt; en beschuldigt hy zich, ziet hy zich eerloos verklaart en voor zyn leven in een elendigen staat; echter zoo hy op aanraden

raden van zyn Biechtvader en door de vrees voor 't ſtrafvonnis word overgehaalt, om de misdaadt te bekennen die hy nooit heeft begaan, moet hy verzoeken ter gehoor te worden gebragt; 't welk men niet verzuimt aanſtonds in 't werk te ſtellen. In de tegenwoordigheit van zyne Rechters gekomen, moet hy zich alsdan ſchuldig verklaaren, en vervolgens zoo wel voor zyne misdaadt als voor zyne hartnekkigheit, die hy in 't ontkennen getoont heeft, barmhartigheit verzoeken; en alzoo men gelooft dat zyne beſchuldiging oprecht is geſchied, noodzaakt men hem echter alle zyne miſſlagen en dwalingen te verhaalen; en deeze onſchuldige Gevangene, die de Getuigeniſſen zyner Getuigen teekenen moet, heeft verder ter voldoening niets te doen dan te herhaalen, 't geen men reeds van hem heeft gehoort.

Deeze Gevangene beeld zich alsdan mogelyk in, in alles voldaan te hebben: maar onvergelyker zwaarigheden, dan alle die hem tot dus verre voorgekomen zyn, zullen hem nu ontmoeten; want de *Inquiſiteurs* verzuimen niet hem in deezer voegen, aldus aan te ſpreeken: Indien gy de Wet van Moſes hebt waargenomen, indien gy in de Vergaderingen van den Sabbat, gelyk gy zegt, zyt geweeſt, en dat 'er uwe beſchuldigers u gevonden hebben, gelyk zich klaarblykelyk vertoont, moet gy voor ons de oprechtigheit van uwe bekeering betuigen, en niet alleen den geenen noemen die u beſchuldigt hebben: maar wat meer is, alle die met u in deeze Vergaderingen zyn geweeſt.

Hoe die geen op vermoeden van 't Jodendom te belyden, gehandelt worden; waar over geredeneert word.

Bezwaarlyk is 't de reden te ontdekken, die de *Inquiſiteurs* hebben om de gewaande Jooden te noodzaaken de Getuigen te raaden, die hun beſchuldigt hebben, indien de reden niet is dat de Getuigen van den Sabbat zyne Medeplichtigen zyn. Maar hoe kan deeze arme Gevangene hun raaden? en wanneer hy ſchuldig zy, waar toe dient dat hy hen, die hy niet kent, aan de Heilige Bediening noemt, nademaal zy hunne Getuigeniſſe heeft aangenomen, en dat dit niet dan over deeze Getuigenis is, dat men de Beſchuldigde als ſchuldig handelt? In alle andere gevallen begeert men niet dat de misdadigen hunne Getuigen kennen, tegen wien zy de beſchuldigingen hebben bygebragt; echter wil men hier dat zy hun raaden moeten. Zy zyn dan medeplichtigen, 't zy zoo; maar kent de *Inquiſitie* hun beter, dan wanneer hy hen aan haar noemen zal? of zyn zy gedwongen geweeſt hunne misdaadt in de Gevankenis van de *Inquiſitie* te bekennen, zyn zy 'er noch, of hebben zy 'er in geweeſt, en heeft de Heilige Bediening geen belang om hen door deeze beſchuldigde te laaten raaden, zullen zy niet meer onſchuldig zyn, en niet min ſchuldig bevonden worden? De beſchuldigde en de Getuigen zyn immers beide in de macht van de *Inquiſitie*: wat is dan 't belang van deeze Rechters, indien 't niet is dan dat deeze beſchuldigde Gevangene alle zyne medeplichtigen verzwygende, naar deeze Getuigen raaden moet? Dit kan wel van eenige dienſt zyn, indien hy waarlyk ſchuldig zy: maar zoo hy 't niet is, kan deeze noodzaakelykheit van de Getuigen te raaden, niet dan de onſchuldigen belemmeren. Dus is 't mede gelegen wanneer deezen armen Nieuwen Chriſten, gedwongen word, om den geenen te noemen die hy niet kent, en echter de *Inquiſitie* wel kent, nademaal dit zonder de bekentenis van een misdaadt waar van hy onſchuldig is, hem niets dienen zoude om het vuur t'ontgaan, waar van de reden dusdanig is; hy overdenkt by zich zelven: Noodzaakelyk moeten myne beſchuldigers van myne maagſchap, vrienden, gebuuren, en eindelyk eenige onder de Nieuwe Chriſtenen zyn, waar mede ik eenige verkeering hebbe gehad; want de Oude Chriſtenen zyn byna nooit van 't Jodendom beriſpt noch verdacht, en mogelyk dat deeze menſchen tot den zelfden ſtaat zyn gebragt geweeſt, waar in ik my nu bevinde; dies wil ik hun mede bezwaaren. En alzoo het niet mogelyk is, dat hy juiſt den geenen noemt die tegen hem getuigt hebben; om dan zes of zeven perſonen te vinden die zyne beſchuldigers zyn, is hy genoodzaakt een groot getal onſchuldigen te noemen, die nooit aan hem hebben gedacht; tegen wien hy echter zelf een getuigen door zyne bekentenis word; 't welk dikmaals genoeg is om ze gevangen te neemen, en in de Gevankenis van de Heilige Bediening op te ſluiten, tot dat men allenks zeven Getuigen tegen hun vinden kan, gelyk deeze die wy veronderſtelt hebben; 't welk voldoet om hen ten vuure te doemen.

XIV. HOOFDT-

XIV. HOOFDTSTUK.

Hoedanig de RECHTSPLEGINGEN *van de* INQUISITIE *behandelt worden, en met welke* ONRECHTVAARDIGHEDEN *zy zich behelpt.*

Verscheiden zwaarigheden voorgestelt waar tegen de Gevangenen geduurende hunne gevankenissen te worstelen hebben.

Uit het geen we in 't voorgaande Hoofdtstuk gezegt hebben, is genoegzaam kennelyk hoe jammerlyk de Slachtoffers van de *Inquisitie* zich elkander beschuldigen; en hoe een Gevangene door dit middel echter de onschuldigste zyn kan, schoon hy vyftig Getuigen tegen hem heeft, die hem beschuldigen. Nochtans word deeze elendige, hoe onschuldig hy ook zy, indien hy zich niet beschuldige wil, of zyne beschuldigers raaden kan, den Scherprechter overgelevert, als genoegzaam overtuigt: 't welk niet of ten minsten zeer zelden gebeuren zoude, indien men bezorgt was de Beschuldigers, de Getuigen en de Beschuldigden tegen elkander te vergelyken.

Alles 't welk tegen de persoonen van 't Jodendom verdacht in 't werk word gestelt, en alles 't geen wy 'er van gezegt hebben, strekt zich mede uit over den geenen van Tovery beschuldigt, nademaal zy geacht worden in de Vergaderingen der Bygelovigen te hebben geweest, waar van wy reeds gesproken hebben. De moeielykheit om hunne Getuigen te noemen, is noch grooter, nademaal zy niets als de Nieuwe Christenen ten voorwerp hebben, om hunne Getuigen en Medeplichtigen in een zeker slag van menschen te zoeken: maar het word vereischt, dat ze die by geval en onverschillig onder alle die zy kennen, vinden, 't zy vrienden, magen, vyanden en onverschillige van allerlei beroep: 't welk noch meer den onschuldigen in deeze gevallige en gedwonge beschuldigingen belemmert, nademaal men 'er een zeer groot getal van noemen moet, om in deeze meenigte van onnozelen de Getuigen te vinden, waar over men word ondervraagt.

Met welk een onrechtvaerdigheit de Rechtspleging van de Inquisitie verzelt gaat, en waarover geredeneert word.

De goederen der geenen die met de doodt gestraft zyn, en van deeze die de zelve door hunne bekentenis hebben ontworstelt, worden alle verbeurt verklaart, nademaal zy beide schuldig geacht worden; en alzoo de *Inquisiteurs* zich niet zoo veel aan 't leven dan de goederen laaten gelegen zyn, en dat men volgens de Wetten van de Vierschaar niet dan de Afvallige, en die hunne beschuldigingen niet willen gestand doen, aan den Waereldlyken Rechter overlevert; zoo stellen de Rechters alle middelen in 't werk, om de Gevangene ter bekentenisse te noodzaaken, verzuimende zelfs het gebruik van de pynbank niet, om 'er hen toe te brengen. Zy hebben zelfs de goedheit van die aan deeze beschuldigden te strenger te oeffenen, om hun leven te redden, en hun te noodzaaken de misdaadt te bekennen waar van zy beschuldigt worden: maar de waare reden die hun zoo zeer wenschen doet, dat men zich beschuldige, is, dat een Gevangene zich schuldig hebbende verklaart, de waereldt geene reden van vermoeden hebben zoude, dat men zyne goederen onrechtvaerdig heeft aangeslagen, en dat men de straffe van de doodt aan deeze gewaande misdadigen uitgevoert, voor de oogen der eenvoudigen voor een goedheit en schyn van gerechtigheit zoude doen blyken, 't welk niet weinig dienstig is om het Denkbeeldt te handhaven, 't welk men van de heiligheit en zachtmoedigheit deezer Vierschaar heeft, vermits die zonder deeze konstenary niet lang zou konnen bestaan. Ook is 't noodig alhier te zeggen, dat die geen die dus door hunne gedwongen bekentenis de straf van 't vuur ontworstelt zyn, uit de Gevankenis van de Heilige Bediening ontslagen zynde, zeer naau verbonden worden en genoodzaakt zyn te bekennen, dat men hun aangaande veel goedheit en zachtmoedigheit heeft gebruikt, naardien men haar de behoudenis van hun leven verschuldigt is, 't welk zy rechtmatig verdient, te verliezen hadden: want indien iemandt, door haar schuldig verklaart, zich na zyne ontslaging zoude willen rechtvaerdigen, zoude hy eerlang aangeklaagt worden, in hechtenis genomen, en in de eerste Handeling des Geloofs, zonder eenige hoope van vergeevinge worden verbrandt.

't Is dan zeker dat men dikmaals de valschelyk beschuldigde Christenen ten vuure doemt, en te onrechte van 't Jodendom overtuigt; gelyk de Rechters van de Heilige Bediening genoegzaam ervaaren, indien zy de moeite willen neemen de zaaken zonder vooroordeel te onderzoeken, en acht geeven dat onder hondert verweezene persoonen als Jooden ten vuure gedoemt, naaulyks vier zullen gevonden worden, die stervende dit Geloof belyden zullen. De andere roepen en betuigen altoos tot in den laatsten doodtsnik, dat zy Christenen zyn,

dat

dat zy 't al hun leven hebben geweest, dat zy *Jesus Christus* als hun eenige en waare Godt aanbidden; dat het niet dan op zyne barmhartigheit en de verdienste van zyn aanbiddelyk bloedt is daar zy al hun hoope bouwen. Maar het geschrei en de betuigingen deezer rampzaligen, indien men hun met deezen naam dus noemen mag, die lyden om dat ze de bedriegeryen niet hebben toegestemt, en deeze Rechters niet konnen beweegen, dat zy zich erinneren dat deeze geloofwaardige bekentenis van hun Geloof, door een groot getal stervende menschen beleeden, niet alleen verdient dat men 'er de minste opmerking over heeft, en die geloovén, dat een zeker getal Getuigen, die de vrees alleen voor 't vuur noodzaakt onschuldige menschen te betigten, een genoeg krachtige reden zyn zal om hun voor de rechtvaerdige wraake Godts te dekken. Indien zoo veele Christenen voor Jooden aangezien, onrechtvaerdiglyk den Beulen in de *Inquisitie* overgelevert zyn, zoo begaat men niet minder ongerechtigheden in de Indiën, omtrent den geenen die van Tovery en Betovering beschuldigt worden, en als zodanige ten vuure gedoemt. En om dit alhier wat klaarder aan te toonen, moet men aanmerken dat de Heidenen, die in 't Heidendom ongemeen veel bygelovigheden in acht neemen, om, by voorbeeldt, de gevolge van een zaak of van een ziekte te weeten; of men van een zeker persoon bemint word; wie iet ontrooft is, of verlooren heeft; en om andere redenen van diergelyke natuur; men moet, zeggen we, aanmerken, dat deeze Heidenen alle deeze bygelovigheden zoo licht niet konnen vergeeten, die zy noch dikmaals in 't werk stellen, nadat zy den Doop ontfangen hebben: 't welk men te min vreemd vinden zal, zoo men aanmerkt dat men in Vrankryk, alwaar den Christen Godtsdienst zedert zoo veele eeuwen heeft stant gegreepen, echter noch veele menschen vind, die hier aan geloof geeven en deeze ongerymde plechtigheden oeffenen, die in een zoo langen tydt het geheuge niet uitgewischt zyn. Noch moet men aanmerken, dat deeze Heidenen nieuwelyks tot het Geloof bekeert, het meerendeel van hun leven in 't Heidendom hebben doorgebragt, en dat die in de Staten van 't Koningryk Portugal in de Indiën leeven, Onderdanen of Slaven zyn, die gemeenlyk van Godtsdienst niet veranderen, dan hoopende daar door te beter van hunne Heeren en Meesters gehandelt te worden. Ondertusschen verdiende deeze soort van misdaadt, in deeze plompe en onweetende menschen, naar ons oordeel, veel eer den geessel dan 't vuur, om door deeze wreede strafpleeging te boeten, wanneer zy volgens 't gebruik van deezen Rechtbank overtuigt zyn: en zulks voor de tweede reis, zoo zy de eerste beleeden, of voor de eerste, indien zy in 't ontkennen volharden. De *Inquisitie* straft niet alleen de Christenen die vervallen, of die beschuldigt worden vervallen te zyn, in zaaken waar van zy het recht heeft onderzoek te doen, maar ook de Mahometanen, Heidenen, of andere Vreemdelingen, van welk een Godtsdienst die mogen zyn, die eenige van deeze misdaden zoude hebben begaan, of die eenige oeffening van hun Godtsdienst waarneemt in de Landen den Koning van Portugal onderworpen. Want schoon de Vorst de vryheit van gewisse toestaat, de Heilige Bediening deeze verlofgeeving verklarende, bewilligt wel dat de Vreemdelingen in hunnen Godtsdienst leeven; maar straft den geenen als schuldigen, die 'er eenig gebruik van maaken. En alzoo 'er in de Landen onder 't gebied der Portugeezen in Indiën veel meer Mahometanen en Heidenen dan Christenen zyn, en dat de *Inquisitie*, die de afvallige Christenen met de doodt straft, nooit deeze tot de uitterste strafoeffening vervolgt, die den Doop niet ontfangen hebben, wanneer ze schoon hondertmaal in de zelfde misdaadt vervallen, en meerendeels door een banning, geesseling of de galeien vryraaken; zoo belet deeze vrees van ten vuure gedoemt te worden veele het Christendom te omhelzen: Dus is dan de Heilige Bediening in deeze Landen t'eenemaal nadeelig voor de Voortplanting des Geloofs, en dient niet dan het Volk van de Kerke af te leiden en 'er hun een afkeer van te doen hebben.

De geduurige aaneenschakelingen van beschuldigingen, die noodzaaklyk uit het gezegde volgt, en de Vryheit die zich een ieder aanmatigt ongestraft den geenen aan te klaagen die men Vyandt is, veroorzaakt dat de Gevangkenissen van de *Inquisitie* nooit leedig zyn: en schoon de Handeling des Geloofs ten langsten, om de twee of drie jaaren gehouden word, kan men 'er omtrent twee hondert, en somtyds meer, Gevangenen toonen.

XV. HOOFDT-

XV. HOOFDTSTUK.

Van eenige Byzonderheden *de* Amptenaren *van de* Inquisitie *raakende.*

Hoe veel Recht-banken van de *Inquisitie* in Portugal zyn, en waar gelegen.

In de Landen onder de Heerschappy der Portugeezen, zyn vier *Inquisitiën*, te weeten in Portugal: deeze van Lisbon, Coïmbre en Evora; en in Oostindië, die van Goa. Deeze Rechtbanken zyn alle onafhankelyk, en erkennen geen beroep van hooger recht, wegens alle de zaaken die in de uitgestrektheit van hun gebiedt voorvallen. Die van Goa strekt zyn gebiedt uit over alle de Landen door den Koning van Portugal bezeten, aan geene zyde de Kaap van Goede Hoop gelegen. Behalven deeze vier Rechtbanken, is 'er noch een grooten Raadt van de *Inquisitie*; waar in de *Inquiteur Generaal* Voorzitter is. Deeze Vierschaar is het Hoofdt van alle de anderen, en men onderzoekt 'er alles 't geen elders voorvalt. Behalven de eer, het ongemeen gezag en de aangehoorige Jaargelderen van de Bedieningen van alle de *Inquisiteurs*, genieten zy noch een ongemeen voordeel op tweederlei wyzen. Het eerste is, wanneer zy by vyling, verkoping van der Gevangenen goederen laaten doen, en daar iets kostelyks en dierbaars onder vinden, hebben zy niet dan iemandt hunner Huisgenoten te zenden om 'er op te bieden; en alsdan is 't zeker dat zich niemandt onderwinden durft, om 'er meer voor uit te looven: waar door dikmaals gebeurt dat het geveilde voor minder dan de helft der wezentlyke waarde hun toegeweezen word. Het tweede middel waar door zy noch meer voordeel genieten, is, dat de inkomsten der verbeurtverklaarde goederen in de Koninglyke Schatkamer gebragt, zy het recht hebben, zoo dikmaals als 't hun lust, Ordonnantien te zenden, en voor zodanige sommen als hun behaaglyk is, om voor de onkosten en geheime benoodigdheden van de Heilige Bediening te verstrekken; 't welk hun dan aanstonds voldaan word, zonder dat iemandt durft vraagen waarin de geheime benoodigdheden bestaan; overzulks by na alles wat van de verbeurt gemaakte goederen komt, op de een of andere manier hun in handen valt.

Welke belangen de *Inquisiteurs* in de oeffening van hunne Ampten vinden, aangeweezen.

Welk een gezag de groot *Inquisiteur* heeft, en hoe ontzachelyk zyne afhangende Recht-banken zyn.

Alle de *Inquisiteurs* worden door den Koning benoemt, en door den Paus door een gezonden Bulle bevestigt. Te Goa is 'er niemandt dan de Groot-*Inquisiteur*, die het recht heeft, of zich toeëigent, in een draagstoel te worden gedraagen. Men heeft voor hem meer ontzag dan voor den Aartsbisschop of Onderkoning. Zyn gezag strekt zich over alle Waereldlyke en Geestelyke Personen uit, behalven den Aartsbisschop, zynen Groot-Stedehouder die gemeenlyk een Bisschop is, den Onderkoning, en de Stadtvoogdt, wanneer de Onderkoning overleden is. Noch kan hy hun alle gevangen doen neemen, na vooraf aan 't Hof van Portugal bericht te hebben gegeeven, en geheime orders van den onafhankelyken Raadt van d'*Inquisitie* van Lisbon, die men *Conselho Supremo* noemt, te hebben ontfangen. Deeze onafhankelyke Rechtbank vergadert alle veertien dagen, indien 'er niet iets ongemeens voorvalt, 't welk hun verplicht meerder vergaderingen te beleggen; daar de gemeene Raadsvergaderingen tweemaal 's daags gehouden worden, 's morgens van tien tot elf uuren, en 's naamiddags van twee tot vier uuren, en somtyds laater, voornamentlyk wanneer de tydt van de Handeling des Geloofs aanstaande is; want als dan worden de gehoorgeevingen dikmaals tot 's avonds ten tien uuren verlengt.

Wanneer men de Gedingen oordeelen zal, hebben, behalven de *Deputados* die dit bywoonen, de Aartsbisschoppen of Bisschoppen der plaatsen, alwaar de *Inquisitie* opgerecht is, het recht zich in de Vierschaar te laaten vinden, en 'er Voorzitters te zyn in alle de veroordeelingen die 'er gevelt worden.

De Gevankenis van de *Inquisitie* te Goa beschreeven.

Wat de Gevankenis van de *Inquisitie* van Goa aangaat, die is de morsigste, donkerste en afgrysselykste die men beschouwen kan. Men kan zich de stinkenste noch afschouwelykste plaats hier tegen naaulyks verbeelden. De Portugezen noemen die *Aljouvar*. 't Is een soort van kelder, waarin men den dag niet dan door een kleine opening ziet, waar door de fynste zonnestralen geen doorgang vinden, en alwaar men nooit het waare licht beschouwt. De stank is 'er onverdraagelyk; want geen andere plaats voor de Gevangenen is 'er om hun gevoeg te doen, dan een drooge put gelyks de aarde in 't midden van de kelder, die men zelfs schroomt te genaaken; zoo dat een gedeelte van den drek op de rand van de put leggen blyft,

blyft, en het meerendeel der Gevangenen de zelve niet naderen, maar zich rondom de put ontlasten.

Hoedanig de Heer Dellon de zelve beschryft, en wat hem in de zelve wedervaaren is.

Het luft ons alhier in te laſſen, 't geen de Heer Dellon verhaalt, de manier raakende hoe zich de Heilige Bediening gedroeg, wanneer ze hem gehoor verleende. Ziende, zegt hy, dat men my in den *Aljouvar* eenige dagen en nachten had laaten doorbrengen zonder my iets te zeggen, begon ik my te vleyen dat ik wel haaſt een einde van myne zaak zou zien: maar ik zag al myne hoop verdwynen, wanneer op den 16den. Januari, 's morgens omtrent agt uuren, een Bediende van de *Inquiſitie* quam, met laſt om ons naar de *Santa Caſa* te geleiden; 't welk aanſtonds wierd verricht.

Dit geſchiedde niet zonder veel moeite, en ſmerte die my veroorzaakt wierd, door de yzers die ik aan myne voeten had. In deeze droevige geſteltheit moeſt ik uit de *Aljouvar* naar de *Inquiſitie* te voet gaan. Men holp my de trappen op, en ik quam eindelyk met myne medegevangenen in de groote Zaal, alwaar wy de ſmidts vonden die ons de boeyens af deeden: en dit gedaan zynde, wierd ik het allereerſt ter gehoor geroepen.

De Gehoor Zaal van de *Inquiſitie* beſchreeven.

De Zaal overgegaan zynde, quam ik in een Voorkamer, en van daar in een plaats alwaar myn Rechter was. De Portugezen noemen deeze plaats *Meſa do Santo Officio*, of Tafel en Rechtbank van de Heilige Bediening. Zy was * met tapytwerk van verſcheiden banden eenige blaauw en andere citroenverwige taftas behangen. Men zag aan 't eene eind van deeze Kamer een groot Kruisbeeldt van verheven beeldwerk, tegen het behangzel geplaatſt, en byna tot aan den Zolder reikende. In 't midden van deeze kamer was een verheven plaats, waarop een lange tafel van omtrent vyftien voeten lengte en vier breedt ſtond. Noch ſtonden 'er op deeze plaats en rondom de tafel twee armſtoelen en verſcheide andere ſtoelen; aan 't eene eind en ter zyden van 't Kruis zat de Geheimſchryver in een vouwſtoel. Ik wierd aan 't ander eind tegen over den Geheimſchryver geplaatſt; dichte by my en ter rechter zyde zat in een der arm-ſtoelen de Groot-*Inquiſiteur* van Indië, *Franciſco Delgado e Matos* genoemt, een waereldlyk Prieſter oud omtrent veertig jaaren. Hy was 'er alleen, naardien de tweede van beide de *Inquiſiteurs* die gemeenlyk te Goa zyn, en altoos een Geeſtelyke van St: Dominicus Orde is, onlangs naar Portugal vertrokken was, en alzoo de Koning noch niemandt benoemt had om zyne plaats te vervullen.

Zoodraa ik in de Gehoorzaal gekomen was, worp ik my op myne knieën voor de voeten van mynen Rechter, denkende hem tot medelyden door deeze ſmeekende geſtalte te beweegen: maar hy belaſte my op te ſtaan. Vervolgens my mynen naam en myn beroep afgevraagt hebbende, onderzocht hy of ik wel wiſt om welke reden ik gevangen was. Hy vermaande my dit eerlang te verklaaren, nademaal dit, het eenigſte middel zyn zoude, waar door ik ſpoedig myne vryheit verwerven kon. Nadat ik op zyne twee eerſte vraagen voldaan had, zeide ik hem dat ik het onderwerp van myne gevankenis meende te weeten, en dat indien hy de goedheit geliefde te hebben van my te hooren, ik gereed was my aanſtonds te beſchuldigen. Ik vermengde myn ſmeeken met traanen, en ik wierp my anderwerf voor zyne voeten neder: maar myn Rechter, zonder dat hy hier over bewoogen wierd, zeide my, dat dit noch tydts genoeg was; dat hy veel andere zaaken die noodiger dan de myne waren, verrichten moeſt; dat hy het my zoude te kennen geeven, wanneer het tydt zoude zyn; en daarop een kleine zilvere ſchel die voor hem was, genomen hebbende, diende hy 'er zich van om de *Alcaïde* te bellen; dus word de Stokbewaarder of Cipier van de *Inquiſitie* genoemt. Deeze Amptenaar in de kamer gekomen, deed my uitgaan, en geleide my in een lange Gallery die niet verre afgelegen was, alwaar wy door den Geheimſchryver gevolgt wierden.

Wat de Schryver op de eerſte gehoorgeeving ontmoet.

Aldaar bragt men my myne koffer, opende die in myn bywezen, en men onderzocht die naaukeurig; men ontnam my ook alles 't welk ik by my had, zelfs myne mouwknoopjes en een ring dien ik aan den vinger had, zonder dat men my niets overliet dan myne roozekrans, neusdoek, en eenige ſtukken goudt die ik in een bandt verburgen had tus-

* Zie het bovendeel van 't Afbeeldzel Bladzyde 225. verbeeldende de ZAAL waarin de Gevangene door den INQUISITEUR word ondervraagt.

A. Is den *Inquiſiteur* den Gevangene ondervraagende.
B. De Geheimſchryver die het antwoordt van den Gevangene opteekent.
C. De Gevangene op een zitbank gezeten, het gezicht naar de Tafel der Inquiſiteurs, en naar een tegen over ſtaande Kruisbeeldt hebbende gewent.
D. Het Euangeliboek waar op men hem zweeren laat, en op al het geen men hem vraagen zal, de waarheit te bekennen.
E.E.E. E.E.E.E. Zyn ſtoelen voor de afweezende Amptenaren.

tusschen myne beenen, alwaar men geen gedachten van onderzoek te doen had. Van al 't overige werd aanstonds een naaukeurige aantekening gedaan, meer dan noodig was; nademaal alles 't welk men van waarde geachtte, my nooit weder gegeeven wierd: schoon toen de Geheimschryver my verzekerde, dat als ik weder ontslagen wierd, my alles getrouwelyk zoude ter handt gestelt worden, en dat de *Inquisiteur* my sedert de zelfde beloften had vernieuwt.

Hy wordt in een Kerker opgesloten. Deeze optekening gedaan zynde, nam my den *Alcaïde* by de handt, en bragt my in een kerker van tien voeten in 't vierkant, alwaar ik alleen in opgesloten wierd, zonder iemandt te zien dan 's avonds, wanneer men my het eeten bragt. Alzoo ik dien dag noch de voorige niets gegeeten had, ontfing ik greetig genoeg 't welk men my gaf, en dit baarde my den volgenden nacht een weinig rust. De daar aan volgende morgen, quamende Wachten my een ontbyt brengen; ik verzocht hun om boeken en myne kam; maar ik kreeg op 't eerste verzoek tot antwoordt, dat men aan niemandt eenig boek gaf, zelfs aan de Priesters geen Brevierboek, schoon zy den Goddelyken dienst verplicht waren te doen; en dat het tweede my niet meer noodig zoude zyn. Want zy sneeden my aanstonds het hoofdthair af, en dit geschiedde aan alle de gevangenen, van welke Sexe of aanzien die ook waren, sedert den eersten dag als zy in de gevankenis quamen, of den volgenden dag en ook wel laater.

Men had my gezegt toen ik in de gevankenis van de Heilige Bediening opgesloten wierd, dat wanneer ik iet noodig had, zachtelyk aan de deur kloppen moest, om de Wacht te roepen, of 'er hun op den tydt dat ze my eeten bragten, naar vraagen; en dat ik als ik 't begeerde ter gehoor geleid te worden, my aan de *Alcaïde* aan te geeven had, die, alzoo min als de Wacht, nooit zonder gezelschap tot de Gevangenen sprak. Men had my ook hoop gegeeven, dat myne vryheit op myne bekentenis eerlang volgen zoude. Hierom was 't dat ik geduurig by deeze Bedienaars aanhield, om voor myne Rechters gebragt te worden; maar ik kon noch met traanen noch drangredenen deeze genaade niet verwerven, dan op den laatsten dag van Januari 1674.

De Schryver andermaal verhoort, en wat hem in deeze ondervraaging voorgelegt is. De *Alcaïde* van een Wacht verzelt, quam dan des middags ten twee uuren my haalen. Ik kleedde my volgens zyn begeeren, en ik trad met naakte beenen uit myne kerker. Ik wierd van den *Alcaïde* voorgegaan, en de Wacht volgde my. Wy quamen in deeze orde tot voor de deur van de Gehoorkamer; de *Alcaïde* een weinig voorttreedende en een nederige eerbiedigheit beweezen hebbende, trad te rug om my alleen in te laaten gaan. Ik vond 'er als de eerstemaal de *Inquisiteur* en de Geheimschryver. Ik wierp my weder op myne kniën; maar kreeg last op te staan en te zitten, en ik plaatste my op een bank die aan 't einde van de tafel ter zyde van den Rechter stond. Naby my op 't einde van de tafel lag een Euangeli of Misboek, waar op men my, voor dat men iets deed, de handt leggen liet, en belooven de waarheit te zeggen en alles geheim te houden; en dit waren de twee eeden die men den Gevangenen afeischt, die voor deeze Vierschaar naaderen, 't zy om 'er te getuigen, of om 'er eenige last t'ontfangen.

Men vroeg my vervolgens, of ik de oorzaak myner Gevankenisse wist, en of ik van besluit was my te verklaaren: waar op ik antwoordde, dat ik 'er naar gewenscht had, en dat ik naaukeurig alles weder herhaalen zou ('t welk ik in den beginne van myn bericht den Doop en de Beelden betreffende gezegt hebbe, zonder iets te zeggen van 't geen ik van de *Inquisitie* had gemeld, naardien het my toen niet in gedachten viel.) Myn Rechter my verder gevraagt hebbende of ik niets meer te zeggen had, en verstaande dat dit alles was 't welk ik my erinneren kon, zoo eindigde deeze schoone verhooring, buiten myne verwachting, door deeze volgende redenen:

Dat ik een goedt besluit te neemen had, om my vrywillig te beschuldigen, en dat hy my wegens *Jesus Christus* vermaande, my eerlang op het overige van myne ondervraagingen te verklaaren, op dat ik de goedheit en barmhartigheit kon deelachtig worden, die deeze Vierschaar tegen den geenen oeffent die een waarachtig berouw hunner misdaaden, door een oprechte en ongedwongen bekentenis blyken laaten.

Myne verklaring en zyne vermaning geëindigt zynde en geschreeven, liet men my die voorleezen, en deed ze my teekenen. Na deeze verrichting schelde de *Inquisiteur* met de tafelschel om de *Alcaïde* binnen te laaten komen, die my weder naar myne Gevankenis geleidde in de zelve orde als ik gekomen was.

Op den veertienden Februari was 't dat ik voor de tweedemaal zonder het te verzoeken voor mynen Rechter wierd gebragt: 't welk my geloven deed dat men voor had my van myne Gevankenisse te ontslaan. Zodraa als ik ter gehoor gekomen was, ondervroeg men my weder, om te weeten of ik niets meer te zeggen had; en men vermaande my niets te verbergen: maar dat ik in te- Word weder-om voorgestelt, en wat men met hem verhandelt.

tegendeel oprechtelyk alle myne misdaaden te bekennen had. Ik antwoordde dat hoe zorgvuldig ik my bedacht hadde, my nochtans niets meer te binnen schoot en erinneren kon dan 't geen ik reeds verklaart hadde. Vervolgens vroeg men naar mynen naam, die van myn Vader, Moeder, Broeders, Grootvaders en Grootmoeders, Peters en Meters, en of ik een *Christiam de oito dias*, dat is een agtdaagsche Christen was; nademaal men in Portugal de kinderen niet dan acht dagen na hunne geboorte doopte, en de kraamvrouwen niet eer dan veertig dagen na haar in de kraamkomen ter Kerke gaan. Myn Rechter scheen verwondert te zyn als ik hem zeide, dat deeze gewoonte van agtdagen af te wachten om de kinderen te doopen geen plaats in Vrankryk had, alwaar men die doopte zoodraa men kon. Hier uit blykt nochtans door de waarneeming deezer wettelyke plechtigheden, dat niet tegenstaande den afkeer, die de Portugeezen tegen de Jooden betuigen, zy echter noch geen gezuiverde Christenen zyn; maar dit is het grootste quaadt niet, 't welk uit de waarneeming deezer Ceremoniën ontstaat: want op 't eerste gebeurt dikmaals dat de kinderen, zonder door het H. Sakrament van den Doop wedergebooren te worden, sterven, en dat ze dus voor altoos den Hemel te beërven berooft blyven; en om de gewoonte van Reiniging niet te overtreden, die sedert de verkondiging van 't Euangeli niet meer bestaan moest, maaken de Portugeesche Vrouwen geene zwaarigheit het bevel der Kerke te verwaarloozen, 't welk alle de Christenen verplicht, op Zondagen en Feestdagen de offerhande van de Mis by te woonen, indien zy geene wettelyke verhinderingen hebben.

Men vroeg my noch naar den naam van de Kerspelpriester, die my gedoopt had, en in welk een Bisdom, en Stadt; en eindelyk of ik gevormt was, en door welk een Bisschop. Op alle deeze vraagen voldaan hebbende, belaste men my te knielen, het teken van 't Kruis te maaken, het *Pater*, *Ave Maria*, 't *Credo*, de Tiengeboden en die van de Kerke en 't *Salve Regina* op te zeggen. Eindelyk eindigde hy gelyk de eerste reis, my vermanende by de Ingewanden van de barmhartigheit onzes Heeren *Jesus Christus*, zonder vertraagen de misdaaden te bekennen, waar van ik my noch niet beschuldigdt had; 't welk geschreeven, en in myne tegenwoordigheit geleezen zynde, ik moest teekenen, en men zond my weder weg.

De Schryver word Van de eerste uur af dat ik in deeze Gevankenis gekomen was, was ik altoos zeer bedrukt geweest, en ik kon my niet onthouden traanen te storten: maar op de weder komst van deeze tweede Verhooring, gaf ik my t'eenemaal aan de droefheit over, ziende dat men van my zaaken eischte die my onmogelyk scheenen, nademaal myn geheugen my geen dienst konde doen in 't geen men begeerde, dat ik bekennen zou. Ik bezocht dan of ik myn leven door den honger zou konnen eindigen. 't Is wel waar dat men myn onderhoud dagelyks bragt, en alzoo ik het niet weigeren kon uit handen van de Wacht t'ontfangen zonder my voor rottingslagen bloot te stellen, vermits men naau acht gaf in 't aanneemen der schotels, of men genoeg tot noodig onderhoudt gegeeven had: maar myne wanhoop verzorgde my middelen, om hen in hunne naauwe toezicht te misleiden. Ik bragt gansche dagen zonden iets te nuttigen door; en op dat men 't niet merken zou, smeet ik een gedeelte van 't geen men my gaf in 't Sekreet. Deeze onmatige uithongering was oorzaak, dat ik t'eenemaal slapeloos wierd, en alle myne bezigheden bestonden in my zelven te slaan, en ik deed niet dan traanen storten. Ik liet echter niet na geduurende deeze dagen van bekommernis, myn voorleden levens gedrag te overdenken, en te erkennen dat dit door een rechtmatig oordeel Godts was, dat ik tot deeze elendige en rampzalige staat vervallen was. Ik geloofde zelfs dat Godt zich mogelyk van dit middel bedienen wilde, om my tot bekeering te brengen; en ziende my een weinig door diergelyke gedachten gesterkt, smeekte ik vieriglyk om bystand van de Heilige Maagdt, die niet min de Troosteresse der Verdrukkelingen is, als de toevlucht en toeverlaat der Zondaren, en van wie ik zoo zichtbaarlyk de bescherming genoten hebbe, zoo wel geduurende myne Gezankenisse, als in veele andere ontmoetingen van myn leven, waar over ik my niet onthouden kan deeze opentlyke betuiging te doen.

wanhoopende over zyn wedervaaren, en tracht door vasten zyn leven te verkorten.

Nadat ik eindelyk een naaukeuriger of heilzaamer onderzoek had gedaan, van alles 't geen ik gezegt of geduurende myn verblyf te Daman had gedaan; erinnerde ik my dan van alles 't geen ik de *Inquisitie* en haare oprechtigheit raakende, gezegt mogt hebben. Ik verzocht daar op gehoort te worden, 't welk my echter niet dan op den zestienden Maart ingewilligt wierd.

Ik twyffelde toen niet, voor myn Rechter komende, of deezen dag zoude alle myne zaaken ten einde brengen, en dat men my na de gedaane bekentenis die ik stond te doen, eerlang in vryheit stellen zoude: maar wanneer ik geloofde myn begeeren eindelyk

delyk vervult te zien, bevond ik my in tegendeel aanstonds van deeze vleiende hoope vervallen, naardien ik al 't geen de *Inquisitie* raakende, gezegt te hebben, ten antwoordt kreeg, dat dit niet was 't welk men van my verwachtte; en zonder iets meer te zeggen, wierd ik aanstonds, zonder dat men myne bekentenis wilde aantekenen, weder weg geleidt.

Wat hem verder vervolgens is ontmoet. De wanhoop den Heer Dellon zoo verre gebragt hebbende, om op zyn leven toe te leggen, liet men dit den *Inquisiteur* weeten, die last gaf hem weder ter gehoor te brengen, alwaar hy door vier mannen gedraagen wierd. Men leide my, vervolgt hy, ter aarde neder; want de ongemeene zwakheit, waarin ik my bevond, liet niet toe te konnen staan noch zitten.

De *Inquisiteur* deed my scherpe verwytingen, belaste dat men my wegbragt, en dat men my de handboeiens aan doen zoude, om my te beletten de touwen los te maaken waar mede men my gebonden had. Dit wierd aanstonds uitgevoert, en ik bevond niet alleen myne handen gekeetent: maar my mede van een yzere halsbeugel verzien, die aan de handboeiens vast was, overzulks ik niet meer de armen roeren kon. Maar deeze handeling diende niet dan om my noch meer tot wanhoop te brengen; ik wierp my ter aarde, stootende myn hoofdt tegen den vloer en muuren; en had men my noch langer in deezen staat gelaaten, zouden myne armen zekerlyk los geworden zyn, en ik de doodt niet hebben ontgaan: maar alzoo men naauwe toezigt op my had, zag men wel, door myn gedrag, dat de strengheit het middel niet was, 't welk men beoogde, en dat men my door zachter wegen behandelen moest.

Men maakte dan alle deeze yzere boeiens los, men trachte my door bedriegelyke hoop te troosten, men verplaatste my van Gevankenis, en men gaf my wederom een andere Gevangene by my, die last had naauwe acht op my te geeven. Dit was een zwart, maar onhandelbaarder dan de Gevangene die ik te vooren by my hadde gehad. Nochtans Godt, die my voor een zoo groot ongeval had bewaart, verleende my de genaade, dat de wanhoop waarin ik vervallen was, weder van my week: gelukkiger in dit deel dan veele anderen, die zich somtyds de doodt veroorzaaken in deeze naare Gevankenissen van de Heilige Bediening, alwaar de deur voor de rampzaligen gesloten is om eenige menschelyke vertroosting te erlangen. Myn nieuwe Medegevangene bleef omtrent twee maanden by my; en zoodraa als men my een weinig in een geruster staat bevond, nam men hem weder van my weg, alhoewel ik zoo ongemeen krachteloos was, dat ik naauwlyks uit myn bedde kon opstaan om myn eeten aan de deur aan te neemen, die echter maar twee schreden van myn rustplaats was. Nadat ik dan eindelyk omtrent een jaar dusdanig hadde doorgebragt, en dus gedwongen te lyden, my byna een gewoonte wierd, gaf Godt my vervolgens geduld om niet meer op myn leven toe te leggen.

Weder ter gehoor geleid, waarin men hem zyne beschuldiging voorhoudt, en vervolgens met hem in redenwisseling treed. Reeds waren 'er agttien Maanden verloopen dat ik in de *Inquisitie* gezeten had, toen myne Rechters, weetende dat ik in staat was hun te antwoorden, my voor de vierde reis lieten ter gehoor komen, alwaar men my vroeg of ik nu eindelyk een besluit genomen had, te verklaaren 't geen men van my verwachtte. Hier op geantwoordt hebbende, dat ik my niets erinneren kon dan 't welk ik reeds gezegt had, vertoonde zich de *Promoteur* van de Heilige Bediening met zyn Verklaarschrift, om my de tegen my ingenoomene bescheiden voor te houden.

In alle myne andere ondervraagingen had ik my beschuldigt, en men nam genoegen myne betuigingen te hooren, zonder met my in een redenwisseling te treeden, en men zond my aanstonds weg, als ik myn zeggen geëindigt had: maar in de vierde ondervraaging wierd ik beschuldigt, en men gaf my tydt my te verdeedigen. Men las my de tegen my ingenomene beschuldigingen voor. De daadt lag daar, en ik bekende ze door eigen beweeging, vermits ik 'er niets op te zeggen had: maar ik geloofde aan mynen Rechter te moeten toonen, dat ze zoo strafwaardig niet was, als men die oordeelde. Ik antwoordde dan dat ten opzichte, 't welk ik over den Doop gezegt had, myne meening geenzins waare geweest de Leere der Kerke te bestryden: maar dat my de Schriftuurplaats: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei*; *zoo iemandt uit water en geest niet gebooren worde, kan hy in 't Koningryk Godts niet ingaan*, voldoende gescheenen had, en dat ik 'er de uitlegging van hadde begeert. De Groot-*Inquisiteur* scheen over deeze Schriftuurplaats verbaast te staan, die een ieder van buiten weet; en ik stond verwondert over zyne verbaastheit. Hy vroeg my waaruit ik deeze plaats genomen had; ik antwoordde hem uit het Euangeli van Johannes 3de. Hoofdst. vers 5. Hy liet zich het Nieuwe Testament brengen, zocht de plaats, las die; maar verklaarde de zelve niet. Hy zeide my nochtans dat de Overlevering die genoegzaam verklaarde; naardien men altoos, niet alleen deeze als gedoopt heeft aangezien, die om *Jesus*

 Chri-

Christus wille gestorven zyn, zonder naar gewoonte gedoopt te zyn geweest: maar ook die van de doodt verrast zyn, in de begeerte van gedoopt te worden en in een berouw hunner zonden.

Over de Aanbidding der Beelden zeide ik hem, dat ik niets hadde gezegt, als 't geen ik uit het Concilie van Trente getrokken had, en bragt de plaats van de 25ste. zitting by: *de Invocatione Sanctorum & Sacris Imaginibus. Imagines Christi, Deiparæ Virginis, & aliorum Sanctornm retinendas, iisque debitum honorem, & venerationem impertiendam, ita ut per Imagines, coram quibus procumbimus, Christum adoremus; & Sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt, veneremur.*

Myn Rechter scheen over de aanhaaling van deeze plaats noch meer dan over de eerste verbaast; en die in 't Concilie van Trente gezocht hebbende, sloot hy het Boek zonder my deeze bygebragte plaats te verklaaren.

't Is een onbegrypelyke zaak over zodanig een onkunde in personen die zich bemoeyen anderen over Geloofszaaken te veroordeelen; en ik bekenne, dat ik bezwaarlyk my zelve over het vooral gelooven kon, alhoewel ik 't voor myne oogen zag, dat ik my zeer wel erinnerde, indien ik het niet door de gedrukte berichten van Taververnier geweeten had, dat hoe omzichtig P: Ephraïm van Nevers over 't geen de *Inquisitie* aangaat, zy, die hem zoo veel lyden deed, het hem echter ontschoten is te zeggen, dat hem niets zoo onverdraaglyk viel, als de onkunde deezer Bedienaren was.

Verdere beschuldiging hem voorgehouden, en wat daarop besloten word.

Vervolgens de *Promoteur* de bescheiden leezende, zeide my, dat ik behalven 't geen ik bekent had, wat meer is, beschuldigt en genoegzaam overtuigt was, met verachting van de *Inquisitie* en haare Bedienaren gesproken te hebben, en my, zelfs met kleinachting van den Paus en tegen zyn gezag, hadde geuit. Hy maakte een besluit dat de hartnekkigheit die ik tot dus verre betuigt had, verachtende zoo veel toegenegendheit en liefdadige onderrechtingen die men my verleent had, als zynde een overtuigend bewys dat ik zeer schadelyke voorneemens had, en dat myn voorneemen had geweest kettery te leeren en in te voeren, en bygevolge dat ik vervallen was in de straffe van den grooten Kerkban; dat myne goederen moesten ten voordeele van den Koning verbeurt verklaart worden, en ik ten vuure gedoemt.

Hoe onverzetlyk dit

Ik laate den geenen die dit leezen zullen, oordeelen, hoe ik over het wreede besluit van den *Promoteur* der Heilige Bediening te moede was: Nochtans kan ik verzekeren, dat hoe verschrikkelyk my die woorden scheenen, de doodt waarmede ik gedrygt wierd, my toen min vreezen deed, dan de geduurige slaverny; overzulks liet ik niet na, in weerwil van myne ongerustheit en de beklemdheit des gemoeds door deeze besluiten tegen my genomen, op de nieuwe beschuldigingen die men my voorgeworpen had, te antwoorden wat myne meening aanging, dat die nooit quaadt was geweest; dat ik altoos in myn gevoelen Katholyk was gebleeven; dat een ieder waarmede ik in Indië verkeert had, het getuigen konden, en voornamentlyk P: Ambrosius en P: Yves beide Fransche Kapusynen, die myne Biecht dikmaals hadden gehoort; (sedert myne ontslaging quam ik te weeten dat P: Yves in den zelven tydt als ik hem ter getuigenisse van myn onschuldt bybragt, wezentlyk te Goa was;) dat ik somtyds omtrent zestien mylen af te leggen had, om myne Paaschplicht te voldoen; dat byaldien ik eenige Kettery in myn gemoedt bezeten had, het my beter zoude geweest zyn, myn verblyf in plaatsen van Indië te hebben genomen, alwaar ik in alle vryheit leeven en myne gedachten uiten kon, en dat ik my dan in de Staten van 't Koningryk Portugal niet zoude opgehouden hebben; dat ik waarlyk vervreemt was iets tegen den Godtsdienst te leeren: maar in tegendeel veelmaals om de zelve te verdeedigen, tegen de Ketters getwist had; dat ik my wel erinnerde te vrymoedig van de Vierschaar, waar voor ik stond, gesproken te hebben, en van de personen waaruit die bestond: maar dat ik verwondert was dat men my een groote misdaadt trachtte te last te leggen die men als een beuzelary verhandelt had, wanneer die ik vooromtrent anderhalf jaar geleden had willen verklaaren; dat wat de Paus aanging, dat ik in 't minst geen geheugen had, van hem zodanig gesproken te hebben, als myne beschuldigingen behelsden; dat zoo men echter my wilde zeggen waarin het bestond, ik opentlyk de waarheit bekennen zoude.

wreed besluit den Schryver voorquam, waar tegen hy zyne verantwoording doet.

De *Inquisiteur* hier op in myne reden vallende, zeide, dat men my tydt gaf om te bedenken 't welk de Paus aanging: maar dat hy zich van wegen myne onbeschaamtheit niet genoeg verwonderen kon, over 't geen ik verzekerde de *Inquisitie* aangaande beleeden te hebben; nademaal het ontwyffelbaar was, dat ik 'er niet van gesproken had, en dat indien ik my over dit artykel by tyds verklaart had, ik alsdan zoo lang in de gevankenis niet zoude gebleeven zyn.

Ik erinnerde my wel van 't geen ik hadde ge-

gezegt, en wat men my geantwoordt had; ook was ik daarenboven zoo toornig geworden my deezen trek te zien geſpeelt, dat zoo men my niet eerlang na de teekening myner getuigeniſſe weggebragt had, zoude ik mogelyk my niet hebben konnen onthouden, tegen mynen Rechter uit te vaaren: en indien ik zoo veel kracht en vryheit hadde gehad als myne drift my moedt gaf, zoude die lichtelyk met beleedigende woorden tegen hem uitgeborſten hebben.

Laatſte beſchuldiging hem voorgehouden en hoe hy zich hier tegen verantwoordt.

Ten minſten wierd ik noch drie of viermaal in de maandt ter Gehoor gebragt, alwaar men my noodzaakte te bekennen over 't geen ik, de Paus raakende, beſchuldigt was. Men bragt 'er my zelf een nieuw bewys voor, 't welk de *Promoteur* voorgaf tegen my over dit onderwerp ingebragt te zyn, en echter niet behelsde, dat met het voorgaande, reeds gezegt, verſchilde: maar 't geen klaarlyk bleek dat deeze beſchuldiging niet dan een valſche uitvinding was, alleen verzonnen om my tot ſpreeken te krygen, is dat men geen opening wilde doen van 't geen men voorgaf dat ik bygebragt had. Eindelyk ziende dat men niets meer van my afperſſen kon, liet men my desaangaande verder ongemoeit; en dit Artykel had men buiten myne Gedingſtukken gelaaten, toen men 'er openbaare leezing van in de Handeling des Geloofs deed.

Men trachtte noch in deeze laatſte Verhooringen my te doen bekennen, dat in 't geen door my gedaan was, myne meening was geweeſt de Kettery te verdeedigen: maar dit wilde ik hun nooit toeſtaan, vermits het t'eenemaal tegen de waarheit ſtrydig was.

Geduurende de maanden November en December, hoorde ik alle morgen het gekerm der lydende die men aan de pynbank bragt, en zoo wreed is, dat ik veele menſchen van wederzyds Sexe gezien hebbe die verminkt gebleeven, en onder andere myne eerſte medegevangene die men by my geduurende myne Gevankenis gegeeven had.

Men ziet in deeze Heilige Vierſchaar geene hoedanigheit, ouderdom noch Sexe aan, men handelt 'er een ieder met een evengelyke ſtrengheit, en alle worden ze zonder onderſcheid byna naakend aan de plei gebragt, wanneer zulks het belang van de *Inquiſitie* vereiſcht.

Hoe de Schryver in verwachting van zyne ontſlaging is, en waarom.

Het erinnert my, voor myne gevankenis van de Heilige Bediening, gehoort te hebben, dat gemeenlyk de *Auto da Fé* of Handeling des Geloofs op den eerſten Zondag van den Advent gehouden word: naardien men op deezen dag in de Kerke deeze plaats van 't Euangeli leeſt, alwaar van 't laatſte oordeel geſproken word, en dat de *Inquiſiteurs* door deeze plechtigheit waanen een levendige en natuurlyke verbeelding te doen. Ik was daarenboven verzekert dat 'er een groot getal gevangenen waren, 't welk door een ongemeene ſtilte die in dit Huis der *Inquiſitie* regeert, my gelegenheit gaf te tellen hoe dikmaals men byna op de maaltydts uuren de deuren opende. Ik vond my ook t'eenemaal verzeekert dat 'er in de maandt October een Aartsbiſſchop te Goa aangekomen was, nadat de Aartsbiſſchoppelyke Stoel deezer Stadt byna dertig jaaren had leedig geſtaan. Ten minſten ik geloofde het nademaal men geduurende negen dagen ongemeen de Hoofdtkerks klokken had geluit, vermits de algemeene Kerk, noch die van Goa in 't byzonder geen aanmerklyk Feeſt te vieren had; want ik wiſt dat men deeze Prelaat verwachtende was, zelfs voor myne gevankenis.

Dit alles deed my hoopen dat ik in den beginne van de maandt December zoude ontſlagen worden; maar wanneer ik de eerſte en tweede Zondag van den Advent verſcheenen zag, twyffelde ik niet dat myne vryheit of ſtraf ten minſten voor een jaar uitgeſtelt was.

Wat de *Auto da Fé*, of Handeling des Geloofs van Goa aangaat, wy zullen die met de woorden van den Heere Dellon vervolgens voorſtellen.

Alzoo ik my dits maakte, zegt hy, dat de *Auto da Fé* nooit dan in den aanvang van December geſchiedde, en ziende dien tydt verſtreeken zonder te merken dat 'er eenig toebereidzel tot deeze afgryſſchelyke plechtigheit wierd gemaakt, beſloot ik by my zelven noch een jaar dit lyden te moeten ondergaan: echter wanneer ik het minſt verwacht had, bevond ik my eerlang voor myne uitlaating deezer harde Gevankenis in dien ſtaat, waar na ik ſedert twee jaaren verlangt had, om verloſt te worden.

Ik merkte dat men des Zaturdags den 11den Januari 1676. als ik na het middagmaal myn linnen volgens gewoonte aan de Bedienden geeven wilde, om het te laaten waſſen, en het my 's anderendaags weder te leveren, zy het weigerden aan te neemen.

Ook bedroog ik my in myne gedachten niet, in aanmerking van deeze ongewoone weigering; en niets konnende bedenken 't geen my vernoeging gaf, beſloot ik dat de *Auto da Fé* lichtelyk den volgenden dag geſchieden kon; doch ik verzeekerde my te meer in deeze gedachten, wanneer ik van de Hoofdtkerk

kerk de Vefper hoorde luijen, en men eerlang de Vroegmetten luide: 't welk noch nooit federt myne hechtenis gefchied was, behalven 's daags voor den Sakramentsdag, die men op den volgenden Vrydag naar *Quafimodo* viert, wegens de geduurige regen die 'er valt in den tydt wanneer men dien dag gewoon is in Europe te vieren. Nu fcheen de vreugde zich in myn hart weder te zullen herleeven, nademaal ik geloofde eerlang uit myn graf te zullen opftaan, waarin ik den tydt van twee jaaren levendig begraven was geweeft. Nochtans de vrees die my de droevige befluiten van den *Promoteur* veroorzaakt had, en de onzeekerheit waarin ik my noch beklemt vond, 't welk my overkomen mogt, verdubbelde zoo krachtig myne ongeruftheden en fmerten, dat ik het overige van den dag en een gedeelte van den nacht in een ftaat doorbragt, die een medelyden by andere uitgewerkt zoude hebben, als met die waarmede ik te doen had.

Vind zich hier over in een ongeruften ftaat,

Men bragt my myn avondteeten, 't welk ik weigerde aan te neemen, en men nootzaakte my niet naar gewoonte het te nuttigen; hier op floot men weder de deuren, en ik gaf my t'eenemaal aan droevige invallende gedachten over. Eindelyk na veel zuchten en weenen door doodelyke verbeeldingen veroorzaakt, wierd ik omtrent 's avonds ten elf uuren flaaperig. Ik hadde niet lang geflaapen, wanneer ik, door het gerucht, 't welk de Wacht veroorzaakte, door de grendels van myne Celdeur open te fchuiven, wakker wierd. Ik was niet weinig verbaaft dit volk met licht, buiten gewoonte te zien inkomen; en de ontydige uure waarin ik my bevond, bragt veel tot de verdubbeling myner vreeze toe.

De *Alcaïde* bragt my een kleedt, 't welk hy my belaftte aan te trekken, en zeide dat ik my gereed te houden had, wanneer hy my om uit te gaan, roepen zoude, en vertrekkende, liet hy in myne Cel een brandende lamp. Ik had toen in dien ftaat geene krachten om op te ftaan, noch konde ook niets antwoorden; en federt dat deeze menfchen weder vertrokken waren, bevong my een zoo hevige algemeene ontroerenis, dat ik in den tydt van een uur in geen ftaat was het kleedt te befchouwen, 't welk men my had gebragt. Eindelyk ftond ik op, en my ter aarde voor een Kruis geworpen hebbende, 't welk ik op de muur geteekent had, beval ik my Godt, en myn lot in zyne handen overgeevende, trok ik dit kleedt aan, 't welk een foort van een kamizool was waarvan zich de mouwen tot op de gewrichten myner handen uitftrekten, en een onderbroek die tot aan de hakken reikte; alles van zwart en wit geftreept linnen.

Eerlang na dat ik het kleedt 't welk my gebragt was, hadde aangetrokken, quamen deeze Heeren die de eerfte reis een weinig voor middernacht gekomen waren, omtrent twee uuren 's morgens in myne gevankenis, waaruit zy my geleiden naar een lange Gallery, alwaar ik een goed getal myner elendige medegevangenen vond, reeds tegen de muur in rang geplaatft: waarby ik my voegde, en noch veele die na my quamen. Alhoewel 'er omtrent twee hondert menfchen in deeze Gallery waren, nochtans befpeurde men 'er een groote ftilte; en alzoo onder dit groot getal naaulyks twaalf blanken gevonden wierden, kon men ze echter niet wel van elkander onderfcheiden, vermits zy alle als ik, in 't zwart linnen gekleed waren, zulks men ze lichtelyk alle voor zoo veel ftandbeelden, tegen de muur geplaatft, zoude aangezien hebben, indien de beweeging der oogen, waarvan alleen het gebruik hun geoorloft was, hen niet voor levendige menfchen hadde doen onderfcheiden.

en word eindelyk uit zyne Gevankenisse geleid, wat hem toen wedervoer.

De plaats alwaar wy dus vergadert waren, was niet dan door een klein getal donker brandende lampen verlicht, wier flaauw fchynzel gevoegt by zoo veel zwarte en droevige voorwerpen, fcheen niet dan een toeftel te zyn, om een Lykftatie te houden.

De Vrouwen, die met de zelfde ftoffe bekleed waren gelyk wy, had men in een naaft gelegen Gallery geplaatft, alwaar wy haar niet zien konden: maar ik werd ook gewaar dat in een flaapvertrek een weinig van ons afgelegen, mede eenige Gevangenen waren, en perfonen in lange zwarte kleederen, die telkens heen en weer gingen. Ik wift toen niet wat ik zag: maar ik verftond eenige uuren daar na, dat het de gedoemden ten vuure waren, en deeze die wandelden hunne Biechtvaders te zyn.

Alzoo ik de omftandigheden van de Heilige Bediening toen noch onkundig was, hoe begeerig ik voor deeze om te fterven hadde geweeft, duchtte ik toen van 't getal der geenen te zullen zyn, die men ten vuure verwyzen moeft. Ik vatte nochtans een weinig moedt, merkende dat ik niets in myn kleedt had dat my van de anderen onderfcheidde, en dat het niet vermoedelyk was dat men een zoo groot getal menfchen, die als ik gekleed waren, zoude doen fterven.

Nadat wy alle tegen de muur van deeze Gallery dus in rang geplaatft ftonden, gaf men

De kleederen die men

den Verwezenen volgens hunne begaane misdaadt geeft, beschreeven, en waarmede zy in de Handeling des Geloofs verschynen moeten,

men ieder van ons een geele Waschkaers: men bragt vervolgens de kleederen als Misgewaaden gemaakt, of naar groote Schapuliers gelykende; zy bestonden uit geel Lywaadt met roode St: Andries Kruissen voor en achter beschildert. Men is gewoon deeze soort van kentekens den geenen te geeven, die misdaaden begaan hebben tegen het Geloof van *Jesus Christus*, 't zy Jooden, Mahometanen, Toveraars of Ketters, of die de zelve voor begaan te hebben, worden aangezien. Deeze groote Schapuliers met zodanige St. Andries Kruissen worden *Sambenito* genoemt.

Deeze die voor overtuigt gehouden worden, en volharden de daadt te ontkennen waarvan zy beschuldigt zyn, of die men voor verloochenaars aanziet, dragen een ander soort van Schapulier, *Samarra* genoemt, welker grondveruw graau is. Het afbeeldzel van den lyder staat 'er naar 't leven voor en achter op afgebeelt, op eenig brandend hout rustende, met opgaande vlammen en Duivels rondom beschildert. Hunne naamen en misdaadt zyn onder het afbeeldzel geschreeven en uitgedrukt *: maar deeze die zich beschuldigen, nadat men hun vonnis uitgesproken heeft, en voor dat ze uitgeleid worden, indien het geen verlochenaars zyn, dragen op hunne *Samarras* omgekeerde vlammen naar om laag; 't welk men *Fogo revolto*, of omgekeert vuur noemt.

en aan de schuldigen worden gegeeven, en omgedeelt.

Deeze *Sambenitos* wierden aan een twintigtal Zwarten van tovery beschuldigt uitgedeelt, en aan een Portugees van de zelfde misdaadt overtuigt, die daar en boven een Nieuw Christen was; en alzoo men zich van my ten halven wreeken wilde, vermits men besloten had my tot ten einde toe te beschimpen, nootzaakte men my een diergelyk kleedt als dat der Toveraaren en Ketteren te draagen, schoon ik altoos belydenis van het Katholyke, Apostolische en Roomsche Geloof had gedaan; 't welk myne Rechters genoegzaam door veele personen, zoo wel vreemdelingen als van myn eigen Landaart konden te weeten komen, by wien ik op verscheiden plaatsen van Indiën gewoont had. Myne vrees verdubbelde te meer, wanneer ik my dus opgetooit zag, naardien het my toescheen, dat 'er onder een zoo groot getal misdadigen niet dan twee en twintig personen waren, waar aan men deeze schandelyke *Sambenitos* gegeeven had, dat het overzulks wel zou gebeuren konnen, dat dit die geenen waren, voor wien men geene barmhartigheit had.

De hoedanigheit der bonnetten den misdadigen gegeeven, beschreeven.

Na deeze gedaane omdeeling, zag ik vyf bordpapiere bonnetten of myters te voorschyn brengen, spits oplopende gelyk een suiker broodt, t'eenemaal met Duivels en vuurvlammen beschildert, nevens een omschrift 't welk het woordt *Feiticero*, dat is Toveraar uitdrukt. Men noemt deeze bonneten *Carrochas*, en zet ze op het hoofdt der schuldigsten, waar onder eenige waren van tovery beschuldigt; en alzoo zy dicht by my stonden, geloofde ik dat men my mede voor zodanig een persoon aanzag, 't welk nochtans niet geschiedde.

Ik twyffelde toen niet of deeze rampzaligen zouden zekerlyk verbrand worden; en alzoo zy wegens de omstandigheden van de Heilige Bediening alzoo min als ik eenige kennis hadden, verstond ik sedert van hun, dat zy toen insgelyks hun onvermydelyk verderf te gemoed zagen.

Een ieder dus volgens de gesteltheit zyner misdaden opgetooit zynde, hadden we de vryheit te mogen op den grondt neder zitten, verwachtende onze nieuwe orders.

Voorafgaande toestel tot de volgende Processie gemaakt.

Omtrent vier uuren 's morgens quamen de Dienaars van 't huis der *Inquisitie* de Wachten voorafgaande, om broodt en vygen den geenen uit te deelen die honger hadden; maar schoon ik 's avonds te vooren niet gegeeten hadde, vond ik noch zoo weinig lust tot eeten te hebben, dat ik 'er niets van zoude aangenomen hebben, indien een der Wachten, naby my zynde, niet gezegt had: neem wat broodt, en zoo gy nu niet eeten kunt, steek het in uw zak, want gy zult zekerlyk honger hebben, voor dat gy wederkomt.

Deeze woorden waren my toen een groote vertroosting, en deeden alle myne bevreestheit verdwynen, door deeze hoop dat ik wederom komen zoude; 't welk my zynen raadt volgen deed.

Eindelyk na noch eenigen tydt vertoevens, brak omtrent vyf uuren den dag aan, en men kon toen verscheiden beweegingen van schaamte, droefheit en vreeze in 't wezen der geenen bespeuren, waarmede zy waren aangedaan; want schoon een ieder een vreugde gevoelde, ziende zich eerlang van een zoo strenge en onverdraaglyke Gevankenisse verlost, was deeze vreugde nochtans met een onzekerheit vermengt, vermits men niet wist wat van 't vervolg worden zoude.

* Zie de Afbeeldzels in de volgende Verklaring No: 62.

XVI. HOOFDTSTUK.

Van de OMSTANDIGHEDEN *in de* VOORTTOGT *van de* PROCESSIE *naar de* HANDELING *des* GELOOFS *gaande, en wat men 'er in acht neemt, aldaar gekomen.*

Een weinig voor zonnenopgang begint men de groote klok van de Hoofdtkerk te luijen; 't welk het teken is om den Volke te berichten deeze uitmuntende plechtigheit van de *Auto da Fé* te komen zien, die als een triomf van de Heilige Bediening geacht word. Eerlang daarna liet men ons een voor een uitgaan.

Ik merkte, de Galery doorgaande, tot in de groote Zaal, dat de *Inquisiteur* aan de deur gezeten was, staande een Geheimschryver naby hem; dat de Zaal vol van Inwoonders van Goa was, wier namen op een lyst geschreeven waren, die de Geheimschryver in handen had, en dat telkens als men een gevangene liet uitgaan, men een deezer Heeren opnoemde die in de Zaal waren, die aanstonds den misdadigen naderde, om hem te geleiden, en voor Geleider in de Handeling des Geloofs te dienen.

Deeze Geleiders zyn de persoonen aanbevolen die zy geleiden, en mede verplicht voor hun te verantwoorden, om hen voor te stellen wanneer het feest geëindigt is. De *Inquisitie* Heeren meenen hun grootelyks te eeren, als zy hun voor deeze bediening verkiezen.

De Processie beschreeven, en in welk een orde haare optogt was.

Ik had voor mynen Geleider de Ammiraal der Portugeesche schepen in Indië: ik ging met hem uit; en zoodraa ik op straat quam, zag ik de Processie beginnen * door de Broederschap der Dominikanen, die dit voorrecht hebben, alzoo St: Dominikus hunnen Grondlegger mede de Stichter van de *Inquisitie* was geweest. Zy wierden door de Bannier van de Heilige Bediening voorgegaan, waarin het Afbeeldzel van den Grondlegger word verbeeldt, rykelyk in borduurwerk gestikt, houdende een zwaardt in de eene handt, en in de andere een Olyftak, met dit omschrift: *Justitia & misericordia.*

Deeze Geestelyken worden door de gevangenen een voor een gevolgt, hebbende ieder zynen Geleider by zich, en een Waschkaers in de handt. De minst schuldigen hebben den voortogt; en alzoo ik voor geen der onschuldigsten gehouden wierd, waren 'er meer dan hondert die my voorgingen. De vrouwen waren onder de mannen vermengt, want de orde deezer optogt was volgens het onderscheid der Sexe niet geschikt; maar naar de strafbaarheit der misdaadt. Ik ging gelyk alle de anderen blootvoets, 't welk my geduurende den weg zeer ongemakkelyk viel, wegens de kleine keisteenen waarmede de straaten van Goa bezaait zyn, en welke weg langer dan een uur duurde, 't welk my het bloedt de voeten uitperste.

Men geleide ons door de voornaamste straaten der Stadt, en een ontallyke meenigte volks quam toegeschoten deeze Processie te zien, en zelfs van alle oorden der Indiën, vervullende alle de wegen die wy te passeeren hadden; want men lang te vooren in de vermaning der Parochiekerken van afgelegene plaatsen de aanstaande Handeling des Geloofs den Volke verkondigt had.

De Kerk waar in de Handeling des Geloofs gehouden werd, met al den toestel beschreeven.

Eindelyk quamen wy belaaden met schaamte en ontsteltenis, en door den afgelegden weg afgemat, in de Kerk van St. Franciscus, die toen bestemt was en beschikt om 'er de *Auto da Fé* te vieren.

Het groot Autaar was in 't zwart bekleedt, waarop zes zilvere kandelaars stonden, met even zoo veel witte brandende Waschkaerssen. Men had aan wederzyde van 't Autaar twee soorten van troonen opgerecht; een ter rechter zyde voor den *Inquisiteur* en zyne Raaden, de andere ter linker voor den Onderkoning en zyn Hof.

Op eenigen afstandt en tegen over het Groot-Autaar, een weinig naar de deur strekkende, had men een ander Autaar opgerecht, waar op men tien openleggende Misboe-

* Zie het onderdeel van 't Afbeeldzel Bladzyde 227. verbeeldende *de* PROCESSIE *van de* INQUISITIE *te* GOA.

A. Is de Standaart van de *Inquisitie.*
B. Zyn de voorafgaande Dominikanen.
C. De Misdadigen die door hunne bekentenis het vuur ontgaan zyn.
D. De Misdadigen die door de bekentenis na de verwyzing het vuur ontkomen zyn.
E. Het Kruisbeeldt den rug keerende den geenen die zullen verbrandt worden.
F. De Misdadigen ten vuure gedoemt.
G. Afbeeldzels der geenen die in de Gevankenis gestorven zyn.
H. De Groot-*Inquisiteur.*

en in welk een orde men de misdadigen plaatfte, boeken had gelegt. Van daar tot aan de Kerkdeur, had men een breede galery van omtrent dertig voeten gemaakt, met een affchutzel van ieder zyde; en waar in wederzyds banken waren geplaatft, om voor de Misdadigen en hunne Geleiders voor zitplaats te dienen, die daarop, naar maate dat zy in de Kerk quamen, zitten gingen, alzoo de eerft inkomende de naafte by 't Autaar waren. Zoodraa als ik 'er gekomen was en dat men my in rang geplaatft had, lette ik op de orde, die men gebruikte wegens die na my quamen. Ik zag dat die geene die men deeze fchrikkelyke *Carrochas*, om aan te trekken gegeeven had, waar van reeds gefproken is, de laatfte in optogt waren; dat men onmiddelyk na hun een groot Kruisbeeldt droeg, waar van het aangezicht gestrekt was naar den geenen die voorgingen, en 't welk van twee perfonen wierd gevolgt, en vier menfchen Afbeeldzels naar 't leven afgebeeldt ieder aan 't einde van een lange ftok vaft gemaakt, waarop zoo veel kisjes volgden met de beenderen der geenen gevult, die de vooruit gedraagen Afbeeldzels verbeelden, ieder door een man gedraagen.

en wat de Schryver verder befchouwt en waargenomen heeft.

Dat het aangezicht van 't Kruisbeeldt naar die geen gewendt was die voorgingen, beteekende de gepleegde barmhartigheit, die men ten hunnen opzichte gebruikt had, hen van de doodt verloffende, alhoewel zy die rechtmatig verdient hadden; en het zelve Kruisbeeldt, die volgden den rug toekeerende, gaf te kennen dat deeze rampzaligen geen genaade meer te hoopen hadden: en dus is 't alles verborgentlyk wat de Heilige Bediening aangaat.

De manier van kleeding deezer rampzaligen, baarde meer affchrik dan medelyden. De levendige zoo wel als de Afbeeldzels der geftorvenen, waren met *Samarras* van graauw linnen bekleedt, alle met Duivels, vlammen en brandend hout befchildert, waarop het hoofdt en aangezicht van den Lyder naar 't leven voor en achter verbeeldt was, nevens het vonnis in groote letteren by verkorting gefchreeven, als ook de naam, zyn Vaderlandt, en de misdaadt waarom hy verweezen was. Behalven deeze affchouwelyke kleederen, droegen ze mede d'afzienelyke *Carrochas*, befchildert gelyk de kleederen, met vuurvlammen en Duivels.

De kleine kisjes waarin de beenderen van de Overleedenen waren, en voor wien de Gedingen voor of na hun overlyden, gedient hadden, 't zy gedurende of voor hunne hechtenis, om reden tot de verbeurtmaaking hunner goederen te hebben, had men ze mede zwart, en met Duivels en vlammen befchildert.

Men moet alhier noch aanmerken, dat de *Inquifitie* zich in haar recht niet alleen over de levendige bepaalt vind, of over deezen die in de Gevankeniffen geftorven zyn; maar dat ze noch fomtyds de Gedingen van lang overledenen na verloop van eenige jaaren, dat de befchuldigingen zich opdoen, voltrekt; wanneer zy na hunne doodt met eenige gewichtige misdaden belaft worden; want men die dan in deezen gevalle opgraaft; en de misdaadt beweezen zynde, verbrandt men het gebeente in de Handeling des Geloofs, en men verklaart alle de nagelaatene goederen verbeurt, die men als dan de wettige erfgenaamen ontrooft. Ik verhaal hier niets of ik hebbe het zelf met eigen oogen zien gefchieden, nademaal 'er onder de Afbeeldzels een zodanig lang overledene was, toen ik uit de *Inquifitie* wierd geleid, waar over het Geding was gehouden, en het Lyk ontgraaven, wiens goederen wierden verbeurt verklaart, en het gebeente verbrandt, of mogelyk die van iemandt anders, die de zelfde plaats bekleedde.

Deeze rampzaligen met dit droevig en affchrikkelyk tooizel in de Kerk gekomen, * en gezeten ter plaatfe hun naby de Kerkdeur aangewezen, traden mede de *Inquifiteur* van zyne Amptenaren gevolgt Kerkwaarts, en plaatften zich op den troon voor hun ter rechter zyde van 't Autaar opgerecht, terwyl de Onderkoning en zyn Hof ter linker zyde hunne plaats namen.

Het Kruisbeeldt wierd op 't Autaar tusfchen de zes Kandelaars geplaatft, en ieder plaats genomen hebbende, met een meenigte volks zoo veel in de Kerk plaats vinden kon, klom de Provinciaal der Augustinen den kanzel op, en preekte omtrent een half uur. Niet tegenftaande de ontroerenis en ongeruftigheit van myn gemoedt, waar in ik my bevond, liet ik echter niet na, aan te merken, de vergelyking die hy van de *Inquifitie* met de Arke Noach deed, waar onder hy nochtans dit onderfcheid vond, dat 'er de Dieren die in de Ark gingen, na den Zondtvloedt weder in de zelfde hoedanigheit uitgingen: maar dat de *Inquifitie* deeze wonderbaare eigenfchap had, den geenen die 'er in opgefloten waren zodanig veranderden, dat men ze zoo zachtmoedig als Lamme-

Plechtigheden vooraf waargenomen, en hoedanig, met een vreemde vergelyking, in een Sermoen verzelt.

Oo 2

* Zie het hier nevens gevoegde Afbeeldzel, waar van het Bovendeel verbeeldt, hoedanig in de Franciskaner Kerk *de* AUTO DA FÉ, *of de* HANDELING DES GELOOFS gehouden word.

Lammeren zag uitkomen, daar ze als wreede Wolven en fiere Leeuwen by hunnen ingang waren geweeft.

Na het eindigen van deezen Sermoen, klommen twee Lezers beurtsgewyze den kanzel op, om 'er opentlyk de Gedingen van alle de befchuldigden te leezen; en waar in de ftraf vervat was, waar toe zy verweezen waren.

Hoe men een ieders vonnis voorlas, en welke plechtigheden hier op zyn gevolgt.

Deeze wiens Geding men las, wierd terwyl door den *Alcaïde* in 't midden van de gang geleid, alwaar hy ftaan bleef met een brandende Wafchkaers in de handt, tot dat zyn vonnis geleezen was. En alzoo men onderftelt dat alle de Misdadigen de ftraf van den grooten Kerkban verdient hebben, leidde men hem na deeze lezing tot aan den voet van 't Autaar, waarop de Misboeken leggen, en op een der zelven liet men hem de handt leggen, nadat hy geknielt heeft, en hy bleef in deeze geftalte, tot dat 'er zoo veel perfonen als Misboeken waren. Alsdan ftaakte de Lezer de lezing der Gedingen, om met luider ftemme een Geloofsbelydenis voor te leezen, nadat hy vooraf kortelyk de Schuldigen vermaant heeft, die met hart en mondt teffens met hem op te zeggen; 't welk gedaan zynde, keerde een ieder naar zyne plaats, en men begon weder de Gedingen te leezen.

Insgelyks des Schryvers vonnis voorgeleezen, en waar in dit beftondt.

Ik wierd mede volgens myn rang opgeroepen, en ik hoorde dat alle myne befchuldigingen in drie Hoofdtpunten begreepen waren: eerftelyk, dat ik de Doop der *Flaminen* als krachteloos zynde hadde onderftelt; ten tweeden, dat ik gezegt had dat men de Beelden niet aanbidden mogt, en dat ik tegen de zelven in een Kruisbeeldt gelaftert had, zeggende van een yvoore Kruisbeeldt, dat het een ftuk yvoor was; en eindelyk dat ik met verachting van de *Inquifitie*, en van haare Amptenaren gefproken had: maar voornamentlyk, dat ik wegens myn quaadt gevoelen over alle deeze zaaken geuit te hebben, om redenen van zodanige misdaaden was in den Ban verklaart, en ter voldoening van de zelve, dat alle myne goederen ten voordeele van den Koning waren vervallen, en dat ik uit de Indiën gebannen wierd, en verweezen geduurende vyf jaaren in de Galeien van Portugal te dienen, en dat ik wat meer is, de andere boetopleggingen voldoen moeft, die my door de *Inquifiteurs* in 't byzonder zouden worden opgelegt.

Van alle deeze ftrafopleggingen, fcheenen my de verdrietigfte, dat ik my in een onvermydelyke noodzaakelykheit bevond de Indiën te moeten verlaaten, waarin ik voorgenomen had noch eenigen tydt met reizen door te brengen. Dit verdriet was nochtans zoo groot niet, of het wierd verzacht door de hoop van my eerlang uit het geweldt van de Heilige Bediening ontflagen te zien.

Myne Geloofs Belydenis gedaan hebbende, keerde ik weder naar myne plaats; en ik bediende my toen van den raadt, die my de Wacht gegeeven had van myn broodt niet te weigeren; want deeze Plechtigheit duurde den ganfchen Dag, en niemandt was 'er die in de Kerk iets nuttigde.

XVII. HOOFDTSTUK.

Van de OMSTANDIGHEDEN *over de* VRYSPREEKING *van den* KERKBAN, *en hoedanig men met den geenen omgaat, die ten vuure verweezen zyn.*

Met welk een plechtigheit men aan eenige Gevangenen de genaade bewees en van den Kerkban ontfloeg

Nadat men de Gedingftukken, van alle die de genaade verworven hadden hun leven te redden, geleezen had, ftond den *Inquifiteur* uit zynen zetel op, om zich met de *Albe* en *Stool* te kleeden; en omtrent van twintig Priefters verzelt, die ieder een ftokje in handen hadden, begaf hy zich in 't midden van de Kerk, alwaar wy na verfcheiden gedaane gebeden, van den Kerkban ontflagen wierden, die men waande, dat wy onderworpen waren, en zulks door middel van een roeflag, die de Priefters aan ieder van ons op zyn kleedt gaven.

Ik kan niet nalaaten alhier iet te berichten, 't welk te kennen geeven zal hoeverre de bygelovigheit der Portugezen zich uitftrekt, in alles 't geen de *Inquifitie* raakende zy. Dit is dat deeze die mynen Geleider was geduurende de Proceffie, en in al den tydt dat wy in de Kerk waren, my nooit wilde antwoorden, fchoon ik hem dikmaals aangefproken had, en dat hy my zelfs een weinig fnuiftabak, waar om ik hem verzocht, weigerde, alleen uit beduchtheit van deel aan het verweezene te mogen krygen, waar aan hy my verbonden achtte.

Maat

Maar zoodraa ik vry gesproken was, omhelsde hy my, gaf my de verzochte snuiftabak, en zeide dat hy my nu voor zynen Broeder erkende, nademaal de Kerk my weder ontbonden had.

Hoe de gedoemden ten vuure voorgestelt wierden, en met welk een plechtigheit hun het strafvonnis voorgehouden word.

Deeze plechtigheit geëindigt zynde, ende *Inquisiteur* wederom op zyne plaats gekomen, wierden een voor een de rampzalige slachtoffers voorgestelt, die door de Heilige *Inquisitie* moesten opgeoffert worden. Een Man en een Vrouw was 'er, en vier verbeeldingen van verstorvene menschen, nevens de kisjes waarin hunne beenderen gesloten waren; de Man en Vrouw waren zwarte Indianen en Christenen, die men van tovery beschuldigt had en als afgevallene verweezen: maar hadden alzoo min tovery begaan als deeze die hun verweezen.

Van deeze vier Afbeeldzels, verbeelden 'er twee van die mede van tovery overtuigt waren, en de andere twee, waren Nieuwe Christenen geweest, die men van 't Jodendom beschuldigt had; een van deeze was in de Gevankenis van de Heilige Bediening gestorven; en de andere in zyn huis overleden, doch langen tydt in zyne Parochie begraven geweest: maar sedert zyne doodt van 't Jodendom beschuldigt; alzoo hy veele goederen nagelaaten had, droeg men zorg hem in zyn graf op te zoeken, en 'er zyn gebeente uit te haalen om het in de Handeling des Geloofs te verbranden. Hier door blykt genoeg, hoe de Heilige *Inquisitie*, gelyk *Jesus Christus*, haar macht oeffenen wil, om over levendigen en dooden te heerschen.

Men las dan de Gedingstukken deezer rampzaligen, die op deeze bewoording uit quamen: dat de Heilige Bediening hun geene genaade, wegens hun wederverval of hunne onboetvaardigheit bewyzen kon, en zich onvermydelyk verplicht vindende hen volgens de strengheit der Wetten te straffen, zy hun overleverde om verbrandt te worden.

Op deeze laatste woorden, trad een Gerechtsdienaar van den Waereldlyken Rechter toe, en nam deeze rampzaligen in zyne macht, nadat zy te vooren een zachte slag op den borst met de handt van den *Alcaïde* der Heilige Bediening ontfangen hadden, om te kennen te geeven dat ze van haar verlaaten waren.

De verweezen om hunne doodstraf t'ontfangen, naar de Gerechtplaats geleidt;

Dus eindigde deeze Geloofs Handeling: en terwyl dat de rampzaligen naar den oever van de rivier geleid wierden, alwaar de Onderkoning en zyn Hof vergadert waren, en de Houtstapels reeds den voorigen dag gereedt waren gemaakt, om deeze verweezenen aan 't vuur op te offeren *, wierden wy door onze Geleiders in de *Inquisitie*, doch zonder eenige orde gebragt.

Alhoewel ik by de strafoeffening van de Verweezenen niet hebbe tegenwoordig geweest, die dus van de Heilige Bediening waren overgegeeven, ben ik 'er echter volkomen van onderrecht door menschen, die diergelyke verrichting veelmaals gezien hebben: overzulks zal ik met weinig woorden verhaalen hoedanig deeze Rechtspleging word waargenomen.

Op de Houtstapels aan Palen gebonden, en verbrandt.

Zoodraa de Verweezenen ter plaatse gekomen zyn, alwaar de Waereldlyke Rechters zyn vergadert, vraagt men hun in welken Godtsdienst zy sterven willen, zonder zich eenigermaaten met hunne Gedingstukken te bemoeien, die men oordeelt volmaaktelyk wel behandelt te zyn, en dat men hen rechtmatig verweezen heeft, gemerkt men aan de onfeilbaarheit van de *Inquisitie* niet twyffelt. Zoodraa nu als zy op deeze eenige vraag geantwoordt hebben, verzeekert zich den Uitvoerder van 't strafvonnis van hun, grypt hen aan, en bindt hun op de Houtstapels aan paalen, alwaar zy dan eerst gewurgt worden, indien zy Christelyk sterven; maar levendig verbrandt zoo zy in 't Jodendom of in de Kettery volharden: 't welk zelden gebeurt, overzulks men 'er naaulyks een voorbeeldt in vier Handelingen des Geloofs van heeft gezien, alhoewel in de meeste handelingen een goed getal van zodanige Verweezenen verbrandt worden.

Verdere plechtigheden naar het

's Daags na deeze strafoeffening, brengt men in de Kerken der Dominikanen de Afbeeldzels der geenen, die men ter doodt gebragt

* Zie het onderdeel van 't Afbeeldzel Bladzyde 291. 't welk *de* UITVOERING *van 't* STRAFVONNIS verbeeldt.

A.A. Zyn de Afbeeldzels van den geenen die door de *Inquisitie* na hunne doodt verweezen zyn.
B.B. Hun gebeente in kleine kisjes gedraagen om verbrandt te worden.
C.C. Twee Verweezenen ten vuure gedoemt.
D. Een andere Verweezene die voor de verbranding gewurgt word: een genaade hem verleent, om dat hy zich voor zyne doodt bekeert heeft.
E.E.E. De Koolbranders die het brandhout voor het strafvonnis verzorgen, voor Rakkers dienende en die de Houtmyt in brand steeken.
F.F.F. Andere Rampzaligen die hun strafvonnis lyden moeten, van Biechtvaders verzelt, die hun vermanen het Jodendom te verzaaken, en die volgens 't gebruik van Spanje en Portugal na dat zy verweezen zyn en den waereldlyken Rechter overgelevert, op Muilezels naar de Gerechtsplaats worden geleid.

ſtrafvonnis verricht. bragt heeft. Hunne naar 't leven afgebeelde hoofden boven eenig brandend hout afgemaalt, worden 'er alleen vertoont; men zet beneden aan, hunnen naam, die van hun Vader en Vaderlandt, de hoedanigheit van de misdaadt waarom zy verweezen zyn, en insgelyks de maandt en dag van de geoeffende ſtraf.

Indien de Gevangene die verbrandt is, tweewerf in de zelfde misdaadt vervallen is, zet men deeze woorden: *Morreo queimado, por Hereje relapſo*, onder het Afbeeldzel; 't welk beteekent, dat hy als een wederafgevallen Ketter verbrandt is. Zoo hy niet dan eens beſchuldigt is geweeſt, in zyne dwaling te volharden, zet men: *por Hereje contumas*: maar alzoo dit geval zelden voorvalt, vind men 'er ook zeer weinig Afbeeldzels met deeze beſchryving. Eindelyk, indien hy niet dan eens beſchuldigt is geweeſt door een genoegzaam getal van Getuigen, en volhard te zeggen dat hy onſchuldig is, belydende tot in den doodt het Chriſtendom; zet men beneden het Afbeeldzel: *Morreo queimado por Hereje convito negativo*; dat is, dat hy als een overtuigden Ketter verbrandt is, maar niets bekent heeft; en men vind 'er een zeer groot getal van dusdanig verbeeldt. Men kan zich verzeekert houden, dat 'er van hondert die ontkennen, ten minſten negen-en-negentig zyn, die niet alleen van de misdaadt die zy ontkennen onſchuldig zyn: maar die daarenboven liever ſterven willen dan te liegen, en zich van een misdaadt ſchuldig te bekennen, waar aan zy onſchuldig zyn: want het niet mogelyk is dat een menſch kan verzeekert zyn, indien hy belydt het leven te behouden in 't ontkennen nochtans zoude volharden, en liever ten vuure willen verweezen zyn, dan voor waarheit te bekennen, waar van de toeſtemming hem het leven red.

Deeze verſchrikkelyke Afbeeldzels worden in den buik en boven de groote deur der Kerke, als zoo veel uitmuntende trofeen ter eere van de Heilige Bediening toegewyt, geplaatſt; en wanneer deeze plaatſen van de Kerk dus bekleedt en verſiert zyn, verziet men 'er mede de vleugels naby de Kerkdeur van. Die ooit te Lisbon in de groote Kerk der Dominikanen is geweeſt, naby het Huis van de *Inquiſitie* ſtaande, hebben 'er eenige honderden van deeze droevige Schilderyen konnen zien.

XVIII. HOOFDTSTUK.

Van het GEDRAG *met den* HEER DELLON *in 't uitgaan van de* INQUISITIE *gehouden; hoe men hem in een* TUCHTHUIS *om onderweezen te worden bragt, en weder in de* INQUISITIE *geleidde, om 'er de opgelegde* BOETE *aan te neemen en te voldoen.*

Wat verder de Schryver na de gehoudenHandeling des Geloofs wedervaaren is. Ik was van de Handeling des Geloofs wedergekomen, zodanig vermoeit en verzwakt, dat ik niet min verlangde my wederom in myne gevankenis te zien om 'er my uit te ruſten, dan ik den voorigen dag verlangt had om 'er uit te komen.

Myn Geleider verzelde my tot in de Zaal; en de *Alcaïde* my in de Galery gebragt hebbende, ging ik my zelf opſluiten, terwyl hy de anderen het geleide gaf. Ik leide my aanſtondts in myn bedt, verwachtende het avondeeten, 't welk niet dan uit broodt en vygen beſtond, alzoo de belemmering van dien dag belette dat de keuken niets te ſchaffen verzorgt had. Echter ruſtte ik deezen nacht veel beter, dan ik in langen tydt hadde konnen doen: maar met het aanbreeken van den dag, verwachtte ik met ongeduldt wat 'er verder van my worden zoude. Omtrent zes uuren quam de *Alcaïde* my het kleedt afeiſſchen, 't welk ik in de Proceſſie gedraagen had, en ik hem gewillig overgaf, willende mede hem de *Sambenito* geeven: maar hy begeerde die niet aan te neemen, naardien ik 'er my vooral des Zondags en op Feeſtdagen mede opſchikken moeſt, tot dat myn vonnis t'eenemaal volvoert was.

Men bragt my omtrent zeven uuren het ontbyt, en een weinig daar na wierd my aangezegt myn goedt te pakken, en my gereed te houden om uit te gaan, wanneer men my roepen zoude.

Ik gehoorzaamde met allen mogelyken vlyt deeze laatſte order; omtrent negen uuren was 't dat de Wacht de deur myner gevankeniſſe opende; ik laade dan op zyn bevel myn pakkaadje op myne ſchouders, en volgde hem tot in de groote Zaal, alwaar reeds het meerendeel der Gevangenen waren.

Na alhier eenigen tydt vertoeft te hebben, zag ik omtrent twintig van myne medegevangenen die tot de geeſſeling verweezen waren, inkomen, en den beul overgelevert wierden, om 's anderen daags door

alle

alle de ftraten der Stadt de geeffelftraf t'ontfangen. Dus vergaadert zynde, verfcheen den *Inquifiteur*, voor wien wy alle knielden om zynen zegen t'ontfangen, na het ftof zyner voeten te hebben gekuft. Men belafte vervolgens aan de Zwarten die weinig of geen pakkaadje hadden, die van de Blanken te helpen draagen. Deeze van de ingekomen Gevangenen die geen Chriftenen waren, wierden aanftonds ter plaatfe gezonden door hun vonnis aangeweezen, eenige in ballingfchap, andere naar de Galeien of kruitmolens, *Cafa da polvera* genoemt; en deeze die Chriftenen waren, zoo wel Blanken als Zwarten, wierden in een huis gebragt, voornaamentlyk in de Stadt gehuurt, om 'er hen geduurende eenigen tydt te onderwyzen.

De Zaalen en Galleryen van 't huis waren voor flaapplaatfen der Zwarten beftelt; en wy Blanken wierden in een afgezonderde kamer geplaatft, waarin wy des nachts opgefloten waren, laatende ons des daags de vryheit door 't huis te wandelen, en met den geenen te fpreeken die 'er in waren of van buiten quamen om ons te zien. Men hielt dagelyks twee Catechizatiën, een voor de Zwarten, en de andere voor de Blanken; en men deed 'er ook dagelyks de Mis, die wy alle moeften bywoonen, en zelfs een morgen en avondt gebedt.

Terwyl ik myn verblyf in dit huis houden moeft, wierd ik door een Geeftelyke van der Dominikanen Orde en mynen Vriendt bezocht, die ik te Daman alwaar hy Prior was geweeft, gekent had. Deeze goede Vader van ziekte en hooge jaaren verzwakt, niet beter weetende of ik was ontflagen, liet zich in een Palanquyn draagen om my te bezoeken. Hy weende over myn ongeval, omhelzende my teederlyk, en betuigde dat hy voor my zeer beducht was geweeft, dat hy dikmaals naar den ftaat van myne gezontheit en myne zaaken den Vader Procureur der Gevangenen die zynen vriendt was, en mede van zyne Orde zynde, gevraagt had; dat hy nochtans in langen tydt van my geen befcheid had konnen bekomen, en echter eindelyk na veele dringende fmeekingen was te weeten gekomen, dat ik noch leefde.

Ik genoot wel eenige vertroofting de goedheit van deezen Geeftelyken ziende; maar dat ik genootzaakt was Indië te verlaaten, viel ons beide even hardt. Hy had noch de goedheit my dikmaals te bezoeken, en moedigde my aan weder in Indië te komen, zoodraa ik in vryheit en van myn vonnis ontflagen was. Ook zond hy my verfcheiden benoodigdheden voor myne reize die ik ftondt te doen, alzoo de ftaat myner behoeftigheit waar in ik my bevondt, elders niet te hoopen was.

Nadat ik tot den 23ften. Januari myn verblyf in dit huis hadde gehad, wierden wy wederom naar de Zaal van de *Inquifitie* geleid, en wy wierden vervolgens beurtsgewyze voor de Tafel van de Heilige Bediening geroepen, om 'er uit handen van den *Inquifiteur* een gefchrift t'ontfangen, behelzende de Boetopleggingen waarin hy ons verweezen had; ik quam 'er op myne beurt, men liet my knielen, nadat ik te vooren myne handt op het Euangeli Boek gelegt, en in deeze geftalte belooft, onfchenbaar geheim te houden, 't geen my voorgekomen was, en waarvan ik geduurende myne hechtenis, kennis gekreegen had.

Hoe de Schryver van den *Inquifiteur* bygefchrifte zyne boetoplegging ontfangt.

Ik ontfing vervolgens van de handt myns Rechters een gefchrift door hem geteekent, behelzende de zaaken die ik volbrengen moeft: en alzoo de omftandigheit van dien niet breed is, hebbe ik goed gedacht om het van woordt tot woordt uit het Portugeefch in 't Franfch over te zetten:

Lyft van de Boete die ik als verweezene voldoen moeft.

I. In de drie naaftvolgende jaaren zal hy biechten en ter *Communie* gaan; in 't eerfte jaar, alle maanden; en de twee volgende jaaren, op de Feeftdagen van Paafche, Pinxter, Kersdag en Maria Hemelvaartsdag.

II. Hy zal des Zondags en op Feeftdagen zonder Wettelyke verhindering de Mis en Sermoen hooren.

III. Hy zal geduurende de gemelde drie jaaren dagelyks vyf-maal het *Pater* en de *Ave Maria* ter eere van de vyf wonden van onzen Zaligmaker *Jefus Chriftus* opzeggen.

IV. Hy zal geen bandt van vriendtfchap noch eenigen handel in 't byzonder met de Ketters mogen hebben, of met perfonen waarvan hun Geloof verdacht zy, 't welk aan zyne Zaligheit zoude konnen fchadelyk zyn.

V. Eindelyk zal hy naaukeurig alles geheim houden, 't welk hy gezien, gehoort of gezegt heeft, of 't geen 'er met hem zoo wel voor de Tafel van de Vierfchaar, als op andere plaatfen van de Heilige Bediening verhandelt is.

Was geteekent:

FRANCISCO DELGADO E MATOS.

XIX. HOOFDT-

XIX. HOOFDTSTUK.

Waarin de GALEÏEN *bestaan die te* LISBON *voor een* GEVANKENIS *van de* INQUISITIE *verstrekken; en met haare omstandighe-den beschreeven worden.*

De zoogenaamde *Inquisitie* Galei beschreeven.

Het Galei-gebouw voert deezen naam, schoon 'er in Portugal geen Galeien zyn, alwaar men den geenen zend die de Heilige Bediening of de Waereldlyke Rechters tot deeze straf verweezen hebben.

In deeze zoo genaamde Galei zyn alle de misdadigen by paaren aan een hunner voeten met een keten van omtrent agt voeten lang gesloten; ieder deezer Gevangenen hebben aan hun gordel een yzere haak om de keten op te houden, alzoo 'er dan noch omtrent de lengte van drie voeten tusschen beiden hangt.

en hoe de verweezenen tot den arbeidt daarin gebeezigt worden.

De Verweezenen gaan dagelyks op de Werf arbeiden, alwaar men 's Konings schepen bouwt. Zy worden gebruikt om den Timmerlieden het hout aan te brengen; zy laaden en onlaaden de schepen; zy haalen het zant en de steenen voor den ballast, en 't water en leeftogt voor de aanstaande reize. Ook dienen ze om het werk of breeuzel te spinnen, en eindelyk tot al het gebruik waarin men goed vind hun te bezigen voor den dienst van den Vorst of de Amptenaren die het bevel over hun hebben; hoe ruuw en verachtelyk dat het zoude mogen weezen.

Waar onder mede andere misdadigen moeten arbeiden.

Onder deeze Galeiwerkers vind men menschen door de *Inquisitie* verweezen; andere aldaar by vonnisse van den Waereldlyken Rechter gedoemt. Ook vind men 'er gevluchtte of wederspannige Slaven die door hunne Meesters daar bestelt worden om hen te straffen, en weder tot hun plicht te brengen. Insgelyks vind men 'er Turken op genomen Barbarysche Roofschepen tot Slaven gemaakt; en alle deeze menschen van welk een staat zy zouden mogen zyn, worden zonder onderscheid tot een schandelyken en moeielyken arbeidt gebruikt, indien zy geen geldt hebben om aan de Amptenaren te geeven die over hun zyn gestelt, en die een ongelooflyke wreedheit oeffenen over die geen die geene middelen der verzachting hebben, om nu en dan hen iets te geeven. Deeze Land-galei is gemeenlyk aan den oever van de rievier gebouwt, zynde een gebouw in twee groote Zaalen bestaande, d'een boven den ander, waarin gemeenlyk de Galeiwerkers hun verblyf neemen, slaapende op eenige daarin gespreide matten op een weinig verheven vloer.

Maandelyks scheert men hun het Hoofdthair en den baardt: zy draagen rokken en mutsen van blaaulaken. Men geeft hun mede een overrok van grove graauwe Sergie, die hun des daags voor mantel dient, en des nachts voor een deken; en dit zyn al de kleederen die de Koning hun om de zes maanden geeven laat, nevens twee hemden van grof linnen.

Wat hun tot hun voedzel dienen moet.

Men geeft aan ieder deezer Galeiwerkers anderhalf pondt bedorven en zwart beschuit 's daags, zes pondt gezouten vleesch 's maands, nevens een korenmaat met erten, peulvruchten of boonen, waarvan zy een kost mogen bereiden naar het hun goedt dunkt. Deeze die eenig onderhoud van elders ontfangen, verkoopen gemeenlyk deeze mondkost om 'er iet beters naar hun vermogen voor te koopen. Men geeft hun geen wyn, en die de zelve drinken wil, moet dien voor eigen geldt koopen. Alle dagen, zeer weinig Feestdagen uitgezondert, geleid men hen 's morgens vroeg naar de Werf, die omtrent een half myl van 't Galeihuis afgelegen is; aldaar werken ze zonder verpoozing tot elf uuren, in alles waar toe men hen noodig te gebruiken heeft; men staakt vervolgens deezen arbeidt tot een uur, en in deezen tusschen tydt mogen ze eeten of ook wat rusten. De klok een uur geslagen zynde, hervat men den arbeidt tot in den nacht, wanneerze dan weder naar het Galeihuis gebragt worden.

en welke hulpmiddelen hun verleent worden, aangemerkt.

In dit Huis, is mede een Kapel alwaar men des Zondags en op Feestdagen de Mis doet, en dikmaals liefdaadige Kerkelyken komen om de Galeiwerkers te vermanen en in de Catechismus te onderwyzen. Behalven het onderhoudt 't welk den Vorst aan deeze rampzaligen bezorgt, genieten ze noch veele aalmoezen, overzulks niemandt eenig groot gebrek leide. Wanneer zy ziek worden, bezoeken hun de Artsen en Wondheelders dikmaals, en word hunne ziekte gevaarlyk geacht, deelt men hun zorgvuldig de Sakramenten mede, zulks hen

gee-

ne geestelyke hulpmiddelen ontbeeren mogten. Indien iemandt van deeze Galeigasten een merkelyk quaadt heeft bedreeven, word hy op een zeer wreede wyze gegeesſelt; want men legt hem op den buik uitgeſtrekt neder: terwyl dan twee mannen hem in deeze geſtalte houden, komt een verderde met een dik tou hem zoo ſtrengelyk op de billen ſlaan, dat 'er gemeenlyk de vleeſchdeelen jammerlyk van gekneuſt worden. De Heer Dellon getuigt dat hy meer dan eens gezien heeft; dat na zodanig een teiſtering deeze deelen zodanig gekneuſt en verſtorven waren, dat men genootzaakt was een diepe inſnyding te doen, om de toevallige en moeilyke verzweeringen weg te neemen en t'ontlaſten, waar door deeze ellendigen in langen tydt onmachtig waren eenigen arbeidt te doen.

Wanneer een Galeiwerker elders iet te doen heeft, alwaar zyne tegenwoordigheit noodig vereiſcht word, geeft men hem verlof door de Stadt te gaan, mits betalende telkens een wacht die hem mede gegeeven word en overal volgt. In zodanig een geval draagt hy alleen zyne keten; en alzoo die zeer lang is, legt hy die over zyne ſchouders en laat de zelve 't zy voor of achter afhangen, na dat ze hem het minſt in den weg is of hinderlyk zy.

L Y S T

Van de

AFDEELINGEN en HOOFDTSTUKKEN

Der

VERHANDELING,

Van dit tweede Deels tweede Stuk.

Vervattende den korten Inhoudt der voornaamſte ſtoffen van de HISTORISCHE GEDENKSCHRIFTEN over den ſtraffen RECHTBANK der INQUISITIE.

L Y S T

X. Hoofdt-

L Y S T.

KORT VERTOOG

Dienende tot Verklaring

Van de

HISTORISCHE GEDENKSCHRIFTEN

En den Rechtsdwang

Der

INQUISITIE.

De *Inquisitie* is in zich zelve aangemerkt, voor den geenen een vreemde stoffe, die zich onverschillig vind de zelve te pryzen of te laaken; in deezen staat word vereischt dat den Schryver zy, die 'er van handelen wil. Wat haaren Oorsprong aangaat, men vind onder haare Grondleggeren, Personen, ongemeen door hunne Heiligheit en oeffening van alle Christelyke deugden verheeven, zoo dat het bezwaarlyk valt hun werk als een verborgen ongerechtigheit te beschouwen, uitgevonden ten verderf der wel begoede menschen. Indien men in aanmerking neemt, hoe zeer verstandige en Staatkundige Koningen, vieriglyk getracht hebben, de zelve in de uitgestrektheit van hunne Heerschappy op te rechten, alhoewel zy daar door hun gezach verminderden, zal men genootzaakt worden te gelooven dat zy hier toe niet konden aangespoort worden, dan door 't voordeel 't welk zy voorzagen dat 'er de Godtsdienst van genieten kon. Daarenboven zyn onder den geenen die 'er handhavers van zyn, personen van een groote geboorte en achting, aan wien men alle de verontwaardigingen noch trouwlooze ongerechtigheden niet wyten noch verdenken moet, die men gemeenlyk deezen Rechtbank toeëigent.

Indien men dit zelve voorwerp door een ander gezicht beschouwt, en de geweldpleegende Dingtalen deezer Vierschaar onderzoekt, word men genoodzaakt een instelling te verfoeien, die, onder voorwendzel van de dwaling te bestryden, de gronden van haar Godtsdienst ondermynt, onder schyn van die te willen opbouwen. Zoo veele Getuigen die tegen de wreedheden door haar begaan, getuigenisse geeven, stelt haare zaak in een onmogelykheit van ze t'eenemaal te ontschuldigen. Men moet, wat meer is, niet wel in de Kerkelyke Oudheit ervaaren zyn, om zich niet tegen zodanige Geestelyken aan te kanten, die overtreedende den staat van ootmoedigheit en boetvaerdigheit, als die van hunnen waaren staat vereischt, zich een geweldplegend gebiedt aanmatigen, niet alleen over de Vorsten die gelykzaam als eenvoudige Leeken in 't Geestelyke alzoo wel als hunne minste Onderdanen het oordeel der Kerke onderworpen zyn: maar ook over de Bisschoppen die niet dan door hunsgelyken over hunne leere mogen geoordeelt worden. Men moet, zeggen we wat meer is, niet zonder eenigen weedom de Navolgers der Apostelen aanzien, om zich aan de eigenzinnigheit van een geslacht van Monniken eerbiedig onderwerpen, of zich schandelyk met ketenen belaaden bloot gestelt zien, en gedwongen als misdadigen zich te verantwoorden tegen de Vyanden die Godt nooit tot hunne Rechters heeft gestelt. De *Inquisitie* dusdanig beschouwt, verliest haaren schyn van Godtvruchtigheit die haar zoo eerwaardig aan een klein getal maakt, en dit gezag verbaast het meerendeel der menschen. Men ziet alsdan klaar, dat zoo de Vorsten haar in hunne Staten getracht hebben in te voeren, zy daar toe behendiglyk aangemaant zyn geweest door personen, die belang hadden hun deezen raadt te geeven, en hun de gevolgen daar uit te verwachten, verborgen, dat zy door de gunst

van

van 't Roomſche Hof de vergelding genooten hebben die toen hunnen dienſt noodig had; en met een woordt gezegt, dat 'er de menſchelyke belangen ten minſten zoo veel deel in hebben gehad als den yver voor de zuiverheit van 't Geloof hebben kon.

Veele Schryvers hebben uitvoeriglyk tegen deeze *Inquiſitië* de pen gevoert. Eenige de Hiſtorie der Albigenzen en Vaudoizen beſchryvende, hebben de Inſtelling van den Rechtsdwang der Heilige Bediening met verwen afgeſchildert, overeenkomende met de Vooroordeelen waar in hunnen Godtsdienſt hen inwikkelde; andere hebben met voordacht Boeken over deeze ſtoffe geſchreeven. In 't algemeen kan men zeggen dat 'er geene gevonden worden dan eenige vleyers van 't Roomſche Hof die oprechtiglyk den bloedigen yver der geenen gepreezen hebben, die het bloedt der Ketteren aan een Godt opofferden die niet dan behagen in hunne bekeering ſchept, die haar in zyne handt houd, en de Ketteryen om een grooter welzyn gedoogt. De Heer van Limburg, een geachte Godtgeleerde onder de Remonſtranten, eenige Handelingen van de *Inquiſitie* van Thoulouze machtig geworden hebbende, die de uitgeſproken Sentiën van den aanvang der veertiende Eeuw behelsden, tegen de verdachte perſonen of die overtuigt van der Albigenzen Geloof aan te kleeven waren, geloofde den Proteſtanten een grooten dienſt te doen, laatende deeze Handelingen drukken. Men moet bekennen dat ze den geenen weinig ter eere gedyen die 'er deel in hebben gehadt.

Het voornaamſte voorneemen van den Uitgeever, was te toonen, dat de Roomſche Godtsdienſt niet dan op wreedheit en vervolging is gegrondt: maar deeze verzameling van Sententiën voldeed den Lezers niet. De noodzaakelykheit om die in den Oorſpronkelyken Styl en ſpelling uit te geeven, en de beduchtheit dat men het exemplaar van valſchheit beſchuldigen zou, gaf 'er een onaangenaame lezing aan, en zelfs was het Boek aan een ieder ganſch onverſtaanbaar. De Heer van Limburg hier in voorziende, voegde 'er een Hiſtorie van de *Inquiſitie* by, waarin hy deeze ſtoffe met een vereiſchte uitgeſtrektheit behandelde, en zelfs met een grooter gematigdheit als men van een Proteſtants Hoogleeraar in de Godtgeleertheit redelykerwyze vereiſchen kon. Dit Boek wierd te Amſterdam in 't jaar 1692. gedrukt. De ſtoffe al te gewichtig om in geen andere taal te worden verhandelt; zoo zag men die in 't volgende jaar in 't Franſch onder den tytel van *Hiſtoire de l'Inquiſition & ſon Origine*, of *de Hiſtorie van de Inquiſitie en haaren Oorſprong*, verſchynen. Dit Boek, 't welk men voorgaf te Keulen gedrukt te zyn, zag de *Inquiſitie* als de voornaamſte zenuw en de eerſte kracht van 't Roomſche Pauſſchap aan. Alhoewel de Schryver zyn Boek deels getrokken had uit het geen wy aangeweezen hebben, echter gaf hy blyk dat hy zelfs de Roomſch Catholyke Godtsdienſt toegedaan was. Omtrent zes jaaren voor 't uitkomen deezer Boeken, gaf den Heer Dellon een Franſchen Arts, een verhaal van alle de wederwaardigheden in 't licht, die hy in de *Inquiſitie* van Goa geleden had. Dit verhaal werd greetig ontfangen; en wy vertrouwen dat de Lezer niet onſmaakelyk deeze verklaringen die men over dit onderwerp geeven kan, van de handt wyzen zal.

De *Hiſtoriſche Gedenkſchriften om voor de Hiſtorie van de Inquiſitie te dienen*, behelzen aanmerkelyke berichten onze weetgierigheit dubbelwaardig. Het waare te wenſchen dat de Schryver wat welgeregelder was geweeſt, dat hy zyne ſtoffe doorgaans met een evenmatige uitgebreidenheit voor de keure zyner Lezeren had behandelt, en dat hy in 't woordelyk uitſchryven ſomtyds in de Franſche Hiſtoriſchryver van de *Inquiſitie* niet verzuimt had op de leerzaame berichtgeevingen acht te geeven, die hy lichtelyk had konnen uitſchryven. Hy ſchreef met zodanig een vryheit, die ons deed twyffelen of het wel waar mogt zyn dat dit werk te Parys mer *Privilegie* gedrukt was. Niet min is 't te begrypen hoe de Koninglyke Opzichters, toegelaaten hebben, dat de vernuftige aanmerkingen, doch onderwerpelyk voor 't Roomſche Hof, en zelfs voor de Hoven van eenige andere Oppermogentheden, goed gekeurt zyn; terwyl de zelve Opzichters zich dikmaals over den quaaden zin aan een woordt gegeeven in zich zelven zeer eenvoudig zynde, ontruſt vinden, en de Schryvers noodzaaken een ganſch Hoofdtſtuk, en ſomtyds zelfs het geheele Werk te verbeteren. Indien 'er geen geheim onder een zoo ongelyk gedrag ſchuilt, zou men mogelyk zeggen konnen dat het niet voorzichtig is de Druk der Boeken te gedoogen, die een juk beſchryven, 't welk men in 't Koningryk ongevoelyk den Onderdaanen tracht op te leggen.

De Schryver der Gedenkſchriften houd * met recht ſtaande, dat krachtige geweldplegingen en ſtrafoeffeningen geen middelen zyn waarvan zich de eerſte Kerke nooit gedient heeft, om de Ketters weder tot haaren boezem te trekken. De Heer van Limburg en

* Zie Bladzyde 187. deezes Werks.

de Schryver van de Hiſtorie der *Inquiſitie*, dringen veel verder de vergelyking van 't aloud gedrag ten deezen opzichte met het nieuwe; en ſchoon 'er altoos menſchen zyn geweeſt die elkander te vervolgen geneegen waren, en dat de Rechtzinnige Kerk niet altoos genoegzaam van deezen zuurdeeſſem gezuivert is geweeſt, kan men nochtans zeggen dat men voor de elfde eeuw niets van diergelyke *Inquiſitie* heeft geweeten; alhoewel 'er van tydt tot tydt Kerkelyken zyn geweeſt die de vervolging tot een heilige en heilzaame rechtvaerdigheit hebben getracht te verheffen. Tertulliaan zegt tot de Heidenen in zyn Verdeedigſchrift (a), dat alzoo 'er geen menſch is die door dwang zou willen geëert zyn, hoe veel te meer reden is 'er om te gelooven dat Godt geen behaagen in een onwillige huldiging heeft. In een ander Werk drukt hy zich noch krachtiger uit (b). De Menſch heeft een natuurlyk recht en vermogen te aanbidden 't geen hem goed dunkt, en de Godtsdienſt veroorzaakt goedt noch quaadt aan iemandt van een ander gevoelen. Het behoort tot den Godtsdienſt niet geweld te oeffenen om die te omhelzen; het vereiſcht dat men die vrywillig aanneeme en niet door geweldt enz. Cypriaan doemt mede ſtelliglyk het tegendeel. Hy merkt zelf dit onderſcheid tuſſchen de Kerke van 't Oude- en die van 't Nieuwe Teſtament aan (c) dat toen de Beſnydenis van 't vleeſch in gebruik was, men den geenen door 't zwaerdt ſterven deed die den Prieſteren wederſtreefden, daar ſedert de Geeſtelyke Beſnydenis een aanvang genomen heeft, de opgeblazenheit en wederſpannigheit niet dan door 't Geeſtelyk zwaerdt wierden gedoodt, wanneer men hun van de Kerke afſneed. De Kardinaal Bellarmyn, die Cypriaan aanhaalt als of hy goed keurde dat men de Ketters ſterven deed, zou wel trachten een zoo quaaden uitleg van een Schriftuurplaats te willen maaken, alwaar deezen Oudvader de zondaars vermaant de Marteldoodt voor de uitwiſſching hunner zonden te lyden. Deeze Kardinaal, moeten we in 't voorbygaan zeggen, dat hy een man was zich aan de Overbergige Gevoelens overgegeeven hebbende, wiſt door zyn vooroordeel in de Oudvaders en in de H: Schrift zaaken te vinden, die den zin van 't Roomſche Hof ſcheenen te begunſtigen: maar die elders geleezen wierden dan in de aanhalingen die hy voorſtelde, en dikmaals een geheel andere zaak beteekenden. Lactantius drukt zich noch krachtiger uit, en men kan leezen 't geen hy over dit onderwerp in zyn vyfde Boek 20ſte. Hoofdtſtuk zegt. De Kerk leefde in deeze vreedzaame en zachtzinnige gevoelens tot dat de Keizers zich het Euangeli onderworpen, en men zag de Biſſchoppen het gezag dat zy by de Mogendheden hadden, allenks zich krachtiger aan maatigen, om die geene te drukken die zich onder hun Kerkelyk Rechtsgebiedt niet onderworpen, want toen zy niet meer vervolgt wierden, zyn zy vervolgers geworden. Men genoegde zich (d) toen de Ketters te bannen, en Socrates zegt in zyne Hiſtorie dat de Biſſchoppen van 't Niceeſche Concilie den Banvloek tegen Arius en tegen deeze die zyn gevoelen volgden, uitſpraken, en dat Keizer Konſtantyn, Arius, Euſebius van Nicomedië en Theognis van Nicea in Ballingſchap verwees. De zelfde Keizer wierd vervolgens noch ſtrenger, gelyk men in zyn Brief aan de Biſſchoppen en aan 't Volk zien kan, waarin hy zegt: *een iegelyk die overtuigt worden zal een Boek van Arius verborgen te hebben, in ſtede van het te verbranden; zal met de doodt geſtraft worden.*

De Schriftuurplaats die *volgens het voorſchrift van Paulus* Bladzyde 181. aangehaalt word, is in den Brief van dien Apoſtel aan Titus, derde Hoofdtſt: vers 10. te vinden; te weeten: *Een Ketterſch menſch verwerpt na de eerſte en tweede vermaning.*

De alouде Schryver, Bladzyde 182. bygebragt, die Sulpicius Severus is, (e) verwyſt niet alleen het gedrag der Biſſchoppen die de Keizer aanporden Priſciliaan te doen ſterven; maar hy voegt 'er twee omſtandigheden by, die de *Inquiſitie* weinig begunſtigen. Welker eerſte is, dat de doodt van dien man, inſtede van de Kettery daar door te ſmooren, niet dan die te beveſtigen en te verbreiden diende; nademaal zyne Aanhangers, die hem geduurende zyn leven als een Heilig geëert hadden, hem begonnen als een Martelaar na zyne doodt te eeren; en de tweede, dat St: Martyn van deeze gevoelens zeer vervreemt was, en dat hy geduurig Ithacius noodzaakte en aanporde van de beſchuldiging af te ſtaan, en Maximus bad, het bloedt van deezen rampzaligen niet te plengen. Deeze Heilige Biſſchop geloofde, volgens 't bericht van den aangehaalden Hiſtoriſchryver, dat het genoeg was dat de Ketters door een Kerkelyk vonnis veroordeelt, de Kerke uitgezet wierden, en dat het EEN NIEUWE EN ONGEHOORDE MISDAADT was, *dat een Waereldlyk Rechter de zaake der Kerke oordeelde.* Men zou uit deeze woorden konnen oordeelen, dat hy dus niet dan ten voordeele van 't Kerkelyk Recht ſprak,

(a) Cap. 2. (b) ad Scapulam Cap. 2. (c) Epiſt. 62 en 51.
(d) I. Boek. (e) Hiſt. Sacr. Lib. 2 Cap. 51.

ſprak, en om den Biſſchoppen een gezag te doen behouden, 't welk de Keizer zich niet aanmatigen mogt. Maar dit is de meening van deezen Heilig geenzins geweeſt. De Keizer deed niet dan het begeeren van een groot getal Biſſchoppen in 't vervolgen der Ketters uitvoeren; en St: Martyn wilde niet volſtrekt dat iemandt tegen hun gewelt oeffende. Zoo lang hy te Trier was, hielt hy 't vervolgen der misdadigen tegen, en vertrok ook niet dan na het woordt van Maximus te hebben, dat men geen bloedt der ſchuldigen vergieten zoude. Maar deeze Vorſt liet zich door de Biſſchoppen Magnus en Rufus vervolgens omzetten, en ſtelde deeze zachte raadgeevingen ter zyde, geevende de zaak den *Prefect* Evodius in handen, die Priſciliaan, Feliciſſimus, Armenius, Latroniaan en Euchrocius, niet tegenſtaande 't woordt aan den Heiligen Biſſchop gegeeven, ſterven deed. Noch eenige anderen koſten 't leven, en ter deezer gelegentheit van hunne ſtrafdoodt is 't, dat de Hiſtoriſchryver deeze woorden uit onzen Schryver aanhaalt. In een der volgende aanmerkingen zullen we zien 't geen St: Martyn deed, om te betuigen hoe hy van deeze wreede handeling een afkeer had.

De vier redenen die de Schryver Bladzyde 182. bybrengt *waarom men de Ketters tuchtigen moet*; daar van is de eerſte een reden van Staatkunde om de Vrede in den Staat te handhaven. Zeker is 't dat de geruſtheit van een Staat het groot voorwerp van de Staatkunde is, en dat alle de middelen die 'er toe ſtrekken te gedoogen zyn, wanneer men 'er door geen anderen weg toe komen kan; *Salus populi ſuprema lex eſto*. Alle de Wetten moeten op dit middelpunt uitkomen. Maar men moet onder de Ketters den geenen onderſcheiden, wier gevoelens of gedrag de algemeene Vrede nadeelig zyn. Onbetwiſtbaar is 't dat de Overheden het recht bezitten den geene te beteugelen, en dat het onnoodig zy, dat de Kerk dit tegen hun verzoekt. Insgelyks blykt, toen de Wederdoopers de wapenen opnamen, en zich van Munſter Meeſter maakten, om 'er een Koningryk ten nadeele van den wettigen Opperheer op te rechten; zy wierden hier door ſtrafbaar en hunnen ondergang waardig, die daar op gevolgt is: niet als menſchen die in hunne Leer dwaalden: maar als gewapende Vyanden en Verſtoorders der gemeene ruſt. Doch wanneer deeze zelfde Sekte haare Geeſtdryvery verlaaten hebbende, zich vergenoegt heeft Godt de eer te geeven, die zy gelooft hem het behaagelykſte te zyn, leevende behalven dat volgens de Wetten des Landts, en zich ſchikkende naar de benoodigtheden, die met ieder huisgezin volgens hun beroep overeenkomt; dus heeft men dan geen recht een Wederdooper wegens zyne byzondere gevoelens te ſtraffen, en de waare Kerk heeft mede op hun geen recht dan die van de vermaning, en vreedzaame leering, of ten aller ſtrengſte den Kerkban.

De tweede reden van den Schryver komt luttel met de Leere van St. Martyn overeen. De zelve Hiſtoriſchryver, die ons te kennen geeft hoe zeer zich deezen Heilig tegen de ſtrafoeffening van Priſciliaan aankantte, en die hem daar in pryſt, laat echter niet na, aan te merken, dat deeze Aartsketter in twee ondervragingen van misdaadt overtuigt wierd; dat hy daarin niet toeſtemt, een onzuivere leer gehad te hebben, nachtvergaderingen met vrouwen van opſpraak te hebben gehad, en 'er den gebeden ganſch naakt te hebben opgezegt. (a) Niets kan de zuiverheit meer tegen zyn die het Euangeli van ons eiſcht; en volgens den regel der *Gedenkſchriften*, was Maximus genootzaakt den geenen te ſtraffen, die dus van den Godtsdienſt een misbruik maakten, om met een zoo heiligen dekmantel de ſchandvlek hunner driften te bedekken. Dus gedroeg zich dien grooten Heilig en Apoſtel van Vrankryk, die zich tuſſchen den Keizer en hun ſtelde, en hun te ſtraffen afkeurde.

De derde reden is waarſchynelyk, echter onder voorwendzel om te verhinderen, dat Godt door laſteringen niet onteert worde, noch dat men de deur van oneindige vervolgingen opene. De Vaders van 't Niceeſche Concilie handelden Arius als een laſteraar, nademaal hy de Medewezentlykheit van 't Woordt ontkende. Hem aangaande, hy beſchuldigde hun van drie Goden te geloven, en de eenigheit Godts te wraaken; 't welk een waare laſtering zoude zyn. Om nu den grondregel der *Gedenkſchriften* te onderſtellen, Konſtantyn bezat het gezag om de Arianen, die de Godtheit van *Jeſus Chriſtus* ontkenden, te ſtraffen; maar toen een zyner Troonvolgeren zich voor de Sekte van Arius verklaarde, was deeze Leer in hun oordeel een goed Geloof geworden, en men moeſt gelooven dat de Medewezentlykheitsgezinden over dit onderwerp laſterden, zulks men verplicht was hun te ſtraffen. Deeze plicht was een noodzaakelyk gevolg van overtuiging, waarin men zich bevond om den goeden en oorbaaren weg te volgen. Toen Ju-

(a) Hiſt. Sacr. L. 2. Cap. 58.

Juliaan het Heidendom weder trachte te herſtellen, geloofde hy ongetwyffelt dat deeze Godtsdienſt Godtvruchtiger dan dien van 't Chriſtendom was ; was het dan billyk dat hy een ieder dwong zich weder tot de Tempels van valſche Goden te keeren? Zal men zeggen dat deeze yver niet gedoogt word dan aan den geenen, die de waarheit verdeedigen? Wie is niet van het tegengevoelen? Zoodraa men den menſchen toeſtaat de Ketters te dooden, bewilligt men insgelyks den geenen te doemen, die eveneens zodanige gedachten van hun hebben. Dit woordt van Ketter beteekent niets, als een gedwongen betekenis. De buitenſporigſte Sekte handelt als Ketter wie in haare dromeryen niet bewilligen wil; en in dit vooroordeel bezit zy het recht alles te vervolgen, 't welk haar niet voordeelig is. Indien de Vorſt vryheit heeft deeze zyner Onderdanen qualyk te handelen, die in zyn oog Ketters ſchynen, alleen om datze in ſtoffe den Godtsdienſt raakende van andere gedachten zyn dan hy is, zoo is hy ten hunnen opzichte geen minder Ketter; en zoodraa zy in dit vooroordeel zyn, zullen ze lichtelyk tot een ander Vorſt met hunne genegenheit overgaan, die van hun gevoelen zy. Zy zullen hier in te zekerder gaan, indien de Vorſt het verſchil der Leere voege by 't geen de vervolging haatelyk maakt.

De vierde en laatſte reden is alzoo min voldoende als de drie voorgaande. Wy duchten, dat de Schryver der Gedenkſchriften, alzoo min als wy, verſtaan heeft 't geen hy door deeze woorden wil te kennen geeven: men kan tegen de Ketters ſtrengheit oeffenen: *niet om hen te dwingen; maar om hen door de vreeze der Wetten te noodzaaken zich te laaten onderwyzen, om de waarheit te erkennen en weder tot de Kerke te komen, die zy verlaaten hebben.* Wy zien niet welk een onderſcheid, dat 'er te vinden is tuſſchen gedwongen te worden, en iemandt door vreeze der Wetten te noodzaaken iets te doen Reeds hebben wy 't gezien in 't geen van de droevige gevolgen over de doodt van Priſciliaan op het Getuigenis van Sulpicius Severus gezegt is, en hoe de middelen van ſtrengheit niet welvoegelyk zyn de Ketteryen te dempen. De vrees voor de Wetten voldoet niet, zich te laaten onderwyzen. Wy worden het tegendeel in de Landen van de *Inquiſitie* gewaar, zulks een ieder beducht is al te veel te weeten. Men houd een Leek verdacht, wanneer hy zynen Godtsdienſt zorgvuldig betracht; en alzoo 'er de geleerdheit een man in gevaar ſtelt, alleen, om dat hy in 't vermoeden is van minder met het vooroordeel dan 't volk behebt te zyn ; hier uit ontſtaat dat zodanig een man door een vermomde Huichelary zich voor dit ongeval tracht te bewaaren, behelpende zich met een toneelſpeelend gedrag, 't welk hy wel haaſt aflegt, wanneer hy zich buiten 't bereik van de *Inquiſitie* acht te zyn. Een Italiaan is niet meer den zelfden man te Florence of te Parys; te Lisbon of te Amſterdam: Deeze rampzalige Staatkunde heeft veele Ongodiſten voort gebragt, die de Godtsdienſt niet aanzien dan een geſleepenheit van 't Roomſche Hof, en die, duchtende, dat men hun noch daar toe brengen zal van niets te gelooven, door voorzorge, Boeken over de Onſterflykheit der Ziele ſchryven en over andere ſtoffe waar van zy zich luttel overtuigt vinden; overzulks, indien hun eenig onheil overquam, zy zich van dat bewys dienen konden, en toonen hoe zy hunne krachten hebben ingeſpannen om het te bewyzen, ſchoon men hun, dat zy 't lochenen, beſchuldigt. De vergelyking van 't gedrag der aloude Kerke met dit van de *Inquiſitie* ten opzicht der Ketteren, is een der voornaamſte zaaken deezer Gedenkſchriften ; ſchandelyk voor de *Inquiſitie* is 't zich van de regels t'ontſlaan, die de Gerechtigheit, Menſchelykheit en de Chriſtelyke Godtsdienſt aan alle andere Rechtbanken in 't algemeen hebben opgelegt. Maar deeze vergelyking kan in de * *Hiſtorie van de Inquiſitie en haaren Oorſprong*, bladzyde 92. en de volgende in 't jaar 1693. gedrukt, geleezen worden.

Alzoo de Schryver op 't einde van de tweede Verhandeling Bladzyde 213. van negen en dertig voornaame Hoofdtſtukken of gewettigde Keuren gewag maakt, waar na zich de *Inquiſitie* in alle de Venetiaanſche Staten te richten had, welke keuren hy om zyn werk te verkorten heeft achtergelaaten, en wy den Lezer niet gaerne hier van ontrooft zoude zien, zullen we hem de zelve, hoedanig de *Inquiſitie* van Venetie zich te gedragen heeft, in haar voorſchriften voorſtellen. Deeze wyze Rebublyk dan, heeft voorzorge gedragen een breidel aan de ſtaatzuchtige dwingelandy der Prieſteren te verleenen, zulks zy zoo volſtrekt de eigenzinnigheit der *Inquiſiteuren* niet onderworpen als andere Volkeren zy. Dit onderſcheid verdient dat men 't naaukeuriger aanmerke als wel de Schryver der Gedenkſchriften heeft gedaan, die 'er niet dan een verward denkbeeldt van gegeeven heeft. Wy zullen 't dan door de volgende negen-en-dertig Hoofdtſtuk-

* *Hiſtoire de l'Inquiſition & ſon Origine.*

ſtukken of Keuren voltooien, uit het zelfde werk getrokken en met het Italiaanſch van Fra-Paolo vergeleeken.

KEUREN,

Waar aan de INQUISITIE *van* VENETIE *verbonden is, zich te gedragen.*

I.

Altoos zullen 'er drie Raadtsheeren gevolmagtigt zyn om te Venetië de Veroordeelingen, Gerechtshandelingen en Dingtalen van de *Inquiſitie* by te woonen; en alzoo de Steden onder haar gebiedt zich naar de heerſchende Stadt ſchikken moeten, vooral alwaar de *Inquiſitie* ingevoert is, zullen in de plaats van de drie Raadtsheeren, de Stads Beſtierders of Rectoren deeze waardigheit bekleeden, en als ingeboorne gevolmagtigden in alle de veroordeelingen der *Inquiſitie* tuſſchen ſpreekers zyn. Behalve het geduurig gebruik en veele overweegingen van den Raadt, die deeze Keure beveſtigen, is de Senaat daar over uitdrukkelyk in verdrag getreeden, tuſſchen Julius den III. en de Republyk in 't jaar 1551. opgerecht.

II.

Ingevalle dat in de Steden de Hoofdtſtadt onderworpen, geene Rectoren de veroordeeling van de *Inquiſitie* niet konden bywoonen; zal de Stedehouder van den *Podeſtaat* of Overheer hunne plaats bekleeden; en byaldien hy afwezig was, zal de Rector gehouden zyn iemandt van de Raaden te volmachtigen, of eenig ander Amptenaar om dit Geding by te woonen. Aldus in den Raadt van Tienen beſloten den 29ſten. November 1548.

III.

Indien iemandt der Noodhulpers iets te doen, of eenig belang met het Roomſche Hof waar te neemen heeft, mag hy zich geenzins met de zaaken van de *Inquiſitie* bemoeien: en in zodanig een geval is dit Ampt aan zyn Amptgenoot vervallen; of aan den Oudſten Kamerling, byaldien 'er niet dan een Rector in de Stadt is, en dat hy eenige zaaken met het Hof van Rome te doen had. Aldus in den Raadt van Tienen beſloten den 9ien. Juni 1574.

IV.

Deeze die belaſt zyn de Veroordeelingen van de *Inquiſitie* by te woonen, moeten zich geenzins met de onderrechting, noch met het oordeel over de Gedingen bemoeien: maar alleen met alle mogelyke naaukeurigheit letten op alles 't geen 'er voorvalt, en zy mogen niet dan in vier onderſcheidene gelegentheden handelen.

I. Indien het eenige gewichtige zaaken ter eere Godts betreft, of wel die der Kerke, tot uitrooying der Ketteryen, of om eenige zwaare misdaadt te ſtraffen, mogen ze zonder uitſtel de uitvoering der oordeelen van de *Inquiſitie* verzorgen, haar hulp verleenen, en met al hun vermogen onderſteunen.

II. Ingevalle de *Inquiſiteurs* onder voorwendzel van hun Ampt, en om de misdaaden te ſtraffen, die onder hun Rechtsgebiedt gehooren, iets ten nadeele van 't waereldlyk gezag deeden, of 't geen tegen de gemeene ruſt ſtreed, of tot onderdrukking en ergernis der Onderdanen van de Republyk ſtrekte; deeze die haarentwegen hunne veroordeelingen bywoonen, moeten 'er hun reden van vorderen, en naar billykheit toe noodzaaken: en zoo zy dit oogmerk niet bereiken konnen, moeten ze beletten dat de uitvoering geen voortgang hebbe, tot dat de Vorſt van 't voorgevallene onderderricht zy, en dat men zyne beveelen ontfangen heeft.

III. Indien het gebeurde dat men iet in overweeging bragt 't geen men vermoedde tot vermindering en ten nadeele van 't waereldlyk gezag te ſtrekken, of wel des Volks onderdrukking behelsde; zullen ze de uitvoering doen opſchorten, tot dat zy 'er den Vorſt van onderricht hebben en daarop zyn beſluit ontfangen.

IV. Zoo het gebeuren mogte dat de *Inquiſiteurs* zich nalaatig in de oeffening van hun Ampt gedroegen, en te traaglyk in 't ſtraffen der Ketteren waren, overzulks men reden te duchten had, dat ze zich door deeze gelegenheit vermeerderen mogten; is 't van hunnen plicht hen als Volmagtigen tot hun plicht aan te maanen, en in gevalle dit niet by gebrek van wil, maar macht geſchiedde, zal men 'er den Vorſt van kennis geeven, om zyne beveelen, en indien 't noodig is, grooter Dienſten als naar gewoonte, te ontfangen.

V.

Het is den geenen verboden die de Oordeelen van de *Inquisitie* van wegen de Republyk bywoonen, den eedt van getrouwigheit of geheimhouding, of van iets anders in handen van den *Inquisiteur* of ander Kerkelyk Rechter af te leggen; schoon zy aan 't een en 't ander verplicht waren: maar zulks wel uit krachte van de getrouwigheit en de geheimhouding die zy den Vorst schuldig zyn. Aldus in den Raadt besloten, den 5den. September 1609.

VI.

Ingevolge van 't voorgaande, moetenze als Amptenaren van de Republyk van tydt tot tydt verantwoording aan den Raadt doen van alles 't geen in de *Inquisitie* omgaat, en vooral van de gewigtigste zaaken. Aldus in den Senaat besloten den 22sten. April 1643.

VII.

Indien een *Inquisiteur* sterft, of dat men om eenige andere reden van hem te verwisselen spreekt, zullen zy 'er eerlang den Vorst van verwittigen, en insgelyks den Afgezant van de Republyk te Rome, op dat men de Uitsluiting van de verdachte personen verwerft. Aldus in den Raadt besloten den 18den. October 1612.

VIII.

Zy zullen geen nieuwe *Inquisiteur* gedoogen, ten zy hy van den Vorst goedgekeurt zy en een bekrachtigt Getuigschrift in handen heeft. Aldus in den Raadt op den dag en 't jaar als boven besloten.

IX.

De Noodhulpen of Assistenten moeten zich in alle Gedingen vinden laaten, in de *Inquisitie* gehouden, niet alleen tegen de Leeken; maar ook tegen de Kerkelyken en Geordende, van welk een plaats de afkundiging komen mogt, en voor wien het zy dat die is gedaan. Aldus besloten, eerstelyk door den Raadt van Tienen den 30sten. Juny 1568, en door den Senaat den 1sten. September 1609. en den 9den. Augusti 1613.

X.

De Assistenten moeten niet alleen by de veroordeeling van alle de Gedingen tegenwoordig zyn: maar by alles 't welk 'er eenige overeenkomst mede heeft, als dagvaardigingen, besluiten van gevangenneeming, in hechtenis stelling, verhooring van getuigen, pynbankoeffening, afzweering, vryspreeking, en in 't algemeen by alles 't geen sedert de afkundiging tot het besluitelyk oordeel voorgevallen is. Aldus in den Raadt besloten den 9den. Augustus 1603. en 5den. September 1609. genomen.

XI.

De Noodhulpen of Assistenten mogen niet nalaatig zyn alle de Dingtalen van de *Inquisitie* by te woonen, onder welk een voorwendzel het zoude mogen zyn, en hoe weinig van belang het hun zoude schynen te zyn, en zy zullen mede niet mogen gedoogen dat men iet, hoe 't ook zy, in hun afweezen besluite. De Senaat heeft verklaart dat over diergelyke verlofgevingen hun vermogen opgeschort blyven zal: en zulks door het besluit van den 5den. September 1609. genomen.

XII.

Indien het echter gebeurde, dat men eenig Geding afhandelde, of eenige Dingtalen in hun afweezen ten besluit bragt, zullen ze voor nietig gehouden worden, en men zal beletten, dat de uitvoering niet worde voortgezet. Alles 't geen zy zouden mogen toestaan, is, dat de Gedingen in hunne tegenwoordigheit begonnen worden. Aldus besloten in den Raadt den 18den. Januari 1591. en door 's Pausen Nuntius geteekent den 8en. Juny 1592.

XIII.

Zy zullen niet gedoogen dat men in hun afweezen berichten inneemt, om in eenige Gedingen buiten den Staat van Venetië te dienen. De Paus verzocht hebbende dat men hun dit Artykel inwilligde, doch 't wierd hem door den Raadt op den 9den. Maart 1560. gewygert.

XIV.

Niet alleen mogenze gedoogen, dat men eenige Dingtaal hoe 't ook zy in hun afweezen houde: maar zy zullen zorge draagen, dat men dit voorschrift in den aanvang van alle Aktens stelle: *in 't overstaan en 't byweezen van de Doorluchtigste en uitmuntenste Heeren* N. N. Dit is een uitdrukkelyk Artykel van 't verdrag tusschen Julius den III. en de Republyk in 't jaar 1551. gesloten.

XV.

XV.

De Assistenten zullen wel acht geeven, dat de *Inquisiteurs* in de Gedingen geene keuren of instellingen buiten den Staat gemaakt, laaten invloeien; maar zoo die van Rome komen, of van eenige andere plaatsen, indien die goedt zyn waar te neemen, en tegen de belangen van 't waereldlyk niet strydig; echter mogen de *Inquisiteurs* van den Staat die niet ter uitvoering brengen, voor dat ze volgens den Styl en de Gewoonte van 't Landt behandelt zyn, maakende aldus een nieuw Dekreet in den naame van de *Inquisitie* der plaatse, in 't overstaan der openbaare Assistenten, zonder gewag te maaken dat het Dekreet van Rome komt, als of 'er de *Inquisiteurs* van de plaats de eigen bewerkers van waren. Aldus in den Raadt besloten op den 7den. September 1590.

XVI.

Zy zullen beletten, dat de Dingtalen en de Gevangenen buiten den Staat verzonden worden; wanneer 'er zelfs hunne Medeplichtigen waren, zonder vooraf bericht aan den Vorst gegeeven te hebben, en zyne Orders ontfangen. Aldus, de Gevangenen raakende, besloten door den Raadt van Tienen den 27sten. Juny 1567. en betreffende de Gedingen, insgelyks door den Senaat besloten den 8sten. July 1589.

XVII.

De Assistenten mogen in de *Inquisitie* geene Raadgevers wezen, naardien dit twee tegenstrydige Ampten zyn.

XVIII.

De Assistenten mogen mede niet gedoogen, dat de *Inquisiteurs* Dekreeten van Gevangenneeming verleenen tegen wie het ook zy, indien het niet door de gedaane berichtgeevingen blykt, dat de misdaadt van 't Rechtsgebiedt der *Inquisitie* zy. Aldus in den Raadt den 5den. July 1597. besloten. Indien het geval twyffelachtig is, zullenze aan den Vorst bericht geeven, en zyne Beveelen afwachten; ondertusschen zal 'er een opschorting der Dingtalen zyn. Aldus besloten in den Senaat den 23sten. Augustus 1597.

XIX.

Zy zullen beletten dat de *Inquisitie* geen geding tegen Toveraars en Waarzeggers maakt, indien zy niet klaarblykelyk aan Kettery schuldig zyn. Dit Voorschrift is met het Geestelyk Recht overeenkomende, en uitdrukkelyk over dit onderwerp in den Raadt besloten den 10den. October 1598. Indien echter het geval twyffelachtig is, zal men 't aan de gewoone Rechters om te beslechten, overwyzen; 't welk met het Geestelyk Recht en het gevoelen der Godtgeleerden overeenkomt.

XX.

Insgelyks zullen ze ten opzichte van de Bezweeringen en Betoveringen handelen; waar over zy de Veroordeeling den Inquisiteurs niet zullen inwilligen, ten zy dat men de Sakramenten heeft misbruikt, en men by gevolg een blyk van Kettery heeft. Dat, indien behalven het vermoeden van Kettery, de Ziekte, Doodt, of de Zinneloosheit van iemandt daarop volgt; zal de *Inquisitie* van 't vermoeden van Kettery oordeelen, en het waereldlyk Gerecht van 't quaadt, 't welk de Betovering veroorzaakt heeft, en alsdan zullen beide de veroordeelingen door beide de Rechtbanken, die daar over gezeten hebben, uitgevoert worden. Aldus besloten in den Grooten Raadt den 28sten. October 1610.

XXI.

De *Inquisitie* zal mede geene Godtslasteraars veroordeelen, nademaal het oordeel aan de Waereldlyke Overheit behoort, volgens de gesteltheit der Burgerlyke en Geestelyke Wetten, en het gebruik van 't gansche Christendom. Maar zoo de lastering eenig blyk of vermoeden van Kettery tegen dien geeft, die de zelve uitgesproken heeft; zullen de *Inquisiteurs* van 't bewys oordeelen, en de Overheit van de lastering. Dus zullen 'er twee vonnissen tegen den Misdadigen zyn, te weeten, het een van de Heilige Bediening voor de Geestelyke straf, en 't ander van de Overheit voor de tydelyke straf. Aldus besloten door den Raadt den 11den. November 1595. Men zal het zelfde ten opzicht der geenen oeffenen, die de Heilige Beelden schenden, of die de zelve met steenen werpen, en tegen deeze die opentlyk met de Heilige Dingen den spot dryven. Aldus in den Senaat besloten den 8sten. en 15den. May 1599.

XXII.

De *Inquisitie* zal ook den geenen niet veroordeelen die twee vrouwen hebben, byaldien 'er geen bewys of vermoeden van Kettery mede verzelt gaa; in dien gevalle zullen de *Inquisiteurs* van 't bewys oordeelen, en de Waereldlyke Overheit van de tweevoudige trouw; doch zonder blyk en vermoeden van Kettery, zal 'er de Overheit alleen over

oordeelen konnen. Aldus in den Raadt besloten den 8sten. Juni 1591. den 8sten. Augusti 1592. den 31sten. July 1598. en den 23sten. Maart 1602.

XXIII.

Insgelyks zal het geenzins gedoogt zyn, dat de *Inquisiteurs* over de Woekeraars oordeelen, nademaal de Geestelyke Wetten deeze soort van gevallen de Waereldlyke Overheit te oordeelen aanbevolen laat.

XXIV.

De Jooden en in 't algemeen alle andere Ongelovigen van welk een Godtsdienst die zoude mogen zyn, zullen onder de *Inquisitie* niet rechtpligtig zyn: maar in gevalle het een misdaadt betreft door hun begaan, zal men zich tot de Waereldlyke Overheit vervoegen, die hun meer of min streng straffen zal, volgens de grootheit der begaane misdaadt. Aldus besloten door den Raadt den 28sten. Januari en 12den. October 1591. overeenkomende met de Dekreeten van den Paus.

XXV.

De *Inquisiteurs* zullen mede geene Rechters over de Grieken zyn, noch over andere Volkeren die in de Staten van de Republyk woonen, en aan wien men hunne Prelaten heeft toe gestaan om volgens hunne byzondere gewoonte te leeven. In gevalle van misdaadt zelfs in stoffe den Godtsdienst raakende, zal de Waereldlyk Overheit hun eenige Rechter zyn, en hen meer of min strengelyk straffen naar vereisch van den misdaadt overeenkomende met het altoosduurend gebruik van de Republyk, en volgens het antwoordt aan den Nuntius van den Paus door den Raadt gedaan den 4den. September 1609.

XXVI.

Indien eenig Onderdaan van de Republyk, 't zy om den koophandel of andere zaaken aan geene zyde der Bergen ging, en dat hy 'er eenig misdryf hebbende begaan, 't zy te Rome of elders aangeklaagt was, zullen de Assistenten niet gedoogen, dat hy door een openbaaren uitroep, of door een geteekende Akte aan het huis van zyne vrienden of maagschap gedaagt worde: maar men zal het oordeel den Rechters der plaatsen overlaten, alwaar de misdaadt zal wezen begaan. Aldus besloten in den Raadt den 3den. September 1610.

XXVII.

De goederen der geenen die in de *Inquisitie* wegens Kettery verweezen zyn, zullen niet verbeurt verklaart worden: maar aan hunne kinderen en andere wettelyke erfgenamen gelaaten, met uitdrukkelyk verbodt van die geenzins den Verweezenen te ontvreemden. Aldus door den Raadt van Tienen besloten, den 5den. November 1568.

XXVIII.

De *Inquisiteurs* zullen geene Bullen der Pausen mogen afkondigen, noch geene Bevelen van de Roomsche *Inquisitie*, 't zy oude of nieuwe, zonder verlof van den Vorst. Aldus besloten door den Senaat den 2den. Augustus 1607.

XXIX.

Wat de verboden Boeken aangaat die door 't Roomsche Hof afgekeurt zyn, de Assistenten zullen niet lyden dat de *Inquisiteurs* in den Staat van de Republyk een ander Register van verboden Boeken afkundigen, dan dat van 't jaar 1595. overeenkomstig met het verdrag tusschen den Paus Clemens den VIII. en de Republyk den 24sten. Augustus 1596. gemaakt.

XXX.

De *Inquisitie* zal de Tollenaars, Herbergiers, Gasthouders noch Slachters niet mogen veroordeelen, die vleesch in de Vasten verkoopen. Alle deeze menschen zullen by de Waereldlyke Overheit rechtplichtig zyn, aan wien men zich in noodige gevallen te vervoegen heeft. Aldus in den Raadt besloten den 5den. September 1609.

XXXI.

Uit krachte van 't zelve besluit, zullen de Inquisiteurs geenen eedt van eenigen Konstenaar wie 't ook zy mogen vorderen, noch straffen wegens een begaane misslag in hunne kunst, nademaal deeze zaak van de Waereldlyke Overheit afhankelyk zy.

XXXII.

Het zal den *Inquisiteurs* niet gedoogt zyn eenige Banverkondiging tegen de Gemeente, noch tegen de Overheden te doen, wat de bestiering van de Gerechtoeffening aangaat: indien 'er tegen hun eenig onderwerp van klachte zy, zullen de Assistenten hun oordeelen. Aldus besloten door den Senaat den 3den. September 1568.

XXXIII.

De gedaante en inhoudt van 't Edikt 't welk de *Inquisiteurs* gewoon zyn te laaten afkundigen wanneer zy bezitting van hun Ampt neemen, zal bestaan in zes hoofdtdeelen, waarby de *Inquisiteurs* niets voegen mogen.

I. Tegen deeze die Ketters zyn, of die eenige Ketters bekent zynde niet aanklaagen.

II. Tegen hen die t'Zamenspraken en Vergaderingen ten nadeele van den Katholyken Godtsdienst houden.

III. Tegen deeze die de Mis doen, of zich vermeeten de Biecht te hooren zonder daar toe gewettigt te zyn.

IV. Tegen de Godtslasteraars, die eenig vermoeden van Kettery geeven.

V. Tegen hen die het rechtsgebiedt van de *Inquisitie* beletten en ontrusten, die haare Amptenaren wederstaan, en die over 't onderwerp van de Bediening de aanklagers en getuigen bedrygen of qualyk handelen; want indien het over een ander onderwerp is, als, by voorbeeldt, een Amptenaar van de *Inquisitie* buiten de gevallen van zyne Bediening beleedigt te hebben, dit zal door de Overheit der Plaats geoordeelt worden.

VI. Eindelyk tegen deeze die eenige Ketterſche Boeken hebben, drukken, of laaten drukken, en die den Godtsdienst wederstreevig zyn.

Indien nochtans de *Inquisiteur* wil verder gaan, en 'er eenig nieuw Dekreet byvoegen; of iets meer dan 't geen in de zes Artykelen vervat is, zullen de Assistenten het hinderen, en 'er den Vorst bericht van geeven. Aldus in den Raadt met bewilliging van den H: Stoel besloten, den 23sten. May 1608.

XXXIV.

Indien 'er eenige misdaadt het oordeel van de *Inquisitie* onderworpen in eenige Burgten en Gehuchten wierd begaan, alwaar de *Inquisitie* niet ingevoert was, zal die van de Stadt, waar onder deeze plaatsen gehoorig zyn, in 't overstaan van de Assistenten der Stadt daar over oordeelen.

XXXV.

Zoo 'er een misdaadt begaan word in plaatsen onder het Rechtsgebiedt gehoorig, gelegen in verscheiden plaatsen voor 't Geestelyke en Waereldlyke, zal het oordeel aan de *Inquisitie* behooren, gelegen in de plaats alwaar het Geestelyk recht zyn verblyf heeft, en 't zal den Assistent van de zelfde plaats vry staan het oordeel by te woonen. Aldus door den Raadt van Tienen besloten, den 13den. Maart 1555.

XXXVI.

Indien een beschuldigde door de *Inquisitie* gedaagt, hartnekkig weigert te verschynen, en dat hy volgens 't gebruik van de H: Bediening als Ketter verklaart zy, en den Waereldlyken Rechter overgelevert, zal de Overheit verplicht zyn hem voor een tydt of voor altoos te bannen uit de Landen en Staten onder de Republyk gehoorig. Aldus by den Raadt van Tienen besloten den 23sten. December 1563.

XXXVII.

Die door de *Inquisitie* verweezen zynde, om voor een tydt of altoos Gevangen te blyven, de Gevankenis ontvluchten, zullen door de Overheit voor een tydt of voor altoos gebannen worden, volgens 't geen men naar gemoede oordeelen zal. Aldus door den Raadt van Tienen beraamt, den 7den. April 1564.

XXXVIII.

Deeze die wegens misdaadt van Kettery gedaagt, en buiten de Staten van de Republyk geweeken zyn, zullen door de Overheit in een vierjarige Gevankenis verweezen worden, en vervolgens uit alle de landen en plaatsen onder de Republyk gehoorig, gebannen; 't welk echter niet beletten zal dat de *Inquisitie* hen tot zwaarder straffe verwyzen zoude. Aldus in den Raadt van Tienen besloten, den 22sten. April 1568.

XXXIX.

Het zal onder 't Rechtsgebiedt van de *Inquisitie* staan, de Lasteraars en valsche Getuigen te straffen die valsche Beschuldigingen voor haaren Rechtbank hebben gebragt, indien men hun van valschheit overtuigen kan, door het Geding zelfs 't welk daar over is gehouden; maar ingevalle men nieuwe Dingtalen houden moet, zullen de Assistenten beletten dat ze door de *Inquisiteurs* niet worden gedaan, en zy zullen dit nieuw Geding voor den gewoonelyken Rechters brengen, als rechtmatig zynde dus te doen, volgens het oordeel der raadgevende Geleerden over dit Artykel.

Dit nu zyn de negen-en-dertig beruchte Hoofdtstukken of Keuren, waarna de *Inquisitie* zich heden noch in alle de Staten van Venetië bestieren moet, en waarby blykt dat haar Rechtsgebiedt van veel minder uitgestrektheit dan elders is. Te vergeefs heeft ze daar dik-

dikmaals over geklaagt, te vergeefs heeft haar het Roomſche Hof hier-in onderſteunt, en alle zyne krachten ingeſpannen om dit in 't geheel of ten deele te herroepen; de Senaat vind zich echter genoegzaam overtuigt, dat indien men van zyn recht afſtondt, het Kerkelyk Rechtsgebiedt eindelyk het Waereldlyke onderdrukken zoude, waarom men 't altoos tot het allerminſte met de uitterſte ſtantvaſtigheit verdeedigt heeft.

Nochtans is 't aanmerkelyk dat de Senaat een zeker beding verzuimt heeft om 'er by te voegen, en men hun niet weigeren kon, indien zy op de noodzaakelykheit had blyven ſtaan; en deeze voorwaarde is zodanig, dat men zich ten hoogſten verwonderen moet, hoe zoo veele perſonen van een volkomen wysheit de gevolgen hier van niet hebben voorzien.

In Spanje zyn de *Inquiſiteurs* alle Spanjaarden, en in het Milanees zyn 'er de Inboorlingen des Lands niet van buiten geſloten, om de H: Bediening waar te neemen; maar de Venetianen konden en moeſten niet dulden, dat men hun vreemde *Inquiſiteurs* gaf. Waar is 't dat men in deezen miſſlag voorzien heeft, verplichtende de *Inquiſiteurs* dat men hun naar den Doge wyſt, om van hem opene brieven te verwerven, en die aan de Rectors der plaatſen over te leeveren, zonder dat zouden ze aldaar niet konnen ontfangen worden, noch eenige oeffening van hun Ampt ter plaatſe konnen waarneemen, alwaar zy gezonden zyn. Want alsdan, zoo een *Inquiſiteur* den Doge niet aangenaam is, leid hy hem om den tuin, of weigert hem zelfs zyne verzegelde Brieven, zonder welke die van den Paus hem vruchteloos zyn.

Het Roomſche Hof niet konnende verwerven dat men de aloude palen dus aan zyn gezag gegeeven, introk, wreekte dit met de uitſluiting van alle de Onderdanen der Republyk, uit de *Inquiſitiën* van Italië en den Kerklyken Staat.

By de lezing deezer Artykelen is te zien: I. Dat de *Inquiſitie* van Venetië vermengt is, te weeten, uit Kerkelyke en Waereldlyke beſtaande; de eerſte zyn Rechters en de andere niet dan Aſſiſtenten. II. Dat ze van de Republyk en van den Senaat af hangt, en niet gelyk andere van 't Roomſche Hof; 't welk genoegzaam de Voorſchriften III. V. VI. en XV. te kennen geeven. Het aanmerkelykſte is, dat deeze Voorſchriften de een na den ander gemaakt zyn, naar maate dat de Senaat de ongedooglykheit van 't Roomſche Hof over de Rechten der Republyk zag.

Alhoewel de Waereldlyke *Inquiſiteurs* niet dan Aſſiſtenten zyn, bezitten ze nochtans het recht zich tegen hun aan te kanten in alles 't welk tegen de Voorrechten van den Staat te ſtryden ſchynt. Paus Julius de III. geloofde alles te boven gekomen te zyn, laatende in 't Verdrag invloeien, dat men altoos in de beſluiten ſtellen zoude: *in 't overſtaan en 't byweezen van de Doorluchtigſte en Uitmuntenſte Heeren* N. N. Nochtans heeft het Roomſche Hof vervolgens bevonden dat deeze gewaande overwinning niet dan een waar verlies was, en het heeft allen mogelyken vlyt, alhoewel vruchteloos, aangewent, om deeze hinderpaal, die het als hun gezag beleedigende aanzag, uit den weg te ruimen.

Gregorius de IV. verklaarde door een Bull, dat de misdaadt van Kettery t'eenemaal het Kerkelyk Rechtsgebiedt toe behoorende, de Waereldlyke Overheit zich 'er niet mede te moeien had; niet tegenſtaande alle de tegenſtrydige gewoontens, zelf door den H: Stoel goedt gekeurt. De Senaat daar en tegen hield met reden ſtaande dat de natuur van 't Verdrag in zich beſluitende de bewilling van partyen die men gezamentlyk behandeld had, men zulks niet weder door een der Verdragmakers herroepen kon, en dat het tegenſtrydig was, dat een zaak tuſſchen twee Vorſten onderwederzyds verplichting verbleeven, echter van de ſchikking van een van beide af hing. De zaak bleef dan ſteeken; behalven dat de Republyk van Venetië door een geduurige achtgeeving, door een ingetogen en voorzichtige Staatkunde, en door een onbeweegelyke beſtendigheit, zich altoos voor de ſtrikken die het Roomſche Hof haar geſpannen heeft, om zich volſtrekt meeſter van de Venetiaanſche *Inquiſitie* te maaken, heeft weeten te wachten.

Wat de *derde* Verhandelde *Afdeeling* aangaat, daarvan zyn de I. II. III. en *volgende Hoofdtſtukken* uit het zelfde Werk als het voorgaande afgeſchreeven, beginnende in 't Oorſpronkelyke met Bladzyde 166.

In aanmerking van 't geen den Schryver Bladzyde 218. 2de. Colom zegt; *Wat de Jooden, Mahometanen en andere Ongelovigen aangaat:* zullen we ter deezer gelegenheit een Hiſtorie verhaalen die te Rome voorgevallen is. Een Hollandſch Doopsgezinde ſprak 'er een weinig te openhartiglyk van zyne Gezindheit, waar over hy by de *Inquiſitie* aangeklaagt wierd, die zich eerlang van hem verzeekerde. Men had de pynbank niet noodig om hem te doen bekennen dat hy de onfeilbaarheit van den Paus noch de andere leerſtukken niet geloofde, waarvoor men te Rome een onbepaalde lichtgelovigheit voed.

Men

Men was reeds van besluit hem zyn strafvonnis te doen lyden , wanneer toen een *Inquisiteur*, die met zyne noch jeugdige jaaren bewoogen zynde, besloot hem te redden. In een der ondervragingen vroeg men den Gevangene of hy verscheiden Geloofs Artykelen die men hem voorstelde, geloofde; waarop hy neen antwordde. De *Inquisiteur* die hem genegen was, wierd te raade hem te vraagen of hy gedoopt was; 't welk wederom de Gevangene met neen beantwoordde. Toen verklaarde hem zynen beschermer voor een Heiden, en die niet Veroordeelbaar van de *Inquisitie* was; overzulks deezen Jongeling onslagen wierd, om zich te laaten Catechiseren en doopen.

Insgelyks laat zich de Schryver Bladzyde 220. hooren: *een verwonderlyke zaak is 't, de verlaating aangemerkt waarin zich iemandt bevind* enz. Een ongemeene schrik bevangt men over de onmenschelykheit der *Inquisiteurs* die deeze verlaating veroorzaaken. In alle Vierschaaren is 't den vrienden en 't maagschap van de beschuldigden gedoogt hem dienst te doen, en alle mogelyke middelen aan te wenden om zyne onschuld aan te toonen, of om zyne misdaadt te verzachten. Schandelyk is 't dat de Priesters die Gezanten des Vredes moesten zyn, minder heuschheit hebben dan de Vierschaar der Waereldlyke Rechters heeft, en minder medoogende dan de Heidenen zyn, die nooit zodanige middelen tegen den rampzaligen in 't werk stelden, voornamentlyk voor dat hunne misdaadt bekent en het vonnis uitgesproken was. Reeds hebben we in de voorgaande aanmerking gezien, hoe St. Martyn zich tegen 't strafvonnis van Priscilliaan aankantte. De Bisschop Ithacius als beschuldiger van deezen Aartsketter, ondersteunt door anderen die in zyne verwyzing behulpzaam waren , nam te vergeefs toevlucht tot de bescherming van Maximus; vruchteloos scheen een Vergadering van Bisschoppen deezen Vervolger macht te geeven alles met hem te overleggen: zy knevelden noch te lichter van den Keizer af, en door den raadt der Priesteren bezoedelt, om ons van de woorden van Sulpicius Severus (a) te dienen ; zy knevelden, zeggenwe, deezen Vorst een Dekreet af, beveelende dat de Amptenaren zich gewapendt naar Spanje begeeven moesten, om 'er de Ketters na te speuren, en hun van 't leven en hunne goederen te berooven. De komst van St: Martyn te Trier ontrustte hun niet weinig; zy voorzagen wel, dat ze aan hem een berisper van hun Gedrag hebben zouden, die niet nalaaten zou hun te dwarsboomen. Zy waren 'er over uit, hem het inkomen van de Stadt te verbieden. Zy gebruikten de lafhartigste middelen om te beletten dat Maximus hem ten hunnen nadeele geen gehoor gaf. Hy weigerde met hun gemeenschap te hebben, niet tegenstaande het Synode Ithacius van den misslag vry verklaarde. Waar is 't dat hy verbaast stond dat hy Maximus onbeweeglyk vond, twee Amptenaren te willen doen sterven, voor wien deezen Bisschop een Voorspraak was, hier om bewilligde hy met Ithacius en zyne aanhangeren te handelen, onder voorwaarde dat deeze twee Amptenaren zouden het leven behouden, en dat men de Gemeensmannen reeds naar Spanje gezonden, weder te rug ontbieden zou, 't welk hem wierd ingewilligt. Des anderen daags zich by de Inwying van den Bisschop Felix bevindende, verdroeg hy zich met de Ithacianen: maar toen men hem door geschrifte de bevestiging van dit Verdrag afvorderde, wygerde hy zulks, en zag, de gedienstigheit die hy geduurende twee uuren hadde gehad, als een groote misslag aan, waar van hy berouw had, en wilde verder geen gemeenschap met deeze aanhangers hebben. Laat ons nu een weinig deeze Historie nagaan, die in een onwraakbaaren Schryver gevonden word, en die met de grondtregels van de *Inquisitie* vergelyken. Wy zullen zien dat Ithacius volgens de hedendaagsche gronden een groot Bisschop was, yverende voor de zuiverheit des Geloofs. In een eeuw als de onze zoude hy tot het Kardinaalschap verheven geworden zyn, en een lidt van de *Congregatie* der Heilige Bediening waardig geacht. Wat St. Martyn als een begunstiger der Ketteren aangaat, men zoude hem eerlang naar den Kerker van de *Inquisitie* sleepen, waaruit hy niet ontkomen zou, dan in de *Auto da Fé*, met een Schandkleedt aangedaan, te verschynen; en alzoo het waarschynlyk is, dat deeze heilige man niet bezweeke, noch door vleyingen, noch door bedreiging van Maximus , noch door 't gezag van een omgekocht Synode zich liet verleiden: maar in zyn gevoelen ten einde toe volhardde; overzulks dan zou de genaade van *Fuego revolto* hem niet toegestaan worden: maar men zoude hem als een hartnekkigen en onboetvaerdigen Ketter handelen. De *Inquisiteurs* doen wel dat ze niet dan Casuisten leezen of boeken van deeze natuur. De Kerkelyke Historiën zouden hun dikmaals doen bloozen, ten minsten indien zy hun Gewisse met dit toortslicht beschouwden.

In de *vierde* verhandelde *Afdeeling* en 't derde Hoofdtstuk doet de Schryver der Gedenk-

(a) In zyne Dialog. III. 11. 12. 13.

denkſchriften een verhaal waarvan den Lezer reden heeft voldaan te zyn. Alzoo nochtans de Heer de Vayrac ondernomen heeft ons over de Dingtalen van de Spaanſche *Inquiſitie* onderricht te geeven, en zelfs om die te rechtvaerdigen; zal het niet ongevoeglyk zyn, het geen hy 'er van in 't vierde Boek van zynen tegenwoordigen Staat van Spanje zegt, alwaar hy van de Vierſchaar der *Inquiſitie* handelt, den Lezer voor te ſtellen.

„Ik hebbe naaulyks ondernomen gehad van de *Inquiſitie* te ſpreeken of ik gevoelde my „ onder 't gewicht deezer ſtoffe te zwak waar van ik handelen moeſt. Ter eener zyde, „ kende ik het gevaar niet waar in ik my begaf, indien door onachtzaamheit my eenig „ woordt ontviel, 't welk meer of min deeze ontzachelyke Vierſchaar zou konnen be- „ leedigen, waar voor de ganſche waereldt zodanig een groot ontzag heeft, 't welk men „ geloven zou meer te konnen uitdrukken, dan men door een Geeſtelyk en verborgen „ ſtilzwygen zou konnen doen. Ter andere zyde, vereiſchte het om mynen Lezer een „ volmaakt Denkbeeldt van den tegenwoordigen Staat van Spanje te geeven, dat ik tef- „ fens hem een noodwendig bericht gaf, van 't geen den Kerkelyken Staat en 't Bur- „ gerlyk Beſtier aanging; en in deezen gevalle: hoe zal ik my gedragen om de laſte- „ ringen af te weeren, die men zoo dikmaals tegen dien ontzachelyk Rechtbank heeft „ uitgebraakt, en die de eerbiedigheit aller Gelovigen verdient, die de Pauſen en Katholyke „ Koningen altoos als het ſchildt van den Chriſtelyken Godtsdienſt hebben aangezien?

„ Ik bekenne dat die tegen de *Inquiſitie* uitvaaren, echter achting voor de hoeda- „ nigheit der geenen hebben, die haar lichaam uitmaaken, en 'er geheel anders van den- „ ken zouden. Zy zouden tot haar Hoofdt een Kardinaal zien of ten minſten een „ Prelaat van de eerſte orde; ook zouden ze onder haare Leden de voornaamſte Per- „ ſonaadjes vinden in den Kerkelyken en Geeſtelyken Staat, als ook in de Regee- „ ring van Spanje, en mogelyk zouden ze niet koen genoeg zyn, om diergelyke onderzaten als „ tyrannige en onverzoenlyke Rechters af te ſchilderen, meer geneegen om de onſchuldi- „ gen te ſtraffen, dan den ſchuldigen genaade te bewyzen; greetiger naar de goederen „ der geenen die het ongeluk hebben van onder hunne handen te vervallen, dan voor „ hunne Zaligheit te yveren; bequamer om een eigenzinnige Godtsdienſtigheit te onder- „ houden, dan om beſtendige Godtvruchtigheit te doen heerſchen. Zy zouden zich al- „ toos niet wapenen, gelyk zy doen, met donder en blixem om de rampzaligen door de „ wreedſte ſtrafoeffening te verpletteren. Zy zouden zich wys maaken, dat het niet be- „ grypelyk is, dat men in een geregelden Staat, en alwaar men belydenis van 't Chriſtendom „ doet, een Vierſchaar opgerecht heeft, waar in, zoo zy voorgeeven de Dingtaal niet ſtrekt „ dan ten verderve des Volks en ter omkeering van goede Orde, Wetten, Gerechtig- „ heit, en Gedienſtigheit. Maar door een ongeval 't welk my onbegrypelyk is, 't zy dat de „ Schryvers die over deeze ſtof geſchreeven hebben, zich van valſche Gedenkſchriften hebben „ bedient, 't zy dat zy een heilige en heilzame ſtrengheit met een onmenſchelyke misdaadt „ verward hebben; zeker is 't dat zy van de Heilige Bediening een plaats maaken, alwaar de „ oprechtigheit noch het wiſſellot der menſchen nooit zeker zyn, door de ſchreiende on- „ gerechtigheden, die 'er worden begaan; en 't welk het beklagelykſte zy, is dat het voor- „ oordeel zodanig de overhand genomen heeft, dat ik wanhoope myne Landsgenoten „ eenigermaaten deswegen te konnen doen gelooven, dat de voorzichtigheit, de wysheit, „ rechtvaerdigheit en deugdzaamheit, de deugden zyn die de *Inquiſiteurs* bezitten. „ Nochtans zal ik het onderneemen te doen; en het middel 't welk my het krach- „ tigſte ſchynt, om dit met een goeden uitſlag te doen, is, dat ik de Inſtelling van „ de Heilige Bediening verhandele, de Rechters die de zelve uitmaaken, en het gedrag „ hunner handelingen 't welk zy in acht neemen, voorſtelle.

„ De Katholyke Koning Ferdinand en de Koningin Iſabelle zyne Gemalinne, vol- „ komen overtuigt zynde, dat de qualyk bekeerde Mauritanen en Jooden, door een „ verfoeilyke Staatkunde, en een ſchandelyk belang, zich veinsden Chriſtelyk te lee- „ ven, terwyl de eerſte in 't verborgen de afſchouwelyke Leerſtukken van Mahomet waar- „ namen, en de andere die van de Joodſche tot groote ergerniſſe der Gelovigen, die zich „ niet genoeg gewapent tegen de geheime Vyanden des Geloofs en de Leere van *Jeſus* „ *Chriſtus* vonden, en zelfs in een afſchouwelyke onorde vervielen, door de gemeenſchap „ die zy met hun hadden; derhalven beſloten zy den loop van zoo veele verfoeyingen te „ ſtremmen, voerende in hunne Staten uit 't welk men ten tyde van de Albigenzen in Vrank- „ ryk had gedaan, te weeten, men rechtte 'er een *Inquiſitie* op, die geen ander oogmerk „ had dan de heilige geſtrengheit te vernieuwen, die de Kerkelyke Wetten tegen de „ Ketters, Mauritanen, Jooden, Afvalligen, Godverzakers, Ongodvruchtigen en Over- „ gelovigen voorgeſchreeven hebben. Ten dien einde vertoonden zy den Paus de zorg,

„ die

„ die hem in den Godtsdienſt aanbevolen was, om dit verraderlyk gedrag ſtrengelyk te „ ſtraffen, overzulks hun quaadt voorbeeldt de zuiverheit van 't geloof der geenen niet „ meer benadeelde, die openbaare belydenis van de Leere der Roomſche Kerke deeden; „ zy dan van den Paus verlof verworven hebbende, om een *Inquiſitie* in Spanje op te rech- „ ten, leidde men de gronden van deezen Rechtbank in 't jaar 1478. Waar aan de Heilige „ Vaders door verſcheiden Bullen al hun vermogen toeſtonden, 't welk opzicht op het „ Katholyke Geloof had, zonder eenig beroep van Vonniſſen die zy uitſpreeken zouden, „ en de Koningen hebben zich ten haaren voordeelen van al hun gezag ontlaſt, om volko- „ men de verbeurtmakingen van goederen der geenen te verklaaren, die van Kettery, Af- „ godery, 't Jodendom, Verlochening, Godtverzaaking, Ongodtsdienſtigheit, Over- „ gelovigheit enz. overtuigt zouden zyn.

„ Deeze Vierſchaar beſtaat uit een Voorzitter met den tytel van Algemeene *Inquiſiteur* „ en 's Pauſen Stedehouder in Spanjen; insgelyks uit zes Raden onder den naam van Apoſto- „ liſche *Inquiſiteurs*; een Fiskaal; een Geheimſchryver van de Kamer; twee Geheimſchry- „ vers van den Raadt; een Overſte Gerechtsdienaar; een Ontfanger; twee Berichters of „ Aanbrengers; vier Deurwaarders of Kerkermeeſters; een Rechtsbevorderaar, en ver- „ ſcheiden *Qualifikateurs* en Raadgevers, waar van het getal onbepaalt is, en die van „ de Orde van St. Dominicus moeten zyn uit krachte van een Dekreet van Philips den III. „ van den 16den. December 1618. waar door hy hun dit voorrecht toeſtaat, en niet het vol- „ ſtrekte beſtier van den Raadt, gelyk eenige verdachte Schryvers hebben beweert, en het „ meeſte gros van 't Volk op een verſierde Overlevering gelooft.

„ Het Ampt van *Inquiſiteur Generaal* is een zoo hoog geachte Bediening, dat indien de „ Koning een Zoon had die Kerkelyk was, hy geenzins zoude onteert zyn deeze plaats te „ bekleeden. Waar is 't, dat men my verzekert heeft, dat Philips de IV. aan een zyner „ Onderdanen de keur van 't Aartsbiſſchopdom van Toledo, of het Ampt van *Inquiſi-* „ *teur Generaal* gegeeven hebbende; en ziende dat hy het Aartsbiſſchopdom verkoor, „ zeide: *Deeze man is zoo verſtandig niet als ik geloofde, nademaal hy liever Aarts-* „ *biſſchop van Toledo dan Inquiſiteur Generaal wil zyn.* Waarlyk, zyn Rechtsgebiedt „ is ook zoo volſtrekt en uitgebreidt, alzoo de Katholyke Koning geen Onderdaan „ heeft die hem niet onderworpen zy. De Koning is 't die hem benoemt, en de Paus „ die hem beveſtigt. Hy beraadt zich alleen met zyne Majeſteit de *Inquiſiteurs* aan te „ ſtellen; en de Koning verziet 'er zich nooit van, zonder zyne goedkeuring. Hy be- „ noemt met bewilliging van den Raadt en alle de Amptenaren van de Vierſchaar der *In-* „ *quiſitie*, die de Opperraadt uitmaaken, en opgerecht zyn, te Sevilje, Toledo, Gra- „ nada, Cordoua, Cuença, Valladolid, Murcia, Lerada, Logreno, Sant Jago, Sa- „ ragoſſa, Valencia, Barcelona, Majorka, in Sardainje, de Kanariën, te Mexico, Kar- „ thagena en Lima.

„ Ieder onderhoorige Vierſchaar beſtaat uit drie *Inquiſiteurs*, twee Geheimſchryvers „ van den Schout, een Ontfanger, een zeker getal *Qualifikateurs* en Raadgevers, met „ wien de *Inquiſiteurs* over de voorkomende zaaken raadpleegen, de voornaamſte voor- „ ſtellingen behandelen, de gedrukte Boeken onderzoeken en verbeeteren zoo wel, die in „ Spanje als in andere Landen zyn gedrukt.

„ Alle de Amptenaren van den Opper Raadt en andere Rechtbanken van de *Inquiſitie*, „ zyn verplicht geloofbaare bewyzen van hunne goede zeden, hunne bequaamheit en on- „ beſmetheit huns bloedts te geeven, te weeten, dat zy bekrachtigen moeten en toonen, „ dat ze nooit onder hun geſlacht Ketters, Mauritanen noch Jooden hebben gehad.

„ Ik bekenne dat ik my dikmaals verwondert hebbe, hoe de *Inquiſitie* de menſchen op „ een enkele aanklaging, of op onvolkomen bewys in hechtenis neemen. Maar ik ben „ in my zelven voldaan geworden, toen ik vernam dat de Heilige Bediening nooit deeze „ ſtrenge handeling beſloot te onderneemen, zonder de hoedanigheit van den Aanbrenger wel „ te hebben onderzocht, en zonder genoegzaame voorzorge genomen te hebben, om te „ doorgronden of de aanklaging niet uit haat of wraak is geſchied. Dikmaals geeft men „ zelfs deeze die beticht word, bericht, dat hy zich beetere indien hy ſchuldig is, of „ rechtvaerdige zoo hy onſchuldig zy. Daarenboven moet men aanmerken, dat 'er een „ wederzydſche ſtraf tegen den Aanklager word geſtelt: maar ongelukkig zyn ze, die 'er „ hun ambacht van maaken, zulks zy zeer bezorgt zyn hunnen naam te verbergen.

„ In 't voorby gaan konnen we niet nalaaten den Lezer te berichten, dat deeze die zeg- „ gen, dat de Gevangenen van de Heilige Bediening verplicht zyn de misdaadt te raa- „ den, waar van zy beſchuldigt worden, en dit deeze Vierſchaar te laſt leggen; nademaal „ het zeker is, dat men zoodraa zy in hechtenis zyn, hun Geding begint te vervaerdigen,

„ en dat men hun een Advokaat en Pleitbezorger (a) geeft, om hunne zaak te verdeedi-
„ gen. Ik bekenne wel dat hunne Gevankenisse streng is: maar alzoo zy niet dan over
„ affchouwelyke misdaden gevangen zitten, moet men zich niet verwonderen, dat men ze
„ naaukeurig bewaart.

„ Insgelyks moet men aanmerken, dat de onderhoorige Rechtbanken tot deeze Gevanke-
„ nisse tegen de Priesters, Geestelyken, Ridders van Krygsdienstige Ordens en Edelen
„ niet mogen besluiten, zonder dat zy 'er bericht van aan den Opper Raadt geeven. Ook
„ zyn zy gehouden maandelyks reekening van de inkomsten der verbeurt verklaarde goe-
„ deren te moeten doen, en jaarlyks moetenze getrouw bericht geeven van alle gevallen
„ door hun veroordeelt, en van 't getal der geenen die hunne gevangenen zyn. Die van
„ Majorka, Sardainje, de Kanariën en de Indiën konnen zodanig een gemeenschap we-
„ gens hunne afgelegenheit niet hebben: maar zy doen derhalven van alles eens 's Jaars re-
„ kening. Geen ondergehoorige Vierschaar mag de Handeling des Geloofs oeffenen zon-
„ der uitdrukkelyken last van den Opper Raadt, die 'er alsdan een der Raden zend, om
„ de plechtigheit te aanzienlyker te maaken.

„ De Staatkunde, zoo wel van den Opper Raadt als van de andere Rechtbanken der *In-*
„ *quisitie*, is aanmerkelyk, en het geheim 't welk men 'er ten opzichte van de gehoorzaam-
„ heit in acht neemt, en over de naaugezetheit voor de Dingtalen, is ondoorgrondelyk.
„ Het getal der *Inquisiteuren*, *Qualifikateuren*, Raden, Commissarissen, Ontfangers,
„ *Familiares*, en *Alguazils* die den Opper Raadt onderworpen zyn, is byna oneindig.
„ In Spanje telt men meer dan 20000. *Familiares* door alle de Provinciën verspreidt,
„ die deeeze Bediening veel meer om vryer te zyn, en om geacht te worden, aanneemen,
„ dan om eenige beweegreden van belang: derhalven worden 'er van dit groot getal naau-
„ lyks 200. van gebruikt. Deeze *Familiares* zyn als een soort van Gevryden, aange-
„ stelt om toezicht over een ieders gedrag te hebben, en om gevangen te neemen die aan-
„ geklaagt zyn.

„ Wat het beklaagelykste is voor den geenen, die by de *Inquisitie* beticht worden,
„ is, dat hoe onschuldig zy zyn, echter voor al hun leven eerloos geacht worden, en
„ deeze die schuldig bevonden zyn, worden voor altoos van alle openbaare Ampten
„ berooft.

'tIs voor de *Inquisitie* verdrietig, dat haare Verdeediger de eenvoudigheit van den Historischen styl verwaarlooft heeft, en alle praal van redeneerkunst gebruikt, om haar gedrag te rechtvaerdigen. Zyne Inleiding toont klaarlyk de moeielykheit van zyne onderneeming aan; de Schryver laat blyken, dat ze hem genoeg bewust is, en de Voorbereiding die hy bezigt om de vooroordeelen weg te neemen, die de *Inquisitie* niet al te gunstig zyn, schynt een volkomener rechtvaerdiging aan te kondigen, dan deeze die men in zyn Boek vind. Alzoo hy nochtans liever de waarheit bemint, dan de achting voor de *Inquisitie*, noodzaakt hem zyne oprechtigheit toe te stemmen, 't welk deeze Vierschaar niet rechtvaerdigen kan. Reeds hebben we aangemerkt, dat hy zich tegenspreekt, wanneer hy zegt dat de Heilige Bediening nooit besluit menschen in hechtenis te neemen, *zonder de hoedanigheit van den Aanbrenger wel te hebben onderzocht*; zonder genoegzaame voorzorge genomen te hebben, om te doorgronden of de aanklaging niet uit haat of wraak is geschied, die de aankondiger doet, en hy bekent weinig regels daar na, *dat ze ongelukkig zyn*, *die dit ambacht* (van Aanbrengers of Verklikkers) *oeffenen*, *zodat zy zeer bezorgt zyn hunnen naam te verbergen*. Niet min tegenstrydig is 't, 't geen hy zegt; dat alzoo *de Gevangenen niet dan over afschouwelyke misdaden in hechtenis zitten*, *moet men zich niet verwonderen dat men ze naaukeurig bewaart*: woorden die geenzins met de laatste van 't zelfde Hoofdstuk overeenkomen; *wat ik het beklagelykste voor hen vinde*, *die by de Inquisitie beticht worden*, *is*, *dat* HOE ONSCHULDIG ZY ZYN, *echter voor al hun leven eerloos geacht worden*, *en deeze die schuldig bevonden zyn*, *worden voor altoos van alle openbaare Ampten berooft*. Voor 't overige weeten wy niet of deezen Schryver meer geloof als de Historischryver van de *Inquisitie* verdient, die ons de byzonderheden van de Dingtalen van deezen Rechtbank bericht en 'er een lange vertraging van eenige jaaren aan toeschryft. Het derde Hoofdstuk van de *derde Afdeeling* deezer *Gedenkschriften* geeft genoegzaam de verontwaardiging te kennen tegen de Kerkelyken, die een rampzaligen zoo lang in een doodelyke ongerustheit houden, over het nootlot 't welk hem zyne vyanden opleggen zullen.

Het vierde Hoofdstuk van de gemelde Afdeeling vertoont genoegzaam de verschrikkelyk-

(a) Zie hier voor Bladzyde 223 en 224.

kelykheit, waar voor een ieder verbaaft moet ftaan, die eenig medelyden hebben. Een Chriften Wysgeer (a) onzer dagen is van gedachten, dat de Pynbank een zeldzaame uitvinding is, en t'eenemaal zeker om een onfchuldigen, die van een zwakke gefteltheit is, in 't verderf te brengen, en een fchuldige van een krachtige natuur zynde, te redden. De Verftandigfte Rechtsgeleerden hebben deeze geweldpleging, als een bron van groot misbruik aangemerkt, men heeft waarlyk groote misdadigen de gemeene Pynbank zonder iets te bekennen, zien uitftaan, en onfchuldigen de misdaden doen bekennen, waar aan zy geenzins fchuldig waren, 't welk men, maar te laat, na hunne doodt, door 't ontdekken der Daaders gewaar wierd. Nochtans, alzoo de Gerechtspleging der Rechtbanken beftaan, om volgens de Wetten te oordeelen, kan men de waereldlyke Overheden niet lafteren, die dit gebruik ingevoert vindende, niet noodig geoordeelt hebben om af te fchaffen: maar te verwonderen is, dat een Bediening niet min met zachtmoedigheit aangedaan, als die van 't Euangeli, de Priefters niet heeft doen affchrikken een gebruik aan te neemen, en in te voeren 't welk zyn begin uit het Heidendom genomen heeft. De driederlei foorten van foltering, waar van zich de *Inquifitie* dient, om den geenen die onder hunne handen vervallen de bekentenis af te perffen, worden in 't Afbeeldzel Bladzyde 225. vertoont.

De Lezer zal in 't vyfde Hoofdtftuk van de zelfde Afdeeling de Gedingen en Vonniffen verhandelt vinden, die niet altoos met de zelfde Plechtigheden worden uitgevoert. Bladzyde 227 en 228. kan men befchouwen en aanmerken, hoe die aldaar op een groot Toneel worden uitgevoert, ten dien einde op de Hofplaats te Madrid opgerecht; en wy leezen in 't zeftiende Hoofdtftuk Bladzyde. 291. dat de *Auto da Fé* van Goa, door den Heer Dellon befchreeven, en die het ongeluk had van die zelf te moeten bywoonen, in de Kerk van St. Francifcus geviert wierd. Een geleerde Engelander, die op zyne te rugkomft uit Italie drie Brieven in 't licht gaf, in den jaare 1688. gedrukt, bericht ons, dat de verwyzing van Molinos in de Kerk van Minerva te Rome gefchiedde. De Plechtgewaden der misdadigen zyn byna overal eveneens. Wy zullen 'er eenig gewag van maaken, want alle de andere Afbeeldzels hebben hun opzicht op de Inquifitie van Goa. Alleenlyk zullen we hier de manier berichten, hoedanig Molinos het allerlaatft in 't openbaar verfcheen. Die nieuwsgierigheit (b) had een ongelooflyke meenigte Volks in Minerva doen komen.... „ Maar de Godtvruchtigheit mengde zich 'er mede by, want de Paus had vol- „ len Aflaat aan alle verleent, die deeze plechtigheit zouden bywoonen.... Molinos was „ zindelyk in 't nieuw gekleedt, zyn baardt gefchooren, hebbende zyn Priefterlyk „ gewaadt aan, hy verfcheen met een blygeeftig gelaat, zoo zyne Vyanden zeiden, „ met alle bekoorelykheden om aan de vrouwelyke Sexe behaagelyk te fchynen. Hy „ wierd uit de gevankenis in een open koets of wagen gebragt, een Jakobyn by zich „ hebbende. Hy vertoefde eerftelyk eenigen tydt in de Gallery van Minerva, en be- „ fchoude den geenen die by en omtrent hem waren, met een genoegzaame vrymoe- „ digheit, en beantwoordde de groetingen die men hem deed. (Deeze groetingen aan een Slachtoffer van de *Inquifitie* zyn zeer aanmerkelyk volgens 't geen men Bladzyde. 293. deezer Gedenkfchriften leeft.) „ En alles 't welk men hem hoorde zeggen, „ was, dat zy een man zagen die men met laftering onteerde: maar die *infamato*, *ma* „ *pentito*, boetvaerdig was. Vervolgens geleidde men hem ter maaltydt; en na de zelve wierd „ hy in de Kerk als in triomf op de fchouders der *Sbirres* in een open Stoel of Rosbaar ge- „ dragen. Wanneer hy ter beftemder plaatfe gekomen was, groette hy de Kardinalen „ zeer ootmoediglyk: men merkte in hem geene tekenen van vrees noch onfteltenis in al „ zyn gedrag. Hy was geketent, en had een Waskaers in de handt, terwyl twee lang „ getabberde Monniken opentlyk zyn Geding lazen; en men had laft gegeeven, dat wan- „ neer eenige Artykelen geleezen wierden, ieder een *ten vuure*, *ten vuure*! uit riep. „ Toen men hem naar zyne Gevankenis leidde, en hy in zyne Cel, zonder eenige on- „ fteltenis trad; noemde hy die zyn Kabinet, en van zynen Priefter affcheid neemende „ bragt hy deeze woorden voort: *Vaar wel*, *myn Vader*, *op den dag des Oordeels zul-* „ *len we elkander weder zien*, *en alsdan zal blyken aan wiens zyde*, *'t zy de uwe of de* „ *myne*, *de waarheit is.* En dus wierd hy geduurende zyn leven opgefloten." Noodig is 't dat we alhier aanmerken dat dit een byzondere zaak betrof. De *Inquifiteurs* willende den voortgang van een Sekte ftremmen, die toeleidde om oneindige voordeelige Godtsdienftigheden voor de Priefters af te fchaffen, wonnen veel, noodzakende den geenen die tegens hen Voorftander van een andere Sekte was, tot een openbaare afzweering. De Aanhangers van Malinos

(a) La Bruiere.
(b) Drie Brieven raakende den tegenwoordigen Staat van Italië in 't jaar 1687. gefchreeven Pag. 126.

nos waren van een groot getal, en men vond ze niet alleen in alle de Provinciën van Spanje en Italie: maar zelfs in de *Congregatie* van de Heilige Bediening; en zoo wy de aangehaalde Engelander geloven mogen, was de Paus zelfs Molinos te begunstigen verdacht, zulks hy verplicht wierd, aan de Commissarissen van de *Inquisitie*, reden van zyn Geloof te geeven, die hem heimelyk hier over ondervraging deeden. Petrucius de Medearbeider van Molinos, Kardinaal geworden, trotseerde dit onweer, 't welk oorzaak tot dit tweeregelig vaers gaf.

Crimine sunt similes ambo, sed dispare sorte;
Ostrum Petrucius, vincla Molinus habet.

Dat is:

Tot 't waardig Purper werd Petrucius verheeven,
Daar Molinus gedoemt, moest in den Kerker sneeven;
Schoon beider misdaadt geen verschil strafwaardig had.

De zelfde Engelsche Schryver verhaalt vervolgens een bezadigd gedrag der *Inquisiteuren* waaraan men echter gelooft dat zy geen deel hebben. Hy zegt Bladzyde 128. Dat een der Leerlingen van Molinos, „ de onvertzaagtheit had den Kettermeesteren „ te zeggen, dat hunne Broederschap onrechtvaerdig, wreedt en Ketterſch was, en „ vergeleek de handeling hem aangedaan, by deeze aan *Jesus Chrstus* wedervaaren; en niet tegenstaande, voegt 'er den Reiziger by, meent men dat deeze man hunne handen ontquam, alleen met een afzweering te doen.

Wat het zevende Hoofdstuk Bladzyde 235. aangaat, alwaar van *Miguel* van *Monsarrato* gesproken word, en 't geen 'er navolgt tot de woorden: *Na dusdanige verschrikkelyke Voorbeelden* enz. Bladzyde 236. uitgedrukt, dit is niet in de *Historie van de Inquisitie en haareu Oorsprong* te vinden: maar uit een Boek getrokken, lang daar na gedrukt. Nadat de Schryver der Gedenkschriften de aanhaling weder begint, en de *Historie van de Inquisitie* tot aan Bladzyde 241. af te schryven, zoo zyn de smertelyke verwytingen die men den *Inquisiteurs* Bladzyde 235. doet, niet ongegrondt, en men heeft in 't Oorspronkelyk Boek (a) waaruit deeze Gedenkschriften voornamentlyk ontleent zyn, drie krachtige bewyzen van 't misbruik; 't welk de *Inquisiteurs*, door hun onmaatig vermogen zich toeëigenende, begaan. Het eerste is de onwraakbaare Getuigenis van Clemens den V. die in 't Concilie van Vienna over de onmatige pogingen der Inquisiteuren hoogelyk klaagt, die hun gezag boven het bereik van hunne rechtmatige palen verheffen. Hy bekent dat men hem dikmaals zeer rechtvaerdige klachten voorbragt, en dat zoo de zaaken dusdanig vervolgens behandelt wierden, het zoude gebeuren konnen, dat 't geen men voor 't welzyn der Kerke had vast gestelt, eindelyk ten haaren nadeele uitvallen zou. Hy voegdt 'er by, dat men om in deeze Onorders te voorzien, noodig had, goede maatregels te maaken, op dat als die wel in acht genomen wierden, de onderzaten geen reden van klagten hadden. Hy voerde dit ook waarlyk uit, en men vind deeze maatregels noch in 't Boek van 't Kerkelyk Recht.

Insgelyks gaf Clemens den VI. aan Bernard Kardinaal van St. Markus en zyn Legaat in den ganschen Kerkelyken Staat byzondere last, om wegens de pogingen door de *Inquisiteurs* aangewent, onderzoek te doen, en om recht voor den geenen te oeffenen die klagtig vielen, onderdrukt te zyn geweest. Deeze twee voorbeelden zyn krachtig genoeg om te bewyzen, dat de *Inquisiteurs* het vermogen hebben, onmatige pogingen te bestaan, waarin men belang vind om die te beletten.

Het derde bewys is; men ontdekte in 't jaar 1518. een groot getal Toveraars in 't Gebiedt van Bressia. De Landvoogden deezer Gewesten, 't zy dat ze door onachtzaamheit, of 't zy dat ze genoodzaakt waren, dat de misdaadt deezer menschen van 't rechtsgebiedt der Kerkelyke Rechters was, zy lieten het oordeel hun over: maar dit baarde een gevolg van knevelary, en schreiende verdrukkingen, zodat de Raadt van Tienen genoodzaakt wierd alle hunne Rechtshandelingen af te schaffen, en de Groot-Vikarissen der Bisschoppen en Inquisiteuren die de zelve begaan hadden, te Venetië te dagvaerden, om andere Rechters en gewoone Assistenten aan te stellen, om de Gedingen die gevonnist waren, te overzien, en recht aan een ieder te doen, die over de *Inquisiteurs* klagtig vielen. Niet tegenstaande deezen handel, voegt 'er de Historischryver van de *Inquisitie* by, had men moeiten genoeg om het Volk de muitery te beletten.

Wy

(a) Pag. 291

Wy konnen mede niet nalaaten de vreemde opſchuddingen te Rome na de doodt van Paulus den IV. verwekt, aan te haalen, die wegens de onmaatige ſtrengheit van de *Inquiſitie* veroorzaakt was. Zyne ſtandbeelden wierden omver geſmeeten, en verachtelykerwyze eenige dagen achtereen door de Stadt geſleept; het Volk vooral op de *Inquiſitie* gebeeten zynde, brak haare Gevankeniſſen op, en ontſloegen geweldiger handt de Gevangenen, waar mede die opgevult waren. Men ſtak vervolgens den brandt in 't Paleis van de Heilige Bediening, en men ruſte niet, dan nadat men 't van alle haare Papieren berooft had, en verbrandt. In 't jaar 1568. drygde men Mantoua t'eenemaal te verwoeſten door een diergelyken opſtandt wegens de *Inquiſitie* verwekt.

Het agtſte Hoofdtſtuk van 't zelve Boek, heeft de Schryver der Gedenkſchriften uit het Werk, zoo dikmaals aangehaalt, genomen, en alles 't geen hy van 't Gezag zegt dat de *Inquiſitie* zich over de Boeken toeëigent. 't Is niet te ontkennen dat zich het Geloof door de lezing verſpreid, en dat 'er menſchen zyn die de zuiverheit van 't Geloof en de Zeden zouden bewaart hebben, indien deeze Boeken niet ongelukkiglyk in hunne handen gevallen waren, die een ongeregeldheit in den Geeſt werken, en hun deeze misdaadt met meer vermaak hebben leeren begaan. De Werken der Caſuiſten zyn ten deezen opzichte de gevaarlykſte van alle: maar deeze zyn 't niet die de *Inquiſitie* beſtrydt. Zy zal liever greetiglyker aazen op Boeken die gemeenlyk goed gekeurt zyn. Het Nieuwe Teſtament van Mons; de Aanmerkingen van P: Queſnel; het Leven der Heiligen door Baillet; de Druk van St: Auguſtyn door de *Congregatie* van St. Maur; deeze Werken zyn 't die de *Inquiſitie* ten vuure doemt; terwyl zy te Rome den vryen verkoop gedoogt der *Ragionamenti* van ARETYN, het Traktaat van SANCHEZ *de Matrimonio*, en andere ontuchtige Boeken; insgelyks de geſchriften van den Kardinaal *Sfondrate* kanoniſeert, alhoewel eenpaariglyk door een ſoort van Algemeen Concilie gedoemt, uit de geleerdſte Geeſtelyken by een vergadert.

De Heer Bayle (a) heeft zeer wel aangemerkt dat deeze zelfde *Inquiſitie* zoo ſtreng tegen de ſtichtelykſte Werken, zich niet bemoeit heeft met de dromeryen van de Gezaligde Maria van Agreda, waarin een wanſchikkelyk vernuft, door een ongeregelde Godtvruchtigheit veroorzaakt, zaken beſchreeven heeft die de Waardigheit Godts beleedigen. Men heeft mede nooit gezien datze zich tegen de ſchandelyke afkneevelingen van de *Tax* der *Datarie* of Roomſche ſchatting Kanſelary over de zonden, aangekant heeft; een Boek, 't welk men met recht aanziet als de grootſte ſchandvlek voor 't Hof van Rome; of indien zy 'er de lezing van verboden heeft, is 't onder voorwendzel dat dit Boek door de Ketters vervalſcht was; te weeten, met aanmerkingen in 't licht gegeeven die alle deeze ſchandelykheit ten toon ſtelden.

Niet tegenſtaande dit alles, is 'er een man gevonden t'eenemaal ontbloot van oordeel of ſchaamte, om een Hiſtoriſche Lofrede van de *Inquiſitie* te ſchryven. Vader *Macedo* een Franciskaner Monnik is 't, die in de *Schema Sacræ Congregationis Sancti Officii Romani*, te Parys in 't jaar 1676. gedrukt, de onbeſchaamtheit heeft gehad, de eerſte Inſtelling van de *Inquiſitie* in 't Aardſch Paradys te ſtellen. Deeze Geleerde Hiſtoriſchryver waant dat Godt de Bediening van *Inquiſiteur* heeft waargenomen, en dat hy die buiten het Paradys tegen Kaïn en de Babiloniſche Torenbouwers geoeffent heeft; dat St. Pieter eveneens deeze bediening tegen Ananias en Saphira heeft waargenomen, en dat hy de zelve den Pauſen heeft overgedragen, die 'er St. Dominicus en zyn Opvolgers in 't bezit van hebben geſtelt. Is de *Inquiſitie* niet beducht de verachting en verontwaardiging aller menſchen zich over den hals te haalen; gedoogende diergelyke Boeken te drukken? Voor dat we van dit dwaas gedrag affcheiden, moeten we ter gelegenheit van St: Dominicus en van zyne Orde noch aanmerken, dat in een zeer kortswylig gedicht, de *Arrierebàn van de ſtrydende Kerke* genoemt, en ter gelegenheit van de Belegering van Kandia opgeſtelt; de Dichter onderſtelt dat de Paus een Leger van Prieſters en Monniken op de been brengt, om deeze Stadt t'ontzetten; en eigent aan ieder Orde een Poſt toe met haar gewaadt en zeden overeenkomende. Wat de Dominikanen aanbelangt, verziet hy hen met dit volgende Ampt:

 Les

(a) Dict. Hiſt. & Crit.

Les Jacobins Inquisiteurs
Feront punir les Deserteurs.

Dat is:

De Jacobynen,
(Niet als zy schynen)
Zyn *Inquisiteurs*
En straffers van de *Deserteurs.*

Welvoegelyk heeft men Bladzyde 197. en 198. de beweegreden aangemerkt die men had om aan deeze Orde het voorrecht tot deeze bediening te geeven. 't Is derhalven dat deeze grondtlegger der Jacobynen mede de stichter van de *Inquisitie* is geweest, en dat St: Dominicus op de Bannier der *Inquisitie* word verbeeldt, met dit onderscheiden Zinnebeeldt; te weeten, een hondt houdende een toorts naar de Waereldtkloot, nademaal zyne moeder van hem zwanger gaande, droomde dat zy een hondt zag, de Waereldt met een fakkel verlichtende. In zyne rechterhandt houd hy een Olyftak ten teken van den Vrede dien hy aan hun aanbiedt, die zich goed Katholyk verklaaren, en in zyne linker handt een zwaerdt om den oorlog te beteekenen, dien hy den Ketters aandoet, met deeze woorden Justitia et Misericordia tot omschrift hebbende, gelyk men Bladzyde 290 in deeze Gedenkschriften beschreeven vind, en alhier het tweede Afbeeldzel * vertoont.

De Bannier van de Spaansche *Inquisitie* echter is hier mede verschillende. 't Is een houte kruis vol knobbels of quasten, verzelt van een zwaerdt en olyftak, gelyk men in 't eerste Afbeeldzel † vertoont vind. Deeze Standaardt word Bladzyde 228. deezer Gedenkschriften zeer verschillende beschreeven.

Om nu de Lezer een verklaring van de hier nevens gevoegde Afbeeldzels te geeven, waarin de straf gewaaden der Personen verbeeld worden, door de *Inquisitie* verweezen. Het derde Afbeeldzel ‡ verbeeldt een man die door de *Inquisitie* al te misdadig bevonden word om vry gesproken te worden, en echter de verwyzing van 't doodelyk strafvonnis niet heeft verdient. Hy is met de *Sanbenito* of overrok zonder mouwen bekleed, zynde van geele verwe, hebbende voor en achter een groot en roodt St. Andries Kruis. Dit zyn gemeenlyk deeze die zich aanstonds zelf beschuldigen, hunne beschuldigers raaden, en betuigen zich te bekeeren: in de Gedenkschriften Bladzyde 228. en 289. aangeweezen. Onder de *Sanbenito* hebben de Mannen een ander kleedt, waar van de mouwen tot aan 't gewricht van de handt komen, en een onderbroek die tot op de hakken hangt; alles van zwart gestreept linnen; gaande verder bloots hoofdts.

Wat de Vrouwen aangaat, men laat haar, haar eigen kleedt als in de vierde Afbeelding * is te zien, alwaar een Geestelyke Dochter verbeeld word door de *Inquisitie* verweezen, en met het kleedt van haare Orde bekleedt, dragende de *Sanbenito* over 't zelve. De Afbeeldzels vyf en zes † vertoonen een Man en Vrouw die ten vuure stonden verweezen te worden: maar door hunne bekentenis de uitvoering voorgekomen zyn, nadat men hun vonnis geleezen, en voordat men hen uitgeleid heeft; mits nochtans dat zy niet geordent zyn. Zy zyn gelyk de anderen bekleedt; het onderscheid bestaat alleen in een bonnet van bordpapier op de wyze als een suikerbroodt gemaakt, die men hun zoo wel mannen als vrouwen op het hoofdt zet. Deeze bonnetten worden *Carrochas* genoemt. Hun *Schapulier*, *Sammaria* geheeten, verschilt van de *Sanbenito*, overzulks die greis of graauverwig is met vlammen beschildert wier punten naar beneden omgekeert zyn; 't welk men *fuego revolto* noemt, om te beteekenen dat ze door hunne belydenis de houtmyt die hun verwachtte, omgeworpen hebben.

Ver-

* Verbeeldende *de* Bannier *van de* Inquisitie *van* Goa.

† Vertoonende *de* Bannier *van de* Inquisitie *van* Spanje.

‡ Vertoont *een* Man *van* Kettery *overtuigt*, *zich zelven beschuldigt hebbende*, *voor dat hy veroordeelt is.*

* Verbeeldende *een* Klooster Zuster, *die door haare* bekentenisse *voor het geweezen oordeel*, *de* Straf *van verbrandt te worden*, *heeft ontgaan.*

† Het vyfde Afbeeldzel vertoont *een* Man *ten* vuure verweezen: *maar die deeze* Straf *door zyne* Belydenis *ontkomen is*; en 't zesde verbeeldt *een* Dochter *het* vuur *ontgaande*, *na dat ze alles na het gevelde* Oordeel *heeft bekent.*

HOMME Condamné au Feu; mais qui l'a évité par sa Confession.

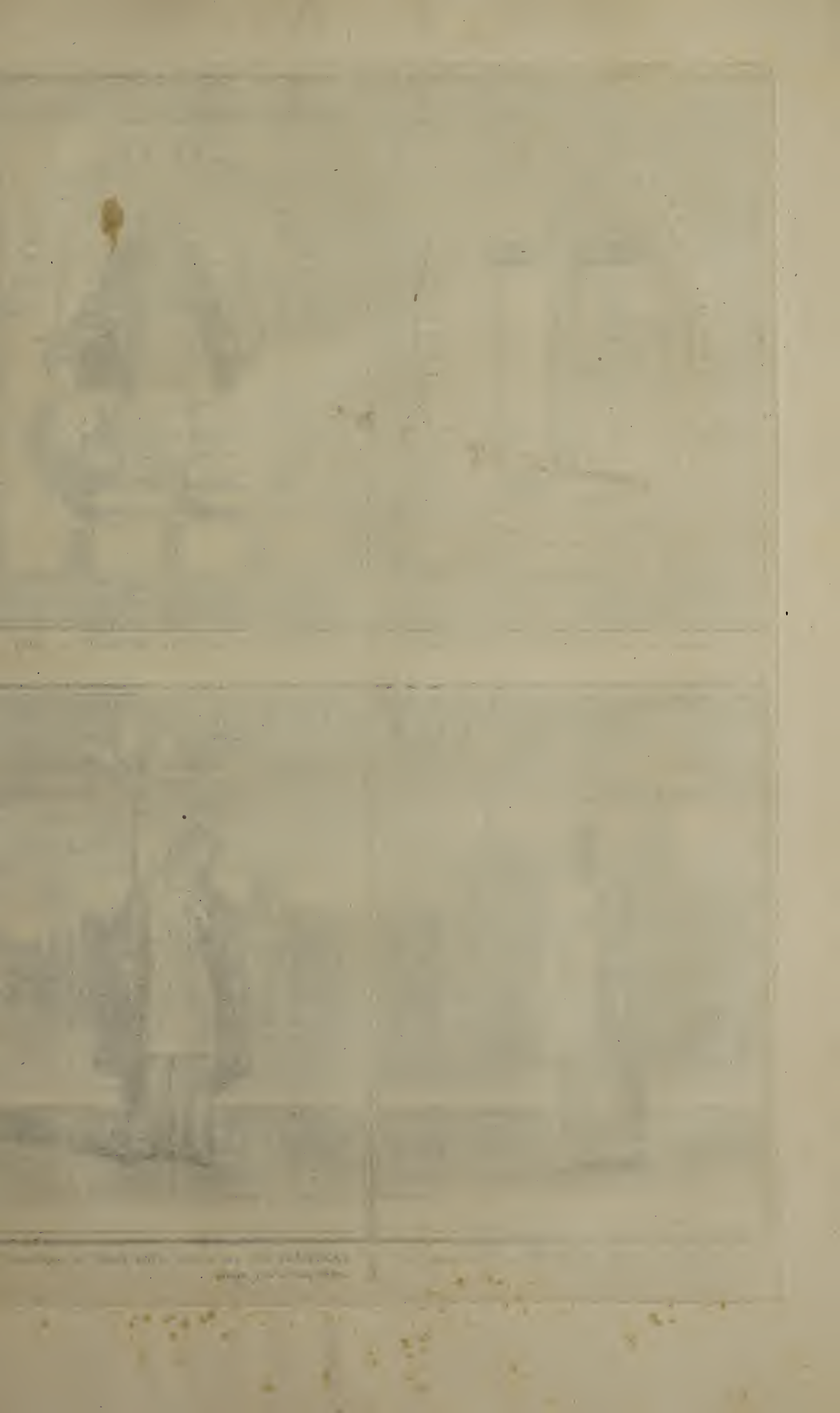
FILLE qui a évité le Feu, en avoüant apres son jugement.

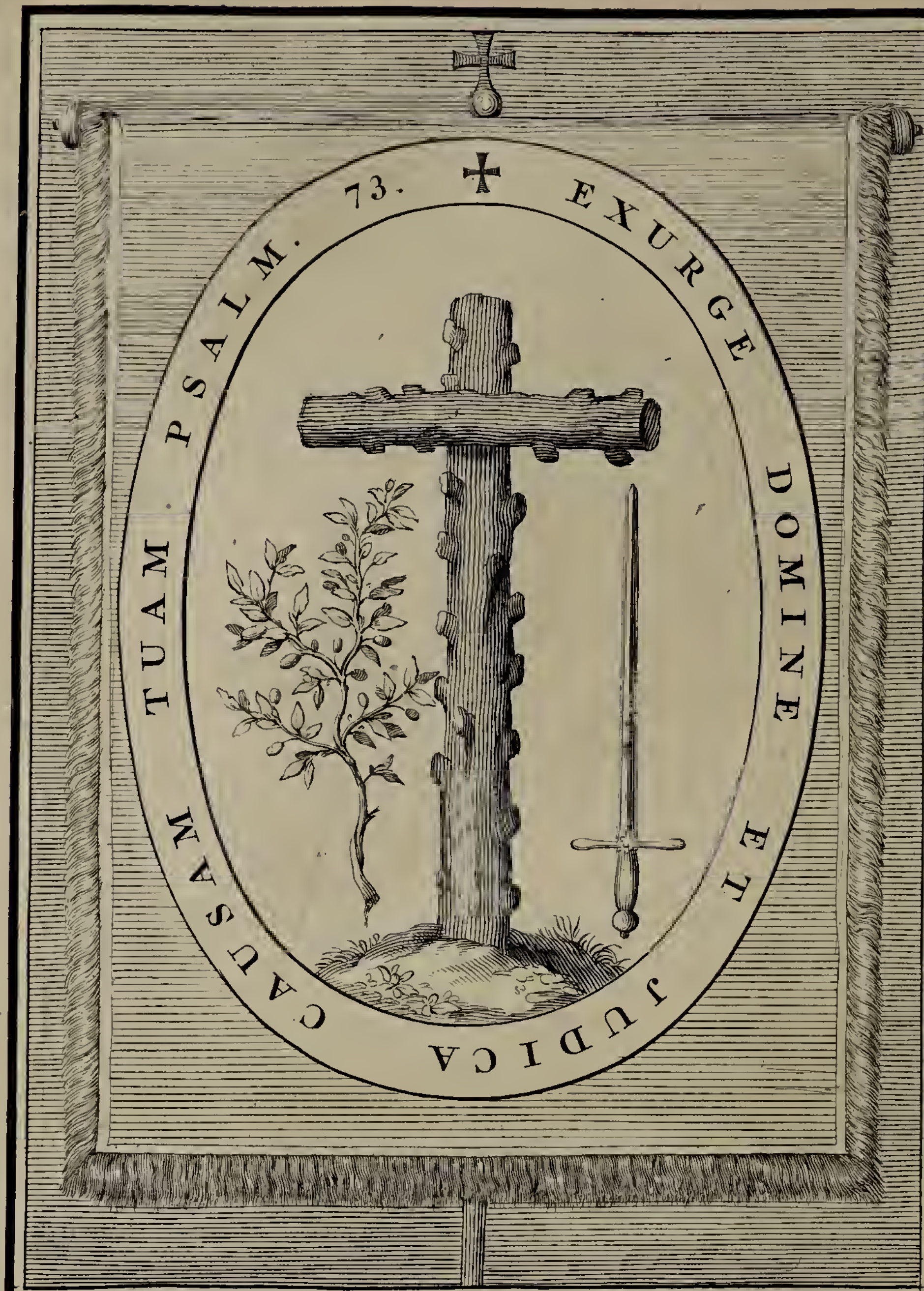

FEMME Condamneé par L'INQUISITION a être Brulée vive.

HOMME qui vá être Brûlé par arrest de L'INQUISITION.

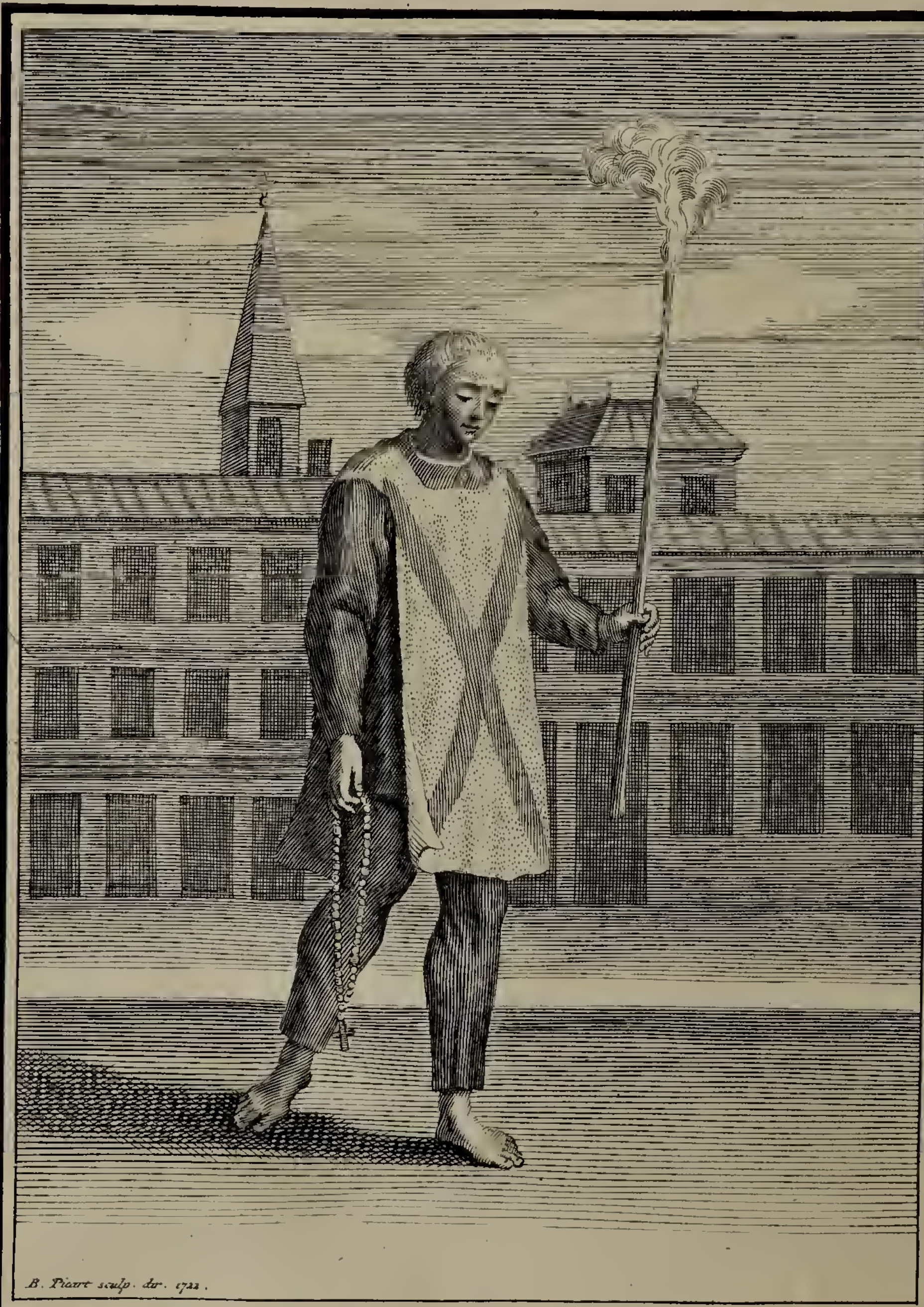

BANNIERE de L'INQUISITION D'ESPAGNE.

BANNIERE de L'INQUISITION de GOA.

HOMME convaincu D'HERESIE qui s'est accusé lui même avant que d'etre jugé.

RELIGIEUSE, qui a évité d'être brûlée en confessant avant que d'être jugée.

Verders verbeeldt het zevende en agtſte Afbeeldzel * een man en vrouw die geene genaade te hoopen hebben. Zy zyn gelyk de anderen van de *Carrocha* en *Sammaria* verzien: maar met opgaande vlammen, en Afbeeldzels van Duivels beſchildert, alle met gaffels verzien en gewapent; en beneden aan de *Sammarre* word het Afbeeldzel van den verweezenen perſoon vertoont.

Noch ſtaat aan te merken I. dat de Plaatſnyder het zesde en zevende Afbeeldzel de vrouwen met haar hoofdthair heeft verbeeldt, daar nochtans Bladzyde 283. word gezegt dat men het hair van alle de Gevangenen van welke Sexe en aanzien zy zouden mogen zyn, affnydt; en alzoo dit door voorzorge, om de luizen geſchied, zoo is 't waarſchynlyk dat dit hair affnyden van tydt tot tydt word achtervolgt.

II. Dat hy de Vrouwen met kouſſen en ſchoenen verbeeldt, een onderſcheiding die met de Gedenkſchriften niet overeenkomt, alwaar men het tegendeel ziet, datze alle blootsvoets in de Proceſſie gaan, en dat de Gevangenen in geen rang van Sexe worden geplaatſt: maar wel volgens die der misdaaden.

Insgelyks ſtaat aan te merken, dat op eenige plaatſen de Houtmyten niet opgeſtapelt worden, gelyk men in 't Afbeeldzel Bladzyde 291. ziet: maar men graaft 'er een groote en diepe kuil, waarin men 's daags te vooren een groot vuur ontſteekt, zulks het als een gloed geworden is, wanneer de misdadigen derwaarts worden geleid. Indien het halſtarige Jooden zyn, wandelt men driewerf rondom deezen verſchrikkelyken gloedt, en volharden ze in hun gevoelen, werpt men hen in deezen blaakenden kuil. Niet lang geleeden is 't in Spanje gebeurt, dat een ſchoone Jodin van agttien jaaren, de vermaningen van den Monnik niet willende gehoor geeven, die haar tot Afzweering van haar Geloof aanzogt, zich zelve in den vuurgloedt wierp, waarin zy eerlang verteert wierdt.

Tantum Religio potuit ſuadere malorum!

Om nu deeze Verklaring te eindigen, zullen we den Lezer de hoedanigheden van de Dingtalen der *Inquiſitie* door eenige voorbeelden voorſtellen, zodanig die te Lisbon in den Jaare 1707. in een *Auto da Fé* of Handeling des Geloofs, gehouden zyn.

DE AUTO DA Fé
Of
HANDELING DES GELOOFS,

Opentlyk op de ROCIO (a) van LISBON gehouden, op Zondag den 6den. November 1707. onder den ALGEMEENEN INQUISITEUR DON NUNO DA CUNHA van ATAIDA, Raadt van Staat en Groot Aalmoezenier van zyne Majeſteit.

Over Mannen.

OUDERDOM. Jaaren. — STRAFFE, WAAR TOE VERWEEZEN.

In de Gevankenis overleden en de ontſlaging verleent, *da Inſtantia* (b) genoemt.

I. 30. *Michael Lopés Montezinos*, een nieuw Chriſten (c) en Koopman, ongehuwt, de Zoon van *Rodrigues Lopés Montezinos*, mede een Koopman, gebooren en woonachtig in deeze Stadt, en afkomſtig uit het Koningryk van Kaſtilië.

Over de Afzweering LEVE *genoemt.*

II 40. *Antoni Gonçalves Cazeiro*, Zoon van *Barthelemi Gonçalves Cazeiro*, een Ambachtsman van *Ribeira Doura*, geboortig uit het gehucht van *Senharis*, de Kerſpelwyk van de Lieve Vrouw der Rozekrans, opgevoed in 't Gehucht van *Arcs*, in 't Bisdom van *Portalegro*, houdende ſomtyds zyn verblyf te *Abrantes* in 't Bisdom *da Guarda*: om dat hy anderwerf getrouwt is, geduurend het leven van zyn eerſte en wettige Vrouw. *Gegeeſſelt en vyf jaaren in de Galei gebannen.*

Fran-

(a) De Plaats te Lisbon dus genoemt.
(b) Te weeten, om alle Dingtalen tegen zyn Lyk ontſlagen.
(c) Een Zoon wiens Vader en Moeder Joodſch waren, of van Joodſch Chriſten geworden.

* Het zevende verbeeldt *een* VROUW *door de* INQUISITIE *ten* VUURE GEDOEMT; en 't agtſte *een* MAN *door de* INQUISITIE *verweezen om verbrandt te worden.*

OUDERDOM. III. 25. *Francisco Lopés da Sylva*; een Schoenmaker en ongehuwt, natuurlyke zoon van *Francisco Lopés da Sylva*, geboren en woonachtig te *Santarem*, een Stadt van 't zelve Aartsbisdom; overzulks dat hy zich van een toverbeurs gedient heeft, om onquetstbaar te zyn, en verdacht van een Verdrag met den Duivel te hebben gemaakt: wat meer is de misdaadt van *Sodomie*, en als een aanvoerder van Sodomie, te hebben begaan; als ook om dat hy de Getuigen van de Heilige Bediening heeft willen afschrikken, op dat hy mogt te weeten komen, 't geen zy getuigt hadden.

STRAFFE *Gegeesseli en tien jaaren in de Galei gebannen.*

Een Gevangene (a) *die geen afzweering doet, en geen schandkleedt draagt* (b).

IV. 67. *Gaspar Lopés Henriques*, een Nieuw Christen, Arts van *Covilham*, een Stadt van 't Bisdom *da Guarda*, woonende in de zelve Stadt; nadat hy door de *Inquisitie* over de misdaadt van 't Jodendom verzoent is geweest, hem den 14. December 1667. verleent, en weder afgevallen, om de zelfde misdaadt is schuldig geworden.

In een eeuwige Gevankenis gedoemt.

Gevangenen wegens 't Jodendom, de Afzweering VEHEMENTA (c) *genoemt, hebbende gedaan.*

V. 25. *Gaspar Mendés Castanho*, een half Nieuw Christen (d), Koopman der Stadt *Menjana* onder 't gebiedt van *Champo d'Ouriguo* in 't Aartsbisdom van *Evora*, woonende in deeze Stadt.

Gevangen op bescheidenheit.

VI. 36. *Jacob Mendés Sola*, deels een Nieuw Christen (e), Kapitein der Ruitery, geboortig van de Stadt *Trancozo* in 't Bisdom van *Vizeu*, hebbende zyn verblyf in de Stadt van *Lamego*, en nu in deeze Stadt *Lisbon* gehad.

Insgelyks.

Een Gevangene die (f) *geen afzweering doet, en het schandkleedt dragen* (g) *moet.*

VII. 42. *Joan Rodriguez Ferreira* een half Nieuw Christen, Koopman der Stede *Estremos* in 't Aartsbisdom van *Evora*, woonende in de Stadt *Leyria*, door de *Inquisitie* over de misdaadt van 't Jodendom verzoent, in de Handeling des Geloofs opentlyk op de *Recio* deezer Stadt gehouden, den 20sten. October 1704. en nu wederom als aan de zelfde misdaadt schuldig verklaart.

Eeuwige Gevankenis, en het schandkleedt.

Gevangenen die wegens 't Jodendom plechtelyke afzweering doen.

VIII 42. *Manuël Mendés Henriques Montebarro de Alcunha*, een Winkelier, gebooren en woonende in de Stadt *da Guarda*.

IX. 27. *Manuël de Santiago*, een Nieuw Christen, ongehouwt, zoon van *Alexander Pereira Ourivés da Prata*, een kousse wever van *Bragança*, woonende in de Stadt *Vimiozo*, en nu zich in deeze Stadt bevindende.

Vrywillige Gevankenis, en 't schandkleedt in de Handeling weder afgenomen.

Ma-

(a) Wanneer 'er geen genoeg voldoende Getuigen tegen een Gevangene zyn, en als de andere bewyzen ontbreeken, verwyst men hem niet het schandkleedt te draagen; maar indien hy by de *Inquisitie* zeer verdacht is, word hy zomtyds in een eeuwige Gevankenis verweezen.

(b) De eeuwige Gevankenis waarin de *Inquisitie* de Gevangenen verwyst, is somtyds niets anders dan een verbodt van buiten de gewoone Plaats van zyn verblyf te komen: en zelfs zoo het een Koopman is, heeft hy dikmaals verlof zyne zaaken elders in de Staten van 't Koningryk Portugal te verrichten: maar hy moet altoos in staat weezen zich voor de *Inquisitie* te vertoonen.

(c) Dit is de afzweering in alle omstandigheden na dat de beschuldigde overtuigt is.

(d) Wanneer de Gevangene van Vaders of Moeders zyde van Joodsche afkomst zy.

(e) Die eenige Jooden in zyn geslacht heeft gehad.

(f) Die zyne beschuldiging niet afzweert, naardien de zelve voor aanneemelyke bewyzen niet konnen bestaan: nochtans word hy verweezen als schuldige het schandkleedt te draagen, en daarenboven blyft hy by de *Inquisitie* verdacht.

(g) *Habito perpetuo* is een soort van *Schapulier* of liever een wollen overtrekzel voor en achter een roodt Kruis hebbende. Deeze hier toe door de *Inquisitie* verweezen moet het aantrekken, wanneer hy verplicht is voor de Heilige Bediening te verscheinen, of als hy zich in de Predikatien vinden laat, en andere diergelyke onderwyzingen ten dienste der schuldigen ingestelt.

OUDERDOM. — STRAFFE.

X. 30. *Manuël Mendes Brandaô*, een Nieuw Christen, en Advokaat der Stede *Monsanto*, woonende in die van *Covilhao* in 't Bisdom *Guarda*. *De Gevankenis en 't schandkleedt*

XI. 19. *Joseph Christoffel da Costa*, een Nieuw Christen, en Winkelier, ongehuwt, zoon van *Francisco Manuël Delgado*, een Pachter, geboortig van deeze Stadt, en woonende in die van *Leyria*. *volgens bescheidenheit.*

XII. 38. *Dionys Pimentel*, een Nieuw Christen, en Pachter of Tollenaar van de Stadt *Bragança* in 't Bisdom van *Miranda*, en woonende in deeze Stadt Lisbon. *Gevankenis en 't schandkleedt altoos te draagen.*

Tweede afzweering wegens het Jodendom gedaan.

XIII. 38. *Manuël Pereira Gomés*, een Nieuw Christen, Kassier en ongehuwt, zoon van *Manuël Ribiero*, een Konfituurmaker, van Elvas geboortig, en woonende te *Abrantes* de Bisschoppelyke Stadt van *Guarda*. *Gevankenis en altoos het schandkleedt te draagen*

XIV. 50. *Francisco da Sylveira*, deels een Nieuw Christen, van zyne goederen en inkomsten leevende, geboortig en woonende in deeze Stadt. *'t zelfde.*

XV. 46. *Jacob Feyo Flores*, een Nieuw Christen, leevende van zyne goederen en woonachtig in de Stadt *Celorico*, in 't Bisdom van *Guarda*. *'t zelfde.*

XVI. 27. *Antoni Lopés da Sylva*, een Nieuw Christen, ongehuwt en zonder handteering, Zoon van *Sebastiaan Dias da Sylva* Koopman, geboortig en Inwoonder van deeze Stadt. *'t zelfde.*

XVII. 29. *Simeon Carvalho Chaves*, een Nieuw Christen, van zyne inkomsten leevende, geboortig en woonende in 't gehucht van *Fundao* onder 't Rechtsgebiedt van de Stadt *Covilhao* in 't Bisdom van *Guarda*. *'t zelfde.*

XVIII. 25. *Henry Hebre da Cruz*, een Nieuw Christen, Koopman en ongehuwt, zoon van *Ignaco Franco*, Koopman, geboortig en woonende in deeze Stadt. *'t zelfde.*

Derde Afzweering wegens 't Jodendom.

XIX. 51. *Antoni Rodrigués Leal*; deels een Nieuw Christen, Koopman van de Stadt *Almeyda*, in 't Bisdom van *Lamego*, en woonende in 't Gehucht van *Fundro*, onder *Covilhao* in 't Bisdom van *Guarda* behoorende. *'t zelfde.*

XX. 31. *Lodewyk Ferreira de Matos*, een half Nieuw Christen, Koopman van *Estremos* in 't Aartsbisdom van *Evora*, en woonende in de Stadt van *Porto de Môs*, onder 't Bisdom van *Leyria* gelegen. *'t zelfde.*

XXI. 38. *Christoffel da Paz*, een Nieuw Christen, en Wynfaktoor van de Stadt *Bragança* in 't Bisdom van *Miranda*, woonende te *Setuval* een Stadt van 't zelve Bisdom. *'t zelfde.*

XXII. 52. *Antoni Pimentel*, een Nieuw Christen, en een Zyreder van zyn Ambacht, in de Stadt *Bragança*, onder 't Bisdom van *Miranda* gelegen, woonende in deeze Stadt Lisbon. *'t zelfde.*

XXIII. 47. *Juan Lopés Castanho*, een Nieuw Christen, Advokaat van de Stadt *Moura* in 't Aartsbisdom van *Evora*, en woonende in deeze Stadt, die wegens afzweering van *Vehemento* van 't Jodendom in de openbaare Handeling des Geloofs op de *Rocio* deezer Stadt den 19den. October 1704. gedaan, weder van nieuws in de zelfde misdaadt vervallen is. *'t zelfde.*

XXIV. 29. Broeder *Lodewyk dos Reys*, een Nieuw Christen, en een Geestelyke van zekere Orde, Zoon van *Melchior dos Reys*, Pachter, gebooren te *Badajos* in 't Koningryk Spanje, en woonende in deeze Stadt Lisbon. *'t zelfde.*

XXV. 35. *Alvare Nicolaas Nogueyra*, deels een Nieuw Christen, en ongehuwt, Koopman en Zoon van *Manuel Radriguëz Nogueyra*, Koopman te Madrid in 't Koningryk van Castilie, en woonende te Lisbon. *Gevankenis en het altoos draagen van 't schandkleedt met de vuurvlammen en vyf jaaren in de Galei.*

Over VROUWEN *gestraft en andermaal in de* HANDELING DES GELOOFS *van 't jaar* 1707. *gekastyt.*

Een Vrouw die niet afgezwooren heeft, en geen schandkleedt draagt.

I. 68. *Anna Nunes Medalha*, een Nieuw Christen, weduwe van *Francisco Carvalho Chaves*, die van haare inkomsten leefde, gebooren en woonende in 't gehucht van *Fundao* onder 't Gebiedt van de Stadt *Covithao* in 't Bisdom van *Guarda*; door de *Inquisitie* wegens de misdaadt van 't Jodendom verzoent den 23sten. Augustus 1683. wederom afgevallen en aan de zelfde misdaadt schuldig. *Eeuwige Gevankenis*

Affweering van VEHEMENTO *wegens 't Jodendom.*

OUDERDOM. STRAFFE.

II. 30. *Brites do Mercado*, een Nieuw Christen, gehuwt met *Manuël Henriques do Mercado*, Koopman, gebooren in 't Gehucht van *Coriscada*, onder 't gebiedt van de Stadt *Marialva*, in 't Bisdom van *Lamego*, en woonende in deeze Stadt. *Gevankenis op bescheidenheit.*

III. 21. *Violanta Pereyra*, een Nieuw Christen Jongedochter, haar Vader *Jacob Gomes Pereyra* Koopman, zy gebooren en woonende in deeze Stadt. *'t zelfde.*

IV. 33. *Johanna de Bemos*, een Nieuw Christen, getrouwt met *Manuël Rodrigues Lobo*, Koopman, gebooren en woonende in deeze Stadt. *'t zelfde.*

Vrouwen die niet afgesworen hebben, en het schandkleedt draagen moeten.

V. 24. *Dona Michaëla Archangilla*, een half Nieuw Christen, getrouwt met *Manuël Ferreira*, Koopman, gebooren in de Aartsbisschopelyk Stadt van *Setuval*, en woonende te *Sardoal* in 't Bisdom van *Guarda*, Afkomstig uit het Koningryk van Castilië; wegens de misdaadt van 't Jodendom verzoent in de openbaare Handeling des Geloofs op de *Rocio* deezer Stadt gehouden den 6^den^. October 1705. nu weder Gevangen en over de zelve misdaadt schuldig. *Gevankenis en geduurig het schandkleedt te draagen.*

VI. 31. *Isabella de Sa*, een Nieuw Christen, getrouwt met *Lodewyk de Mattos Lopes*, Koopman, te *Bragança* in 't Bisdom van *Miranda* gebooren, en woonende in deeze Stadt Lisbon, wegens misdaadt van 't Jodendom in de Handeling des Geloofs verzoent, gehouden op de *Rocio* deezer Stadt 12^den^. September 1706. nu wedergevangen en over de zelfde misdaadt schuldig. *'t zelfde.*

VII. 22. *Dona Jerome Maurice de Manganes*, een half Nieuw Christen, getrouwt met *Antoni Javares da Costa*, geboren te *Setuval* een Stadt van dit Aartsbisdom, en woonende in deeze Stadt Lisbon, afkomstig uit het Koningryk van Castilie; wegens 't Jodendom in de openbaare Handeling des Geloofs verzoent, gehouden op de *Rocio* deezer Stadt den 12^den^. September 1706. en om de zelve misdaadt wedergevangen. *'t zelfde.*

Eerste plechtelyke afzweering wegens 't Jodendom.

VIII. 51. *Blancha Nunes*, een Nieuw Christen, getrouwt met *Manuël Mendes Tavares*, Pachter van de Tabak, geboren in de Stadt *Guarda*, woonende te *Almodovar* een Stadt van 't Bisdom van *Algarve*, en in deeze Stadt Lisbon haar verblyf houdende. *Gevankenis op bescheidenheit en 't schandkleedt in de Handeling afgenomen.*

IX. 17. *Johanna Henriques*, een Nieuw Christen, Dochter van *Antao Vas Ribeyro*, Schoenmaaker gebooren en woonende te St. *Vincent da Beyra* een Stadt van 't Bisdom *Guarda*. *'t zelfde.*

X. 31 *Guiomara Henriques*, een Nieuw Christen, Dochter van *Gabriël Nunes* Koopman, gebooren en woonende in 't Gehucht van *Fundao*, onder 't gebiedt van de Stadt *da Covilhao*, in 't Bisdom van *Guarda*. *Gevankenis en 't schandkleedt op bescheidenheit.*

XI. 51. *Maria Rodrigues*, een Nieuw Christen, getrouwt met *Antoni Rodrigues*, een Leer Pachter, gebooren en woonende te *Monsanto*, een Stadt van 't Bisdom *Guarda*. *'t zelfde.*

XII. 18. *Maria Soares Pereyra*, een Nieuw Christen, Dochter van *Ioan Lopés Castanho*, Advokaat in deeze Lyst genoemt, gebooren en woonende in deeze Stadt; na dat ze de *Leve* wegens 't Jodendom in de Handeling des Geloofs heeft afgezwooren, die in de Zaal van de *Inquisitie* deezer Stadt gehouden is den 30sten. October 1704. en anderwerf over de zelfde blyken van misdaadt gevangen. *Gevankenis en geduurig het schandkleedt te draagen.*

XIII. 21 *Eleonora Nunes*, een Nieuw Christen, ongehuwde Dochter van *Lodewyk Nunes*, Koopman, geboren te *Chacim* een Stadt van 't Bisdom *Miranda*, en woonende in deeze Stadt Lisbon, nadat ze wegens 't Jodendom de *Vehemento* afgezwooren had in de Handeling des Geloofs, die opentlyk in de Stadt *Coimbre* den 2^den^. Maart 1704. gehouden wierd, en anderwerf weder gevangen over de nieuwe blyken der zelfde misdaden. *'t zelfde.*

Tweede plechtelyke Afzweering wegens 't Jodendom.

XIV. 20. *Dona Catharina Henriques*, een Nieuw Christen, Dochter van *Sebastiaan Dias* *'t zelfde.*

da

OUDERDOM. *da Sylva*, Koopman, gebooren en woonende in deeze Stadt. STRAFFE.

XV. 42. *Isabella Mendes Furtada*, een Nieuw Christen, getrouwt met *Manuel Pinheiro Ferro*, geboortig van *Toledo* een Stadt in 't Koningryk van Castilie, woonende te *Trancozo* een Stadt van 't Bisdom *Vizeu*, en zich in deeze Stadt Lisbon onthoudende. 't zelfde.

XVI 21. *Dona Thereza Barreira*, een Nieuw Christen, Dochter van *Andreas Barreira*, Koopman, gebooren te *Olinda*, een Stadt van 't Bisdom *Phernambuco* in *Brasil*, en woonende in deeze Stadt Lisbon, afkomstig uit het Koningryk van Kastilie. 't zelfde

XVII. 14. *Eleonora Maria*, een Nieuw Christen, Dochter van *Duarte Mendes*, Koopman, gebooren en woonende in deeze Stadt. 't zelfde.

XVIII. 42. *Isabella de Moraes*, een Nieuw Christen, getrouwt met Francisco van *Santjago*, leevende van haar inkomen, gebooren in 't Gehucht van *Fundao*, in 't gebiedt van *Covilhao*, van 't Bisdom *da Guarda*, en woonende in deeze Stadt Lisbon. 't zelfde.

XIX 23. *Dona Anna Maria Henriques*, een Nieuw Christen, Dochter van *Sebastiaan Dias da Sylva*, Koopman, gebooren en woonende in deeze Stadt. 't zelfde.

Derde plechtelyke Afzweering wegens 't Iodendom.

XX. 37. *Philippa Garcia*, een Nieuw Christen, getrouwt met *Dominico da Costa de Miranda*, Koopman; gebooren te *Braganca*, een Stadt van 't Bisdom van *Miranda*, en woonende in deeze Stadt Lisbon. 't zelfde.

XXI. 37. *Brita Carvalha*, een Nieuwe Christin, getrouwt met *Francisco Lopes Prado*, Arts; gebooren en woonende in 't Gehucht *do Fundao*, onder 't gebiedt van de Stadt *da Covilhao*, in 't Bisdom *da Guarda*. 't zelfde.

XXII. 21. *Philippa de Deas*, een Nieuw Christen, Dochter van *Elizeo Pimentel* gebooren te *Braganca* een Stadt van 't Bisdom *da Mirada*, en woonende in deeze Stadt Lisbon. 't zelfde.

XXIII. 33. *Anna Feijo Flores*, een Nieuw Christen, getrouwt met *Iacob d'Avila de Seixas*, Koopman, gebooren en woonende te *Celorico*, een Stadt van 't Bisdom *da Guarda*. 't zelfde.

XXIV. 35. *Maria Mendes*, een Nieuw Christen, Weduwe van *Alexander de Moraes*, leevende van haare inkomsten, gebooren te *Breganca*, een Stadt van 't Bisdom *da Miranda*, en woonende in deeze Stadt Lisbon. 't zelfde.

XXV. 38 *Anna Mendes da Veyga*, een Nieuw Christen, getrouwt met *Francisco Lopes Breto*, leevende van haar renten, gebooren te *Guarda*, en woonende in 't Gehucht *do Fundao*, onder 't gebiedt der Stede *da Covilhao*. 't zelfde.

XXVI. 31. *Dona Ieroma Henriques de Claves*, een Nieuw Christen, getrouwt met *Gaspar Lopés Henriques*, Arts, reeds in deeze Lyst genoemt, geboren in 't Gehucht *do Fundao*, onder 't gebiedt der Stede *Covilhao*, in 't Bisdom *da Guarda*, en woonende in deeze Stadt Lisbon; na de *Vehemento* wegens misdaadt van 't Jodendom in de Handeling des Geloofs afgezwooren te hebben, opentlyk op de *Rocio* deezer Stadt gehouden den 20ten. October 1704. anderwerf weder op nieuw vermoeden deezer misdaadt gevangen. 't zelfde.

Vierde plechtelyke Afzweering wegens 't Iodendom.

XXVII. 19. *Catharina Maria Rose*, een Nieuw Christen, Dochter van *Iuan Lopés Castanho*, Advokaat, reeds in deeze Lyst genoemt, gebooren en woonende in deeze Stadt; na de *Vehemento* wegens misdaadt van 't Jodendom te hebben afgezwooren, in de Handeling des Geloofs openbaarlyk gehouden op de *Rocio* deezer Stadt den 20sten. October 1704. en nu anderwerf over 't vermoeden van de zelfde misdaadt gevangen. 't zelfde.

XXVIII. 37. *Anna Maria Rodrigues*, een Nieuw Christen, Weduwe van *Andreas de Farreira*, Koopman, geboren te Madrid in 't Koningryk van Kastilie, en woonende in deeze Stadt Lisbon. 't zelfde.

XXIX. 30. *Dona Guiomara Maria Henriques*, een Nieuw Christen, Dochter van *Sebastiaan Dias da Sylva*, Koopman, gebooren en woonende in deeze Stadt. 't zelfde.

XXX. 17. *Dona Catharina Michaëla de Chaves*, een Nieuw Christen, Dochter van *Gaspar Lopés Henriques*, Arts, in deeze Lyst meer genoemt, gebooren en woonende in deeze Stadt. 't zelfde.

XXXI. 22. *Custodia Henriques*, een Nieuw Christen, Dochter van *Simon Lopés Samuda*, Arts, gebooren een woonende in deeze Stadt. *Gevankenis, en altoos het schandkleedt te draagen.*

Straffe. *en drie jaaren in Brazil gebannen.*

Gevangenen uitgelaaten om verbrandt te worden.

Ouderdom

I. 67. *Lodewyk Gabriël de Medina*, een Nieuw Christen, Koopman, gebooren te Madrid, Hoofdtstadt van 't Koningryk Kastilie, en woonende in deeze Stadt Lisbon, verbrandt als een Valschzaris, Huichelaar, Geveinsde, hebbende zyn misdaadt onboetvaerdig beleeden. *Verbrandt.*

II. 33. *Antoni Tavares da Costa*, een half Nieuw Christen, Koopman, gebooren en woonende in deeze Stadt, wegens de zelfde misdaadt verbrandt. *Verbrandt.*

III. 26. *Maria Lopés de Sequeyra*, een Nieuw Christen, dochter van *Joseph de Sequeyra* Pachter, geboren en woonende in deeze Stadt. *Verbrandt.*

IV. 54. *Dona Marguerita Correa*, een Nieuw Christen, Weduw van *Thomas Pinto*, Koopman, gebooren te *Malaga*, een Stadt van 't Koningryk Kastilië, en woonende te *Setavul*, gelegen in 't zelve Bisdom van dien naam. *Verbrandt.*

Een verweezene om in zyn Afbeeldzel verbrandt te worden.

I. 63. *Francisco da Costa Pesson*, een Nieuw Christen, Koopman, geboren en woonende in deeze Stadt: overtuigt ontkennende, afvallige, afweezig, en wederspannig.

Einde van 't tweede Deels tweede Stuk.

BLAD-

B L A D W Y Z E R

Der voornaamſte zaaken in het eerſte en tweede Deel vervat.

De Letteren I. wyzen het eerſte Deel aan, II. het tweede Deel, en A de Aanmerkingen beneden den Text te vinden.

A.

de

D.

E.

Es-

H.

I.

K.

L.

M.

P.

Pya-

Q.

R.

S.

T.

Tron-

V.

W.

Drukfeilen dus te verbeeteren.

I. Deel.

Pag.	*Colom.*	*Regel.*	*Staat.*	*Lees.*
6.	2	7 van onder.	Koomfche Kerk.	Roomfche Kerk.
12	2	12 van onder.	bloetvoets.	blootvoets.
13	2	13 van onder.	ter aatde.	ter aarde.
32	1	14	in het leer wierd.	in het leer wind.
33	2	14 van onder.	tot meer of minder.	meer of minder.
69	2	23	overleringen.	overleveringen.
75	1	9	gewoen.	gewoon.
93	1	22 en 29.	onverzachtheit.	onverfaagtheit.
107	2	3	Franfort.	Frankfort.
109	1	9	wenfch.	menfch.
115	2	29	uit te flaan.	uit te ftaan.
125	1	7	huivefting.	huisvefting.
136	2	5	Kekgewoontens.	Kerkgewoontens.
141	2	3 van onder.	Buidt.	Bruidt.
142	2	2 van onder.	zelde recht.	zelfde recht.
147	2	22 van onder.	bebben.	hebben.
154	1	22	doopen.	dooden.
161	2	1 van onder.	bepaalde plaat.	bepaalde plaats.
175	1	2	zyn.	zy.
183	2	8	befchreepen.	befchreeven.
192	1	24	Oogften.	Ooften.
196	2	11	Staatsburg.	Straatsburg.
214	1	14	aaloezen.	aalmoezen.
220	1	7	onderwerven.	onderwerpen.

pag.

Drukfeilen.

Pag.	*Colom.*	*Regel.*	*Staat.*	*Lees.*
238	1	12	waereldyk.	waereldlyk.
287	2	7	belydis.	belydenis.
289	1	23	zwaart.	zwart.
296	1	9	meeſchelyk.	menſchelyk.
340	1	27	drukbeeldt.	denkbeeldt.
347	1	8	zonderen.	zondaren.
353	1	21	gezeten tydt.	gezetten tydt.
355	2	25	Koomſche.	Roomſche.
357	1	16	Bellegrim.	Pellegrim.
357	2	24	iedor.	door.
363	2	17 van onder.	volgels.	vogels.
368	1	16	Koomſche.	Roomſche.
40. In 't Hoofdtſtuks inhoudt.			Gewysders.	Gewysdens.
67. Aanmerking		3	geduurde.	geduurende.
231. Aanmerking		4	afweezing.	afzweering.
233. In 't vaers		4	en buikriem.	een buikriem.
303. Aanmerking		18	Klavarië.	Kalvarië.
346. In 't vaers		2	't gezegende Lam.	't gezegend Lam.
358. Aanmerking		10 van onder.	wederwerpen.	nederwerpen.
210. op den kant			van de abanidding.	van de aanbidding.

II. Deel.

Pag.	*Colom.*	*Regel.*	*Staat.*	*Lees.*
16	2	12	Kerkbezoezing.	Kerkbezoeking.
18	1	23	kleider.	kleinder.
19	1	10 van onder.	driehoekingen.	driehoekigen.
30	1	13 van onder.	*Manupel.*	*Manipul.*
35	1	11 van onder.	waargenemen.	waargenomen.
35	2	1 van onder.	vna.	van.
98	1	24 van onder.	klimp-op.	klim-op.
101	1	5	begravig.	begraving.
106	2	8 van onder.	zonden.	zouden.
112	2	13	beſprent.	beſprengt.
117	1	4 van onder.	Kerdelyken.	Kerkelyken.
136	1	10	Epipte.	Egipte.
137	1	7 van onder.	vaſche.	valſche.
138	2	12	ontfant.	ontfangt.
144	2	4 van onder.	brengen.	brenger.
161	2	8	regiſtreert.	geregiſtreert.
172	1	22 van onder.	Congegatie.	Congregatie.
219	1	6 van onder.	beſchulge.	beſchuldige.
227	2	12 van onder.	Schouttoneel.	Schoutoneel.
235	2	7 van onder.	gevangenomen.	gevangen genomen.
236	1	12 van onder.	Leedigangers.	Leeddiggangers.
240	1	18 van onder.	tydelyde.	tydelyke.
240	2	13	geſlag.	ſlag.
246	1	18	gunſtbewyſt.	gunſtbewys.
260	1	24 van onder.	de redden.	te redden.
281	1	14	*Inquiteur.*	*Inquiſiteur.*
284	2	19	Gezankeniſſe.	Gevankeniſſe.
301		14	Sentiën.	Sentiën.
69. Aanmerking.		1	*Rulogie.*	*Eulogie.*
94. Aanmerking.		1 van onder.	hy dat doodt.	dat hy doodt.
104. onder aan.			ontfonkt als een ſlukhouts.	blaakt als een brandend hout.
127. In 't Afbeeldzel.	4		Mater.	Myter.
127. idem		5	Biſſchoppelake Staf.	Biſſchoppelyke Staf,
134. Aanmerking.		3 van onder.	liefden.	leefden.
235. aan den kant			verborſtigheit.	vryborſtigheit.

De overige die den Lezer noch zouden mogen voorkomen,
gelieve hy naar zyne beſcheidenheit te verbeeteren.

BERICHT

Voor den

BOEK-BINDER.

Om de Afbeeldzels van dit tweede Deel, op zyne behoorlyke plaats te ftellen.